

MUZEUL NAȚIONAL

XV

Coperta I – Palatul Poștelor din București. Începutul secolului XX.
Carte poștală ilustrată, sepia.

Coperta IV – Steagul Gărzii Naționale din Alba Iulia. 1 decembrie 1918.

București
2003

Coordonator:
MARIANA NEGUȚU

Traduceri:
GEORGE TROHANI

Tehnoredactare computerizată:
DANIELA IACOVACHE
CRISTINA JOIȚA

**Autorii își asumă responsabilitatea asupra
conținutului științific al studiilor publicate.**

**Volum editat de Muzeul Național de Istorie a României, București,
Calea Victoriei, nr. 12, tel. 3158207; tel./fax: 3113356**

Tipar executat la TIPORED S.R.L.
Tel./fax: 7786976
Mobil: 0744542113

ISSN 1015 - 0323

EPOCA ROMANĂ TÂRZIE ȘI CRONOLOGIA ATACURILOR TRANSDANUBIENE. ANALIZA COMPONENTELOR ETNICE ȘI GEOGRAFICE (partea a doua, de la 565 la 626)*

Eugen Silviu Teodor

ANII 565-567. Schimbare de domnie și de politică. Justin II taie subsidiile împovăraătoare plătite barbarilor (circa 200.000 nomisme pe an) și renunță la serviciile militare ale avarilor, asumându-și riscuri substanțiale (noiembrie 565)¹. Se schimbă și politica de alianțe: bizantinii dislocă trupe de la Dunărea de Jos în ajutorul gepizilor, care reușesc astfel să îi înfrângă pe longobarzi (566)². Cunimund, regele gepizilor, încalcă însă înțelegerea cu bizantinii și refuză cedarea cetății Sirmium, ceea ce duce la suspendarea ajutorului militar³. În același timp, longobarzii, exasperați de foștii aliați bizantini, poartă jalnice tratative cu avarii⁴, acceptând orice de dragul răzbunării (iarna 566-567)⁵. Urmarea este cea normală: gepizii sunt desființați ca entitate politică și părăsesc zona Tisei, retrăgându-se spre Transilvania centrală⁶, iar pe fondul acestor confruntări barbare bizantinii reocupă Sirmium (567)⁷.

ANUL 568. Avarii încearcă să cucerească Sirmium (în virtutea tratatului cu longobarzii)⁸; inițial avarii solicită garnizoanei cadouri pentru a nu face asediu; refuzat, mai mult sau mai puțin diplomatic, Baian amenință, urmând următoarea scenă:

Menander 27: "...comandantul romanilor (Bonus) i-a spus în mod lămurit că poate face tot ce-i stă în putere, dar să știe că n-are să le fie prea bine celor care vor primi poruncă să dea năvală, iar el (Baian) i-a răspuns: «Voi trimite astfel de oameni pe pământul roman, încât, chiar dacă vor pieri, nu voi simți pierderi în urma morții lor». Și într-adevăr a poruncit ca zece mii de huni, numiți cutriguri, să treacă râul Saos și să pustiască Dalmatia, iar el însuși împreună cu toată mulțimea din jurul său a trecut Istrul și s-a îndreptat înspre ținutul gepizilor".

* Vezi TEODOR E. S. 2002.

¹ MADGEARU 1997, p. 15.

² Theoph. Sim. VI, 10, 9-10 (absent FHDR).

³ MADGEARU 1997, p. 15.

⁴ Tratativele se poartă după un al doilea raid avar în teritoriile francilor (566), încununat de succes (MADGEARU 1997) sau eșuat (TEODOR D. 1995, p. 317-318), ceea ce contează mai puțin în contextul acestei lucrări.

⁵ Menander, 24 (de coroborat cu fragmentul 14, incomplet în FHDR II).

⁶ TEODOR D. 1995, p. 312.

⁷ POPOVIĆ 1994.

⁸ TEODOR D. 1995.

Pasajul lămurește deplin strategia cinică dar eficientă a avarilor, de altfel în spiritul tradiției imperiilor nomade. Populațiile cucerite sunt piesele de sacrificiu. În mod similar vor fi folosiți și slavii, chiar atunci când acțiunea lor nu se desfășoară explicit la ordin. Iar ce se întâmplă cu cei care nu se supun - se vede din episodul 578/579.

Migrația longobardă spre Italia⁹.

ANUL 572. Reîncepe un lung și costisitor război cu persanii (încheiat în 591), ceea ce va pune bizantinii în imposibilitatea de a apăra Peninsula Balcanică.

ANII 578-579. Menander 47-48: *"În anul al patrulea al domniei împăratului Tiberius Constantinus (adică 578-579) s-a adunat în Thracia neamul sclavinilor în număr de aproape o sută de mii de oameni și au pustiit Thracia și multe alte ținuturi. 48. Grecia era pustiită de către sclavini și de pretutindeni ne amenințau fel de fel de primejdii, iar Tiberius nu avea la îndemână trupe potrivite (...) deoarece trupele romane fuseseră îndrumate pe frontul de răsărit. De aceea el a trimis soli la Baian (...) să-l înduplece pe han să pornească război împotriva sclavinilor (...) iar Baian s-a lăsat înduplecat cu ușurință. Cu acel prilej a fost trimis ca sol Ioannes, care în timpul acela avea în seamă conducerea insulelor și fusese rânduit guvernator peste orașele din Illyria. Acesta a sosit în Peonia și a strămutat pe Baian și trupele avarilor pe pământ roman, transportând mulțimile barbare în corăbii mari. Se zice că au trecut pe pământ roman șaiszeci de mii de călăreți bine înarmați. De aici i-a dus mai departe prin ținutul illyrilor și a ajuns iarăși pe pământul sciților (= Dobrogea). Acolo s-a pregătit să-i treacă din nou peste Istru în așa numitele corăbii cu cârme de jur împrejur. După ce a trecut pe malul celălalt al râului, (Baian) a năvălit pe neașteptate în satele sclavinilor, a pustiit ogoarele și a târât după sine sau a răpit tot ce-a putut, deoarece nici unul din barbarii de acolo nu avea îndrăzneala să-i stea împotrivă, ci se refugiau în păduri și văgăuni".*

Să începem prin a constata că numărul sclavinilor, chiar exagerat de Menander, trebuie să fi fost mare. Luând în calcul jumătatea eifrei (50.000), se presupune un suport demografic adiacent de minim 200.000 de suflete. Personal, estimez numărul locuitorilor sedentari¹⁰ din Muntenia, la mijlocul secolului VI, la

⁹ TEODOR D. 1995; BREZEANU 1981.

¹⁰ Termenul „sedentar” va fi luat cu toată relativitatea ce-i este incubată de epocă (așezările durau maxim 5 ani, cu episoade de reocupare). Mă refer la populația ce trăia în sate constituite din „bordeie” (locuințe mai mult sau mai puțin adâncite în pământ), adică în așezări identificabile arheologic. Există bune prezumții de a considera că unele comunități foloseau forme de locuire nomade, inclusiv cele numite, destul de generic, „slave”, și aceasta împotriva prejudecății că slavii erau „sedentari din principiu”; un amplu dosar al problemei la STACIU 1999, în special p. 118-120; autorul, tratând tematic chestiunea locuințelor slavilor „în perioada migrației” acceptă paradoxul că slavii în migrație erau sedentari, ceea ce se constituie într-o contradicție în termeni; o viziune mult mai critică adoptă CURTA 2001, atacând mai ales perpetuarea conceptului romantic al „sălbaticului bun” (vezi în special capitolul al II-lea); Florin Curta vorbește la rândul-i despre tipurile de așezări

maximum 50.000 de oameni (estimare foarte optimistă). Despre spațiul geografic ocupat de această populație - ceva mai jos.

După asediul din 568 avarii părăsiseră împrejurimile orașului Sirmum. Expresia *să-i treacă din nou peste Istru* presupune două traversări, deci avarii veneau dinspre câmpia Tisei.

Faptul că avarii au marșat la solicitarea lui Tiberius se datorează iritării lui Baian că slavii lui Dauritas nu-i recunoșteau autoritatea. Invazia sclavinilor în Thracia din 578 era "pe cont propriu"; succesul - cu atât mai supărător. Există perspectiva ca la Dunărea de Jos să apară un concurent periculos, iar Baian nu era omul să suporte așa ceva.

Că situația bizantinilor era foarte grea o mărturisesc chiar puterile excepționale pe care le primise Ioannes, cumulând questura provinciilor navale și comanda militară a Illyriei.

Numărul călăreților avari este, iarăși, cam mare. De altfel, Menander își ia măsuri de precauție, precizând că *se zice...* O cifră de două sau trei ori mai mică ar fi rezonabilă (respectiv 20.000 la 30.000 de călăreți). Trecerea armatei avar pe pământ roman, pe malul sudic al Dunării, până în Dobrogea, este un fapt demonstrat de câteva tezaure monetare și descoperiri izolate¹¹. Ceea ce izvorul nu mai spune este că traversarea nu a fost deloc prietenoasă, din moment ce atât de mulți proprietari nu și-au mai recuperat agoniseala. Dar aceasta s-a întâmplat, probabil, la întoarcere.

Reținem argumentul că, în ciuda tezaurului de la Unirea (cu hiatus la 577/8, precum și la 558/9, cu prilejul invaziei cutrigure)¹², care ar sugera o trecere a avarilor pe la Durostorum, ipoteza nu se potrivește fiindcă avarii au trecut Dunărea din Scythia Minor, iar Durostorum se află în Moesia Secunda (e drept, într-o zonă de graniță cu Scythia Minor, detaliu ce va fi putut scăpa cronicarilor). Vadul de la Carsium este un loc de traversare mult mai plauzibil, având în vedere tezaurul de la Gropeni (spre nord de vad, încheiat cu o monedă 577/578)¹³.

„slave” (ghilimelele îi aparțin; v. în special cap. VI), însă concepția sa asupra etnogenezei slave nu este una migraționistă, ceea ce schimbă datele problemei. Nu am să argumentez aici aceste enunțuri, fiindcă ar presupune o paranteză arheologică mult prea dezvoltată.

¹¹ CHIRIAC 1993, p. 196-202 și harta. Nu toate situațiile recenzate acolo se atribuie necesar campaniei avar împotriva slavilor. Hiatusurile de circulație monetară din numeroase situri dunărene sunt provocate de o succesiune de evenimente ce încep cu invazia slavă din 578. Nivelul de incendiu de la Beroe (ultima monedă 575-576) ar putea fi datorat acestui eveniment, care precede acțiunea avară. Îngroparea tezaurului din zona Cazanelor (Smolna, Transilvania, Slatinska Reka) ca și încetarea circulației la Singidunum se pot datora circumstanțelor create de asediul orașului Sirmium (579-582), eventual o tentativă avară de ocupare a drumului strategic de-a lungul fluviului.

¹² DIMLIAN 1958.

¹³ CHIRIAC 1993, p. 201; aceste tezaure nu reflectă însă circulația monetară nord-dunăreană, ci sud-dunăreană (OBERÄNDER 2000, p. 222-223) și au ajuns la stânga Dunării probabil prin jaf (cel puțin în parte, v. OBERLÄNDER 2002, în special p. 168).

Că deplasarea unei armate de asemenea dimensiuni, de-a lungul Dunării, ar fi putut rămâne un secret - e foarte greu de crezut. *Năvala pe neașteptate* este un detaliu colorat și inutil, ținând de retorica epocii.

Un alt detaliu care ar putea să fie un *loc comun al poveștilor despre năvăliri* este relatarea că avarii ar fi *pustiit ogoarele*. Este puțin probabil că romanii au avut martori oculari ai raidului de pedeapsă, așa încât este neclar de unde aflate Menander detaliile ostilităților. Credibilitatea sursei, dacă ea a existat, este în zona *poveștilor vânătoarești*. Oricum, detaliul este interesant și nu ne-am oprit în zadar asupra lui. *Ogoare* înseamnă comunități de locuire stabilă (în limitele demonstrate de arheologia perioadei, respectiv sate locuite 3-5 ani), oricum, o economie *necaracteristică* unei populații în mișcare. În cazul în care luăm în serios relatarea cu ogoarele¹⁴, există două posibilități de interpretare: A) ogoarele erau ale slavilor, care locuiau acolo de mai multă vreme și practicau o economie de tip agrar, sedentar; B) ogoare erau, dar nu erau ale slavilor (de aici încolo este treaba arheologilor). Credibilitatea sursei este însă extrem de scăzută, fiindcă în toată zona, de la Călărași la Buzău, nu s-a identificat *nici o așezare*.

Un alt detaliu de o credibilitate redusă, dar interesant în sine, este finalul frazei, și încă ceva: *...a năvălit ... în satele sclavinilor... a răpit tot ce a putut, deoarece nici unul dintre barbarii de acolo nu avea îndrăzneala să-i stea împotrivă, ci se refugiau în păduri și văgăuni*. Poate fi, din nou, pură retorică, dar se poate întreba de ce în primă instanță Menandru vorbește de *sclavini*, apoi de *barbarii de acolo*. În fine, dacă refugiile fugărilor erau *păduri și văgăuni*, trebuie spus că acesta nu este și nici la 579 nu era peisajul din Bărgan¹⁵, ci acela din Subcarpații de Curbură. Reținem, tot din acest pasaj, că efectul surpriză nu s-a realizat, slavii având timp să se ascundă. De aceea calificam mai sus elementul „surpriză” ca fiind pură retorică.

ANII 579-582. Menander 63. *"Baian, hanul avarilor, n-a mai căutat motive de ceartă și nici nu s-a mai gândit să-și aleagă prilej de minciună față de romani, ci în același an (= 580) l-a trimis la împărat pe Targitios pentru a ridica tributul rânduit între ei, în valoare de optzeci de mii monezi pe an. După ce s-a întors cu tributul și cu mărfurile cumpărate și i-a adus aur, Baian a rupt deodată, cu nerușinare și ca un barbar, tratatele încheiate cu împăratul Tiberius la începutul domniei sale, apoi a pornit cu toată armata și a ajuns la râul Saos, între*

¹⁴ Economia agrară practică de slavi (sau o populație subordonată) la nordul Dunării este confirmată de textul ceva mai târziu din *Strategicon* XI, 4, 5-8: "5. Au o mulțime de animale și tot felul de roade, care zac în grămezi, mai ales mei și pârâng (...). 8. Lucrurile de trebuință le țin ascunse în pământ și nu agonisesc nimic de prisos, să se vadă".

¹⁵ Costel CHIRIAC (1980, p. 261) credea că pădurile respective ar fi cele din lunca Dunării (ceea ce, până la un punct, ar fi plauzibil) și-și exprima încrederea că cercetările viitoare vor evidenția așezările de la Gropeni. Problema aici este, că nu se pot imagina ogoare fără așezări stabile, iar descoperiri de acest fel, de la Oltenița la Galați, nu există.

orașele Sirmium și Singidunum. Acolo a încercat să facă un pod (...). Hanul a răspuns că nu face pod pentru a uneli ceva împotriva romanilor, ci pentru a porni cu război împotriva sclavinilor [ca în 578] (...). 64 (...) împăratul a recunoscut numai decât în mod lămurit îndrăzneala și gândurile hanului, că acesta, voind să pună mâna pe orașul Sirmium, făcea podul cu scopul de a împiedica aprovizionarea... El (împăratul) nu avea acolo armată destulă (...) deoarece toate armatele recrutate erau ocupate cu războiul împotriva perșilor (...), dar se prefăcea că nu înțelege gândurile hanului (...). Acest sol (avar) îl îndemna mereu pe han să pornească război împotriva romanilor. El a primit o mulțime de daruri, cerute ca răsplată și a plecat din arașul împărătesc, dar pe când se afla în drum prin Illyria, împreună cu câțiva romani trimiși pentru pază, a fost ucis de sclavinii care făceau prădăciuni prin părțile acelea (...). 66. Trei ani dură lupta dintre romani și avari, dar nici o trupă romană nu se arăta ca să atace podul ce ducea către Dalmatia (...). Când împăratul Tiberius află acestea, socotind că este mai bine să nu cadă în mâna dușmanilor mulțimea locuitorilor o dată cu orașul, porunci printr-o scrisoare lui Teognis să pună capăt războiului..."

Al doilea asediu avar al cetății Sirmium, de această dată reușit. Este momentul crucial al istoriei sud-estului european. Bizantinii - în pofida succeselor răsunătoare obținute în aceiași ani în Orient și în Africa de nord, sau tocmai de aceea - nu numai că pierd inițiativa strategică în Balcani, dar pierd chiar posibilitatea de a se apăra. Lovitura avea să fie fatală, chiar dacă agonia urma a fi lungă.

Fragmentele reproduse confirmă poziția inițial repliată a avarilor, în zona Dunării mijlocii (*a pornit ... și a ajuns [la Sava]*).

Campania de pedeapsă a avarilor, din 579, nu rezolvase problema slavă. Faptul reiese din două circumstanțe. Prima, foarte clară, este că sclavinii își permit să ucidă și jefuiască solul hanului. A doua circumstanță este mai discretă: întrebând de ce face podul, hanul pretextează intenția de a porni un nou raid asupra sclavinilor. Că era o minciună - este limpede pentru toată lumea; orice minciună are însă partea ei de adevăr. Hanul nu ar fi putut pretexta așa ceva dacă s-ar fi aflat în termeni buni cu sclavinii¹⁶.

O altă problemă este drumul de acces al avarilor în bazinul Dunării inferioare. Repetarea aceleași scheme strategice, o dată real, în 578-579, și o dată simulat, în 580, indică faptul că avarii nu aveau căi de acces directe, între bazinul Tisei inferioare și Câmpia valahă, respectiv că mlaștinile bănațene și Carpații Meridionali reprezentau un obstacol strategic real, sau cel puțin riscuri pe care avarii nu și le asumau. Aceste probleme par să se fi rezolvat în perioada imediat următoare, atât slavii cât și avarii găsind drumul prin trecătorile Carpaților.

¹⁶ Diferența dintre statutul slavilor din vest - dependenți de avari - față de statutul slavilor de la Dunărea de Jos - independenți de avari - s-a văzut cu multă vreme în urmă (OSTROGORSKY 1969, p. 81; prima ediție 1956). Nu am înțeles argumentele celor care, ulterior, au obliterat această realitate (POPOVIĆ 1975; BARNEA A. 1991, passim).

ANII 581-584. La puțină vreme după episoadele uciderii solului avar și construcția podului peste Sava, în Peninsula Balcanică începe o invazie slavă de proporții, prima importantă după 550-551; ca și atunci, slavii iermează în teritoriu bizantin. În legătură cu această invazie se vorbește despre primele implantări slave la sudul Dunării. Potrivit lui Ioan din Efes¹⁷, poporul sclavinilor a traversat toată Hellada și provinciile Thessalonicului, înțelegând prin aceasta cel puțin o parte din Illyricum, Thracia întreagă, jefuind un număr de orașe, iastalându-se și răspândindu-se în regiunile cucerite, până la zidurile capitalei, și, încă mai grav, în 584 se găseau tot acolo.

Este de discutat, din nou, în ce măsură slavii aceștia erau sau nu supuși avarilor, la acest moment istoric. Lunga invazie sclavină suprapune aproape integral o perioadă de pace de doi ani, între bizantini și avari (582-584), timp în care bizantinii plătesc tribut tocmai pentru a păstra pacea¹⁸. În plus, cronicarii nu fac avarilor nici un reproș de viclenie (ca mai jos, Theoph. Conf. a. 6079). Concluzia este că slavii care acționează în 581-584 și cei din 584-585 nu sunt aceiași și nici în aceleași raporturi cu avarii, primii acționând de la Dunărea de Jos, pe baze independente, cei din urmă de la Dunărea Mijlocie.

ANII 584-585. Theoph. Sim. I, 4: "...(*Hanul avar*) (...) *adună trupele și luă fără de veste orașul Singidunum, care era neîntărit și lipsit de mașini de război, pentru că, în urma păcii, se răspândise multă nepăsare în Thracia (?) (...). El prădă și multe alte orașe vecine, foarte ușor și fără caznă (...). După ce luă Augusta și Viminacium (orașe supuse Illyricului), porni îndată cu armată, impresură și prădă Anchialos și pustii satele din jur (...). După ce trecură trei luni, romanii trimiseră solii la kagan și cerură încetarea războiului...*".

În ciuda respectării condițiilor grele ale păcii din 582 de către bizantini, respectiv plata tributului de 80.000 de nomisme, inclusiv retroactiv, o nouă campanie avară devastează linia Dunării. După pierderea Sirmium-ului, aceasta este o nouă debilitare a limes-ului; sunt cucerite Singidunum, Viminacium, Augusta, Anchialos¹⁹. În această ultimă localitate hanul primește o primă solie bizantină (Elpidius și Comentiolus), rămasă fără consecințe.

Cucerirea orașului Singidunum se petrecea în timpul secerișului grâului, deci cel mai devreme la începutul lui iunie. În pasajul consecutiv căderii cetății Anchialos se spune că după trei luni bizantinii au cerut pace. Nu este foarte limpede dacă cele trei luni s-au scurs de la declanșarea conflictului sau de la pierderea acestei ultime cetăți. La o socoteală simplă, solia a plecat la Anchialos prin septembrie. Aici intervine următorul pasaj, care creează probleme de datare:

¹⁷ POPOVIĆ 1975, p. 450.

¹⁸ BARNEA A. 1991, p. 175, apreciază că la acel moment istoric slavii din Muntenia erau deja supuși avarilor, fără a preciza argumentul. Această opinie pare însă larg împărtășită.

¹⁹ Vezi Harta 4.

Theoph. Sim. I, 6: "...În anul următor, Elpidus fu ales pentru aceeași solie (...). După scurtă vreme însă bunătatea păcii se strică și neamul avarilor atacă iarăși pe romani, însă nu pe față, ci oarecum mișelește și în chip mai viclean. 7. Căci împinse neamul sclavinilor și distruse o foarte mare parte din ținutul romanilor; avântându-se până la Zidurile Cele Lungi, sclavinii săvârșiră mare măcel (...). Atunci Comentiolus a primit o comandă militară importantă, a înaintat în Thracia și a alungat mulțimile sclavinilor. El a ajuns până la râul Erginia [afluent stânga al Mariței] (...). Apoi în restul verii a strâns trupe roman, s-a îndreptat spre Adrianopole și l-a înfruntat pe Ardagast, care avea cu el mulțimi numeroase de sclavini..."

Solia lui Elpidus fusese un succes, în sensul că fusese autorizat să accepte ridicarea tributului la 100.000 de nomisme. Rezultatul a fost însă, imediat apoi, reluarea ostilităților.

Problemele de datare încep de la expresia în anul următor. Anul nou bizantin începea la 1 septembrie. Așa cum spuneam mai sus, prima solie se desfășurase, *probabil*, în septembrie. De aici raționamentul că a doua solie nu putea fi decât în anul următor, respectiv cel mai devreme în toamna anului 585²⁰. Conflictul s-ar fi redeschis în toamna următoare, respectiv 586. Relatarea lui Simocatta este reluată de Theophanes Confessor, aproape în aceiași termeni:

Theoph. Conf. a. 6076 [a. 584]: "(...) Hanul Baian se grăbi să rupă pacea în chip viclean, căci înarmase neamurile sclavinilor împotriva Thraciei. Acestea înaintară până la Zidurile Cele Lungi și luară multă pradă. Împăratul scoase din oraș gărzile palatului și porunci organizațiilor cetățenești să stea de pază la zidurile cele lungi".

Dacă nu luăm *stricto sensu* cele trei luni dintre asediul de la Singidunum și prima solie - se poate admite că a doua solie s-a produs aproape imediat, după 1 septembrie, adică anul următor. De altfel, este greu de admis că împăratul ar fi lăsat întreaga peninsulă pradă avarilor, vreme de mai bine de un an, atâta vreme cât putea cumpăra retragerea barbarilor. Oricum ar fi, în 584 sau 585, ceea ce este mai important în economia acestei lucrări este invazia sclavină.

Care ar fi slavii care acționează împotriva capitalei bizantine? Numele lui Ardagast, cunoscut din conflictele cu slavii de la Dunărea de Jos, de la mijlocul anilor '90, nu lasă nici un dubiu.

ANII 586-587. Theoph. Sim., I, 8: "8. La începutul toamnei (586) barbarii călcară iarăși tratatul și disprețuiră pe față alianța militară (...) când între timp veni și Targitios (= sol avar) ca delegat în orașul împărătesc și ceru de la romani suma de bani care, potrivit tratatului, trebuia dată în fiecare an khaganului. Acest lucru făcu pe împărat să se înfurie pe bună dreptate, socotind că este înșelat foarte mult de avari; pe de o parte Targitios cerea suma de bani anuală și venitul pașnic,

²⁰ MADGEARU 1997, p. 19.

iar pe de alta khaganul nu ședea neclintit, ci pustia Europa și ruina orașele. Targitios fu surghiunuit (...). Khaganul însă și oamenii lui necăjeau pe toți vecinii sciților și moesilor și cuceriră multe orașe: Ratiaria, Bononia, Aquis, Dorostolos, Zaldapa, Panassa, Marcianopolis și Tropaeum²¹.

Din nou trimiteri administrative confuze. Ultimele patru locații se află într-adevăr în Moesia Secunda și Scythia Minor, dar primele trei orașe sunt din Dacia Ripensis. Oricum, lista nu pare completă. Rapoartele arheologice indică un nivel de distrugere datat în 586, la Murighiol, adică în extremitatea nord-estică a Scythiei romane²², ceea ce sugerează dimensiunea dezastruoasă a invaziei avară.

În timp ce avarii prădau Moesia și Thracia, slavii asediau Thessalonica²³. Și de această dată slavii au acționat la comandă avară²⁴, sau cel puțin o parte a lor. Ceea ce nu aflăm de la Theophylact Simocatta aflăm din Miracolele Sf. Dimitrie. Au avut loc, de fapt, două asedii, probabil la interval mic: primul susținut de „cei 5.000”, cât și de o mare armată avară, care avea în componență și formațiuni sclavene. Despre primii se presupune că acționau independent²⁵, însă puteau fi la fel de bine o avangardă. La ridicarea asediului ei nu s-au mai retras în teritoriile de baștină, ci s-au așezat - de această dată, se pare, definitiv - în Epir și Grecia centrală²⁶. Care dintre ei, însă? Cei care acționau nemijlocit în armata avară? Puțin probabil. Mai degrabă „cei 5.000”. Veneau aceștia de la Dunărea de Jos, cum se presupune cel mai adesea? În nici un caz oamenii lui Ardagast, despre care vom mai auzi. Iar turbulența la Dunărea de Jos nu pare să slăbească deloc, în anii următori.

Nu vom intra în detaliile ripostei bizantine²⁷, deși cuprind mult discutatul episod cu *torna-torna*. Ne vom opri în schimb asupra unor fraze care descriu, involuntar și ridicol, arta războiului la acest sfârșit de veac.

Theoph. Sim. II, 10: *„În acest an (587) Comentiolus veni la Anchialos (...). Alcătui trei corpuri de trupe și le așeză în trei părți împotriva barbarilor. Lui Martinus îi porunci să comande aripa dreaptă, iar pe Castus îl puse comandant al celeilalte aripe (...). Numărul luptătorilor era șase mii. Castus cu trupa sa străbătu partea stângă a ținutului și sosi la Zaldapa și la muntele Haemus. Atacă fără veste pe barbari în zorii zilei și, găsindu-i neîntăriți, dobândi o mare faimă cu armele (...) și-și împodobi vitejia cu multe prăzi, pe care le dădu unui scutier să le ducă. O, de nu i le-ar fi dat! Căci adunându-se barbari în ziua următoare, îi răpiră*

²¹ Vezi Harta 5.

²² OPAIT 1996, p. 69.

²³ BREZEANU 1981. Atacul a debutat pe 22 septembrie, într-o duminică; asupra anilor când aceste date se potrivește (586 sau 597) nu există deocamdată un consens (CURTA 2001, p. 97-98, care preferă totuși prima variantă, cu argumente).

²⁴ Miracula Sancti Demetrii, I, 13, 111, apud. POPOVIĆ 1975, p. 472 și nota 2 (pentru text original).

²⁵ CURTA 2001, p. 93-94.

²⁶ Așezarea slavilor în Epir și Praevalis este relativ certă, înainte de 591. În schimb, așezarea atât de timpurie a avarilor și slavilor în Pelopones, conform Cronicii din Monemvasia, este discutabilă (POPOVIĆ 1975, p. 452; v. și LEMERLE 1963).

²⁷ Theoph. Sim. II, 10; Theoph. Conf., a. 6079. Vezi totuși harta 9.

prada. Martinus merse până în împrejurimile oraşului Tomis (...) şi îndată îi atacă (pe avari) cu putere. Barbarii îşi găsiră moartea sub mare, căci îi luă fără veste un reflux al mării (!). Khaganul dobândi salvarea ca pe un dar neaşteptat şi fugi; căci în lac era ascunsă o insulă, care salvă pe barbar. Dacă însă ar fi fost prins, ar fi fost însemnată plata pentru răscumpărarea lui dată romanilor...".

Cunoştinţele geografice ale cronicarului sunt mai degrabă confuze. Castus, comandând cei două mii de oşteni ai flancului stâng, nu avea cum să-şi împrăştie oamenii de la Zaldapa la Haemus²⁸, între cele două puncte fiind minim 150 de km! Dacă relatarea se referă la o succesiune - este tot anapoda, fiindcă armata bizantină se deplasa de la Anchialos spre Scythia, ordinea putând fi doar invers: Haemus şi Zaldapa.

În pasajul următor, cu sonorităţi homerice (*îşi împodobi vitejia* etc.) care cu greu ascund percepţia barbarizată a războiului, avarii se întorc nu pentru a spăla ruşinea înfrângerii, ci pentru a-l uşura pe un scutier de grija bagajului, episod de operetă care smulge totuşi autorului o exclamaţie exasperată (*O, de nu i le-ar fi dat!*). Imediat apoi (*...căci îi luă fără veste...*) autorul mai face o dovadă - aceasta, uluitoare - că nu cunoaşte mediul de referinţă, punând pe seama refluxului eşecul avarilor. Care reflux - la Marea Neagră?!

În fine, concepţia limitată şi venală asupra războiului mai străluceşte o dată: pentru cronicar, capturarea kaganului ar fi însemnat nu un prilej de a pune capăt războiului în mod favorabil, ci posibilitatea de a câştiga nişte bani! Cât de departe suntem acum de valorile care au fondat imperiul....

ANUL 588 (sau 589). Nouă invazie salvă în Peninsula Balcanică²⁹. Să notăm că, după 586, atacurile slave care loveau teritoriile la sud de Haemus puteau porni chiar din noile locaţii, respectiv din Epir şi Macedonia.

ANUL 593. Theoph. Sim., VI, 3-4: "*3...Khaganul căută să obţină de la împărat tribut sporit (...). Aşadar khaganul porunci sclavinilor să construiască un mare număr de bărci, ca să le aibă la îndemână pentru trecerea Istrului. 4. Locuitorii din Singidunum nimiciră prin atacuri dese strădaniile sclavinilor şi dădură pradă focului lucrările acestora pentru navigare. De aceea barbarii (= avarii) asediară Singidunum (...). Dar în a opta zi khaganul porunci barbarilor să renunţe la asediere şi să vină la dânsul (...). Deci khaganul (...) însărcină mulţimea sclavinilor să lucreze nave de lemn, ca să treacă râul numit Saos (...). Când fură deci construite bărcile pentru barbari şi fură puse la dispoziţia lor, aceştia trecură râul vecin (= Sava). Orânduind o parte din trupe, khaganul porunci să alerge înainte şi prin sosirea lor să producă romanilor teamă. În a cincea zi se apropie şi de Bononia. Împăratul rândui comandant al Europei pe Priscus."*

²⁸ Vezi Harta 6. Faptul ar fi posibil numai dacă ar exista o altă Zaldapa (neidentificată), în apropierea munţilor, ipoteză care este discutată în altă parte (vezi infra, anul 595, prima campanie dunăreană a lui Petrus).

²⁹ Theoph. Sim. III, 4. 7; v. MADGEARU 1997, p. 20 şi nota 60, cu bibliografia.

Slavii care încercau să treacă Dunărea în aval de Singidunum aveau deci bazele de atac la stânga Dunării, adică în Banat. Este singura explicație a faptului că kaganul le ordonase o operațiune atât de dificilă și ceea ce au și făcut, după eșec, respectiv traversarea Dunării în amonte și intrarea pe teritoriul roman peste Sava, prin sectorul controlat de avari. Nu este însă exclus ca slavii care au construit podul de vase peste Sava să fie alții, proveniți din Câmpia mijlocie a Dunării. Oricum, aceasta este, din câte știu, prima atestare a slavilor în Banat.

Este tot prima oară când avarii și slavii sunt pomeniți în același spațiu tactic³⁰ (*porunci să alerge înaintea...*). În anii următori, în aceeași regiune a Dunării mijlocii, vor mai fi amintiți luptând în proximitate. Acești slavi însoțesc avarii, pe cât se pare, în întreaga campanie. După asediul eșuat al Singidunum-ului următorul obiectiv este Bononia, în segmentul de limes din aval de Cazane. După aceasta au venit la rând obiectivele predilecte: Anchialos și împrejurimile capitalei (Drizipera, Perinthos și Tzurulum)³¹.

ANUL 594³². Expedițiile lui Priscus la nordul Dunării de Jos.

Theoph Sim. VI, 6-7: *"6...La începutul primăverii comandantul (= Priscus) fu trimis de împărat la Istru, pentru ca neamul sclavinilor, împiedecat de el să treacă fluviul, să asigure fără să vrea securitatea și liniștea Thraciei (...). (...) după (alte) 20 de opriri cu tabăra, ajunse la Dorostolos (...) 7. În a douăsprezecea zi (= aprox. 15 iunie), după ce construisese nave, generalul trecu fluviul și auzind că Adragastos scosese ceata de sclavini și plecase ca să facă prăzi, la miezul nopții porni împotriva lui (...). Adragastos (...) încăleacănd pe un cal fără șă o luă la fugă. Barbarul dădu apoi peste romani și descăleacănd de pe cal începu lupta corp la corp. Dar pentru că nu putea să țină piept eelor care luptau, începu să fugă prin niște locuri greu de străbătut. Adragast o luă înaintea datorită iuțelii de picior, căci natura îl deprinsese pentru aceasta. Dar o soartă potrivnică i se arătă și barbarul dădu peste trunchiul unui arbore mare. De aceea ar fi fost o pradă foarte ușor de*

³⁰ Observația este valabilă numai pentru materialele comentate. Slavi luptând sub comandă avară sunt amintiți în legătură cu asediul orașului Thessalonice, în 586 (v. cartea I a Miracolelor Sf. Demetrius, CURTA 2001, p. 53-54).

³¹ MADGEARU 1997, p. 21. Cronologia războaielor ultimului deceniu este destul de neclară și prilejuiește numeroase dispute. De exemplu, evenimentele amintite pe scurt, supra, pot fi datate în 591, 592 sau 593, după comentator. Am adoptat punctul de vedere a colegului Madgearu (p. 179-180), după care seria conflictelor debutează în 593. Este de spus însă că Theophanes Confessor datează evenimentele în 592 (anul 6084), ca și editorii FHDR II p. 605, dar și BARNEA A. 1991, p. 175. Începutul războaielor din anii 90 se datează, de la autor la autor, între 591 și 596 (v. OSTROGORSKI 1969, p. 112 pentru detalii; marele istoric optează tot pentru 592). Florin CURTA (2001, p. 100) datează începutul ofensivei nord-dunărene în 593, pe baza unei scrisori de felicitare adresată de papa Grigore cel Mare comandantului Priscus, cu ocazia numirii în funcție, scrisoare primită de Priscus în 593; nu este însă obligatoriu ca Priscus să fi pornit ofensiva imediat după numire, pregătirea trupeii putând consuma un sezon. Stabilirea unei cronologii foarte exacte nu interesează această lucrare decât în măsura în care succesiunea și determinismul evenimentelor ar fi afectate.

³² Sau 592 la editorul textului din FHDR II (V. Popescu, p. 541, nota 5).

prins pentru dușmani, dacă fluviul nu l-ar fi salvat. Căci trecându-l înot, scăpă de primejdie. Romanii făcură ospăț tăișului sabiei un mare număr de sclavini, pustiiră ținutul lui Adragastos, iar pe cei prinși îi trimiseră la Bizanț cu juguri de lemn legate de gât".

De această dată, fără îndoială, ofensiva generalului Priscus este îndreptată împotriva slavilor din Câmpia Valahă, pornind din Durostorum. Iar bizantinii trebuie să fi avut motive. Dacă pe baza izvoarelor nu se poate spune prea mult despre activitatea militară a slavilor de la Dunărea de Jos, pentru ultimii zece ani, s-au încercat dovezi arheologice și numismatice³³; ar putea fi luate în considerație întreruperea circulației monetare la Sucidava-Celei între 581-583, distrugerea cetății Ulmetum, unde a fost găsită o monedă 583/584 într-un nivel de distrugere, tezaurul de monede de aur de la Axiopolis (îngropat în timpul lui Tiberiu II); nici unul dintre aceste argumente nu este foarte solid. Oricum, concluzia că, la capătul războiului din anii 80 limes-ul de la est de Novae era încă funcțional și în mult mai bună stare decât limes-ul de la vest de Novae³⁴ - este disonantă cu pretenția că de la nordul Dunării inferioare au plecat atâtea invazii devastatoare. O asemenea realitate mai poate însemna, însă, că forța de șoc și știința asediului erau inferioare la slavii de la gurile Dunării, prin comparație cu avarii.

Simocatta produce raționamentul că dacă slavii vor fi ținuți la nord de Dunăre, vor apăra imperiul indirect - și involuntar, încerca cronicarul să se amuze. Din nefericire nu precizează acea amenințare *din spatele slavilor*. Aceștia nu puteau fi anșii - aliați cu bizantinii, atât în trecut, cât și în anii imediat următori. Putem încerca însă o explicație: probabil, între timp (adică nu la 579, ci după această dată), slavii din Câmpia valahă se închinaseră avarilor. Rămâne însă o ipoteză oarecare.

Expresia *a face prăzi* pare să fi devenit sinonimă războiului. Adragastos³⁵ se afla încă pe malul celălalt al fluviului, în propriul teritoriu, după cum precizează cronicarul, mai jos, deci nu putea jefui. Este mult mai probabil că agitația de la Durostorum fusese observată, iar conducătorul sclavin se pregătea să iasă oaspeților în întâmpinare.

Jurnalele de război conțin numeroase mențiuni ale unor acțiuni de noapte ale bizantinilor. Se pare că arma surprizei rămăsese singura ascuțită...

Ciocnirea pare să se fi produs în noaptea următoare trecerii Dunării, iar peisajul (locuri greu de pătruns; arbore mare) corespunde luncii Dunării. Unde ar fi putut scăpa însă Adragast - trecând Dunărea? Nu pe malul bizantin, evident, ci pe un ostrov din dreptul Bălții Ialomiței (șeful sclavin fuge de la locul luptei pe jos, adică nu putea ajunge departe).

³³ MADGEARU 1997, p. 20.

³⁴ MADGEARU 1997, p. 141.

³⁵ Textul original (grecesc) folosește ortografia „Adragast” (pe care am urmat-o, în fragmentul de text reprodus); traducătorul român folosește însă sistematic „Ardagast”. Este vorba deci despre același personaj.

Cât de fluid este frontul din Balcani este sugerat de un eveniment ce urmează îndeaproape: Priscus trimite pe Tatimer cu prada spre Constantinopol; acesta este însă interceptat de alți sclavini, și își salvează viața cu greu (Theoph. Sim. VI.8).

Episodul Adragast este reluat și de Theophanes Confessor; în Fontes găsim, la același autor, și episodul Musokios³⁶:

Theoph. Conf., a. 6085: "...Priscus prinse inimă și înaintă în părțile mai dinlăuntru ale sclavinilor. Un barbar gepid, stăpânit de credința creștină, fugi la romani și le arătă romanilor drumul. Și îi înfrânse pe barbari. El spuse că Musokius, regele barbarilor, se află la 30 de mile³⁷. Îndemnat de trădarea gepidului, Priscus trecu fluviul la miezul nopții și îl descoperi pe Musokius doborât de beție: căci sărbătorise ziua morții fratelui său. Îl prinse viu și pricinui mult măcel între barbari. După ce puseră mâna pe mulți prizonieri, romanii se dădură la mâncare și la băutură, dar barbarii se adunară și îi înfruntară pe învingători. Și răspunsul ar fi fost mult mai aprig decât bărbăția lor de mai înainte, dacă n-ar fi intervenit Gentzon cu un pâlc de călăreți (...) Priscus i-a tras în țepă pe cei încredințați cu paza sa".

Al doilea raid al lui Priscus se petrece în părțile mai dinlăuntru, dar nu mai departe de 30 de mile (vezi iasă nota 37). Într-adevăr, luptele cu Adragast s-au petrecut în proximitatea Dunării.

De ce ar fi fapta călăuzei gepide o trădare? Gepizii nu erau supuși sclavinilor. Dar nu erau ei supuși aceluiași stăpân? Cel puțin, aceasta era perspectiva bizantinilor. Se confirmă aici că sclavinii din Câmpia Valahă trecuseră sub suzeranitatea kaganului avar? Aparent. Cu puțin înaintea trecerii Dunării, Priscus primise o solie avară, ce-l întrebase de ce rupe pacea; generalul a răspuns că pacea cu avarii nu îl obligă la pace cu sclavinii (Theoph. Sim. VI, 6, 14), pe care îi numește „geți” (deci: locuitori ai țării geților).

Împrejurarea cu gepidul trădător (a cărui faptă este explicată prin solidaritatea creștină) ar mai putea însemna ceva: că noii veniți învățaseră trecătorile Carpaților. Mai mult, gepidul se afla în Câmpia Dunării de Jos de ceva vreme, din moment ce putea fi călăuza unei expediții de noapte. În fine, cred că poate fi formulată o ipoteză mai curajoasă: gepidul nu era tocmai un gepid, ci un got (greu de spus din care ramură), aparținând unor rămășițe de populație a unei formațiuni gotice

³⁶ Vezi însă și Theoph. Sim. VI.9 în SIMOCATTA 1985 (p. 129-130).

³⁷ CURTA 2001, p. 101, scrie „parasange”, nu „mile”. Asta ar însemna între 93 și 111 mile, adică cca. 150 km. Textul original spune „shmeiwn”, adică „semn” (miliar); deși în *Barbaricum*, evident, nu existau semne miliare, expresia pare a desemna mai degrabă mile decât parasange. H. Mihăescu, editorul ediției complete a operei lui Theophylact Simocatta în limba română, folosește tot termenul de „parasange”, pentru același pasaj (SIMOCATTA 1985, p. 129). Implicația ar fi o expediție militară depărtată, posibil în zona Siretului, cum se presupune. Textul sugerează, destul de explicit, că distanța respectivă se putea parcurge într-o singură zi (gepidul „trădător” parcurge distanța de mai multe ori, într-o succesiune rapidă de evenimente).

din prima jumătate a sec. al V-lea³⁸, dezvoltată pe același teritoriu precum formațiunea de mai târziu a lui Musokius (adică zona Buzăului mijlociu); cu alte cuvinte era... localnic, ceea ce explică buna cunoaștere a terenului. În fine, nu se poate exclude nici o a treia ipoteză, și anume că „trădătorul” era într-adevăr gepid, provenit însă din prăzile făcute de slavi la sudul Dunării, adică un fost soldat roman luat prizonier, postură care îi motivează mult mai bine gestul.

Traversarea Dunării și acțiunea în timpul nopții (Musokius era beat) a devenit un *topos* literar. Cei 45 de km. (sau mai mult) cu greu ar fi putut fi făcuți într-o singură noapte, într-un teritoriu fără drumuri³⁹.

Salvarea bizantinilor o aduce Gentzon (comandantul... infanteriei), în fruntea unui pâlc de călăreți (dar informația provine de la Theophanes, adică de la a treia mână). Dacă intervenția unui număr mic de oameni a schimbat sorții luptei - atunci lupta s-a purtat cu puțini oameni. Marșul rapid al bizantinilor prin câmpie, în faza atacului-surpriză, indică de asemenea un corp de armată mic. Toate acestea aruncă o anumită lumină asupra forței combative a adversarului. Distanța presupus mică dintre teritoriul Adragast și cel al lui Musokius indică și ea comunități politico-militare restrânse, cu un grad mic de agregare, rezumabile la expresia consacrată de *sclavinii*. Este destul de greu de acceptat că *acești* sclavini sunt cei care au răvășit întreaga Thracie de mai multe ori și au luat zidurile Thessalonicului cu asalt.

O ultimă concluzie: războiul cu barbarii barbarizase cu totul armata romană, inclusiv purtătorii numelor romane. Pedepsa aplicată de Priscus gărzilor - tragerea în țeapă - este cea despre care vorbea cu groază Procopius, o generație mai devreme, descriind grozăviile sclavinilor⁴⁰ (v. supra, anul 550).

Theoph. Conf., a. 6086: *„În acest an (= tot 594, dar în toamna-iarna următorului an bizantin) Priscus a trecut din nou Istrul, a prădat neamurile sclavinilor și a trimis la împărat o mulțime de prizonieri. Împăratul a trimis pe Tatimer la Priscus și a poruncit ca romanii să petreacă iarna acolo. Aflând acest lucru, romanii se împotriveau, deoarece nu era cu putință să se facă așa ceva din pricina mulțimii barbarilor, dușmăniei locuitorilor și frigului de nesuportat. Priscus i-a îndemnat cu cuvinte măgulitoare și i-a înduplecat să ierneze acolo”⁴¹.*

Acțiunile împotriva lui Adragast și Musokius debutează la începutul verii. Cele relatate de Theophanes, petrecute în următorul an bizantin, adică după întâi

³⁸ Există mai multe date care sugerează existența unui principat germanic în zona Buzăului, în epocă și sub suzeranitate hunică. Cel mai important argument mi se pare distribuția pieselor de aur în stil policrom (din 7 piese pe teritoriul Munteniei, 6 sunt pe cursul mijlociu al Buzăului. Astfel de formațiuni politice se mai găseau, probabil, în nordul Moldovei, în nord-estul Transilvaniei (pe Someșul Mic) și pe cursul inferior al Mureșului (v. HARHOIU 1976, în special harta de la p. 1044).

³⁹ Comunitatea lui Musokius s-ar putea afla undeva pe cursul Buzăului, prin asociere cu numele antic al râului (Musaioi - TEODOR D. 1995, p. 324), fiind, deci, un urmaș (sau supus) al lui Dauristas, caz în care, însă, traversarea Dunării nu s-ar fi produs la Durostorum - care pare a fi baza operațională a lui Priscus - ci mult mai la nord, în aval de Carsium.

⁴⁰ Vezi fascicolul anterior (TEODOR E 2002), anul 550.

⁴¹ V. și Theoph. Sim. VI, 10, 1-3, în SIMOCATTA 1985.

septembrie, se încheie în timpul iernii, adică în același ciclu sezonier iar, după calendarul gregorian, în același an (am convenit, fără certitudine, că este 594 și iarna spre 595).

Soldații romani se împotrivesc iernării la nordul Dunării din trei motive: mulțimea barbarilor, dușmănia locuitorilor și frigul. Tautologia (aparentă?) barbari-locuitori lasă loc la speculații; la concluzii, însă, nu rămâne decât un semn de întrebare.

Deși soldații se împotrivesc iernării în *Barbaricum*, Priscus îi convinge. Forța acestui adversar (deductibilă din expresiile *mulțimea de prizonieri*; *mulțimea barbarilor*) nu pare însă pe măsura sugestiei.

ANUL 595 (toamna). Priscus este înlocuit de la comandă.

*Theoph. Conf., a. 6087: "Împăratul i-a luat lui Priscus conducerea militară și l-a numit conducător de oști pe fratele său Petrus. Priscus a pornit cu oștirea înainte de a sosi Petrus și a trecut fluviul. Auzind de trecerea oștirii romane, hanul se miră în chip deosebit și trimise la Priscus cerând să afle pricina, căci era mâhnit în chip deosebit pe succesele romanilor. Pentru aceste treburi Priscus îl trimise sol pe medicul Theodor, un bărbat inteligent și cumpănit (...). Ascultând aceste cuvinte khaganul surăse și zise că face pace, dar rămâne la alegerea lui Priscus dacă dorește să-l onoreze pe han cu prăzi de război. Priscus dădu khaganului prizonierii spre a obține trecerea, iar toate prăzile de război le luă cu sine și trecu fluviul fără primejdie"*⁴².

Este limpede că evenimentele se petrec pe alt segment al fluviului, foarte probabil în Banat (sau Oltenia?). Kaganul aude în timp util de isprăvile lui Priscus, are timp de un schimb de soli și este suficient de aproape pentru a tăia generalului retragerea. Așa ceva nu se putea petrece prea departe de Cazane. Cronicarul nu găsește însă de cuviință să spună și cine erau victimele raidului. La această epocă și în acel loc - ar putea fi gepizi sau sclavini. Cuni gepizii nu mai reprezentau o problemă militară - ar trebui să fie sclavinii. Dar nu este sigur. Nu trebuie să judecăm campaniile bizantine numai cu argumente strict militare. Se pare că cele financiare erau cel puțin la fel de importante. De altfel, Priscus este mai interesat de pradă, decât de prizonieri - potențialii adversari.

Este cert că bizantinii aveau mari probleme cu întreținerea propriilor trupe (catastrofă din 602⁴³ s-a datorat acestui fapt, în ultimă instanță). Un bun comandant nu trebuia doar să-și conducă trupa la victorie, ci trebuia, în primul rând, să o hrănească. Ultima resursă, în absența banilor, era jaful. Iar fiindcă teritoriul bizantin era prea secătuit pentru a suporta jaful și din partea propriei armate,

⁴² Pasajul se regăsește, fără modificări esențiale, la Theoph. Sim. VI, 11 (SIMOCATTA 1985, p. 132-134).

⁴³ Tendința actuală este de a minimaliza evenimentele din 602, arătându-se că limes-ul a supraviețuit evenimentelor, fiind distrus ulterior (nu cunosc nici un autor recent care să fi respins teza). Este un argument. Bizantinii au pierdut însă, la această dată, *definitiv*, inițiativa militară, devenind un jucător pasiv, perdant prin definiție.

comandanților nu le rămânea altceva de făcut decât de a-și hrăni trupa la adversar. Există un dosar substanțial al problemei, care trebuie analizat aici, pentru a înțelege mai bine campaniile nord-dunărene. Problema este veche, și aduc pentru început un autor de pe vremea lui Valens:

Themistios X, 133-140 (FHDR II, p. 65): "...s-a introdus în schimb belșugul celor trebuitoare, datorită căruia gărzile din fortărețe nu sunt nevoite ca în locul barbarilor să poarte război cu supușii (romani) și să nu se atingă de aceia (barbari), pentru că așa le cere tratatul (de pace), dar să-i jefuiască pe agricultori, din pricina lipsei..."

Corpus Iuris Civilis, Codex X, 27, 2, 10: "Împăratul Anastasius augustul către propretorul Matronianus: (...) Dar acestea au fost rânduite în afara diocezei Thracia, căci în Thracia dădile nu sunt oferite în întregime, deoarece numărul agricultorilor s-a micșorat din cauza năvălirilor barbare, și nu ajunge contribuția în natură pentru oștenii aflați în ea; și mai mult ca oriunde, pentru hrănirea unităților militare din ea, e nevoie să o strângem cu multă grijă, deoarece nu putem hrăni soldații de acolo fără să facem și cumpărături".

Ioannes Lydos, Despre Magistraturi⁴⁴: "Supușii împărăției socot că mai ușor pot suporta o invazie a barbarilor decât o staționare în mijlocul lor a armatei romane"

Procop., Istoria secretă 23, 6: "...când mezii și saraceenii devastau o mare parte din teritoriul Asiei, iar hunii, sclavinii și anții răvășeau aproape toată Europa, (...) el (=Iustinian) n-a iertat nimănui birul, afară doar, pentru un singur an, cetăților care fuseseră cucerite".

Corpus Iuris Civilis, Nov. Edict XIII, Cap. XI: "...către Ioannes, preaslăvitul eparh al sfintelor comandamente militare din Orient (...) 1. Dacă se întâmplă că unii din ținuturile amintite sunt necinstiți față de fisc (...) Aceste provizii vor fi sechestrate de la augustal din clipa aceea și vor fi trimise caselor tale de bani pe propria lor primejdie; și vor fi supuși la confiscare prealuminății tribuni și conducătorii lor (care trebuie să se teamă și de pedeapsa capitală); iar unitatea militară în întregime va fi strămutată din țară și așezată în ținuturile de dincolo de fluviul Istru sau Dunăre spre a sta de pază la hotarele de acolo..."⁴⁵.

Probleme cu aprovizionarea trupelor din Balcani existau încă de pe vremea cumpătatului Anastasius, în vremea căruia, totuși, visteria nu era goală. De atunci trecuse aproape un secol, iar procesul de "urbanizare" (practic, emacierea economiei agrare, datorită invaziilor) - început încă din secolul IV - se accelerase, iar lovitura de grație a dat-o fiscalitatea enormă, care trebuia să finanțeze visurile de reîntregire a imperiului. Economia monetară este, începând cu 582, în pragul colapsului⁴⁶. În aceste condiții, când economia de schimb aproape dispăruse, dar

⁴⁴ De Magistratibus, ed. Bekker, Bonn, 1837, p. 246 (apud Madgearu 1997, p. 14).

⁴⁵ Edictul datează între septembrie 538 și august 539.

⁴⁶ OBERLÄNDER 2000, p. 140-141, însă este demn de menționat că fenomenul definește în primul rând dioceza Daciei și mai puțin Oltenia, reflectând astfel fidel aria probabilă de operațiuni, conform izvoarelor. În schimb, între 583-587 nu pătrund monede pe teritoriul Munteniei.

nici cea naturală nu mai prea exista, ne putem întreba cu ce se hrănea armata bizantină. Scăderea efectivelor militare este un rezultat al acestor evoluții economice (rezultată la rândul ei din criminala paciență cu care împărații romani priviseră acțiunile balcanice ale barbarilor). Edictul lui Iustinian împotriva deturnărilor de fonduri militare instituie o pedeapsă care nu are numai logică militară (infractorii trebuie trimiși în sectorul cel mai expus al limes-ului), dar și una financiară (statul roman nu va mai cheltui cu prădătorii visteriei, iar aceștia își vor câștiga existența, în schimbul vieții).

Detaliatele jurnale de război ale ultimului deceniu al secolului amintesc în cel puțin trei rânduri de iernarea armatei la nordul Dunării. Acestea nu par a fi însă incidente izolate, ci o practică mai veche. Mai mult, practica fusese consfințită de o lucrare teoretică, reprezentativă pentru epocă, *Strategicon* (XI.4.19), care recomanda explicit iernarea în teritoriul inamic.

ANUL 595 (toamna). Prima campanie a lui Petrus.

Theoph. Sim., VII, 2-5: ... (Comandantul Petrus) părăsind Odessos merse pe calea stângă a ținutului, iar când ajunsese la Marcianopolis ordonă ca o mie de oameni să alerge înaintea armatei. Aceștia dădură peste șase sute de sclavini care duceau o mare cantitate de pradă de la romani. Căci devastând Zaldapa, Aquis și Scopis, ei jefuiseră din nou pe nenorociți și aveau prăzile încărcate pe un mare număr de care. (...) ei (romanii) dădură și primiră lovituri de săgeți (...) dar romanii atacară cu putere și târziu îi uciseră cu greu pe barbari (...). În a zecea zi împăratul Mauricius trimise o scrisoare împărătească fratelui său (= comandantul Petrus) sfătuindu-l să stea în Thracia; căci Mauricius auzise că trupele sclavinilor porneau spre Bizanț. De aceea [?!] generalul veni la Pistos, apoi sosi la Zaldapa. A doua zi merse la orașul Iatros și trecând pe lângă fortăreața Laticinium așeză tabăra la Novae (...) 3 (...) A treia zi așeză tabăra în orașul Aemos (...) 5 (...) și toată armata (romană) s-ar fi prăpădit, dacă un barbar oarecare nu le-ar fi arătat râul Ilivakia, care se afla la o depărtare de patru parasange (cca. 20 km.)."

Fragmentul face probleme serioase de interpretare, pe mai multe segmente. În primul rând, se află în discuție identificarea localităților *Aquis* și *Scopis*. S-a propus *Aquae* (Prahovo) și *Scupi* (Skopje)⁴⁷, dar s-a contra-argumentat că șase sute de slavi nu ar fi putu face așa ceva⁴⁸, distanțele fiind prea mari. Argumentul este fals, fiindcă armile barbare se împrăștiau totdeauna, în goană după pradă; spre comparație, slavii s-au confruntat cu o mie de soldați romani, care însă erau doar *avangarda*, nu toată armata. Din nefericire chiar *Zaldapa* e discutabilă, ceea ce face ca totul să devină confuz. În mai multe pasaje din *Simocatta*⁴⁹, această localitate - cunoscută ca fiind în

⁴⁷ WHITHBY 1988, p. 159.

⁴⁸ MADGEARU 1997, p. 19, nota 66.

⁴⁹ Theoph. Sim. II, 10; în locul discutat, dar și câteva rânduri mai jos. Mai este și un fragment la Ioan de Antiohia (Cronica, 214 e, apud BARNEA A. 1991, p. 263-264), în care, vorbind despre răzvrătutul Vitalianus, spune că este "...originar din Zaldapa, un mic oraș din Moesia Inferioară". Dincolo de

Scythia, la graniță cu Moesia - lasă impresia că s-ar afla spre Munții Haemus, la vest de Marcianopolis⁵⁰. În pasajul imediat, mai jos, după scrisoarea de avertisment a împăratului, Petrus se îndreaptă spre Novae prin Zaldapa⁵¹, ceea ce nu are sens decât dacă localitatea respectivă s-ar afla lângă Haemus. În fine, chestiunea nu poate fi inventariată, deocamdată, decât la categoria lucrurilor neclare.

Pentru Aquis și Scopis s-au mai propus două locații la granița sudică scytho-moesică⁵², respectiv, pentru prima, Popeda (fost Guelengik), între Zaldapa și Dionysopolis, iar pentru a doua - o poziție între Dionysopolis și Marcianopolis. Succesiunea din text (Zaldapa - Aquis - Scopis) nu are sens decât dacă luăm în considerare locația tradițională a Zaldapei (Abtaat, la circa 20 km. SSV de Tropaeum), fiindcă, pe un vector N-S, enumerarea se face în ordinea 1-3-2. Aceeași enumerare ar avea sens dacă am admite (ipotetic!) o localizare submontană pentru Zaldapa, pe un vector V-E-N (vezi Harta 7). Mai mult decât atât, întregul pasaj din Simocatta VII, 2-5, ar căpăta sens.

Dintre cele două serii de localizări propuse (prima: o localitate în Scythia, una în Dacia Ripensis, una în Dardania; a doua: toate localitățile se află la granița scytho-moesică) - ultima este mult mai rațională. Între Zaldapa (oriunde s-ar afla) și Scupi sunt circa 700 de km; o asemenea forță de izbire nu se poate admite nici măcar pentru avari (niciodată două grupări avare importante nu acționează la asemenea distanțe). Nici așa, însă, lucrurile nu sunt mult mai simple! Caravana prăduitorilor este interceptată undeva lângă Marcianopolis, probabil la nord de oraș. În cazul primului vector (N-S), întâlnirea lângă Marcianopolis este normală; am văzut însă că ordinea localităților este nefirească. În cazul celui de al doilea vector ipotetic (V-E-N), e mai greu de înțeles întâlnirea cu avangarda romană. Dificultatea o datorăm - având în vedere enumerarea localităților jefuite - presupunerii că jefuitorii au bazele de atac în Muntenia. Relatarea ar deveni mai inteligibilă însă dacă am admite că baza de atac s-ar afla unde spre vest, iar slavii se retrăgeau, sub povara prăzii, spre casă. Unde spre vest? Ceea ce face Petrus după avertismentul lui Mauricius, pentru a preveni atacul slav, poate fi un indiciu asupra zonei calde. Petrus se deplasează pe traseul Iatrus-Novae-Asemos, iar luptele cu slavii lui Piragast ar trebui să se fi purtat în Oltenia, nu în vestul Munteniei și cu atât mai puțin spre Ialomița⁵³.

limbajul arhaizant, care este un tic intelectual al epocii, e de presupus că eruditul se gândea nu la întinderea provinciei din secolul III (e discutabil cât de bine se mai știau astfel de antichități), ci la provincia *Moesia Secunda*; or, locația dintre Tropaeum și Marcianopolis se afla în Scythia Minor.

⁵⁰ Vezi harta 7.

⁵¹ Mai exact, pe traseul Pistus - Zaldapa. Identificarea primei localități (BARNEA A. 1991, p. 199 și 291) se bazează însă exclusiv pe pasajul aflat aici în discuție și pe o bornă miliară, datând însă de pe vremea lui Valens (BARNEA A. 1991, p. 254). Problema nu este aici contestarea locației unei Zaldapa scythice, ci ipoteza existenței unei alte Zaldapa, în Moesia Secunda.

⁵² BARNEA A. 1991, p. 199 și harta de la p. 291. De aceeași opinie CURTA 2001, p. 103, nota 90.

⁵³ MADGEARU 1997, p. 21, crede că acțiunea s-a desfășurat în vestul Munteniei. Nu ar fi avut sens ca Petrus să meargă până la Osem (în fața Oltului) pentru a angaja lupta în vestul Munteniei. Pe de altă

Textul complet, deși de felul său confuz - dând de furcă tuturor comentatorilor de până acum - este totuși mult mai explicit decât fragmentele din *Fontes*, în sensul că ciocnirea cu bulgarii s-a petrecut imediat după rușinoasa plecare din orașul Asemum (la gura râului Asem, sau Osem, astăzi), foarte probabil la vest de râu („a plecat mai departe”), iar traversarea Dunării se petrece la puțină vreme apoi. Armata romană se afla deci, cu aproximație, în dreptul cetății Sucidava-Celei, care, cel puțin până la 597 (conform evidenței numismatice) se va fi aflat sub control roman. Totuși, traversarea apei se face sub tirul adversarului; faptul, în sine, pare a pune sub semnul întrebării existența unei garnizoane romane pe malul nordic, fiindcă sclavenii lui Piragast s-au împotrivit bărbătește, dar au fost învinși de o trupă romană slăbită, care a trebuit să forțeze trecerea din bărci. Existența unei garnizoane romane pe malul nordic i-ar fi pus pe sclavini în imposibilitatea de a angaja lupta de apărare a malului, existând riscul unui atac din spate.

Indiferent că evenimentele s-au petrecut în zona Sucidava-Celei sau în alt loc apropiat (nu mai departe de o zi de mers), debarcarea pe malul nordic se produce într-o zonă limitrofă guri Oltului. Armata lui Petrus se pune în marș, spre interior (aparent avea un obiectiv clar), iar lipsa de apă și setea trupeii sunt semnalate încă de a doua zi după luptă. A treia zi, deja, găsesc un barbar care le indică direcția râului „Helibakia”, iar a patra zi în zori ajung la apă. Este evident că era imposibil, pentru trupa lui Petrus, să ajungă la Ialomița în două zile; pe traseu există, de altfel, numeroase râuri cu curs permanent. Așa că trebuie să concluzionăm că această „Helibakia” nu este „Helibakia” din campania lui Priscus. La urma urmei, dacă au existat atâtea orașe pereche, de ce nu ar fi existat râuri cu nume identic; ele există și în zilele noastre.

Acestei noi ipoteze, că ataoul slav ar fi debutat din Oltenia, i se poate reproșa absența oricărui indiciu al lungului drum parcurs de slavi, de-a curmezișul Daciei Ripensis și a Moesiei Secunda. Nimic nu ne permite să credem că, la această epocă, în care dezmembrarea times-ului era deja în fază avansată, bizantinii mai știau ce se întâmplă în teritoriu. Ceea ce se știa era, cel mult, ceea ce se întâmpla în proximitatea unor trupe care aveau capacitatea de cercetare prin luptă

parte, textul (nereprodus aici) nu lasă nici un dubiu că traversarea nu s-a făcut în sectorul protejat de Sucidava-Celei. Problema este că nu în Câmpia Burdei lipsește apa, ci în sudul Olteniei. Ipoteza mai veche, a identificării acestei *Helivakia* cu Ialomița (FHDR II, p. 543, nota 7; argumentația că *Helibakia* ar fi un derivat al cetății Helis, unde Dromichete l-ar fi ospătat pe Lisimach - SIMOCATTA 1985, p. 128, nota 24 - nu rezistă, cel puțin pentru că nu se știe unde era Helis, dar și pentru că între cele două evenimente a trecut aproape un mileniu) pare extrem de puțin plauzibilă, luând în considerare ordinea operațiunilor. Dacă bizantinii s-ar fi îndreptat, din zona Oltului, spre răsărit, nu numai că nu s-ar fi uscat de sete, dar s-ar fi înecat de mai multe ori, în mlaștinile Sabarului, Argeșului, Dâmboviței și Colentinei. Interpretarea tradițională a izvoarelor (campania lui Petrus s-ar fi desfășurat în Muntenia) a creat numismaților probleme (OBERLÄNDER 2000, p. 143: „*începând din 594 aria operațiunilor s-a mutat în Moesia Secunda și în Muntenia, destul de departe [?] de Oltenia. (...) încetarea pătrunderii monedelor spre posesiunile bizantine de la N de Dunăre în anii 596-7 și 598-9 este greu de explicat*”), care dispar dacă acceptăm ipoteza campaniei oltene, cu tot cortegiul consecințelor, inclusiv distrugerea Sucidavei (vezi mai departe).

(episodul ciocnirii de la Marcianopolis face parte din această categorie). Episodul imediat următor - înaintea eșecului din Oltenia⁵⁴, al întâlnirii cu prădătorii bulgari, la vest de Novae (dar de unde veneau aceștia? nu avem nici un indiciu), este de-a dreptul hilar. Barbarii nu se temeau de armata romană și-i cereau să păstreze pacea, fiindcă se aflau pe teritoriu... avar! Dacă ipoteza mea este corectă, slavii înaintaseră, în prima fază, prin acest teritoriu! Ipoteza este congruentă constatării că, după 585, limes-ul illyric practic nu mai exista (cu excepția unor puncte izolate de rezistență, inclusiv, probabil, unele fortificații de la Cazane).

La acest punct trebuie discutată ipoteza lui Vladimir Popović⁵⁵ asupra prezenței slave în Oltenia. Ipoteza pleacă de la observația că, începând din 584, atacurile avarie se îndreaptă cu înverșunare asupra sectorului de limes cuprins între Cazane și gura Jiului. Să recapitulăm aceste obiective. În 584 - *Augusta*; 586 - *Ratiaria*, *Bononia*, *Aquae*; (urmează 5-6 ani de pace); 593: *Bononia*; în 595 - campania de jaf a lui Priscus, în Banat sau Oltenia; 596 - raid al slavilor în *Aquae* (?). Popović presupune că avarii încercau să deschidă slavilor un nou culoar de atac, pe valea Tînocului (de unde sunt mai multe direcții de dezvoltare, spre Serdica-Philippopolis, spre Naissus-Scupi, spre Pautalia-Stobi). În realitate, slavii - cei din Câmpia Dunării mijlocii - aveau de mult acces pe aceste trasee, spre inima Peninsulei. Se pare însă că avuseseră loc mișcări de populație, slavii ocupând teritorii în Banat și, poate, în Oltenia. *Acești slavi* nu aveau încă un culoar strategic; asediul cetății Singidunum din 593 încerca să realizeze acest lucru, chiar cu sprijinul slavilor de peste Dunăre. Ipoteza este seducătoare și trebuie avută în considerație, cu atât mai mult cu cât arheologia pare să furnizeze indicii suplimentare⁵⁶.

O consecință a înfrângerii lui Petrus este și distrugerea finală a cetății de la Sucidava-Celei, în 597⁵⁷. Necesitatea distrugerii acestei fortificații - un cap de pod - o demonstrase chiar campania lui Petrus. Ar fi o altă dovadă indirectă a prezenței slavilor în Oltenia.

ANUL 596. Priscus alungă cutigurii de la Singidunum.

Theoph. Sim. VII, 7: "La începutul primăverii (= 596?) Priscus pleacă din Bizanț. Apoi adună toate trupele la Astice și după ce făcu numărătoarea armatei, comandantul află că un mare număr de romani pierise (...). Așadar, după ce făcu 15 popasuri cu tabăra și trecu Istru [??], în a patra zi comandantul sosi la Novae superiores (= illyric, din Moesia superioară)".

⁵⁴ Theoph. Conf., a. 6089.

⁵⁵ POPOVIĆ 1975, p. 469-472.

⁵⁶ Discuția este amplă (MADGEARU 1997, p. 173-174). În esență, prezența celor mai timpurii așezări slave la sud de Cazane (Mihajlovac, Ljubicevac, Korbovo) ar fi suportul pentru proveniența acestei populații din Banat sau Oltenia. Rămâne însă de stabilit cât de vechi sunt aceste așezări.

⁵⁷ BUTNARIU 1985, p. 227, însă materialul numismatic nu este publicat integral (OBERLÄNDER 2000, p. 145).

Theoph. Conf., a. 6090: "*Barbarul distruse zidurile cetății Singidunum și pătrunse pe pământul romanilor. Aflând de aceasta, Priscus se duse într-o insulă a Istrului (probabil Viminacium), luă corăbii iuți și ajunse la han la Constantiola, dorind să se întâlnească cu dânsul. Hanul veni pe țărmul fluviului, iar Priscus vorbea cu el din corabie...[urmează o discuție inutilă]. Priscus lăsă corăbiile pe râu (să plutească la vale), lângă Singidunum, pustii orașul, alungă din el bulgarii și începu a construi ziduri. Hanul trimise la el soli (...). Dar îi apucă iarna și fiecare din ei se retrase în tabăra proprie*".

Manevra lui Priscus, în descrierea lui Simocatta, este cel puțin curioasă. Armata pleacă din Astice, în proximitatea capitalei, iar după 19 zile se află la Novae, în Moesia Prima, aval de Viminacium. După a cinsprezecea zi traversează Dunărea⁵⁸; judecând după zilele de marș, manevra se produce undeva în aval de Cazane. Armata bizantină trece appi din nou pe malul roman, la Novae. De ce? A vrut Priscus să mai administreze o lecție slavilor? Expediția seamănă a marș forțat, ceea ce nu îngăduie jaful. Cauza grabei pare să o constituie agitația barbarilor la gurile Tisei. Mai poate exista o cauză: romanii par să fi pierdut controlul culoarului de la Naissus⁵⁹, armatele fiind obligate la rute ocolitoare. Dar de ce nu a ales Priscus drumul de limes al Dunării? Poate fiindcă era prea previzibil? Oricum, apariția lui Priscus la Viminacium pare, pentru avari (vezi discuția cu kaganul) o surpriză neplăcută.

Și din textul lui Theophanes Confessor prezentat supra, și din campania anului 599, rezultă că acest *cartier general* al avarilor de la Constantiola se află în amonte de Singidunum, nicidecum în Moesia Secunda, așa cum figurează în indicele din FHDR II.

ANUL 597 (iarna și primăvara). Contra-atacul avar în Moesia.

Theoph. Sim. VII, 13: "*În această vreme (= 597?) khaganul, (...) strângându-și trupele, înaintă prin Mysia Tracică (= Secunda), apoi atacă orașul. Aflând acestea, Priscus veni în ajutorul orașului amenințat. Așadar romanii și barbarii aveau taberele lângă Tomea și, deși venea iarna, rămaseră pe loc. La apariția primăverii (= 598?) o foamete lovi pe romani (...) După ce au trecut sărbătorile (= paștele) khaganul a trimis soli cerând să se separe trupele. Și astfel barbarul se despărți de romani. În a șasea zi (= după plecarea de la Tomea), când auzi că Comentiolus are să vină cu trupele la Nicopolis (ad Istrum), khaganul își adună oaste și porni împotriva lui. Auzind însă că vine Kaganul, Comentiolus plecă în Mysia (?) și-și așază corturile la Zicidiva (= Zicidava?). În a șaptea zi (kaganul?) sosi în orașul Iatros. Barbarul era la o depărtare de 20 de parasange (= cca. 100 km.) de romani (...). 14. Atunci barbarii se așezară în jurul*

⁵⁸ Vezi Harta 8.

⁵⁹ În fapt, întregul Illyricum pare pierdut pentru bizantini. Circulația monetară încetează în Dacia Ripensis (pe termen lung) începând cu anul 596/597 (OBERLÄNDER 2000 tabelul L din volumul II, secțiunea V).

întăriturilor trecătorilor pe care romanii în limba lor părintească obișnuiesc să le numească cleisuræ. Fură uciși deci mulți romani”.

Theoph. Conf., a. 6090: “...(bătălia din *cleisuræ*) În felul acesta romanii fură puși pe fugă, iar barbarii găsiră mulțimea (soldaților) lipsită de conducere militară și o măcelărire fără cruțare. În fuga lui rușinoasă Comentiolus ajunse la Drizipera...”.

Acțiunea avarilor este un răspuns la conta-atacul energetic al lui Priscus de la Singidunum, cu aceleași arme: atacul spatelui adversarului, obligându-l astfel să se replieze. Dacă citim textele în continuitate - apar două ierni la rând⁶⁰, respectiv evenimentele ar trebui să fie din ani diferiți. Este însă greu de crezut că în situația creată de intervenția lui Priscus la Singidunum ar fi putut trece un an fără evenimente; nu era Priscus omul să se odihnească atât de mult, nici kaganul atât blajin să lase adversarul să respire. “Omenia avară” prilejuită de paștele înfometat avea la bază interesul clar de a se desprinde de Priscus fără luptă (avarii fuseseră prinși între garnizoana Tomis-ului și armata comitatensă), prețul fiind chiar permisiunea de a ieși din încercuire. Pe de altă parte, acesta este un nou episod care subliniază dificultățile logistice ale armatei bizantine.

Acest *Tomea* este sigur Tomis, reședința Scythiei Minor, nu un orașel din Illyria⁶¹. Textul este clar: avarii au atacat Moesia *thracică*. De altfel, avarii cu gren ar fi putut ajunge în șapte zile de la Remesiana la Iatros⁶². De la Tomis la Iatros - șapte zile reprezintă un tempo normal (al unei armate obosite, totuși).

Acțiunea lui Comentiolus (venind dinspre pasul Kotel - v. harta 8) spre Nicopolis ad Istrum era probabil destinată să împiedice fortarea trecătorilor din Balcanii răsăriteni și o nouă invazie spre Adrianopole. Exact acest lucru avea însă să se întâmple. Lupta se produce, probabil, chiar în acest pas (care se află la exact 100 de km. de Iatros!). Fragmentul este important pentru clarificarea sensurilor cuvântului *cleisuræ* (clisură). Bătălia sigur nu se poartă la Cazanele Dunării, fiindcă Comentiolus - deși priceput la fugă - nu ar fi putut *fugi* până la Drizipera, lângă Constantinopole! *Cleisuræ*, deci, nu sunt numai Cazanele Dunării, ci orice loc strâmt⁶³.

Închei comentariile la înfrângerea lui Comentiolus cu întrebarea: unde era Priscus? I se luase comanda (atât de repede)? Sau rivalitatea celor doi (exprimând rivalități de la Curte) era oare atât de acerbă încât să-i determine la a asista pasiv la confruntările pe viață și pe moarte ale celuilalt? Se pare că da. Istoria se va repeta, după puțini ani, cu roluri schimbate.

⁶⁰ Theoph. Conf., a. 6090: “Dar îi apucă iarna și fiecare din ei se retrase în tabăra proprie.”; Theoph. Sim. VII, 13: “Așadar romanii și barbarii aveau taberele lângă Tomis și, deși venea iarna, rămaseră pe loc”.

⁶¹ ȘTEFAN 1967, FHDR II, p. 545, nota 10; contra BREZEANU 1981.

⁶² Vezi Harta 8.

⁶³ Acesta este și utilizarea cuvântului în limba vorbită și topografie. În Bulgaria centrală, între pasul Troian și Vf. Bogdan, la izvoarele râului Streama, pasul spre izvorul Topolniței se numește, și astăzi, Klisura. În concluzie, *clisură* înseamnă nu numai un defileu, ci și un pas, adică orice loc strâmt.

ANUL 599. Acțiunea lui Priscus la nordul Dunării. Sunt relatate cel puțin șapte confruntări militare, toate favorabile bizantinilor. Ne vom opri numai asupra elementelor relevante pentru obiectivele studiului.

Preambul. Theoph. Sim. VIII, 1-2: "1. Când veni primăvara (599?) (...) Comentiolus adună oastea, se duse la Istru și se uni cu Priscus la Singidunum. 2. În a patra zi trupele fură chemate și după ce vorbi Priscus, se rupse pacea (...). Pacea fiind deci anulată pe față, romanii merseră la Viminacium, care este o insulă în apele Istrului. Când romanii trecură din insulă pe continent, khaganul auzi [despre] mișcările armatei romane. Deci barbarul aducând soldați atacă teritoriul romanilor, dădu celor patru fii ai săi trupe și-i îndemnă să păzească trecerile Istrului...

După cum sugerează textul, gestul concret care generează războiul este trecerea din insula de la Viminacium pe malul drept al Dunării. Faptul nu contestă direct termenii anteriorului tratat de pace (granița pe Dunăre; textul spune: barbarul ... atacă teritoriul romanilor), dar se pare că ar contraveni unei înțelegeri asupra interzicerii manevrelor armatei comitatense⁶⁴. Nu este vorba nici de o traversare pe malul stâng, atâta vreme cât acesta este dat în paza fiilor khaganului (cei care, puțin mai târziu, aveau să fie înfrânți în aceeași poziție)⁶⁵.

Bizantinii, confrunțați pe propriul teritoriu cu grosul trupelor avar, forțează Dunărea spre malul stâng, pe un pod de vase, în ciuda opoziției avarilor, și-și fac tabără întărită. Manevra era deosebit de curajoasă și surprinzătoare, Priscus folosind – încă o dată – aceeași monedă de plată, adică atacul asupra adâncimii teritoriului avar, având și avantajul a înfrunța forțe inferioare numeric (în fața cărora însă nu avea voie să piardă, fiindcă nu exista retragere). Asaltul taberei romane prilejuiește prima bătălie de anvergură, în fața șanțurilor. Priscus forțează Timișul, fiindcă după încă două confruntări ajunge la Tisa. La ultima bătălie participă însuși hanul, care deci părăsise pozițiile ofensive din dreapta Dunării, pentru a salva situația foarte gravă care se ivise; în acest moment stăpânirea avară la Dunărea mijlocie era în pericol⁶⁶.

Raidul la vest de Tisa. Theoph. Sim. VIII, 3: "...Apoi Priscus dădu ordin să treacă râul Tissos 4000 de oameni și să observe mișcările dușmanilor. Cei trimiși trecură râul din apropiere și dădură peste trei așezări ale gepizilor [între Tisa inferioară și Dunăre!]. Neștiind nimic din cele întâmplate în ziua precedentă, barbarii se așezaseră la ospăț și sărbătoreau o sărbătoare băștinașă (...) romanii

⁶⁴ Să ne aducem aminte de bulgarii de lângă Novae, care se încredeau în pacea khaganului (Theoph. Conf., a. 6089).

⁶⁵ Vezi Harta 9.

⁶⁶ După patru înfrângeri consecutive ale avarilor, dacă Priscus ar fi trecut Tisa (ceea ce s-a și întâmplat), iar Comentiolus ar fi atacat Sirmium, istoria s-ar fi putut schimba. Comentiolus era însă bolnav, dacă ar fi să dăm crezare surselor. Binomul de opoziție Priscus-Comentiolus (uneori, pe rolul celui din urmă – Petrus) ar avea substrat politic, iar atât mărșălușia prinului, cât și nevolnicia celui (celor) din urmă ar trebui luate cu nuanțe (CURTA 2001, p. 56).

tăbărâra peste barbarii amețiți de băutură și făcură un măcel foarte mare. Fură uciși 30000 de barbari [?!]. Punând mâna pe o pradă numeroasă, romanii trecură înapoi râul și o duseră la Priscus... ”.

Deși se consideră, îndeobște, că gepizii s-au retras în arcu carpatc (și Crișana) după supunerea la avari, iată-i la gurile Tisei⁶⁷, în număr considerabil. Sigur, numărul dat de Simocatta pentru victimele atacului este cu totul exagerat (30000 de oameni ar putea reprezenta, probabil, jumătate din toți locuitorii dintre Tisa și Dunărea mijlocie, or avangarda romană nu se aventurase prea departe). Oricum, autorul folosește un termen (*hora*) greu traductibil, însemnând, destul de generic, *comunitate* (care poate cuprinde mai multe sate).

Amuzant și trist totodată este că și în aceste împrejurări eroice și glorioase – ultimele, pentru multă vreme, ceea ce cronicarul era conștient – se transmite posterității informația prețioasă că romanii au făcut măcel mare la un bal și că s-au întors încărcăți de prăzi. Mai mult, gepizii fiind creștinați, nu este exclus ca sărbătoarea *băstinașă* să fie una creștină. Considerentele religioase își fac însă foarte rar simțită prezența, în textul lui Simocatta.

Bătălia de la Tisa. *Theoph. Sim. VIII, 3*: “...În a douăzecea zi barbarul strânse din nou trupe lângă acest râu (Tisa). De aceea Priscus se reîntoarce la râul Tissos. Se dădu deci în această regiune o luptă foarte mare [a șaptea] și memorabilă (...) barbarii fură înecați în apa râului și împreună cu ei pieri și o foarte mare parte de sclavini. După această înfrângere barbarii au fost făcuți prizonieri, și anume au fost prinși 3000 de avari, alți barbari 6200 și 8000 de sclavini...”.

Structura etnică a prinșilor poate fi relevantă pentru structura unei armate avare⁶⁸ la această epocă. De această dată cifrele par veridice (6200 presupune o aproximare strânsă)⁶⁹. Avarii reprezintă doar puțin peste o șesime din prinși, în timp ce slavii reprezintă majoritatea relativă. Sigur, ar fi interesant să știm structura celor 6200 de *alți barbari*; sunt de presupus gepizi, cutriguri, dar și alții, fiindcă altfel – dacă ar fi fost o enumerare simplă – Simocatta ne-ar fi furnizat detalii.

⁶⁷ Deși nu avem detalii geografice despre acțiunile lui Priscus în interfluviul Timiș-Tisa, nici despre acțiunile avangărzii în interfluviul Tisa-Dunăre, este destul de sigur că nici Priscus nici avangarda nu au riscat să se aventureze spre nord, de teamă să nu li se taie retragerea (inclusiv legătura cu eventualele întăriri).

⁶⁸ Antropologia poate aduce contribuții semnificative la clarificarea aspectului. Imperiile nomade, în general, și cel avar, în particular, era populat de indivizi cu moștenire genetică extrem de diversă. Media elementelor mongoloide și euro-mongoloide (care ar putea reprezenta avarii, dar nu numai), pentru necropolele cunoscute în Ungaria până la începutul anilor 80, este de numai 16%. Majoritatea o deține rasa europoidă înaltă (slavii, 27%), rasa europoidă nordică (gepizii, 21%), europoizii gracili (cromagnoizi, 18%), aceștia din urmă reprezentând probabil moștenirea epocii romane. Au fost depistate și elemente armenoide (armenii fiind un element de bază al armatelor romane dinspre sfârșitul sec. VI) și vest-mediteranoide (care nu se pot datora decât mai vechilor colonizări romane). Pe larg LIPTÁK 1983, p. 48-95. Este surprinzătoare consonanța celor două rânduri de cifre. În procente, prizonierii bătăliei de la Tisa sunt 17,4 % avari (!) și 46,5 % slavi, cât și majoritatea relativă a slavilor în ambele serii.

⁶⁹ Theoph. Conf., a. 6093, dă cifre mai mici (dar și mai confuze). Nu cunoaștem sursele cronicarului târziu.

Epilog cu prizonieri. Theoph. Sim. VIII, 3-4: "...Prizonierii fură puși în lanțuri și comandantul trimise barbarii cu pradă de război în orașul Tomea. 4. Înainte ca împăratul să afle despre cele întâmplate, kaganul trimise soli la Mauricius, încercând să ia înapoi prizonierii. Însăpământat de amenințările barbarului și înșelat de vorbe, Mauricius porunci lui Priscus prin ajutorul de comandant (Comentiolus) să dea înapoi kaganului avarii făcuți prizonieri. Astfel deci barbarii fură redați de la Tomea (Tomis?!) kaganului".

De această dată suntem constrânși să ne gândim cu toată seriozitatea dacă este vorba despre Tomis - capitala Scythiei - sau un alt Tomis (Tomea), eventual lângă Remesiana⁷⁰. Peninsula Balcanică este plină de denumiri gemene, generatoare de confuzii⁷¹. Ceea ce ne constrânge este doar bunul simț. Bizantinii nu par deloc în situația de a fi capabili să organizeze un convoi de peste 17.200 de prizonieri plus gărzi, pe rute atât de lungi. Mai ales ultima propoziție (...barbarii fură redați de la Tomea kaganului) ar fi greu de înțeles, dacă Tomis ar fi cel de pe malul Mării Negre, nu cel de pe malul Nișavei.

Că bizantinii nu mai erau în stare să asigure securitatea unui convoi - nu ar fi încă foarte grav. Se pare însă că nu mai puteau să asigure nici măcar un serviciu de curierat; altfel nu se explică faptul că solul avar a ajuns la Mauriciu înaintea veștii unei victorii glorioase. Este limpede că avarii controlau drumurile de acces spre Constantinopol, cel puțin în vestul Peninsulei. Începem să înțelegem traseul ciudat ales de Priscus, în campania anului 596, de la Astice la Viminacium⁷².

Aici apare o nouă problemă: dacă bizantinii nu mai controlau culoarul strategic Naissus-Serdica, cum au ajuns prizonierii la aceea Tomea, presupusă lângă Remesiana (adică exact în culoar)? Poate pe drumul Cazanelor și pe Timok? Pare singura posibilitate. Este însă un drum foarte lung, care explică de ce solul avar ajunge în capitală înaintea curierului roman.

Acesta este sfârșitul campaniei lui Priscus. Comentiolus s-a înzdrăvenit, la timp pentru a preda prizonierii kaganului și pentru a ne demonstra un nou traseu ciudat, prin Peninsula Balcanică.

IARNA 599-600. Retragera lui Comentiolus (Theoph. Sim. VIII.4). Mauricius dorea din nou pace cu avarii. În consecință - Priscus este destituit, fiind un general de război, nu unul de pace. Prezența trupelor bizantine la Dunărea mijlocie devenise nu numai inutilă, dar chiar riscantă, într-un teritoriu controlat de inamic, la venirea ieruii. Ce știm este că generalul rămas la comandă ajunge la Novae (cel tragic). Cum? Probabil tot pe *limes*-ul Cazanelor. Dacă ar fi venit pe drumul "normal" (Horreum Margi - Naissus - Serdica) nu ar fi avut rost să se

⁷⁰ ȘTEFAN 1967.

⁷¹ Există o lungă listă, din care voi exemplifica doar: Novae, Noviodunum, Apollonia, Sucidava, Nicopolis, Aquae, Scopi, Beroe, Altina, probabil și Zaldapa.

⁷² Așa cum spuneam și într-o notă anterioară, Dacia Ripensis pare complet abandonată din 596 (circulația monetară încetează); or, Dacia reprezintă legătura teritoriilor tractice cu avanposturile bizantine din Moesia Prima.

întoarce la Dunăre pentru a ajunge la Philipopolis⁷³. Ajuns la Novae, Constantiolus nu urmează calea cea mai scurtă și ușoară (Nicolopolis ad Istrum - pasul Kotel - Adrianopolis), deși *se grăbea să ajungă la Bizanț* - spune cronicarul. Din contră. Armata se întoarce spre vest, pentru a putea apuca pe *calea lui Traian* (v. Harta 9), un drum părăsit, *neumblat de nouăzeci de ani*. Generalul nu ascultă de băștinași și face o excursie montană, pe poteci înzăpezite, cu o armată bine echipată de vară; nefiind Hannibal - experiența devine penibilă. Ajunge însă la Philipopolis, cu o trupă în pragul răscoalei.

De ce se întâmplă toate acestea? Comentiolus nu este omul fanteziei. De ce se întoarce din drum, la Novae? Apăruse un obstacol, desigur, și încă unul neașteptat. Dacă am presupune că kaganul ar fi fost, într-adevăr, la Tomisul scythic, pentru a-și recupera prizonierii, Comentiolus ar fi știut acest lucru de la început și ar fi ales alt drum. De altfel, avarii, cărând după ei peste 10.000 de oameni neînarmați, ar fi fost, la rândul lor, vulnerabili. De această dată, trebuie să presupunem din nou ceea ce cronicarul nu știe sau nu spune: la Dunărea de Jos avusese loc o nouă invazie; nu este vorba despre avari, sau despre slavii bănățeni, care se presupune că nu mai dispuneau de resurse. Inamicul presupus este o populație de la Dunărea de Jos, respectiv slavii (sau o populație nord-pontică). Comentiolus se teme să-și expună trupa vlăguită de lupte - unui adversar necunoscut și proaspăt.

ANUL 601. Theoph. Sim. VIII, 5: "*Adunând trupele, comandantul Petrus se îndreaptă spre Istru, ajunse la Palastolon și făcându-și tabără petrecu vara; la începutul toamnei (= 601) el se duse în părțile Dardaniei. Căci se auzise că mulțimea avarilor se strânsese la așa-numitele Cataracte și că Apsich era cu tabără aici (...) Apsich încercă să smulgă de la romani Cataractele. Neputând comandantul admite să se reînnoiască pacea în asemenea condiții, fiecare din cele două armate pleacă de acolo: khaganul se duse la Constantiola, iar romanii se înapoiază în Thracia...*".

Theoph. Conf., a. 6094: "*...Apsih încercă să ia Cataractele din mâinile romanilor. [Apoi] Khaganul se duse la Constantiola. Romanii merseră în Thracia și sosiră la Adrianopol. Când auzi împăratul că kaganul se îndreaptă spre Bizanț, scrise lui Petrus să se întoarcă la Istru...*".

Între comentatorii pasajului pare să existe un surprinzător consens în identificarea acestor *cataracte* cu Porțile Dunării⁷⁴. S-a încercat demonstrația că dardanii locuiau departe spre nord, până la Cazane⁷⁵. Cronicarul însă vorbește limpede despre Dardania (provincia), nu despre dardani.

⁷³ Vezi Harta 9.

⁷⁴ POPOVIĆ 1975, p. 474, cu bibliografie. Autorul încearcă o explicație a drumului ciudat pe care l-ar fi urmat Petrus, respectiv de la Oescus la Naissus (ca să taie avarilor retragerea?!), coborând apoi pe Valea Timocului.

⁷⁵ POPOVIĆ 1975, p. 474, nota 2 cu bibliografie.

Traducătorul român adnotează *Kataráktaß* (din original) cu latinul *clausura*⁷⁶ ("închizătură", "poartă"). Fără a fi un specialist în limbi clasice, trebuie să observ că sinonimia celor doi termeni este discutabilă. Termenul grec pare să provină din *katarássw* (a se sparge, a se precipita - apa, aici), uzând de o metaforă apropiată de *cazanul* din limba română (locul unde "fierbe" apa). *Clausura* (*clusura*) este un cuvânt tardiv, format din *claustra* (pluralul de la *claustrum* - loc închis, drum îngust care barează trecerea, prin extensie - fortăreață). Nu numai metafora este alta, ci și aplicabilitatea în teren. *Cataracta* presupune un defileu accidentat, cu apă învolburată. *Clausura* presupune doar un loc strâmt care, am văzut deja, putea fi inclusiv un pas montan (adică un loc *fără apă*).

Un asemenea loc (cataractă) în Dardania, care ar fi putut face obiectul unei dispute strategice între romani și avari, par să fie valea râului Lim, în zona cetății Ulpiana (pas la peste 900 m.), care face legătura între bazinul Moravei și valea Vardarului respectiv între orașele Scupi și Naissus). Cercetarea superficială a zonei nu permite considerații arheologice ajutătoare⁷⁷.

Ceea ce fac *romanii* după oprirea avarilor constituie o indicație indirectă. Petrus venise la cataracte toamna, parcurgând un complicat drum de munte (pe traseul Oescus-Serdica-Pautalia-Scupi-Ulpiana), inclusiv trecerea prin patru pasuri. Între timp, fără îndoială, iarna se apropia. Petrus nu riscă să imite pe Comentiolus, înzăpezindu-și trupele, și alege un drum ocolit de întoarcere, coborând la câmpie, la Adrianopole. Imediat apoi armata se întoarce spre Dunăre, unde avea misia opririi barbarilor. Dacă întoarcerea s-ar fi făcut de la Cataractele Dunării - ce sens ar avut aceste manevre?

În fine, explicația cu Cataractele din Dardania nu este, la rândul ei, fără probleme. Deși datele numismatice de care dispun sunt vechi⁷⁸, situația constatată în urmă cu două decenii rămâne totuși semnificativă: circulația monetară încetează în Macedonia, după 585, ceea ce ar putea fi interpretat în sensul că asediatorii Thessalonicii din 586, în speță slavii, s-ar așezat definitiv, în valea mijlocie și superioară a Vardarului. Dacă ar fi așa - cât ar mai valora poziția de la Ulpiana (*dacă* mai exista, firește)? Nu toți cercetătorii sunt de acord însă că slavii s-au stabilit în Macedonia, cu acel prilej. Unul dintre argumentele folosite este un rezumat arab după Ioan din Efes, mai complet decât fragmentele care ne-au parvenit, rezumat în care se afirmă că, după invazie, slavii s-au întors în țara lor⁷⁹. Acest fapt este la rândul ei contrazis de o scrisoare pontificală din 592 care atestă că episcopul din Lissus, de pe coasta Epirului, era refugiat în Italia, din pricina

⁷⁶ FHDR II, p. 551, nota 15 (V. Popescu). Termenul *cataracta* există însă și în latină, cu același înțeles ca astăzi (plus altele, neuzitate acum) și este cunoscut inclusiv dintr-o inscripție de la Cazanele Dunării, datată la 101 (transcrisă la POPOVIĆ 1975, p. 474, nota 1, cu bibliografia).

⁷⁷ CURTA 2001, p. 130 cu bibliografia.

⁷⁸ POPOVIĆ 1975, p. 458.

⁷⁹ NESTOR 1963, p. 50-54.

invaziilor⁸⁰. În fine, în ceea ce interesează analiza prezentă, o aşezare slavă pe coasta Epirului nu împiedică asupra poziţiei strategice de la Ulpiana (sau din zonă).

ANUL 602.

Theoph. Sim. VIII, 6: "*La sosirea toamnei, fiindcă Mauricius pricinuia supărare lui Petrus (...) se născu revoltă foarte mare. Prin scrisori dese, Mauriciu îi impunea lui Petrus ca romanii să facă așa cum poruncise el. Romanii însă refuzau cu îndârjire. De aceea ei trecură fluviul (în dreapta). După ce se întâmplă aceasta, veniră la Palastolon plini de mânie. Romanii trimiseră la Petrus, care se mutase la douăzeci de mile depărtare de tabără, opt soli, dintre care se întâmplă să fie și Phocas...*".

Theoph. Conf., a. 6094: "*(Împăratul)...trimise pe secretarul Bonosus cu corăbii spre a trece gloata dincolo. Petrus trimise dincolo de Istru pe subcomandantul Guduin, care puse mâna pe o mulțime de prizonieri. Când află de acestea, khaganul trimise pe Apsih cu oaste multă să distrugă neamul anților, ca fiind aliații romanilor. După ce făcură așa, o parte din barbari (=anți) trecură la romani (...) Mauricius îl ocări pe Petrus prin scrisori să treacă Istrul și să strângă hrană de iarnă pentru gloate (=armată) din țara sclavinilor, pentru a nu fi siliți să ofere romanilor din alimentele statului...*".

Revolta începe așadar la începutul toamnei. Fructele mâniei aveau să se și coacă până la începutul lui noiembrie. Acțiunea lui Guduin nu poate să fi avut loc decât în vară, adică la sfârșitul pregătirilor (readucerea armatei la Dunăre și sosirea flotei, în iarnă-primăvară).

Acțiunea victorioasă a comandantului adjunct Guduin are loc în țara sclavinilor. Nu știm exact decât că acest loc era la nordul Dunării de Jos. Este clar că acțiunea nu s-a desfășurat exact în zona din fața statului major de la Palastolon (relatarea este în doi timpi: *trecură fluviul și veniră la Palastolon*), dar nu este foarte sigur unde ar fi aceasta (Palatiolum, lângă Oescus și vis-à-vis de Sucidava-Celei?). Cantonarea armatei palatine în fața Olteniei ar putea fi o indicație că problema era acolo. Petrus a urmat întocmai sfatul strategului⁸¹, stând la o zi de marș de Dunăre, ceea ce sugerează că se afla aproape de zona de operațiuni.

O altă ipoteză legată de acțiunea lui Guduin este lansată cu ajutorul descoperirilor numismatice. Tezaurele de la Movileni (jud. Galați) și Horgești (jud. Bacău) se încheie cu monede emise la 600/601, respectiv 601/602⁸². Firesc, aceste tezaure au fost legate de acțiunea bizantină. Problema este însă, din nou, una

⁸⁰ POPOVIĆ 1975, p. 452-453.

⁸¹ Strategikon 22. "Aceștia să nu stea aproape de Dunăre, ca să nu se vadă că sunt puțini și să ajungă de ocară, dar nici să nu meargă prea departe, ca să nu întârzie să se unească la nevoie cu oastea care a trecut dincolo, ci să-și petreacă timpul cam la o zi depărtare de Dunăre".

⁸² MADGEARU 1997, p. 23. Este posibil ca din tezaurul de la Horgești să fi făcut parte și monede de la Phocas (TEODOR D. 1978, p. 58, nota 103), ceea ce ar schimba datele problemei; acest tezaur ar putea fi pus atunci pe seama tulburărilor legate de marile deplasări de populație din 614.

strategică. O acțiune bizantină desfășurată în Moldova presupune că trupa a trecut Dunărea într-un loc avantajos, aproape de inamic, respectiv în sectorul Dinogetia. O acțiune individuală a subcomandantului, în teritoriu inamic, la mare distanță de comandant și de întăriri, nu este însă conformă cu manualul de război care ne-a parvenit. Pe de altă parte, dislocarea armatei palatine într-o zonă atât de periferică și atât de departe de zonele fierbinți - pare cu totul improbabilă. Acțiunea lui Guduin pare să fi avut loc tot în Oltenia (Petrus avea de plătit niște datorii), iar transbordarea se poate să se fi produs tot în sectorul Sucidava; diferența față de traversarea din toamna anului 595 este că, acum, cetatea din capul de pod era distrusă. Era deci necesară intervenția flotei de război, pentru forțarea fluviului într-un segment fluvial unde adversarul se opunea activ și împiedica amenajarea unui pod de vase.

Cărui fapt se datorează însă îngroparea tezaurilor monetare din sudul Moldovei? Nu cumva represaliilor avarie? Pe anți ar trebui să-i găsim, teoretic, conform lui Iordanes, cu jumătate de veac mai devreme, dincolo de Nistru. Se pare că victoriile lui Priscus creaseră premiza unei avansări ante spre vest și sud. Oricum, represaliile avarie se datorau nu numai dorinței de a slăbi aliații romanilor, ci și faptului că, foarte probabil, *anții se mișcaseră*⁸³.

Care va fi fost drumul urmat de avari? O sugestie o primim de la un izvor contemporan - Geograful din Ravenna, care comentează o hartă militară din secolul VI⁸⁴. Astfel, drumul de la Porolissum la Tyras trece prin pasul Angustia, adică pe la Brețcu - pasul Oituz, vechi drum de legătură între ramurile de vest și de est ale sarmatilor. La anul 600, avarii locuiau teritoriile iazigilor, iar anții - pe cele ale roxolanilor. Mai trebuia doar o călăuză și, fără îndoială, avarii au găsit-o. Or, Oituzul se varsă în Siret exact la mijlocul distanței între tezaurele de la Horgești și Movileni⁸⁵. Mai rămâne o întrebare: de ce nu au folosit avarii această rută în campania împotriva lui Dauritas, în 578/579⁸⁶? Nu au folosit oare avarii prilejul oferit de solicitarea lui Tiberius pentru o *recunoaștere*? Fiindcă traseul a fost refăcut, de mai multe ori, în anii ce aveau să vină...

Textul lui Simocatta cuprinde o discretă contradicție, în secvența *Mauriciu îi impunea lui Petrus ca romanii să facă așa cum poruncise el. Romanii însă refuzau cu îndârjire. De aceea ei trecură fluviul...* Mauriciu deci dorea ca aprovizionarea să se facă din țara sclavinilor, trupa refuza, dar de supărare... trece

⁸³ Să notăm totuși că descoperirile cele mai numeroase și mai tipice pentru cultura Penkovka (atribuită anților) se concentrează la est și nord de Prut (CORMAN 1997, p. 71). Faptul nu contrazice ipoteza unei scurte prezențe ante în Moldova sud-vestică. Campania avară din 602 produce aneantizarea confederației ante (alane), adică dispariția acestora din izvoarele scrise, cât și a manifestărilor culturale tipice, depistabile arheologic.

⁸⁴ *Ist. Rom.*, I, p. 453 (FHDR II, p. 579 cu nota 2).

⁸⁵ Vezi harta la CHIRIAC 1980 sau CHIRIAC 1993.

⁸⁶ Mai există un precedent al unei intervenții avarie în zonă, după instalarea în Câmpia Pannonică. Este vorba despre o campanie victorioasă împotriva acelorși anți, la 569, posibil pe aceeași rută (V. CORMAN 1997, p. 72 și nota 56; autorul citează un fragment din Menandru care lipsește din FHDR), dar nu cunosc detalii despre aceste împrejurări.

Dunărea. Cum adică? Dacă această contradicție nu este doar o bâlbâială logică și are sens, ea pare să indice exact că, la această dată, *țara sclavinilor* era în Muntenia. Petrus trimisese deja sub-comandantul la nordul fluviului (care apoi, din cauza revoltei, va trece înapoi, la sud), dar refuza să treacă în *Țara sclavinilor*, adică la est de Olt. Acțiunea solicitată de împărat, în mod repetat, era probabil sugerată de aliații anți, care îi presau pe sclavini de la est, reprezentând o necesară diversiune în vestul Munteniei. Interesant este că nu argumentul strategic a fost adus trupei (care probabil nu mai reacționa de mult la asemenea imperative), ci șantajul înfometării, în termenii *ori muriți de foame, ori de sabie*.

În fine, să notăm că, în ciuda evenimentelor provocate de revolta lui Phocas, *limes*-ul danubian nu suferă distrugerii semnificative. Segmentele care, înaintea evenimentelor, rămăseseră funcționale - e vorba, în special, de *limes*-ul Moesiei Secunda și a Scythiei Minor - funcționează și după 602, chiar dacă bizantinii pierduseră controlul unor întinse suprafețe din interior, în special în vestul și sud-vestul peninsulei.

ANUL 604. Confruntat cu o răscoală a generalului Narses, la frontiera orientală, împăratul Phocas își cumpără pacea în Balcani majorând tributul plătit avarilor⁸⁷, de la 120.000 la 140.000 de *solidi*. Probabil cu această ocazie se petrece un nou asediu al Thessalonicului⁸⁸.

ANUL 609 (610). În contextul rebeliunii lui Heraklios împotriva lui Phocas, este menționat un nou atac avar împotriva bizantinilor⁸⁹.

ANII 614-619. Sistemul defensiv bizantin "primește lovitura de grație"⁹⁰. Cu excepția unor mari orașe maritime (Histria, Tomis, Thessalonic), care își continuă existența (unele chiar și sub autoritate avară), și cu foarte puține excepții în interior (Durostorum⁹¹), majoritatea așezărilor bizantine își încetează existența. Izvoarele sunt foarte sărace în detalii, în ceea ce privește componența etnică și zonele de origine ale invadatorilor. În contextul dat, asemenea detalii deveniseră superflue. Oricum, atacul pare generalizat, de o dimensiune fără precedent, antrenând întregul *barbaricum*, sub bagheta - cu plumbi - a avarilor.

Dezastrul se încheie totuși cu un nou tratat de pace, prin care tributul creștea la 180000 de *solidi*⁹².

⁸⁷ Theoph. Conf., a. 6096.

⁸⁸ MADGEARU 1997, p. 24.

⁸⁹ POPOVIĆ 1975, p. 489-490.

⁹⁰ MADGEARU 1997, p. 24.

⁹¹ Orașul rezistă, în formele de viață romană, până la invazia bulgară din 679-80, cunoscând însă momente dificile în intervalul 619-626 (OBERLÄNDER 2000, p. 36-37).

⁹² FIEDLER 1992, p. 13.

Să notăm de asemenea că perioada se încheie cu pierderea Egiptului (619), ceea ce, demonstrează Florin Curta, reprezintă sfârșitul *annonei* și a capacității Imperiului de a-și hrăni trupele din Balcani. La același moment trupele din Balcani sunt retrase pe frontul oriental, pentru aproximativ o jumătate de secol⁹³. Se consemnează astfel sfârșitul pretențiilor de control asupra Balcanilor, pentru o lungă perioadă de timp, în care Imperiul a rămas cu o singură preocupare: supraviețuirea.

ANUL 623. O nouă ofensivă avară, ajunsă la Zidurile Lungi, este oprită de Heraclius prin supralicitarea tributului la 200.000 de *solidi*⁹⁴.

ANUL 626. Marele asediu al orașului lui Constantin. Perșii atacă pe uscat, dinspre orient; avarii atacă, pe uscat, în Europa; slavii iau strămtorile cu asalt, de pe mare. Orașul însă rezistă.

Distincția făcută la asediile Thessaloniceului, din 586, între slavii care acționează independent în câmpul tactic, și slavii care acționează nemijlocit la comandă avară, este probată și la asediul Constantinopolului⁹⁵.

Eșecul reprezintă începutul sfârșitului atât pentru puterea avară, cât și pentru cea persană. Câștigătorii, din perspectivă istorică, par cei umili: slavii - forța de manevră a imperiilor. Sclaviniile populare par să fi rămas adevăratul stăpân al sud-estului european. Este una dintre situațiile în care, în lupta deterministă între politică, război, diplomatie, comerț, cultură, a câștigat... vitalitatea.

THE TIMELINE OF THE RAIDS ACROSS MIDDLE AND LOWER DANUBE IN POST-HUNIC LATE ROMAN.

Ethnic and geographic elements (second part, 565-626)

- Abstract -

This paper is a continuation for TEODOR E 2002. The whole think is a commented chronology, following the ancient accounts for northern Danube invasions, in the late antiquity. It is to expect as a follow-up a study that concludes the work and answers to the main thematic questions: who are the „Sclaveni” which troubles the Justinian's Empire, when and where did they appear, what was their role for the end of Antic Roman civilisation and, specifically for this essay,

⁹³ CURTA 2001, p. 138, cu atât mai mult cu cât Balcanii au fost totdeauna dependenți de acest sistem de distribuție a grânelor (idem p. 187-188).

⁹⁴ FIEDLER 1992, p. 14.

⁹⁵ CURTA 2001, p. 109.

what would be the expectations for field archaeology, on the left side of the Danube.

Some of the comments already made come to foreword the final conclusions: the strengthening of the Limes finally worked: between 559 and 578 there were no major threats came from the Lower Danube. It follows, promptly, the Avar retortion, not because the Sclaveni had struck the Empire, but because they struck alone (and successful). Conversely of current theses, the punitive action did not submit the Sclaveni from Lower Danube area. Despite episodes that seem to prove an alliance between Avars and Lower Danube Sclaveni (like year 584, when the Qagan was fighting at Anchialos and Adragast at Adrianopole), there are proofs that at the Middle and the Lower Danube are dwelling two (or more) political entities, at least until the middle of '90s.

In the last quarter of the sixth century the Sclaveni distribution in the land beyond Danube became clearer that Procopius' mentions, one generation before (*they are hanging the banks of the Danube*). The Avar hit from 579 was launched far in the land (if description is correct). Between general Priscus' victims we can count one just near the Danube (Adragast), and one in the inland (Musokios). Similar, the Petrus' enemies are, one (Piragast) near the Danube, and another (unnamed) about three days march inside. It is to add here that the „Helibakia” river from Priscus' campaign is not the same with „Helibakia” from Petrus campaign, because the first was developed in Eastern Walahia (Muntenia), and the second in Eastern and central Oltenia, 300 km westward.

The monetary treasures berried in the final VI century are important hints about the distribution of the main political bodies of the Lower Danube Sclaveni. They are scattered mostly in the proximity of the Danube banks, eastern from Vedeia river, and in south Moldavia. About these last treasures (Movileni-Galați, ended in 601 and Horgești-Bacău, ended in 602), we should say here that they are too far to be determined by Roman actions; it is more likely that the hiding of those are due to the punishment action of Avars against Antes (Roman allies), in the end of Danubian wars (602). The Avar troops followed, probably, the south Transilvania strategic way, known as „Sarmatian way”, connecting the Lower Tisza and Lower Prut rivers through Oituz mountain pass.

All these facts determined on the analyses of ancient accounts are important hints for building up an „archaeological expectation”. Unfortunately, that is far to be enough, as we will see in the concluding part of the study.

BIBLIOGRAFIE

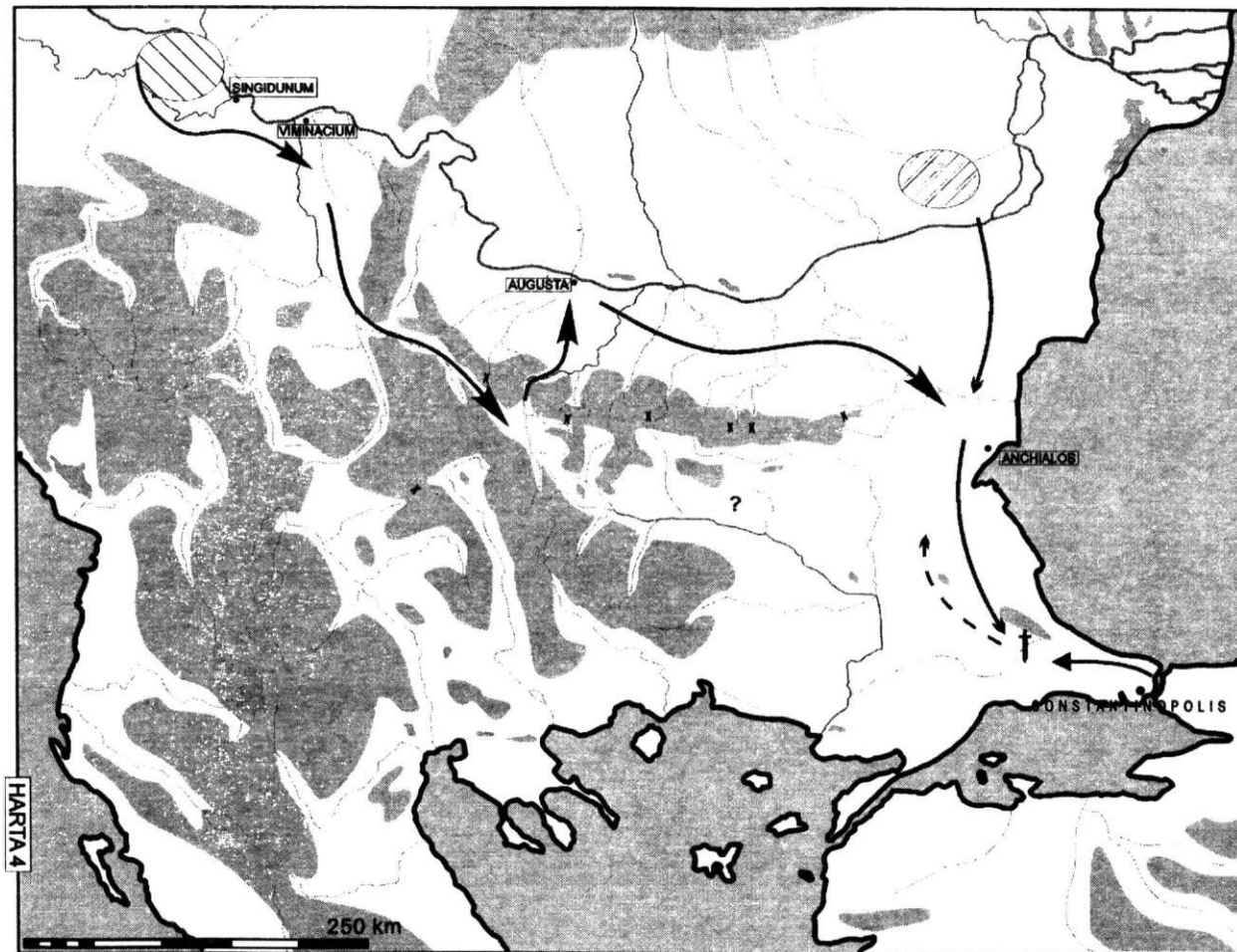
- *FHDR II 1970 *Fontes Historiae Dacoromane*, II, București, 1970
- *IstRom, vol 1 *Istoria României*, volumul 1, București 1960.
- BARNEA A 1991 Al. Barnea - La Dobroudja aux IVe-VIIe siècles n.è. (capitol în Al. Suceveanu, Al. Barnea - La Dobroudja romaine),
- BREZEANU 1981 Stelian Brezeanu - O istorie a imperiului bizantin, București *
- BUTNARIU 1985 Viorel. M. Butnariu - Răspândirea monedelor bizantine din secolele VI-VII în teritoriile carpato-dunărene, *BSNR*, 77-79 (1983-1985)
- CHIRIAC 1980 Costel Chiriac - Câteva considerații asupra tezaurului de monede bizantine de la Gropeni (jud. Brăila), *Istros*, 1, 1980, 257-262
- CHIRIAC 1993 Costel Chiriac - Expediția avară din 578-579 și evidența numismatică, *ArchMold*, 16, 1993, 191-203
- CORMAN 1997 Igor Corman - Migrațiile în teritoriul dintre Carpați și Nistru în secolele V-VII. Problema «anților», în Victor Spinei (coord.) - Spațiul nord-est carpatic în mileniul întunecat, Iași, p. 67-78
- CURTA 2001 Florin Curta - *The Making of Slavs*, Cambridge
- DIMIAN 1958 I. Dimian - Tezaur de monede bizantine găsit la Șocariciu, *SCN*, 2, 1958, 413-416
- FIEDLER 1992 Uwe Fiedler - Studien zu Gräberfeldern des 6. bis 9. Jahrhunderts am der unteren Donau, Bonn
- HARHOIU 1976 Radu Harhoiu - Tezaurul de la Pietroasa în lumina noilor cercetări, în Alexandru Odobescu. OPERE, 4, 1011-1054
- LEMERLE 1963 Paul Lemerle - La chronique improprement dite de Monemvasie: le contexte historique et légendaire, *Revue des Études Byzantine*, 21, 34-35
- LIPTÁK 1983 Pál Lipták - *Avars and Ancient Hungarians*, Budapest
- MADGEARU 1997 Alexandru Madgearu - Continuitate și discontinuitate culturală la Dunărea de Jos în secolele VII-VIII., București
- NESTOR 1963 Ion Nestor - La pénétration des slaves dans la péninsule Balkanique et la Grèce continental, *RESEE* I, 1-2, 41-68

- OBERLÄNDER 2000 Ernest Oberländer-Târnoveanu - Relațiile daco-romanilor și populației românești cu lumea sud-est europeană în perioada secolelor IV-XIV. Privire specială asupra teritoriilor de la sud și est de Carpați. (Teza de doctorat), Teză de doctorat, Institutul „N. Iorga”, București
- OBERLÄNDER 2000 Ernest Oberländer-Târnoveanu - La monnaie byzantine des VIe-VIIIe siècles au-delà de la frontière du Bas Danube. Entre politique, économie et diffusion culturelle, în *Histoire & Mesure*, XVII, 3-4, 155-196
- OPAIȚ 1996 Andrei Opaț - Aspecte ale vieții economice din provincia Scythia (secolele IV-VI p.Ch.). Producția ceramicii locale și de import. Teză de doctorat, București
- OSTROGORSKY 1996 Georges Ostrogorsky - Histoire de l'État byzantine (trad.), Paris
- POPOVIĆ 1975 Vladislav Popović - Les témoins archéologiques des invasions avaro-slave dans l'Illyricum Byzantine, MEFRA, 1
- POPOVIĆ 1994 Vladislav Popović - Decorative parts of the Costume and silver Jewelry during the Great Invasions, în *Antique Silver from Serbia*, Beograd, 129-135
- SIMOCATTA 1985 Theofilact Simocata - Istorie bizantină (trad. H. Mihăescu), București
- STANCIU 1999 Ioan Stanciu - Așezarea slavă timpurie de la Lazuri - "Lubi tag", jud. Satu-Mare (cercetările arheologice din anii 1977, 1993-1995). Contribuții la cunoașterea secolelor 6-7 în zona Tisei superioare, *StComSM*, 15-16, 1998-1999, 115-266
- ȘTEFAN G 1967 Gheorghe Ștefan - Tomis et Toméa. A propos des luttes entre Byzantins et Avars à la fin du VIe siècle de notre ère, *Dacia NS*, 11, 253-258
- TEODOR D 1978 Dan Gh. Teodor - Teritoriul est-carpatic în veacurile V-XI. Contribuții arheologice și istorice la problema formării poporului român, Iași
- TEODOR D 1995 Dan Gh. Teodor - Partea a treia: 1. Populația autohtonă după retragerea aureliană (p.279-293); 2. Populațiile migratoare...(p. 294-325); 3. Etnogeneza românească...(p. 328-355), în M. Petrescu-Dîmbovița et alii - Istoria României de la începuturi până în secolul al VIII-lea, București

- TEODOR E 2002 Eugen S. Teodor - Epoca romană târzie și cronologia atacurilor transdanubiene (partea I). *Muzeul Național*, XIV, București, 2002, p. 3-35
- WHITHBY 1988 M. Whithby - The Emperor Maurice and his Historiam: Theophylact Simocatta on Persian and Balkan Warfare, Oxford

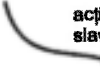

PERIODICE

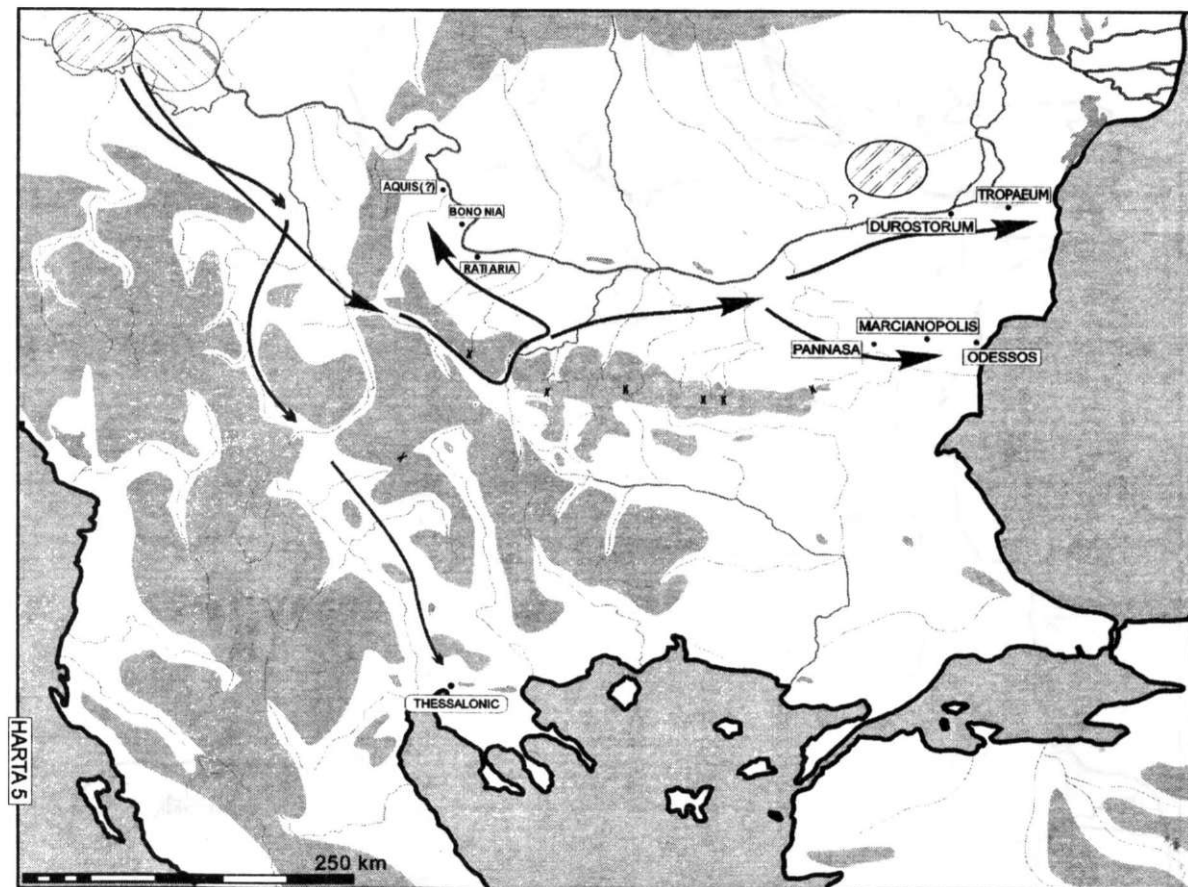
- ArhMold Arheologia Moldovei, Institutul de Arheologie - Iași
- BSNR Buletinul Societății Numismatice Române, SNR - București
- Histoire & Mesure Histoire & Mesure. Histoire de la pensée économiques. Paris
- Istros Istros, Muzeul Brăilei - Brăila
- MEFRA Melange de l'École Francaise de Rome. Antiquité. Roma
- MN Muzeul Național, Muzeul Național de Istorie a României - București
- RESEE Revue des Études Sud-Est Européenes, Institutul de studii sud-est europene (?) - București
- StComSM Studii și comunicări, Muzeul Județean - Satu Mare

Harta 4.
Anii 584-585:
Campania
avaro-slavă în
Peninsula
Balcanică.

Legenda

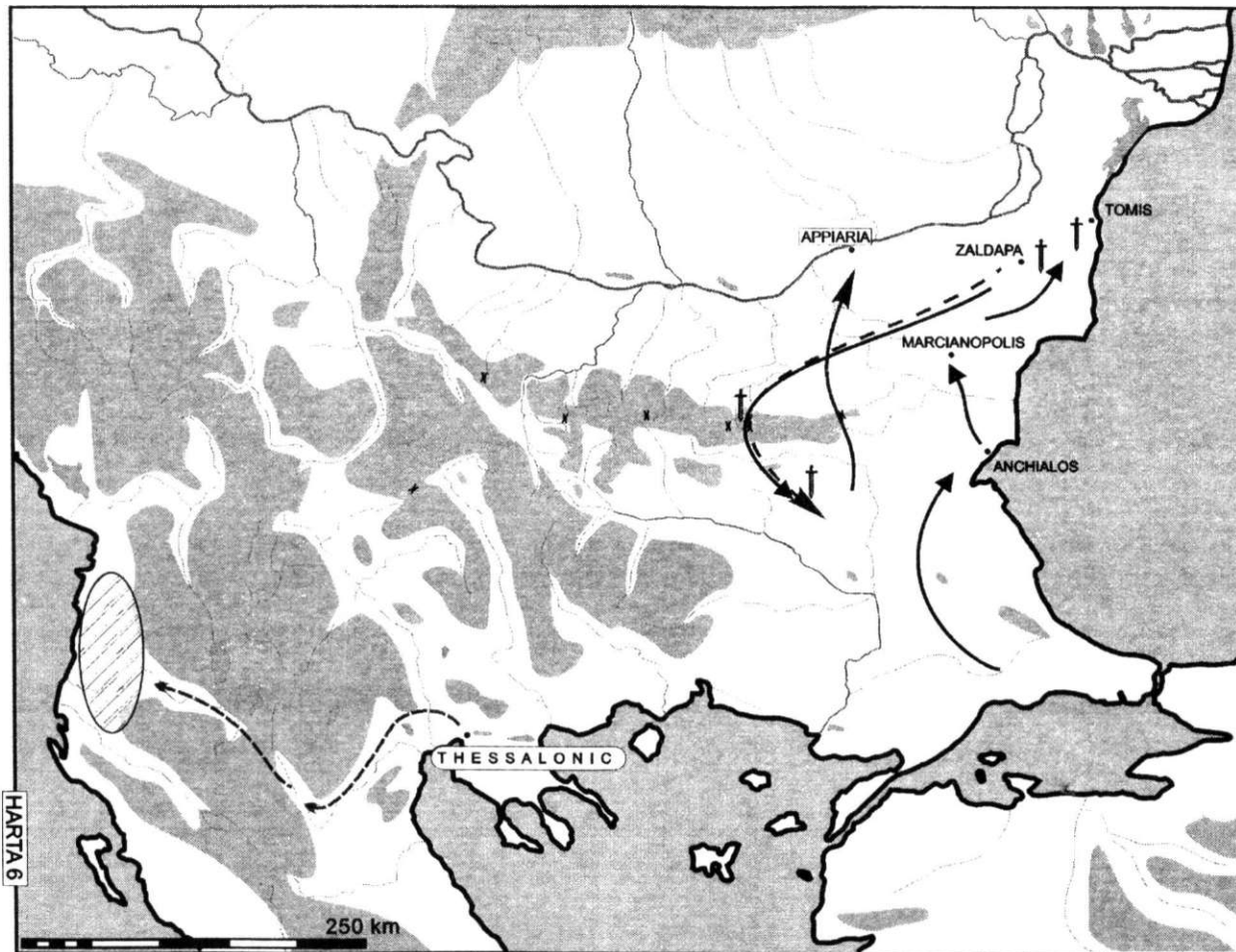
- baza de atac avară
- baza de atac slavă
- acțiunea avară (584)
- acțiunea slavă (585)
- riposta lui Comentiolus
- orașe cucerite de avari
- victoria bizantinilor

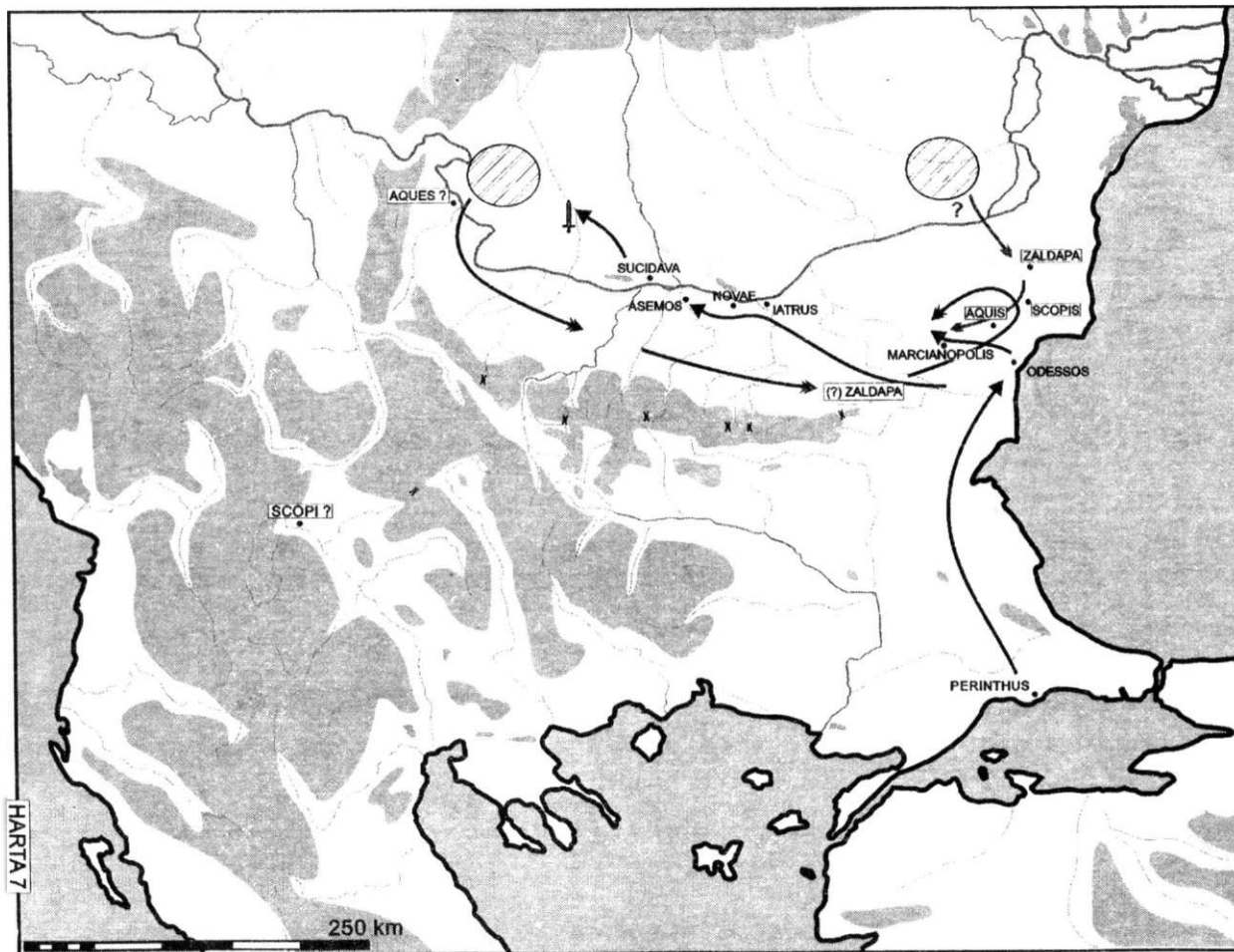
Harta 5.
Anul 586:
Campania avară
la Dunărea de Jos;

orașe cucerite de avari, conform lui Theophylact Simocatta (în ordine):

Ratiaria, Bononia, Aquis (literal: Akys), Dorostol, Zaldapa, Pannasa, Marcianopolis, Tropaeum

Harta 7.
Prima campanie
a lui Petrus
la Dunăre (595 ?)

atacul slav
(varianta
de interpretare
tradițională)

atacul slav
(variantă
ipotetică)

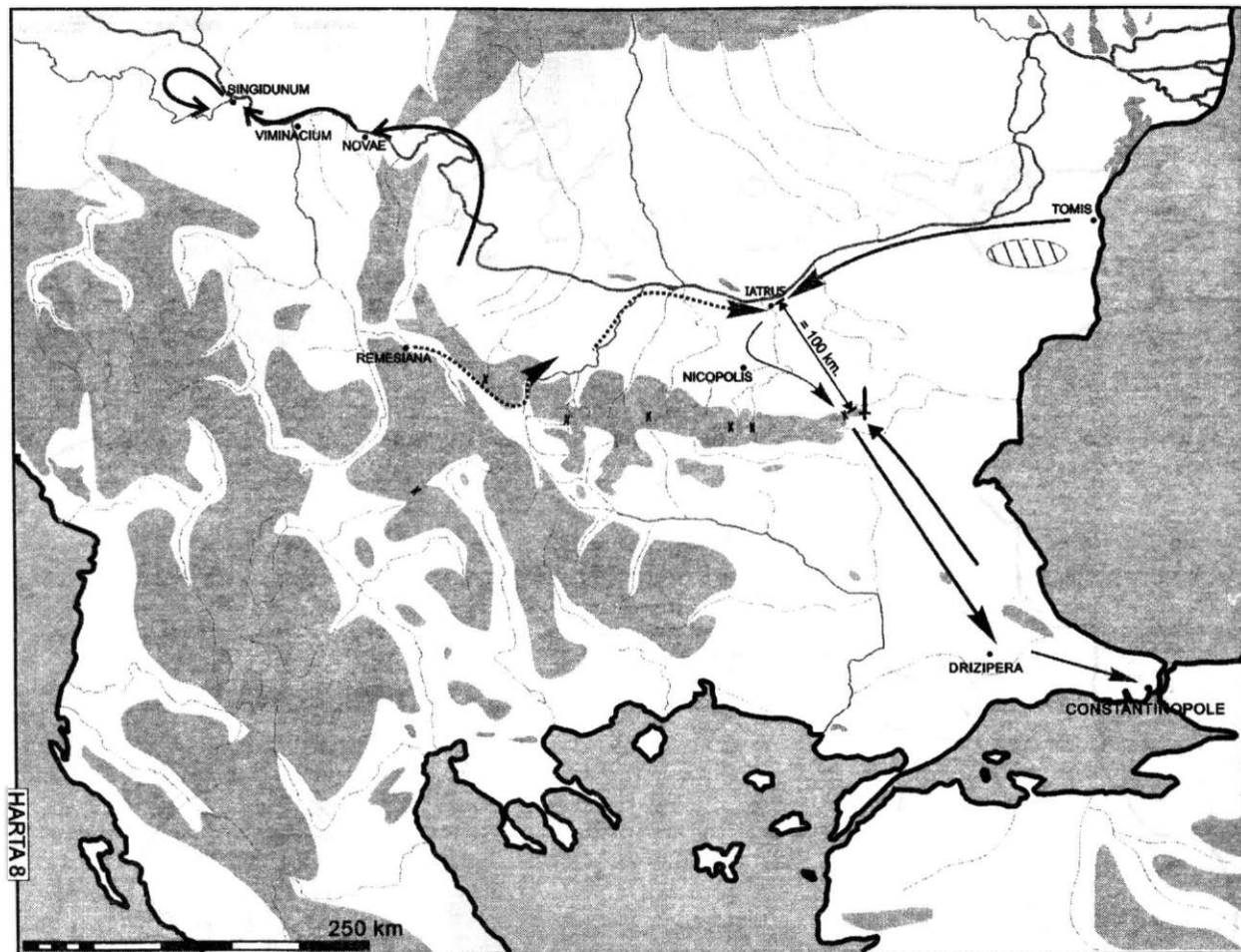
acțiunile
bizantinilor

[?] ZALDAPA

localizare
ipotetică

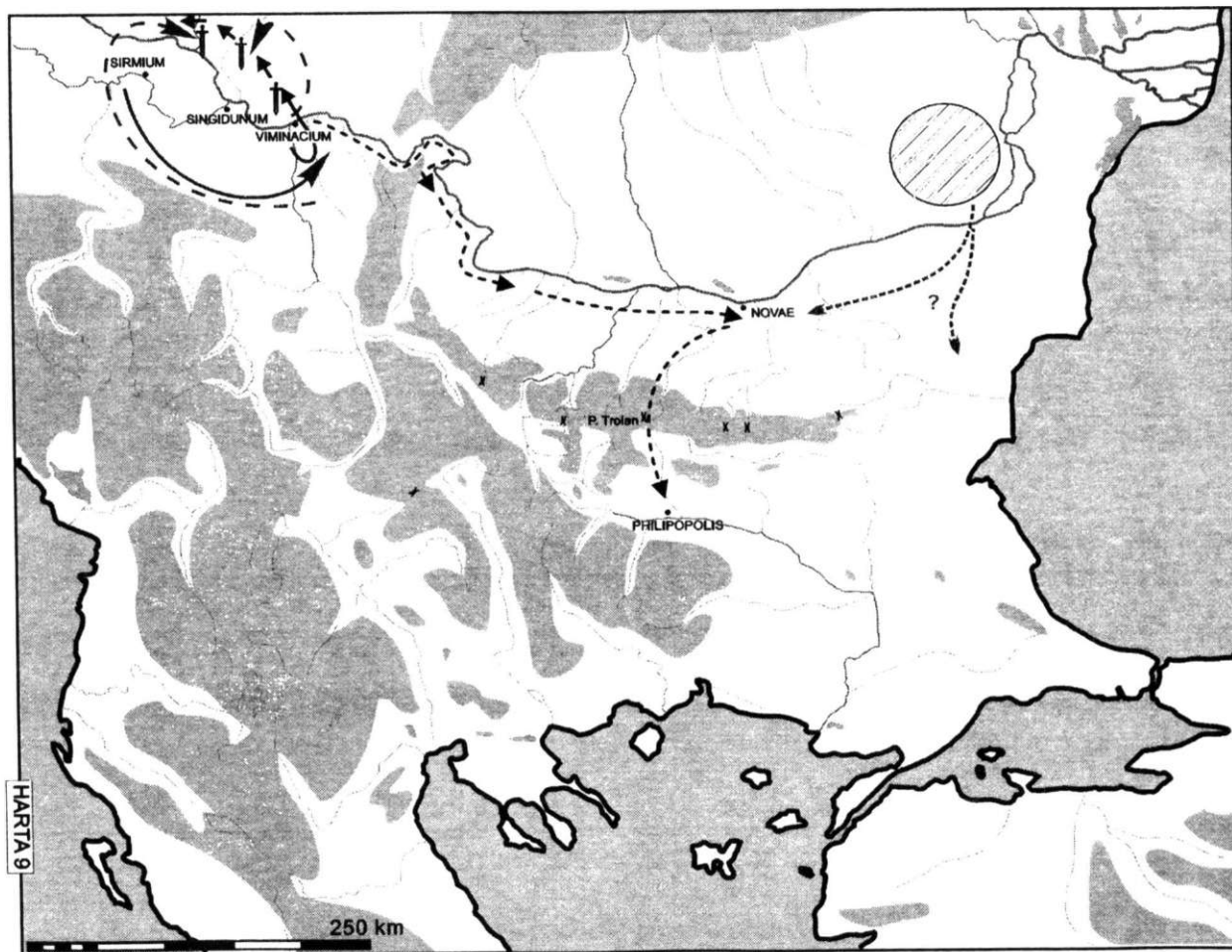
SCOPIS ?

acțiune
improbabilă

Harta 8.
Campania avară
din primăvara
anului 597

- contra-atacul
 lui Priscus
 în anul 596
- mișcările
 armatei
 avară (597)
- varianta de
 acțiune de la
 Remesiana
- mișcările
 armatei
 lui Comentiolus
- înfrângerea
 bizantinilor
- poziția probabilă
 a armatei lui
 Priscus în 597

Harta 9.
Atacul lui Priscus
de la Tisa

UN SAT DISPĂRUT - BLAGODEȘTI

Anca Păunescu

Cercetând documentele referitoare la orașul medieval dispărut - Orașul de Floci - încercăm să surprindem și raporturile între acest centru urban și satele din jur. Între multiplele componente ale raporturilor dintre sat și oraș ne vom opri asupra prezenței permanente în viața socială a așezării, mai ales în prima jumătate a secolului al XVII-lea, a boierilor ce dețineau proprietăți atât în satele de pe ambele maluri ale cursului râului Ialomița, cât și în cele înșirate pe malul Bălții Borcea.

Domeniul boieresc era alcătuit din părți constitutive, dispersate teritorial, întrepătrunzându-se cu satele și părțile de ocine dăruite de domni ctitorii lor de la Cozia, Argeș, Cotroceni, Mărcuța, Mihai Vodă, Radu Vodă, Sărindar, Sf. Ioan, Sf. Spiridon, Mislea, sau Episcopiei Buzăului.

Avem în vedere, bineînțeles, toate satele atestate documentar, deși unele din ele au dispărut, iar altele și-au schimbat vatra sau toponimul. Pentru identificarea satelor dispărute unele informații le obținem datorită descrierii vecinătăților menționate în actele referitoare la vânzarea sau cumpărarea părților de ocine din secolele XVI-XVII. Satele dispărute sau care și-au schimbat toponimul, aflate în vecinătatea orașului sunt: **Cărăreni, Lumineani, Blagodești, Corneni, Căscoare, Păpenii de lângă Floci.**

La sud de vatra orașului, pe malul stâng al Ialomiței, s-au aflat până în anul 1970 satul Brăilița identificat cu **Căscioare**¹, iar pe malul drept al râului satul Lunca identificat cu **Chioara**².

Pendinte de fosta comună Chioara, care în documente poartă numele de Stroiasa, (**ocina lui Stroe din Blagodeșt**)³ spre vest se afla satul Bobul identificat cu Corneanca cunoscut în documente cu toponimele: **Corni, Cornul lui Ujog, Corneani, Cornenii din Vale și din Coastă**⁴. La sud-est se afla cătunul Sfântul Vasile, care făcea parte tot din moșia Blagodești. Locuitorii de aici stăpâneau și porțiuni din baltă (Gârla Mărăcinilor, Gârla Pietrii, Grădina Frații, Mocilna, Seperig).

Satul **Blagodești** se compunea, așa cum vom vedea în rândurile de mai jos, din mai multe corpuri de moșii, ale căror toponime provin de obicei de la numele proprietarilor, cum ar fi de exemplu ocinele denumite în documentele din secolele XVI-XVII cu toponimele Pardos, partea Stroiasă sau partea Lupșenească.

Spre vest de acestea, pe malul stâng al râului, au fost la începutul secolului XV satele **Cărăreni, Lumineani, Păpeni**⁵, (de asemenea azi dispărute) în zona

¹ DIR, B, I, indice sec. XIV-XVI, DRH, B, II, p. 160.

² Satele Brăilița și Lunca au dispărut în urma inundațiilor din anul 1970.

³ DRH, II, P 160.

⁴ Marele Dicționar Geografic, I, București, 1898, p. 484.

⁵ DRH, B, I, P. 44, P. 66, p. 140.

actualului sat Hagieni și a pădurii Chirana, urmate mai departe, tot spre spre vest de satele **Sărățeni, Sufleni**, ce au existat între localitățile Țândărei și Ograda de azi⁶.

Satul **Vlădeni**, care-și păstrează toponimul până în zilele noastre se află. la sud est de Blagodești, aproape de malul Borcei.

Numele satului Blagodești îl vom întâlni destul de des menționat în documentele medievale din cursul secolelor XVI-XVII, care se referă la cumpărarea sau schimbul de ocine ca și la formarea domeniului familiei de boieri ce și-au luat numele de la această moșie: **Blagodeștii**.

Boierii Blagodești, ctitori ai mănăstirii Flămânda de "lângă Orașul Flocii, la Cătun"⁷, cu hramul Vovidenia, au fost posesorii a mai multor sate și au ocupat funcții de dregători în viața politică a Țării Românești.

În anul 1740 această mănăstire a fost închinată mănăstirii Radu Vodă din București, prin intermediul acesteia, mănăstirii Iverii de la Muntele Athos. La sfârșitul secolului XIX, mănăstirea a fost abandonată și ruinată⁸.

În rândurile care urmează vom încerca să stabilim locul unde a existat satul Blagodești, în limita sudică a Orașului de Floci și vom urmări cum a fost împărțit între mănăstirile Cozia, Mărgineni și boierii care au stăpânit ocine aici până în secolul al XVII-lea. Vatra acestui sat a devenit câmp agricol în primele decenii ale secolului XX.

Primele informații referitoare la zona învecinată acestui sat le găsim în documentele din prima jumătate a secolului XV, când, între anii 1424 și 1467 o parte din ocina Cornenii sau Cornul se număra între satele cu care a fost înzestrată de domni Mănăstirea Cozia⁹.

Numele satului Blagodești este menționat abia în documentul din anul 1467, între locurile unde doar călugării mănăstirii Cozia, care stăpâneau balta Săpatul, percepeau vamă pentru încărcarea carelor cu pește pescuit în bălți¹⁰.

Spre finele secolului XV, în vremea domniei lui Vlad Călugărul, <1489>, boierul Drăghici vornicul din Mărgineni, care deținea ocine și la Blagodești, (*partea Lucșeneasăi și partea Stroiasei, partea lui Ivan paharnic, partea Pardosului*), a făcut schimb de proprietăți cu Danciu din Blagodești care stăpâneau o parte din moșia Corneani¹¹. Motivul acestui schimb s-a datorat faptului că jupan Drăghici, care dobândise jumătate din sat "cu slujba" la domnie a dorit să stăpânească "Corneanii toți" Această moșie a satului Corneni (*Cornenii din Coastă și Cornenii de Lângă Apă*) a fost închinat mănăstirii Mărgineni de pe Cricov,

⁶ DIR, B, indice sec. XIV-XVI.

⁷ Arh. St. Buc., M-rea Radu Vodă, mss. 256, f. 498-499, XXVII/3+7.

⁸ Vezi Anca Păunescu, *Informații documentare privind așezămintele religioase de la Orașul de Floci*, în "Muzeul Național", vol. XIII, București, 2001, p. 16.

⁹ DRH, B, I, p. 63, 88, 127, 149, 196.

¹⁰ DRH, B, I, p. 224-225.

¹¹ DRH, B, I, p. 290-291, VI, p. 182, 293.

ctitorie a boierilor Drăghicești¹². Actul de proprietate al fiilor boierului Drăghici asupra satului Corneni este reînnoit în vremea lui Pătrașcu cel Bun (1544-1555) Din cuprinsul documentului aflăm că satul a fost cumpărat de la Danciu cu suma de 3500 de aspri¹³. Câțiva ani mai târziu, în actul de întărire a acestei danii, dat de Alexandru II Mircea, se arată că suma dată de Drăghici vornic pentru întreg satul și moșia Corneni a fost numai de 3000 de aspri și un cal bun¹⁴.

Satul și întreaga moșie Corneni se învecina în limita vestică cu: satul Lumineani ce fusese dăruit mănăstirii Cozia. Călugării de la această mănăstire se plâng domnului că li s-au încălcat hotarele¹⁵. Important pentru noi este faptul că în document sunt descrise amănunțit toate punctele de hotar ale moșiei Corneni dar, din păcate, este foarte dificil să le identificăm azi în teren deoarece unele toponime menționate au dispărut de mult, odată cu dispariția satului.

Pe malul stâng al Ialomiței familia boierului Drăghici vornic din Mărgineni stăpânea și satul "*Căscioarele cu toată ocina sa de la baltă den jos de Floci, de la cotul Ialovniței la Noiani și prin Precop până la Dunăre*"¹⁶.

În anul 1508, Stoican, unul din fiii acestuia încearcă să-și extindă moșia din Blagodești peste ocina boierului Manea și a familiei sale. Conflictul dintre cei doi boieri a fost judecat de domn împreună cu alți patru boieri martori cărora le-a fost arătată cartea de ocină care a dovedit că jumătate din Blagodești era "veche și dreaptă ocină, dedină" a boierului Manea și a fraților lui¹⁷.

Un alt fiu al lui Drăghici vornic, Neagoe, vinde partea lui de moșie din Blagodești jupânului Colțea și feciurilor lui cu suma de 7000 de aspri și un cal bun. Dar revine apoi asupra actului de vânzare și revendică jumătate din ocina vândută jupânului Colțea. Conflictul este judecat în 1543 de domnul Radu Paisie care întărește jupânului Colțea zapisul de cumpărare inițial¹⁸.

După moartea lui Neagoe, soția lui Calea împreună cu fii Drăghici comis și Udriște postelnic dăruie pentru pomenire mănăstirii Mărgineni părțile lor de ocine din Blagodești. Miho portar contestă dreptul mănăstirii de a deține jumătate din satul Blagodești și susține că trebuie să dețină numai a treia parte. Împotriva stăpânirii unei jumătăți a moșiei *Blagodeștii de la Oraș* de către mănăstirea Mărgineni se ridică în numele orașenilor și Capotă județ¹⁹.

Peste ani, în 1576 au avut pără nepoții lui Danciul, Nan și Eremin și Radul și Urse și Danciul și călugării de la sfânta mănăstire Mărgineni cu strănepoții Lupșeneasei și Stroiasei, Balea și Stoica, ce contestă existența schimbului de ocine

¹² N. Stoicescu, *Bibliografia localităților și monumentelor feudale din România, I, Tara Românească*, vol. II, Craiova, 1970, p. 419; DIR, B, XIII-XIV, p. 186, XVII-I, p. 107.

¹³ DIR, D, XVI-III, p. 26.

¹⁴ DRH, B, VII, p. 16.

¹⁵ DRH, B, VI, p. 294.

¹⁶ DRH, B, II, p. 160, IV, p. 86.

¹⁷ DRH, B, II, p. 117-117.

¹⁸ DRH, B, IV, p. 148.

¹⁹ DIR, B, XVII-1, p. 304, XVII-2, p. 111.

între Drăghici din Mărgineni și Danciu din Corneni. Domnul Alexandru II Aldea a cercetat cărțile vechi de proprietate și a întărit posesiunea nepoților lui Danciu²⁰.

Despre hotarele părții de moșie din Blagodești închinată mănăstirii Mărgineni, aflăm că acestea erau învecinate în secolul XVI, cu moșia Orașului de Floci. Părintele ieromonah al mănăstirii Mărgineni se judecă cu orășenii care în vremea domniei lui Vintilă Vodă au primit moșie din moșia mănăstirii și au mutat *hotarul cel vechi pă unde au fost mai nainte vreme*. Dar călugării mănăstirii s-au plâns noului domn și I-au reașezat iar la locul unde au fost hotarul cel vechiu, mai nainte vreme. Și au rămas orășenii dă judecată dănaimea domnii lui...²¹.

Documentele celei de a doua jumătăți a secolului XVI ne indică si alți megieși, proprietari de ocine în Blagodești, care cumpără sau vând părți din acestea. De exemplu menționăm răvașul scris *înaintea întregului sat Blagodești și a megieșilor* martori pentru a consemna că popa Tabac a cumpărat jumătate din ocina lui Stan Sprinten. Între martori figurează Fătul, Danciul, Eremii, Ursea, Manea fiul lui Sprinten și Borce²².

În 1575-1576, Radul cumpără jumătate din ocină în Blagodești, părțile lui Tudor, Badea, Stoica cu 1200 de aspri, iar pentru *cealaltă jumătate, când s-au prins fărtați acești boieri ...anume Radul, și Tudor și Badea și Stoica, ei atunce au dat Radului acea jumătate de ocină de la Blagodești, iar Radul el încă au dăruit un cal bun pentru frăție*²³.

Între proprietarii de ocine de aici mai amintim și pe preotul Ivan din Blagodești, care moștenește o avere însemnată, și care de la grămatic ee scrie acte în sat²⁴ va ajunge logofăt la cancelaria domnească în vremea lui Mihai Viteazul²⁵.

Revenind la partea de moșie din Blagodești de Sus stăpânită de Danciu, prin schimbul mai sus menționat, aceasta a fost vândută de nepoții lui, Eremia și Dan, (Nan,) în 1592, fraților jupân Aranita logofăt și Miho²⁶.

Boierul Miho, mare portar în timpul domniei lui Mihai Viteazul, cumpără mai multe părți de ocine de la megieșii din Căscioare (Brăilița), sat învecinat cu Blagodești²⁷.

La sfârșitul ultimului deceniu al secolului XVI, jupan Miho vel portar și Ivan logofăt, mai sus amintit, stăpâneau părți din baltă în ocina Blagodeștilor, pentru care sunt acuzați de călugării mănăstirii Cozia, care stăpânea Săltava în sus

²⁰ DRH, B, VIII, p. 37.

²¹ DIR, B, XVI-V, p. 79-80.

²² DRH, B, VI, p. 94-95.

²³ DRH, B, VII, p. 341.

²⁴ A. Păunescu, *Cu privire la boierii din Orașul de Floci în secolele XVI-XVII*, în "Muzeul Național", vol. XII, București, 2000, p. 27-31.

²⁵ Anca Păunescu, *op cit.*, p. 27.

²⁶ DIR, B, XVI-VI, p. 31.

²⁷ DRH, B, XI, p. 102. 370.

către Băbuleni și Căbăl, că au încălcat hotarele proprietății mănăstirii²⁸. Între anii 1608-1613, Miho vel portar se judecă cu călugării mănăstirii Mărgineni pentru hotarele moșiei din Blagodești²⁹.

Putem deduce așadar că ocina Blagodeștii de Sus era mărginită de proprietățile mănăstirilor Cozia, dinspre est și Mărgineni, dinspre vest, iar spre nord de moșia Orașului de Floci.

Despre locul lor de origine al fraților Aranite logofăt și Miho vel portar nu deținem nici o informație. În primul deceniu al secolului XVII aceștia dețineau o avere realizată prin cumpărări de pământ de la numeroși megieșii sărăciți datorită eveaimentelor politice.

Documentele referitoare la moșia Blagodești din prima jumătate a secolului XVII ne furnizează unele date din care putem urmări nu numai cum s-a împărțit averea între urmașii lui Aranite logofăt și Miho portar, dar și unele date despre relațiile dintre membrii familiei care se va numi Blagodescu, după numele satului din care stăpâneau cea mai mare parte. Pe Miho portar, care se pare că nu a avut urmași, îl întâlnim ca martor în documentele emise la curtea domnească de la Târgoviște în vremea lui Radu Șerban (1611).

Aranite a rămas la Blagodești și s-a ocupat de administrarea averii dobândite. El a avut trei băieți și anume pe Gheorghe armaș însurat cu Nastasia, pe Iane postelnic, însurat cu Maria Boldeasca (din Boldești), și pe Petru portar.

Gheorghe (Gherghe) armaș este menționat în documentele din deceniile II-III ale secolului XVII între boierii aleși de domni cu răvașc pentru a verifica acte sau hotare de moșii³⁰. Este de subliniat faptul că între boierii martori enunțați în documentul din 13 iulie 1626, Gherghe iscălește cu litere latine (Georgis)³¹. Între anii 1633-1636 boierul Gheorghe din Blagodești îndeplinea funcția de vornic. așa cum reiese din unele documentele unde este menționat între boierii jurători³².

Averea moștenită de acesta este sporită cu noi ocine cumpărate la Bora și Drăgăești în județul Dâmbovița³³.

Gheorghe armaș a fost însurat cu Nastasia și au avut două fete-Anca și Maria.

Anca a fost căsătorită cu Lăudat comis din Vlădeni, iar Maria a fost căsătorită cu Culea paharșic. După moartea lui Gherorghe Blagodescu, probabil în jurul anului 1640, cele două fete au moștenit *moșii cu bălți și rumâni din satele Blagodești și Murgeni*³⁴.

Din cauza unor datorii ale soțului ei, în 1644, Jupâmița Maria a fost nevoită să vândă partea ei de ocină din Blagodești lui Ivașco Cepariul clucer, cu 80 de ughi

²⁸ DRH, B, XI, p. 494-495.

²⁹ DIR, B, XVII-1, p. 304, XVII-2, p. 110, 145.

³⁰ CDTR, II, p.435;DRH, B, XXI, p.335.

³¹ DRH, B, XXI, p. 222.

³² DRH, B, XXIV, p. 548, XXV, p. 415.

³³ DIR, B, XVII-3, p. 376, DRH, B, XXII, p.335.

³⁴ CDTR, VI, p.127.

fără știrea surorii sale. Aflând de această înstrăinare din averea familiei, vărul ei, Hranite, a răscumpărat cu prețul de 84 de ughi, partea de ocină vândută, fără să-i înștiințeze pe sora Mariei, Anca și pe soțul ei Lăudat comis. Aceștia din urmă au susținut că *ei sunt mai volnici decât toți să cumpere*, când au aflat că Hranite a răscumpărat parte de ocină vândută de jupâneasa Maria. Pentru acesta s-au părât și judecat în fața domnului și a divanului. Domnul cu tot divanul au hotărât *ca Lăudat comis și soția sa să întoarcă banii lui Hranite*. Pentru a plăti această datorie Lăudat comis a împrumutat bani de la negustori și a așteptat timp de doi ani și jumătate ca Maria să-și poată strânge bani pentru a-și răscumpăra moșia. Poate pentru a face rost de bani sau pentru a acoperi alte nevoi, în 1645, jupâneasa Nastasia și fiica ei Maria vând nepotului Hranite, fiul lui Iane postelnicul din Blagodești și lui Pătru Blagodescul 200 stânjeni din ocina de la Căscioare. Această ocină o primise de zestre numai Maria, nu și sora ei Anca, deoarece aceasta primise în zestre la căsătorie, podoabe valoroase³⁵. Se pare că jupâneasa Maria nu a putut strânge suma necesară și astfel, moșia a rămas în stăpânirea lui Lăudat comis și a soției sale³⁶.

Dar Hranite după ce a primit banii, în urma judecății domnului, nu le-a dat și zapisul. Atunci *Lăudat comis a trimis un om domnesc cu cartea domnului* și l-a adus pe Pătru, unchiul lui Hranite înaintea domnului, în divan. Acesta a susținut că Lăudat nu a plătit toți banii, ci numai 80 de ughi. Domnul a plătit diferența de 4 ughi și i-a dat zapisul lui Lăudat comis, întărindu-i și moșia cu rumânii din satul Mărgeanii. Pătru susținea că aceștia i-au fost vânduți de fratele său, Gheorghe armaș. Domnul a cerut zapisele de cumpărare și s-a dovedit că această moșie nu a fost vândută, ci zălogită. Domnul cu divanul au hotărât ca Pătru să țină numai stânenii care au fost vânduți și zălogiți, iar Lăudat comis și jupâneasa Anca să țină rumânii și moșia nevândută³⁷.

Al doilea fiu a lui Aranite a fost Iane postelnicul, care între anii 1621 și 1630 este menționat în documente în calitate de martor sau de boier hotarnic³⁸. El a fost înșurat cu jupânița Maria Boldeasca³⁹. După moartea soției, în 1642, Iane postelnicul a dăruit mănăstirii din Câmpulung *două țigănci ce au fost de zestre au fost ale răposatei sale soții Maria*⁴⁰. Singurul copil al lui Iane postelnicul și al Mariei a fost Hranite (Hranete, Hranita), amintit în rândurile de mai sus.

Prin moștenire, dar și prin cumpărări de ocine, Hranite ajunge să dețină o avere considerabilă, stăpân de moșii în 12 localități, majoritatea din județul istoric Ialomița, prezent în viața socială a Orașului de Floci și ctitor al mănăstirii Flămânda din vecinătatea orașului⁴¹. Hranite Blagodescul a avut două fiice: Maria

³⁵ CDTR, VI, p. 120.

³⁶ CDTR, V, p. 567; VI, p. 322.

³⁷ CDTR, VII, p. 127-128.

³⁸ CDTR, III, p. 49, 537; DRH, p. 47, 237, 247.

³⁹ DRH, B, XXV, p. 164-165.

⁴⁰ CDTR, V, p.

⁴¹ DRH, B, p. 164-165; CDTR, VI, p. 161, 144, 221, 271, 567.

și Mira⁴². Acestea cumpără, în anul 1653, 90 de stânjeni de ocină din satul Blagodești cu rumâni. Între martorii actului de cumpărare se afla și Franța negustor, cumnatul lui Hranite. Probabil că la acea dată Hranite postelnic Blagodescul nu mai trăia.

În lipsa unor descendenți în linie masculină, numele familiei Blagodeștilor va dispărea spre sfârșitul secolului al XVII-lea. Nepoata lui Hranite postelnicul, Ilinca fiica Mariei, se va căsători cu Arion, fiul negustorului Iane din Brăila, deținător de numeroase ocine, obținute prin cumpărare⁴³. Din această alianță matrimonială se va forma familia boierilor Arion. Piatra de mormânt a lui Dediul Arion, fiul Ilinței și a lui Iane a fost strămutată de la una din bisericile din Orașul de Floci în biserica de la Piuia Petri. Ea a fost semnalată de Nicolae Iorga⁴⁴.

Această succintă prezentare a istoricului unui sat medieval și a ridicării unei familii de boieri, care era preocupată să-și mărească "delnița boierească" prin cumpărarea de noi terenuri agricole sau prin acaparare, cu ajutorul domniei, oferă o imagine a unui îndelungat și complex proces de stratificare economică și socială, surprinsă documentar.

În cursul secolului al XIX-lea moșia satului Blagodești a fost împărțită și vândută unor noi proprietari. Vatra satului a fost abandonată treptat de clăcașii împovărați de dări și astfel această așezare rurală a dispărut de pe harta județului istoric Ialomița.

Abrevieri

BCMI	Buletinul Comisiunii Monumentelor Istorice
CDTR	Catalogul Documentelor Țării Românești, Arhivele Naționale ale României
DIR, B	Documente privind istoria României, B, Țara Românească
DRH, B	Documenta Romaniae Historica, B, Țara Românească
RMM-MIA	Revista Muzeelor și Monumentelor - Monumente Istorice și de Artă.

ABOUT A DISSAPEARED VILLAGE - BLAGODEȘTI

- Abstract -

Careful research of documents shows the means to know the long and complex process of social stratification in the Middle Age. In this study, we focus one's attention on the informations about the Blagodesti village and the his landowners.

⁴² CDTR, VII, p. 350.

⁴³ Radu Lungu, *Orașul de Floci-Monumente istorice*, RMM-MIA, 1984, 1, p. 38.

⁴⁴ BCMI, 1931, nr. 24, fasc. 67, p.45-46, fig.1, 2.

MIHNEA AL II-LEA TURCITUL, DOMN CREȘTIN SAU DREGĂTOR OTOMAN?

Irina Costea-Ene

Domnia lui Mihnea al II-lea în Țara Românească (1577-1583; 1585-1591) a reprezentat un moment aparte în istoria medievală românească prin instaurarea oligarhiei boierești, înăsprirea exploatării muncii servile și a fiscalității în plan intern și o accentuare a dependenței față de Poarta Otomană în plan extern. Cu toate acestea domnia voievodului muntean nu a constituit obiectul unui studiu monografic. Domnul nu s-a încadrat în categoria celor care au luptat pentru independență sau pentru o ameliorare a relațiilor cu Imperiul Otoman, ba mai mult, pentru a-și păstra viața, a acceptat, în cele din urmă, religia musulmană.

Tatăl său, voievodul Alexandru al II-lea Mircea (1568-1577) a fost fiul lui Mircea al III-lea Pretendentul (1509-1510). Această ramură a familiei domnești a Basarabilor, nu s-a aflat la tron între 1510 și până la venirea lui Alexandru. Probabil că adăugarea numelui tatălui său are rolul de a-și legitima domnia prin descendența directă, prin Vlad Țepeș, din familia Basarabilor. Tatăl lui Mircea al III-lea nu este altul decât domnitorul Mihnea cel Rău, nepotul lui Vlad Țepeș. Astfel, legătura cu primii Basarabi este întărită și definitivată în justificarea dreptului de a accede la tronul Țării Românești.

Domnitorul Alexandru al II-lea, cunoscând bine situația politică a epocii, îl asociază la domnie, încă din timpul vieții, pe fiul său Mihnea pentru ca acesta să nu se confrunte cu o luptă pentru putere cu alți pretendenți domnești, susținuți de unele grupări boierești ostile. Astfel, succesiunea se va face de această dată în aceeași familie, direct, din tată-n fiu, legitim, lucru rar întâlnit în secolul al XVI-lea. Numai că viitorul domn, asociat la conducerea statului în ultimele zile ale tatălui său, nu era decât un copil. Din acest motiv această primă domnie a sa se va desfășura sub autoritatea mamei sale, Ecaterina Salvaressa¹.

Un alt element necesar pentru obținerea domniei, pe lângă principiul *osului domnesc* și acordul boierimii, era confirmarea primită din partea Bisericii, ca simbol al accepțiunii Divine. În schimbul acesteia domnul era dator să sprijine această instituție prin ridicarea și așezarea unor lăcașe de cult din țară și din afara ei, precum și să susțină material tipărirea unor cărți religioase. Acestei acțiuni ale domniei îi aduceau acesteia prestigiul public și reeunoașterea din partea bisericii. De altfel, în vremea lui Mihnea trei patriarhi au vizitat Țara Românească

¹ Numele este Salvaressa nu Salvaresso, vezi nota editorului la N. Iorga, *Istoria românilor*, ediția a doua, vol. V *Monarhii*, îngrijit de Constantin Rezachevici, București, 1998, p. 123.

pentru a cere sprijinul principilor creștini pentru biserica ortodoxă: Teolipt II, Pahomie II și Ieremia II².

Domnii se considerau continuatorii unei vechi tradiții, potrivit căreia erau datori să ridice și să ocrotească fundații pioase acestea constituind realitatea socială și politică a omului medieval. Prin calitatea de ctitori domnii erau protectorii bisericii ca instituție dar și ca loc de rugăciune în sine. Drepturile și îndatoririle ctitorilor, domni sau boieri, erau transmise succesorilor care puteau contribui și ei la înzestrarea și îmbogățirea lăcașului. Pe de altă parte instituțiile ecleziastice erau importante centre de cultură, tipografii, locuri unde se arhivau actele domnești, păstrătoarele memoriei epocii.

Cea mai importantă dintre ctitoriile lui Mihnea al II-lea este mănăstirea Tutana II, din județul Argeș, construită în stilul muntean și care poartă hramul Sfântul Athanasie. Mănăstirea suprapune o altă³ din secolele XIV-XV pe care pisană din 1582 nu o menționează: „*Cu voia Tatălui și cu ajutorul Fiului și cu săvârșirea Sfântului Duh, Amin. Iată dar eu robul stăpânului meu Isus Hristos, Io Mihnea voievod din mila lui Dumnezeu domn a toată Țara Românească, fiul marelui și preabunului Alexandru voievod am binevoit domnia mea la această faptă să fac bine acestei cinstite mănăstiri numită Tutana unde este hramul preacuviosului purtătorului părinte al nostru, Atanasie de la Athos. Și eu robul și ispravnicul jupan Mihai ban*”⁴.

Ca pentru orice ctitorie domnească istoricii și arheologii sunt de acord că acest lăcaș sfânt trebuie să fie prevăzut și cu o casă domnească, unde domnul putea fi găzduit. În acest sens există un hrisov din 7 mai 1586 în care Mihnea menționează că: „*am fost călător domnia mea la Sfânta mănăstire Totana la Argeș*”⁵.

De asemenea, Mihnea a fost ctitorul mai multor biserici ale mănăstirilor cum este cea de la Podul Colentinei⁶, pe care o reface aproape în întregime și unde Ieromonahul Laurentie a adus și prima tiparniță din Țara Românească pe cheltuiala domniei. Alte biserici care pot fi menționate în rândul ctitoriilor sale sunt Mănăstirea Aninoasa, unde doamna Neaga este ctitoră alături de soțul ei și Mănăstirea Mărcuța.

Mihnea al II-lea și soția sa, doamna Neaga au făcut o serie de danii la mănăstirile de la Muntele Athos (Hilandar, Ivir, Xeropotam, Xenofon). Printre altele, a dăruit o cruce de lemn de chiparos mitropolitului Teofan, viitorul patriarh al Ierusalimului. În 1581, călugării mănăstirilor de la Meteora implorau ajutorul

² Ștefan Andreescu, *Legături politice între Țara Românească și Moldova 1574-1593*, în “Revista de Istorie”, tom. 32, nr. 7, 1979, p. 1235-1253, 1246.

³ Spiridon Cristoccea, *Cercetările arheologice și problema casei domnești de la mănăstirea Tutana, județul Argeș*, în Argessis. “Studii și comunicări”, seria istorie, tom X, Pitești, 2001, p. 113.

⁴ *Arta creștină în România*, vol. V, București, 1989, p. 120.

⁵ *Ibidem*, p. 121.

⁶ Ștefan Andreescu, *Despre mănăstirea Plumbuita și un fragment din cronică Țării Românești*, în “Istoria românilor: cronicari, misionari, ctitori (sec. XV-XVII)”, București, p. 37-62.

domnului Mihnea numindu-l *magnific basileu vistorios* pe lângă alte epitete utilizate de retorica ecleziastică bizantină⁷.

În catalogul expoziției „Tresures of Mount Athos”⁸ Mihnea împreună cu fiul său Radu Mihnea sunt reprezentați în partea inferioară a ușilor împărătești de la biserica mănăstirii Ivir unde contribuiseră la decorarea altarului⁹. Reprezentarea tânărului, îmbrăcat după moda aristocratică apuseană, este legată de faptul că Radu Mihnea a studiat la Veneția. Mihnea al II-lea și Radu Mihnea sunt pictați în poziția de implorare față de personajele situate în registrul superior al ușilor: Fecioara Maria și Isus Hristos. În ansamblul iconografic din interiorul bisericii mănăstirii Ivir, pe peretele sudic al navei, întâlnim o altă pictură care îi reprezintă pe Mihnea, pe fiul acestuia și pe egumenul Gabriel.

În secolul al XVI-lea a intervenit încă un element absolut necesar pentru obținerea tronului în Țările Române: investitura din partea Înaltei Porți. Sultanul acorda beratul de investitură noului domn atunci când era convins personal sau mai ales de către cei din jur (marele vizir, sultana mamă) că interesele sale nu vor fi afectate, când pretendentul promitea ascultare și noi venituri. Numirea unui nou domn nu era determinată numai de vacanța tronului, ci depindea în mare măsură de conjunctura momentului.

Înainte de a realiza revenirea pe tronul Țării Românești a ramurei lui Vlad Țepeș din vechea și autentică familie a Basarabilor, prin urcarea sa pe tron, Alexandru al II-lea a trăit în exil, în cartierul european al Constantinopolului, sediul coloniilor italiană și franceză, Pera sau Galata. Din acest motiv, la începutul domniei sale era străin de rosturile țării. La Constantinopol a cunoscut-o pe Ecaterina Salvaressa, cu care s-a căsătorit prin 1558¹⁰. Ecaterina era de religie catolică, dar noua calitate de doamnă a țării o determină să-și schimbe confesiunea pentru o mai bună integrare în obiceiurile locului. O soră a ei, Lucreția, care a locuit în Țara Românească a adoptat la rândul ei ritul ortodox¹¹.

Data nașterii lui Mihnea al II-lea nu se cunoaște cu certitudine. Dacă acceptăm ziua de 26 octombrie 1565¹², înseamnă că Mihnea avea în momentul

⁷ A. Pippidi, *Hommes et idées du sud-est européen à l'aube de l'âge moderne*, București, 1980, p. 56.

⁸ *Treasure of Mount Athos*, B Edition, Thessaloniki, 1997, p. 151.

⁹ N. Iorga, *Noi descoperiri privitoare la istoria românilor*, în „*Academia Română Memoriile Secțiunii Istorice*”, seria III, tom. XIX, mem. 13, București, 1937, p. 189-198.

¹⁰ Nicolae Ghinea, *La famille de la princesse Catherine Salvaressa*, în „*Revue Roumaine d'Histoire*”, tom. XXII, nr.4, 1983, p.393. Pentru detalii vezi și Irina Costea, *Aspecte din viața cotidiană a familiei lui Mihnea al II-lea Turcitul reflectate într-o corespondență particulară de epocă*, în „*Muzeul Național*”, vol. XIV, București 2002, p. 44.

¹¹ Nicolae Ghinea, *op.cit.*, p. 395.

¹² Ecaterina Cincheza-Buculei, *Nouveaux feuillets dans la chronique murale de Bucovăi*, în „*Revue Roumaine d'Histoire*”, tom. XXVIII, 4, București, 1989, p.469. Autoarea face precizarea că este vorba de anul 7074 după era bizantină, iar data nașterii se poate încadra între 1 septembrie și 31 decembrie, în ziua Sfântului Dumitru, adică 26 octombrie. Vezi și Carmen Laura Dumitrescu, *Pictura murală în Țara Românească în veacul al XVI-lea*, București, 1978, p. 105, nota. 139.

obținerii domniei 12 ani¹³. Cu toate că nu a fost menționat în actele de cancelarie alături de tatăl său înainte de 1574, credem că el a fost asociat la domnie înainte de această dată, când avea 9 ani, din moment ce apare în cronica bisericii de la Bucovăț¹⁴ și în tipăriturile lui Coresi. Minor fiind la moartea lui Alexandru al II-lea, Ecaterina Salvaressa a exercitat regența în prima domnie a fiului ei. Ea s-a sprijinit în conducerea statului pe un grup de boieri pământeni¹⁵. Din acest motiv, regența ei s-a desfășurat cu autoritate și pace din partea boierilor, care nesimțindu-se excluși din viața politică, au stat alături de „Doamna Ecaterina a Ungro-Vlahiei”¹⁶.

Ecaterina Salvaressa era conștientă că domnia țării, chiar dacă era o moștenire de drept a familiei soțului, nu era totuși patrimoniul ei și a avut grijă să nu intre în conflict cu elita politică. Pentru ea cultura greacă, ortodoxia și supunerea față de turci defineau liniile generale ale concepției sale politice, idei pe care a avut grijă să le introducă în educația fiului său, voievodul Mihnea al II-lea.

În 1582, Mihnea s-a căsătorit cu Neaga, fiica boierului buzoian¹⁷ Vlaicu clucer, căsătorie care aducea familiei lui Mihnea o mai bună integrare în mediul românesc. Prima mențiune a doamnei Neaga apare într-o scrisoare din 14 ianuarie 1584¹⁸. În documentul din 15 februarie 1587, prin care se acordau danii mănăstirii Vlatadon,¹⁹ este menționată din nou. La 4 mai 1589²⁰ Mihnea semna alături de Neaga o danie către mănăstirea Aninoasa-Buzău, clădită de familia acesteia.

Domnia lui Mihnea al II-lea nu a fost lipsită de pretendenți, susținuți de către unele grupări boierești din țară. Probabil că aceste contestări din partea boierimii au fost determinate de atitudinea de supunere față de turci. Pe de altă

¹³ La 30 iulie agentul imperial la Poartă, David Ungnad, îl considera de 13 ani, iar la 3 august bailul venețian, Giovanni Corarro, spunea că are 11 ani. (Constantin Rezachievici, *Cronologia critică a domnilor din Țara Românească și Moldova, a.1324-1881, I secolele XIV-XVI*, București, 2001, p. 273) Ivașco Goleșcu de la care ne așteptăm la o dată mai exactă, spune că în 1583 domnul are 18 ani (C. Rezachievici, *op. cit.*, p. 273. Jacques Bongaras, trecând prin Țara Românească a fost primit în audiență la Mihnea la 27 iunie 1585. După acesta domnul era în vârstă de 25 de ani (*Călători străini despre Țările Române*, vol. III, editori: Maria Holban, M.M. Alexandrescu-Dersca Bulgaru, Paul Cernovodeanu, București, 1970, p. 161).

¹⁴ Ecaterina Cincheza-Buculei, *op.cit.*; Idem *Sur la peinture du narthex de l'église du monastere de Bucovăț (XVI-e siècle): presence d'un peintre grec ignore*, în, "Revue Roumaine d'Histoire d'Art" tom. XXVI, București, 1989, p. 11-26 și N. Iorga, *Inscripții din bisericile României*, I, p. 214: în zilele lui Io Alexandru Voievod și ale fiului său Mihnea Voievod, în anul 7082 (1574), în luna lui decembrie 11 zile.

¹⁵ Nicolae Stoicescu, *Dicționar al marilor dregători din Țara Românească și Moldova sec. XIV-XVII*, București, 1971, *passim*.

¹⁶ N. Iorga, *Contribuțiuni la istoria Munteniei în a doua jumătate a secolului al XVI-lea*, în "Academia Română Memoriile Secțiunii Istorice", seria II, tom. XVIII, București, 1896, p. 25.

¹⁷ *Ibidem*, p. 36.

¹⁸ *Ibidem*, p. 38.

¹⁹ *Ibidem*, p. 38.

²⁰ *DIR*, B, XVI, vol. V, doc. nr. 419, p. 401.

parte, boierii care nu erau cointeresați în plan politic constituiau o grupare conjuncturală care nu se bucura de privilegiile domnești.

Cu toate încercările Ecaterinei, în 1583 Mihnea a fost mazilit pentru prima oară. Ceașul trimis în acest seop l-a găsit pe Mihnea la biserica mănăstirii de la Podul Colentinei, numită ulterior Plumbuita, ctitoria familiei lui²¹. Documentele păstrate ne informează că domnul a fost nevoit să plece în grabă la Constantinopol pentru a încerca să rezolve problema și nu a avut timp să plătească niște țigani pe care urma să-i confirme mitropoliei²².

Nemaiputând să obțină bunăvoința sultanului și a celor din jurul său, Mihnea a fost nevoit să renunțe și împreună cu familia sa au ajuns la Constantinopol la 28 iulie/8 august 1583, iar de aici au fost trimiși în surghiun la Rhodos și apoi în Africa de Nord, la Tripoli-Tunis²³, cel mai îndepărtat loc din partea de sud-vest a imperiului la 25 iunie/4 iulie 1584²⁴. În timpul petrecut la Tripoli, Mihnea al II-lea nu a încetat să țină legătura cu protectorii săi din capitala Imperiului Otoman. S-au păstrat opt scrisori trimise de Mihnea de la Tripoli unor persoane influente din anturajul sultanului. Încă de la Rhodos Mihnea avea relații cu capudan pașa, amiralul flotei otomane pentru redobândirea tronului. Scrisorile, redactate în limba turcă, au fost trimise printr-un om de încredere (Nicola) la 20 ramadan 992 (18 sau 25 septembrie 1584) și 3 șeval 992 (1 sau 8 octombrie 1584)²⁵. Ele erau adresate: chehaiei (loctiitorul) marelui vizir Siavuş Pașa și chiar vizirului, chehaiei lui capudan pașa, Ulugi Ali și dragomanilor Mustafa bei și Ali bei, precum și fostului mare vizir Sinan pașa, prietenul de nădejde al mihneștilor și hogelui său Maruf efendi²⁶. Pentru a-și susține cauza, Mihnea menționează în scrisori diversele daruri pe care le trimite... *pentru ca scrisoarea să nu fie goală, v-am trimis o spadă, care are peruzele în câteva locuri ... trimitem pașei o blană de samur ... dar să îngrijești să ne scăpați de aici*²⁷ Acestea sunt cereri de ajutor ale unui credincios al Porții care semna *umilul rob Mihnea fost guvernator al sangeacului Valahiei*²⁸. Câteva idei se repetă aproape în toate scrisorile: *...nedreptatea făcută subsemnatului rob nu s-a întâmplat nimănui în lume. Starea mea a devenit din cale afară de tristă, ...subsemnatul și*

²¹ I.I. Georgescu, *O copie necunoscută a Letopiseșului Cantacuzinesc*, în "Mitropolia Olteniei", 1961, 13, nr. 7-9, p. 501; Virgil Cândea, *Letopiseșul Țării Românești 1292-1664 în versiunea arabă a lui Macarie Zaim*, în, "Revista de Istorie" tom. 23, 1970, nr. 3-4, p. 676; Ștefan Andreescu, *Istoria românilor. Cronicari misionari...*, p. 40-42.

²² DIR, B, XVI, vol. V, p. 132: *dar nu am apucat domnia mea să plătesc pe acești așigani fiindcă m-a scos cinstitul împărat din scaun, act care are data de 23 iulie 1583.*

²³ DIR, B, XVI, vol. V, doc. nr. 474, p. 458 actul din 19-29 iunie 1590: *am fost trimis domnia mea de turci, peste mare, la locul cetății care se numește Tarabuz (Tripoli).*

²⁴ Constantin Rezachievici, *op. cit.*, p. 279.

²⁵ Constantin Rezachievici este de acord cu a doua dată. Prima dată este cea pe care o dă N. Bănescu atunci când publică scrisorile.

²⁶ N. Bănescu *Opt scrisori turcești ale lui Mihnea al II-lea Turcitul*, în "Academia Română Memoriile Secțiunii Istorice", III, VI, 181, p. 177-191.

²⁷ *Ibidem*, p. 183.

²⁸ *Ibidem*, p. 182.

familia suntem din cale afară de slăbiți ... sau ... atunci să mă treceți în Turcia europeană unde să mi se fixeze o locuință. ... Ce mai soartă și aceasta a noastră! Vrem și noi cu locuința fixată în Turcia europeană, așa cum au fost, slavă Domnului, atâția voievozi ai Valahiei până acum²⁹ ... Mihnea nu uită să promită mari sume de bani dacă dorințele sale vor avea câștig de cauză în fața persoanelor care erau în măsură să facă ceva în acest sens, cu toate că se plânge de situația financiară pe care o are acolo. Pe de altă parte, se pare că Mihnea cunoaște foarte bine ceea ce trebuie să spună pentru a câștiga simpatia persoanelor influente: are încredere că Sinan va obține din nou funcția de mare vizir, scriindu-i: ... Căci numai atunci este sigură înlăturarea tuturor dușmanilor care m-au urmărit fără nici o cauză³⁰ ... Este de remarcat faptul că scrisorile erau redactate în limba turcă, limbă pe care o cunoștea foarte bine. De asemenea, tonul scrisorilor, precum și limbajul utilizat aveau menirea să-i aducă îndeplinirea dorințelor. Surprinzător este modul în care se vede pe sine: un „simplu rob al sultanului”, evident o exagerare; calitatea în care redactează scrisorile, „fost beilerbei al sangeacatului de Valahia”, vorbește de la sine.

După numai doi ani Mihnea reușește să redobândească tronul. Noua domnie începe la 20/30 martie 1585 printr-o nouă investitură din partea sultanului³¹. Mihnea a primit un nou berat de numire în funcție la 993 rebiulevel 28³² (7/17 septembrie) în care au fost înregistrate noile condiții: haraciul de 7000000 de aspri și peșcheșurile în schimbul protecției sultanului și a respectării autonomiei. Mai mult, la Constantinopol Mihnea își întărea poziția promițând chiar plata datoriilor lui Petru Cercel, datorie care avea un quantum considerabil: 889 poveri de aspri³³.

Eforturile lui Mihnea și ale Ecaterinei Salvaressa pentru a păstra tronul nu s-au încheiat. Alți doi pretendenți se aflau la Rhodos și făceau presiuni la Poartă pentru obținerea domniei Țării Românești. Toate acestea necesitau sume mari de bani, poate cele mai mari cheltuite până atunci de domnii munteni la Constantinopol,³⁴ iar finanțele lui Mihnea erau în scădere. Această situație l-a determinat pe domn să facă apel la sursele interne. În această perioadă se constată o creștere a fiscalității, impunerea unui nou bir *ce i-au zis năpaste*³⁵, precum și obligativitatea curtenilor și megieșilor de a plăti impozitele.

²⁹ *Ibidem*, passim.

³⁰ *Ibidem*, passim.

³¹ Constantin Rezachievici, *op.cit.*, p. 301.

³² Mihai Maxim, *L'autonomie de la Moldavie et de la Valachie dans les actes officiels de la Porte, au cours de la seconde moitié du XVI-e siècle*, în "Revue Roumaine d'Histoire", 1977, tom. XV, nr. 2, p. 229-230; cf. și p. 221-224; Idem, *Culegere de texte otomane, I, Izvoare documentare și juridice (sec. XV-XX)*, București, 1974, p. 62-68, cu data greșită.

³³ N. Iorga, *Contribuțiuni...*, p. 69.

³⁴ Mihai Berza, *Variațiile exploatarei Țării Românești de către Poarta Otomană în secolele XVI-XVIII*, în "Revista de Istorie", an XI, 1958, nr. 1-3, București, p. 64.

³⁵ *Istoria Țării Românești 1290-1690. Letopisețul Cantacuzinesc*, ed. C. Grecescu și D. Simonescu, București, 1960, p. 53; Virgil Cândea, *op. cit.*, p. 688.

O altă modalitate de a face rost de bani sunt împrumuturile de la negustori. De asemenea, putea cumpăra obiecte de podoabă pe care le dăruia persoanelor importante de la Istanbul în schimbul susținerii din partea acestora.

În 1591 sosea din nou ceașul mazălirii cu ultima scrisoare de destituire pentru Mihnea. După ce a fost mazălit domnul l-a urmat pe ceașul Cadâr la Poartă împreună cu Vișa, verișoara soției sale și mama fiului său, Radu Mihnea. Fără bani, fără domnie și fără familie la Constantinopol nu putea spera decât la un nou exil, la Alep, în cel mai bun caz sau, ceea ce era mai grav moartea. În capitala imperiului Mihnea află că i s-a stabilit locul exilului la Alep. De teamă să nu aibă soarta lui Petru Cercel³⁶ se convertește la religia islamică. Istoricul N. Iorga³⁷ susține că renegarea credinței creștine de către Mihnea a fost pusă în legătură cu unele viziuni pe care le-ar fi avut acesta. Se pare că sultanul a fost impresionat de acest lucru și i-a dăruit haina inelul și cingătoarea sa cu pietre scumpe. Numele primit după noua credință a fost Mohamed (Mehmed), acesta fiind primul pas făcut în integrarea fostului creștin în lumea islamică. La 30 martie/9 aprilie 1591 a avut loc ceremonia oficială de trecere la Islam urmată de primirea sangeacatului de Nicopole³⁸. Cronicile menționează că *...s-au turcit el și un copil al lui mai mare iar un copil mai mic, anume Radul, (care și domn mai pe urmă au fost), l-au ascuns mumă-sa și l-au trimis la Sfânta Gora, la mănăstirea Iverilor și de acolo călugării l-au trimis la Veneția și au învățat carte grecească și latinească...*³⁹.

În următoarele luni Poarta a numit mai mulți voievozi în Țara Românească, dar nici unul nu a preluat efectiv conducerea statului, Mihnea-Mehmed bei s-a întors în țară, s-a rebotezat și a reluat domnia⁴⁰. În susținerea acestei afirmații aducem și un fragment din cronica pictată de la Bucovăț, unde se menționează: *...Quand il se trouvait...en prison a Rhodes, les cours des années étant...il est sorti du chemin de Rhodes obéissant a la voix [du très haut empereur]... et s'est baptise en l'an 7100 (1591)*⁴¹. Inscripția a fost pictată probabil în acest an (1591), peste portretul răzuit al vărului și rivalului său, Vlad. Există în acest sens două documente emise de Mihnea din această perioadă pe care nu le putem explica altfel: unul este din 5/15 mai și celălalt din 22 mai/Iunie 1591⁴². Tot la biserica mănăstirii Bucovăț s-au păstrat două pietre de mormânt ale unor jupâne: Dobra care a fost mare băneasă și Hrisafina fata marelui ban Mihai ambele răposate în

³⁶ Virgil Cândea, *op. cit.*, p. 687.

³⁷ N. Iorga, *Contribuțiuni...*, p. 99.

³⁸ Ioachim Crăciun, *Cronica Szamoskozy și însemnările lui referitoare la români 1566-1608*, Cluj, 1928, p. 97.

³⁹ Radu Popescu Vornicul, *Istoria domnilor Țării Românești*, editor Constantin Grecescu, București, 1963, p. 67.

⁴⁰ Constantin Rezachevici, *op. cit.*, p. 306.

⁴¹ Ecaterina Cincheza Bucurei, *Nouveau feuillets...*, p. 476. *Când se găsea în închisoare la Rodos, era cusul anilor... el a ieșit din calea Rhodosului, supunându-se voinței Înaltei Porți... și s-a botezat în anul 1591.*

⁴² DIR, B, XVI, vol VI, doc. nr. 7, 9, p. 6-8.

zilele lui Mihnea Vodă Turcul⁴³. Aceasta este prima mențiune contemporană care atestă că domnul primise cognomenul de *Turcul* și de aceea au fost datate aceste morminte în a treia domnie a lui Mihnea. Revenirea la creștinism s-a făcut în taină, această a treia domnie efectivă nefiind recunoscută de Poartă. După această încercare de revenire, Mihnea a rămas turc din punctul de vedere otoman și s-a întors în sangeacatul de Nicopole.

Există în istoriografie ipoteza conform căreia Mihnea, om blajin și milos, care moștenise aceste trăsături de la mama sa⁴⁴, ar fi dorit să stăpânească țara ca bei otoman și de aceea s-a rebotezat în secret pentru a păstra formal tradiția țării. Destul de greu de acceptat această explicație dacă presupunem că Mihnea era convins că mai devreme sau mai târziu marea boierime și țara n-ar fi acceptat un domn turc. În plus, revenirea la creștinism însemna o dublă renegare, iar personajul în cauză își pierdea identitatea, el nu mai aparținea, nici comunității islamice, nici celei creștine, deoarece ambele sunt intolerante cu aceste renunțări. În mentalitatea vremii, omul medieval trebuie să aparțină unei comunități, să fie parte integrantă din comunitatea respectivă și nu acceptă în jurul său renegați.

Deși la vârsta de 26 de ani Mihnea a rămas singur, fiind părăsit de Neaga, de Vișa și de copiii săi, nu și-a pierdut speranța că fiul său va ajunge domn al aceleași țări pe care el o părăsise mai mult sau mai puțin de bunăvoie. Aceasta reiese și din corespondența păstrată în care Mehmed bei se interesa de Radu aflat la Veneția și de progresele acestuia⁴⁵.

În octombrie 1591 îl găsim pe Mihnea-Mehmed bei la Severin, iar în februarie 1593 la Constantinopol de unde a plecat la Nicopole⁴⁶. În decembrie 1594 a fost trimis în Țara Românească să se închine noului domn, Radu Mihnea, fiul său, numit de Poartă în urma răzvrătirii lui Mihai Viteazul. În martie 1595 Radu Mihnea a fost înlăturat de marele vizir Ferhat Pașa. În campania lui Kodja Sinan din 1595 din Țara Românească se pare că a participat ca bei de Silistra în bătălia de la Călugăreni⁴⁷.

Din această ultimă perioadă a vieții sale, trecut de 30 de ani, Mihnea – Mohamed a avut din harem patru copii⁴⁸: doi fii (Ibrahim și Mustafa) și două fiice (Caise și Ihuma)⁴⁹. Scrisorile sale din această perioadă au în locul crucii numele

⁴³ N. Iorga, *Inscripții din bisericile României*, I-II, București, 1905-190, p. 213-214.

⁴⁴ N. Iorga, *Contribuțiuni...*, p. 91, 94 caracterizarea îi aparține lui Pascal de Marini Poli: *...dar domnul Mihnea e așa de blajin și milos că de multe ori pentru dreptate nu poate face altfel decât să osândească la moarte oameni și de milă pe de altă parte pune să se roage pe potrivnici să-i ierte, firește când sunt lucruri vrednice de dreptate și de milă. Vezi și Călători străini, op. cit., p. 229.*

⁴⁵ N. Iorga, *Contribuțiuni...*, p. 99-108, Radu Popescu, *Istoria domnilor...*, p. 67, N. Iorga, *Ospiti romeni în Venezia (1570-1610)*, București, 1932, p. 103-105.

⁴⁶ Iorga, *Contribuțiuni...*, p. 101-103.

⁴⁷ Mustafa A. Mehmed, *Cronici turcești privind Țările Române*. Extrase III, sfârșitul sec. XVI - începutul sec. XIX, București, 1980, p. 14.

⁴⁸ N. Iorga, *Frații păgâni ai lui Radu Mihnea*, în "Revista Istorică", 1924, nr. 4-6, p. 81.

⁴⁹ Zotta Sever, *Doi frați păgâni ai lui Radu Mihnea, călugări în Moldova*, în "Revista Arhivelor", vol. I, nr. 1-3, București, 1924-1926, p. 136-141.

Profetului, iar data după Hegiră. Istoria românească a mai cunoscut un astfel de episod: Iliăș Rareș, în 1551 îmbrățișase religia islamică. Se pare că cele două cazuri întâmplare la numai 40 de ani, sunt diferite, atât în motivele care le-au determinat, cât și în conjunctura propriu-zisă în care au avut loc.

După 20 de ani, când Radu Mihnea a ajuns domn al Țării Românești (1611-1616) doi frați ai săi vin în țară și trăiesc la curtea sa, după ce Mihnea murise și poziția lor devenise nesigură în imperiu. Se pare că marea boierime n-a tolerat pe frații păgâni lângă domn. Aceasta îl acuză pe Radu Mihnea, într-o scrisoare din 1614 că turcește țara și stă în casă cu frații și surorile lui păgâni⁵⁰. Aceștia se vor călugări la mănăstirea Neamțului din Moldova, după cum reiese dintr-un document din 7137/7127 noiembrie 20 de la pârcălabul de Neamț în care se menționează *doi călugări și au fost frați Radului Voievod*⁵¹.

Mehmed-bei a stăpânit o bună vreme singur Ținutul stângă a Dunării, creștinii devenind pentru el *ceilalți*, iar războaiele Imperiului Habsburgic cu Imperiul Otoman au constituit politica sa. În această nouă calitate a participat alături de Sinan la campania contra Țării Românești din 1595. Mihnea-Mehmed bei a murit la 36 de ani, cu câteva zile înainte de 11-21 octombrie 1601, după cum amintea bailul venețian la Poartă către doge⁵².

Trecerea la Islam nu a însemnat o desprindere categorică de lumea creștină sau de familia sa care se găsea la Veneția. Corespondența lui Mihnea din această perioadă, deși nu este foarte numeroasă, ilustrează interesul pe care îl are pentru fiul său, pentru educația acestuia, sperând într-o revenire a familiei la tronul Țării Românești prin acest fiu. Radu Mihnea, a ajuns domn în secolul următor nu numai în moștenirea de drept a familiei, dar și pe tronul Moldovei, deținut cândva de unchiul tatălui său.

Mihnea al II-lea trăiește într-o epocă de transformări, este un produs al acestei perioade și trebuie să găsească soluții noi pentru situații noi. În ce măsură a reușit, cât i se datorează lui din conducerea mai bună sau mai puțin bună a statului, cât a fost el capabil să guverneze și cât au guvernat alții în locul său (marea boierime, mama sa) de ce a ales soluțiile pe care le cunoaștem noi astăzi, sunt probleme pe care și le propune să le pătrundă o altă lucrare consacrată domniei și vieții acestui domn, în măsura în care vor permite sursele avute la dispoziție.

⁵⁰ N. Iorga, *Frații păgâni*..., p. 81.

⁵¹ *Ibidem*.

⁵² Constantin Rezachevici, *op. cit.*, p. 308.

MIHNEA II LE TURC, PRINCE CHRÉTIEN OU DIGNITAIRE OTTOMAN?

- Résumé -

Dans cet article, l'auteur se propose de présenter succinct, le règne du Mihnea II le Turc, dans une époque de mouvements politiques. Avant qu'on encadre Mihnea dans une catégorie de princes obéissants à la Porte ottomane il faut d'écrire quelques aspects de l'évolution des événements internes et externes (sud-est européens) dans le dernier quart du XVI-ème siècle, et de souligner les tendances de la Valachie vers l'occident renaissantiste et dans le même temps vers l'Empire Ottoman.

Les fondations religieuses du prince, les portraits votifs des monastères du Mont Athos aux quelles le prince a fait des donations importantes nous offrent quelques indices concernant le changement de la mentalité de celui-ci dans la politique de l'Etat. Celles-ci, nous pouvons la suivre dans la correspondance avec les hauts dignitaires ottomans, quand il a été exilé à Tripoli (1583-1585), qu'il veut les convaincre pour revenir sur le trône du pays.

"G - K", O MONOGRAMĂ DIN SECOLUL AL XVII-lea A ASOCIAȚIEI MEȘTERILOR CĂHLARI DIN BRAȘOV

Maria - Venera Rădulescu

Întâlnite frecvent în săpăturile arheologice, cahlele medievale ce decorau instalațiile de încălzit existente fie în palatele voievodale, fie în reședințele boierești, castele, casele orașenilor, anexele mănăstirești, cetăți sau chiar în unele locuințe din mediul rural, au trezit dintru început interesul prin bogatul repertoriu ornamental și morfologic, prin simbolistica încifrată.

O atenție deosebită s-a acordat, în același timp, identificării atelierelor meșteșugărești ce confectionau aceste piese. În comparație cu marea număr de cahle cunoscute astăzi, descoperirile arheologice nu au putut surprinde decât un număr relativ mic de cuptoare medievale de ars ceramica¹. Dacă se ia în calcul cererea mare de teracote pentru sobe, pe piața medievală, atelierelor ce le produceau trebuie să fi fost numeroase. Calitatea diferită a cahlelor, din punct de vedere al execuției tehnice și artistice, presupune existența atât a unor meșteri specializați ce-și desfășurau activitatea în cunoscutele centre urbane, cât și activitatea unor ateliere periferice.

În timpul cercetărilor arheologice efectuate în anul 1961 la Târgoviște, la Palatul Domnesc, au fost descoperite în zona terasei "M", corespunzând cronologic etapei de construcție din timpul voievodului Matei Basarab, un număr de circa 35 - 40 cahle întregi sau fragmentare, din care au fost reconstituite 25 exemplare². Tipologic, ele se înscriu cahlelor-placă cu fața pătrată sau dreptunghiulară, prevăzute cu rumpă pentru fixarea în peretele sobei. Piesele au decorul în relief, realizat cu ajutorul tiparului. Smălțul este monocrom (verde, brun sau galben-havan), la unele exemplare și policrom la altele. Repertoriul ornamental este variat: două păsări (pupeze) flancând un vas de flori³, un cap de prințesă încadrat într-un medalion octogonal, motive decorative florale, geometrice, compozite (vegetal - geometrice), inspirate din heraldică sau din simbolistica creștină: *Pasărea Phönix*⁴, *Sacrificiul pelicanului* - exemplar purtând inscripția "1649", anul confectionării piesei⁵. Observațiile făcute asupra facturii acestor teracote l-a determinat pe autorul descoperirii, arheologul Nicolae Constantinescu, să le atribuie pe unele unor

¹ M. Nicorescu, *Cuptoare de ars ceramica din secolele XIV - XV de la Suceava*, SCIV, 16, 1965, 1, p. 97 - 111; D. Marcu, *Cahle săsești din secolele XVI - XVII descoperite la Feldioara, jud. Brașov*, RMI, LXI, 1992, 1, p. 27 - 39; A. Păunescu, *Cuptoare medievale de ars ceramica descoperite la Orașul de Floci, județul Ialomița*, CAMNI, XI, 2001, p. 175 - 187.

² N. Constantinescu, *Contribuții arheologice asupra Curții Domnești din Târgoviște (secolele XIV - XVII)*, SCIV, 15, 1964, 2, p. 237.

³ *Ibidem*, fig. 7.

⁴ Maria - Venera Rădulescu, *Cahlele medievale din Țara Românească. Secolele XIV - XVII* (teză de doctorat), București, 2002, p. 150 - 151, catalog 253, fig. 115/1, pl. VIII.

⁵ N. Constantinescu, *op. cit.*, p. 237; M.V. Rădulescu, *op. cit.*, catalog 252, fig. 116/2.

ateliere din Transilvania, iar pe altele atelierelor existente în regiunea Argeșului⁶. Dată fiind evidenta deosebire stilistică dintre cahle, considerăm că ele trebuie să fi aparținut unor instalații de încălzit diferite.

Dintre piesele descoperite la Târgoviște ne-au atras atenția acele teracote ce au redată în relief monograma "G - K", flancând motivul decorativ central. Compoziția pastei, tehnica de confecționare și în mod special folosirea smaltului policrom, detașează aceste exemplare de celelalte descoperite în același lot, indicând un alt atelier ceramic.

Teracotele ce prezintă caracteristicile amintite sunt următoarele:

1. Cahlă - placă de formă pătrată (21, 5 x 21, 5 cm.), cu rumpă (l = 4 cm., păstrată parțial); pastă de lut omogenă, fină, cu nisip, modelată în tipar, presată cu pânza și cu spatula, ardere completă, smalt policrom (albastru cobalt, havan, verde, fondul alb de angobă). Decor: *Vas cu flori* încadrat într-un medalion în formă de acoladă dublă, în relief. Buchetul de flori este flancat de monograma "G - K". În jurul medalionului și în colțurile cahle este redat un decor vegetal stilizat⁷.

2. Cahlă - placă de formă pătrată (23 x 23 cm.), cu rumpă (l = 4, 5 cm.); pastă de lut omogenă, fină, cu nisip, modelată în tipar, presată cu pânza și cu spatula, ardere completă, smalt policrom (albastru cobalt, havan, verde, fondul alb de angobă). Decor: un romb în relief, cu decor perlat, încadrează o floare stilizată al cărei caliciul susține un *Zid de cetate cu cinci turnulețe*. Caliciul florii este flancat de monograma "G - K". În colțurile plăcii este realizat un decor vegetal compus din crenguțe cu frunze, flori și boboci⁸.

3. Cahlă - placă de formă pătrată (23 x 23 cm.), cu rumpă (păstrată parțial); pastă de lut omogenă, fină, cu nisip, modelată în tipar, presată cu pânza și cu spatula, ardere completă, smalt policrom (albastru cobalt, havan, verde, fond alb de angobă). Decor: la fel ca mai sus, monogramă "G - K", dar și o inscripție, cu smalt albastru de cobalt, pe caliciul ce susține turnulețele cetății: căsuță. K . B (?). 1656, cu cifra sutelor scrisă întors⁹.

4. Cahlă - placă de formă pătrată (21 x 21 cm.), cu rumpă (l = 4, 5 cm.); pastă de lut omogenă, fină, cu nisip, modelată în tipar, presată cu pânza, ardere completă, smalt policrom (albastru cobalt, havan, verde, fond alb de angobă). Decor: într-un medalion polilobat, în relief, o coroană ieșind din rădăcina unui arbore, *Stema orașului Brașov*¹⁰. Coroana este asuprită de un bogat buchet de flori și boboci,

⁶ *Ibidem*.

⁷ Colecția MNIR, nr. inv. 17 537, 17 538; vezi M. V. Rădulescu, *op. cit.*, catalog nr. 323, fig. 145.

⁸ N. Constantinescu, *op. cit.*, Fig. 8. Piesa se află în colecția MNIR, nr. inv. 17 542; alte două exemplare în colecția CNM - CD Târgoviște; M. V. Rădulescu, *op. cit.*, catalog nr. 281, fig. 133/1, pl. VII.

⁹ Colecția MNIR, nr. inv. 17 539; M. V. Rădulescu, *op. cit.*, catalog nr. 282, fig. 133/2.

¹⁰ N. Constantinescu, *op. cit.*, p. 237, Fig. 9. Piesa se află în colecția MNIR, nr. inv. 17 538; un alt exemplar în colecția CNM - CD Târgoviște și un fragment provenit din săpături arheologice anterioare, efectuate de V. Drăghiceanu, în colecția MNA, nr. inv. 4 213; M. V. Rădulescu, *op. cit.*, catalog nr. 277 - 278, fig. 131/1 - 2.

element decorativ rezultat din fantezia meșterului căhlar¹¹. Rădăcina este flancată de monograma "G - K". În jurul medalionului și în colțurile cahlei este redat un decor vegetal stilizat. Exemplarele ce redau ca decor stema orașului Brașov ne-au facilitat interpretarea monogramei enunțate mai sus, pentru care propunem: G (enossenschaft) - K (ronstadt), deci *Asociația <din> Kronstadt* (Brașov).

Teracotele au fost lucrate, după părerea noastră, într-un atelier brașovean, aparținând unei asociații (corporații) a meșterilor căhlari. Ceramiștii brașoveni, astfel organizați, își marcau în acest mod marfa, revendicându-și totodată drepturile de autor asupra modelelor și pieselor create.

Mărcile și monogramele întâlnite în mod frecvent pe obiectele de ceramică, indicând proveniența produselor, constituie pentru meșteșugari o mândrie a talentului, un mijloc sigur pentru a fi deosebite creațiile lor de cele ale imitatorilor sau ale concurenților.

Cahlele descoperite la Târgoviște, prezentând aceste caracteristici tehnice, decorative, precum și aceeași monogramă, erau produse în același atelier brașovean.

La Târgoviște, teracote cu monogramă au fost descoperite doar în perimetrul Palatului Domnesc, ele fiind obținute prin comenzi speciale ale voievodului de aici către un atelier ceramic recunoscut, din exteriorul orașului. Astfel se poate explica seria mică a pieselor.

Dacă teracote decorate cu vas de flori, flancat de monogramă sau cu stema orașului Brașov, flancată de monogramă, au fost descoperite doar la Târgoviște, monograma "G - K" se mai regăsește pe câteva piese descoperite în Transilvania, piese ornate cu *Zidul de cetate cu cinci, turnulețe*, susținut de caliciul unei flori. O astfel de cahă - placă (21 x 20 cm.), pe care se observă urmele unui strat de angobă albă, se păstrează în colecția Muzeului de istorie din Deva¹². Interesantă este o cahă - placă (24,5 x 24 cm.), smălțuită în brun, descoperită în împrejurimile orașului Brașov¹³. În registrul superior, deasupra monogramei deja amintite, apare acum și monograma "H - W", realizată cu litere de dimensiuni mai mici. Rombul ce încadrează motivul decorativ central este, în acest caz, neornat. O piesă cu același decor și aceleași monograme este descoperită și la Cluj¹⁴. Tiparele par să fie identice. Asupra semnificației celei de a doua monograme, "H - W", este de presupus că ea indica inițialele decoratorului, procedeu întâlnit, de regulă, la ceramică. Piese de faianță și de porțelan, în afara mărcii și monogramei de

¹¹ Pentru stema orașului Brașov vezi Fr. Zimmermann, *Die mittelalterlichen Siegel der Stadt Kronstadt und des Burzenländer Distriktes*, Korrespondenzblatt des Vereins für Siebenbürgische Landeskunde, Sibiu, Iași, I, 1878, p. 116; P. Cernovodeanu, *Știința și arta heraldică în România*, București, 1977, p. 190, Pl. CXLV / 1, 2, 4.

¹² D. Marcu, Gh. Petrov, *Cahle din secolele XV - XVII în colecțiile Muzeelor din Deva și Hunedoara*, *Ars Transilvaniae*, 3, 1993, p. 97, pl. II/9; o altă piesă a fost descoperită la Cluj, cf. D. Marcu, *Cahlele medievale din Transilvania. Secolele XIV - XVII* (teză de doctorat, Cluj, 2000, fig. 137/1).

¹³ Piesă inedită (24, 5 x 24 cm), MNA, nr inv. 76 789.

¹⁴ Dana Marcu, *op. cit.*, fig. 138 A/2, catalog 193.

manufactură¹⁵ păstrează și monograma decoratorului, plasată deasupra celei de manufactură și realizată cu caractere diferite de litere¹⁶.

Identificarea decoratorului care a folosit monograma "H - W" este mai dificil de stabilit în momentul de față. Documentele de epocă menționează însă la Brașov, în anul 1694, un meșter sobar cu numele Weigens Hannes¹⁷.

Marfa de bună calitate a atelierelor brașovene era solicitată, desigur, atât în interiorul arcului Carpat, cât și la Sud de munți, acolo unde comanditari pretențioși puteau plăti produse de lux.

Compozițiile realizate pe teracotele descoperite la Târgoviște se remarcă prin echilibru, siguranța desenului, grija pentru redarea detaliilor de arhitectură sau a celor vegetale. Strălucirea smalțurilor policrome ce îmbină armonios nuanțe calde, pastelate, luminoase, creează acestor teracote un specific aparte datorat, posibil, pretențiilor voievodului comanditar din Muntenia.

Motiv decorativ la modă în decorarea cahlilor medievale din a doua jumătatea a secolului al XVII-lea, zidul de cetate cu cinci, iar mai apoi cu trei sau șapte turnuri, va fi preluat și interpretat de diferite ateliere meșteșugărești din Transilvania¹⁸ sau Moldova¹⁹. Compozițiile prezintă acum unele modificări, iar desenul suferă, uneori, amprenta atelierelor mai puțin specializate sau chiar periferice. Monograma nu va mai fi folosită. Ornamentul, interpretat, este întâlnit și la teracote din secolul al XVIII-lea.

La Târgoviște²⁰ și Curtea de Argeș²¹, centre ceramice recunoscute în evul mediu, au fost descoperite cahle pe care redarea cetății cu șapte turnuri, sprijinită pe caliciul unei flori, este încadrată într-un medalion în formă de acoladă dublă, decorată pe laterale cu jumătăți de margaretă. Decorul floral din colțurile teracotei este compus la aceste piese din lujere cu flori de lalea. Realizarea plastică îngrijită

¹⁵ Ris Paquot, *Dictionnaire des marques et monogrammes des faïences, poteries, grès, terre de pipe, terre cuite, porcelaines etc. anciennes et modernes*, Paris, 1880.

¹⁶ *Ibidem*, p. XV.

¹⁷ Cf. A. Eichhorn, *Von deutschen Zünften in Kronstadt, IV, Die Töpfer*, Mitteilungen des Burzenländer Sächsischen Museums, Kronstadt, I, 1940, heft 1 - 4, p. 78.

¹⁸ În Transilvania motivul decorativ, modificat, se întâlnește la piese descoperite la Cluj, Cf. D. Marcu, *op. cit.*, fig. 138 / 1-2, 138 A / 1, 138 B.

¹⁹ Al. Andronic, Eug. Neamțu, *Cercetările arheologice pe teritoriul orașului Iași în anii 1956 - 1960*, ArhMold, II - III, 1964, p. 423, 425, fig. 9/5, 11/2; Al. Andronic, Eug. Neamțu, M. Dinu, *Săpăturile arheologice de la Curtea Domnească din Iași*, ArhMold, V, 1967, p. 253, fig. 62; N. Pușcașu, V. M. Pușcașu, *Măturii de civilizație și urbanizare medievală descoperite în vatra istorică a Iașilor*, RMM - MIA, 1983, 2, p. 20 - 64, fig. 37.

²⁰ Cahlele de la Târgoviște provin din lotul de piese descoperit în anul 1961 la Curtea Domnească, terasa "M", din cercetările efectuate de V. Drăghiceanu în anii 1934 - 1938, cât și din descoperiri întâmplătoare, în diferite zone ale orașului (MNIR, nr. inv. 17 535; CNM - CD Târgoviște, nr. inv. 9 331; MNA, nr. inv. 4 158, 4 235; Colecția arh. C. Ionescu, Târgoviște, nr. inv. 01099). Vezi și M. V. Rădulescu, *op. cit.*, catalog 283, 284, 285, 286, fig. 134/2.

²¹ Piesa se păstrează la Muzeul municipal Curtea de Argeș, nr. inv. 7 327; M. V. Rădulescu, *op. cit.*, catalog 287, fig. 134/1.

atestă un atelier de ținută, probabil existent într-unul din aceste orașe muntenesti. Teracotele descoperite la Târgoviște au fost smălțuite monocrom (verde, havan sau galben-mustar), iar piesa de la Curtea de Argeș este micasată. Compoziția se întâlnește și pe cahle descoperite în Transilvania²², iar în Muntenia, într-o factură stângace, produs al unui atelier sătesc, la Retevoiești, jud. Argeș²³, pe două piese nesmălțuite. Toate aceste exemplare sunt lipsite de monogramă.

Procedeele tehnice de producere a cahlilor erau în mare parte legate de meșteșugul olăritului. Meșterii olari brașoveni, ca și cei din alte localități ale Țării Bârsei, sunt menționați documentar în Registrul de impozite al orașului Brașov, încă de la sfârșitul secolului al XV - lea²⁴. Organizarea lor într-o breaslă este amintită într-un act din anul 1553²⁵. În 1564, *Sachsische Nations - Universită* aproba un Statut în opt puncte al corporației olarilor sași²⁶. La acea dată exista deja o asociație a olarilor sași de la Brașov. În același timp existau și centre românești de olari la Zărnești, Tohan și Râșnov, cărora li se interzicea să-și vândă marfa la Brașov. Asociația olarilor sași din Brașov reușește să-și impună un monopol al mărfurilor ce urmau a fi vândute atât în oraș cât și în alte localități din Țara Bârsei²⁷. Relațiile concurențiale cu producătorii vecini sunt atestate și prin alte documente. La 1589, *Sachsische Nations - Universită*, la cererea corporației olarilor din Brașov, aprobă un statut în trei articole prin care li se acorda acestora privilegii împotriva acelor "*Riplern oder Stöhrern*" (tulburători n. n.), care sunt opriți să intre în breaslă. În anul 1619 consiliul orașului Brașov întărea, de asemenea, printr-un statut în patru articole, drepturile corporației olarilor din localitate²⁸. Actele menționează totodată privilegiul corporației de a-și desface produsele în Țara Românească și în secuime²⁹.

Documentele epocii conțin informații referitoare la obligațiile ucenicilor, pregătirea calfelor, limitarea numărului de membri ai breslei, condițiile de procurarea a unei calități speciale de lut, lupta pentru păstrarea locului de desfășurare a mărfii în cadrul târgurilor ș.a.³⁰. În anul 1611 corporația olarilor din Brașov avea un sigiliu propriu³¹.

Căhlarii se vor separa, cu timpul, din prea vasta sferă de activitate a meșteșugarilor olari, formând bresle specializate. Încă din secolul al XV-lea, locuitorii

²² B. Slătineanu, *Ceramica românească*, București, 1938, pl. XII/a, XIII/b; pentru teracotele de la Sebeș, jud. Alba, Darlos, jud. Sibiu și Cluj, vezi D. Marcu, *op. cit.*, fig. 136/ 1, 3; 138A/ 1.

²³ Piese inedite, păstrate în colecția Muzeului județean Argeș din Pitești.

²⁴ *Quellen zur Geschichte der Stadt Kronstadt in Siebenbürgen*, Brașov, Bd. III, Seite 614 ff.

²⁵ A. Eichhorn, *op. cit.*, p. 72; vezi și H. Hoffmann, *Din istoria și tehnica artei ceramice săsești din sudul Transilvaniei*, 1, Muzeul Brukenthal - Studii și Comunicări, 3, Sibiu, 1956, p. 3 - 22.

²⁶ F. W. Seraphin, *Verzeichnis der Kronstädter Zunft - Urkunden Festschrift gelegentlich des Gewerbetages und der Gewerbe - Ausstellung zu Kronstadt im August 1886*, Kronstadt: In Commission bei H. Zeidner, 1886, p. 42 - 43. Olarii sași din Sibiu, Sebeș - Alba, Orăștie și Sighișoara sunt menționați pentru prima dată în anul 1376, în noul regulament al breslelor săsești.

²⁷ A. Eichhorn, *op. cit.*, p. 72.

²⁸ F. W. Seraphin, *op. cit.*, p. 43.

²⁹ Șt. Pascu, *Meșteșugurile în Transilvania până în secolul al XVI-lea*, București, 1954, p. 191.

³⁰ A. Eichhorn, *op. cit.*, p. 69 - 85.

³¹ *Ibidem*, p. 81, Fig. 35.

orașelor transilvane, moldovene sau muntene, foloseau frecvent cahlele la construirea instalațiilor de încălzit. Documentele Brașovului din prima jumătate a secolului al XVI-lea atestă folosirea acestui gen de piese nu numai la sobele din casele orașenilor mai înstăriți, la primărie, școli, turnuri de pază dar și la hanurile situate pe drumul spre Făgăraș sau în așa zisele "*domus eremitae*"³². Solicitate foarte mult, cahlele produse de atelierele brașovene se remarcă prin calitățile artistice deosebite. Existența sobelor cu cahle smălțuite este consemnată pentru Brașov încă din anul 1537³³.

Interesante sunt unele mărturii privitoare la prețul acestor produse. Astfel, la 1694, olarul Weigens Hannes primea 7 florini pentru 94 cahle smălțuite în verde și 6 cahle de paviment, iar pentru 30 cahle roșii (nesmălțuite n.n.), primea 0, 90 florini. Pentru construirea unei sobe mari, în două zile de lucru, se plătea 1, 20 florini³⁴. În anul 1564 se stabilea printr-un articol al Statutului că, într-o zi de lucru, un meșter ajutat de o ealfă trebuie să realizeze 50 de piese³⁵.

Cercetările arheologice, dificil de realizat astăzi în Brașov, din cauza suprapunerii construcțiilor moderne peste vestigiile medievale, nu au putut încă atesta prezența teracotelor cu monograma manufacturii de ceramică din oraș și nici a atelierelor unde ele ar fi putut să fie realizate.

Monograma meșterilor din Brașov, păstrată pe un număr mic de teracote este, de altfel, singura monogramă ee se cunoaște până în prezent, indicând, pentru teritoriul țării, un atelier medieval cu acest specific. Fiind folosită o perioadă scurtă de timp, doar în a doua jumătate a secolului al XVII-lea, monograma "G - K" constituie un indiciu sigur de identificare a locului de proveniență a unor creații ceramice săsești de un incontestabil caracter artistic.

Sperăm ca aceasta monogramă să fie inclusă în cataloagele de mărci și monograme privind ceramica europeană.

"G - K" – UN MONOGRAMME DU XVIIème SIÈCLE DE L'ASSOCIATION DES MAÎTRES DE CARREAUX DE POÊLES DE BRAȘOV

- Résumé -

Les fouilles archéologiques de 1961 faites au Palais Princier de Târgoviște, ont eu comme résultat la découverte, entre autres, d'environ 35-40 carreaux de poêles, entiers ou fragmentaires, datant de la deuxième moitié du XVIIème siècle. Parmi ceux-ci on distingue ceux qui ont le motif central décoratif encadré par le monogramme "G -

³² *Ibidem*, p. 75, vezi și nota 11.

³³ *Ibidem*, p. 77, nota 14; *Quellen zur Geschichte der Stadt Kronstadt*, Bd. II, Seite 490.

³⁴ A. Eichhorn, *op. cit.*, p. 78.

³⁵ *Ibidem*.

K". Les pièces ont les ornements suivants: vase à fleurs, Mur de cité à cinq tours soutenu par le calice d'une fleur, L'emblème de la ville de Braşov.

On doit remarquer l'exécution artistique très soignée et l'émail polychrome (bleu cobalt, vert, havons, fond blanc d'engobe) qui confère un éclat à part des pièces.

Le monogramme est interprété pour: G(enossen schaft) – K(ronstadt), donc L'association <de> Kronstadt (Braşov).

L'un des motifs décoratifs de ces carreaux, Le mur de cité à cinq tours, flanqué par le monogramme "G - K", est rencontré de même sur des pièces de Transylvanie – de Deva et de Cluj. Dans la région de Braşov et à Cluj ils y a des pièces qui contiennent en plus le monogramme "H - W", en miniature, monogramme qui appartient au maître décorateur.

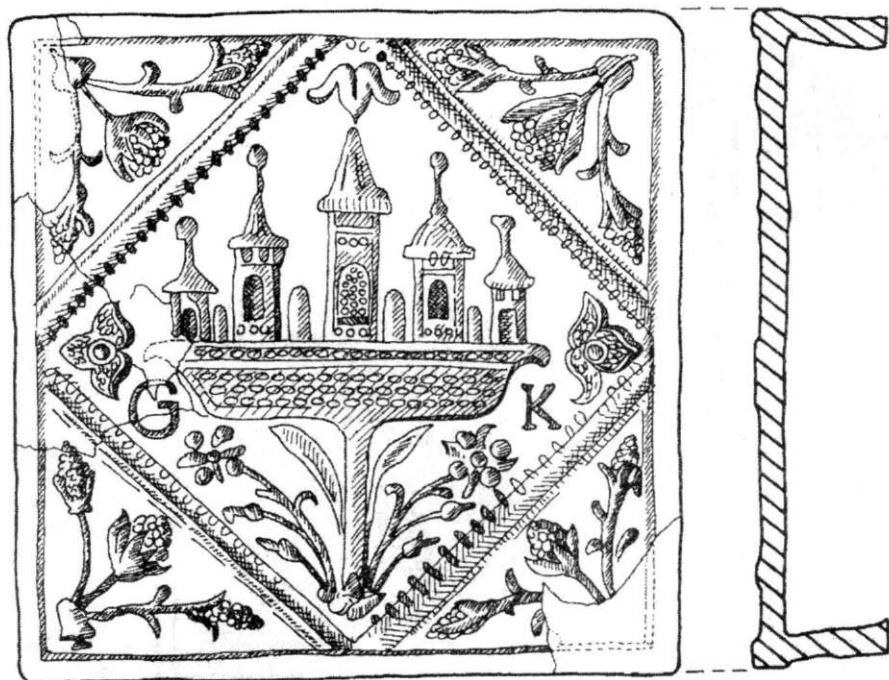
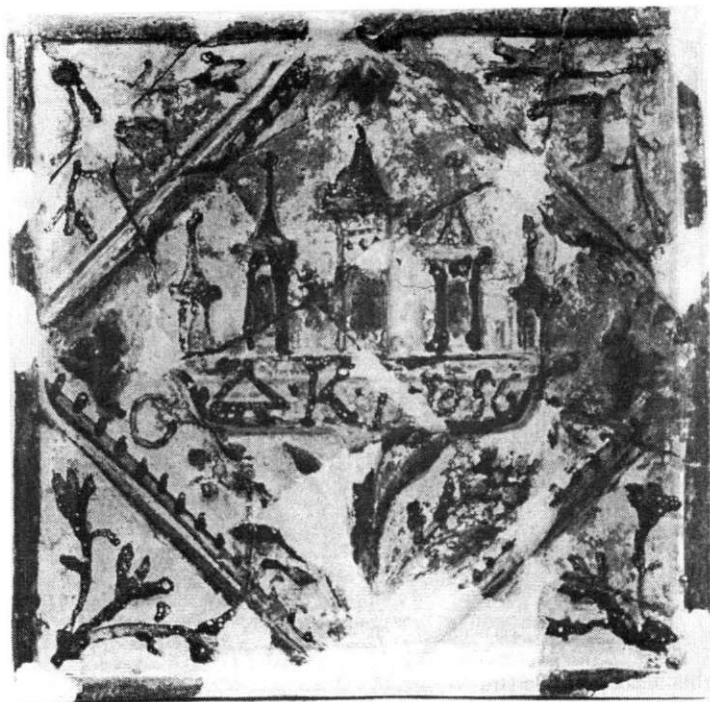
L'ornement, quand il est repris et interprété par d'autres ateliers de Transylvanie, Moldavie ou Munténie, n'utilisent pas le monogramme.

L'activité des céramistes saxons de Braşov et du Pays de la Bârsa est attesté par des informations documentaires concernant l'organisation de la corporation (1553), Le Statut de la corporation (1564) le sceau de la corporation (1611), les prix pour la vente des carreaux etc.

L'importance de l'étude ressort de l'identification du monogramme appartenant à l'Association (la corporation) des maîtres de carreaux de poêles saxons de la ville de sous la Tâmpa, au milieu du XVII-ème siècle. Il est le seul monogramme d'atelier, connu, qui apparaît sur les carreaux de poêles du moyen-âge en Roumanie.

Les pièces de Târgovişte ont été commandées aux ateliers de Braşov pour leurs remarquables qualités artistiques.

Le monogramme doit être inclus dans les catalogues des marques et des monogrammes concernant la céramique européenne.

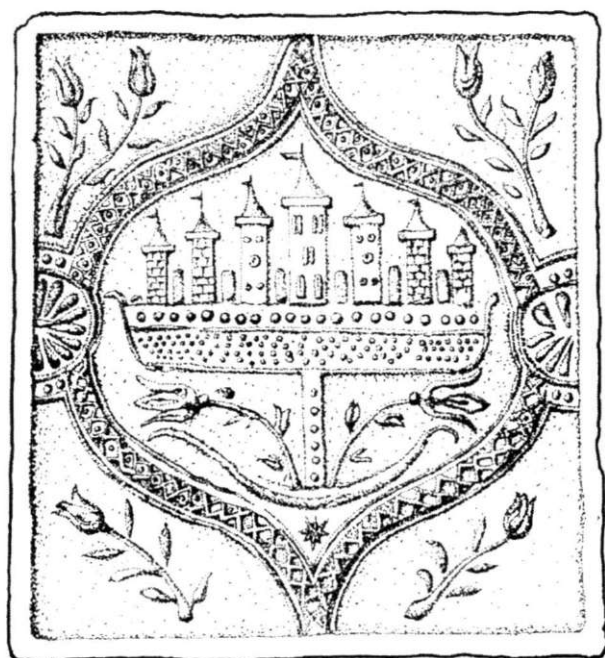
Cahlă descoperită la Târgoviște, sec. XVII.

Carreaux de poêle plaque découverte à Târgoviște, du XVII-ème siècle.

Cahlă descoperită la Braşov, sec. XVII.

Carreaux de poêle plaque découverte à Braşov, du XVII-ème siècle.

Cahlă descoperită la Curtea de Argeş, sec. XVII.

Carreaux de poêle plaque découverte à Curtea de Argeş, du XVII-ème siècle.

Cahlă descoperită la Târgoviște, sec. XVII.

Carreaux de poêle plaque découverte à Târgoviște, du XVII-ème siècle.

DESCENDENȚA FAMILIEI BOIERILOR DIN ȘUICI PE BAZA UNOR DOCUMENTE DIN COLECȚIA MUZEULUI NAȚIONAL DE ISTORIE A ROMÂNIEI (1653-1861)

Cristina Anton Manea

În urma transcrierii unui set de 60 de documente chirilice aflate în colecția Muzeului Național de Istorie a României am constatat că aproape toate se referă la proprietarii unor moșii situate în nordul județului Argeș, mai ales în satul Șuici. Aceste documente datează din perioada 1653 - 1861, acoperind 207 ani, aproximativ un document la patru ani. Dar frecvența lor este neregulată, lipsind aproape complet între anii 1678 și 1696, precum și între 1774 și 1800.

Am găsit unele informații suplimentare despre această familie la Arhiva Națională pe care le voi folosi cu acest prilej. Informații referitoare la familia boierilor din Șuici, între anii 1500 și 1653, am aflat în volumele de documente ale Țării Românești publicate de Editura Academiei și în cataloagele de documente întocmite de Arhivele Naționale. Cu ajutorul acestora am reușit să realizez arborele genealogic al familiei, pe care l-am publicat în revista muzeului din Pitești¹, articol pe care îl completez acum cu documentele din colecția muzeului.

În primul document care s-a păstrat, din 1 septembrie 1501, domnitorul Radu cel Mare îi întărește jupanului Badea din Șuici și fiilor săi stăpânirea asupra moșiilor Comarnic cu muntele omonim și Cioarecul cu muntele Voicești, situate în nordul județului Argeș, pentru că erau vechi ocine și dedine². În condițiile în care satele amintite erau moștenite de la bunicii săi, ca dedine, înseamnă că ascendența jupanului Badea se ridică dincolo de mijlocul secolului al XV-lea. Au existat mai mulți boieri Badea în acel veac, dar numai unul cu dregătoria de vornic, cea pe care ar fi ocupat-o jupanul din Șuici, conform unui document ulterior, anume Badea din Cojești, ginerele lui Udriște din Mărgineni. Dar dacă boierul din Cojești poate fi în același timp și din Șuici, despre primul se poate dovedi că mai trăia după 1505, în timp ce al doilea era decedat la acea dată, ceea ce vom demonstra mai jos. Nici informațiile furnizate de hrisovul din 10 decembrie 1505 prin care aflăm că jupan Badea avea un frate, Micul, și nepoți de la unul sau mai mulți frați nu ne-au ajutat să formulăm nici măcar o presupunere asupra ascendenței sale paterne³. În aceste condiții genealogia familiei începe cu Badea vornic din Șuici.

¹ Cristina Anton Manea, *Un document despre moșia Șuici și genealogia familiei proprietare*, în "Argesiss", IX, 2000, p.225-235. În acest articol afirmam că Badea din Cojești este același cu Badea din Șuici, convingere pe care mi-am schimbat-o ulterior. În hrisovul de întărire a posesiunilor familiei din Mărgineni, din 1510, scrie că aceasta avea numai jumătate din Blăgărești, cealaltă jumătate fiind a lui Badea vornic. În dreptul moșiei de bază a acestui Badea documentul este rupt, de unde și confuzia mea.

² DRH, B, II, p. 26.

³ DRH, B, II, p. 89-92.

Un zapis de la mijlocul secolului al XVI-lea ne spune că jupan Badea din Șuici era vornic în Sfatul domnesc al lui Vlad Țepeș, când și-ar fi dobândit moșiile⁴. Dacă ar fi ocupat deja o dregătorie în timpul lui Vlad Țepeș, la 1501 - 1502 ar fi avut cel puțin 70 de ani. Ori, mai mult ca sigur se face o confuzie între Vlad Țepeș și Vlad Călugărul, în timpul căruia jupan Badea ar fi putut avea această funcție. În primul hrisov de întărire a posesiunilor familiei boierilor din Șuici, din 10 decembrie 1505, Radu cel Mare se referă la acest boier ca fiind *preacinstitul vlastelin al domniei sale*. Titlul de vlastelin fiind acordat, în general, primilor trei dregători ai Sfatului domnesc, iar în timpul lui Radu cel Mare numai jupan Badea din Cojești apare ca vornic, înseamnă că Badea din Șuici fusese vornic al tatălui său.

După cum a fost formulat primul hrisov de întărire a posesiunilor familiei boierilor din Șuici, amintit mai sus, care după numele capului familiei enumeră pe cei patru fii ai acestuia, primii doi cundregătoriile pe care le dețineau, cred că jupan Badea nu mai trăia la acea dată. Mai mult ca sigur actul copia începutul unui mai vechi adresat capului familiei, pentru că jupan Badea reprezenta întemeietorul și conducătorul acesteia, capul unui clan boieresc. De altfel, într-un hrisov anterior, din 3 mai 1502, numai jupanului Șuica paharnic, fiul cel mai mare a jupanului Badea, cu fiii săi, și fratelui său, probabil Dara spătar⁵, cu fiii săi, le-a fost încredințată stăpânirea peste șapte pogoane de vie cumpărate de la jupanița Maria, iar ceilalți frați au fost excluși de la stăpânirea acestei achiziții. Conform tradiției medievale și obiceiului locului Șuica paharnic nu ar fi putut să facă această cumpărătură fără ca tatăl său să fie implicat, deoarece el era singurul îndreptățit să încheie asemenea tranzacții. Și tot el era cel care hotăra dacă ceilalți fii ai săi nu aveau dreptul la această proprietate. Decedat fiind, fiul său cel mai mare prelua conducerea familiei și hotăra ce i se cuvine fiecăruia. Înseamnă că jupan Badea vornic murise puțin înainte de 1502.

Enumerarea moșiilor în hrisovul din 1505 începe cu satul Șuica pe Neagra⁶, sat situat pe malul drept al Vegăi, punctul cel mai sudic al ariei de răspândire a proprietăților familiei, probabil moșia ei de baștină. Sunt înșirate apoi șase moșii/ sate, unele cu muntele înscris pe teritoriul lor, și o vie la Sălătruc pe Coisca, toate situate în partea de nord a județului Argeș, între Olt și Argeș. Fiii jupanului Badea mai stăpâneau împreună cu unchiul lor, Micul, și cu verii lor alte două moșii întregi și două pe jumătate aflate în același județ. Numai jupan Șuica paharnic avea suplimentar jumătate din moșiile Deadilov și Pietri, precum și iezerul Craguiei din județul Ilfov. La acestea se adăugau familiile de țigani primite ca zestre de la jupan Drăghici mare vornic din Mărgineni și de la fiica acestuia Neaga. Deși, numai asupra acestora se spune că ar reprezenta dar de nuntă, cred că

⁴ *Ibidem*, IV, p. 344.

⁵ Numele de Șuica și Dara sunt destul de neobișnuite în onomastica românească medievală spre deosebire de Dragomir și Cazan care se întâlnesc destul de frecvent. De aceea cred că Badea vornic a fost căsătorit de două ori, prima oară cu o boieroaică de origine cumană care și-a botezat fiii cu aceste nume.

⁶ Satul Șuica face parte astăzi din comuna Tătulești, județul Olt.

la căsătoria jupanului Șuica cu jupanița Neaga⁷ acesta a mai primit și părțile amintite din județul Ilfov, zonă stăpânită în cea mai mare parte de familia boierilor din Mărgineni. Altfel nu s-ar putea explica de ce le avea numai el. Dar argumentul irefutabil îl constituie faptul că în 1514 jupan Dragomir, fiul lui Stoican și nepotul lui Drăghici mare vornic, se judeca cu jupan Șuica pentru moara de la Deadilov pe Câlniștea, moară care a fost reconfirmată boierului argeșean⁸. Probabil că jupanița Neaga a murit, iar familia din Mărgineni revendica parte din zestrea ei rămasă jupanului Șuica. Dar pentru că acesta avea copii cu ea, moșia rămânea soțului ei. Un alt argument al faptului că jupanul Șuica a fost ginerele jupanului Drăghici mare vornic ar fi numele fiilor săi: primul a fost botezat ca și fratele cel mai mare al jupaniței Neaga, Stoican, cel de al doilea a preluat numele domnului care a înscris familia în rândul marii boierimi, Vlad, iar cel mai mic l-a purtat pe cel al tatălui jupaniței, Drăghici.

În concluzie, la începutul secolului al XVI-lea familia avea 11 moșii întregi, dintre care 5 cu muntele aferent, o vie și 27 sălașe de țigani, fiind una dintre cele destul de avute în epocă⁹.

Deoarece documentele pe care le-am transcris se referă mai ales la descendența jupanului Șuica, mă voi mărgini să menționez că despre fratele său Dara spătar nu am nici o informație după 1514, că din urmașii fratelui său Dragomir mare sluger a descins, prin femei, familia boierilor din Cepari¹⁰, iar despre cei ai fratelui său Cazan, strămutat la Baia în județul Gorj, se poate spune că s-au topit în rândul nuicilor proprietari de pământ în încă din a doua jumătate a secolului al XVI-lea.

Jupan Șuica a devenit mare vornic în 1509¹¹, în Sfatul domnesc al lui Mihnea cel Rău cu care probabil că nu a intrat în conflict, având în vedere că nepotul său Șuica ajunge mare pârcălab în timpul lui Alexandru al II-lea. După 1514 numele său apare în calitate de frate al jupanului Dragomir mare spătar, unul dintre hotarnicii Mănăstirii Corbii de Piatră, în 1526¹², și printre cele ale martorilor diatei jupaniței Magdalena, soția lui Baldovin pârcălab, în același an¹³. Implicat în luptele pentru tronul Țării Românești dintre 1522-1526, jupan Șuica a fost ucis în confruntările cu otomanii, în timpul lui Radu de la Afumați, aflăm dintr-un

⁷ Arh. Națională, Fond Brătianu, 2/50, p. 14. Cf. Ion-Radu Mircea, *Un neam de ctitori olteni, boierii Drăgoești*, în "Revista de istorie bisericească", I, 3, oct.-dec., 1943, p. 63. Autorul susține că Neaga ar fi fost soția lui Radu logofăt din Drăgoești, dar jupanița era mult mai în vârstă decât el, probabil nici nu mai trăia când la nașterea acestuia.

⁸ DRH, B, II, p. 246-247.

⁹ În 1510 acesta avea 21 de sate unele incluzând și muntele care ținea de ele și cu mori și 10 părți de moși (*Ibidem*, p. 160-161).

¹⁰ *Ibidem*, IV, p. 33-34.

¹¹ *Ibidem*, II, p. 140-141.

¹² *Ibidem*, III, p. 42.

¹³ *Ibidem*, p. 56.

pomelnic al Mănăstirii Govora, copiat în secolul al XVII-lea¹⁴. Ocupat fiind cu luptele dintre grupările boierești și amenințarea ocupației otomane încheiată cu moartea sa, jupanul Șuica nu s-a îngrijit de pregătirea și înscrierea fiilor săi în viața politică a țării. Stoican a dispărut imediat după 1514, iar după 1550 rămăseseră numai nepoții săi, fiii lui Vlad și Drăghici.

Jupan Vlad a fost portar, singura dregătorie pe care a ocupat-o până la aproximativ 45-47 de ani când a fost omorât. Amenințat cu urgia lui Mircea Ciobanul, a fost ucis de rudele lui Manea Dărsescu, Dolofanii, familie cu care cei din Șuici au avut numeroase conflicte de-a lungul secolelor¹⁵, i s-au luat bucatele lui și ale fraților săi, plus 11 cărți de moștenire. Întâmplarea a fost povestită în 1576, când se adăuga că faptele s-au petrecut *fără știrea Mircii vodă*¹⁶. Documentul - mult ulterior - consemnează existența fraților săi care la acea dată nu mai trăiau, așa cum am arătat mai sus despre Stoican, iar Drăghici paharnic a murit în 1541 și a fost înmormântat la biserica din Șuici¹⁷. De fapt, este vorba de casele și familiile lor, cărora Mircea Ciobanul le reconfirmă în 1550 drepturile de stăpânire asupra moșiilor pe care le aveau din 1505¹⁸.

Unicul fiul al lui Drăghici paharnic, Oprea logofăt, s-a stabilit în Retevoiești, dincolo de apa Vâlsanului, iar fiica acestuia, Stanca, căsătorită cu Dima Grecul din Brătiani, a pornit familia boierilor Brătianu.

Soția jupanului Vlad portar, Neacșa, moștenea de la frații săi - Stanciu și Dumitru - satele Sălătruc, Plăcicoi și Pulați, aflate în aceeași zonă. La întocmirea diatei lui Stanciu, petrecută cu un an înainte de 22 iulie 1570, când Alexandru al II-lea îi dă Neacșai hrisovul de recunoaștere a moștenirii, sunt menționați și martorii diatei printre care și un Șuica din Șuici¹⁹. Acesta era fiul cel mai mare al jupanului Vlad portar care mai avea și trei fiice: Calea, Rada și Vlădae. Numai cu câteva zile înainte de ai recunoaște jupaniței Neacșa stăpânirea satelor moștenite, pe 19 iulie 1570, domnul întărea jupanițelor Calea, Rada și Vlădae stăpânirea asupra satelor Pietrile, Deadilov, Șuica și Șuici, părți din Podeni, Vocești, Pleșești, Valea și Dăngești pentru care se judecaseră între ele²⁰. Cu acea ocazie ele afirmă că fratele lor Șuica murise, ceea ce mama lor, prezentă la judecată, nu infirmă, și deci, era exclus de la moștenire. Și tot celor trei jupanițe împreună cu fiii lor le-a fost întărită după un an stăpânirea peste satul Vața, care fusese al bunicului lor Stan clucer²¹, ceea ce înseamnă că cele trei jupanițe își stăpâneau pământul încă în devălmășie.

¹⁴ Arh. Naționale, Fond Brătianu, 2/50, p. 36.

¹⁵ Cauza conflictelor se pare că a fost înfrățirea dintre jupan Șuica și Manea Dărsescu, strămoșul Dolofanilor, în timpul lui Neagoe Basarab (DRH, VIII, p. 34-35).

¹⁶ *Ibidem*.

¹⁷ C. Bălan, *Inscripții medievale și din epocă modernă*, 1994, p. 442, nr. 678.

¹⁸ DRH, B, IV, p. 344.

¹⁹ *Ibidem*, VI, p. 270-271.

²⁰ *Ibidem*, p. 268.

²¹ *Ibidem*, VII, p. 39-40.

Deci, între 1569 și 1571 Șuica, fiul jupanului Vlad portar, era considerat mort sau nu se mai știa nimic despre el. După jumătate de an, în 5 ianuarie 1571, apare un Șuica, ca mare pârcălab, împreună cu fratele său Badea vâtaf²², stăpân peste câte un sfert din satele Șuiei, Găojani, Voiceștei, Brusturoasa și Șuica, moșiile familiei lui Vlad portar, și numai pârcălabul peste zestrea primei sale soții Baldovina, fiica lui Dumitru, adică peste Mogoșani și Holm, și peste zestrea celei de-a doua soții, Velica, fiica lui Preda clucer din Lăngești, adică peste câte o treime din Baia și Ciuperceni (ambele în județul Gorj)²³. În nici unul dintre documentele în care apare Șuica mare pârcălab nu se specifică numele tatălui său. Totuși, acest Șuica, care purta numele bunicii sale, nu putea fi altul decât fiul lui Vlad portar, care la moartea tatălui său, aproximativ în 1548-1549, trebuie să fi avut circa 20-23 de ani. El ajunsese mare pârcălab la o vârstă destul de avansată, între 42 și 43 de ani, după ce îndeplinise o slujbă foarte apreciată de domn, din moment ce l-a urcat în această dregătorie. Nu poate fi fiul lui Drăghici care, așa cum am arătat mai sus, l-a avut numai pe Oprea, nici nepotul lui Dara spătar și nici fiul uneia dintre cele trei surori, pentru că ar fi fost nevârstnic. De altfel ele par necăsătorite la acea dată, poate numai Calea care-și revendica averea pentru ca să-și mărească zestrea. Ori, același document în care se povestește sfârșitul lui Vlad portar a fost tocmai cel destinat lui Șuica mare portar și cumnaților săi: Ștefan logofăt, soțul Calei, Badea portar cel al Radei și Radu cel al Vlădaiei²⁴. În același act, averea părintească este stăpânită în devălmășie, dar cumpărăturile lui Șuica mare pârcălab au fost întărite separat. Probabil că foarte curând după aceea pământul a fost hotărnicit, pentru că jupanițele se judecă sau cumpără separat ocine și părți de sate²⁵.

Jupanul Șuica mare pârcălab a decedat între 1576, când îl avem menționat pentru ultima dată, și puțin înainte de 1577, când soția sa apare ca titulară a unui document prin care îi sunt întărite moșiile schimbate cu jupanița Catalina, nora lui Cazan, împreună cu fiul ei, Pătru, respectiv, a dat părțile ei din Baia și Ciuperceni și a primit părțile stăpânite de urmașii lui Cazan în județul Argeș²⁶. În același an, jupanița Velica revendica moșiile cu care s-a înfrățit Stoican, cumnatul său, cu un anume Sârbu²⁷. Dar înfrățirea se exercita numai vertical, respectiv numai asupra urmașilor direcți ai celui înfrățit, nu și orizontală, a rudelor sale colaterale. Un alt document pierdut, din 1581, la care se fac referiri ulterioare, este cel prin care au fost hotărnicite și moșiile moștenite de cei doi fii ai lui Șuica mare pârcălab - Dumitru și Șuica²⁸.

²² Acest Badea s-a dovedit a-i fi cumnat, dar era considerat frate deoarece intrase în familie.

²³ *Ibidem*, p. 2.

²⁴ *Ibidem*, VIII, p. 34-35; ordinea soților am stabilit-o în funcție de ordinea în care au fost înșirate cele trei jupanițe.

²⁵ *Ibidem*, p. 227.

²⁶ Asupra acestui schimb s-a revenit de două ori, ultimul act care ni s-a păstrat datează din 1583 (DIR, B, XVI, p. 110-111).

²⁷ *Ibidem*, p. 17.

²⁸ MNIR, inv. 166219.

Stabilirea descendenței celor trei surori a fost destul de dificilă, mai ales în ceea ce o privește pe Calea. Rada, despre care se spune că era din Sălătruc²⁹, se pare că s-a căsătorit a doua oară cu Stanciu vornic, cu care în timpul lui Alexandru cel Rău și Radu Șerban a răscumpărat parte din Șuici și Rudeni pe care le-a împărțit între fiii ei: Anca, Radu și Șuica³⁰. Dar s-ar putea tot atât de bine ca jupanița Rada din Sălătruc să fie fiica uneia dintre cele trei surori.

Vlădaia ar fi fost căsătorită cu Radu din Gemelele. Documentul în care se vorbește despre acesta, împreună cu fratele său Dan, a fost emis numai lui Balea mare comis, soțul jupaniței Rada, lui Ștefan logofăt și jupaniței Calea, fără jupanița Vlădaie, iar cei doi boieri din Gemelele sunt numiți *cumnatii lor*³¹. Despre aceeași Vlădaie există o genealogie care nu se verifică, prin care aceasta ar fi fost căsătorită cu Ștefan logofăt din Bărbătești, al căror fiu a fost Pârnu logofăt Rudeanu, și a cărui nepoată, prin femei ar fi fost Stăncuța, soția lui Gligore mare logofăt Grădișteanu³², ceea ce pare mai greu de demonstrat. Tot la cumpăna dintre veacuri apare un Pătrașco din Șuici și un Radu din Șuici, tatăl lui Stanciu și Gostea³³ despre care încetează alte informații.

Sistemul de moștenire a averi, respectiv a pământului, stabilea că se respectau clauzele testamentului/ diatei atunci când acesta există, altfel, întreaga avere se împărțea egal între descendenții direcți. În aceste condiții partea lui Dumitru mare vătaf, fiul lui Șuica mare pârcălab, s-a împărțit între cei doi fii ai săi - Dragomir, căsătorit cu Stana, fiica lui Damaschin monah din Șuici³⁴, și Dumitru, iar a fratelui său Șuica a rămas întreagă fiului său, Radu iuzbașă. Din această cauză cei doi frați, Dragomir și Dumitru, au încercat să obțină o nouă împărțire a pământului moștenit de la bunicul lor în mai multe rânduri, susținând că acesta nu a fost hotărnicit: de două ori în timpul lui Matei Basarab³⁵ și odată în timpul lui Radu Leon, în 1665³⁶. Dumitru a fost mai insistent deoarece partea sa se împărțea la rândul ei între fiii săi: Enache/Ianache și Duminecă. Cu Ion fiul lui Enache se încheie știrile noastre despre această ramură a familiei lui Șuica mare pârcălab, dar continua cu cea a lui Șuica, prin fiul său Radu.

Radu iuzbașă/ roșu Cervenii își ia numele de familie Șuiceanu. El se înțelege cu viitorul său socru, Radu din Sălătruc, referitor la zestrea pe care urma să o primească prin căsătoria cu fiica acestuia, Rada, în 1633³⁷. Această jupaniță s-ar putea să fie verișoara sa de-a doua, prin Rada, soția lui Stanciu vornic. Radu iuzbașă

²⁹ DIR, B, XVI, 5, p. 266.

³⁰ Catalogul documentelor Țării Românești, V, p. 239, nr. 520.

³¹ DIR, B, XVI, 5, p. 152-153.

³² Arh. Naționale, Fond Brătianu, I/1, p. 6.

³³ DRH, B, XI, p. 514; XXIV, p. 480-481.

³⁴ *Ibidem*, XXV, p. 247.

³⁵ Catalogul, VI, p. 422, nr. 1149.

³⁶ MNIR inv. 166209

³⁷ Catalogul, IV, p. 74, nr. 130.

trebuie să fi murit între 1665 și 1669, la aproximativ 60-63 de ani, atunci când fiul său cel mai mare, Preda iuzbașă Șuiceanu încasa o dijmă de pe moșia din Glod, pe locul Coșarilor și Bălinelului³⁸, iar în 1673 i se confirmă aceluiași mai multe ocine cumpărate în zonă, mai ales de la verii lui de al doilea - Radu și Șuica. Frații săi au fost Pârvul logofăt și Stroe logofăt care apar în documente abia după 1676. Cei trei Șuiceni mai trăiau la 1703 "*când au închis Armaș pe Preda la Febea de au dat Preda lui Stroe taleri 12 și Pârvul taleri 15 la Armaș în mâna lui Gligorie de au scos Preda de la Armaș pentru bir lui Stroe*"³⁹, când trebuie să fi avut între 60 și 64 de ani. În aceeași perioadă cei trei frați se judecă pentru moșiile lor cu Matei postelnic, fiul lui Gligore logofăt, și Gligore postelnic Băleanu, când pământului a fost hotărnicit din nou. Matei postelnic era înrudit cu cei trei frați pentru că în 1744 când urmașii acestora se judecă cu fiica lui, jupanița Chiajna Grădișteanca Albescu, se spune că o parte a moșiei sale din Șuici era de moștenirc. Ea a vândut această moșie lui Ștefan căpitan Balotă care a cotropit și pământul Șuicenilor.

Numele lui Ion, fiul logofătului Pârvu, apare pentru prima dată în 1744 alături de cel al lui Pârvu fiul lui Stroe și cel al lui Ion fiul lui Enache, ca moșneni din Șuici în procesul cu Chiajna Albescu pentru moșia cotropită de cumpărătorul acesteia Ștefan căpitan Balotă⁴⁰. Și din nou în 1751 când acesta cumără de la vărul său Pârvu Șuiceanu partea acestuia din Șuici⁴¹. Un document important este cel prin care lui Ion Boier Șuiceanu, fiul lui Pârvul logofăt, la 1754, a fost înscris de Constantin Racoviță în breasla boierilor mazăli, așa cum fusese și tatăl său⁴². El *lipsise de la acea orânduială*, iar recunoașterea sa s-a făcut cu ajutorul lui Pârvu Măgureanu biv vel medelnicer și Sandu Bucșănescu biv vel serdar. Pentru că a lipsit, probabil, din țară el apare și foarte rar în documente, deși pare să fie cel mai mare dintre nepoții lui Radu iuzbașă Șuiceanu. Nici nu a trăit atât de mult pentru că în 1767 fiul său Radu a fost trecut în aceeași breslă a boierilor mazăli de Alexandru Scarlat Ghica⁴³. El nu a avut când să-și înzestreze fiica, Maria, a cărei zestre a întocmit-o fratele ei.

Tot la mijlocul secolului al XVIII, în 1774, trăia o Velica, fiica lui Preda logofăt Șuiceanu, care îi plătește unchiului său, Pârvul logofăt Șuiceanu, fiul lui Stroe, un împrumut făcut pentru cheltuielile înmormântării și săracuțelor tatălui său, vânzându-i partea ei de zestre din Șuici și o cunună de argint⁴⁴. S-ar putea ca acest Preda logofăt să fie tot un fiul al lui Stroe logofăt despre care nu s-au păstrat alte informații. Numele rămăseseră aceleași ca și în secolul al XVII-lea, dar ordinea lor se schimbaseră pentru că cei trei frați își botezaseră copiii între ei. Familia se

³⁸ MNIR, inv. 166217.

³⁹ MNIR, inv. 174191.

⁴⁰ MNIR, inv. 174200.

⁴¹ MNIR, inv. 166213.

⁴² MNIR, inv. 174197.

⁴³ MNIR, inv. 174185.

⁴⁴ MNIR, inv. 166248.

continuă de la Pârul logofăt, fiul lui Radu iuzbașă Șuiceanu, pe linie masculină, prin fiul său Ion Boer Șuiceanu, în a doua jumătate a secolului al XVIII-lea, cu Radu mazăl Șuiceanu și o fiică Maria.

Radu, s-a călugărit la începutul secolului următor sub numele de Romano. El a avut doi feciori - pe Rizea și Badea. Ambii au murit tineri, dar numai despre soția celui de al doilea știm că se numea Zinca, căsătorită a doua oară cu Ștefan Șuiceanu. A mai avut și patru fete: Safta, Maria, Rada și Sanda. A doua parte a vieții lui Radu Șuiceanu s-a petrecut în procese cu moșnenii din Robaia care îi cotropiseră pământurile cumpărate de bunicul său și le vânduseră. În căutarea dreptății el a recurs și la o *carte de blestem* dată de Ion episcopul Argeșului în 5 februarie 1805⁴⁵, așa cum făcuse și străbunicul lui în urmă cu 140 de ani înainte. S-a plâns domniei în mai multe rânduri și, ca și în urmă cu 140 de ani s-au numit boieri ispravnici, care pe baza hrisoavelor și cărților pe care le avea au hotărnicit din nou părțile sale de cele ale sătenilor robăieni. A murit la o vârstă destul de avansată, în jur de 80 ani și a lăsat *clironom*, respectiv moștenitor pe soțul fiicei celei mai mari, Safta, Dumitru Bouleanu, care se îngrijise de el până în ultimul moment și după aceea⁴⁶. Acest Dumitru logofăt și-a luat numele de Șuiceanu, astfel că familia a continuat prin fiii săi, Eftimie și Anton.

Moștenirea averii călugărului Romano, lăsată ginerelui său, a provocat un șir lung de procese pornite de una dintre fiicele sale, Sanda Balotă. Ea se căsătorise cu un descendent a lui Ștefan căpitan Balotă cu care familia Șuiceanu avusese plângeri la domnie, așa cum am arătat mai sus. Sanda, prin fiul său Mihalache, a cerut împărțirea averii părintești între cele patru surori, în mai multe rânduri, de fiecare dată cererea ei fiind respinsă. I s-au raliat și nepoatele ei, Smaranda, Uța și Mihai, copiii Mariei, dar intervenția soțului acesteia, călugărul Antonie, a oprit disputa cu cumnatul Dumitru.

O soartă deosebită a avut-o nepotul Mariei, sora lui Radu Șuiceanu, căsătorită cu Dima Șimeanu. Probabil că zestrea pe care i-a dat-o fratele ei a fost neîndestulătoare sau a fost vândută de fiul său Rizea, care a murit de ciumă, din moment ce nepotul său, Andrei, își cheamă în judecată mătușa, Safta Șuiceanu⁴⁷. La procese s-a dovedit însă că și de la tatăl lui și de la el Radu Șuiceanu, apoi Dumitru Șuiceanu au luat dijmă. După cum se poate observa familia boierilor din Șuici a descins din 1501 până la 1824 numai prin bărbați. A pornit de pe poziția marii boierimi, de la rangul de jupan și dregătorie de mare vornic, și a trecut treptat spre o poziție tot mai modestă, la cea de boieri mazăli și chiar de clăcași. Pe altă ramură ea a stat la baza familiei Brătianu, poate chiar Băleanu, dar numai prin femei.

Parcursul documentelor mi-a dat posibilitatea să constat cum s-a închistat societatea românească în a doua jumătate a secolului al XVII-lea și a

⁴⁵ MNIR, inv. 174220.

⁴⁶ MNIR, inv. 166214.

⁴⁷ MNIR, inv. 166228.

rămas imuabilă până la începutul secolului al XIX-lea: pământul nehotărnicit, muncit în devălmășie, prezența boierilor hotarnici care puneau aceleași semne de hotar, cu pietre, calcularea pământului în funcție de numărul zilelor de arătură și, mai ales, cartea de blestem pentru cunoașterea adevărului, carte de care sătenii se temeau și încercau să o evite.

CATALOGUL DOCUMENTELOR FAMILIEI ȘUICEANU DIN COLECȚIILE MUZEULUI NAȚIONAL DE ISTORIE A ROMÂNIEI.

Nr. 1 1653 (7162) noiembrie 8 - Vlăduț din Berevoiești vinde lui Radu din Șuici o vie, o delniță de casă cu pomet și doi *leve* în Tăjeștor pe care le luase de la Drăgoi. Martoi: Stroe fiul lui Dolofan, Ion Meleț, Mihai, Dumitru, Anghel, Ilie și Isac din Stoieniști.

Notă tergală în limba greacă. Inv. 166246.

Nr. 2 1665 (7163) iunie 6, București - Radu voevod fiul lui Leon Ștefan voevod întărește lui Radu roșu din Șuici, județul Argeș, și fiilor săi moșiile din Șuici cu rumâni și țigani și vaduri de moară, pe care le-a moștenit de la tatăl său, Șuica. El s-a părât cu verii săi, Dragomir și Dumitru, fiii lui Dumitru din Șuici, în fața lui Matei Basarab, care le-a dat martori, șase boieri: Ivașco clucer din Cepari, Preda Dolofan din Stoieniști, Neagoe logofăt din Corbeani, Ivașco, fiul lui Datco vornic, Stroe roșu din Sălătruc și Părvul tot de acolo. La jurământul de la Mănăstirea Cozia, unde s-a dovedit că le-au fost împărțite averile încă din timpul lui Mihnea al II-lea voevod, au fost de față, în afară de boieri, Ignatie episcop de Râmnic, Vasile egumenul Mănăstirii Bistrița și Ștefan egumenul Mănăstirii Cozia. Dragomir și Dumitru au rămas de lege. Dar Dumitru, fratele lui Dragomir, a venit din nou în fața lui Matei voevod, susținând că nu au fost judecați drept, de aceea domnul le-a mai dat 12 boieri să-i judece, ispravnic fiind Stan al doilea postelnic, și din nou Dumitru a rămas de lege.

Acum, Dumitru a venit iar în fața domnului care i-a dat alți doisprezece boieri: Duminec căpitan din Lipia, Datco vornic din Crâstienești, Ivașco iuzbașă tot de acolo, Badea din Sălătruc, Ivașco logofăt din Bereslăvești, Marin din Argeș, Radu logofăt din Brătiani, Șuica din Șuici, Dumitru iuzbașă din Crâstienești și Teodor stolnic din Corbeni. Aceștia au citit cartea lui Partenie, patriarhul Țarigradului, cu mare blestem, și au văzut cărțile de împărțire a locului din anul 7089 (1581), iar Dumitru a rămas de lege.

Divanul domnesc era format din jupan Gheorghe mare ban, Stroe mare vornic, Radu mare logofăt, Mareș mare vistier, Drăghici mare spătar, Badea mare paharnic, Șarban mare postelnic, Neagoe mare clucer, Iordan mare stolnic, Papa

mare postelnic, Ivașco mare sluger, Radu Năsturel mare logofăt ispravnic. Piseț Goran logofăt. Inv. 166209.

Nr. 3 1669 (7177) noiembrie 5 - Daniil călugărul Dolofanul din Stoenеști împreună cu fratele său vinde lui Ion logofăt din Argeș moșia Glodul, adică locul Coșărilor și Bălinel, *precum scrie în zapisele date și hodaia cea bătrână* în hotarul Săcuianilor, în total 800 de fâlci, iar dijma pe care i-a încasat-o Preda Șuicianu de la el să i-o dea tot lui Ion logofăt din Argeș. Martor Er[mi]niil monah din Cozia. Inv 166217.

Nr. 4 1670 (7178) mai 12 București - Antonie vodă întărește lui Dumitru roșu, fiul lui Dumitru vătaf, nepotul lui Șuica pârcălab din Șuici, cu fiii săi Ianache și Duminecă ocina din Șuici cu vad de moară și podeni, ocinele din Pleșești, Voicești și Brusturoasa și muntele Comarnicele, cumpărate de Dumitru vătaf de la Badea, ... mecă, Balaur și Stanciu, fiii lui Pătru din Baia, încă din timpul lui Mihnea vodă, cu carte din 1587. Martori Sfatul domnesc: pan Mareș mare ban, Gheorghe mare vornic, Diicul mare logofăt, pan Șărban Cantacuziuo, pan Papa mare vistier, pan Pan mare clucer, pan Mihai Cantacuzino, pan Vâlcu mare pitar, pan Chiva mare stolnic, pan Stoian mare comis, pan Pătrașco mare sluger, Păcuraru mare pitar. Piseț Năsturel fiul lui Stan logofăt din Târgoviște. Inv. 174201.

Nr. 5 1671 (7179) aprilie 9 - Costandin Dărmul împreună cu soția și fiul vinde lui Mihail diacon o casă cu *săliștea* ei în orașul Râmnic, lângă episcopie, săliște pe care a cumpărat-o de la Constandin căpitan, cu cinzeci de taleri. Semnează Constandin Dărmul care *adeverază*, martori: Costandin, Nicolae sin popa Ion Mitasna⁴⁸.

Dedesubt, adăugat cu alt scris: *și arătăm locurile sămnelor din drumul cel mare până sub măgură*. Inv. 166212.

Nr. 6 1672 (7180) aprilie 24 - Dragomir Dolofanu împreună cu fratele său Tudor din Stoenеști îi vând lui Preda din Șuici o livadă în câmpul Stoenеștilor, anume Poroia, mărginită de apa Corșorilor, locul *popei* lui Dragomir, până în glod și râul Coș, unde i-au fost gardurile, și până în livada lui Tudoran, în total 32 de fâlci, cu 13 ughi. Scrie Preda logofăt Dolofan, semnează Dragomir, Tudoran, Ivan logofăt și Moma Ion. Inv. 166247.

Nr. 7 1673 martie 2 - Todoraș, fiul lui Părvul Dolofanul din Stoenеști vinde episcopului de Argeș livadă de fân de 40 de fâlcii în mușcelul Stoenеștilor, pentru 16 ughi, cu știrea rudelor sale. Martori au fost Preda logofăt Dolofanul, Dragomir, fratele său, Lugvan Dolofanul. A scris Dumitru, fecionul popii Dumitru din Argeș. Martori: Calciul iconarul, Preda logofăt și Dragomir.

Notă tergală: Eu Preda logofăt scris-am zapisul meu la mâna lu Ion logofăt ca să se știe că-i sunt dator jumătate de cântar unt și bani 300 să aibă a da la Sfântu Ilie fără nici un cuvânt... martie 30 1675 (7183). Inv.166244.

⁴⁸ Mai sunt și alte semnături indescifrabile.

Nr. 8 1673 martie 22 - Grigore vodă îi întărește lui Preda logofăt fiul lui Radu căpitan Cervin din Șuici, din județul Argeș, mai multe cumpărături: de la Șuica delnița Bortin din Șuici cu 670 bani, o șuviță de loc de opt pași în uliță până în iaz cu 200 bani, o șuviță de loc în țigănie cu 180 bani, delnița Țanghelui în Șuici cu 350 bani, un vad de moară în Șuici care a fost a lui Cagan, bunicul lui Șuica cu 70 bani; de la Radu și Șuica o delniță cu 700 bani, de la Șuica, Radu și Gostia o șuviță de loc la poalele ocinilor cu 220 bani; de la Gostia, vărul său, ocine în Șuici, Brusturoasa, Vocești, Pleșești, cu vad de moară și una în câmp, la Strambu; de la Dumitrașco din Șuici o livadă de coastă în Vocești și o delniță în țigănie cu 700 de bani; de la Fini, Stanciu ceaușul, Radu și Oprea un loc la Tirsea, un loc la Popescu, un loc pe lângă Valea Unghiului, un loc la Stâlcii, un loc la Droceia, un loc la Cruce, un loc la Valea Vâlcenilor, un loc sub obezi, un loc la cărămidărie, un loc la siliștea cea de Sioresat, un loc în siliștea Madear, toate cu 1700 bani și un loc la Salcia lui Bărzan cu 130 bani; de la Ivașco Cepariu o delniță în Șuici, numită *a lui Șoran* cu 1000 bani și rumânii Florea, fratele său Tanase și fiii din Podeni cu 1040 bani; de la Șudaru și fratele său Vlad, Pătru și Stan din Zofărești și Mainia din Robaia mai multe vii în dealurile Goleștilor cu 3170 bani; de la Albu Georoiu o livadă în dealul Goleștilor cu 300 bani; de la Petre Șurdorescu o casă la poalele viei de jos cu 200 bani; de la nepotul lui Ion și Cârtea Dugă din Rudeni o livadă în muscelul Rudenilor cu 650 bani; de la Radu și Preda din Rudeni patru locuri în câmpul Rudenilor cu 260 bani. (În total 10890 bani). Inv. 174153.

Nr. 9 1674 (7182) august 10 - Enache fiul lui Dumitrașco din Șuici i-a pus zălog delnița Jaghelului unchiului său Preda, dar nu a putut să-i dea bani, de aceea i-o vinde cu 2 ughi, cu știrea tatălui său. Martori: Stroe, Gheorghe pârcălab, Stroe și Leontie⁴⁹. Inv. 166245.

Nr. 10 1676 f.l. 9 - Sema(n) și nepotul meu Nicula, Radu și Marco îi vând lui Pârvu logofăt din Șuici muntele Mesteacănul, cumpărat de bunicii lor Stanislav și Toader de la Șerbu din Snamăna și de la Ilie din Tiveni: iar semnele sunt - izvorul stâncii ce e în plasă până la curmătura izvorului Cornălului, până la izvorul Sănătilii, șehea izvorului Sămătilii în jos la hotarul cu Călugărul și dă în izvorul Ciorăscului. Semnează: Seman, Nicula, Radu, Marco, Simion, iar martorii: Stanciu roșul din Rădăcinești, Udrea din Rădăcinești, Vlad, Radu, Dan. Scrie Irimie Stanciu. Inv. 174244.

Nr. 11 1677 (7185) ianuarie 4 - Preda logofăt din Stoenesti îi vinde lui Preda din Șuici o livadă numită Harae la hotarul Săcuianilor, până în pârau, în total 27 de fâlcii cu 20 de taleri. Semnează vânzătorii: Preda Dolofan, Ivan Dolofan; martori: Tudor și Stanciu. Scrie popa Todoran. Inv. f.nr.

⁴⁹ Lipsuri din document.

Nr. 12 1677 (7185) august 4 - Preda logofăt din Stoenesti îi vinde lui Părvu Șuiceanu o livadă numită Haraot, lângă hotarul Săcuianilor, în total...⁵⁰ de fălci cu 9 taleri. Semnează: Preda Dolofan împreună cu fiul său Stanciu și Ivan Dolofan. Martori: Tudor Dolofan. Scrie popa Todoran. Inv. 174245.

Nr. 13 1678 (7186) iulie 5 - Tudoran vinde lui Părvul din Șuici o livadă în hotarul Stoenestilor numită Cîrșăi, alături cu H(a)raia, în total 16 fălci cu 7 poli și jumătate, pentru care a semnat și și-a pus degetul în loc de pecete. Semnează Tudor. Inv. 174246.

Nr. 14 1696 (7204) august 22 - Stanciul fiul lui Preda Dolofanul din Stoenesti îi vinde lui Părvul din Șuici un loc până în cel al lui popa Filip, de arătură, de plug de zile 4, un loc ce se numește Mihul, tot de patru zile de arat, cu 7 taleri, cu știrea rudelor și vecinilor. Scrie Stanciul. Semnează vânzătorul și martori: Barbul, Vătase, Urdan și Radu Stupar. Inv. 174193.

Nr. 15 1699 (7207) iunie 10 - Șase boieri numiți de Constantin vodă Brâncoveanu și luați de Gligore postelnic Băleanu și Matei fiul lui Gligore logofăt ca să aleagă moșia Cârstienești din sudul Argeșului au stabilit ca primul să țină o parte, iar al doilea două părți; la judecată au găsit că Gligore postelnic Băleanu avea zapise bune pentru a treia parte din tot hotarul, iar Matei fiul lui Gligore logofăt pentru două jumătăți de parte, în afară de o parte cumpărată de Gheorghe ban Băleanu, bunicul lui Gligore postelnic, la hotarul Cârstieneștilor, lipită de moșia Sălătruc, care se cheamă Bunzul și Hăbarta, cu excepția unei delnițe a Bărsăi, care a fost vândută mai de mult lui Preda iuzbașă Șuiceanu. Asupra unui zapis a lui Radu fiul lui Datco vornicul din Cârstienești de moștenire și care a fost la Matei fiul lui Gligorie logofăt existau îndoieli determinate de faptul că Preda iuzbașă Șuiceanul a scos și el unul diferit. Semnează Preda căpitan Uesescul, Preda Șuiceanul, Părvul Șuiceanul, Galatia, Iane Berendescul, Barbul logofăt din Corbeni.

Notă tergală: *Cartea boierilor 6 pentru moșia Cârstieneștilor*. Inv. 174196 (cu copie modernă, inv. 174257).

Nr. 16 1699 iunie 11 - Gligore postelnic Băleanu vinde lui Părvul logofăt Șuiceanul și fratelui său Stroe logofăt Șuiceanul moșia de la Cârstienești de pe apa Topologului, lipită lângă Sălătruc, aleasă de șase boieri hotarnici, de cea a cumnatului său Matei fiul lui Grigore logofăt; moșia o vinde cu 60 de taleri, aleasă de o parte a moșiei care se numește Buldul și Hăbarta. Iar cumpărătorii îi dau 12 ughi partea a doi rumâni. Semnează: Preda căpitan Uescu (Oescu⁵¹) Gligorie Băleanu postelnic, Az.m Bărsescu, Galatia, Iane Berendescul, Az C Cafălt, Barbul logofăt, Neagul căpitan, Stanciul vătaf. Inv. 174256⁵².

⁵⁰ Lipsă în text.

⁵¹ Așa în text.

⁵² La fel și documentul nr. inv. 174199.

Nr. 17 1700 martie 14 - Paraschiva cu fiii săi, Barbul, Costandin și Ion, vinde un răzor de vie lui Pârvul din Șuici, răzor care fusese cumpărat de soțul ei Ion Turdănescul de la popii bisericii din târg, cu 3 lei și un ort, *neputând noi să lucrăm și ne ajungându-ne de alte valuri ale dăjdiilor*. Semnează vânzătorii, scrie Vasile.

Dedesubt o notă: *Să se știe popii care l-au vândut: popa Dragomă și popa Ion, mărturie Stan diacon*. Inv. 174181.

Nr. 18 1701 (7209) mai 24 - Constantin vodă îi scrie lui Matei fiul lui Gligorie logofăt că la Divan au venit Preda și Pârvul din Șuici, sutași din Argeș, care s-au plâns că de când a moștenit el moșia a făcut multă răutate: a incendiat casele a 2-3 oameni, a spart o moară și o cârciumă din drum, a gonit dobitoacele din hotar, a bătut păstorii, luându-le doi cai, a dat o vacă cu lapte țiganilor și vrea să le împresoare moșiile. Domnul îi cere să înceteze pentru că altfel va trimite să-l aducă (la divan). Pecete inelară cu cerneală roșie. Inv. 174189.

Nr. 19 1701 iunie f.z. - Doisprezece boieri luați pe răvașul lui Costandin vodă împreună cu Stanciu al doilea portar din Șuici au fost numiți ca să aleagă părțile de moșie moștenite de Matei postelnic, fiul lui Gligor logofăt Grădișteanu, de cele ale lui Barbul pisar, Pârvul logofăt și Badea pisar din satul Șuici de pe Topolog din sudul județului Argeș și partea de moșie cumpărată de bunicul și părintii lui Matei postelnic de la Preda sutaș cu frații lui. Cei doisprezece boieri au scris toate delnițele din săliștea satului după cum le-au ținut fiecare și s-au tocmnit să țină moșia pe din două - de la valea Podeanilor, la cârciumă, unde s-a pus semn o piatră, să ție Matei postelnic în sus și Preda sutaș cu frații săi în jos. Iar ceea ce au avut de moștenire Barbul pisar, Pârvul logofăt și Badea pisar s-au dat între aceste hotare. Dar pentru că hotarul lui Matei postelnic trecea printr-un ȳezut de casă și moară cu vad al lui Stroe fratele lui Preda sutaș, aceștia i-au dat lui Matei postelnic o delniță cu toată partea de moșie din hotarul Vălenilor și o delniță mică ce o cumpărase Fărcășanii din funia lui Preda. Iar două delnițe mici au rămas preoților de hrană așa cum au lăsat părinții boierilor din Șuici. Semnează: Grigore, Barbu Lerescu, Costandin din Rucsănești, Costandin Peatice din Cărpeniș, Stanciu din Corbeni, Barbu...⁵³. Inv. 166210.

Nr. 20 1703 (7212) octombrie 21 - Stroe împreună cu frații săi Preda și Pârvu îi vând lui Balotă căpitan din Martaloci un țigan, anume Stan, împreună cu țiganka lui Bălașa, cu 20 de ughi, pentru că nu au putut să plătească haragului și *ne având pe cum să se plătească [...]* numai pentru partea lui de bani cu 35 de taleri și un ughi.

Semnează vânzătorii și Ștefan paharnic *zapciu de bani*.

Notă tergală: Când au închis Armas pe Preda la Fetea dat-au Preda pentru Stroe taleri 12 și Pârvul taleri 15 la Armas în mâna lui Gligorie de au scos pe Preda de la Armas pentru bir lui Stroe. Eu Ștefan Pearnic. Inv. 174191.

⁵³ Hârtie arsă și ruptă în mai multe locuri.

Nr. 21 1709 (7117) f.l.z.- Stan fiul lui Stanciul din Robaia se înțelege cu Balotă căpitan și Pârvul logofăt Șuicianu căruia îi arată moșia tatălui său din Robaia, care i-au pus oi și vaci la arat și să-i plătească venitul de până atunci. Și pentru credință și-a pus degetul. Semnează: Stan fiul lui Stanciul din Robaia, Costandin, Tudosie, Stan, Pătru. Pe cantul documentului a fost adăugat: *Și să avem a loare 4 o[a]m[eni] [cu] cărți cu moșia Robaia să ne îndrepteze pă toți, cine cât are.* Inv. 174198.

Nr. 22 1743 (7252) octombrie 30 - Barbul Șuicianul îi vinde ginerelui său Costandin o moșie din Cârpeniș, pe care o zălogise la Iorga Peatec, cu știrea feciorilor și rudelor sale. Semnează: Barbul Șuicianul, Pârvul diacon, Ion pârcălab, popa Stanciu, Radu fiul lui Barbul, Gligore fiul său [al lui Barbul Șuicianul], Tânase Bunga, Dobre, Ion Boiar, Costandin Peatec, Radu fiul Iorgii, Dumitru, Stanciu. Inv. 166218.

Nr. 23 1744 (7252) mai 10 - Doisprezece boieri împreună cu Radu mare portar au fost numiți de mitropolitul Neofit pentru jupâneasa Chiajna Grădișteanca, prin vechilul său, Mihul dascăl, și moșnenii din satul Șuici pe Topolog din sudul județului Argeș, ca să aleagă și să hotărânicească moșia Șuici și alte hotare ale acestora. Ei au judecat pe baza unei cărți de hotărânicie din 1701 că jupâneasa Chiajna să țină jumătate de moșie, cât a ținut Matei postelnic Albescu, și moșnenii jumătate. Au trasat și hotarele pornind de la cel cu moșia Rudenilor, din jos de Șuici, dinspre răsărit, în lungul moșiei, 750 de stânjeni și 30 de funii și jumătate, spre răsărit pe piscul Podenilor spre valea Botișorului și în Calea oilor până matca văii Podenilor spre apa Topologului, iar în jos pe pâraul Rangelui până în calea Cârpenișului 620 stânjeni, apoi spre deal în crucea Bodei până în hotarul Brusturoasei drept pe apa Topologului. Un loc de 30 de stânjeni au fost dat boierilor pentru că a fost cumpărat de călugărița Despa și rumânul ei și al lui Stroe Șuicianul, Stroe Colibă, cu 11 ughi, iar alte locuri au fost vândute de fiul lui, Pârvul Șuicianu, *de sus de casele boierești*. Un loc al lui Stan Orbul, fiul popei Preda, vândut de Pârvul Șuicianul lui Barbul fiul lui Neacșul, pe care acesta a făcut moară, și pentru care nu a luat bani de la jupâneasa Chiajna, să-i întoarcă moșnenii banii. A fost aleasă și o parte de moșie pe care jupâneasa Chiajna a vândut-o lui Ștefan Balotă în Șuici, moșie de moștenire și cumpărătură, în valea Podenilor, spre răsărit.

Semnează: Șerban Lerescu... Inv. 166215.

Nr. 24 1744 iunie 22 - Divanul domnesc al lui Constantin Nicolae voievod au cercetat plângerea lui Ion fiul lui Pârvul, Ion fiul lui Ianache, Pârvul fiul lui Stroe și Barbul Șuiceanu, toți moșneni din Șuici împotriva lui Ștefan Balotă căpitan și jupâneasa Chiajna Albeasca, prin vechilul său, Mihul logofăt. În urma cercetărilor s-a constatat că Ștefan Balotă căpitan, care cumpărase o parte de moșie de la jupâneasa Chiajna Albeasca, se întinsese și peste moșiile moștenitorilor din Șuici, *stăpânindu-le în silă timp de patru ani, luându-le venitul*. Măria sa l-au pus pe Ștefan Balotă căpitan de a plătit venitul pe care l-a strâns de pe aceste moșii, o sută de taleri,

și va stăpâni de acum încolo numai partea pe care a cumpărat-o în hotarul jupănesei Chiajna, așa cum au hotărnicit boierii hotarnici în anul 7252 (1744).

1744 septembrie 17 - La Divanul domnesc al lui Constantin Nicolae voievod s-au prezentat Ion fiul lui Pârvu, Ion fiul lui Ianache și Pârvul fiul lui Stroe, moșneni din Șuici, împreună cu Petre clucerul, soțul jupănesei Chiajna Albescu, care au avut cu toții moșii în Șuici, Voicești și Pleșești din județul Argeș, de moștenire. Jupâneasa Chiajna și-a vândut partea ei din cuprinsul acestor moșii lui Ștefan căpitan Balotă, dar acesta a încălcat și impresurat și părțile moșnenilor din Șuci și *nu-i îngăduie pe părțile lor*, statornicite de boierii hotarnici care au stabilit partea fiecăruia pe baza cărților de moștenire. Divanul a hotărât ca fiecare să-și stăpânească părțile sale pe baza hotărniciei din 1744, iar dacă Ștefan căpitan Balotă are vreo nemulțumire să vină la Divanul domnesc. Iar dacă nici de acum înainte Ștefan căpitan Balotă nu le va îngădui să-și stăpânească moșiile, moșnenii să se ducă la ispravnicul județului care va da poruncă să nu-i mai supere. Iar dacă nici așa lucrurile nu se vor îndrepta, să-i dea ispravnicul județului lui Ștefan căpitan Balotă o carte pentru *nesupunere și neascultare* cu care să vină la Divan. Nr inv. 174200.

Nr. 25 1751 (7259) aprilie 2 - Pârvu, fiul lui Stroe Șuiceanu îi vinde vărului său Ion, fiul lui Pârvu logofăt partea lui de moșie din Șuici cu 40 de ughi cu știrea tuturor rudelor. Scribe popa Leonte din Șuici. Semnează: vânzătorul și Ion, fiul lui Enache, Radu, fiul lui Stanciu, popa Preda și Stroe din Șuici. Inv. 166213.

Nr. 26 175? (726?) mai 5 - Enache cu soția sa Sora și fiul său Gligore și Ion îi vinde fratelui său Pârvu logofăt o delniță de moșie, numită Meșorele, cu 7 ughi și jumătate după ce se tocmise cu Ivașco logofăt/clucer⁵⁴ Cepariu, ca să nu intre alt boier străin între ei. Delnița se întinde între pâraul Bădiu și Trestii, până-n muchie în vârf și până la râu. Scribe popa Preda. Semnează Preda sutaș, Enache Brudeni, Vlaicu Brudeni, Ion Petec din Pert, Mică Bărgă din Șuici și Stroe, fratele lui, apoi fiul vânzătorului, Ion, și Gligore fiul lui Vâlsan. Inv. 166249.

Nr. 27 1754⁵⁵ martie 8 - Constantin Mihai Racoviță voievod îl înscrie pe Ion Șuiceanu fiul lui Pârvul Șuiceanu din județul Argeș la breasla boiernașilor mazăli și va avea să dea darea care a fost orânduită la această breaslă, după cum se arată la catastihul visteriei. Și părinții lui Ion Șuiceanu au fost cu *darea la mazăli*, după cum mărturisesc și Pârvul Măgureanu biv vel medelnicer și Sandu Bucșănescu biv vel sârdar, dar el *a lipsit de la acea orânduială*, pentru care a primit și cartea mării sale. Semnătura domnului însoțită de amprenta peceteii țării în cerneală roșie. Inv 174197.

Nr. 28 1765 (7273) aprilie 23 - Constandin Untaru îi vinde lui Ion Boer Șuiceanu o moșie cumpărată de socrul său Barbu, moșie numită Robanu, din dealul Cârpenișului până în apa Brusturoase, cu 8 taleri și i-a dat cumpărătorului și cărțile

⁵⁴ Cu alt scris pe deasupra.

⁵⁵ Data actului 1746 a fost greșită - pentru că la acea dată domnea Constantin Mavrocordat.

socrului său. Semnează vânzătorul și martorii: Barbu Șuiceanu, Radu Sa..., Grigore Br..., Matei Br..., Dumitru Ba..., Mi... Inv. 166221.

Nr. 29 30 mai 1767 - Ioan Alexandru⁵⁶ voievod îl înscrie pe Radu fiul lui Ion Șuiceanu feciorul lui Pârvu Șuiceanu la breasla boiernașilor mazâli, după cum a fost și tatăl său prin cartea lui Constantin Racoviță voievod. Acesta făcuse parte din breasla mazâliilor în județul Argeș, dar fiul său Radu a fost trecut acum în județul Vâlcea, pentru care i-a dat și carte pecetluită. Semnătura domnului și amprenta pecetii țării cu cerneală roșie. Inv. 174185.

Nr. 30 1774 (7282) mai 3 - Velica, fiica lui Preda logofăt Șuiceanu îi vinde unchiului său Pârvu logofăt Șuiceanu partea tatălui ei din moșia Șuiceniilor pe care i-a dat-o zestre și o *cunună de argint* pentru datoria pe care o are la unchiul său din bani și bucate la moartea tatălui său. Martori: Simu logofăt, Radu logofăt și Ștefan paharnic. Inv. 166248.

Nr. 31 25 aprilie 1800 - Boierii ispravnici s-au deplasat la satul Robaia la cererea lui Radu mazâl Șuiceanu care a ridicat plângere împotriva lui Apostol, Dumitru și Costar cu cetașii lui din Robaia, pentru a obține departajarea părților de moșie care-i aparțin de cele ale robăienilor care i-au călcat și părțile sale și au început să le vândă. Radu mazâl Șuiceanu le-a arătat cărțile sale de stăpânire, începând cu una din 18 decembrie 1672 a lui Antonie vodă în care au fost înscrise 19 locuri de 73 de zile de arătură cumpărate cu 16 ughi și un zăpis din 8 martie 1664 cu alte cumpărături. Moșnenii nu au avut cărți, dar au recunoscut patru locuri cunoscute ale lui Radu mazâl Șuiceanu. Acesta a cerut carte de blestem pentru cei care-și vânduseră locurile, dar moșnenii au spus că nu o primesc și că se vor duce să se înțeleagă cu Radu mazâl Șuiceanu. Drept urmare boierii nu au luat nici o hotărâre până la înțelegerea dintre părți. Inv. 174213.

Nr. 32 5 februarie 1805 - Ion episcop al Argeșului dă carte de blestem împotriva lui Constantin Plașia, Ioan Belabeș, Nica, Pătru și Ivan cu cetașii lor din satul Robaia care nu au vrut să vină la judecată cu Radu mazâl Șuiceanu, care îi călcaseră și vânduseră moșia sa din Robaia, precum și împotriva răposatului Gheorghe Bucșănescu care-i împresurase o chingă de moșie de la hotarul Robaiei, și care acum era stăpânită fără act de *clironomie* de Iordache Sănescul. Inv. 174220.

Nr. 33 22 noiembrie 1805 - Cartea boierilor ispravnici referitoare la conflictul dintre Radu mazâl Șuiceanu și Dumitru Cosdisi cu cetașii lui din Robaia, începută cu cercetarea altor boieri ispravnici în 1800 și încheiată fără nici o soluție. Aceștia au cercetat cărțile lui Radu mazâl Șuiceanu și au stabilit că sunt bune și că acesta urmează să se adreseze domnului. Inv. 174218.

Nr. 34 f.d.⁵⁷ - Radu Șuiceanu se plânge domnului de Marin Roșu și de fiii acestuia că în urmă cu șaisprezece ani au cumpărat o moșie, Robaia, de la

⁵⁶ Alexandru Scarlat Ghica, domn între 1766 – 1768.

⁵⁷ Documentul fiind fără dată l-am intercalat prin comparație cu textul altor documente.

moșnenii robăieni în cuprinsul căreia avea și el o bună parte, așa cum a dovedit cu hrisov și cărți în fața boierilor ispravnici care au venit la fața locului. Atunci când au vândut pământul, robăienii l-au anunțat numai după ce încheiaseră tranzacția, cerându-i să-și anunțe și el prețul pentru partea lui. El a cerut ca întâi să se facă hotărnicirea moșiei, să se stabilească cât are fiecare și după aceea va stabili un preț pe partea lui. Pentru că robăienii au refuzat, iar cumpărătorul i-a promis 2000 de taleri a acceptat, primind 280 de taleri arvună. Când s-a dus la cumpărător să-i dea actele de vânzare-cumpărare acesta i-a mai oferit numai încă 500 de taleri. El a refuzat și de atunci cumpărătorul îi exploatează proprietatea fără să vrea să primească arvuna și fără acte.

De aceea îl roagă pe domn să numească din nou boieri ispravnici care să-i judece, iar dacă nici așa nu se va găsi soluție să vină la Divanul domnesc. Inv. 174217.

Nr. 35 14 august 1806 - Radu Șuiceanu a fost chemat la judecată de Dima Fluture de la Bereslăvești pentru o moșie care a fost a Dolofanilor și pe care a încălcat-o. Dar Radu Șuiceanu l-a prezentat un hrisov din 22 august 1698 în care se arată că moșia a fost cumpărată de Părvul logofăt din Șuici, strămoși al lui Radu Șuiceanu, de la Standiul fiul lui Preda Dolofanul. Deci moșia a rămas lui Radu Șuiceanu. Inv. 174179.

Nr. 36 1813 august 12 - Gheorghe Untarul îi vinde lui Radu logofăt Șuiceanu și nepotului său Ion fiul lui Soare Șuiceanu o casă cu pivniță și ogradă cu cuprinsul ei pentru 34 de taleri cu știrea fiului său, Constadin⁵⁸, a fiicei sale Ioana și a ginerelui său Depcoeu Pătru. Scrie Mihai fiul lui popa Ioan. Semnează vânzătorul cu fiul său și martorii: Dumitru Bărboi, Sărbăni Bărboi, Stance pârcaleab, Nicolae Roibu, Udrea Petre, Stoica Petecu, Onețe Petecu, Dinu Hapărășanu, Ceauș Pătru, popa Iorga. Inv. 166211.

Nr. 37 28 noiembrie 1824 - Zica căsătorită întâi cu Badea Șuiceanu, iar acum cu Ștefan Șuiceanu cere prin curtea de justiție partea care i se cuvine din zestrea cu care a venit în prima căsătorie și a treia parte din rămasurile casei de la fostul ei cumnat, Dumitru Boulescu, care devenise moștenitorul lui Radu Șuiceanu - călugărul Romano - fostul ei socru. Pârătul a arătat că i-a dat Zincăi Șuiceanu tot ce a pretins după ce au mai fost la judecată și în fața fețelor bisericești, restituirile încheindu-se și acte scrise la mâna fiecăruia. Inv. 174233.

Nr. 38 1825 aprilie 25 - Părvu, fiul Mariei Gargoi, împreună cu soția sa, Ioana⁵⁹, și feciorii săi îi vinde lui Dumitru Șuicianu jumătate din partea sa de moșie din Șuici cu clăcași, anume Torgulești, cât a rămas nevândută de mama sa lui Badea logofăt din Șuici și partea din Coloșar vândută de tatăl său. Vânzarea s-a făcut deoarece a rămas dator cu o sută pauruzeci și unul de taleri la răposatul Badea, cumnatul lui Dumitru Șuicianu, și doi lei și jumătate la părintele Romano. De aceea

⁵⁸ După semnătură.

⁵⁹ După semnătură.

l-a chemat pe popa Ioan care a scris actul și au semnat vânzătorii și martorii: Radu Soare din Cârpeniș, Radu fiul lui Iorga Budană, N... fratele său. Inv. 166233.

Nr. 39 20 aprilie 1826 - Radu Soare din Șuici, rudă cu monahul Romalo, născut Radu Șuiceanu, a cărui clăcaș a fost împreună cu părinții săi, recunoaște că a călcat o moșie a acestuia și a fiului său Badea. El a fost chemat la judecată de Radu Șuiceanu pentru că a vândut *un petec de livadă* în hotarul satului Robaia din acea moșie lui Stanciu Dobrescu, fără, acordul proprietarilor. El le-a înapoiat proprietatea și a primit bani pentru aceasta, dar nu le-a dat zapis de vânzare. Acum a fost rechemat la judecată de ginerele lui Radu Șuiceanu, Dimitrie, pentru zapisul de vânzare și pentru banii primiți. Din cauză că zapisul cuprindea și alte proprietăți ale sale, la început nu a vrut să i-l dea, pentru ca acum să i-l înmâneze cu martori care s-au iscalit pe acest act. Inv. 174190.

Nr. 40 f.a.⁶⁰ - Dumitru Șuiceanu se plânge Cinstitei Sub-cârmuirii de încălcarea unor proprietăți ale sale de către Șarban fiul lui Neagoe, diaconul Radu, Ion Ceaușoi, Neagoe Petecă, popa George, popa Dumitru, Ștefan fiul lui Mihăilă și Solomonu, fratele acestuia. Proprietățile sale, moștenite de la părinți, se află pe moșia Șuici, din care au fost vândute unele părți ce se întind din coada pârâului Rangelui, spre apus, până în apa Cârpenișului la mai multe persoane, printre care: Șarban Neagoe, Eșanul din Strinu, Florea Bărăcău, fiul Dobrescului. Dar cumpărătorii s-au întins peste hotarele acestor cumpărături, intrând în proprietățile sale, pe unele s-au făcut grădini, fără să se plătească dijmă cuvenită, și pe altele s-au construit cârciumi. Dumitru Șuiceanu cere prin această plângere să se trimită poruncă la episcopul Argeșului pentru a le da o carte [de] *blagoslovie* prin care pârâții să-și prezinte cărțile de proprietate și să i se îndrepte hotarele. Inv. 166240.

Nr. 41 1832 noiembrie 3 - Antonie eromonah din Vălsănești, soțul Mariei și ginerele lui Romano monahu din Șuici, recunoaște moștenirea lăsată de socrul său cumnatului său Dimitrie logofăt Șuiceanu și primește de la acesta partea ce i se cuvine: două iepe și o sută de taleri. El recunoaște că nu s-a îngrijit de socrul său în timpul vieții și după moartea acestuia așa cum a făcut-o cumnatul său.

La 1 august 1832 a aflat că cumnatul său a fost chemat în judecată de cumnata sa Sanda Baloteasa, reprezentată de fiul său Mihalache, și de fiii săi - Mihai, Zmaranda și Uța. Primul proces s-a încheiat cu înțelegerea părților, dar a urmat un al doilea. Drept pentru care Antonie eromonah se prezintă la cumnatul său Dumitru Șuiceanu și face acest act de înțelegere și împăcare împreună cu fiii săi, semnat de martorii: Apostol pârălab din Șuici, Sandu Arbobon, Ion Ceaușescu, Grigore Stăticescu, Niță Giurcă, popa Gheorghe. Scrie Bănică logofăt din Șuici. Inv. 166214.

Nr. 42 1832 decembrie 8 - Jalba Sandei Baloteasca, prin fiul său Mihalache, Maria fiica Radei din Șuici, nepoata Sandei, reprezentată de mătușa sa, Zmaranda, Mihai și Uța, copiii Mariei din Vălsănești, reprezentate de vărul lor

⁶⁰ Documentul se datează înainte de 1833.

Mihalache Balotescu se împacă cu Dumitru logofăt Șuiceanu în legătură cu moștenirea părintelui și bunicului lor Romano monahul și primesc de la acesta 40 de stânjeni în hotarul Cârpenișului, cinci capete de cai într-un cal și iepe și șase galbani împărătești, zece reali și douăzeci de sfanți⁶¹. Împăcarea a fost înregistrată la Tribunalul județului Argeș. Inv. 166243.

Nr. 43 1833 martie 14 - Petru fiul lui Manea Gușatu împarte cu Dumitru logofăt Șuiceanu moșia Cârstienești, la care are și el drept conform spuselor tatălui lui Petre și cărților ce le deține. Martori: popa Vasile duhovnic la schitul Văleni, popa Gheorghe, popa Iorga, Ion Iușioi din Cârpeniș, Ghiță Lăzărescu, Ion Cârteșor din Șuici Ungureni, Apostol Țănte și Șarban fiul lui Neagoe. Inv. 166220.

Nr. 44 1833 august 30 - Sentința judecătorei județului Argeș în procesul dintre Sanda Balotească și Maria, nepoata sa de soră, împotriva cumnatului său Dumitru logofăt Șuiceanu, căsătorit cu sora sa Safta, referitor la moștenirea monahului Romano, care în mirenie s-a numit Radu, început în 7 iunie 1832. În testamentul său monahul Romano își lasă toată averea ginerelui său, deoarece acesta a cheltuit cu îngrijirea sa, a fiul său Badea și a nurorii lui Ziica, soția lui Badea, decizie pe care o contestă fiica și nepoata sa. Sentința reiterează toate acțiunile care au avut loc, în primul rând împăcarea părților atunci când fiul Sandei, Mihalache Balotă, revenirea asupra înțelegerii care a intervenit în timpul împăcării, și reluarea procesului cu un nou vechil, Dumitrache Bărbescu. Dar după analiza tuturor acuzațiilor aduse de Sanda Balotă s-a considerat că *diata* Romano este perfect legală ca și înțelegerea dintre acuzat și partea adversă formată din Sanda Balotă cu fiul său, Mihalache, nepoata sa Maria, fiica Radei, Zmaranda, Uța și Mihai, copii ai Mariei și ai lui Anton ieromonah din Vălsănești. Inv. 166239.

Nr. 45 f.a. - Eftimie Șuiceanu se plânge judecătorei Argeș de Șarban Neagoe din Cârpeniș care i-a cerut tatălui său un loc slobod pe moșia Șuici ca să-și pună bucate pe el și să plătească pentru asta dijma cuvenită. Aceeași învoială a făcut-o și cu el, dar nu a plătit dijma. De aceea cere să i se facă dreptate. Cărmuirea județului Argeș trimite cererea spre soluționare cărmuirii plășii Topologul. Inv. 166342.

Nr. 46 1840 august 27 - Sentință în procesul dintre Andrei Simeanul din Șuici Ungureni împotriva Saftei Șuiceane din același loc. Acuzatul afirmă că tatăl său Rizea, fiul lui Dima Șimeanul, a primit parte de moșie în Șuici și în Coțofana ca zestre a soției sale, Maria, fiica lui Ioan Boerul Șuiceanu, cu care a înzestrat-o fratele său Radu Șuiceanu, numit în călugărie Romano monahul. Tatăl său a murit de ciurmă, iar documentele sale au rămas la Dumitru Șuiceanul, soțul Saftei, în timp ce părțile sale de pământ au fost date clăcașilor săi. Acuzatul a adus martori pe Ioan Soare moșneah și Sandu Bărboi în sprijinul afirmațiilor sale, iar Safta Șuiceanu a adus ca dovadă testamentul tatălui său și acte prin care a dovedit că au luat dijma de la tatăl *jăluitorului* și chiar de la el mai mulți ani. Hotărârea tribunalului a fost

⁶¹ Suma de bani a fost trecută în partea de jos a actului.

de respingere a cererii lui Andrei Simeanul. Copia acestei sentințe a fost scoasă după condica tribunalului în 1845. Inv. 166228.

Nr. 47 1841 martie 28 - Ioni ... îi vinde vărului său Eftimie Șuiceanu doi stânjani de moșie pe care o are la hotarul Păroși, care se adaugă la cei șase stânjani vânduți de tatăl său, cu 70 bani⁶². Inv. 166241.

Nr. 48 1843 decembrie 15 - Safta, soția răposatului Dumitru Șuiceanu, împreună cu fiul său Eftimie Șuiceanu cheamă în judecată pe Ciucă Brezeanu din Cepari care în 1836 și 1837 le-a călcat proprietatea *pe când le făcuse dumnealui Mihalache Predescu moșia Secvesru [...] pe temeiu de rudenie cu numitul Predescu*. După afirmațiile martorilor Iancu, Sandu și popa Ion din Șuici, după citirea diatei monahului Romano din 10 februarie 1825 în care se spune că în ceea ce o privește pe Maria, soția pârâtului, i-a dat zestre, iar *la moșie nimic nu se împărtășește*, actul de împăciuire a părților moștenitoare din 1832, actul de împăciuire din 1838 în aceeași problemă, dându-le dreptate pârâșilor. Inv. 166236.

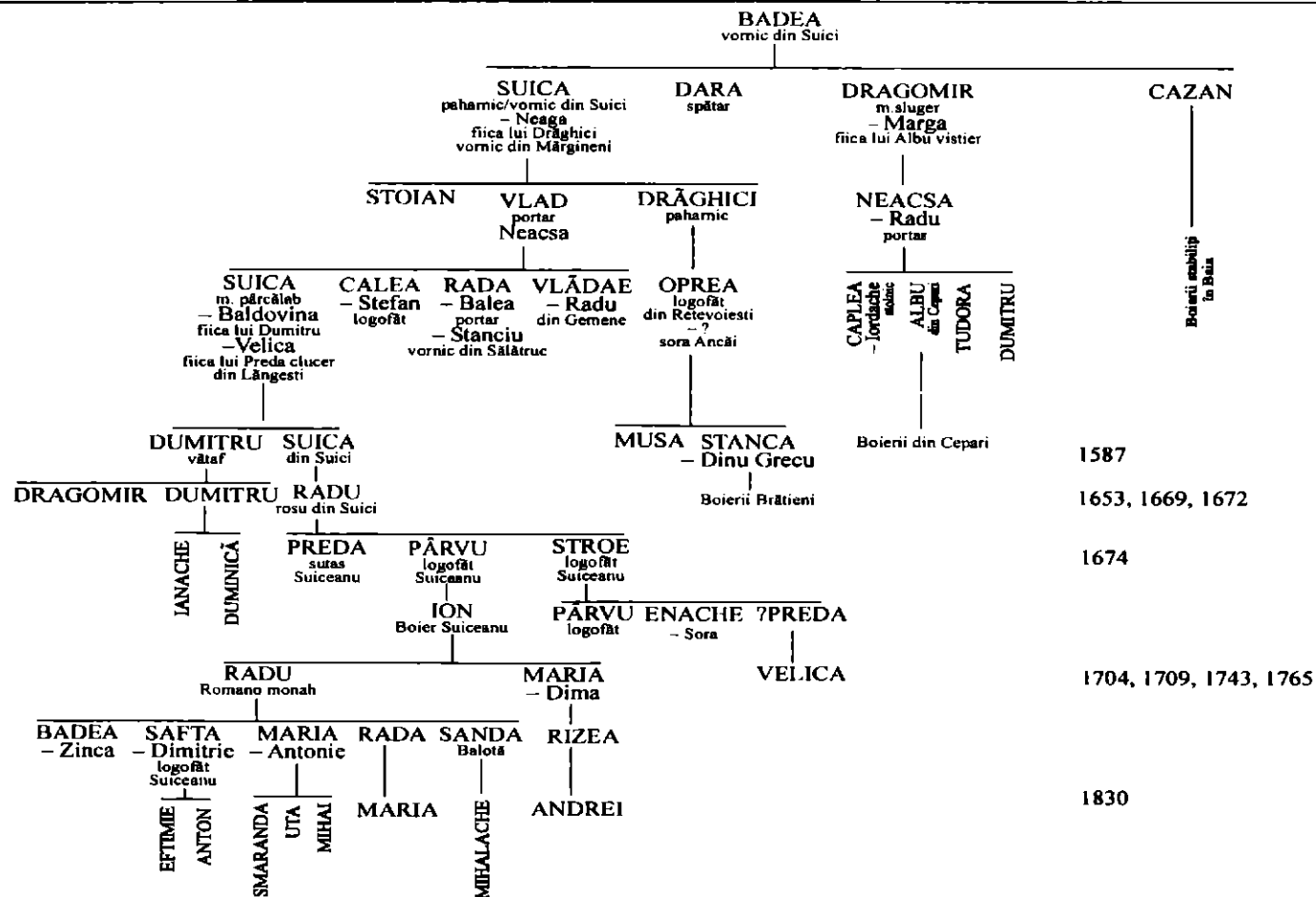
DESCENDANTS OF THE BOIARS OF ȘUICI BASED OF THE DOCUMENTS PRESERVED IN THE COLLECTION OF THE NATIONAL MUSEUM OF HISORY (1653 - 1861)

- Abstract -

The National Museum of History got a collection of 60 acts referred to the village Șuici from Argeș district. This village belonged to a noble family of boyar had been testified to from the beginning of XVIth century. There are documents that confirm properties, register the member of family among the little nobility, of different cases, dated from 1653 to 1861.

Relying on the documents published until 1653 and their information I drew up a genealogy of the family of Șuici de la 1505 to 1861. In the beginning this was one important who was declining since XVIIth century. From the same family descended the Brătianu family also.

⁶² Actul nu spune în ce monedă s-a plătit.

BIOGRAFIA UNUI CĂRTURAR MOLDOVEAN LOGOFĂȚUL EUSTRATIE BERINDEI

Nadia Manea

Unul din cei mai importanți cărturari din timpul lui Vasile Lupu, implicat în construirea strălucirii culturale a Moldovei acestui timp, a fost enigmaticul logofăt Eustratie. Prezentat de Miron Costin ca membru al unei triade de „scriitori” repudiați (alături de Simion Dascălul și Misail Călugărul), logofătul Eustratie a devenit victima percepției câtorva generații de cronicari și istorici.

Intenția acestui studiu este restabilirea echilibrului interpretării istorice în cazul unui destin individual așezat, așa cum o să vedem, fără argumente, într-o familie imaginară de autori de „basne” privitoare la români, acceptată ulterior, drept una reală. Demersul nostru exploatează descoperirea și semnalarea sau publicarea unor noi documente în ediții critice, precum și faptul că revenirea „evenimentialului” în actualitate a repus în drepturi și biografia, care se bucură din partea istoricilor de un interes sporit, căci, așa cum nota Andrei Pippidi¹, culegerea unor „vieți reprezentative” realizează cadrul unei reflecții istorice căreia i se restituie dramatismul.

1. Destine condamnate prin solidaritatea impusă de percepție.

Primele informații despre Eustratie Logofătul, Simion Dascălul și Misail Călugărul le găsim la Miron Costin, Dimitrie Cantemir, Nicolae Costin și Ion Neculce.

N. Iorga stabilea contextul în care Miron Costin își formulase aprecierile: „Sobieski veni la Nistru, și nu făcu nici o ispravă. În 1685, și mai puțin succes. În 1686, expediția personală a regelui se termină printr-un dezastru. Erau probe suficiente că pentru moment Moldova va rămânea a Turcilor. Trebuie să-i fi fost greu logofătului Miron a deveni supusul fostului serdar Cantemir, dar n-avu ce face. Se întoarse în Moldova prin 1687. Întorcându-se se puse pe lucru și redactă către sfârșitul vieții sale *Cartea pentru descălecatul d'întăiu*...Nu vrea să arate numai ce știe, ci pretinde să dezrădăcineze greșeli, să înlăture ofense pentru poporul său care se răspândiseră prin forma interpolată a cronicii lui Ureche...află că *amăgeul* ce a desfigurat povestirea prin care Ureche a voit să transmită trecutul, «din dragostea țerii», că acest înșelător e Simion Dascălul, dar că are complici. Unul dintre aceștia ar fi Misail Călugărul, iar celălalt, iscoditorul minciunii nepatriotice, Eustratie Logofătul însuși...pe când pe Ureche caută numai să-l completeze, Miron declară războiu literar treimii de insultători ai neamului moldovenesc”².

¹ Andrei Pippidi, *Pseudoreforma istoriografiei românești*, în „Xenopoliana”, VI, 1998, 3-4, p. 123.

² Nicolae Iorga, *Istoria literaturii românești de la 1688 la 1750*, vol. I, ediția a II-a, București, (1926) 1928, p. 338-339.

Constantin Giurescu a depistat cu grijă pasajele. Potrivit marelui istoric, în *Poemul polon*, Eustratie Logofătul al treilea este cel mai bun istoric al Moldovei, pentru că Miron Costin a aflat de la el știri despre a doua colonizare: „și mai avem și istorici ai noștri; cel mai bun Eustratie al treilea logofăt”, pentru care adangă, ceva mai departe, „Moldavus”³. Însă, în introducerea datorată lui P.P. Panaitescu, aprecierea la adresa lui Eustratie nu se confirmă. De aceea, acest argument nu mai poate fi luat în considerare.

Apreciind efortul lui Grigore Ureche „că numai lui de această țară i-au fost milă, să nu rămâie întru întuneric neștiinței”, în cartea pentru descălecătul dintâi, Miron Costin deschide seria evaluărilor negative la adresa cronicarilor contemporani lui Ureche, de data aceasta, formulând o opinie total diferită despre Eustratie Logofătul: „Că celelalte ce mai sunt scrise adăosătură de un *Simion dascălul și de un Misail Călugărul*, nu leatopisește ce sunt ocări, care și acele nu puține. A doua îndemnare mi-a fost că mi se pare, bine nu știu, că n-am văzut leatopiseșelul lui *Eustratie Logofătul*, dar cum am înțeles din câțiva boiari și mai ales din Nicolae Buluși, ce au fost logofăt mare, *pre acest Simion Dascălul, Eustratie Logofătul l-au fătat cu basnele lui, și acel mahlear Misail Călugărul de la Simion Dascălul au născut, acela fiu, cestălălalt nepot*” (subl. ns.)⁴.

În aceeași scriere – observa C. Giurescu – Miron Costin menționează totdeauna în decursul povestirii, și în aceeași ordine, pe cei trei adnotatori, ca autorii fabulei despre Laslău: „De ar fi acum *Istratie Logofătul și fiul său Simion dascălul și nepotul său Misail Călugărul*, oarecum s-ar apuca de această poveste, cu basnile lor cele ce au scris, că rădăcina acestui neam, care este acum pe aceste locuri, din temnițele Râmului este ... au scris ei acești istorici: *Istratie Logofătul și Simeon dascălul și Misail Călugărul* oă acest Laslău au cerșut de la Râm oameni ... Vedu-se dar basnele *acelor scriitori, mai sus pomeniți Simeon dascălul și Eustratie Logofătul și acel amăgeu Misail Călugărul* cari au scris că sămnu-lu cei tunsuri ca un cetlău au fost semn tâlhăresc” (subl. ns.)⁵.

Prin urmare, la o generație sau două după probabila lor dispariție, cei trei nu beneficiază nici măcar de o imagine individuală în memoria cărturarilor moldoveni. În această percepție, toți trei sunt plasați în același grup, după criteriul atitudinii față de originea românilor, deși nu există nici o dovadă că destinele lor s-au intersectat.⁶ Această filiație „ideatică” – observa D. Velciu – imaginată ca o figură de stil de către Miron Costin, a fost luată ad litteram de unii dintre comentatorii și cercetătorii de mai târziu: N. Bălcescu, V.A. Urechia, Ioan Șt.

³ Constantin Giurescu, *Noi contribuțiuni la studiul cronicilor moldovene* în *Studii de istorie*, Antologie, îngrijire de ediție și introducere de Dinu C. Giurescu, București, 1993, p. 197.

⁴ *Ibidem*; cf. Miron Costin, *Opere*, Ediție critică cu un studiu introductiv, note, comentarii, variante, indice și glosar de P.P. Panaitescu, București, 1958, p. 242-243.

⁵ *Ibidem*, p. 198; cf. Miron Costin, *Opere*, p. 260, 261, 271.

⁶ Ovidiu Pecican, *Lumea lui Simion Dascălul*, Cluj-Napoca, 1998, p. 77.

Petre.⁷ Mai mult, culpabilizarea celor trei a generat dublarea acuzațiilor cu un soi de „damnatio memoriae”, responsabilă, în opinia noastră, într-o măsură importantă, de întinericul aproape total instalat peste viața lor.

De asemenea, C. Giurescu constată că „nici o știre nouă în chestiunea interpolatorilor lui Ureche nu aduc cronicarii următori”, un aspect corect, cu excepția faptului că, într-un pasaj consemnat chiar de autor, Nicolae Costin nu ezită să pună o nouă notă gravă în tonul acuzator: „și au scris acești istorici mincinoși *Istratie Logofătul, Simeon dascălul, Misail Călugărul*” (subl. ns.)⁸.

O creștere exponențială a indignării împotriva celor trei, așezați într-un grup, pe care nu avem nici o dovadă că l-au constituit vreodată, identificăm, și în pasajele adunate de D. Velciu din *Hronicul* lui Cantemir și din *Letopisețul* lui Neculce. Astfel, pentru D. Cantemir, Eustratie Logofătul, Simion dascălul și Misail Călugărul sunt: „iscusiți în basne”, spun „hirișe minciuni”, sunt „măzaci” (mincinoși, băsnuitori), „hloricari iar nu hronicari” (hloricari, cuvânt fabricat de D. Cantemir, însemnând „om care adoarme pe alții cu minciuni”), „teaca minciunilor”, iar poveștile lor sunt „crude basne și râncede minciuni”, „scornituri de proști crieri și credzători de slabă minte”, „basne și blojerituri și buiguituri”, „scornituri și din slabi crieri fătături”.

Făcându-i răspunzători de ofensatoarea minciună, privind originea din „tâlhari” a moldovenilor, Cantemir le aruncă crud în față: „acii tâlhari numai ai voștri părinți au fost și de la dâșii poate-fi v-ați învățat a fura adevărul istorii”.⁹ Furia lui Cantemir fusese constatată și de N. Iorga: „Mânia și-o revarsă însă Cantemir cu orice prilej și în termenii cei mai violenți și înjurioși asupra introducătorilor teoriei că ne coborâm din tâlhari. Treimea asupra căreia tradiția aruncă vina acestei sângeroase ofense, e maltratată cu orice prilej, și firește de cele mai multe ori greul îl duce Simion, dascăl uneori, călugăr altădată, din când în când Ungurean, dar totdeauna «mincinos», «băsnuitor»... cetim apostrofe ca acestea, care ni dau o înaltă idee de capacitatea de indignare a învățatului străbun «Vino acum aicea, cinstiute în basme Simioane și teaca minciunilor, Misaile», «Vino acum, bunule Simioane și frumosule Misaile»”¹⁰.

În același sens, Ion Neculce avea să scrie: „Apoi au mai făcut [un letopiset] după Ureche vornicul, și un Simion dascăl, și un Misail Călugărul, și un Evstratie Logofătul și iar l-au scris, cât au scris Ureche vornicul, până la Aron vodă. Numai aceștie, poate-fi, au fost oameni neînvățați, de n-au citit bine la istorii, că au defăimat pre moldoveni, scriind că sunt din tâlhari. Pentru aceasta dară nimene din scrisorile lor, nici cele ce ar fi fost adevărate, audzite sau vădzute a lor, nu le pot oamenii crede”¹¹.

⁷ Dumitru Velciu, *Grigore Ureche*, București, 1979, p. 205.

⁸ C. Giurescu, *op. cit.*, p. 199.

⁹ D. Velciu, *op. cit.*, p. 206.

¹⁰ N. Iorga, *Istoria literaturii românești de la 1688 la 1780*, vol. II, București, 1926, p. 320; cf. și Sextil Pușcariu, *Istoria literaturii române. Epoca veche*, București, 1987, p. 149.

¹¹ D. Velciu, *op. cit.*, p. 207.

Transcriind acest pasaj, D. Velciu îl consideră pe Ion Neculce, necunosător, de fapt, al tuturor implicațiilor acestei grave acuze aduse neamului moldovenesc. De asemenea, autorul menționat crede că Neculce dă deplină dreptate numai lui Miron și Nicolae Costin, atunci când scrie: „să cade să-i ocărăscă, unde face că sunt moldovenii din tâlhari. Bine face că-i ocărăște și dzice că sunt basne”, căci *Hronicul* lui Cantemir, scris în Rusia, i-a rămas necunoscut¹².

Două amendamente pot fi formulate în legătură cu receptarea celor trei interpolatori de către Ion Neculce. În primul rând, la Ion Neculce găsim, nu numai împărtășirea unei atitudini deja generalizate, ci și o declarație care indică o altă extremă: nimic din ceea ce au scris cei trei nu mai este luat drept adevărat: „nici cele ce ar fi fost adevărate, audzite sau văzute a lor, nu le pot oamenii crede”. În al doilea rând, este adevărat că Ion Neculce a rămas în Rusia, până în 1713, și Cantemir a început, câțiva ani mai târziu, redactarea *Hronicului*, dar ni se pare imposibil ca primul, unul din cei mai hotărâți susținători ai alianței cu Rusia, să nu fi cunoscut ideile lui Cantemir despre originea românilor, mai ales că *Historia Moldo-Vlahiei* fusese scrisă anterior. Prin urmare, încercăm în continuare, să decupăm biografia logofătului Eustratie, un participant la dezbaterea presupusă de scrierea, receptarea și interpretarea politică și cărturărească a istoriei Moldovei în climatul secolului al XVII-lea.

2. Biografia lui Eustratie Logofătul.

În privința biografiei acestui cărturar, constatăm că majoritatea specialiștilor moderni, sub influența sentințelor de mai sus, nu a găsit răgazul pentru a acorda mai multă atenție biografiei acestuia. Așa încât, constatarea lui N. Iorga din 1925: „viața lui e aproape cu totul necunoscută”¹³, a rămas valabilă chiar și după publicarea unor noi documente care, după cum vom vedea mai jos, permit articularea unei biografii credibile. Totuși, autorii, puțini la număr, care nu l-au omis din sintezele și studiile lor pe Eustratie Logofătul, deși au reținut, drept certe, puține momente din viața cărturarului, nu păcănesc prin aplicarea unei judecăți tendențioase. Astfel, N. Iorga îl integra în atmosfera societății moldovenești din al doilea sfert al veacului al XVII-lea: „printre tălmăcitorii din Moldova, doi ni sunt cunoscuți anume. Unul a fost un Logofăt, dar nu un Logofăt Mare, nici măcar un Logofăt al doilea, ci un treti Logofăt, sau al treilea Logofăt, care avea deci acea dregătorie puțin strălucitoare, dar grea de îndeplinit în care se cerea buna cunoștință a două sau mai multe limbi. Eustratie știa slavonește și grecește, fără să putem ști în ce chip își însușise aceste două limbi... Cu câțva timp înainte de venirea ca Domn a lui Vasile Lupu, el petrece la botezul fiului lui Lupul Hăbășescul, Ioan, împreună cu nașul, Vasile Banul Vornic, Ștefan Moimăscul și alți câțiva. La 1639, el părăsise slujba, fiind numai un pașnic biv Logofăt între cărțile sale; ce s-a întâmplat pe urmă cu dânsul, nu se mai știe: a trăit însă destulă

¹² *Ibidem*.

¹³ N. Iorga, *Istoria literaturii românești*, I, p. 262.

vreme ca să însemneze câteva observații pe un manuscris al cronicii lui Grigore Ureche... Miron Costin care se luptă împotriva părerilor lui istorice, nu l-a mai apucat. Eustratie arată să fi fost prietenul lui Varlaam, a cărui hirotonisire ca Mitropolit o însemna el la sfârșitul manuscriptului său de *Pravilă*, din 1632”¹⁴.

Deși figura lui Eustratie Logofătul continuă să fie înconjurată de mister, documentele publicate, în ultima vreme, au adus câteva elemente mai sigure, în privința biografiei acestui cărturar. În primul rând, identificarea făcută cu Eustratie Dragoș, ani de-a rândul, s-a dovedit inexactă. Din păcate, această identificare continuă să apară și în studii mai recente¹⁵, deși D. Ciucă semnală, încă din 1987, documentul din 11 octombrie 1642, în care se află semnătura însoțită de pecete: „az Berindei fost logofăt”. Cercetătorul ieșean conchidea că Eustratie Berindei era „probabil, descendent din Berindei stolnic, menționat în 1436, septembrie 19”¹⁶.

Ion Șiadbei¹⁷ sugerează că Eustratie a studiat la Școala Patriarhiei din Constantinopol unde, în secolul al XVII-lea, era în floare Umanismul italian, în timp ce N. Cartoian¹⁸ îl consideră „un cărturar de seamă, căci cunoștea bine limba latină și greacă”.

Un mare învățat al vremii sale este considerat Eustratie de către D. Găină, care adaugă: „fusesse pregătit la școli din țară pentru a ocupa diferite funcții în cancelariile domnești; poseda cunoștințe de limba greacă și slavonă, cunoștea teologia și, în special, drept canonic, istoria și cultura poporului moldovean, cu credințele și cu mentalitatea lui. Se pare că a făcut studii și la Kiev, centrul Ortodoxiei din acea vreme, unde a stat câțva timp și Mitropolitul Varlaam”¹⁹. Într-un act din 1631, Moise Movilă făcea mențiunea că Eustratie Logofăt al treilea i-a slujit „într-alte țări străine”, cum rezultă și din textul *Pravilei* elaborată de acesta.

Prima mențiune a lui Eustratie, ca al treilea logofăt, apare într-un document din august 1630, așa cum a demonstrat D. Velciu²⁰, corectând data de 30 aprilie 1630, indicată de N. Cartoian.²¹ D. Velciu crede că Grigore Ureche i-a cedat lui Eustratie slujba de logofăt al treilea în cancelaria domnească a lui Moise Movilă²² și, pe lângă faptul că cei doi și-au transmis ștafeta unei munci de condei, se cunoșteau bine și vor fi avut, între ei, repetate și rodnice schimburi de idei și cunoștințe²³.

¹⁴ *Ibidem*, p. 262-263.

¹⁵ D.H. Mazilu, *Recitind literatura română veche*, partea a III-a: *Genurile literare*, 2000, p. 57.

¹⁶ Dumitru Ciurea, *Aspecte din situația socială a Moldovei în secolele XVII-XVIII*, în „AIIAI”, XXIV, 1987, nr. 2, p. 141-155, p. 144.

¹⁷ Ion Șiadbei, *Istoria literaturii române vechi*, București, 1975, p. 67.

¹⁸ Nicolae Cartoian, *Istoria literaturii române vechi*, Ediție îngrijită de Rodica Rotaru și Andrei Ressu, București, 1996, p. 177.

¹⁹ Dumitru Găină, *Pravila bisericească de la Iași (Șapte taine, 1644)*, în BOR, LXXXI, 1963, 561.

²⁰ D. Velciu, *op. cit.*, n. 48, p. 101.

²¹ N. Cartoian, *op. cit.*, p. 177.

²² D. Velciu, *op. cit.*, p. 122.

²³ *Ibidem*, p. 101.

Preocupat, în primul rând, de biografia lui Grigore Ureche, același specialist este convins că nici un motiv concret, „obiectiv”, de genul dizgrație domnești, nu se poate întrevădea, singura explicație fiind aceea a renunțării din proprie inițiativă a acestuia, pentru a se putea consacra scrisului.²⁴ În ceea ce ne privește, nu avem, într-adevăr, nici un indiciu referitor la eventuala dizgrație a lui Grigore Ureche (mai mult, schimbarea de domnie a avut loc la 18 aprilie, iar Grigore Ureche a rămas în dregătorie până în august – sic!), dar avem, așa cum vom demonstra mai departe, o serie de dovezi, care susțin grația lui Moise Movilă pentru Eustratie.

Ca al treilea logofăt, Eustratie apare și în documentul (*suretul*) din 10 decembrie 1630²⁵, când, în calitate de martor, într-un anturaj ales, alături de Lupul vel vornic de Țara de Sus, Pătrașco vel spătar, confirmă cumpărarea de către celălalt mare vornic al Țării de Jos, tot Lupu, o jumătate din satul Oxintia de pe Nistru. Toți martorii declară că satul a fost vândut „fratelui și prietenului nostru dumisale Lupului marele vornic de Țara de Gios”. Din păcate, documentul semnalat se afla, în momentul publicării, în colecția personală a autorului și nu știm ce s-a întâmplat cu el; prin urmare, nu putem verifica finalul acestuia: „am pus și al noastre peceti pe această adevărată carte a noastră ca să știe și sănt iscăliți toți boiarii ce s-au zis mai sus”. Putem să bănuim că, încă înainte de a ocupa dregătoria menționată, Eustratie a avut o bună situație materială, din moment ce documentul din 19 iulie 1631²⁶ îl menționează pe Moise Movilă, care „vinde și întărește lui Evstratie al treilea logofăt, pentru slujbă credincioasă” și pentru „500 taleri băruți, dați la trebuința țării, când au venit un aga mare de la cinstita Poartă de cerea o samă de bani mulți și năpăstua țara cu trei haraciuri”, satul Fetești și 7 fâlci de vie din Dealul lui Vodă, care aparținuseră înaintașilor domnului. Surprinde, în acest document, tonul hotărât, dar justificativ al domnului: „întors din pribegie, ca un fecior de domn drept și moșnean de țară ... *am făcut cu acele ocine cum am vrut, cu unele am dăruit pre ceia ce ne-au slujit, altele am și vândut ca un moșnean ce face ce-i voia cu ocinele și cu moșiile sale*” (*subl. ns.*). Nu știm dacă Eustratie a avut probleme din cauza faptului că achiziționase mai multe proprietăți prin încălcarea dreptului de protinuisis, dar este evident că documentul tocmai aceste urmări vroia să le înlăture. Potrivit documentului din 5 august 1631, același „Evstratie al treilea logofăt” l-a sprijinit pe Moise Moghilă și la obținerea tronului cu 100 taleri de argint, motiv pentru care domnul dăruia acestuia „*satul Pârliți în ținutul Soroca*”²⁷.

²⁴ *Ibidem*, p. 195.

²⁵ *Documente privitoare la târgul și ținutul Orheiului*, publicate cu studiu introductiv de Aurel V. Sava, București, 1944, *Doc.* 60, p. 67-68.

²⁶ *Catalogul documentelor moldovenești din Arhiva Istorică Centrală a Statului*, vol. II (1621-1652), București, 1959, *Doc.* 682, p. 151.

²⁷ *Ibidem*, *Doc.* 684, p. 151.

Potrivit unor documente din 1632, ele nu au fost singurele donații acordate lui Eustratie de Moise Movilă. Acestea trebuie suplimentate cu Teșeuți „ce este în ținutul Sucevei, din dresle lui drepte și proprii, ce el a avut de danie și miluire și vislujenie, de la Moise Moghilă voievod” și „jumătate de sat din Misești, partea de sus, ce este în ținutul Iași, din ispisoace de cumpărătură iarăși de la Moisi Moghilă voievod, ce el și-a cumpărat”, asupra cărora Alexandru Iliăș îi va acorda întărire²⁸.

Investițiile sale în aducerea și menținerea pe tron a lui Moise Movilă s-au dovedit, cel puțin pentru moment, inspirate, căci, pe lângă daniile primite, la 23 august 1631²⁹ îl găsim cumpărând cu 200 taleri „a treia parte din satul Fiținghești, ce se numește Răzimești, ținutul Putna, pe gârla Putnei, cu loc de moară și cu vie, partea de jos”, achiziția fiind confirmată la 25 septembrie 1631, de către același domn³⁰. În aceeași toamnă, la 16 noiembrie 1631³¹, „Eustratie al treilea logofăt” îndeplinea, din nou, rolul de martor, mărturisind că „Gavrilăș mare vornic și cu jupâneasa lui Sirpca” au cumpărat, în condiții legale, satul Văscăuți. Printre ceilalți martori se aflau cei mai importanți boieri ai Moldovei: marele logofăt Gheanghea, cei doi mari vornici, frații Lupu, hatmanul și pârcălahul de Suceava, Savin Prăjescul, ruda lui Grigore Ureche, marele postelnic Costin (tatăl lui Miron Costin), marele stolnic Grama, marele medelnicer Gheuca, marele clucer Stratul, ceea ce ne face să presupunem că Eustratie era o figură importantă de la curtea domnului moldovean, având în vedere faptul că mai multe documente anterioare, așa cum am văzut deja, dar și ulterioare, menționează aproape același cerc de dregători.

N. Cartoian cita uricul din 28 aprilie 1632 ca dovadă a pierderii dregătoriei de logofăt al treilea de către Eustratie³². În realitate, documentul emis de cancelaria lui Alexandru Iliăș indică întărirea acordată de către domn mănăstirii Bisericanii pentru „a treia parte din satul Feținghești, ce se cheamă Răzimești, ținutul Putnei, cu vad de moară și cu vii, dăruită de Eustratie logofăt pentru pomenire”³³, ceea ce dovedește că acesta se afla încă în funcție în acest moment. În schimbul donației, actul precizează datoria părinților monahi „de la acea înainte zisă sfântă mănăstire să-l pomenească pe el la dumnezeescul jertfelnic și să aibă a-i face pomenire din an în an, cum se cuvine, după obiceiul sfintei mănăstiri”³⁴.

După cum sublinia C.A. Stoide, dania cronicarului pare să ateste legături mai strânse între el și mănăstire. Acest lucru, dar și profilul de cărturar complex al lui Eustratie, îl determină pe O. Pecican să creadă că specificul legăturilor dintre el

²⁸ D.R.H., A. Moldova, vol. XXI (1632-1633), volum întocmit de C. Cihodaru, I. Caproșu, L. Șimanschi, București, 1971, Doc. 126, p. 161-162.

²⁹ Cat. doc. mold., II, Doc. 688, p. 152.

³⁰ Ibidem, Doc. 700, p. 154.

³¹ Catalogul documentelor moldovenești din Direcția Arhivelor Centrale, Supliment I (1403-1700), București, 1975, Doc. 478, p. 171.

³² N. Cartoian, op. cit., p. 177.

³³ Cat. doc. mold., II, Doc. 749, p. 163.

³⁴ D.R.H., A. Moldova, vol. XXI, p. 39.

și lăcașul mănăstiresc era de natură spirituală³⁵. De fapt, abia la 25 iunie 1632, este sigur că Eustratie devenise *fost logofăt*, așa cum este menționat în documentul prin care Alexandru Iliaș întărea stăpânirea Teșeuți și Misești³⁶.

În ciuda faptului că protectorul lui Eustratie pierduse tronul încă din noiembrie 1631, acesta din urmă și-a păstrat dregătoria cel puțin până în primăvara anului următor (sigur, înainte de 20 iunie). Mai mult, Alexandru Iliaș nu a întârziat să-i dea un act de întărire asupra satelor menționate mai sus, chiar dacă unul din ele, este vorba de Teșeuți – spune noul domn – „a fost al nostru drept domnesc, ascultător de ocolul târgului nostru Suceava”³⁷.

Constatăm că, de la instalarea pe tron a noului domn până la schimbarea din dregătorie a fostului dregător, s-a scurs un interval de timp, chiar mai mare decât în cazul lui Grigore Ureche. Să fie vorba doar de inerția specifică oricărei schimbări de regim? Să fie un eompromis? (Alexandru Iliaș nu-i confiscă satul Teșeuți, dar îi cerea lui Eustratie să părăsească dregătoria). Ambele ipoteze sunt posibile, dar, cu documentele cunoscute până acum, nedemonstrabile. În schimb, până la moarte, Eustratie n-a mai acceptat (sau n-a mai primit) nici o dregătorie, deși domnia lui Vasile Lupu trebuie să-i fi fost favorabilă. Cel puțin două argumente pledează în sensul celor de mai sus: anterior anului 1633, Eustratie este frecvent menționat în anturajul boierilor Lupu și, tot el, a fost solicitat pentru traducerea și întocmirea textelor juridice tipărite în timpul domniei lui Vasile Lupu. Credem, prin urmare, că putem recunoaște aici voința lui Eustratie de a avea timpul necesar efortului cărturăresc în care se implicase. Desigur, fostul logofăt nu dispare total din viața publică. Este, în continuare, menționat fie în calitate de martor, fie vânzând sau cumpărând o proprietate funciară, fie ca autor al unor donații. Astfel, la 14 august 1632 și 29 martie 1644, era martor, în primul caz, la cumpărarea unei vii „la Cotnari, pe dealul lui Păcurar”, făcută, anterior, de Savin Prăjescul³⁸, iar în al doilea caz, pentru pământul, vadul de moară, casele și vecinii cumpărați la Sinăuți (ținutul Suceava) de către Velișcu fost comis, ginorele lui Gavrilaş logofăt³⁹.

În ciuda reușitelor cărturărești, este probabil ca starea materială a lui Eustratie să se fi înrăutățit, căci, la 9 iulie 1639⁴⁰, vindea lui Leondari vameșul, satul Pârliți, ținutul Soroca, cu 150 de ughi, vânzarea fiind întărită de Vasile Lupu, la 30 iulie 1639⁴¹. Doi ani mai târziu, Eustratie revenise la o stare mai bună, deoarece la 18 mai 1641, era în măsură să cumpere, în schimbul „a 5 epe cu mânzi”, părțile cu eleșteu, ce aparținuseră familiei lui Lupu din Hârlău. Primul

³⁵ Ovidiu Pecican, *op. cit.*, p. 88.

³⁶ D.R.H., A. Moldova, vol. XXI, Doc. 126, p. 161-162.

³⁷ *Ibidem*.

³⁸ *Ibidem*, Doc. 174, p. 224.

³⁹ Cat. doc. mold., Supliment I, Doc. 638, p. 211.

⁴⁰ Cat. doc. mold., II, Doc. 1368, p. 284.

⁴¹ *Ibidem*, Doc. 1378, p. 286.

dintre semnatarii actului de mărturie este Grigore Ureche, vel spătar, și lui, care are rangul cel mare – susține D. Velciu – trebuie să-i acordăm prioritatea în ceea ce privește formularea: „fratelui și prietenului nostru lui pan Evstratie biv logofăt”⁴². Abia la 20 februarie 1646, a dat Vasile Lupu actul de înțărare, care precizează: „au venit înaintea noastră...sluga și boiarinul nostru Evstratie fost logofăt, cu un zapis de la prea cinstitul și credincios boieru al nostru pan Gligorie Ureache vel dvornic al Țării de Jos și de la alți mari boieri”⁴³.

Destinatară daniei funciare a lui Eustratie, mănăstirea Bisericieni, a cerut și a obținut de la Vasile Lupu înțăriri asupra proprietăților sale, în trei rânduri: 25 martie 1635, 16 aprilie 1637, 14 martie 1638⁴⁴. Dacă în ultimul caz mănăstirii îi erau întărite toate proprietățile, între care și dania care ne interesează, surprinde că, la doi ani distanță, călugării au cerut, în mod special, confirmarea, de către același domn, a daniei fostului logofăt. Insistența călugărilor este explicată prin documentul din 16 aprilie 1637: dania lui Eustratie fusese cumpărată de acesta de la „Ileana, fiica Rujei și de la toate rudele ei”; declarând că „ea n-a vândut partea sa, cât se va alege și nici n-a luat pentru ocina sa”, Ileana a chemat în judecată pe călugări; martorii și rudele petentei au adeverit însă primirea banilor din partea lui „Evstratie logofăt”, așa încât, actul dat de Vasile Lupu consemnează că Ileana „a rămas din toată legea țării”⁴⁵.

Aproape în unanimitate, specialiștii consideră că Eustratie a murit cândva între 4 mai 1646 și 1647, fiind aproape sincron cu Ureche⁴⁶.

Familia lui Eustratie este aproape absentă din documente. Se știe doar că, la 15 martie 1653, Gheorghe Ștefan întărea satul Feteștii lui Contăș, diac de jignicerie, ginerele lui Eustratie Logofătul⁴⁷, iar la 2 aprilie 1679, Contăș, fost mare stolnic și soția sa, Irina, fata lui Istrate Logofătul, dăruiesc mănăstirii Cetățuia un loc de crămă și de pivniță în târgul Cotnari, lângă peretele cramei mănăstirii, pentru pomenire⁴⁸. Așadar, a avut o fiică, Irina, căsătorită cu un mare dregător, împreună cu care, către bătrânețe putea să facă o danie anei mănăstiri, la fel ca și tatăl ei. Contăș era în funcție în 1677, când ambasada poloneză, condusă de Jan Gniński, palatin de Culm, traversa Moldova, pentru a ajunge la Constantinopol, în vederea ratificării păcii de la Zurawna. Din jurnalul secretarului soliei, confirmat de jurnalul lui Jan Gniński, aflăm că, la 22 iunie 1677, „Ienicer-aga a lovit cu hangearul în cap și pe mâini pe Contuș, boier și stolnic moldovean, pentru că nu

⁴² D. Velciu, *op. cit.*, p. 121.

⁴³ *Apud Ibidem*, p. 122.

⁴⁴ *Cat. doc. mold.*, II, *Doc. 1070*, p. 225; *Doc. 1209*, p. 253; *Doc. 1258*, p. 262-263.

⁴⁵ *D.R.H., A. Moldova*, vol. XXIV (1637-1638), volum întocmit de C. Cifodaru și I. Caproșu, București, 1998, *Doc. 67*, p. 67-68.

⁴⁶ O. Pecican, *op. cit.*, p. 91.

⁴⁷ D. Ciurea, *op. cit.*, p. 144.

⁴⁸ *Catalogul documentelor moldovenești din Direcția Arhivelor Centrale*, vol. IV (1676-1700), București, 1970, *Doc. 362*, p. 100.

era mulțumit cu proviantul ce se adusese pentru dânsul”⁴⁹. Umilirea boierilor moldoveni („au fost pedepsiți cu mare rușine sub ochii noștri” – scrie și Jan Gniński) a continuat și în ziua următoare, când: „înainte de așezarea pentru noapte, ienicer-aga a lovit cu bățul pe acel nenorocit boier și stolnic Contuș și nu numai atât, dar a poruncit și oamenilor lui să-l bată, așa încât ne-a arătat mai târziu umerii plini de vânătăi, spunând că nu vrea să mai locuiască în Moldova”⁵⁰. Nu mult după acest eveniment, Contăș a renunțat la dregătorie. Din păcate, nu avem alte mențiuni despre Irina și, cu atât mai puțin, vreo referire la tatăl ei.

Din relatarea solului polon se desprinde și un alt aspect: Contăș ocupa o mare dregătorie în sfatul domnesc, în care îl aflăm și pe Miron Costin. Să nu fi știut Miron Costin că cel pe care îl va incrimina cu atâta tărie, Eustratie, fusese rudă cu unul din dregătorii cu care colabora frecvent, așa cum s-a întâmplat și cu prilejul primirii ambasadei polone?! Sau, dimpotrivă, un posibil conflict cu stolnicul Contăș a influențat tonul lui Miron Costin, ce nu i-a fost potrivnic lui Eustratie în primele sale scrieri?!

A fost căsătorit Eustratie? Dacă da, așa cum ne-ar indica, aproape sigur existența unei fiice, de ce nu-și menționează jupâneasa în actul de donație către mănăstirea Bisericanii? Nici Irina nu menționează nici un copil, ceea ce poate să sugereze că Eustratie n-a avut decât o singură generație de urmași. Devine explicabil de ce, în a doua jumătate a secolului al XVII-lea, nimeni nu se ocupă de apărarea memoriei sale.

LA BIOGRAPHIE D'UN CLERC MOLDAVE – LE CHANCELIER EUSTRATIE BERINDEI

- Résumé -

Un des plus remarquables clercs qui a vécu sous Basile Lupu (1634-1653), impliqué dans l'épanouissement culturel de la Moldavie, a été l'énigmatique chancelier Eustratie. Présenté par Miron Costin comme un des membres de la triade des “chroniqueurs répudiés” (à côté de Simion Dascălul et de Misail Călugărul), le chancelier Eustratie a été présenté de manière négative par plusieurs générations d'historiens. C'est pourquoi dans notre étude nous proposons d'établir une vision plus équilibrée et de préciser le destin individuel de ce clerc. Au-delà des hypothèses relatives à ses études et de sa contribution avérée à la traduction de l'ouvrage *Pravila aleasă* (*Florilège des lois* - 1632), de l'ouvrage *Pravila bisericească Șapte Taine* (*La règle ecclésiastique les Sept Sacrements* - 1644), ainsi qu'à l'élaboration du recueil *Cartea românească de învățătură* (1646), la

⁴⁹ P.P. Panaitescu, *Călători poloni în țările române*, Iași, 1999, p. 80, 77.

⁵⁰ *Ibidem*, p. 81, 77.

biographie du clerc se dévoile à travers les documents: du 30 août 1630 au 25 juin 1632 il a été le troisième chancelier de la Moldavie, ce qui lui a valu des donations de la part du prince Moïse Movilă; pendant le même intervalle il a acheté plusieurs domaines et a fait une donation au monastère de Bisericani. Sous le règne d'Alexandru Iliăș il n'est plus chancelier et il ne sera plus réinvesti dans la fonction antérieure, malgré la protection de Basile Lupu; en 1639 il a traversé un moment de difficultés financières, ce qui l'a obligé à vendre un de ses domaines; après 1642 il recommence à acheter des domaines; on suppose qu'il est mort entre 1646-1647. Le document du 11 octobre 1642 a permis à D. Ciurea d'identifier le chancelier Eustratie à Eustratie Berindei, descendant de l'écuyer tranchant Berindei, mentionné en 1436.

Le chancelier Eustratie Berindei a eu une fille, Irina, mariée au diacre Contăș, devenu écuyer tranchant en 1677. Le couple n'a pas eu d'enfants, ce qui peut expliquer, outre la disparition de certains documents, le manque de tout intérêt pour la préservation de la mémoire du chancelier Eustratie Berindei.

CAPITALELE ȚĂRILOR ROMÂNE ÎN RELATĂRILE CĂLĂTORILOR STRĂINI LA SFÂRȘITUL EPOCHII FANARIOTE (1774 – 1821)

Marian Stroia

Evoluția orașelor (mai ales cum în cazul de față acestea sunt reședințe domnești sau princiare), sub diversitatea aspectelor lor edilitare și urbanistice, urmează evoluția societății în general. Din acest punct de vedere succedarea evenimentelor social-politice, trecerea implacabilă a timpului, modificarea gustului estetic în arta construcției edilitare, într-un cuvânt întregul cortegiu de factori obiectivi și subiectivi care condiționează schimbarea compoziției urbanistice a unei mari așezări orășenești, poate fi recunoscută prin intermediul „straturilor” succesive pe care le păstrează imaginea lui contemporană. De asemenea, raportul este valabil și în sens invers. Istoria unui oraș poate fi reconstituită din „semnele” pe care le păstrează sau le anulează în evoluția sa de-a lungul timpului. Cu cât această istorie este mai bogată în evenimente, cu atât mai interesantă este descifrarea ei prin intermediul urbanisticii, care are limbajul ei specific desigur, mult mai concret și viguros decât acela al unei cărți cu paginile deschise și ilustrate.

În ceea ce privește perioada istorică aleasă spre studiu, intervalul cuprins între tratatul de la Kuciuk-Kainargi (1774) și revoluția română de la 1821 reprezintă o epocă complexă, atât sub raport socio-economic, dar și politic, cu serioase implicații asupra evoluției ulterioare a Țărilor române. Ca moment ce înglobează etapa finală a epocii medievale românești, el s-a caracterizat prin fenomene ce au reflectat destrămarea relațiilor de producție feudale și penetrația lentă, dar ireversibilă a relațiilor capitaliste, vestitoarele noului mod de producție și ale noii orânduiri social-economice.

În ceea ce privește Moldova și Țara Românească, perioada 1774-1821 se integrează în așa numita epocă a domniilor fanariote, a plasării la conducerea celor două țări a unor reprezentanți ai oligarhiei grecești din Constantinopol, instalați aici de către turci din rațiuni de siguranță politică și spoliere economică.

Așa cum s-a subliniat, în chip pertinent, în istoriografia noastră recentă: „evenimentele au dat la iveală și o profundă criză a regimului fanariot, lăsând să se întrevadă de pe acum sensul evoluției viitoare. Pacea de la Kuciuk-Kainargi (1774), marcând rolul preponderent al Rusiei în Europa Răsăriteană și Sud-Estică, accentuează decadența regimului fanariot. Deși restaurat după încheierea păcii, regimul fanariot în țările române prezintă acute fenomene de criză în care se reflectă transformările înregistrate de societatea sud-est europeană. Astfel, declinul militar otoman și intervenția puterilor europene în raporturile turco-române, creează un cadru larg de manifestare pentru mișcarea de emancipare națională. În aceste circumstanțe Imperiul Otoman se vede silit să se deschidă cererilor țărilor române, în

special să fixeze obligațiile în bani ale Principatelor și să-și atenueze practicile abuzive în achiziționarea produselor românești. În aceeași măsură, în 1802 Poarta corectează sistemul politic fanariot, stabilind durata domniei la șapte ani. Obligat la concesi, Imperiul Otoman a încercat să realizeze climatul necesar împăcării contradicțiilor dintre regimul fanariot și forțele politice interne ostile aceluia¹.

Într-un asemenea context ca cel descris mai sus, pentru reconstituirea panoramei capitalelor românești la finele epocii fanariote, un rol deosebit de important ca izvoare documentare îl joacă relatările călătorilor străini din perioada amintită. Așa cum sublinia cu justețe, la vremea sa cunoscutul cercetător George Potra, „Însemnările diferiților călători străini ce-au vizitat Principatele noastre alcătuiesc un izvor prețios pentru istoriografia românească. Ei sunt aceia, după cum am spus și altădată, care scriu așa cum văd, iar constatările lor sunt foarte interesante și de cele mai multe ori obiective, deoarece n-au nici un interes să spună neadevăruri. Câteodată însă, spusele lor ni se par răutăcioase, dar mai totdeauna ele sunt exacte; - singurul dezavantaj pentru noi, dacă e cazul să-i zicem așa, e că în ceea ce scriu ei fac un fel de comparații cu țările și orașele civilizate de unde au plecat. Dar oricum ar fi însemnările acestora, trebuie să le fim recunoscători, pentru că mărturiile lor întregesc cunoașterea diferitelor evenimente și redau atmosfera de altădată din diferite regiuni ale țării, din anumite orașe și în special din București”².

În contextul amintit mai sus, în special cele două capitale, munteană și moldoveană, București și Iași, capătă o semnificație cu totul specială. Fiecare dintre ele reprezintă pe de o parte, reședința politică a principelui în funcție, iar pe de altă parte dețin în chip logic și primatul (asupra celorlalte puncte din rețeaua urbană a epocii) în ceea ce privește ponderea demografică, viața economică, aspectele de viață socială. În asemenea condiții ele devin veritabile *puncte obligatorii* de trecere pentru numeroșii călători străini din epocă, atât datorită semnificației lor politice, cât și plasării lor pe principalele trasee de traversare a principatelor.

Pentru capitala munteană, benefică se dovedește a fi perioada domniei lui Alexandru Ipsilanti, când Țara Românească profită de anii de liniște ce au urmat pustiitorului conflict ruso-turc dintre 1768-1774. Este acea epocă când cunoscutul memorialist și cronicar Dionisie Eclesiarhul însemna în cronica sa că se deschisese „toate schelile (porturi) hotarelor înprejur și de către turci nici o supărare nu era”, că „neguțătorii se lăția cu alișverişurile lor la câştig”, iar „meșteşugarii sporia în lucrarea lor”³.

Pentru această epocă beneficiem de plastica descriere a abatelui italian Lionardo Panzini, venit aici ca perceptor al fiilor domnitorului. Este o prezentare onestă, cu anume exagerări (mai ales în ceea ce privește numărul lăcașelor de cult, și

¹ Cf. Mihai Bărbulescu, Dennis Deletant, Keith Hitchins, Șerban Papacostea, Pompiliu Teodor, *Istoria României*, București, 1998, p. 332-333.

² George Potra, *Din București de altădată*, București, 1942, p. 49.

³ Dionisie Eclesiarhul, *Hronograf (1764-1815)*, ediție îngrijită, note și indici de D. Bălașa și N. Stoicescu, București, 1987, p. 84.

care desigur reflectă șocul inițial produs de imaginea *celuilalt*. Comentariul italianului este conținut, în cea mai mare parte în scrisoarea acestuia din 26 iulie 1776, către prietenul său Diodato Marrone: „Orașul este așezat, într-o câmpie mare, pe râul Dâmbovița, care îl taie în două. Este construit într-un fel despre care nu aveți nici o idee. În afară de o mahala, în care sunt adunați toți negustorii și care este alcătuită după moda nemțească tot restul are înfățișarea unui sat, casele sunt împrăștiate ici și acolo și aproape fiecare e cu grădina sau cu curtea sa. Ulițele principale sunt podite cu scânduri, fapt pentru mine nou și ciudat. Această podire este folositoare pentru a scăpa de noroi, care este îngrozitor când plouă, dar este foarte neplăcută pentru cel care merge cu trăsură, deoarece scândurile nefiind bine îmbinate între ele și nici și nici netede și bine geluite, zdruncină atâta încât lecuiesc de obstrucție intestinală, chiar și pe cei care au suferit de ea zece ani în șir. În acest oraș numărul de biserici și mănăstiri este peste măsură de mare, se ridică aproape la 300. La fiecare zece pași, dai de o biserică mică, sau o capelă sau o mănăstire mică din care 15 sau 20 la un loc ar alcătui una din mănăstirile noastre de mărime mijlocie. Orașul este mai degrabă populat. Se numără șapte mii de case și aproape 20.000 de locuitori: români, greci, bulgari, etc. Sunt mulți germani care au fugit aici din Transilvania. Sunt unul sau doi italieni și tot atâția francezi. Boierii de la Curte vorbesc cu străinii fie limba italiană, fie cea franceză. Între ei, vorbesc întotdeauna grecește. Limba română nu se vorbește, de fapt, la Curte, unde cea mai mare parte din dregătorii care o alcătuiesc sunt greci de la Constantinopol, iar aceștia fie că nu o înțeleg, fie că nu le place să o vorbească⁴. Totuși călătorul italian este destul de corect observator al realităților locale; lui nu-i scapă, spre pildă, sechelele încă vizibile ale războiului recent încheiat: „Bucureștiul însuși, care este de câțiva timp încoace capitala principatului, mai arată încă semnele pustiirii din ultimul război, prin atâtea case ruinate sau arse în parte sau mistuite cu totul de flăcări ... Toată această parte a țării, care se întinde spre miazăzi de București până la Dunăre, e aproape toată depopulată și cu pământul nelucrat, din cauza năvălirilor neconținute, a măcelurilor și a pustiirilor pe care le făptuiau, în vremurile trecute, turcii de dincolo de Dunăre...”⁵.

La nici patru ani după Panzini, o nouă mărturie venea să întregască imaginea noastră despre metropola dâmbovițeană. Ea aparținea tot unui italian, Domenico Sestini, preocupat de numismatică, geografie și arheologie. Sestini călătorise în două rânduri în principatele de la Dunăre: prima oară în 1779, când a fost chemat de domnitorul în funcție de atunci al Țării Românești, Alexandru Ipsilanti (care voia, să-l facă secretarul său și institutorul copiilor săi) și a doua oară în anul următor când voiajează prin Țara Românească, Moldova și Transilvania, spre Ungaria. Impresiile din această a doua călătorie amintitul numismat și le-a publicat abia după treizeci și cinci de ani, în 1815⁶. Capitala pe care o descrie acum

⁴ Cf. Lionardo Panzini, *Scrisori din Țara Românească*, în *Călători străini despre Țările române ...* vol. X, partea I, îngrijit de + Maria Holban, Maria M. Alexandrescu-Dersca Bulgaru, Paul Cernovodeanu (redactor responsabil), București, 2000, p. 213-214.

⁵ L. Panzini, *Scrisori ...* în *ibidem*, p. 223.

⁶ *Viaggio curioso-scientifico-antiquario per la Valachia, Transilvania e Ungheria fine a Viena*, Florența, 1815.

Sestini este într-un real progres – deși intervalul e destul de scurt, față de viziunea antecesorului său. Noi materiale – mai durabile – sunt utilizate la construcția caselor și edificiilor publice, iar viața economică, deși nu la parametri optimi, este, de această dată mult mai dinamică: „Bucureștiul și Iașul pot fi numite mai degrabă sate mari decât orașe, fiindcă sunt alcătuite din căsuțe cu grădini mari și curți ce ocupă suprafețe întinse. După ultimul război cu Rusia, în amândouă orașele s-au ridicat multe palate și case mari de piatră cu un nivel, confortabile, dar fără stil și ordine. La început se recurgea la acoperișul din șindrilă, *astăzi* (subl. ns.) el se face din țigle de teracotă înalte, în formă de unghi ascuțit, pentru a nu ceda sub greutatea zăpezii. În toate camerele există sobe pentru încălzit pe timpul iernii.

După obiceiul turcesc, în centrul orașului se află piața în care se vând mărfuri curente și alimente: dughenele sunt din paie, tencuite cu var, iar străzile acoperite cu blăni de lemn. În mijlocul piețelor se găsesc mănăstiri incluse de ziduri groase, iar în curtea lor interioară se află tot felul de prăvălii pentru mărfurile de valoare. Aceste construcții prezintă marele avantaj că pe timp de război îi apără pe bieții localnici de furtunile și nelegiuirile armatelor turcești (...)”⁷.

Alexandru Ipsilanti – este mazilit la începutul anului 1782, în urma fugii în Austria a fiilor săi Constantin și Dumitru și este urmat la conducerea Țării Românești de Nicolae Caragea și Mihai Șuțu. La începutul domniei cehii dintâi, în februarie 1782 își face intrarea în București – în urma unei lupte diplomatice de câțiva ani – Serghei Lașkarov, primul consul general al Rusiei în Principate. Casa sa devine locul de întâlnire al opozanților Porții. Nu mult după aceea Austria izbutește și ea să-și acrediteze un consul la București în persoana lui Ștefan Raicevich⁸. Prezența acestor primi reprezentanți diplomatici ai marilor puteri vecine spațiului românesc constituie una din caracteristicile noi ce se pot remarca în viața orașului după 1774⁹.

Un alt interesant amănunt, care dă de asemenea culoare și pitoresc tabloului vieții urbane în perioada amintită este prezența unei trupe italiene de teatru, semnalată la 1786 de călătorul englez Jeremy Bentham¹⁰.

Existența, până atunci liniștită a orașului, este întreruptă de izbucnirea, în 1787, a noii confruntări militare ruso-austro-turce. La 10 noiembrie 1789, prințul de Coburg, în fruntea trupelor austriece pătrunde în București. Într-un asemenea context, odată cu Nicolae Mavrogheni părăsesc capitala „turcii cât erau în oraș”. Nu avem relații ale călătorilor străini despre starea orașului în această perioadă, dar izvoarele de care dispunem vorbesc doar de o serie de jafuri ale „cătanelor

⁷ Pentru descrierea de mai sus am utilizat versiunea realizată de selecția Simonei Vărzane, *Prin Țările române. Călători străini din secolul al XIX-lea*, București, 1984, pp. 51-52.

⁸ Relatările lor au fost incluse, de altfel de editori în cuprinsul vol. X, partea I a seriei vechi a Călătorilor, S. Laskarev (p. 549-553) și respectiv Ștefan Raicevich (p. 476-544).

⁹ Cf. Dan Berindei, *Orașul București – reședință și capitală a Țării Românești (1459-1862)*, București, 1963, p. 125.

¹⁰ Cf. Jeremy Bentham, *Călătoria în Țara Românească și Moldova*, în *Călători străini ...*, X/1, p. 709.

împărătești”, cât și despre un incendiu, în decembrie același an, la Curtea Nouă, care distruge fostul palat domnesc al lui Alexandru Ipsilanti.

După încheierea, în august 1791 la Sîștov, a păcii dintre Imperiul Otoman și austrieci, în Țara Românească, respectiv și la București, lucrurile își reiau cursul normal. După o scurtă domnie a lui Mihail Suțu (care ordonă și o cataografiere a Bucureștilor), tronul este ocupat pe o perioadă mai lungă, de Alexandru Moruzi.

În perioada ce urmează până la sfârșitul secolului XVIII capitala principatului muntean este de asemenea traversată sau rezidată de numeroși călători, de etnii diferite: ruși (precum Teodor Vasilievici Rostopcin, Mihail Kutuzov) sau naturalizați ruși (von Struve și von Reimers în 1793), maghiari (medicul anonim – 1792), o serie de englezi (Sidney Smith, John Sibthorp – 1794, James Dallaway – 1794), francezi, precum Charles-Marie de Salaberry (1791), Emile Gaudin (1795) sau Joseph Parant (1798). Impresiile acestora au o serie de elemente comune: deși orașul a traversat perioada noului și îndelungatului conflict, acesta nu a avut niște repercursiuni deosebite. Ce-i drept, urbea s-a mai extins, dar pe fond tabloul nu a suferit modificări de structură substanțiale: aceleași străzi insalubre, podite cu dulapi grosolani de lemn (spre marea disperare a celor ce le traversează în trăsură), o abundență de case mici și lipsa oricărei sistematizări stradale, piețe mici de tip oriental amplasate în punctele centrale ale capitalei. Această stare de lucruri o reflectă, cu remarcabilă plasticitate diplomatul rus Heinrich von Reimers, membru al soliei extraordinare pe care Ecaterina a II-a, țarina Rusiei, o trimite în 1793 la Constantinopol, sub conducerea generalului M.I. Kutuzov. Aflat, în acest context, în trecere prin București pentru câteva zile, călătorul rus (de origine baltică) notează, credem cu destulă onestitate a relatării, la 9/21 august 1793, o parte din impresiile sale, în scrisoarea a XI-a (către un prieten încă neidentificat): „... aproape în fiecare dimineață, îndată după răsăritul soarelui și seara când începea să se răcorească plecam // la plimbare prin oraș și împrejurimi. Ca să mă orientez mai bine, m-am urcat în mai multe turnuri din oraș și m-am desfășurat cu priveliștea minunată a orașului, foarte întins, care, de sus de pe înălțimi, semăna mai mult cu un sat mare, frumos clădit, așezat într-o pădure și împetritat cu grădini și câmpuri mici, decât cu capitala unei provincii și reședința unui principe.

Orașul București este așezat la 44°26'45" latitudine și 43°48' longitudine, pe Dâmbovița, are un mitropolit ortodox și vreo 43.000 de locuitori. Deși este mult mai mare decât <orașul> Iași, nu este atât de frumos construit. Stilul caselor mari boierești de aici, precum și arhitectura lor nu sunt atât de nobile ca ale locuințelor boierești din capitala Moldovei. Însuși interiorul palatului locuit aici de ambasador nu-i atât de spațios și de frumos ca cel în care a locuit la Iași. Totuși aici sunt mai multe case de piatră decât acolo și mai multe biserici zidite în stil gotic (?). Se găsesc aici douăzeci de mănăstiri grecești care sunt ocupate de călugării de la Muntele Athos. În București se află un fel de universitate, în care, în afară de limba română, se predă și religia.

Aici, ca și la Iași, ulițele sunt de obicei rele, podite cu scânduri, și aici mai sunt, în cea mai mare parte, și mai strâmbe și mai neregulate. Aici sunt foarte multe

dughene și în așa-numitul „târg” sunt chiar mai multe rânduri de (dughene) care sunt învelite cu acoperișuri de șindrilă (?) și au o înfățișare primejdioasă, care mai degrabă înspăimântă decât // atrage pe cumpărători. Maghernițele acestea formează locuri de preumblare întunecoasă, unde ești apărat împotriva razelor soarelui și a ploii de streșinile acoperișurilor ieșite în afară. Totuși, datorită podirii proaste nu se arată nici o considerație pentru siguranța picioarelor ...”¹¹.

În perioada primelor două decanii ale secolului următor, al XIX-lea, în viața citadină a Bucureștiului au survenit multe și neprevăzute întâmplări. Anul 1802, spre pildă, a fost extrem de dramatic, fiindu-i proprie marea bejenie din vară (consecință a invaziei trupelor răzvrătitului pașă de Vidin, Pasvantoglu) precum și devastatorul cutremur din 14 octombrie, care a distrus o bună parte din oraș. Timp de aproape șase ani (decembrie 1806-august 1812), orașul a suferit apoi avatarurile primului conflict ruso-turc din secolul XIX, și a fost ocupat de trupele ruse, iar la 1821 a fost martorul furtunoaselor evenimente care au însoțit revoluțiile română și greacă. Toate aceste episoade, deși și-au pus amprenta asupra conformației de ansamblu și structurii arhitectonice, nu i-au putut însă împiedica dezvoltarea și expansiunea sa, atât locativă, cât și economică sau demografică. Dacă la finele secolului XVIII, Lionardo Panzini, menționat de noi anterior, aprecia populația orașului doar la 20.000 de locuitori, cifră neîndoielnic net inferioară realității, călătorii care se succed după 1800 o evaluează între 60.000 și 100.000 de locuitori (Batthyani: 80.000 (1801); Clarke: 80.000 (1801); Aubert: 60.000-80.000 (1807); Ali bei el Abbassi: 60.000-70.000 (1807); Bantăș Kamenski: 60.000 (1808); Lagarde: 80.000 (1813); Macdonald Kinneir: aproape 100.000 (1813); Recordon: 80.000 (1815); Jakovenko: 80.000 (1820); Sophie Jonson: 60.000 (1820))¹².

Pentru Bucureștinul începutului de secol, deosebit de sugestivă și colorată rămâne relația călătorului englez Edward Daniel Clarke, aflat în suita ambasadorului britanic ce traversează orașul în primăvara lui 1802. Descrierea rețelei stradale, datele demografice, informațiile culturale, fac din ea un izvor de prima mână. Iată pentru exemplificare, câteva pasaje mai semnificative: „După formalitățile obișnuite de salutare, ambasadorul // și prințul Moruzi au fost mutați din trăsurile lor în două carete de paradă. Mulțimea acum era imensă și, pe tot parcursul pe care înainta această uriașă procesiune, trecea printre rânduri dese de privitori, înșirați și de o parte și de alta, având printre ei și muzici care cântau. Muzica domnului Țării Românești ne precede călare la intrarea noastră în București. Înaintând pe ulițe, trăsurile noastre erau supuse unor zdruncinături neîncetate și nemaipomenit de tari, căci erau trase peste niște trunchiuri de copaci și alți dulapi mari de lemn așezați de-a curmezișul – în loc de pietruială, <întocmai> ca pe drumul de la St. Petersburg la Moscova și formând un fel de plută înotând în noroi lichid. Acesta, pe măsură ce dulapii se înfundau în el din cauza greutateii, sărea în sus prin interstiții. Toate aceste bucăți de lemn erau libere și când erau astfel puse în mișcare, ele păreau ca un pod plutitor în

¹¹ Heinrich von Reimers, *Scrisoarea a XI-a*, în *Călători străini ...*, vol. X/II, București, 2001, p. 1167.

¹² Dan Berindei, *op. cit.*, p. 142.

întregime fărâmat, ce se desfăcea în bucăți și amenința să se îngroape în golurile ivite între ele.

... Toată populația din București nu trece de optzeci de mii de oameni, dar numărul trăsurilor ce se țin aici se urcă la patru mii. Adevărul este că ulițele sunt adesea aproape de netrecut în alt chip decât folosind un vehicul, și chiar așa nu e întotdeauna ușor să mergi pe ele. Domnul (Mihai Șuțu, -n.n.) și-a trimis propria lui trăsură ca să ducă pe domnul Cripps și pe domnul Summerer la audiența de la Curte și acești domni s-au văzut nevoiți să se adreseze celui mai de seamă boier pentru acest drum spre Curte". Un alt segment relevă utile și semnificative date despre viața comercială și cea publică a orașului: „Hanurile pentru primirea mărfurilor sunt foarte mari și bune; prăvăliile de asemenea sunt de dimensiuni așa de mari și așa de bine îndestulate, că e posibil să se găsească aici de vânzare mult mai multe articole decât la Constantinopol. Locuitorii nu au nici un fel de distracții publice și plictiseala din timpul iernilor lor e proverbială”¹³.

Bucureștiul este vizitat sau străbătut de vizitatori de alte nații și în timpul războiului ruso-turc dintre 1806-1812, aflați majoritatea dintre ei cu însărcinări oficiale (Fr. Aubert (1807), P.V. Divov (1808), A. Bantiș Kamenski (1809), A. de Langeron (1806-1812).

Din păcate relațiile lor de voiaj sunt mai ales pentru obiectivul propus în studiul nostru – mai puțin relevante pentru înfățișarea orașului, fiind, mai curând axate pe descrierea societății de aici, a relațiilor cu localnicii, a vieții sociale și culturale a urbei. Este însă evident faptul că autoritățile ruse de ocupație erau preocupate de situația orașului: în perspectiva mai largă și chiar posibilă în care întrevădeau anexarea principatului muntean la imperiul țarist se ordonă efectuarea unei catagrafii amănunțite a orașului în 1810-1811¹⁴, iar lucrarea mai sus pomenită a lui Pavel Divov, are de asemenea un caracter extrem de sintetic, având forma unei statistici aproape efectuate *la cerere*¹⁵.

După încheierea războiului și retragerea trupelor rusești, orașul a reintrat în evoluția sa obișnuită. Cu excepția unor calamități ale naturii, epidemii sau incendii, epoca domniilor lui Nicolae Caragea și Alexandru Suțu a reprezentat o etapă de dezvoltare economică, ascensiune demografică și ameliorări sensibile în plan cultural și instituțional.

¹³ Cf. Edward Daniel Clarke, *Călătoria în Țara Românească (1802) în Călători străini despre Țările române (1800-1821)*. Volum elaborat de Paul Cernovodeanu (redactor responsabil), Georgeta Filitti, Beatrice Marinescu, Șerban Rădulescu-Zoner, Marian Stroia (sub tipar), p. 268-271. Traducerea din limba engleză aparține lui Paul Cernovodeanu.

¹⁴ Cf. Ion Ionașcu, *Date statistice despre București în anii 1810-1811 culese din Arhivele Moscovei* în "Revista arhivelor", II/1958, nr. 1; mai recent Paul Cernovodeanu, Irina Gavrilă, Panait I. Panait, *Catagrafia orașului București din anii 1810-1811*, în „Revista istorică”, I (1990), nr. 7-8, p. 705-723.

¹⁵ Cf. Paul Cernovodeanu, Alvina Lazea, *Noi izvoare statistice din arhivele ruse privitoare la Principatele Române*, în "Revista arhivelor", 35 (1973), nr. 1, p. 52-95.

Unul din martorii interesați ai acestui interval este aristocratul A. Lagarde, aflat spre 1813 în orașul de pe Dâmbovița¹⁶. La sosirea în București, el este plăcut impresionat de aspectul orașului și de buna primire pe care i-au făcut-o atât boierii, cât și orășenii. Înainte de sosire, din cele auzite, își făcuse o idee proastă despre București, dar văzându-l și-a schimbat-o imediat. După mărturia lui, orașul avea multe clădiri interesante, dar ceea ce i-a atras în mod special atenția au fost nenumăratele biserici și acel specific caracteristic al orașului, rezultat din amestecul de viață occidentală și orientală.

În timpul șederii la București, Lagarde a avut ocazia să fie martor la arderea palatului domnesc, calamitate care a afectat destul de mult structura urbanistică a orașului: „La ora cinci dimineța un zgomet îngrozitor m-a făcut să sar din somn. Am crezut că orașul e jefuit; o lumină extraordinară strălucea în camera mea, alergai la fereastră și văzui chiar în fața mea palatul domnitorului Valahiei cu totul în foc. Așezat pe o coloană (Dealul Spirei) îmi reprezenta Vezuviul în furia sa; torențele de flăcări care izbucneau de acolo amenințau orașul cu un incendiu general. Bucureștii, clădit aproape în întregime *din lemn* (subl. ns.) se găsea în pericol de a se aprinde în toate colțurile sale ... Câteva ore [...] după aceea [slujbașii] veniră să ne spună că au potolit focul, dar că palatul și tot ceea ce se afla în el a căzut pradă flăcărilor”¹⁷.

Pentru anii ce au urmat (până la revoluția condusă de Tudor Vladimirescu) mai dispunem și de alte consemnări: ale francezului François Recordon, ale englezoaicei Sophie Johnson sau ale rezidentului rus Ignati Iakovenko. În special acesta din urmă se dovedește a fi un martor destul de credibil și avizat cunoscător al realităților dâmbovițene. La 4/16 mai 1820, notează Iakovenko: „... am intrat în orașul București pe strada ce se cheamă Podul Mogoșoaiei, pavat doar bârne groase de lemn. Am văzut un număr suficient de case bune, în cea mai mare parte a lor de două etaje și acoperite cu șindrilă, iar unele și cu plăci de fier. Dar întorcându-mă la stânga de pe Podul Mogoșoaiei repede am observat că celelalte străzi nu sunt atât de potrivite cum este aceea pentru trecerea cu trăsura; sunt deosebit de înguste, pavate prost și în mai multe locuri atât de murdare, încât cu greu se putea trece. Chiar și strada unde se află rândul prăvăliilor de la Lipsca (unde am văzut multe mărfuri din cele mai frumoase de la Lipsca) în multe locuri pavajul era în total rupt. De altfel, găsesc că orașul acesta este mult mai populat decât Iașii și se pot găsi în el de asemenea suficiente case construite nu de mult, după stilul arhitecturii europene. Râul Dâmbovița curge chiar în mijlocul orașului, dar din cauza adâncimii mici nu este practicabil pentru navigație. O parte însemnată a orașului, dar mai cu seamă cea numită Gorgan, aflându-se în depresiune de multe ori în timpul ploilor de primăvară, este inundată și de aceea este considerată nesănătoasă”¹⁸.

¹⁶ Lagarde despre Bucureștii din vremea lui Caragea, în vol. George Potra, *Din Bucureștii de altădată*, București, 1942, p. 49-52.

¹⁷ Idem, *Din Bucureștii de altădată*, București, 1981, p. 94.

¹⁸ Cf. Ignati Iakovenko, *Nineșnee sostoianie tureŭkikh kniajestv Moldavii i Valahii i Rossiskoz Bessarabskoi oblasti*, Sankt-Petersburg, 1828, Izd. Kacenovskogo, p. 39-40 (traducerea ne aparține).

În cuprinsul aceleiași descrieri, conținută însă în scrisoarea a 4-a, datată 9/21 mai 1820, naratorul completează datele furnizate mai sus cu noi elemente ca și cu precizări de ordin cifric privind situația diverselor tipuri de imobile. Corelate și cu alte date furnizate de izvoarele de epocă, informațiile călătorului rus ni se par, de aceea destul de verosimile, cu unele mici amendamente.

Astfel, la o populație estimată de Iakovenko pentru capitala munteană de circa 80.000 persoane (cifră ușor exagerată după părerea noastră), reveneau circa 16.000 case de locuit, 26 mănăstiri de piatră, 72 de biserici de diverse mărimi, 7 hanuri mari și 28 mici, 4 spitale, 4 băi grecești, etc.¹⁹.

Orașul așa cum îl prezintă personajul nostru, avea deci o viață economică destul de dinamică, cu un ușor avânt cultural (sunt menționate 4 tipografii și o „casă de teatru”), dar rămânea în continuare deficitar, în ceea ce privește starea rețelei stradale, igiena municipală, climatul natural puțin favorabil sănătății.

Nici despre orașul Iași, reședința domnească pentru celălalt principat românesc, Moldova, nu ne lipsesc relațiile de călătorie, cu caracter descriptiv (topografic, demo-istoric, habitat urban, viața cotidiană). Ca și în cazul Bucureștiului și în cazul Iașului percepțiile variatelor personaje care străbat urbea de pe Bahlui sunt determinate de comparațiile, inevitabile, cu realitățile urbane din țările din care provin. Din acest punct de vedere, nu putem să nu fim ca atare de acord cu aprecierea făcută în cea mai recentă cercetare asupra relațiilor de călătorie în spațiul românesc de către Mihaela Grancea: „Orașele din spațiul românesc nu se vor bucura de aceste privilegii ale descripției, căci străinii văd în spațiul urban din Principate doar cadrul convențional al autorității; târgurile și orașele (mai ales cele din aria extracarpatică) le par structuri închise în sine, cu contraste puternice, spații necivilizate – mai toți occidentalii se plâng de străzile strâmte și noroioase care le aduc aminte de propriul trecut citadin și anarhic; în fapt acesta nu era chiar atât de îndepărtat, noroiul și aspectul rural sunt prezente în urbanitatea occidentală și central-europeană – marcă socială și dovezi ale conservării unor deprinderi anacronice (absența igienei stradale, creșterea porcilor pe străzi)”²⁰.

E de remarcat aici, cu un anume regret, că pentru începutul perioadei care ne interesează, relațiile de care dispunem sunt destul de imprecise, iar în unele cazuri chiar răuvoitoare, reflectând o anume subiectivitate a autorilor în discuție. Așa este cazul lucrării francezului Jean-Louis Carra, care a deținut funcția de secretar al domnitorului moldav, Grigore Ghica III.

În lucrarea sa, apărută la 1777 și tipărită în Franța, la Bouillon, Carra oferă o descriere de ansamblu a principatelor românești²¹; și în chip firesc se oprește și asupra capitalelor acestora. Referitor la Iași, el ne informează că avea o populație de circa

¹⁹ Ibidem ..., p. 48-49.

²⁰ Mihaela Grancea, *Călători străini prin Principatele Dunărene, Transilvania și Banat (1683-1789). Identitate și alteritate*, Sibiu, 2002, p. 272.

²¹ Cf. Jean-Louis Carra, *Disertație geografică, istorică și politică asupra Moldovei și Țării Românești (1777)*, în *Călători străini ...*, X/1, p. 245.

30.000 de locuitori, că nu era înconjurat de ziduri, iar casele lui, rare, fiind dispersate pe o suprafață foarte largă. Pe străzi se înșirau dughene cu diferite mărfuri și cafenele. Perceptorul francez găsește agreabilă îmbrăcămintea locuitorilor, deși este prea largă.

În egală măsură el face o serie de aprecieri cu privire la răspândirea științei de carte, indicând numele unora dintre cărturarii locali pe care i-a cunoscut.

Cu un an înainte de Carra, respectiv în 1776, se tipărea la Viena scrierea lui Franz Sulzer despre istoricul principatelor dunărene. Scrisă aproape imediat după războiul ruso-turc de la 1768-1774, starea de lucruri descrisă de autor reflectă, într-o anumită măsură, urmările acestui conflict²². Fără a intra în comentarii asupra valorii istorice a amintitei opere, ce ne interesează acum este doar modul în care este reflectată în ea imaginea capitalei moldave.

Potrivit lui Sulzer, orașul s-ar fi aflat – fie în vecinătatea, fie chiar pe locul unei veehi așezări romane, Augustia. Este un oraș deschis – susține istoricul austriac, iar zidurile înconjurătoare, așa cum sunt ele redată într-o stampă din cartea privind războiul dintre ruși și turci, reprezintă o simplă născocire. Populația este estimată ca a fi jumătate din cea a Bucureștiului; din cele 12.000 de case câte avusese în trecut, au rămas – susține Sulzer, doar 2.000, iar printre acestea multe ruine. În ceea ce privește rețeaua stradală, autorul menționează că doar o singură stradă era podită, pe ea fiind situată clădirea mitropoliei.

Curtea domnească, situată lângă biserica principală Sf. Nicolae, este o clădire neregulată, veche și prost construită. Dat fiind că în timpul războiului a servit drept sediu comandamentului suprem al trupelor rusești, nu a avut de suferit. Autorul nu specifică existența celor 40 de biserici menționate de Cantemir, dar ne informează că mănăstiri sunt tot atât de multe ca și la București.

În chip oarecum paradoxal, deși perioada care începe cu 1787 și se încheie cu sfârșitul secolului nu este una complet liniștită, ci include în cuprinsul ei (la fel, firește ca și în cazul Bucureștiului) evenimentele legate de ultimul război ruso-austro-turc al secolului, numărul martorilor crește. Dispunem, între altele, pentru această etapă a istoriei Iașului de relațiile întocmite de contele Alexandre d'Hauterive (1787)²³, Balthazar Hacquet (1788-1789)²⁴, de prințul Charles-Joseph de Ligne (1788)²⁵, de Balthasar von Campenhausen (1790-1791)²⁶, Stanislaw

²² Franz Sulzer, *Geschichte des transalpinisten Daciens*, bd. I-III, Viena, 1781.

²³ Memoire sur l'état ancien et actuel de la Moldavie (1787), București, 1902.

²⁴ Balthazar Hacquet, *Prima călătorie – iulie 1788 ...*, în *Călători străini ...*, X/II, p. 811-845.

²⁵ Charles-Joseph de Ligne, *Scrisori din Iași din anul 1788*, în *ibidem*, p. 913-917.

²⁶ Leyon Pierce Balthasar von Campenhausen, *Despre cele văzute, trăite sau auzite în Moldova (1790-1791)*, în *ibidem*, p. 864-890.

Malachowski (1791)²⁷, Feodor Vasilievich Rostopcin (1791)²⁸, Johann Cristian von Struve și Heinrich von Reimers (1793)²⁹, Andreas Wolf (1780-1804)³⁰.

Dintre aceștia, cea mai plastică imagine se pare că este cea oferită de Balthasar Haquet la 1788. Inginer, de origine franceză, aflat în slujba Habsburgilor pentru prospectarea minelor din spațiul românesc, își va depăși condiția pur funcționărească și tehnică, oferindu-ne o descriere (bazată pe multe date luate de la Sulzer) cu atât mai complexă, cu cât poate să facă comparația cu un Iași anterior: „Și acum câteva cuvinte despre acest oraș (Iași – n.n.); se află pe râul Bahlui care taie toată mlaștina și din partea de sus și din cea de jos. De douăzeci și cinci de ani, de când nu am aflat alte schimbări decât câteva case noi boierești de piatră, pe care cei de aici le denumesc palate. O asemenea clădire constă, de cele mai multe ori dintr-un pătrat sau octogon, unde în rândul de jos sunt locuințele personalului și bucătăria. Rândul de deasupra are întotdeauna o mare ieșitură, spre care suie din curte o scară dublă, și care cu streășina mare a acoperișului de țiglă formează un cerdac pe care, în timpul verii, bărbați și femei își petrec ziua în trândăvie, pe divane sau sofale. Totul este lipsit de cel mai elementar gust. Ai putea mai degrabă numi acest oraș un sat mare decât altceva, întrucât barăcile de lemn, ca și casele de boieri se află în niște curți mari și mai au și grădini și mai mari în jurul lor, unde rar se mai află altceva afară de iarbă și cireși, meri sau pruni. Mobilierul din camere este după moda turcească și constă dintr-un divan, un dulap și niște scaune, care însă la turci nu se obișnuiesc, și afară de acestea nici un fel de mobilă sau îngrijire. Se poate vedea de aici ce puțin au de făcut femeile în țările acestea, când sunt așa de puține nevoi gospodărești. Bisericele, foarte numeroase, sunt toate – așa cum am mai arătat – întunecoase și de cele mai multe ori murdare.

În ele sunt multe chipuri de domni, înfățișați de o mare strălucire, la care nu mai e îngăduit să aspire domnii de după Nicolae Mavrocordat, de pildă: să-și împodobească gugiumanul cu giuvaeruri, să poarte blănuri de vulpe neagră și așa mai departe. Din starea aceasta a capitalei poți să deduci mizeria satelor și în ce împrejurări triste trebuie să se afle etc. Locuitorii (străini) ai capitalei sunt mai adesea: greci, armeni și evrei, uneori și ceva unguri, slavi și țiğani³¹.

(După cum arată și Sulzer, orașul nu a fost niciodată o cetate, neavând nici poziție prielnică pentru aceasta).

Tabloul oferit de B. Haquet este cu atât mai interesant cu cât, pe lângă datele privind habitatul, relația are și meritul unui succint izvor istoric, oferind o

²⁷ Stanislaw Malachowski, *Pamiętniki*, Poznań, 1885, în P.P. Panaitescu, *Călători poloni în Țările Române*, București, 1930, p. 244-250.

²⁸ Feodor V. Rostopcin, *Scrisoare către R.S. Voronșev*, în G. Bezviconi, *Călători ruși în Moldova și Muntenia*, București, 1947, p. 145-146.

²⁹ *A doua călătorie prin Moldova (1793)*, în *Călători străini*, X/II, p. 1121-1143 și respectiv *Scrisoarea a VIII-a*, în *Ibidem*, p. 1154-1157.

³⁰ Andreas Wolf, *Contribuții la o descriere statistico-istorică a Principatului Moldovei*, în *Călători străini* ..., X/II, p. 1253-1278.

³¹ B. Haquet, *op. cit.*, în *vol. cit.*, p. 843.

viziune credem corectă, asupra situației orașului în timpul conflagrației amintite: „Orașul Iași a fost lăsat nestrucăt de turci, în afară de jefuirea sa, întrucât plecarea lor a fost prea zorită pentru a le îngădui să-l distrugă. Când am fost aici în iunie 1789, aici era cartierul general al armatei ruse, de sub general-feldcarnarșalul Rumianțev. El pierduse tocmai comanda și se retrăsese la trei ore depărtare de oraș, unde trăia cât se poate de mulțumit pe moșia unui boier ... fără a arăta cea mai mică supărare ... etc.

În fața capitalei erau cantonați vreo câteva sute de soldați, în afară de garnizoana locală destul de puternică. Dar armata principală, acum sub comanda cneazului Potemkin, se afla la paisprezece mile mai înspre Marea Neagră, între râurile Bârlad și Prut, mai sus de Fălciu. *Orașul*, ca și toată țara, este destul de depopulat (după o mulțime de nobili, bineînțeles numai greci ... au acceptat dregătoriile și averile moldovenilor, luându-le locul, aceștia fiind siliți să plece din țară cu tot ce aveau ... etc.). Ca tip reprezentativ al acestor greci, Alexandru Moruzi, fratele fostului domn)³².

În mare, ne confruntăm așadar eu aceeași imagine a târgului românesc mai evoluat, cu o rețea stradală defectuoasă și greoaie, cu un mediu natural puțin propice, cu o stare de igienă (atât publică, cât și în unele cazuri individuală) destul de deficitară. Un București mai mic, cu un ușor specific oriental, desigur și cu o altă locație geografică, supus la fel ca și acesta vicisitudinilor evenimentelor istorice nefavorabile (războaie, cutremure, incendii sau alte calamități).

O anume ameliorare a situației urbei o reflectă relația sasilui Andreas Wolf – medic în orașul amintit și care consemnează o situație corespunzând sfârșitului de secol și mergând până la 1804.

Iașul – consideră Wolf – ar fi avut o poziție plăcută, dară n-ar fi existat mlaștina de lângă Bahlui și murdăriile care se adunau în șanțurile din oraș. Din cauza lor locuitorii suferau în permanență de friguri și alte molime, motiv pentru care medicul german propune asanarea șesului Bahluiului.

După aprecierea sa – în oraș ar fi existat, un număr exagerat de biserici și mănăstiri, precum și câteva case boierești, care privesc de la înălțimile de la Galata și Cetățuia dau o priveliște plăcută. Văzută însă din interior capitala Moldovei nu are însă un aspect tot atât de plăcut. Lipsesc zidurile înconjurătoare, străzile sunt întortocheate, iar curțile sunt împrejmuite mai mult cu garduri de nuiiele decât de scânduri.

Călătorul menționează existența a vreo 2.000 de case, dar numai a zecea parte din ele sunt construite din pintră și cărămidă, celelalte fiind edificate din vâlătuci. Cu etaj ar fi doar vreo 40 de case.

Orașul dispune de câteva străzi cu prăvălii, construite din lemn, fără nici un gust, dughene pe care incendiile le devastează adeseori. Există un singur han, cu un fel de curte mare pătrată, înconjurată de ziduri înalte și joase. El dispune de un număr de margini unde negustorii bogați depun mărfuri pentru a le apăra de hoți și

³² *Ibidem*, p. 842.

incendii. Este specificată existența singurei școli din oraș, clădită cu 25 sau 26 de ani înainte lângă mitropolie. Aflăm, cu același prilej și despre prezența celor trei băi locale, dintre care una este la Curte, a doua la Beilic, folosită de populație numai atunci când nu erau turci în oraș: a treia era Feredeul turcesc, din spatele Mitropoliei, folosit mai mult de boieri. O taxă de 10 până la 20 de parale permitea accesul la serviciile sale.

A. Wolf are cuvinte de laudă la adresa câtorva din domnii anteriori care au adus apă în oraș prin conducte și care au construit cișmele. Constată totuși că în urbe se simțea o mare lipsă de apă și de aceea, în 1804 s-au construit vreo 30 de fântâni adânci. Apa adusă prin conducte – notează el – nu avea un gust plăcut³³.

În primele două decenii ale secolului al XIX-lea, Iașul a făcut obiectul descrierilor de călătorie a numeroase personalități, de origine socială și etnii diferite. Totuși, fiecare dintre ele nu conține decât imagini segmentiale; și doar din corelarea acestora se poate eventual obține un tablou de ansamblu.

Pe lângă A. Wolf (comentat de noi anterior), în această serie se înscriu aristocratul de origine maghiară Vincze Bathyani (1801), francezul Rochechouart (1804), Christine – soția diplomatului francez Charles Reinhard (1806); englezul Thomas Thomson (1807), contele de Moriolles (1809), medicul englez William Mc Michael (1817). Mai ales relația lui Thomson³⁴, accentuează pe sistemul greoi în care se prezentau străzile podite cu dulapi de lemn; traversarea acestora – afirmă englezul – lăsa impresie de neuitat nefericitului călător.

În anul 1820, Iașul se înscrie în traseul de voiaj al pictorului și eseistului englez Robert Ker Porter. Observațiile călătorului englez asupra societății ieșene – este vorba bineînțeles de clasa boierească, sunt în general juste, deși reflectă o simpatie binevoitoare pentru moldoveni. Autorul pune într-o lumină necruțătoare fastul găunos și caricatura de curți princiere ale domnilor fanarioți, a căror putere precară depindea de bunul plac al Porții.

La 13 februarie 1820, după o obositoare călătorie de circa trei zile Porter ajunge la Iași, pe care îl consideră drept : „un oraș frumos, așezat pe un teren inegal, o parte pe coasta unei coline, iar restul de-a lungul văii. Regiunea înconjurătoare este frumos vălurită, împădurită, iar în apropierea orașului, îmbogățită cu grădini și vii. Fără îndoială, datorită anotimpului, n-am putut vedea decât scheletul acestor frumuseți, care, atunci când sunt înviate de primăvară și îmbrăcate iarăși în frunze verzi și muguri, trebuie să egaleze orice priveliște primăvăratică, oricât de frumoasă ar fi ea, de pe acest țărm al Prutului”.

După ce furnizează o plastică descriere a vieții de la curtea princiară a lui Mihai Suțu, caracterizată prin opulență, lux și o spioală de fast, călătorul englez completează tabloul anterior cu câteva impresii de ansamblu asupra urbei (unele

³³ Andreas Wolf, *op. cit.*, în vol. *cit.*, p. 1271-1275.

³⁴ P.V. Haneș, *Un călător englez despre români. O scriere englezească despre Principatele Române* ..., București, 1920, p. 68-70.

din informații păcătuind însă prin imprecizie): „Iașii sunt un oraș bine clădit, cu multe grădini și parcuri care, după felul obișnuit al acestor orașe răsăritene îi sporesc întinderea, dând un aspect mai plăcut și un aer așijderea. Orașul are între 60 și 70 biserici, Mitropolia fiind o clădire impunătoare, închinată Sf. Ștefan. Înăuntru totul este mohorât și cu zugrăveli din viețile sfinților – bărbați și femei –; o raclă cu mare faimă fiind mândria bisericii. Racla este a sfintei fecioare Paraschiva ale cărei moaște se află într-un sicriu de argint, fiind adorate de șiruri de pelerini veniți în fiecare an să-i invoce puterea”³⁵.

Relația lui Ker Porter despre capitala Moldovei se încheie cu furnizarea de date cu caracter demografic și sănătate publică: „În vremea vizitei mele ... Iașii nu se puteau mândri decât cu o populație de 25.000 suflete, ciuma făcând multe ravagii cu 4 luni înaintea sosirii mele. Desigur că ea [epidemia – n.n.] abia începuse să bântuie când eu plecam din Constantinopol”³⁶.

Nu putem încheia fără a adăuga ca anul-limită al investigației noastre (respectiv 1821 – nu a avut un impact deosebit în ceea ce privește structura urbanistică, rețeaua și habitatul stradal și locativ în cazul celor două capitale, ci doar acestea au servit ca teren de manifestare puternicelor turburări revoluționare din acest an.

Cernăuți. Parte componentă a principatului Moldovei (până la raptul teritorial al Bucovinei din 1775), urbea de pe Ceremuș, nu s-a remarcat până la acea dată printr-un potențial demografic sau structură urbană deosebite. Astfel, potrivit datelor de care dispunem până în prezent, la 1762 orașul avea cam 2000 de case, dar dispunea totodată și de câteva hanuri mari, de bună capacitate. Majoritatea caselor erau din lemn, dispuneau de un foișor înainte, aveau acoperișul de șindrilă, cu creștături în lemn la cerdac și la poartă și cu diferite podoabe de lemn pe acoperiș. Sub case se aflau pivnițe³⁷. Pentru a se extinde și popula orașul s-au atras coloniști străini, ocazie cu care s-au stabilit aici mulți evrei din Polonia.

Anii 1775-1776 marchează consfințirea oficială (prin tratatul de la Constantinopol din mai 1775 și respectiv aranjamentul teritorial de la Palamutka din iulie 1776) a acaparării Bucovinei de către Imperiul Habsburgic^{37 bis}. Cum Bucovina a devenit „ținut de margine” (*Kreisant*) orașul a devenit reședința guvernatorului militar numit de administrația imperială, generalul Enzenberg. La acea dată orașul dispunea de 414 case, 232 dintre acestea aparținând populației românești, 34 de edificii au intrat în proprietatea statului austriac, iar 76 de locuințe aparțineau

³⁵ Sir Robert Ker Porter, *Travels in Georgia, Persia, Armenia, Ancient Babylonia ... during the years 1817, 1818, 1819 and 1820*, vol II, London, 1822, p. 801.

³⁶ *Ibidem*, p. 802.

³⁷ R.F. Kaïnd, *Geschichte von Cremowitz*, Cremowitz, 1908, p. 168.

^{37 bis} În legătură cu acest episod vezi Ion Nistor, *Răpirea Bucovinei (1775)*, în „Junimea Literară”, XXI (1932); N. Adăniloae, *Despre suzeranitatea otomană și nerespectarea de către Poartă (la 1775 și 1812 – a obligațiilor de apărare a teritoriului Țărilor Române)*, în „Revista de istorie”, 35, 1982, nr. 8; cf. N. Ciachir, *Din istoria Bucovinei (1775-1918)*, București, 1992, p. 14-16.

celorlalte minorități etnice coabitante³⁸. Era consemnată și o populație de 278 de familii, iar în localitatea aferentă Roșă 111, deci un total de aproape 400³⁹.

Era previzibil de altfel ca odată cu instalarea aici a unor organe importante ale administrației imperiale, orașul să cunoască o anume extindere, chiar dacă ea nu este atât de spectaculoasă. Această stare de lucruri este evidențiată, de mențiunile făcute la 1788 de medicul și naturalistul Baltazar Hacquet, care consemna: „Înainte de Cernăuți toată câmpia se umple de bălți, din cauza schimbărilor neconținute ale albiei Prutului. Aici trebuie să treci Prutul dacă vrei să ajungi la Cernăuți. Această capitală a întregii Bucovine se află chiar la Prut, pe malul cel înalt dinspre sud. Acest mic oraș, ce consta doar din șase sau șapte sute de case, este cu totul deschis și a căpătat, de când e sub sceptrul împăratului Iosif, multe clădiri solide de piatră pe când mai înainte nu erau decât *case de lemn* (subl. ns.). Pietrele pentru această construire au trebuit aduse de pe dealul Teținei. În acest loc este un cerc de administrație pentru toată țara (provincia – n.n.) pe care o conducea odinioară un singur ispravnic, și mai este o mică garnizoană și sediul comandamentului unui general, precum și al arhiepiscopului ortodox de Rădăuți. Când am fost acolo, personalul de pază consta dintr-un batalion al unui regiment teritorial, format din oameni bătrâni, inapți pentru un serviciu activ de campanie”⁴⁰.

La 1802, deci un deceniu și jumătate mai târziu, unele relatări sporadice apar în însemnările de călătorie ale germanului Ioseph Robrer. Acesta consemna puternicul spor demografic înregistrat de noua provincie a imperiului, care atingea – după estimarea sa – circa 35.507 familii (față de numai 11.000 sau 12.000 în perioada anterioară ocupării). Între localitățile urbane mai însemnate care grupau această populație alături de Siret și Suceava este menționat și Cernăuțiul. O mențiune pasageră ne indică, înființarea – la 1785 – a unei farmacii pentru uzul locuitorilor, până la acea dată neexistând vreuna. Însemnările despre capitala Bucovinei (acum) austriece – se încheie cu constatarea dezagreabilă a unei clime foarte aspre, fapt ce determină un mare consum de lemne de foc⁴¹.

Informațiile noastre despre Cernăuți la începutul secolului al XIX-lea mai pot fi completate și cu datele furnizate la 1805, de contele de origine maghiară Vincenz Bathyani, ce a deținut înalte funcții în administrația aulică. Deși bun observator al realităților locale, mențiunile furnizate de eruditul călător nu îmbogățesc în chip substanțial imaginea oferită de Hacquet sau Rohrer: „<Orașul> Cernăuți nu este așezat departe de Prut, care adeseori îl vatămă și veșnic îl amenință. De aceea se caută a se abate <râul> în altă parte, cu atât mai mult cu cât pe lângă toate celelalte, aici se dă de apă la o foarte mică adâncime. Orașul propriu-zis constă într-o singură stradă și acoperă o colină, pe care o înconjoară locuințe

³⁸ Cf. Al. Bocănețu, *Istoria orașului Cernăuți pe timpul Moldovei*, ed. a II-a, Cernăuți, 1933, p. 104.

³⁹ *Ibidem*.

⁴⁰ Baltasar Hacquet, *Prima călătorie ... iulie 1788*, în *Călători străini ...*, X/II, p. 816.

⁴¹ Cf. Joseph Rohrer, *Bemerkungen auf einer Reise von der türkischen Gränze über die Bukowina – durch Ost und West Galizien ...*, Wiena, 1804, p. 43, 58, 59.

sărăcăcioase. Sub stăpânirea turcească, orașul se compunea numai din acestea din urmă. Iosif al II-lea a fost primul care i-a dat o înfățișare mai bună prin ridicarea multor clădiri publice și cazărmi, pe care le ocupă eroii de la Rohatyn ... Populația Cernăuților atinge cifra de 6.000 de suflete, printre care se află germani, moldoveni, evrei, armeni și ruteni. În afară de aceste națiuni, în Bucovina mai sunt și locuitori maghiari ...”⁴².

Pentru perioada următoare, nu dispunem de mărturii directe asupra stării orașului, iar pentru anul 1821 evenimentele revoluționare de atunci n-au avut un impact deosebit asupra acestui punct urban aflat la marginea imperiului.

Un alt oraș important, ce a jucat rolul de reședință administrativă, de data asta a Transilvaniei, este *Clujul*. Orașul de la poalele Feleacului a dobândit acest statut în 1790, în timpul domniei împăratului Leopold de Habsburg și este cel mai plauzibil că această schimbare a reședinței guvernatorului și a Guberniului Principatului s-a datorat poziției sale mult mai ferite. E de menționat că spre deosebire de Sibiu, care a căzut victimă atacurilor turcești în războiul din 1787-1791, Clujul, aflat mult mai la nord, nu a împărțit această soartă. Mai trebuie adăugat aici că, din punctul de vedere al surselor de călătorie, el se afla în afara căilor principale de comunicații ale Transilvaniei, având o amplasare mai puțin avantajoasă.

Din această cauză sunt cu atât mai prețioase descrierile, fie ele și chiar mai puțin amănunțite, furnizate de călătorii de diverse naționalități care au trecut prin metropola transilvană în perioada cuprinsă de studiul nostru. Unul dintre aceștia este geologul și mineralogul austriac Ignatz von Born. Apreciat pentru cunoștințele sale de specialitate mineralogul și metalurgistul austriac amintit s-a aflat în Transilvania în 1770 cu ocazia unei călătorii de studii, în cuprinsul căreia a inclus și Banatul. În prima jumătate a lunii iulie el a părăsit această zonă, și s-a îndreptat spre nord-vest pentru a cerceta minele de la Săcărâmb, Zlatna, Baia Mare și Baia Sprie. La 9/28 iulie 1770 el a ajuns la Cluj, unde consemnează în felul următor impresiile primului său contact cu orașul de pe Someș: „La poalele acestui munte se află o vale frumoasă, în care este așezat Clujul, unul din orașele cele mai bogate și mai populate. Inscriptiile romane, despre care amintește preotul Fridwalsky în cartea sa, dovedesc că odinioară se afla aici o colonie romană în acest ținut și că acest oraș îi servea drept capitală (?). Acest oraș, ca și zidurile care îl închid este construit dintr-un fel de piatră calcaroasă amestecată cu nisip și pietrificări ... Dorința de a vedea un mineralog și a sta de vorbă cu el, m-a făcut să-l vizitez pe părintele Friedwalsky, care locuiește la iezuiți. Odaia lui e plină, (dar) fără nici o ordine, de tot felul de pierre, minerale și pietrificări ...etc.”⁴³.

După cum se poate observa, consemnările sale relevă mai puțin structura stradală a orașului, tipul și conformația locuințelor, modul de trai și habitatul urban,

⁴² Cf. Vincenz, graf Bathyani, *Reise durch einen Theil Urgans, Siebenbürgens, der Moldau und Bucovina im Jahr 1805*, Pesta, 1811, p. 162.

⁴³ Cf. *Călători străini ...*, vol. X/ partea I, p. 119.

cât mai ales aspecte privind materialele de construcții utilizate și sursele despre acestea.

Această atitudine pare a fi rezultatul unei deformări profesionale, care face ca, din păcate, orizontul informativ pe care ni-l oferă von Born să fie destul de limitat.

În acest context apare așadar cu atât mai prețioasă relația călătoriei din 1788 a lui Christopher Seipp, directorul unui teatru din Pressburg (Bratislava de azi). Orașul, arată Seipp „este așezat într-o regiune foarte frumoasă ... este destul de mare, și are mahalale plăcute, iar înăuntrul zidurilor are clădiri publice și particulare frumoase, precum și diferite prăvălii ale armenilor, care par bine aprovizionate”⁴⁴.

Critica autorului se îndreaptă aici împotriva nepăsării autorităților, care nu au reușit să paveze orașul și nici să îl asigure împotriva pericolului de incendiu. Laudele lui Seipp (care și-a semnat însemnările cu pseudonimul Johann Lehmann) se îndreaptă în schimb către aristocrația maghiară, care a căutat să învioreze viața intelectuală a orașului. În acest sens, în oraș este semnalată prezența unui prestigios locaș de cultură (Universitatea Transilvaniei), la care accesul este însă restricționat de originea etnică și evident, de starea materială. Pe lângă aceasta, ne mai informează Seipp despre prezența unei academii muzicale, care caută să dezvolte și să perfecționeze gustul tineretului pentru muzică. În finalul relatării sale, călătorul are o viziune optimistă, întrevăzând frumoase perspective de dezvoltare mitropoliei transilvane⁴⁵.

O altă sursă despre Cluj, din păcate la fel de unidirecționată, o reprezintă relația călătoriei din 1809 în Transilvania a arheologului și numismatului italian Felice Caronni (1747-1815).

Prezența sa în Transilvania în anul amintit a fost determinată de statutul său de însoțitor al arhiducelui Maximilian de Habsburg, care efectua o călătorie de documentare și studii în principat. Traseul său a cuprins Ciucea, Huedin și Gilău, de unde apoi s-a îndreptat spre Cluj, unde a fost primit de soția guvernatorului, născută contesa Palm.

În timpul șederii la Cluj, în toamna anului 1809, Caronni a întreținut legături strânse cu nobilii maghiari, atât datorită sprijinului contelui Eszterhazy, cât și cunoștințelor sale în domeniul limbii și literaturii latine, cât și pasiunii sale pentru numismatică. Așa cum subliniam însă mai sus, deși șederea lui a fost destul de consistentă, notațiile sale privesc mai mult aspecte de mineralogie și muzeografie. Astfel el consemnează prezența în piața centrală din Cluj, a unei roci imense, „de o greutate atât de mare că nu poate fi mutată din loc. Fărămate în bucăți, <aceste pietre> servesc la temelii sau la ziduri”⁴⁶.

⁴⁴ Cf. *Călători străini ...*, X/1, p. 588.

⁴⁵ *Ibidem*, p. 589.

⁴⁶ Cf. F. Caronni, *Mie osservazioni locali, nazionali, regionali, antiyuarie sui Valachi, specialmente e Zingari transilvane ...*, Milano, 1812, p. 88 și urm.

În continuare relația lui Caronni menționează existența a trei muzee de mineralogie, fapt desigur remarcabil pentru a evidenția nivelul de instrucție al elitei locale. În ordinea valorii colecțiilor, el enumeră muzeul Universității din Cluj, cel al soției guvernatorului, precum și muzeul predicatorului Mihaly Szathmary Pop (tatăl viitorului artist și fotograf Carol Popp de Szathmary).

O sursă de asemenea lacunară o reprezintă consemnările din 1821 ale contelui Istvan Szechenyi, cunoscut enciclopedist, editor, istoric, și care datorită vederilor sale liberale avea să joace un rol important în revoluția maghiară de la 1848-1849. Prezența lui Szecheyi, în luna iulie 1821, în Transilvania, este determinată de obligații profesionale: aflat în calitate de tânăr ofițer în armata austriacă, primise însărcinarea de a procura cai pentru regimentele de cavalerie ale Imperiului.

Șederea lui Szechenyi la Cluj se desfășoară în zilele de 29 și 30 iulie 1821. Datorită atât eleganței sale profesionale, cât și ascendenței sale nobiliare, el este primit în casele celor mai de seamă aristocrați maghiari din Cluj, al căror portret îl schițează cu ironie și sarcasm.

Din păcate notațiile liberalului maghiar despre Clujul anului 1821 cuprind doar o succintă menționare a unui teatru (despre al cărui repertoriu autorul uită să ne informeze)⁴⁷, precum și a unei societăți de binefacere organizată de tinerii cu vederi umanitare din oraș. Considerată subversivă de autorități aceasta este de altfel desființată la puțină vreme după aceea⁴⁸.

În ansamblu relațiile călătorilor străini din perioada menționată asupra capitalelor voivodale sau princiare românești se constituie ca un izvor extrem de prețios, în condițiile în care de multe ori nu dispunem de alte surse documentare. Evident comparația cu localitățile de unde vin e pe ansamblu, în defavoarea orașelor noastre, cu rețeaua lor stradală anacronică și primitivă, igiena publică precară sau lipsa oricărei sistematizări. Dincolo de aceasta ele ne dau o imagine cât de cât obiectivă asupra condițiilor de trai ale unei societăți care se îndreaptă încet, dar ireversibil, spre modernitate și o integrare europeană, simbol al unei lumi care a constituit din totdeauna dacă nu un model, cel puțin un punct de atracție.

⁴⁷ Graf Szechenyi Istvan, *Naploli...*, I, Budapest, 1925, p. 198.

⁴⁸ *Ibidem*.

LES CAPITALES DES PAYS ROUMAINS À TRAVERS LES RÉCITS DES VOYAGEURS ÉTRANGERS À LA FIN DE L'ÉPOQUE PHANARIOTE (1774-1821)

- Résumé -

L'étude se propose, à base des sources connues jusqu'à présent un bref aperçu de l'image des quatre résidences politiques des Pays Roumains pendant la période ci dessus mentionnés (Bucarest, Jassy, Cernăuți et Cluj) telles qu'elles avaient été relevées dans les notes des voyageurs étrangers de l'époque.

Etant donné leur appartenance (sous rapport politique) à une série d'empires multinationaux voisins et le régime socio-économique et institutionnel présent, le niveau de développement urbain des villes citées a relevé avec fidélité l'étude de l'évolution de la société roumaine à la fin de l'époque phanariote.

Dans leur ensemble, les récits de voyage dans la période mentionnée sur les capitales princières roumaines constituent des matériaux historiques extrêmement précieux, dans les conditions où on ne dispose pas d'autre source documentaire.

Certes, la comparaison avec les villes provinciales de l'étranger est dans son ensemble, défavorable pour nos villes, avec leur réseau de ruelles anachronique et primitive, l'hygiène publique précaire ou le manque de toute systématisation.

Au-delà de tous ces inconvénients, on peut se former une image, tant soit peu objective, sur les conditions de vivre d'une société qui se dirige avec lenteur, mais irréversiblement vers la modernité et l'intégration européenne, symbole d'un monde qui a constitué depuis toujours, sinon un modèle au moins un point d'attraction.

CEREMONIA OSPETEȘILOR LA CURTEA DOMNEASCĂ ÎN SECOLUL AL XVIII-LEA

Dorina Tomescu

Cronicarii noștri au amintit adeseori de ospetele desfășurate la Curțile domnilor români, fără să acorde însă vreo atenție specială elementului descriptiv, poate și din cauză că la acestea ei asistau zilnic și le îndeplineau conform obiceiului transmis. Comparând totuși istoriografia munteană cu cea moldoveană, se observă o bogăție mai mare de amănunte legate de protocol în cronicile muncene. În schimb, cronicarii moldoveni erau mai interesați de evenimentele politice. În linii generale, însă, ceremonialul ambelor țări este înfățișat la fel.

Noțiuni scrise despre ceremonial la români își fac apariția în operele parenetice, prima de acest gen fiind "Învățăturile lui Neagoe Basarab către fiul său Teodosie", unde găsim elemente referitoare la recrutarea dregătorilor, la săvârșirea ospeteșilor, la recepția solilor etc. Deși sunt mai multe pagini cu referiri la regulile mesei, acestea nu ne arată de exemplu cum se desfășura servitul mesei ori modul de a mânca.

Literatura propriu-zisă de ceremonial a fost în centrul atenției la noi, începând cu 1691, când ieromonahul Hrisant, patriarhul de mai târziu al Ierusalimului, traducea "De officiis" a lui Pseudo-Codinos, la cererea stolnicului Constantin Cantacuzino. Această operă trebuie să constituie un îndreptar pentru aplicarea regulilor de curte imperiale la Curtea domnească din Muntenia, dar ea a circulat în același timp și în Moldova. Interesul pentru această lucrare bizantină a fost mult mai puternic în timpul lui Nicolae și Constantin Mavrocordat, până pe la 1750, fără insistențe asupra unui anumit fel de ceremonii.

O sursă care prezintă garanția autenticității și exactității rămâne însă "Descriptio Moldaviae", opera lui Dimitrie Cantemir, terminată în Rusia între anii 1716 – 1717.

El însuși domn, dar și istoric, Dimitrie Cantemir a putut cunoaște din propria-i experiență obiceiurile mai vechi și noi legate de curtea domnească, pe care le-a descris în lucrarea mai sus amintită. Informațiile pe care ni le lasă privind ceremonialul ospeteșilor domnești sunt întocmai cu cele ale lui Paul de Alep sau ale logofătului Gheorgachi (1762).

"Condica de obiceiuri", adevărat manual al protocolului, scrisă de logofătul Gheorgachi la porunca domnului Moldovei Grigore Calimachi (1761 – 1764), a fost editată prima oară în 1846, în chirilică, de Mihail Kogălniceanu și reeditată în latinește la 1874. Ea constituie un izvor deosebit de informație istorică referitor la moravurile noastre sociale și politice în secolul al XVIII-lea. De asemenea, memoriile de călătorie ale străinilor care au trecut pe la noi, din a doua jumătate a secolului al XVII-lea și pe tot parcursul secolului următor, jurnalele solilor și ambasadurilor confirmă, la rândul lor, desfășurarea diferitelor ceremonii potrivit

unor regulamente protocolare. Informații pertinente în acest sens ne-au lăsat străinii care au rămas vreme mai îndelungată în anturajul domnilor din Moldova și Țara Românească: Paul de Alep (descriseri din vremea lui Vasile Lupu (1634 – 1653) și Matei Basarab (1632 – 1654), sau Anton Maria Del Chiaro, secretarul lui Constantin Brâncoveanu (1688 – 1714), care a luat parte la numeroase festivități la Curtea domnului muntean.

Cea mai simplă formă de tratație la Curte era servirea cafelei, care se făcea cu o ceremonie deosebită, după obiceiul turcesc. Cafeaua se oferea uneori numai cu dulceață: în Joia Mare, după împărțășanie, în Duminica lăsatului secului de brânză, în ziua Sfintei Paraschiva¹. De cele mai multe ori însă ea încheie o masă copioasă. Cafeaua se bea uneori cu “vutcă” (un fel de liqueur) pe care o servea marele cupar, întâi Domnului, apoi la beizadele și la urmă celorlalți².

“...Îndată vel cupar, cu tipsia cea de argint stând înaintea Domnului, pune vutcă în doao păhare și întâi cuparul ia credință, apoi Domnul sângur ia paharul de l pune la gură și ia confeturi; și copii cei din casă, ce sântu rânduiți de vel cămăraș, dau vutcă mitropolitului..., la arhieriei și la boieri. După confeturi, vel cafegiu pune pe dinaintea Domnului peșchirul cel rânduit, ce se chiamă fotă, dă Domnului cafea, și copiii din casă la mitropolitul, la arhieriei și la boieri”³.

După consumarea cafelei, mitropolitul făcea plecăciuni în fața Domnului, apoi ieșea, ceremonia fiind repetată de fiecare oaspete în parte.

Obiceiul tratației cu cafea nu apare în izvoadele noastre din secolul al XVI-lea, fiind însă des pomenit în memoriile lui Paul de Alep sau al altor călători străini din secolul următor. Pe la 1667, chiar se vorbea pentru prima dată în București de o “cahveneă” ținută de un fost seimen al palatului din Constantinopol. Localul se afla în apropiere de Biserica Doamnei. Mai târziu documentele pomenesc și de “cahveneaua” din Podul Beilicului (Calea Șerban Vodă), care funcționa non-stop (era aproape de Casa Beilie) – locul de adăpost al tuturor musafirilor veniți de la Țarigrad⁴.

În secolul al XVIII-lea, servirea cafelei la Curtea domnească devenise, așa cum s-a văzut, ceva obișnuit. Marele cămăraș avea în subordinea sa toți slujitorii (plătiți lunar), care serveau cafeaua cu accesoriile ei: șerbetul și ciubucul⁵.

Câte o dată însă, combinația de dulceturi, cafele și șerbeturi servite celor veniți din Occident pune la grea încercare respectarea protocolului de către oaspeți. În acest sens, un exemplu amuzant îl constituie relatarea baronului François de Tott, care, fiind primit în Moldova în 1767, de Grigore Calimachi (1767 – 1769), “... a trebuit să îndure toate ceremoniile turcești”. El ne povestește

¹ Dan Simonescu, *Literatura românească de ceremonial. Condicta lui Gheorgachi. 1762*, București, 1939, pag. 173.

² *Ibidem*.

³ Dan Simonescu, *op. cit.*, p. 278.

⁴ Col. Popescu Lumină, *Bucureștii din trecut și de astăzi*, 1935, p.489.

⁵ Petru Râșcanu, *Lefile și veniturile boierilor Moldovei în 1776. Document de la Grigorie A. Ghica*, Iași, 1887, p.77.

că “cea mai însemnată, cea care sădește cea mai mare considerație, este oferirea “șerbetului”, ea este întotdeauna urmată de stropirea cu apă de trandafiri și cu parfum de aloes. Acest șerbet, de care se vorbește atât de des în Europa și care este așa de puțin cunoscut, este făcut din paste de fructe cu zahăr, topite apoi în apă și care sunt atât de parfumate, încât abia poți să guști această băuturăM-am servit deci cu tot atâta discreție, ca și din dulceleșurile care însoțesc cafeaua...”. Nu același lucru s-a întâmplat însă cu valetul baronului, care a mâncat tot gingimbrul zaharisit, ce i s-a înfățișat, apoi a înghițit dintr-o dată tot vasul de șerbet (care fiind atât de dulce se consuma cam într-o săptămână), lăsându-i pe cei de la curte muți de admirație⁶. Se pare că cei mai mulți europeni nu știau să consume șerbetul. Astfel, polonezul Adam Golarowski, secretarul soliei condusă de Iosif Podoski, aflată în trecere spre Poartă, în 1759, povestește că, fiind în vizită la pașa de Hotin, după ce au fost tratați cu cafea și tămâiați cu “fum înmiresmat”, la urmă li s-a adus șerbet de struguri, pe care Golarowski l-a băut “dintr-o singură sorbitură ca rachiul”⁷. Cu același protocol sunt primiți oaspeții și de domnul Moldovei, Ioan Teodor Callimachi (1758 – 1761), și ceea ce este interesant, a doua zi, când domnul înapoia vizita solului, era tratat la rândul-i cu dulceață, cafea și tămâiat cu parfum⁸.

Tratațiile erau foarte dese, pentru că, de “cându era giugul țării” mai greu, ele înlocuiau mesele bogate de odinioară. “Au fost obiceiul la domni cei mai vechi, cându era giugul țării mai ușor, de nu lipsia masa cea domnească și masa să făcîia în divanul cel mic, cu cheltuiala visteriei...”, ne confirmă logofătul Gheorgachi la 1762⁹.

Documentele interne și externe consemnează într-adevăr din vechime, multe mese și ospete organizate întotdeauna cu un anumit ceremonial și fast la Curtea domnească, la primirea domniei, sau prilejuite de unele sărbători religioase de peste an: Crăciun, Anul Nou, Bobotează, Paști. Alte prilejuri fiind evenimentele din familia domnului (nunți, botezuri) sau grandioase festinuri oferite în cinstea solilor sau ambasadorilor străini.

Relatările lui Paul de Alep, Dimitrie Cantemir și Gheorgachi privind desfășurarea ospeteșilor sunt asemănătoare, ceea ce înseamnă că obiceiurile se transmiteau prin tradiție.

Divanul cel mic era locul unde se așeza masa în zi de sărbătoare¹⁰. Invitații, arhieriei și boierimea până la logofătul al doilea, împreună cu cei doi vornici de poartă, erau trecuți în “îsvod cu pecete domnească”. O salvă de tun anunța așezarea Domnului la masă¹¹. Dimitrie Cantemir chiar specifica momentul “marele stolnic mai întâiu gustă bucatele puse înaintea Domnului, după care îndată ce Domnul a

⁶ *Călători străini despre Țările Române*, vol. IX, 1997, p.608.

⁷ *Ibidem*, p.412.

⁸ *Ibidem*, p.418.

⁹ Dan Simonescu, *op. cit.*, p.281.

¹⁰ Dimitrie Cantemir, *Descrierea Moldovei, Traducere de pe originalul latinesc la 200 de ani de la moartea autorului* (21 august 1723), de Dr. George Pascu), 1923, p.118.

¹¹ Dan Simonescu, *op. cit.*, p.281.

întins mâna ca să scoată mâncare tunurile bubuie și cântă muzica și cea creștinească și cea turcească”¹². Postelnicul și vel spătarul stau în exercițiul funcțiunii “zvorindu” la spatele Domnului, primul cu toiagul în mână, al doilea cu sabie și buzduganul, ambii cu caftane cu “7 coți tafta naramgie” legați peste umăr”¹³. Alți boieri, care “svonesc” în timpul mesei, sunt velmedelnicul, care dă domnului să se spele și cu lingura cea mare de argint scoate Domnului pe talger supă și alte bucate; velclucerul – purtătorul de grijă a “mezalilor” ce se aduce de la beciul domnesc; velvameșul – purtătorul de grijă a “confeturilor”, acesta fiind fără caftan.

De la al treilea pahar, boierii amintiți mai sus trec și ei la masa pe care le-a pregătit-o separat marele cămăraș, locul la servit luându-l boierii de rangul al doilea. Sunt obligați să vină numai la închinarea paharelor sau la rostirea ovațiilor. Primul pahar îl ridică mitropolitul, pentru slava lui Dumnezeu. Al doilea pahar îl ridică Domnul, pentru sănătatea împăratului (Dimitrie Cantemir spune că numele împăratului nu se rostește, căci pentru moldoveni era un lucru “nepotrivit și urât, iar a închina pentru regii creștini și ortodocși, este un lucru plin de primejdie”)¹⁴. La acest de-al doilea pahar, începe să cânte “mehterhaneaua” și muzica din sala mesei și se face “șănlâc” – adică se sloboade tunul și puștile. Al treilea pahar îl ridică mitropolitul, pentru Domn și familia lui. În acest moment ceremonia atinge culmea ei. Boierii primesc de la cupar câte o cupă de vin, și fiecare, după ce bea, merge de-i sărută mâna Domnului. La urmă, vin cântăreții bisericești, care primeau bacșiș câte un galben. Apoi Domnul închină pentru mitropolit, arhieriei și boieri¹⁵. Față de aceste reguli, Dimitrie Cantemir mai amintește faptul că “Domnul nu obișnuiește să se scoale de la masă mai înainte de a se fi adus lămpile, iar după aceasta au fost puse pe masă de marele medelnicer, oaspeții toți se scoală în picioare și salută Domnul lor. Semnul sculării de la masă este șervetul pus de Domn pe masă. Observând aceasta, marele postelnic, “cu bățul de argint pe care îl ține în mână lovește în pământ, la care semn toți câți se pot ținea pe picioare, se scoală deodată...”¹⁶.

Ospitalitatea Domnului mergea până acolo încât boierii mai luau din mezeluri și confeturi în năfrâmi și pentru acasă, căci considerau o onoare mâncarea pe care au luat-o de la masa Domnului. Nu aveau voie însă să plece cu vasele din argint¹⁷. Terminându-se masa, Domnul se spăla pe mâini în spătarie, iar boierii în divanul cel mic. Cafeaua se servea în spătarie. După cafea, de multe ori, Domnul ținea pe boieri până seara punându-i la “gioc”. De regulă, la ospăț nu participa și Doamna. Ea da separat masă jupăneselor. Era servită de vornic și de ceilalți slujitori după influența turcească, ce atinsese până și organizarea interioară a

¹² Dimitrie Cantemir, *op. cit.*

¹³ Dan Simonescu, *op. cit.*

¹⁴ Dimitrie Cantemir, *op. cit.*, p.119.

¹⁵ Dan Simonescu, *op. cit.*, p.120.

¹⁶ Dimitrie Cantemir, *op. cit.*, p. 120.

¹⁷ *Ibidem.*

palatului domnesc. Și aici, se folosea un ceremonial: Doamna ridică paharul întâi, răspundea logofeteasa cea mare și celelalte jupănești și îi sărutau mâna.

După masă, oaspeții, bărbați și femei, se întâlneau în "maibent", care era încăperea personală a domnului și făceau un "joc de obște". În a doua jumătate a secolului al XVIII-lea, se constata o schimbare în ceea ce privește participarea Doamnei la ospăț. Astfel, Nicolae Mavrogheni oferea în 1786 un ospăț unei aristocrate engleze, Lady Craven, ocazie cu care participă și doamna țării, servită de nouă femei¹⁸.

În Țara Românească, ospetele de sărbători la Curtea lui Constantin Brâncoveanu și-au găsit un cronicar atent în persoana secretarului său italian, Anton Maria Del Chiaro, care a lăsat o importantă descriere a mesei de paști sau a celei de Sf. Vasile. Aflăm astfel că, la 1 ianuarie, dacă vreunul din comeseni strănuta la masă, i se făceau daruri, constând în țesături de postav sau atlas. La încheierea ospățului, se aducea o plăcintă foarte mare în care erau băgați 50 de galbeni și diverse răvașe amuzante. Un vechi obicei la banchetele solemne de la Curte, ca și la nunțile boierești, era să nu se strângă farfuriile de pe masă când se schimbau felurile de mâncare. Puse una într-alta, se forma un edificiu atât de înalt încât boierii, chiar stând în picioare, nu se mai puteau vedea. Obiceiul a fost însă părăsit încă din vremea lui Del Chiaro¹⁹.

Mese mari se mai dădeau și cu ocazia nunților de la Curte. Astfel, numai în perioada 1694 – 1704, la Curtea lui Constantin Brâncoveanu s-au celebrat cincizeci de nunți, afară de cele nouă ale beizadelelor, precum și ale altor fii de boieri până la 1714. Nunțile domnești erau fastuoase. O descriere interesantă ne oferă un meșter negustor, sticlar din Boemia, care, în 1698, lua parte la ospățul de nuntă al domniței Ilinca, fiica lui Constantin Brâncoveanu, cu Scarlat Mavrocordat. Deci, Georg Franz Kreybich, după ce vinde lui Brâncoveanu pahare pentru 200 de taleri, participând la ospăț, ne povestește: "A fost veselie și aveai ce vedea ... căci, după terminarea ospățului, în aceeași sală în care se prânzise, a fost ridicată o cetate, împresurată de turci, iar în cetate erau nemți. Turcii băteau cetatea cu tunuri și bombarde și-i sileau să se predea și să ceară pace"²⁰. Asemenea spectacole erau imitații după cele care se dădeau la Constantinopol. De obicei, erau la modă reprezentații mimate, înfățișând atacuri de cetăți și lupte între oștiri. Mai departe, Kreybich povestește că au fost tot felul de jocuri și dansuri turcești, arăbești, chinezești, tătarăști, franțuzești, spaniole și leșești.

Alte ospete se dădeau în cinstea ambasadurilor străine. Astfel, o recepție strălucită a fost aceea dată în 1702, pentru lordul Williams Paget (ambasador la Poartă în perioada 1693 – 1702), la Curtea lui Constantin Brâncoveanu²¹. Masa lungă era

¹⁸ Ioana Constantinescu, *O lume într-o carte de bucate. Manuscris din epoca brâncovenească*, București, 1997, p. 25.

¹⁹ *Călători străini despre Țările Române*, vol. VII, p. 382-283.

²⁰ *Ibidem*, p. 127.

²¹ *Ibidem*, p. 197.

bogat încărcată și a durat mai mult de șapte ore, în care timp au urmat multe rânduri de bucate și belșug de vinuri minunate. S-a închinat pentru sănătatea sultanului, a împăratului Germaniei și reginei Angliei și a fiecărui oaspete de la masă, în zgomotul salvelor de pușcă. Mult mai târziu, în 1755, contele Mnischez, trimisul extraordinar al regelui Poloniei, poposea în Moldova la Curtea lui Matei Ghica (1753 – 1756). El va participa la un ospăț, unde “s-au adus peste patru sute de feluri de bucate”²². În timpul mesei, se auzea muzica domnească și urările se țineau în bubuitul tunurilor. Se remarcă, de asemenea, prezența obligatorie a muzicii. Țiganii erau muzicanții cei mai căutați la curțile domnești. Desigur că erau influențați în cântecele lor de melodiile turcești, și, totuși, constituiau muzica națională a Domnului, cu zicăturile ei vechi însoțite de jocuri zgomotoase. Nu lipsea nici trupa de muzicanți turci, care, în toate serile, la chindie, cânta cântece militare turcești în curtea palatului²³. Când veneau pașii în țară, aduceau cu ei mehterhaneaua lor, care le cânta la chindie.

De multe ori, la marile ospețe, nu lipseau jocurile măscăricilor și pehlivanilor. Din documentele păstrate până astăzi, rezultă că, printre primii bufoni de la curțile domnești de la noi, era Petre Bolea (bufonul pitic al voievodului moldovean Petru Șchiopul)²⁴.

În epoca fanariotă, locul măscăricilor tradiționali era luat de soitari, recrutați după moda constantinopolitană, dintre slugile domnului. Purtau pe cap calpace mari de blană, de care atârnav micile oglinzi și țineau în mâini bastoane cu clopoței din argint²⁵.

Pentru a completa imaginea acestor ospețe, ar trebui să amintim ce și cum se mânca. Mulți dintre călătorii străini sunt de acord că mâncărurile erau îmbelșugate și că erau preparate după bucătăria franceză, nemțească și italiană. Absența meselor rotunde și ovale (folosite de greci, la Istanbul pe la 1760), a scaunelor, și menționarea băncilor cu spătar așezate la mese lungi, ca în trapezele călugărilor, rămân o caracteristică românească până în anii 1830. Fața de masă este, “după obiceiul țării”, din pânză de in, foarte fin țesută. Foile de zestre date copiilor lui Constantin Brâncoveanu înregistrau șervete cu flori de fir, tipsii de argint, de cositor și aramă. Pahare, linguri, cuțite, și furculițe, solnițe, toate din argint, lighiane, ibrice și sfeșnice. În ultimele decenii ale secolului al XVIII-lea, modelul european de a se servi la masă de tacâmuri și a sta pe scaune în jurul unei mese este tot mai des întâlnit. Lady Craven rămânea în 1786 profund impresionată de masa în stil european, la care a fost invitată de Nicolae Mavrogheni, la București: se stă pe scaune, domnul la un capăt al mesei, iar, la celălalt, prezentă este și doamna. Vesela este din argint, sfeșnicul de pe masă din alabastru, cu flori de rubine și smaralde²⁶.

²² *Ibidem*, p. 366.

²³ Dan Simonescu, *op. cit.*, p. 170.

²⁴ Al. Alexianu, *Bufoni la curțile domnești*, în “Magazin istoric”, anul II, v. 3 (12), martie 1968, p. 61.

²⁵ *Ibidem*, p. 62.

²⁶ Nicolae Iorga, *Istoria românilor prin călători*, București, 1981, p. 396.

Atenția pe care o acordau domnii pentru angajarea unor bucătari și cofetari iscusiți era mare. Astfel, se cunoaște că la curtea lui C. Brâncoveanu era un bucătar neamț²⁷. Însuși Grigore Calimachi, care s-a preocupat de alcătuirea Condiției de ceremonii, cerea în scris, din Polonia, un bucătar bun, căruia îi oferea 50 piaștri pe lună, haine și obiecte în valoare de 300-400 piaștri pe an și un apartament aproape de palat, unde să locuiască împreună cu familia sa²⁸.

Un izvor extrem de serios pentru cunoașterea bucătăriei românești de la începutul secolului al XVIII-lea rămâne o carte de bucate, la a cărei origine stă stolnicul Constantin Cantacuzino, "marele ordonator al meselor de la Curtea domnească din București vreme de 40 de ani, maestru de ceremonii și prinț al gastronomilor români din toate timpurile"²⁹. Copii după această culegere de rețete au circulat până după jumătatea secolului al XIX-lea. Din cele 293 de rețete, multe traduse din limba italiană, franceză și germană, aflăm că se consuma foarte mult pește, legume, carne de vițel, oaie, iepuri, vânat și salate. O atenție deosebită se acorda vuticilor și dulcețurilor, atât de la "modă" în societatea din acea vreme, dar mai ales în secolul fanariot, apei de trandafiri, necesară la spălătul mâinilor înainte și după masă. Recomandarea era de a prezenta în mod plăcut preparatele, prin pete de culoare (flori comestibile), în special verde, galben, roșu, albastru³⁰. La acestea, se adaugă informațiile date de florentinul Del Chiaro, despre coșurile cu cozonaci sau de plăcintele mari cu răvașe și bani, care încheiau ospățul domnesc de Sf. Vasile, făcute "din foițe de aluat".

În timpul meselor, dar mai ales după masă se bea vin, care vara era răcit cu gheață (păstrată din timpul iernii în ghețării), cum era de exemplu la curtea lui C. Brâncoveanu, unde era stipendiat un "ghețariu", ce-și făcea slujba la "legniță" (ghețarie)³¹.

Sursele alimentare locale erau completate cu imense cantități de produse de lux, aduse din Orient și Occident. Astfel, registrele vamale indică mari cantități de condimente, fructe exotice, zahăr (Veneția), ulei, cafea, vinuri, cu prețuri excesiv de mari³².

Comparând ceremonialul cu care se făceau ospetele domnești cu relatările lui Pseudo-Codinos, privitoare la mesele împăraților bizantini, sau cu acelea referitoare la masa sultanului, observăm unele asemănări de ordin general: pregătiri pentru invitarea persoanelor, lux în ceea ce privește serviciul (sultanul întrebuința foarte rar serviciul de argint și aur), numărul mare de slujitori (mai puțin la turci), eticheta așezării la locurile convenite (foarte complicată la bizantini)³³.

²⁷ *Ibidem*, p. 374.

²⁸ Dan Simonescu, *op. cit.*, p. 174.

²⁹ Ioana Constantinescu, *op. cit.*, p. 57.

³⁰ *Ibidem*, p. 90.

³¹ *Ibidem*, p. 50.

³² *Ibidem*.

³³ Dan Simionescu, *op. cit.*, p. 176.

De la Bizanț s-a luat obiceiul cântării imnurilor religioase corespunzătoare sărbătorii la care se dădea banchetul, dar apare și un element local pentru că se îmbina elementul religios cu cel laic (cântările bisericesti alături de lăutele țiganilor, prezența icoanei și a candeliei aprinse în sala de mâncare). Alte elemente locale erau: supunerea boierilor față de Domn și al jupăneselor față de Doamnă, prin sărutarea mâinilor; obiceiul pământului al toastelor, la ridicarea fiecărui pahar; încheierea mesei prin unirea mesenilor bărbați și femei, pentru un joc cu zicături și glume până seara târziu. Dar și mai importante erau atribuțiile slujitorilor și îmbrăcămintea lor³⁴. Oricum, elementele de împrumut bizantino-otomane par să se manifeste mai mult în domeniul ceremonialului pur politic, în rest era tradiție pentru obiceiurile mai vechi românești, transmise din generație în generație.

Pretențiile de a îmbrăca orice eveniment de la curtea domnească într-o aureolă de fast și lux cresc spre sfârșitul secolului al XVIII-lea. Sunt semnificative în acest sens crearea logofeției de obiceiuri în Moldova între 1795 – 1799, deci în vremea lui Alexandru Calimah, iar în Muntenia în timpul lui Alexandru Ipsilanti (1797).

LA CEREMONIE DES FESTINS A LA COUR PRINCIERE AU XVIIIème SIECLE

-Résumé-

Des temps immémoriaux au cours des princes roumains existait l'habitude des régates et des festins à l'occasion de certains événements. Les sources documentaires mentionnent le fait que, des la deuxième moitié du XVIIème siècle, ces festins se déroulés d'après un cérémonial.

La plus simple régate à la cour était le café. La cérémonie a lieu d'après le rituel turc; parfois accompagnée d'une confiture, autre fois avec une «voutca» (une espèce de liqueur), des fruits confets, des confitures et du tabac.

Les grands festins avaient lieu au venu du prince ou pendant les grandes fêtes religieuses: le Noël, la Nouvelle Année, l'Epiphanie ou à Pâques. D'autres festins étaient occasionnés par certains événements qui se passés dans la famille du prince – noces, baptêmes.

De même on donné des festins à l'occasion de l'accueille à la cour des émissaires et des ambassadeurs étrangers.

Aux jours feries la table était arrangée dans la salle du Petit Divan et quand le prince s'asseye on tiré au canon.

³⁴ *Ibidem*.

Souvent, pendant les noces, ils y avaient aussi des pantomimes qui reflétaient l'assaut de cités, des luttes, conformément avec la mode de Constantinople.

Les plats étaient nombreux - parfois des centaines – et préparés d'après la cuisine française, allemande et italienne.

Les sources alimentaires locales étaient complétées avec des immenses quantités de produits de luxe apportés autant de l'Orient que de l'Occident.

En comparant le cérémonial des festins princiers roumains avec celui des empereurs byzantins ou des sultans on constate des ressemblances d'ordre général. Pour le reste on garde l'ancienne tradition roumaine conservée de génération en génération.

LITOGRAFIA EUROPEANĂ ÎN SECOLUL AL XIX-LEA. REPERE ISTORICE, TEHNICE ȘI STILISTICE, FUNCTIONALITATE

Doina Pungă

Eveniment artistic și în același timp științific, litografia a fost inventată la sfârșitul secolului al XVIII-lea ca modalitate de imprimare, reproducere și multiplicare mai ieftină a textului și imaginii.

Vastul domeniu al litografiei impune cercetării de specialitate o abordare complexă, interdisciplinară. Această nouă “industrie artistică” a determinat încă din perioada începuturilor judecăți de valoare care asimilau în mod specific componente tehnice, istorice, naționale, sociale și chiar comerciale.

De la strălucirea capodoperei până în vecinătatea eșecului, istoria litografiei însumează o gamă întreagă de valori estetice, mai înalte și mai joase. Ordonarea sistematică a unei producții de o extremă vastitate trebuie să se sprijine în consecință pe un ansamblu unanim recunoscut de norme, relații și repere, ținând seama de priorități temporare, justificate vremelnice sau de permanente stilistice, care particularizează și clasifică litografia în câmpul creației artistice din domeniul graficii.

Studiul litografiei se întemeiază astfel pe o grilă de structuri categoriale proprii, științific delimitate în lucrările de referință apărute în ultimii ani.

O primă distincție comparativă distanțează *litografia artistică originală* de litografia neartistică, ca simplă tehnică de imprimare, utilă multiplicării partiturilor muzicale, desenelor tehnice, cartografiei, industriei textile.

Problema originalității în cazul operei litografice este o problemă teoretică importantă, care a suscitat și mai suscită încă numeroase opinii. Wilhelm Weber îl citează în acest sens pe Emerich Shaffran care stabilește în al său “Dictionnaire des Arts” că “opera grafică este originală atunci când a fost creată de artistul însuși, pentru a-și exprima propriile idei”, acesta având posibilitatea de a colabora cu un litograf artizan profesionist.

Procesul de realizare a litografiilor, parțial artistic, parțial tehnic, cunoaște faze distincte, ce se succed de la idee și schița pregătitoare la transpunerea pe piatră litografică, tratată chimic. Faza finală, imprimarea, se execută cu o presă de mână pe suportul de hârtie, de asemenea preparat. În măsura în care un singur artist semnează și controlează toate fazele execuției – inspirația, pregătirea, invenția – vizând cu precădere unitatea structurală a lucrării, în scopul desăvârșirii comunicării artistice, litografia este considerată o operă de artă integral originală. Reiese din această subliniere că o litografie poate fi considerată originală atunci când artistul execută desenul direct pe piatră sau pe hârtia de transpunere (hârtia report), semnează planșa, corectează probele, indică succesiunea imprimării pietrelor, a culorilor atunci când este

cazul și controlează permanent litograful artisan care intervine în procesul imprimării. În acest sens este apreciată drept o *"parafrază"* originală inclusiv *litografia de reproducere* imprimată în aceleași condiții, ca replică de artist, copie după un alt maestru sau, *"citat"* dintr-o operă cunoscută.

Dacă în primele perioade ale istoriei litografiei creatorul efectua și desenul pe piatră și imprimarea, folosirea hârtiei report și intervenția frecventă a meșterului litograf în procesul imprimării devine din ce în ce mai obișnuită. Este cunoscut faptul că distincția fermă dintre atribuirea artistică și cea tehnică a unei litografii, prin inscripționare, s-a păstrat până spre jumătatea secolului al XIX-lea. Principiile de atribuire a operei litografice la care ne-am referit vor fundamenta în continuare studiile și fișele sintetice dedicate litografiei din Transilvania și din Țările Române.

Identificarea dintre desenator și litograf, precum și exercitarea autocontrolului asupra execuției la nivelul cel mai intim al individualității artistice, asigură produsului final un grad mai înalt de originalitate. Apartenența originalității la situarea sistemică a operei de artă o recomandă ca principiu nelipsit din orice tentativă de apreciere și valorizare la nivel formal.

Litogravura și litografia în plan sunt din punct de vedere tehnic structuri categorice majore, cu funcții precise în clasificarea producției litografice.

În cazul *litogravurii* desenul este lucrat în adâncime pe piatra litografică, prin gravare cu acul, dălțița, cu un răzuitor (schaber) sau prin atac cu acizi, în acvaforte și în acvatinta.

Litografia în plan și subcategoriile ei, litografia în cretă, în peniță, cu pensula, în manieră "schab", în manieră de creion, șprîțată sau punctată, litografia în culori, se caracterizează prin executarea liberă a desenului pe suprafața plană a plăcii de piatră.

O altă serie de variabile, dependente de calitățile ductului linear și ale tonalității, de calitatea hârtiei, a pietrei litografice, de știința suprapunerilor succesive, a aproximării perspectivei, de plasticitate și de raportul între formele închise și formele deschise, modulează în mod obiectiv demersul apreciativ al istoricului de artă.

Răspândirea litografiei în plan are cu siguranță o motivație pe care o regăsim în libertatea de expresie. Mâna artistului, purtată de gândul creator, se mișcă liber pe piatra polisată, antrenată în jocul nuanțat al transparențelor, al umbrelor și luminilor. Generoasă în redarea tonurilor de gri, a valorilor cu echivalențe cromatiche, litografia în plan permite infinite și abia sesizabile treceri de la "acele note vapoaroase, cu o delicateță în ton de mărgăritar, până la acele note de un negru catifelat, dramatic, imposibil de obținut cu orice alt procedeu".

Creionul, creta, penița, laviul, pensula și presa de mână au fost și au rămas pentru litografia de artă instrumentele clasice necesare. Dacă interesul marilor maeștri ai litografiei în plan s-a îndreptat mai ales către dialogul major și contrastant, uneori contradictoriu, dintre albul abia perceptibil și insondabilele

adâncimi ale negrului, litografia în culori a cunoscut la rândul ei perioade de experiment, de glorie și de regres.

Structurile tematice, dependente de idealul estetic al epocii, dar în aceeași măsură și de modă, răspunzând comenzii sociale și cerințelor comerciale, oglindind uneori fidel din punct de vedere cantitativ raportul dintre solicitarea de subscripții pentru editarea planșelor și cifra de comenzi, constituie la rândul lor o gamă principală de variabile.

În sfârșit, modelul relațiilor de autoritate care se stabilesc în interiorul unui atelier litografic clasic¹ orientează în bună măsură nu numai judecata de valoare, ci și standardul de prezentare a unei litografii într-o sintetică fișă de catalog. Autoritatea principală revine în acest cadru proprietarului de atelier, care stabilește împreună cu editorul comenzile prioritare deduse din ofertă. Acceptată, comanda se transformă într-un puternic emițător energetic, cu posibilități de corecție și control, determinând fluxuri comunicaționale precise între editor, proprietarul de atelier, artistul desenator și meșterul litograf.

Definirea unor etape distincte în evoluția istorică a litografiei nu este posibilă în afara unei logice relaționări a tuturor structurilor și variabilelor menționate, care particularizează domeniul după recunoașterea publică a invenției² lui Alois Senefelder³.

Revoluția inovatoare a litografiei a apărut pe fondul incipient al reorganizării gândirii și viziunii artistice în secolul al XIX-lea, a afectat ordinea și ierarhia valorilor tradiționale, a determinat în cele din urmă o nouă atitudine estetică, a provocat mutații calitative ale limbajului artistic. Funcția remanent- conservatoare a tradiției sau interesele conjuncturale nu au afectat ordinea firească a progresului.

¹ Hans Schlagintweit, *Reproduktions lithographie, Studien zur Funktion technischer, sozialer und Kommerzieller Vorgaben, in der Bilderproduktion des 19. Jahrhundert, Doktorarbeit, Ludwig-Maximilians Universität, München, 1983 p. 187.*

² Heinrich Schwartz, *Die Anfänge der Lithographie in Österreich, Bearbeitet von Elisabeth Hermann-Fichtenau*, Böhlau Verlag, Wien, Köln, Graz, 1988 p.66, nota 367 și 368. Georg Caspar Nagler îi considera ca rivali pe Alois Senefelder și pe Simon Schmid în atribuirea invenției litografiei. În 1821 însuși Goethe, ocupându-se de litografie, aprecia că o invenție poate beneficia de contribuții paralele, datorate mai multor persoane, cu preocupări comune în aceeași perioadă de timp.

³ Alois Senefelder (Praga 6.11.1771 – München 26.02.1834), este fiul unui actor de la teatrul german. În anul 1783 intră la gimnaziul din München, unde este preocupat de chimie, fizică, mecanică, pentru ca, zece ani mai târziu, în 1793, să se înscrie la cursurile de științe juridice ale Universității din Ingolstadt. În anii 1797-1798 inventează imprimarea chimică a desenului realizat pe piatra litografică, înlocuind imprimarea mecanică. La data de 30 august 1797 apare prima imagine imprimată prin noul procedeu, și anume vigneta unei case care arde din caietul intitulat *Focul de la Neuötting*. În 1799 Alois Senefelder primește "Privilegium exclusivum", pentru 15 ani, din partea ducelui Maximilian Joseph al Bavariei. După plecarea de la Viena, în 1801, lui Senefelder i se recunoaște invenția în Anglia și Scoția. Ulterior, predă acest patent lui Johann Anton André. Un an mai târziu, în 1802, Friedrich André primește patentul pentru Franța, pentru ca în 1819/1820 litografia să pătrundă în Spania, la Madrid și Barcelona. Specialiștii îi atribuie lui Senefelder un număr redus de lucrări, cu siguranță unele partituri muzicale și probabil litografiile în peniță care ilustrează manualul *Zeichenbuchs der Strick-und Näharbeiten für Anfänger mit 27 meist illuminiert Kupfertafeln*, din 1805/1806.

După o scurtă perioadă de respingere dirijată de cercurile artei oficiale, fiindu-i proprie multiplicarea rapidă și puțin costisitoare a imaginii, litografia a permis, în planul receptării, un anume grad de progres și democratizare a artei. Acceptarea inovației lui Alois Senefelder a avut un caracter procesual, nu a fost adoptată instantaneu și a avut nevoie pentru a se impune de timp și de acreditarea venită din partea unor personalități recunoscute, formatoare de opinie mai ales în plan cultural. A mai avut nevoie, de asemenea, de o fază experimentală, de configurarea unei noi sensibilități estetice care să-i asigure creatori specializați și un public avizat. Alois Senefelder a descoperit imprimarea chimică prin intermediul pietrei litografice la München, în anii 1797-1799. El a avut în vedere întotdeauna posibilitățile de utilizare a litografiei în realizarea și răspândirea partiturilor muzicale, manualelor, programelor de teatru, circularelor administrative, cărților științifice ilustrate, fără să neglijeze însă rosturile și valoarea litografiei artistice. Este important să cităm în sprijinul acestei complexe înțelegeri a litografiei textul prospectului de editor pentru tratatul său apărut la München în 1809, în care autorul explică numeroasele virtuți ale noului procedeu: "Prin această publicație se pot obține cunoștințe despre o artă care este de pe acum capabilă să rivalizeze cu gravura în aramă, cu gravura în lemn și cu tipografia și care, în numeroase cazuri, le-a depășit în frumusețe și în puritatea execuției, cu toate avantajele rapidității și ale prețului scăzut".

Anul 1797, an în care Alois Senefelder experimentează imprimarea pe piatră bazată pe procedee chimice, este considerat anul apariției *incunabilelor litografice* în Germania, perioada care le este nnaniim atribuită având ca limită superioară în timp anul 1821. În Austria, a cărei cultură este receptată în Transilvania direct, programatic, în certe condiții politice și culturale, epoca incunabilelor debutează în 1801, după stabilirea lui Alois Senefelder la Viena.

Dacă primul atelier litografic este fondat de Senefelder la München, în 1799, orașul Offenbach pe Main devine în scurt timp centrul de iradiere a litografiei în întreaga Europă. Frații asociatului său, Johann Anton André din Offenbach, înființează primele institute la Londra (1801), Paris (1802), Berlin (1803-1804). În perioada 1807-1810 litografia este introdusă la Roma⁴, Zürich, Weimar, Praga.

Inventatorul primește la data de 14 septembrie 1802 dreptul de a întemeia o imprimerie pe piatră la Viena, în Josefstadt, Kaisergasse nr. 5, ocazie cu care își prezintă preocupările publicului vienez într-un anunț publicat în "Wiener Zeitung". Privilegiul de a-și pune în aplicare invenția îl obține însă mai târziu, la 10 mai 1803, pentru o perioadă de 10 ani.

Prima litografie vieneză⁵ îi aparține deci lui Senefelder, iar cele mai timpurii litografii realizate de un artist austriac apar la Londra, unde Senefelder

⁴ Primul atelier litografic italian este creat la Roma de Giovanni Dall'Armi în 1805, pe Via della Croce nr. 78. Contemporane cu Dall'Armi sunt atelierul lui Battistelli, frecventat de C. Lecca și institutul "Ape Romana", cunoscut de Gh.Asachi.

⁵ Heinrich Schwartz, *op. cit.*, p. 20, nota 48: prima litografie vieneză este considerată partitura muzicală executată de Alois Senefelder pentru "Wiener Studenten Marsch".

obținuse, de asemenea, privilegiul de imprimare. În anul 1803, gravorul Joseph Fischer (1769-1882) părăsește Parisul și se instalează în capitala Angliei unde, împreună cu colegii săi englezi, lucrează o serie de litografii artistice în peniță intitulată "*Specimens of Polyautography*". Intenția acestui grup era de a impune litografia ca "*grafică originală*", de autor.

Împotriva curentului de opinie care începe să se formeze, Friederich Heinrich Fügner, directorul Academiei de Artă de la Viena, autoritate marcantă a clasicismului, nu recunoștea în 1802 decât importanța utilitară a descoperirii, potrivită mai ales pentru editarea notelor muzicale și nicidecum pentru realizarea unei adevărate opere de artă⁶. În ultimă instanță F.H. Fügner acceptă doar *litogravura*, apropiată de tehnicile clasice ale gravurii.

Lipsit de succes în bună măsură datorită influenței lui Fügner, Alois Senefelder își vinde în 1806 imprimeria⁷ și părăsește orașul și publicul care l-au apreciat atât de puțin. Spirit activ, se întoarce la München, luptându-se în același timp să primească privilegiul de a practica imprimeria pe piatră în mai multe țări ale Europei.

Vizitând atelierul lui Senefelder de la München, prințul Ludovic de Bavaria considera într-o notă redactată la data de 17 mai 1808, pentru care a folosit vestita cerneală chimică, că "invenția imprimării chimice onorează secolul în care a fost creată".

O contribuție importantă la răspândirea litografiei în Franța au avut-o gravorul Dominique Vivant Denon și Marcel de Sèrre, "inspector pentru arte, științe și manufacturi", care au însoțit armata franceză în timpul războiului dintre Franța și Austria din 1808. În lucrarea "*Essai sur les arts et les manufactures de l'Empire de l'Autriche*", apărută la Paris în 1814, Marcel de Sèrre recomandă tehnica litografiei mai ales pentru posibilitățile de multiplicare a imaginii, observând că reproducerea desenului se obține în diverse "maniere".

Personalitate enciclopedică, deschisă noului, Goethe susține el însuși, în anul 1809, fondarea unui institut litografic la Viena, fără a se bucura de concretizarea acestei inițiative.

După cum se cunoaște, Imperiul Habsburgic se consolidează politic și economic după victoria aliaților împotriva lui Napoleon și după Congresul de la Viena. Anul 1815 reprezintă un prag important pentru un real progres al științelor exacte și al artelor. În acest climat, nevoia de imagine ieftină, stimulată de cercurile politice oficiale, accesibilă consumatorilor proveniți în special din mediile burgheze, declanșează apariția în lanț a imprimeriilor pe piatră, nu numai în Austria, la Viena și în alte importante centre urbane, ci și în toate provinciile imperiului.

⁶ *Idem, op. cit.*, p. 20, nota 43.

⁷ În anul 1806 A. Senefelder își vinde imprimeria lui Steiner și Krasnitzky, împreună cu toate materialele. Cei doi proprietari păstrează privilegiul până în anul 1813.

Tehnica litografiei începe să fie înțeleasă și apreciată din ce în ce mai mult pentru ușurința și rapiditatea execuției, pentru costurile sensibil mai reduse decât ale gravurii. O serie de artiști austrieci se deplasează în anii 1815 și 1816 la München pentru a lucra împreună cu Alois Senefelder, în timp ce inventatorul revine la Viena în 1816, 1817 și 1819, apreciat de Metternich, care intenționa să-l numească director al Imprimeriilor Statului. Dintre cei care deprind meșteșugul litografiei la München, vienezii Johann Georg Mansfeld (1739-1796) și Lorenz Kohl von Kohlenegg⁸ (1783-1851) vor întemeia, la rândul lor, ateliere litografice.

În aceeași perioadă, tipograful și editorul Carl Gerold pleacă la München pentru a-i propune lui Senefelder să-i organizeze un atelier litografic.

Este important să subliniem că în anul 1817 existau la Viena un număr de 24 ateliere specializate, fără a mai enumera pe cele clandestine și fără a lua în considerație artiștii care foloseau mici prese de mână individuale.

Producția litografică, vertiginos dezvoltată, devenise imensă și era imposibil de catalogat încă din 1816, așa cum reiese dintr-o scrisoare pe care baronul Friederich von Schlichtegroll o adresează lui Goethe⁹, cel care va urmări în continuare cu atenție evoluția litografiei și îi va sublinia meritele în cunoscutul studiu "Despre artă și antichitate", publicat cinci ani mai târziu, la Stuttgart.

Reglementări speciale, apărute în epocă, pun în legalitate o tehnică cu evidente posibilități frauduloase, dacă ar fi să amintim doar faptul că fratele inventatorului, Clemens Senefelder, a fost închis sub acuzația de a fi falsificat o serie de bancnote. Din anul 1818 datează înțelegerea între Comisia imperială pentru comerț și poliție, care fundamentează practicarea sub control a litografiei. Planșele litografiate reprezentau proprietatea deplină a editorului și erau protejate astfel împotriva reproducerii.

În sprijinul noi arte, animați de ceea ce erau convinși a fi o manifestare sigură a progresului, artiști, artizani și o seamă de personalități susținătoare înființează în iulie 1819 Asociația Prietenilor Litografiei¹⁰, cu scopul de a promova ediții litografice ieftine, prin subscripție. Cu sprijinul Asociației, condusă de tipograful Carl Gerold, apăr în 1819 planșele din seria *Pittoreske Reise durch Siebenbürgen*, după desenele și acuarelele sibianului Franz Neuhauser cel Tânăr.

În acești ani invenția lui Alois Senefelder cucerește Madridul (1819) și Barcelona (1820). Preluată de artiștii americani, noua tehnică este pusă în aplicare la Philadelphia și New York (1818-1819), pentru ca în anul 1821 să pătrundă pe

⁸ Pictor diletant, elev în 1795 al Academiei de Artă de la Viena, Lorenz Kohl von Kohlenegg (Viena 23.03.1783 – Viena 21.01.1851) îl întâlnește în 1816 la München pe Alois Senefelder. În 1817 ia conducerea Institutului litografic al Cartierului general militar, iar în 1818 întemeiază Institutul litografic al Cadastrului. În afara litografiilor cartografice sau cu caracter științific și militar, este cunoscută seria de 22 ilustrații la romanele lui Walter Scott, apărută în 1853 la o galerie de artă din New York; planșele sunt semnate în inscripție "auf Stein gravirt v.Kohl".

⁹ Heinrich Schwartz, *op. cit.*, p. 17, nota 19.

¹⁰ *Idem*, *op. cit.*, p.38.

teritoriul României, la Sadu și Sibiu, prin activitatea lui Michael Bielz și Franz Neuhauser cel Tânăr.

Primele două decenii ale secolului al XIX-lea se disting prin efortul de recunoaștere urmat de rapida răspândire a meșteșugului litografic, de înființarea atelierelor și institutelor litografice în principalele centre de cultură ale lumii. Meseria și arta litografului au câștigat din ce în ce mai mult prestigiu, dovadă fiind și planșa omagială intitulată *À la gloire de Alois Senefelder*, apărută în ediția franceză din 1819 a tratatului de "artă a litografiei", în timp ce în presa vremii apar articole care elogiază calitățile litografiei: originalitatea, rapiditatea și caracterul convenabil din punct de vedere al prețului¹¹.

Manualele dedicate însușirii litografiei, apărute în anii 1818-1820, completează practica propriu-zisă cu utile cunoștințe tehnice. Alois Senefelder detaliază tehnica imprimării pe piatră în importantul și voluminosul manual specializat apărut în 1818, concomitent la München și la Viena, sub auspiciile Academiei de Știință din capitala bavareză¹². Dedicat cu recunoștință celui care a susținut apariția, regele Maximilian Joseph al Bavariei, volumul cuprinde o istorie a imprimeriei pe piatră, cu referire la perioada 1796-1800, alături de descrierea amănunțită a tehnicilor și procedurilor de transpunere a unui desen pe piatra litografică. Se poate remarca astfel ritmul susținut în care aceste tehnici s-au diversificat din necesitatea acută a individualizării și emancipării față de conservatorismul gravurii în dăltiță.

Dacă în prima secțiune autorul prezintă calitățile pietrei litografice, grunderile, culorile, sărurile și acizii utilizați, instrumentele de lucru, hârtia și presele, partea a doua clasifică, cu o rigoare valabilă până în zilele noastre, structurile tehnice devenite clasice. Senefelder distinge primul litogravura de litografie ca grafică în plan, insistând asupra capacității acesteia de a imita desenul vechilor maeștri și chiar gravura în lemn. În categoria litografiei în plan este inclusă și imprimarea în culori, cu mai multe pietre litografice, ca și imprimarea cu peliculă de aur sau argint.

¹¹ Selma Krasa, *Joseph Kriehuber, 1800-1870. Der Porträtist einer Epoche*, Edition Christian Brandstätter, Wien, 1987, p.31: Articolul "Des Steindruckes Fortschreiten in Österreich" publicat în "Conversationsblatt, Zeitschrift für wissenschaftliche Unterhandlung", 5, Viena 1820, p. 37.

¹² *Vollständiges/Lehrbuch der Steindruckerey/enthaltend/eine richtige und deutliche Anweisung/zu den/ verschiedenen Manipulations-Arten derselben in allen ihren Zweigen und Manieren/belegt mit den nöthigen/Musterblättern/nebst einer vorangehenden,/ausführlichen Geschichte dieser Kunst/von ihrem Entstehen bis auf gegenwärtige Zeit./Verfasst und herausgeben/von dem Erfinder der Lithographie und chemischen Druckerey/Alois Senefelder/Mit einer Vorrede des General = Secretärs der Königl. Akademie der Wiss. zu München, des Directors/Friedrich von Schlichtegroll./München, bey Karl Thienemann, Wien, bey Karl Gerold.* Volumul, imprimat pe hârtie vârgată, este dedicat "Seiner Majestät/Maximilian Joseph/König von Baiern,/feinem allergnädigsten König und Herrn, dem huldvollen Verförderer dieses Werkes und gesammten Lithographie, in tiefster Unterthänigkeit und unauslöchlichen Dankbarkeit/gewidmet/von Alois Senefelder. Cuprinde 370 pagini, 18 planșe de probă și două imagini ale presei litografice.

Autorul acceptă și tehnicile mixte, care din rațiuni expresive apelează în aceeași măsură la litogravură și la litografia în plan. Descrierile temeinice ale diferitelor tehnici și maniere litografice, bogat exemplificate cu planșe originale de probă semnate de litografi cunoscuți, fundamentează științific și deschid un nou câmp de manifestare pentru progresul reprezentat de litografie în orizontul general al artelor de la începutul secolului al XIX-lea. Pagina de titlu a manualului este astfel un exemplu rafinat de litogravură.

Rețin atenția prin claritate și frumusețe planșa reprezentând un *Peisaj din Tirol*, litografiată în peniță de Clemens Senefelder și imaginea *Madonei* care demonstrează maniera sprîtată, însoțită de scala degradeurilor tonale specifice, în timp ce Johann Michael Schramm (1772-1835) folosește litografia în cretă pentru *Portretul lui Frederic cel Mare*. O probă de gravură adâncă cu acizi pe piatră, care îl înfățișează pe *Sf. Ioan copil*, aparține litografului L. Zertahelly, virtuțile peniței fiind exploatate pentru reproducerea unui vechi desen de Fra Bartolomeo di San Marco.

Un alt manual practic, apărut în 1820¹³, este redactat de căpitanul de infanterie, Lorenz Kohl von Kohlenegg, subdirector provizoriu la Institutul litografic creat la Viena, pe lângă Cadastru și membru al Academiei de Artă.

Artiștii care au abordat noul domeniu aveau o formație profesională diversă, autodidacți sau cu studii la Academia de Artă Sf. Ana de la Viena. Ei au avut nevoie de timp pentru a se specializa în folosirea tehnicilor noi, a gradării intensității tonale, în obținerea luminilor și umbrelor din dialogul nuanțat al albului hârtiei cu tonul de fond.

O notă de conservatorism în evoluția firească a artei litografice o menține în continuare Academia de Artă, care acceptă să prezinte primele litografii abia în anul 1820. În aceste circumstanțe, prințul Metternich adresează în 1824 contelui Bellegarde rugămintea de a fi de acord cu întemeierea unui atelier litografic în cadrul Academiei de Artă¹⁴, iar Lorenz Kohl von Kohlenegg este cel care face în 1825¹⁵ propunerea de organizare a atelierului ca anexă a școlii de gravură¹⁶.

Cu trecerea timpului, litografia și-a câștigat cu adevărat dreptul de a deveni obiect de studiu permanent în atelierele Academiei de Arte Frumoase din Europa și America.

¹³ *Practische Anleitung/zur Lithographie./ herausgegeben/ von Lorenz Koh./ K.K. wirklichen Hauptmann im 15 ten Ein./Inf. Regiment Baron Bach./ provisor. Unter-Director des K.K. lithograph. Instituts des Cataster./ Ritter des Königl. Sardin. St. Mauritius und Lazarus-Ordens, Ch.-ren-Mitglied der K.K. Akademie der bildenden Künste zu Wien, wie auch correspondirendem Mitglieder der K.K. mähr. schlesisch Gesellschaft/ zur Beförderung des Ackerbaues, der Natur und Länderkunde. Mit der Abbildung einer Steindruckpresse./ Wien, 1820. Bey Christian Gottfried Raulfus./ Vlanckengasse, Nro 1125. Volumul este dedicat "Sr. Königl. Hoheit/ dem Herzoge Albrecht,/Königl. Prinzen in Pohlen und Lithauen; Herzog Zu Sachsen, [...]in tiefsten Unterthänigkeit/ gewidmet/von dem Verfasser. Österreichische Nationalbibliothek, Viena, inv. 31205-B.*

¹⁴ Heinrich Schwartz, *op. cit.*, p.43, nota 204.

¹⁵ *Idem*, *op. cit.*, p.35, nota 151.

¹⁶ *Ibidem*, p. 67, nota 381.

Întorcându-ne la perioada incunabilelor europene, de care sunt legate și începuturile litografiei pe teritoriul României, este demn de remarcat raportul stabilit între litografie și gravura în metal, cu importanțele lui valențe socio-culturale, tehnice, dar și psihologice. Litografia s-a confruntat mai mult de un deceniu cu dominația gravurii cu dălțiță în dălțiță, mai ales în domeniul atât de extins al reproducerii vechilor maeștri.

În anii primelor și timidelor încercări, relația dintre tehnica inovatoare a litografiei și tradiția gravurii, cu rădăcini puternice în secolele anterioare, a avut o dinamică particulară. Din funcționalitatea variabilă a termenilor săi s-au conturat noi forme, stabile, de creație și receptare. Inovând, artistul litograf a fost constrâns de prejudecățile și mentalitatea oficială să prelucreze tradiția gravurii și să o așeze la baza unei noi necesități expresive. Demersul este justificat, receptarea inovației fiind optimă în măsura în care perioada de debut cuprinde, ca o condiție a accesibilității, un număr suficient de elemente consacrate ale limbajului tradițional. Intenția de a imita imaginea gravată în aramă este evidentă și ușor de surprins tehnic, stilistic și prin inscripționare.

În anul 1806 Johann Daniel Preissler publică la Viena un manual de desen¹⁷, pe care îl ilustrează cu litografii în peniță. Din dorința de a-și asigura difuzarea, le prezintă în pagina de titlu ca fiind gravuri în aramă (Kupfertafeln).

Litograful Carl Müller (c. 1790 – 1821)¹⁸ evită la rândul său indicația “lith” și semnează “C. Muller in lap. delin” sau “C. Muller in Lapide del”, într-o modalitatea proprie gravurii. Stilistic, dorința de a nu leza gustul epocii transpare și în trecerea de la conturul limitativ al desenului la aproximarea clarobscurului prin zone de umbră și lumină diferențiat hașurate.

În acest manual aluzia la “imprimarea chimică” nu apare decât în adresa editorului. Semnarea planșelor cu indicația “auf Stein gravirt”, “in [venit] et del [ineavit]”, “fecit”, alături de numele litografului, este frecvent practică până spre anul încheiat 1821 de mari maeștri ai incunabilelor cum sunt Friedrich Joseph Adam

¹⁷ Johann Daniel Preisslers, ehemaligen Direktors der Mahler – und Zeichen Akademie zu Nürnberg, *Theoretisch-Praktischer Unterricht im Zeichnen, Dritter Theil. Mit 18 Kupfertafeln./ Neueste durchaus umgearbeitete Ausgabe./ Wien 1806. Im Verlage der K. auch K.K. priv. Chemischen Druckerey, am Graben im Vaternoster Gassel No 612: Bibliothek der Akademie der Bildenden Künste, Viena, inv. 17425. Volum ilustrat cu studii litografiate de Carl Müller (câtre 1790-1821) pe hârtie vârgată, cu filigran. Partea a 4-a a volumului, ilustrată cu 16 “Kupfertafeln”, apare la Viena, în 1809. Lucrarea este copia litografiată a volumului apărut la Nürnberg la sfârșitul secolului al XVIII-lea. Ediția originală, ilustrată cu gravuri în aramă, cuprindea încă trei părți, pentru desenul florilor, al peisajelor și pentru desenul anatomic. Pentru descrierea planșelor vezi: H. Schwartz, *op. cit.*, p. 143-144.*

¹⁸ Carl (Karl) Müller (câtre 1790-1821), elev al lui Alois Senefelder, activ la Viena în anii 1805 și 1806, litografiază în peniță și în manieră punctată o serie de uniforme militare, colorate în acuarelă. În anul 1809, împreună cu Ludwig Runge deschide la Karlsruhe, în Germania, o “imprimerie chimică pe piatră”. Este menționat de Alois Senefelder în manualul publicat în 1818 ca desenator care a învățat să deseneze pe piatră “în parte cu penița, în parte cu pensula”.

von Bartsch (1798-1873)¹⁹; Peter Fendi (1796-1832), Joseph Lanzedelli²⁰ (1774-1832), Franz Steinfeld (1787-1842)²¹, Johann Nepomuk Strixner (1782-1855). Delimitarea de sintagmele inscripționate ale gravuri în metal apare în anii de maturitate și unanimă recunoaștere a litografiei, când, din ce în ce mai frecvent, vor apare mențiunile “lith”, “lithogr”, “litographirt von”, “an Stein von”.

Tehnicile principale care permit receptarea litografiei prin utilizarea unor moduli de comunicare și convenții specifice gravurii sunt, în perioada de tranziție, litogravura și litografia în peniță.

S-a menționat anterior numele gravorului austriac Joseph Fischer care a lucrat la Londra litografii artistice într-o tehnică în care desenul era realizat în peniță direct pe piatră și care păstra originalitatea autorului. Din această serie face parte și planșa intitulată *În societate, la masa de ceai*, semnată și datată “J. Fischer London 1803 ad natura”.

Deși după anul 1806 litogravura și litografia în peniță pierd din importanță și devin auxiliare, destinate mai ales titlurilor și inscripțiilor de identificare a autorului și casei editoare, există artiști care le utilizează până spre sfârșitul deceniului al doilea.

Într-o primă etapă animată de investigații tehnice, presa de imprimat era confecționată din lemn, fiind acționată manual. Uneori planșele erau colorate în

¹⁹ Friedrich Joseph Adam von Bartsch (12.07.1798-10.05.1873). Gravor și critic de artă. În jurul anului 1819 a practicat litografia de reproducere lucrată în cretă și peniță, semnând “F. de Bartsch in lap.del”. Este numit în 1827 custode al Colecției imperiale de gravuri. Adam von Bartsch (Viena 17.08.1757 – Viena 21.08.1821). Desenator, gravor și istoric de artă. A practicat litografia și a fost custode al Colecției imperiale de gravuri (K.K.Kupferstichsammlung). Friedrich Joseph Adam von Bartsch îi publică la Viena, în 1821, catalogul critic *Le peintre-graveur*.

²⁰ Joseph Lanzedelli (Ampezzo 1774-Viena 13.06.1832). Creează în anii 1819/23 seria de șase planșe intitulată *Siebenbürgen Jahrmarkt*, litografiate în cretă, peniță și pensulă și imprimate în culori prin utilizarea a nouă pietre litografice. A studiat la Academii de Artă de la Veneția și Viena. Considerat a fi cel mai productiv litograf al perioadei timpurii, lucrările sale sunt imprimate inițial în atelierul lui Kunicke și ulterior la Institutul Litografic. Cercetările în domeniul litografiei în culori datează cu aproximație din 1819. Vasta creație litografică a lui J. Lanzedelli cuprinde portrete, peisaje, scene de gen pe care le intitulează *Scene din viața obișnuită*, caricaturi pe care le imprimă la Institutul Litografic, în atelierul litografic al lui Alois Leykum sau la Johann Höfelich. Desenator și litograf în același timp, a utilizat cu ușurință creta și penița, maniera “schab” și tonurile de fond și a știut să descompună culorile pentru a realiza rafinate litografii în culori. Primele sale portrete sunt portrete bust, în cadru oval. Din seria litografiilor de reproducere amintim *Autoportretele* lui Guido Reni și Anton van Dyck, *Autoportretul* lui Rembrandt (litografiat în peniță, semnat și datat dr.jos: Lanzedelli in lap.: del: 1819), interpretările după Annibale Carracci și Fra Bartolomeo. J. Lanzedelli avea și o editură la Viena, VI, Mollardgasse nr. 2.

²¹ Franz Steinfeld (Viena 20.05.1787 – Pisek în Boemia 5.11.1868). Pictor peisagist, gravor în acvaforte și litograf. Elev al Academiei de Artă de la Viena în 1802 la clasa profesorului L. Jansch. Călătorește în sudul Germaniei, Italia, Belgia, Olanda, unde studiază maeștrii artei olandeze și mai ales peisajele lui Jacob Ruysdael. În anii 1819, 1821, 1824 execută vederi din împrejurimile orașului Salzburg; practică litografia în perioada 1818-1821. Din anul 1850 funcționează ca profesor la catedra de peisaj a Academiei vieneze. A fost pictor de curte al Arhiducelui Anton.

acuarelă, de mână, alteori fondul era înviorat monocrom, în verde sau ocru, prin imprimarea separată a unei pietre litografice preparată special.

Aceste experimente tonale au condus în scurt timp la apariția litografiei în culori, care obligă la trasarea componentelor desenului pe mai multe plăci, diferențiat colorate. Pentru transpunerea pe piatra litografică a desenului executat cu o materie grasă, cretă sau tuș, artiștii mai puțin experimentați foloseau frecvent hârtia de transport și decalcul prin presiune. În anul 1817 Johann Nepomuk Strixner reproduce în litogravură pe un fond cu un ton de culoare, după gravurile lui Marcantonio Raimondi (c.1480-1524 sau 1534), un număr important de creații ale Renașterii italiene²², cum sunt *Fecioara cu pruncul*, *Coborârea de pe cruce* și alte studii de Rafael. Artistul a rămas fidel inscripționării tradiționale pe care o utiliza gravura, semnând "*Rafael inv. Marc Anton Sculp. N.Strixner fecit*" sau chiar "*Strixner del [ineavit] et sculps[it]*".

Litografia în cretă, "regină" a tehnicilor litografice²³, începe să se impună și J.N. Strixner nu ezită să o experimenteze în 1817 pentru planșa *Iisus Christos pe Muntele Măslinilor* după Michelangelo, ca și pentru un alt tiraj al *Coborârii de pe cruce*, după Rafael. Doi ani mai târziu, în 1819, Franz Steinfeld demonstrează încă o atitudine conservatoare și recurge la tehnica litografiei în peniță pentru peisajele cuprinse în albul Vederi importante din Principatul Transilvania..

Se conturase din ce în ce mai ferm, din anii 1801-1802, convingerea că tehnicile majore ale litografiei în plan – creta, penița, pensula – au calități identice cu instrumentele tradiționale ale desenului ca și capacitatea de a asigura deplină autonomie imaginației și talentului. În mod particular, litografia în cretă, care domină întreg secolul al XIX-lea, permite corecturi greu de realizat în alte tehnici. Se aprecia, pe de altă parte, că trăsătura de cretă litografică și întreg desenul își păstrează caracterul original, iar spiritul și energia ductului linear rămân nealterate.

Distincte din perioada incunabilelor²⁴ în toate școlile naționale, gama genurilor artistice care adoptă tehnica litografiei cunoaște o mare varietate, cu accente diferite sensibil dimensionate și dispariții motivate istoric.

²² Semnalăm următoarele incunabile litografiate de Johann Nepomuk Strixner după maeștri ai Renașterii italiene, păstrate în colecția Cabinetului de Stampe al Academiei de Artă de la Viena: *Madona cu pruncul de Rafael*, după o gravură de Marcantonio Raimondi, litogravură, semnat dr.jos: N.Strixner fecit, inv. 15543; *Christos pe Muntele măslinilor*, după o pictură de Michelangelo, litografie în cretă, semnat și datat stg. sub cadru: N. Strixner del: 1817, inv. 16092; *Coborârea de pe cruce*, după Rafael, litogravură cu ton de fond, semnat stg. jos: N. Strixner del: et sculp, inv. 15740; *Coborârea de pe cruce*, după Rafael, litografie în cretă, peniță și manieră "schab", semnat și datat dr. jos: N. Strixner del: 1817, inv. 15739; *Studiu după Rafael*, litogravură semnat dr. jos în cadru: N. Strixner fecit, inv. 15787; *Studiu după Rafael*, litogravură, inscripții litografate, stg. jos: Rafael inv.; Marc Anton Sculp.; dr. jos.:N. Strixner fecit, inv. 15846.

²³ Heinrich Schwartz, *op. cit.*, p. 66, nota 366.

²⁴ Perioada incunabilelor austriece este ilustrată cu imagini din *Catalogul expoziției "Incunabile ale Litografiei, Viena 1801-1821"*, organizată în anul 1988 de doamna Elisabeth Hermann-Fichtenau în sălile de expunere ale Colecției de grafică Albertina de la Viena.

Exemplificată cu realizări notabile ale litografiei vieneze, mai ales pentru impactul pe care l-a avut asupra evoluției artei litografice în Transilvania și în Țările Române, se evidențiază în primul rând *litografia de reproducere* după desen, gravură, sculptură, după “antic” sau după vestigii medievale. Se afirmă totodată peisajul, scena de gen, portretul cu diversele lui ipostaze, natura statică, scenele militare și scenele istorice, scenele animaliere, alegoriile. Ilustrația de carte, caricatura și cartografia completează o producție care, din punct de vedere cantitativ, a fost de la început determinată și catalogată cu aproximație și cu reală dificultate. În acest context, reiese cu claritate suportul istoric, social și filozofic al deplasărilor de accent în câmpul genurilor litografice, cu variabilele circumstanțiale.

Persistența ideilor kantiene, potrivit cărora lumea ideală a clasicității antice redescoperite conferă libertate morală ființei umane, a determinat în a doua jumătate a secolului al XVIII-lea o explozie a *gravurii de reproducere*, urmată în secolul al XIX-lea, marcat de mari descoperiri arheologice, de apariția unui număr imens de litografii consacrate aceluiași scop. Educația prin artă era așadar dirijată programatic către un public larg, cu un anume sens al democratizării receptării estetice.

Litografii vienezi reproduceau frecvent opere din celebrele colecții ale aristocrației, planșele executate de Peter Fendi după vestigiile antice din colecția imperială de numismatică “Münz und Antikenkabinet” bucurându-se, de exemplu, de o deosebită apreciere.

Vicenz Georg Kininger (1767-1851) este și el autorul a patru litografii în cretă pe fond în ton brun-cenușiu în care, inspirat de lucrările pictorului academicist F.H. Füger, a reprezentat numeroase capete de zei și zeițe din Antichitate²⁵. Sunt lucrări rare, care se pot data în jurul anului 1820. De aceleași preocupări se leagă numele lui Friedrich Joseph Adam von Bartsch, autorul planșei *Jupiter și Pallas Atena*²⁶, litografiată în cretă și peniță pe un ton de fond gri-brun. Renumite reproduceri după Anton Pilgrim, sculptorul medieval al cărui autoportret se află în Catedrala Sf. Ștefan de la Viena, sau după creații rembrandtiene, apar în Colecția de portrete imprimată în atelierele Institutului Litografic. Joseph Lanzedelli a avut, de asemenea, o contribuție importantă la răspândirea litografiei de reproducere cu pagini care reiteau opera lui Guido Reni, Anton van Dyck, Annibale Carracci²⁷. Sub impresia gravurilor cu dăltița în aramă, Lanzedelli a litografiat în peniță unul dintre autoportretele lui Rembrandt pe care l-a semnat și l-a datat “*Lanzedelli in lap.del.1819*”.

²⁵ Seria, care cuprinde și *Capul lui Jupiter*, se află în patrimoniul Colecției de grafică Albertina de la Viena, inv. ÖK Füger, Bd. III, 346.

²⁶ Elisabeth Hermann-Fichtenau, *Wiegendrucke der Lithographie, Wien 1801 bis 1821, Ausstellung und Katalog, Graphische Sammlung Albertina, 325 Ausstellung, Wien, 26 Februar bis 30 April 1988*, cat. nr. 26.

²⁷ Cele mai importante planșe din seria litografiilor de reproducere realizate de J. Lanzedelli se află în Colecția de grafică Albertina de la Viena, unele provenind din colecția Împăratului Iosif al II-lea. Semnalăm o litografie în peniță după un *Autoportret* de Rembrandt, semnată și datată dreapta jos: Lanzedelli in lap.del.1819.

Orientarea realist-documentaristă a peisajului și studiul direct al naturii susținut de cunoașterea picturii flamande și olandeze continuă să se afirme prin opera lui Jacob Alt²⁸ și Franz Steinfeld, în paralel cu peisajul romantic, clasicizant sau baroc, cu figuri și subiecte istorice. Se menține în același timp tipul de peisaj “vedută”, și el extrem de prețuit în secolul anterior.

Schițele de peisaj, desenate în natură sau imaginate în atelier, erau transpuse pe piatra litografică direct de mâna artistului în momentele de vârf ale litografiei artistice.

Franz Steinfeld a litografiat în peniță și cretă, cu trăsături mici, amintind de gravură, numeroase vederi panoramice din Austria, cu stafaj miniatural și spațiul aproximat prin tehnica ecranelor. Lucrările sunt semnate și datate autograf pe piatra litografică “*Steinfeld 1819*”, având indicația “*Steinfeld del*” litografiată în peniță. Artistul a folosit în unele cazuri fonta ocru-gri pentru fond și maniera “schab” pentru a evidenția în lumină albul hârtiei.

În această perioadă se bucură de autoritate numele lui Jakob Alt²⁹, autorul planșelor albumului 264 vederi dunărene urmărind cursul fluviului Dunărea de la izvoare până la vărsarea în Marea Neagră, imprimat în atelierul lui Friedrich Adolf Kunicke (1777-1838)³⁰.

Influențate de marea tradiție a “vedutelor” vieneze, litografiile lui Jakob Alt se caracterizează prin detalii fin nuanțate, care conferă ansamblului o deosebită valoare artistică. După peisajele sale au fost executate numeroase gravuri cu dăltița sau în oțel, care au ilustrat publicațiile apărute mai ales la Leipzig.

În evaluarea locului ocupat de peisaj în evantaiul genurilor artistice nu este lipsit de importanță să subliniem că Joseph Kriehuber, cunoscut mai ales ca portretist, a litografiat în cretă peisaje tip “vedută” cum este, de exemplu, planșa

²⁸ Jakob Alt (Frankfurt am Main 27.09.1789 – Viena 30.09.1872). Fiu al renumitului acuarelist Rudolf von Alt, sosește la Viena în 1811. Studiază peisajul la Academia de Artă cu profesorii Johann Christian Brand și Martin von Molitor. Călătorește pe Dunăre, la Salzburg, în Italia și Germania.

²⁹ Sunt apreciate în epocă peisajele lui Jakob Alt imprimate în 1825 la Institutul Litografic și cuprinse în Albumul *Vorzügliche Ansichte/des K.K./Salzkammergutes/ und dessen Umgebung/in Ober Oesterreich/Nach der Natur aufgenommen und lithographirt/von/Jacob Alt/ Wien MDCCCXXV/ Lithographisches Institut am Michaels Platz No 2*. Menționăm, de asemenea, Albumul cu litografii în culori intitulat *Bilder aus den Alpen der Oesterreichischen Monarchie betonders jener von Stegermark, Oesterreich, Salzburg, Kaernthen und Tyrol. Seiner Kais. Kön. Hoheit dem Erzherzog Johann von Oesterreich allerunterhänigst gewidmet*, din patrimoniul Colecției de grafică Albertina de la Viena, inv. OK GM 887. Ulterior, după vederile lui Jakob Alt, sunt executate ilustrații gravate în oțel, care apar la Leipzig.

³⁰ Albumul 264 *Donau-Ansichten nach dem Laufe des Donaustromes von seinem Ursprunge bis zu seinem Ausflusse in das Schwarze Meer* se află în colecția Cabinetului de Stampe al Bibliotecii Academiei Române. Pentru partea a doua a Albumului, care cuprinde și imagini ale unor zone și orașe aflate pe malul românesc (Moldova Nouă, Grota Hoților de la Băile Herculane, Dunărea la Porțile de Fier, Zimnicea, Giurgiu, Brăila, Galați), a fost angajat să deseneze Ludwig Erminy. Planșe dispartate din acest Album, litografiate și colorate în acuarelă, se află în colecția Cabinetului de Desene și Gravuri al Muzeului Național de Artă al României.

Vedere din Bad Ischl, reproducă în monografia publicată de cercetătoarea austriacă Selma Krasa³¹. Autoarea îi atribuie și alte trei litografii reprezentând *Băile Herculanee*, după desenele lui Franz Neumann³². În peisajele sale eclectice se recunosc formulele lui Franz Steinfeld și Ferdinand Georg Waldmüller (1793-1865), împreună cu care a lucrat în Italia³³. Literatura de specialitate nu exclude posibilitatea ca J. Kriehuber să fi executat el însuși schițe în peisaj, în timpul călătoriilor și studiilor de vară pe care, consecvent, le-a întreprins an de an.

Evenimentele marcante ale vremii, războaiele și revoluțiile, înființarea și dezvoltarea armatelor naționale, marile călătorii romantice, au prilejuit apariția colecțiilor de scene istorice și militare, de uniforme, care au servit pe parcursul întregului secol al XIX-lea propagandei patriotice. Acesta este sensul litografiilor lui Heinrich Papin (1786-1839), Johann Schindler (1777-1836) și Carl Müller (cca.1790-1821), care omagiază armata austriacă, uniforma de ofițer și puternicul aparat administrativ al timpului. Carl Müller s-a distins între contemporani prin cele 38 de planșe reprezentând uniforme din cuprinsul albumului **Reprezentări** artistice ale uniformelor Parlamentului orașului Viena (Folge Bildliche Darstellung der uniformirten Bürgerschaft der Haupt und Residenz-Stadt Wien) editat în 1806³⁴.

O planșă de mai mari dimensiuni, cu imaginea *Principelui Carol în bătălia de la Aspern*³⁵, a fost litografiată mai târziu cu creta pe fond ocru de Leopold Wüllner (n. 1823), demonstrând forța cu care tradiția s-a instaurat în câmpul experienței artistice. Cadrul baroc care delimitează imaginea centrală este decorat cu cartușe în care sunt reprezentate alegorii și scene de bătălie. Se integrează

³¹ Selma Krasa, *op. cit.*, repr., p. 21.

³² *Idem*, *op. cit.*, p. 12. Autoarea îi atribuie lui Joseph Kriehuber trei litografii reprezentând *Băile Herculanee* (*Hercules-Bades in Mehadia*), după desenele lui Franz Neumann. Planșele, realizate pentru a fi cuprinse în Albumul *Pittoreske Reise durch Siebenbürgen*, au fost plătite artistului în 1824 și au fost imprimate atât în atelierul lui J.G. Mansfeld, cât și la Institutul Litografic. După cum se știe, începând din 1819, pentru acest album a lucrat și Franz Steinfeld, care a interpretat în tehnica litografiei desenele lui Franz Neuhauser cel Tânăr.

³³ *Ibidem*, p.24: Dintr-o scrisoare din 1841 aflăm că a lucrat împreună cu Waldmüller, în nordul Italiei, două vederi ale unor "locuri minunate".

³⁴ Elisabeth Hermann – Fichtenau, *op. cit.*, cat.nr. 50.

³⁵ *Principele Carol în Bătălia de la Aspern în zilele de 21 și 22 Mai 1809*, litografie în cretă pe fond ocru; 0,457 x 0,330; semnat stg. jos în cadru cu penița: Lith v. Leopold Wüllner; dr. jos în cadru, cu penița: Druck v.J. Haller; pe marginea de jos sub cadru, cu penița: ERZHERZOG CARL IN DER SCHLACHT BEI ASPERN...; dr. jos: Herausgegeben von Ziegler's W^{re}; Colecția de grafică Albertina, Viena, inv. N.F. 4478. *Adalbert Fuchs (1814-1886)*. Litografie în cretă; 0,260 x 0,251; semnat, litografiat, dr. jos: L. Wüllner lith; nedatat (1814-1886); inscripții litografiate în peniță, stg. jos: Druck v.J. Haller; pe marginea de jos: Dr. ADALBERT FUCHS/K.K. Ö. Professor der Landwirtschaft und beständiger Secretär der/ K.K. Landwirtschaft – Gessellschaft in Wien; spre dr.: Zum gefeierten Andenken/ von seinen dankbaren Schülern 1856. Biblioteca Națională a Austriei, Colecția de portrete și arhiva de imagini, Viena, inv. 39542. Leopold Wüllner, așa cum demonstrează această litografie, a avut și o intensă activitate de portretist.

devenirii generale a artei tipurile sociale, cu accent pe elementele etnografice³⁶, tipurile umane, individualizate psihologic sub influența clasificărilor lui Lavater (1741-1801)³⁷, caricatura³⁸, care va atinge apogeul în Franța, datorită geniului lui Honoré Daumier și Gavarni.

În jurul anului 1820, Peter Fendi, un alt maestru al tipurilor umane, litografiază *Bețivul* în cretă și peniță, pe fond ocru și brun-verzui. Ciclul *Scene din viața obișnuită*, desenat după natură, planșa *Grimarciers* și marea friză în culori *Târg din Transilvania* de Joseph Lanzedelli se situează în aceeași categorie tipologică. Predilecția lui J. Lanzedelli pentru litografia în culori și pentru scena de gen reprezintă o trăsătură a laborioasei sale opere. Cu aproximație în anul 1820, artistul litografiază în culori *Mascarada*, planșă care a reapărut ca ilustrație la volumul *Das Freydl'sche Turnierbuch* editat de Alois Primisser. Este importantă însă pentru istoria litografiei pe teritoriul României narațiunea plastică intitulată *Târg din Transilvania*, care transpune în tehnica litografiei desenele și acuarelele lui Franz Neuhauser cel Tânăr.

Naturile statice cu flori și fructe și scenele animaliere datorate, printre alții, francezului Joseph Ignace Duvivier (1758-1832), introduc în panorama genurilor artistice, fie vechile tradiții baroce și direcția realistă olandeză în maniera lui Karel Dujardin, fie noile trăsături ale romantismului. Cunosce o largă circulație, în anii 1816-1818, incunabulele reprezentând studii de fructe, plante, flori și capete de animale³⁹, desenate pe piatră de Lorenz Kohl von Kohlenegg. O astfel de natură

³⁶ Tipurile țărănești, desenate după natură, reprezintă o structură tematică importantă a creației litografice, cu o largă răspândire în secolul al XIX-lea. Proiectul fraților Trementsky referitor la apariția seriei intitulate *Charakteristische Bauernstücke*, în 6 planșe, litografiate în creion și colorate în acuarelă, datează din 1825. Pentru această serie J. Kriehuber a realizat încă din 1820 un desen pregătitor, acuarelat, aflat în colecția Muzeului de Istorie al orașului Viena.

³⁷ Johann Caspar Lavater (1741-1801), poet, teolog și filozof, a frecventat societatea unor renumiți scriitori, pictori și filozofi. A publicat renumita lucrare în patru volume *Physiognomische Fragmente zur Beförderung der Menschenkenntnis und Menschliebe*, apărută în 1775-1778 la Leipzig și Winterthur, cu ilustrații gravate cu dățița în aramă reprezentând studii de expresie după Holbein, Hogarth, Rafael, Rembrandt, Poussin. Susținută de regele și regina Iuliana a Danemarcei, lucrarea se încheie cu versurile lui Lavater referitoare la cunoaștere "Ich bin ein Mensch ... Ein Spiegel dein, in dem ich dich erkenn; Ein Spiegel dein, in dem du dich erkennst; Die immer frohere Freude! Ich bin ein Mensch".

³⁸ Caricatura politică a fost interzisă în Austria înainte de Revoluția de la 1848.

³⁹ Lorenz Kohl von Kohlenegg litografiază în cretă o serie de naturi statice sau studii de flori și plante în anii 1816-1818. Menționăm câteva dintre acestea, aflate în Colecția de grafică Albertina de la Viena: *Natură statică cu flori*, litografie în cretă, semnat dr.jos :Kohl fec. [1] 818, inv. 35791; *Studiu de fructe și plante*, litografie în cretă, semnat și datat centru jos în peniță :Nach der Natur auf Stein um Kohl 1817/in Wien gedruckt bei Philipp von Phillisdorf Landstrasse Nr. 223, inv. 21244; *Coș cu flori*, litografie în cretă din 1818, inv. 21243; *Coș cu flori*, litografie în cretă, semnat și datat centru jos :Versuch auf Stein von Kohl 1816/in Wien gedruckt bey Carl Gerold, inv. 21249. În 1817 Lorenz Kohl von Kohlenegg realizează o planșă cu capete de animale, litografiată în cretă, semnată și datată "auf Stein von Kohl 1817. Biblioteca Națională a Austriei, Colecția de grafică Albertina, Viena, inv. 21253.

statică este considerată de autor, în 1816, “o încercare pe piatră” (“Versuch auf Stein”), după cum se consemnează în inscripția litografiată.

Ilustrația de carte a apelat la litografie încă din epoca incunabilelor, una dintre cele mai vechi publicații, cu imagini litografiate în peniță, fiind Almanahul pentru doamne⁴⁰, apărut la Viena în 1805 și 1806-1809. Sunt ilustrate cu litografii cele mai diverse apariții editoriale. Volumul Povești moralizatoare de I.M. Armbruster cuprinde, de pildă, șase “tablouri litografice”, semnate în 1820 de Ludwig Schnorr (1799-1853)⁴¹. Litografiile, de mici dimensiuni, în cretă cu accente în peniță și cu cadrul de asemenea trasat în peniță, comunică concis ideea esențială a fiecărui capitol, adăugând mesajului livresc forța de penetrare a artei vizuale⁴².

Portretul, cu toate variantele sale, reprezintă genul major, permanent, al întregii producții litografice din secolul al XIX-lea. Solicitat din ce în ce mai mult de cercurile nobilimii și burgheziei, portretul litografiat, individual sau de grup, înfățișând personalități ale istoriei contemporane, științei și artei, configurează în același timp o galerie de tipuri umane universale.

Referitor la portret, care în secolul al XIX-lea a avut o mare importanță socială, propagandistică și chiar publicitară, sunt emblematice cuvintele lui J.W. Goethe înscrise pe portretul său, litografiat de J. Kriehuber și dedicat actriței Louise Neumann: “Fața omului reprezintă textul pe care acesta îl spune celorlalți despre sine și prin care se lasă perceput”⁴³.

Cunoscând o mare epocă de înflorire în perioada 1830-1840, portretul litografiat este inițial o copie după o pictură sau după o gravură. Portretul reprodus după o imagine anterioară, care mai târziu poate fi chiar o fotografie, evoluează în paralel cu portretul după natură de-a lungul întregului secol și uneori în creația aceluiași artist.

Într-o primă perioadă, influențate de miniatură și de gravura în metal, portretele bust, încadrate oval, cu figura văzută din profil, păstrează un spațiu

⁴⁰ Elisabeth Hermann-Fichtenau, *op. cit.*, cat.nr.6.

⁴¹ Ludwig Ferdinand Schnorr von Carolsfeld (Königsberg 11.10.1788 – Viena 13.04.1853) este cunoscut ca litograf, portretist și ilustrator, semnându-și cu monograma “SL” majoritatea lucrărilor. *Sitten-Gemälde für Kinder von I.M. Armbruster (Weiland K.K. Hofsecretär) Mit 6 lithographirten Bildern von Ludwig v. Schnorr. / Wien: An Carl Armbrusters Verlag. Österreichische Nationalbibliothek, Viena, inv. C.P.2 B.62. Semnate de Ludwig Ferdinand Schnorr von Carolsfeld în peniță cu monograma și datate în cadrul, planșele litografiate sunt intitulate distinct: Die Zauber-Lanterne (pl. I, ilustrație pentru pagina de titlu; 0,082 x 0,108, semnat și datat stg. sus în cadrul: SL/1820); Machmud und sein Vater (pl. II, ilustrație la cap. IV; 0,084 x 0,108, semnat cu monograma și datat dr. jos în cadrul); Flucht, Abentheuer und Reue des ungehorsamen Carls (pl. III, ilustrație la cap. V; 0,083 x 0,101, semnat cu monograma și datat stg. jos în cadrul); Die deutschen Kinder in Frankreich, oder Das Grab in der Felsen Höhle (pl. IV; 0,083 x 0,107, ilustrație la cap. VIII, semnat cu monograma și datat centru sus în cadrul); Das milchweisse Lämmchen (pl.V; 0,077 x 0,108, ilustrație la cap. IX (2), semnat și datat dr. jos în cadrul); Die Aprikosen (pl.VI; 0,084 x 0,110, ilustrație la cap. IX (4), semnat și datat stg. jos în cadrul).*

⁴² Elisabeth Hermann-Fichtenau, *op. cit.*, cat.nr.12.

⁴³ Selma Krasa, *op. cit.*, p. 9-10.

generos pentru numele și titlurile personajului înfățișat. Ca mulți alți artiști, Joseph Lanzedelli, desenator, litograf și editor, a imprimat numeroase portrete bust în cadru oval litografiate în cretă, în care spațiul și atmosfera sunt timid sugerate prin câteva trăsături. Dintre acestea, *Portretul Ducesei Iulia de Anhalt-Köthen* este semnat în peniță, în maniera proprie gravurii, "*Lanzedelli in lap.del*"⁴⁴. Împreună cu Friedrich Wilhelm Brandin, activ la Viena în anii 1820-1822, J. Lanzedelli este autorul portretelor care alcătuiesc albumul Arborele genealogic al Casei de Habsburg-Austria, în care sunt utilizate simultan tehnica litografiei în cretă și litogravura. Lanzedelli a lucrat uneori pe fonduri monocrome, rase în manieră "schab" în zonele luminoase, pentru a le face mai strălucitoare.

Va fi oficializat și va face epocă portretul văzut din trei sferturi, cu personajul portretizat reprezentat în picioare sau stând pe un fotoliu. Definitorie pentru evoluția portretului litografiat este opera lui Joseph Kriehuber (1800-1876)⁴⁵. Portretist al familiei imperiale și al celor mai importante personalități cu care a fost contemporan - militari, demnitari, aristocrați și juriști, funcționari de stat, comercianți, artiști, oameni de știință- Kriehuber a creat modele perpetuate în timp de numeroșii săi elevi și admiratori. Printre aceștia regăsim și numele viitorilor maeștri care mai târziu au influențat arta portretului litografiat în Transilvania și în Țările Române.

Astfel, *Portretul domnitorului Alexandru Dimitrie Ghica*, o cunoscută litografie colorată, imprimată la Viena în atelierul lui Johann Höfelich în anul 1839, cu exemplare valoroase în colecțiile Muzeului Național de Artă al României și Cabinetului de Stampe al Academiei Române, a fost interpretat într-o manieră proprie de Ioan D.Negulici. Portretul a circulat și într-o variantă anonimă, imprimată la Paris, în atelierul lui Lemercier.

Se poate afirma, de asemenea, că cei mai importanți litografi din Transilvania i-au cunoscut opera. Nu este lipsit de importanță să precizăm că reprezentanți de prestigiu ai portretisticii din Țara Românească, cum este și Petre Mateescu, au fost în imediatul său anturaj.

⁴⁴ Colecția de grafică Albertina, Viena, inv. 3985.

⁴⁵ Joseph Kriehuber (Viena 15.12.1800 – Viena 30.05.1876). Primele lecții în domeniul artei le-a luat cu fratele său. Maestru al portretului în litografie și acuarelă, a studiat la Academia de Artă de la Viena în perioada 1813-1818 și în anul școlar 1823/24. A călătorit în Galiția, unde a desenat după natură. A călătorit de asemenea în Tirol, Italia de Nord, Austria, notându-și impresiile de călătorie în peisaje ulterior litografiate. În perioada 1820-1830 lucrează pentru atelierul litografic al fraților Trentsensky, fiind prezent și în atelierul lui Mansfeld. După cum menționează literatura de specialitate, J. Kriehuber ocupă în istoria litografiei un loc de autodidact care ajunge la performanța de a lucra fără corecturi, direct pe piatră. Portretist al societății vieneze, lucrând sub trei împărați, și-a deschis în 1871 o expoziție în spațiile Academiei de Artă. A realizat și litografii de reproducere, după capodopere ale lui Jan van Eyck, Rafael și alți maeștri ai picturii italiene. Bibliografia de referință apreciază că a lăsat peste 5000 lucrări, 3000 fiind portrete litografiate. Opera sa a fost colecționată în mare parte și catalogată de Wolfgang von Wurzbach, care apreciază că un număr important de lucrări, necunoscute, se află în colecții particulare din Austria și Germania.

Din aceste considerente, o analiză sintetică a stilului individual care îl definește pe Kriehuber are menirea de a amplifica perspectiva sub incidența căreia ne propunem în continuare evaluarea producției litografice românești.

De la portretul bust, văzut din profil, Kriehuber trece la portretul văzut din trei sferturi, atenuând vechiul unghi de vedere, sub influența pictorului englez Joshua Reynolds (1723-1792), pe care l-a cunoscut din reproduceri și din relatările prietenului său, Friedrich von Amerling (1803-1887). Începând din anul 1840, portretele realizate de marele artist vienez sunt reprezentate preponderent în picioare.

Din punct de vedere tipologic, *Portretul lui Joseph Gunkel*, proprietarul renumitei case de modă "Zum deutschen Reiter", datat "1840", stă la începutul unei serii de portrete care, prin transfer, vor remodela și portretele de militari imprimate în tiraje comerciale începând cu mijlocul secolului al XIX-lea.

Componente importante ale stilului îl situează pe Kriehuber sub semnul idealului de reprezentare al epocii Biedermeier. Se recunosc astfel cu ușurință influențele directe ale pictorilor austrieci, cum sunt Moritz Michael Daffinger (1790-1849) și Peter Fendi (1796-1842), în investigarea atentă a ethos-ului clasei de mijloc precum și în cultivarea tezaurelor de memorie pe care portretele le concentrează pentru o familiară eternitate.

Kriehuber a păstrat în toate ipostazele portretistice o intimă relație cu miniatura și cu acuarela. Sugerând prin desen trăsăturile de pensulă, a lucrat cu consecvență în maniera acuarelei. Educația academică l-a determinat însă să nu renunțe la formele precis conturate ale clasicismului și să păstreze o relație logică și nu senzorială cu atmosfera înconjurătoare.

Aluziile peisagistice sau aproximarea prin elemente de decor a spațiului ce intră în dialog afectiv cu universul uman autosuficient și stabil, sunt alte trăsături revelatoare ale artei maestrului vienez. Deschis experiențelor novatoare, Kriehuber a fost cucerit de moda orientală care pătrunsese la Viena prin francezul Horace Vernet (1758-1836) și Friedrich Amerling și a înviorat cu elemente pitorești cadrul scenografic și recuzita de costume. Integrat prin pitoresc unui alt orizont cultural, s-a înfățișat la un moment dat el însuși deghizat în beduin⁴⁶, "cu nas de nobil, dinți albi, păr negru, ochi care vorbesc fără liniște".

Portretele lui J. Kriehuber se disting prin măiestria cu care este analizată în lumină diversitatea materialelor. Lumina - element viu al compoziției -, suscită prețiozități tehnice și pasaje rafinate în clareobscur. Creionul și creta litografică își află așadar deplina libertate de expresie, conduse de mâna unuia dintre cei mai desăvârșiți maeștri ai portretului. Lucrând în cretă, folosind uneori tonurile diferențiate cromatic pentru fond, Kriehuber atinge punctul culminant al creației sale în anii 1840-1850. Planșele sunt semnate întotdeauna autograf, direct pe piatră, menționarea numelui în inscripție fiind mai puțin folosită. În mod obișnuit, o

⁴⁶ Selma Krasa, *op. cit.*, p. 132. *Autoportretul* lui J. Kriehuber este menționat și descris în revista "Iris", Viena, 1850.

trăsătură circulară, lansată dezinvolt în prelungirea numelui, unifică semnătura și data ca valori comunicaționale, echivalente și definitorii. Mulți dintre artiștii litografi care i-au admirat opera și pentru care a fost un maestru de referință au copiat cu exactitate și au perpetuat în timp maniera de a semna cu vultă.

Textele explicative ca și citatele semnificative, care pun în evidență creația și gândirea celor portretizați, completează mesajul ideatic cu scopul de a capta bunăvoința și atenția marelui public.

În epoca de mare răspândire a acestui gen, în sprijinul datării sau al încadrării în epocă, poate fi cercetată biografia personalității alese de artist ca model, fixarea datei în urma analizei stilistice având un grad mai înalt de eroare. Vestimentația și moda, evenimentul istoric sau monden la care se face aluzie, publicarea în almanahuri și calendare pot fi, de asemenea, luate în considerație în aprecierea perioadei în care a fost executat un portret.

Încă de la jumătatea secolului al XIX-lea, portretul litografiat a început să se transforme într-un gen comercial care evidențiază în primul rând rangul și importanța socială și nu psihologia interioară, unică, a modelului. Acest tip de portret valorifică decorativ și semnătura personajului portretizat, reprodușă în facsimil.

După 1860, fotografia, mult mai ieftină, concurează cu mult succes arta litografiei. Spre deosebire de mulți artiști ai vremii, Joseph Kriehuber nu a îndrăgit aparatul fotografic și nu a devenit niciodată fotograf.

Marile configurații culturale europene din secolul al XIX-lea, neoclasicismul, epoca Biedermeier, romantismul, au fructificat valențele expresive și au utilizat litografia pentru portretizarea personalităților celebre și importante ale vremii, ca și pentru portretul "suvenir", ca talisman sentimental.

Mitul romantic al călătoriilor în spațiile geografice și spirituale mai puțin cunoscute, a transformat litografia într-un mijloc suveran de exprimare artistică. Fascinați de insolitul care stimulează imaginația, dominați de aspirația către lumea orientală în speranța descoperirii unor noi dimensiuni ale frumosului, drumeți solitari sau însoțitori ai celebrelor expediții documentare, au consemnat în creion și acuarelă peisaje și obiceiuri, ulterior litografiate și cuprinse în albume care au făcut epocă.

Prima perioadă de glorie a litografiei se încheie în jurul anului 1860, chiar dacă impresionismul și postimpresionismul vor mai cunoaște realizări remarcabile.

În a doua jumătate a secolului al XIX-lea producția litografică a devenit excesivă, având tendința de a se industrializa. Litografia a fost din ce în ce mai mult utilizată în ilustrația cărților editate în tiraj mare și a periodicelor numeroase ale vremii, în alcătuirea marilor albume de reproducere după opere de artă celebre.

Intervenția mijloacelor mecanice și fotomecanice, a proceselor rapide, apariția fotolitografiei și a heliogravurii, au redus în bună măsură caracterul original al litografiei.

Un studiu mai atent al fenomenului relevă mari concesii făcute în detrimentul realizării artistice și al orientării gustului estetic. S-a instaurat, în aceste

condiții, un gen de propagandă ieftină, promovată conjunctural de cercurile politice aflate la putere sau de grupuri sociale cu interese distincte.

În ultimii 30 de ani ai veacului al XIX-lea, cromolitografia, tehnică ieftină, a cunoscut o dezvoltare explozivă, negând o atitudine estetică anterioară, care aprecia că litografia în culori și chiar litografia colorată de mână erau lipsite de valoare⁴⁷.

Moștenirea lui Alois Senefelder, încă din timpul vieții cunoscut ca inventatorul litografiei, așa cum apare consemnat pe portretul litografiat de italianul G.Casabona, nu s-a risipit în timp. În anul 1870 s-a înființat la Viena "Asociația Senefelder pentru litografie și imprimarea pe piatră", iar în 1892 a apărut "Clubul Litografilor". Peste patru ani, în 1896, susținătorii artelor grafice și-au concentrat forțele și interesele în "Liga austriacă Senefelder (Österreichische Senefelder Bund)", avându-l ca președinte pe Karl Mühlberger.

O renaștere târzie a litografiei artistice, care explică geneza marilor opere ale secolului al XX-lea, se înregistrează după organizarea la Paris, în anul 1895, a unei cuprinzătoare expoziții omagiale. După o sută de ani lumea artelor omagia într-un mod propriu apariția primelor și timidelor încercări litografice. După o sută de ani, readusă în actualitate, litografia se va impune spectaculos în creația numelor de referință ale artei contemporane, eternizând numele lui Alois Senefelder.

LA LITHOGRAPHIE EUROPÉENNE AU XIXème SIÈCLE REPÈRES HISTORIQUES TECHNIQUES ET STYLISTIQUES, FONCTIONNALITÉ

- Résumé -

Événement artistique et en même temps scientifique, la lithographie a été inventée à la fin du XVIIIème siècle comme modalité d'imprimerie, de reproduction et de multiplication moins chère du texte et de l'image.

Le domaine très vaste de la lithographie impose à la recherche scientifique un traitement complexe, pluridisciplinaire. Cette nouvelle "industrie artistique", dès son début, a déterminé des jugements de valeur qui assimilaient d'une manière spécifique des compositions techniques, historiques, nationales, sociales et même commerciales.

Du rayonnement du chef-d'œuvre jusqu'au voisinage de l'échec, l'histoire de la lithographie contient toute une gamme de valeurs esthétiques, plus hautes ou plus basses. Un ordre systématique d'une production extrêmement vaste doit avoir en vue un ensemble unanimement reconnues de normes, relations et repères. On doit savoir les priorités temporaires, bien justifiées qui particularisent et classifient la lithographie dans la création artistique propre pour le domaine du graphique.

⁴⁷ Hans Schlagintweit, *op. cit.*, p.121.

L'étude de la lithographie a comme base, ainsi, une grille de structures propres, bien délimité du point de vue scientifique dans les principaux ouvrages des dernières années.

Le crayon, la craie, la plume, le lavis, le pinceau et la presse à main ont été et sont resté pour la lithographie artistique les instruments classiques nécessaires. Si l'intérêt des grands maîtres de la lithographie a poursuivi surtout le dialogue majeur et contrastant, parfois en contradiction, entre le blanc à peine perceptible et les insondables profondeurs du noir, la lithographie en couleurs a connu, à son tour, des époques d'expérience, de gloire ou de regres.

La révélation novatrice de la lithographie a commencé sur le fond incipient de la réorganisation de la pensée et de la vision artistique du XIXème siècle. Elle a changé l'ordre et la hiérarchie des valeurs traditionnelles et en fin elle a déterminé une nouvelle attitude esthétique, elle a provoqué des déménagements qualitatifs du langage artistique. La fonction rémanente conservatrice de la tradition ou les intérêts conjoncturels n'ont pas affecté l'ordre naturel du progrès.

Les grandes configurations culturelles européennes du XIXème siècle, le néoclassicisme, l'époque Biedermeier, le romantisme ont fructifié les valences expressives et ont utilisé la lithographie pour les portraits des personnalités célèbres et importantes du temps, pour le portrait "souvenir", comme "talisman sentimental", pour les paysages ainsi que pour les grandes planches commémoratives.

La première période de gloire de la lithographie abouti aux alentours de 1860, même si l'impressionnisme et le postimpressionnisme connaîtrons encore des remarquables réalisations.

Pendant la deuxième moitié du XIXème siècle la production des lithographes est devenu excessive, ayant la tendance de devenir une industrie. La lithographie est de plus en plus utilisée pour l'illustration des livres, imprimés en grands tirages, et des nombreux périodiques, dans les grands volumes contenant des reproductions d'après des célèbres œuvres d'art.

Une renaissance tardive de la lithographie artistique, qu'explique la genèse des grands œuvres du XIXème siècle; on la voit à Paris, après 1895, quand on a ouvert une imposante exposition. Après un centenaire, le monde artistique apportait son hommage aux premiers et timides essais. Après cent ans, réactualisée, la lithographie s'imposera d'une manière spectaculaire dans la création des noms de référence de l'art contemporain, en éternisant le nom d'Alois Senefelder.

ANONIM. Uvertura la opera „Alexander“ de Franz Teiber. 1802. Reproducere din volumul „500 Jahre Druck in Oesterreich. Die Entwicklungsgeschichte der graphischen Gewerbe von den Anfängen bis zur Gegenwart“ de Anton Durstmüller, p. 241.

ANONYME. L'ouverture de l'opéra „Alexander“ par Franz Teyber. 1802. Reproduction d'après „500 Jahre Druck in Oesterreich. Die Entwicklungsgeschichte der graphischen Gewerbe von den Anfängen bis zur Gegenwart“ par Anton Durstmüller, p. 241.

ANONIM. Pagină de titlu „Lehrbuch der Steindruckerey“ de Alois Senefelder.

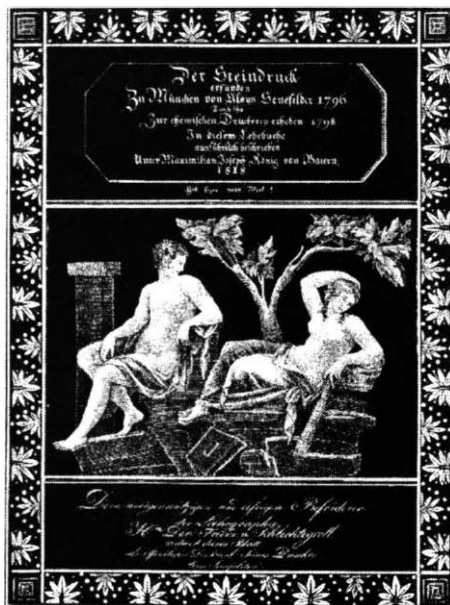
ANONYME. Page de titre. „Lehrbuch der Steindruckerey“ par Alois Senefelder.

Carte: Fațada unei atelier litografice din
Strada Kinsky din Viena

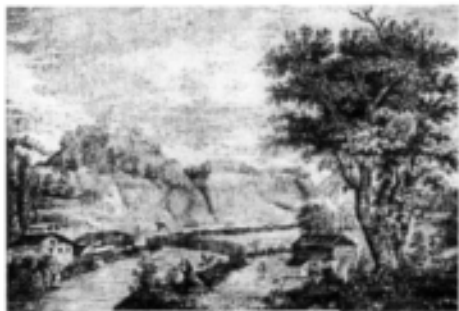
ANONIM. Fațada unui atelier litografic vienz. Casa Kinsky pe Landstrasse. Litografie cu creta. Reproducere din monografia „Joseph Kriehuber“ de Selma Krasa, p. 8.

ANONYME. La façade d'un atelier de lithographie de Vienne. La maison Kinsky de Landstrasse. Lithographie à la craie. Reproduction d'après la monographie „Joseph Kriehuber“ par Selma Krasa, p. 8.

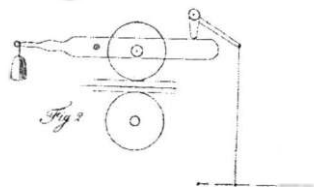
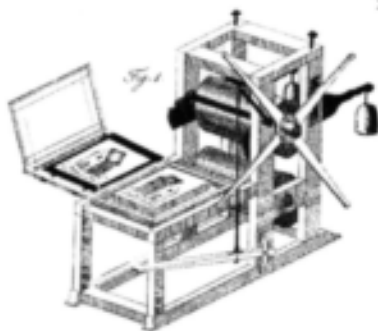
ANONIM. Ilustrație la pagina de titlu. Din volumul „Lehrbuch der Steindruckerey“ de Alois Senefelder. Litogravură.

ANONYME. Illustration pour la page de titre. Du livre „Lehrbuch der Steindruckerey“ par Alois Senefelder. Lithogravure.

CLEMENS SENEFELDER. *Peisaj din Tirol*. Ilustrație la volumul „Lehrbuch der Steindruckerey” de Alois Senefelder. (Planșa 3). Litografie în peniță.

CLEMENS SENEFELDER. *Paysage du Tirol*. Illustration du livre “Lehrbuch der Steindruckerey” par Alois Senefelder (planche 3). Lithogravure à la plume.

ANONIM. *Presă litografică de mână*. Ilustrație la volumul „Lehrbuch der Steindruckerey” de Alois Senefelder. (Planșa 19).

ANONYME. *Presse à la main pour la lithogravure*. Illustration d'après le livre “Lehrbuch der Steindruckerey” (planche 19).

ANONIM. *Madona*. Ilustrație la volumul „Lehrbuch der Steindruckerey” de Alois Senefelder. (Planșa 8). Litografie în manieră sprîțată.

ANONYME. *La Madone*. Illustration du livre “Lehrbuch der Steindruckerey” par Alois Senefelder (planche 8). Lithogravure.

I. SCHRAM. *Frederic cel Mare*. Ilustrație la volumul „Lehrbuch der Steindruckerey” de Alois Senefelder. (Planșa 12). Litografie cu creta.

I. SCHRAM. *Frédéric le Grand*. Illustration d'après le livre “Lehrbuch der Steindruckerey” par Alois Senefelder (planche 12). Lithographie à la craie.

L. ZERTAHALLY. *Sf. Ioan copil*. Ilustrație la volumul „Lehrbuch der Steindruckerey” de Alois Senefelder. (Planșa 18). Litogravură.

L. ZERTAHALLY. *Saint Jean enfant*. Illustration d'après le livre “Lehrbuch der Steindruckerey” par Alois Senefelder (planche 18). Lithogravure.

ANONIM. După Fra Bartolomeo di San Marco. *Madona cu pruncul*. Ilustrație la volumul „Lehrbuch der Steindruckerey” de Alois Senefelder după un desen de Fra Bartolomeo di San Marco. (Planșa 7).

ANONYME. D'après fra Bartolomé de San Marco. *La Madone à l'enfant*. Illustration d'après le livre “Lehrbuch der Steindruckerey” par Alois Senefelder d'après un dessin de Fra Bartolomé de San Marco (planche 7) Lithographie à la plume.

ANONIM. *Pagină de titlu*. Din volumul „Theoretisch-Praktischer Unterricht im Zeichnen” de Johann Daniel Preissler.

ANONYME. *Page de titre* du livre “Theoretisch-Praktischer Unterricht im Zeichnen” par Johann Daniel Preissler.

CARL MÜLLER. *Studii de mișcare*. Ilustrație la volumul „Theoretisch-Praktischer Unterricht im Zeichnen” par Johann Daniel Preissler. Lithografie în peniță. 1806.

CARL MÜLLER. *Etudes de mouvement*. Illustration au volume “Theoretisch-Praktischer Unterricht im Zeichnen” par Johann Daniel Preissler. Lithographie à la plume. 1806.

Studiu – contur de femeie drapată. Ilustrație la volumul „Theoretisch-Praktischer Unterricht im Zeichnen” par Johann Daniel Preissler. Litografie în peniță. 1806.

Etude-contour de femme drapée. Illustration au volume “Theoretisch-Praktischer Unterricht im Zeichnen” par Johann Daniel Preissler. Lithographie à la plume. 1806.

Studiu de femeie drapată. Ilustrație la volumul „Theoretisch-Praktischer Unterricht im Zeichnen” par Johann Daniel Preissler. Litografie în peniță. 1806.

Etude de femme drapée. Illustration au volume “Theoretisch-Praktischer Unterricht im Zeichnen” par Johann Daniel Preissler. Lithographie à la plume. 1806.

Studiu – contur de bărbat drapat. Ilustrație la volumul „Theoretisch-Praktischer Unterricht im Zeichnen” par Johann Daniel Preissler. Litografie în peniță. 1806.

Etude-contour d'homme drapé. Illustration au volume “Theoretisch-Praktischer Unterricht im Zeichnen” par Johann Daniel Preissler. Lithographie à la plume. 1806.

Studiu de bărbat drapat. Ilustrație la volumul „Theoretisch-Praktischer Unterricht im Zeichnen” par Johann Daniel Preissler. Litografie în peniță. 1806.

Etude d'homme drapé. Illustration au volume “Theoretisch-Praktischer Unterricht im Zeichnen” par Johann Daniel Preissler. Lithographie à la plume. 1806.

JOSEPH FISCHER. *În societate la masa de ceai.* Litografie în peniță. 1803. Reproducere din catalogul „Wiegendrucke der Lithographie. Wien 1801 bis 1821“ de Elisabeth Hermann-Fichtenau (Cat. nr. 7).

JOSEPH FISCHER. *En société a la table du thé.* Lithographie à la plume. 1803. Reproduction du catalogue „Wiegendrucke der Lithographie. Wien 1801 bis 1821“ par Elisabeth Hermann-Fichtenau (Cat. No. 7).

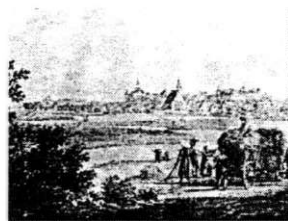
VINCENZ GEORG KININGER *Jupiter.* După F.H. Füger. Litografie cu creta pe fond în ton brun-cenușiu; c. 1820. Reproducere din catalogul „Wiegendrucke der Lithographie. Wien 1801 bis 1821“ de Elisabeth Hermann-Fichtenau (Cat. nr. 24).

VINCENZ GEORG KININGER *Jupiter.* D'après F.H. Füger. Lithographie à la craie sur un fond brun-gris. Environ 1820. Reproduction du catalogue „Wiegendrucke der Lithographie. Wien 1801 bis 1821“ par Elisabeth Hermann-Fichtenau (Cat. No. 24).

FRIEDRICH JOSEPH ADAM von BARTSCH *Jupiter și Pallas Athena.* După F.H. Füger. Litografie în cretă și peniță pe fond în ton gri-brun. Reproducere din catalogul „Wiegendrucke der Lithographie. Wien 1801 bis 1821“ de Elisabeth Hermann-Fichtenau (Cat. nr. 26).

FRIEDRICH JOSEPH ADAM von BARTSCH *Jupiter et Pallas Athena.* D'après F.H. Füger. Lithographie à la craie et à la plume sur un fond gris-brun. Reproduction du catalogue „Wiegendrucke der Lithographie. Wien 1801 bis 1821“ par Elisabeth Hermann-Fichtenau (Cat. No. 26).

JAKOB ALT *Planșe din albumul „Zwei hundert und sechzig Donau-Ansichten nach dem Laufe des Donaustromes von seinem Ursprunge bis zu seinem Ausflusse in das Schwarze Meer“.* Reproduceri din volumul „Die Anfänge der Lithographie“ de Heinrich Schwartz (p. 223, Cat. 60 II, Alt 5/1, 7, 23, 45, 60, II).

JAKOB ALT *Planches de l'album „Zwei hundert und sechzig Donau-Ansichten nach dem Laufe des Donaustromes von seinem Ursprunge bis zu seinem Ausflusse in das Schwarze Meer“.* Reproduction du volume „Die Anfänge der Lithographie“ par Heinrich Schwartz (p. 223, Cat. Alt 5/1, 7, 23, 45, 60 II).

JOSEPH KRIEUBER *Vedere din Bad Ischl*. Litografie cu creta. Reproducere din volumul „Joseph Kriehuber” de Selma Krasa (p. 21).

JOSEPH KRIEUBER *Paysage de Bad Ischl*. Lithographie à la craie. Reproduction du volume „Joseph Kriehuber” par Selma Krasa (p. 21).

CARL MÜLLER *Planșă din albumul „Folge Bildliche Darstellung der uniformiten Bürgerschaft der Haupt und Residenz-Stadt Wien”*. Litografie în peniță, colorată în acuarelă. Reproducere în catalogul „Wiegendrucke der Lithographie. Wien 1801 bis 1821” de Elisabeth Hermann-Fichtenau (Cat. nr. 50).

CARL MÜLLER *Planche de l'album “Folge Bildliche Darstellung der uniformiten Bürgerschaft der Haupt und Residenz-Stadt Wien”*. Lithographie à la plume, peinte à l'aquarelle. Reproduction du catalogue “Wiegendrucke der Lithographie. Wien 1801 bis 1821” par Elisabeth Hermann-Fichtenau (Cat. No. 50).

LUDWIG FERDINAND SCHNORR von CARLSFELD *Ilustrații la volumul „Zauber Lanterne”* de I.M. Armbruster. Litografie în cretă și peniță. Reproduceri din volumul „Die Anfänge der Lithographie” de Heinrich Schwartz (p. 251, Cat. 5/4-7).

LUDWIG FERDINAND SCHNORR von CARLSFELD *Illustrations au volume “Zauber Lanterne”* par I.M. Armbruster. Lithographies à la craie et plume. Reproductions du volume “Die Anfänge der Lithographie” de Heinrich Schwartz (p. 251, Cat. 5/4-7).

JOSEPH LANZEDELLI – *Serie de portrete bust în cadru oval*. Litografie cu creta. Reproducere din volumul „Die Anfänge der Lithographie” de Heinrich Schwartz (p. 239, Cat. 33/4-9, 11-12, 24-25).

JOSEPH LANZEDELLI – *Rangés de portraits bust en cadre ovoide*. Lithographie à la craie. Reproductions du volume “Die Anfänge der Lithographie” par Heinrich Schwartz (p. 239, Cat. 33/4-9, 11-12, 24-25).

JOSEPH KRIEHLUBER *Actrița Sophie Müller (1803–1830)*. Litografie cu creta. Reproducere din volumul „Joseph Kriehuber” de Selma Krasa (p. 51).

JOSEPH KRIEHLUBER *L'actrice Sophie Müller (1803–1820)*. Lithographie à la craie. 1830. Reproduction d'après le volume “Joseph Kriehuber” par Selma Krasa (p. 51).

Arhiducesa Sofia. Litografie cu creta. 1836. Reproducere din volumul „Joseph Kriehuber” de Selma Krasa (p. 67).

L'archiduchesse Sophie. Lithographie à la craie. 1836. Reproduction d'après le volume “Joseph Kriehuber” par Selma Krasa (p. 57).

Dublu portret, Comerciantul Isak Hofmann von Hofmannstahl (1761–1849) și Thérèse Hofmann von Hofmannstahl (1733–1850). Litografie cu creta. 1837. Reproducere din volumul „Joseph Kriehuber” de Selma Krasa (p. 69).

Double portrait. Le commerçant Isak Hofmann von Hofmannstahl (1761–1849) et Thérèse Hofmann von Hofmannstahl (1733–1850). Lithographie à la craie. 1837. Reproduction d'après le volume “Joseph Kriehuber” par Selma Krasa (p. 69).

Muzicianul Johann Vesque von Püttlingen (1803–1883). litografie cu creta. 1838. Reproducere din volumul „Joseph Kriehuber” de Selma Krasa (p. 71).

Le musicien Johann Vesque von Püttlingen (1803–1883). Lithographie à la craie. 1838. Reproduction d'après le volume “Joseph Kriehuber” par Selma Krasa (p. 71).

Joseph Grunkel. Litografie cu creta. 1840. Reproducere din volumul „Joseph Kriehuber” de Selma Krasa (p. 75).

Joseph Grunkel. Lithographie à la craie. 1840. Reproduction d'après le volume “Joseph Kriehuber” par Selma Krasa (p. 75).

Prințesa Melanie Marie-Antoinette Metternich (1805–1854). Litografie cu creta. c. 1840. Reproducere din volumul „Joseph Kriehuber” de Selma Krasa (p. 107).

La princesse Melanie Marie Antoinette Metternich (1805–1854). Lithographie à la craie. Vers 1840. Reproduction d'après le volume “Joseph Kriehuber” par Selma Krasa (p. 107).

Alfred Fürst zu Windisch-Graetz (1787-1862). Litografie cu creta. 1848. Reproducere din volumul „Joseph Kriehuber” de Selma Krasa (p. 115).

Alfred Fürst zu Windisch-Graetz (1787-1862). Lithographie à la craie. 1848. Reproduction d'après le volume “Joseph Kriehuber” par Selma Krasa (p. 115).

Juristul Alexander Freiherr von Bach (1813-1893). Litografie în cretă. 1849. Reproducere din volumul „Joseph Kriehuber” de Selma Krasa (p. 117).

Le juriste Alexander Freiherr von Bach (1813-1893). Lithographie à la craie. 1849. Reproduction d'après le volume “Joseph Kriehuber” par Selma Krasa (p. 117).

Autoportret în costum de beduin cu burnus. Litografie cu creta. 1852. Reproducere din volumul „Joseph Kriehuber” de Selma Krasa (p. 133).

Autoportrait en costume de bédouin avec burnus. Lithographie à la craie. 1852. Reproduction d'après le volume “Joseph Kriehuber” par Selma Krasa (p. 133).

Actorul Heinrich Anschütz (1785-1865). Litografie cu creta. 1855. Reproducere din volumul „Joseph Kriehuber” de Selma Krasa (p. 149).

L'acteur Heinrich Anschütz (1785-1865). Lithographie à la craie. 1855. Reproduction d'après le volume “Joseph Kriehuber” par Selma Krasa (p. 149).

O ALIANȚĂ MATRIMONIALĂ FRANCO – MOLDAVĂ, ECATERINA BALȘ, BAROANĂ DE THORENC

Cătălina Opaschi

În 20 septembrie 1822, o doamnă din Odessa scria mareșalului nobilimii Ioan Sturdza, la Chișinău, rugându-l să onoreze trimiterea unui debit, prin baronul Skina, bancher din Odessa¹. Din scrisoare deducem iritarea politicoasă a doamnei, care aștepta cam de mult primirea banilor ce-i reveneau "în contul fratelui" său. Semna "Catinca baronne de Thorenc", sigilând scrisoarea cu o mică pecete în ceară roșie.

Deși numele nu era românesc, doamna era moldoveancă get-beget, dintr-o cunoscută familie boierească, Ecaterina Balș, fiica marelui vistier Iordache Balș.

Am încercat, folosindu-ne de puținele documente găsite, reconstituirea vieții acestei doamne, a soțului ei și a urmașilor familiei, în spațiul românesc.

Pornind de la "Armorialul familiei Balș" alcătuit în 1813 de Divanul Moldovei sub stricta oblăduire a domnitorului Scarlat Callimachi, am aflat filiația Catincăi².

Bălșeștii, unul din cele mai vechi neamuri moldovenești, "de-a pururi cu toți au fost și sântu în cele mai întâi a patriei cinuri, slujbe și cinstiri"³. Dacă ne-am lua după "Armorial", Catinca făcea parte din a 11-a generație de Bălșești, considerându-l întemeietor pe Balș "Domn și stăpânitor al Țânței"(Zentei)⁴.

Genealogistul Ștefan Grecianu nu mergea atât de departe, considerându-l ca întemeietor al neamului, pe marele vornic Cârstea din secolul al XVI-lea⁵. În Armorial era confirmat după ispisocul din 1698⁶.

Ecaterina apare în aceeași spiță de neam, între copii lui "Iordache ... marele vistier, ... spre mărturii și ispisocul din 1779 ... au luat întru întâe însoțire pe Marie, fata domnului Costandin Mavrocordat Voevod și să adeverește..., iar întru al doilea, fata post(elnicului) Luca Ianculeu, bașca pe Chihaiia"⁷. Copii lui au fost: Iliana, căsătorită cu "Răducan Rosăt, marile hatman"⁸. Alexandru, și el mare vistiernic, căsătorit cu "Zmaranda, fata hatmanului Sandul Sturza"⁹. Ioan, mare comis¹⁰ și Ecaterina. Despre ea se arată în "Armorial" că: "A avut întru însoțire pe

¹ A.N.I.C., Sturdza, P. III, f. 1.

² Maria Dogaru, *Un armorial românesc din 1813. Spița de neam a familiei Balș, dotată cu steme*, București, 1981.

³ A.N.I.C., Suluri II, 93.

⁴ Maria Dogaru, *op. cit.*, p. 80.

⁵ Șt. Grecianu, *Genealogiile documentate ale familiilor boierești*, vol. I, București, 1913, pp. 440-446.

⁶ Maria Dogaru, *op. cit.*, p. 83.

⁷ *Ibidem*, p. 99.

⁸ *Ibidem*, p. 95.

⁹ *Ibidem*, p. 75.

¹⁰ *Ibidem*, p. 97.

Grigorie Razul, marile spătar, după cum se încredințează prin izvodul de zestre din 1796..., iar părinții săi să adevărescu prin diata din 1809, ... Moșiile Berezenii, Mușata, Troinașii, unite într-un hotar la ținutul Fălciu, sântu de zestre de la părinți. Neînvoindu-se apoi, s-au despărțit, nelăsându copii¹¹.

În Anaforaua Divanului, ce însoțește spița de neam, găsim însă o altă precizare, referitoare la fata marelui vistiernic Iordache: "Ecaterina rămasă în văduvie de spătar(ul) Grigorie Razul" (s. n.)¹².

În 1809, Iordache își alcătuiește "diata", lăsând alături de blagoslovenia și bunele povețe, fiecăruia, câte o parte din respectabila sa avere¹³.

Din document reiese că în 1809, fiica sa Ileana' (Elenco) era moartă, căci amintind de zestrea pe care i-o dăduse la căsătorie, lăsa "copilei" ei încă 2500 de lei, din veniturile cuvenite fiilor Alecu și Iancu. "Pentru fiica mea Catrina", în afara moșiilor de zestre mai sus înșirate, "... fiind că din nenorocire an rămas văduvă, rânduiesc ca după săvârșirea mea, să-i mai dea fii mei Aleco și Ianco, 15.000 (adeacă cinci spre zăce mii lei), însă zece mii, fiul meu Aleco și cinci mii lei, fiul meu Iancu. Ca să aibă chipul lesnitoriu la petrecire și fiul meu Aleco, să poarte de grijă surorii sale, iconomisind zăstrea și banii ce rânduiescu să i se dea, pentru ca, cu lesnire să poată a să cuprindă cu cele trebuincioasă la pitrecirea sa"¹⁴.

Înțelegem că după despărțirea de Grigore Razu, acesta murise, iar în 1809 Ecaterina era deja văduvă. Deducem și că banii așteptați de ea în 1822, la Odessa, "pour le compte de mon frère" erau cei rânduți de tatăl lor prin testament și întârziați de Ioan Sturdza (probabil o rudă a cumnatei sale), care era intermediarul.

Nu știm nimic despre soarta Ecaterinei până în 1821, când, potrivit "Cronicii de familie" a urmașilor de Thoran (Thorenc), ea s-a căsătorit cu baronul Sebastian de Thorenc. În acest an, el se afla în Franța, după cum reiese din "Cronică", deci presupunem că și Ecaterina se afla tot acolo. După căsătorie, probabil că a stat alături de soțul ei, de cele mai multe ori, urmându-l în misiunile sale din Spania și Franța, poate în Rusia, de ce nu, chiar la curtea țarului Nicolae I, unde fratele Ecaterinei era mareșal sau la moșiile Bălșeștilor, din Basarabia răpăit. În 1823 știm sigur că se aflau în Rusia, la fel, în anul 1831, când, la 5 august, Ecaterina moare, răpusă de holeră¹⁵.

Din puținele urme lăsate de ea putem spune că a fost o femeie cultivată, o dovedește franceza impecabilă a corespondenței sale. Primise o educație conformă rangului și averii familiei și tatălui său. Iordache Balș adusese în casă, pentru educația copiilor, un perceptor francez, un emigrant, cunoscut ca "M. Fleury". Desigur, nu numai băieții au profitat de prezența lui Fleury în casa Balș, ci și

¹¹ *Ibidem*, p. 89.

¹² *Ibidem*, p. 66.

¹³ Th. Codrescu, *Uricariul cuprinzătoriu de diverse acte care potu servi la istoria români*, vol. XI, pp. 322-336.

¹⁴ *Ibidem*, p. 328.

¹⁵ Biblioteca Națională a României, Mss., St. Georges, XXVIII/6, f. 3v.

surorile lor, măcar în privința orientării lecturilor, deși, în mod sigur, au avut o guvernantă, așa cum se obișnuia în toate casele mari din Moldova¹⁶.

Marele vistier punea preț pe instrucție, după cum se vede chiar din testamentul său, când îi hotărâște fiului cel mic, Iancu, "... să păzească a să afla la Pașcani, în toată vremea, școală cu dascăl moldovenesc și grecesc, spre înlesnirea celor ce vor voi a-și da copii la învățătură, ca urmare ce și acum să păzește"¹⁷. Lăsase școala în grija lui Iancu, pentru că observase interesul special și aplecarea lui spre cunoaștere. Posesor al unei frumoase averi¹⁸, comisul Ioan Balș i-a dat o întrebuintare de toată lauda. După voiajul făcut pe când trăia încă tatăl său, în Franța, Austria, Olanda, se împărtășise din efervescența spiritului apusean și-și dorea să aibă mereu alături capodoperele care-l fermecaseră, alcătuiindu-și o bibliotecă franceză cu tot ce era mai valoros în epocă.

Din cele câteva serisori ale savantului francez Barbié du Bocange, principalul său "furnizor", deducem gustul precis, rafinat și serios al comisului, foarte avizat în privința comenzilor făcute, ca un adevărat "prietin al științelor și istoriei"¹⁹.

Am dat aceste detalii pentru a înțelege mediul în care crescuse Catinca Balș și în care a evoluat mai târziu. Se pare că după căsătoria cu baronul de Thorenc a avut dese sejururi în Rusia, în preajma fratelui ei, devenit "sujet" rus după răpirea Basarabiei (la fel ca mulți boieri moldoveni cu proprietăți întinse dincolo de Prut), ajuns sub țarul Alexandru I (1801-1825) consilier colegial, apoi, după cum arătam mai sus, chiar mareșal la curtea lui Nicolae I (1825-1855), țară unde Catinca a și murit, în 1831.

¹⁶ P. Eliade, *De l'influence française sur l'esprit public en Roumanie. Les origines. Étude sur l'état de la société roumaine à l'époque des règnes phanariotes*, Paris, 1898, p. 273.

¹⁷ Th. Codrescu, *op. cit.*, p. 327.

¹⁸ Potrivit testamentului tatălui său, Iancu moștenea, în afară de jumătate din ȧiganii și vitele rămase, și moșile Pașcanii, Contăștii, Probota, Hodura, Ezărenii, Juleștii, iar în Basarabia, Todirenii, Titienii, Steșcanii, Rogojăanii și satele Verdeșăanii, parte din Sameni, de la Bobu, "ce să află unite la un locu, peste Prut la ȧanutul Iașii", ca și satele întregi, Pogăneștii și Petrimăneștii. Mai primea viile de la Copou, de la Huși, de la Chetriși și de la Straoani, casele din Iași, "... cu jumătate din toate argintăriile și jumătate din toată poajăia casei" și o altă casă în Pașcani.

¹⁹ C. Caradja, *Un bibliophile moldave au début du dix-neuvième siècle, le grand écuyer Ioan Balș*, ARBSI., XXVIII, București, 1947, (extras), p. 7. Dacă în privința dragostei sale pentru cărți se pot spune numai vorbe de laudă, nu se poate spune același lucru despre promptitudinea sa în achitarea datoriilor. Radu Rosetti ne povestește în amintirile sale că bunicul său, hatmanul Radu, a scăpat din pricină că a girat un împrumut al fostului său cumnat (ne amintim că fusese căsătorit cu sora hatmanului, Elenco Rosetti, care murise), în valoare de 13000 de galbeni. La termenul scadenței, hatmanul a achitat datoria ex-cumnatului, dar nu a mai reușit să recupereze banii. După mai multe amănări, comisul Iancu Balș a refuzat să-și achite datoria, profitând de faptul că se mutase în Basarabia, unde stăpâna peste 200.000 desiatine de pământ. Hatmanul Răducanu Rosetti l-a dat în judecată, iar cursul judecății părea să meargă normal. El câștigase în fața senatului de la St. Petersburg, fiind chiar pus în posesia unei însemnate părți din averea comisului. Datoria, cu dobânzi cu tot, se ridica după trecerea anilor, la 80.000 de galbeni, echivalent a 960.000 franci-aur, deci o sumă uriașă, o adevărată avere. Dar, în urma intervenției comisului, ajuns acum mare șambelan al țarului, Nicolae I a casat sentința senatului, iar hatmanul a rămas păgubit printr-un act injust și arbitrar; vezi R. Rosetti, *Amintiri. Ce-am auzit de la alții*, vol. I, București, ed. 1996, pp.76 și 85.

Probabil fusese o femeie atrăgătoare, nu numai prin avere, pentru că baronul de Thorenc era mult mai tânăr decât ea, fiind născut în 1795, deci cu un an înaintea alcătuirii izvodului de zestre al Ecaterinei, care în 1809 era deja văduvă.

Dar cine era baronul Sebastian de Thorenc? Conform lucrării "D-lui de Saint-Allois, cavalier al Ordinului Legiunii de Onoare", familia de Riouffe de Thorenc, din Provence, primise patenta de înnobilitare de la Ludovic al XIV-lea, în aprilie 1708, beneficiar fiind Jean de Riouffe de Thorenc²⁰.

Urmașul său, Antoine, scutier (écuyer) și consilier regal, remarcându-se prin servicii militare deosebite, a fost reconfirmat prin patente regale și decorat cu Ordinul Regal al Sfântului Mihail. S-a căsătorit cu o ruda îndepărtată, tot de Riouffe, având doi băieți: Joseph și Jean-Charles (generația a 3-a), ambii cu urmași ajunși sau stabiliți pe meleagurile românești. Unul dintre cei trei băieți ai lui Jean-Charles, anume, Marie-Joseph-Jean-Baptiste, a avut patru băieți: *Sebastian*, Michel-Hippolyte, Jaques și Joseph (generația a 4-a), din căsătoria cu Catherine de Vial (vezi arborele genealogic, Pl. III)²¹.

Sebastian, viitorul soț al Ecaterinei Balș, a intrat în serviciul artileriei marine în anul 1810, deci la numai 15 ani. După campania din Rusia a fost promovat ca locotenent clasa a doua. În 1813, în bătălia de la Lutzen, a fost rănit, dând dovadă de un curaj ieșit din comun și a fost avansat locotenent de gradul întâi, pe câmpul de luptă din Prusia. În același an, a primit 13 răni în bătălia de la Leipzig și, rămânând ca mort pe câmpul de luptă timp de mai multe ore, a fost luat prizonier și dus în Rusia, de unde s-a întors după un an. În 1815, când Napoleon revine, Sebastian trece în statul major al ducelui d'Angoulême, în Spania, manifestându-și opțiunea regalistă, pe care și-o va menține toată viața, ca de altfel întreaga familie. Recompensându-i loialitatea, ducele l-a plasat pe fratele sau Michel-Hippolyte în garda regală și pe cel mai mic dintre frați, Joseph (pe care-l vom mai întâlni pe parcursul expunerii), la Colegiul Regal de la Avignon. În același an, Sebastian cere consimțământul ducelui d'Angoulême, pentru a se căsători cu "contesa de Balsch", pe care o cunoscuse, probabil, în intervalul 1812-1814 când fusese în Rusia, fie combatant, fie ca prizonier. În 1821, pe când se afla cu soția sa în Rusia, (probabil la Odessa), aflând că armata franceză se pregătea să intre în Spania, se grăbește să-l întâlnească pe ducele d'Angoulême, dar întârziind pe drum găsește Statul sau Major complet. Cum era cavalier de Malta, Capitanul Suveran al Ordinului îi propune să reprezinte Ordinul, în calitate de ministru plenipotențiar în Spania. În același timp, Ordinul oferea regenței spaniole și un corp de cavaleri sub comanda baronului de

²⁰ M. de St. Allois, *Annuaire historique, généalogique et héraldique de l'ancienne noblesse de France*, Paris, 1835.

²¹ M.Șt. Ceașu, *Noi informații genealogice privitoare la Vasile Balș*, Arhiva Genealogică, 2 (7), 1995, nr. 1-2, p. 5. Stema familiei Balș fusese întărită și confirmată de Cancelaria Heraldică austriacă, la cererea lui Vasile Balș, aflat în slujba administrației austriece din Bucovina, în 1794, prin diplomă imperială.

Thorenc, înaintat colonel. Succesul misiunii din Spania i-a adus baronului o "mărturie-patent" din partea Ordinului de Malta, ca și elogiile ziarelor spaniole.

Până în 1831, la moartea Ecaterinei, a rămas probabil lângă ea, în Basarabia sau în Rusia. În 1833 era pe cale de a-și rezolva problemele succesoriale legate de moștenirea rămasă de la ea. O dovadă emisă la Odessa, la 3 martie 1833, arăta că, în prezența mai multor martori, printre care "consilierul intim, cavalerul Sturdza și maiorul Paindur Nicopulos", s-a încheiat un act prin care frații Gheorghe și Constantin Balș, nepoții răposatei sale soții (fii lui Alecu), au depus suma de 3.150 de galbeni olandezi, pentru (în contul) mătușii lor, Ecaterina, probabil vreo restanță din banii pe care frații ei trebuiau să-i dea anual, conform testamentului părintesc, până la moartea ei. (Ar fi putut fi suma pe doi ani, plus dobândă)²².

Nici "Genealogia" urmașilor români, nici alte documente nu s-au găsit, până acum, care să ne arate cu ce s-a ocupat baronul de Thorenc până în 1840. În luna decembrie a acestui an el se adresează, din Cannes, domnitorului Mihail Sturdza, dezvăluindu-i necazurile sale și cerându-i sprijinul. Se scuza pentru intervenție, arătându-i ca numai dispariția prietenului său, de Lincourt (negustor, apoi însoțitorul fiilor domnitorului, în Franța)²³, l-a obligat la acest demers. Își exprima afecțiunea pentru principe (în fond erau rude, prin alianță) și-i arăta că numai distanța uriașă l-a împiedicat să vină să-și ofere serviciile, "printre ofițerii Curții", neavând nici o obligație față de "noul regim" din Franța, el rămânând fidel Bourbonilor.

Baronul face apel la bunăvoința principelui, rugându-l să numească o persoană care să se ocupe de penibila afacere de familie pe care i-o expune: "Un frate mai mic [...] care mi-e dator până și pentru educația sa, căci creditul și serviciile mele pe lângă fosta familie regală, mi-au dat puțința să i-o ofer, într-unul din primele Colegii Regale ale Franței, a început să se poarte urât față de mine, iar acest frate, Prințe, se află în statele Voastre.". Îi explica principelui că, după moartea soției sale încheiasă o înțelegere cu nepoții ei (mai sus amintiți), pentru a păstra în deplină proprietate via și toate atenansele de la Cruci (în apropierea Iașilor), care făcuseră parte din dota soției sale, la prima ei căsătorie cu Grigore Razu²⁴. Via fusese administrată de un logofăt, iar venitul ei în perioada 1809-1812, ajunsese la 4-5.000 piaștri, "când piaștrul era egal cu rubla". În acel moment, el nu

²² A.N.I.C., Fond Sturdza, d. III/1.

²³ E. Hurmuzachi, *Documente privitoare la istoria românilor*, vol. X, 1828-1849, Apendice, București, 1897, doc. nr. XV, p. 559 și nota I, p. 560.

²⁴ În testamentul visticnicului Iordache Balș se face referire la o vie lăsată Ecaterinei, fără a se preciza în ce loc era situată. În același document, via de la Cruci făcea parte dintre bunurile lăsate lui Alecu Balș, fratele cel mare. După cum deducem din scrisoarea lui Sebastian de Thorenc, aceasta a ajuns în posesia sa, printr-o înțelegere cu fii lui Alecu, nepoții soției sale, nu pentru că ar fi făcut parte din dota Ecaterinei la căsătoria cu primul soț. În orice caz, via era una dintre cele mai vestite din Moldova, așa cum arăta, la începutul veacului trecut, memorialistul Radu Rosetti în *Amintirile* sale, alături de cele de la Panciu, Odobești, Spărieți și Copou. Mai aflăm un amănunt interesant, via de la Cruci aparținuse bunicului său, hatmanul păgubit, deci nu este exclus ca cel care-o cumpărase de la Joseph de Thorenc să fi fost hatmanul Radu Rosetti.

mai știa care era valoarea viei și nici situația ei, căci în 1833 dăduse procură fratelui său, la Odessa, pentru a se ocupa de ea.

Având să-i restituie un rest de moștenire ("o suma modică"), "juniorul" a trimis în Franța o procură pentru a o recupera de la baron, dar nu a făcut nici o mențiune despre interesele încredințate lui. Cerându-i explicații în legătură cu proprietatea sa, baronului i s-a răspuns, prin împuternicitul fratelui, că via exista numai în imaginația sa, neputând fi găsită în Moldova, iar tânărul va folosi toate mijloacele pentru a-și recupera suma ce i se cuvenea ... Baronul îi explica principelui Sturdza că via, într-adevăr, nu mai exista, pentru că fratele său... o vânduse, încă din 1835! Într-o scrisoare din acel an, de Lincourt îl avertizase că, în 26 martie, îi întâlnise în Iași fratele, care-l anunțase că-i vânduse via. Îi mai scria că, așa cum îl rugase, îl prezentase consulului francez, dar pe viitor ar fi mai bine să se recomande singur... Probabil conduita mezinului îi displicuse din varii motive căci, spunea el, ar fi preferat să se recomande "prin alte maniere". Știindu-l pe de Lincourt de foarte bună credință, baronul considera că mărturia sa era irefutabilă și îl ruga pe principe să desemneze o persoană care să cerceteze cauza²⁵.

Interesant este însă că, până în acel moment, timp de cinci ani, baronul nu făcuse nici un demers pentru aflarea adevărului. Nu crezuse, nu-l interesa, ce alte isprăvi se adăugaseră între timp? Pe de altă parte, tânărul ceruse restul de moștenire abia după moartea lui de Lincourt. Desigur, buclucașul personaj era mezinul familiei, care în 1821 fusese primit în Colegiul Regal de la Avignon, Joseph, care însă nu pare să fi asimilat mare lucru din educația unui adevărat "gentilhomme al vechiul regim".

Din păcate arhivele tac mai departe și nu știm cum s-a sfârșit "frățescul" litigiu și nici ce s-a întâmplat cu soțul Ecaterinei Balș. În orice caz, nu el a lăsat urmași în Moldova, ci un văr primar al tatălui său. Întorcându-ne în timp, pe firul însemnărilor colonelului Thoran din București²⁶, revenim în Franța secolului al XVIII-lea. Bunicul baronului Sebastian de Thorenc, Jean-Charles a avut un frate, Joseph, cu un singur fiu, Jean Baptiste de Riouffe de Thorenc. În "Anuarul istoric, genealogic și heraldic" al lui de Saint-Allois, se arată că acesta nu a avut posteritate, deci că ramura s-ar fi stins. Se știa despre el numai că a emigrat în Germania, în timpul "Terorii". În realitate, Jean-Baptiste a pierdut în Germania puțină avere, cu care fugise și, spre a nu fi o povară pentru familia și așa scăpătată și risipită de evenimentele care loveau mai ales în "royaliști", nu a mai vrut sau nu a mai putut ține legătura cu cei rămași în Franța, fiind considerat mort, fără copii. În Germania însă, s-a căsătorit și a avut trei fii: Joseph, François și Antoine (vezi genealogia de la Pl. III). Primul a intrat în Ordinul "Cavaleriei Crucii", François a emigrat în America, iar Antoine a intrat la Universitatea din Praga. Aici, profesorul său îndrumător i-a schimbat grafia numelui din Thorenc, în Thorand. După însemnările

²⁵ E. Hurmuzachi, *op. cit.*, vol. VI, Supl. I, coord. D.A. Sturdza, București, 1895, doc. CXLIV, p. 281.

²⁶ Biblioteca Națională a României, *loc. cit.*, f. 4v.

colonelului, Antoine s-ar fi căsătorit cu o domnișoară Francisca-Augusta, "de origine valahă". Numele nu pare de loc "valah", dar nu este exclus ca tânăra să fi fost din Transilvania. Ei au locuit în Moravia, unde Antoine administra șapte domenii ale Ordinului "Cavalerilor Crucii", din care făcea parte fratele său Joseph și a murit la Poltenberg, în 1862.

Unicul fiu al lui Antoine s-a numit Joseph, ca și unchiul său. El semna ca și tatăl său, "de Thorand". În anul 1850 a intrat cadet în armata austriacă, iar în 1854 era deja sublocotenent în Regimentul 16 vânători. După trei ani, în 1857, demisionează și intră în armata Moldovei ca locotenent. În notițele urmașului său nu se amintește nimic despre motivul stabilirii lui în Moldova. După un an, este avansat căpitan, în 1866 primește gradul de maior, comandant al Regimentului 7 de linie și este atașat Curții principelui Carol. Renunță repede la viața de aghiotant, cerând să se întoarcă la Regimentul 7, "pentru că iubea adevărata viață de militar". În afara rutinei militare, Joseph de Thorand era preocupat de instruirea și perfecționarea militarilor, care nu studiaseră într-o școală militară. În acest scop, încă din 1863 a publicat o lucrare despre fortificații, care a fost foarte apreciată, iar câțiva ani mai târziu, în 1871, o istorie a războiului franco-prusac. În același an 1871, a fost înaintat lt. colonel și, conform dorinței Suveranului, transferat la Serviciul de Intendență al Armatei, unde a rămas până în 1890, când a ieșit la pensie. Distingându-se prin bunele servicii din timpul Războiului pentru Independență, a fost decorat cu "Steaua României", în grad de ofițer. Ca pensionar și-a dezvăluit o altă latură a personalității, aplecarea spre poezie. A publicat un volum de poeme și un foarte apreciat poem istoric, "Carolida" în care glorifica personalitatea Regelui Carol I, a Reginei Elisabeta, armata română pe care atâta o iubise și, mai ales, poporul român în mijlocul căruia trăise și cu ale cărui aspirații se identificase.

Colonelul Joseph de Thorand a fost căsătorit de două ori. De la prima soție, Natalia Costinescu a avut un singur fiu, Cesar. Din a doua căsătorie, cu Veronica Cutzui, a avut cinci copii: Anna, Traian, Aurora, Gabriela și Virgil. În dosarul în care se află manuscrisul colonelului Thorand, se mai găsesc câteva documente care ne pot ajuta să întregim informațiile despre urmașii săi. Acestea sunt de fapt niște formulare ale armatei germane de ocupație din timpul Primului război mondial, o cartelă pentru lemne și alimente și un permis al locotenentului Cezar Thorand, din octombrie 1916²⁷. Permisul era eliberat de Ministerul de Război, la 16 octombrie, pentru locotenentul Cezar Thoran aflat în convalescență, "pentru căutarea sănătății", el făcând parte din Regimentul 63 Infanterie.

Formularele Comendurii germane din timpul ocupației Bucureștiului, care ținea o evidență strictă a populației, ne permit să aflăm mai multe date despre familia lui Cezar Thorand. În casa lor din strada Grigore Cantacuzino, în afară de cele două femei de serviciu, erau înregistrați: Alexandrina Thorand, născută Băilescu, "proprietară", născută la București în 1888, având doi copii, anume

²⁷ Ibidem, f. 10.

Dimitrie Thorand, născut în 1910 și Sarmiza Thorand, născută în 1912 (ambii la București); la rubrica "persoane venite din afară", erau înregistrați ca venind din Vaslui: Cezar Thoran, căsătorit, de profesie funcționar, născut la Iași în 1880, Virgil Thorand, necăsătorit, militar, născut în 1894 la București și ing. Scarlat Coroiu, văduv. Deducem că Alexandrina era soția lui Cezar, iar copii erau ai lor. Profesia de "funcționar" explică de ce el era numai locotenent, la 36 de ani, deci era locotenent în rezervă, nu era militar de carieră. În schimb, Virgil, se pare că urmărea cariera tatălui lor, fiind înregistrat, chiar sub ocupație, ca "militar". Este foarte posibil, ca autorul "Însemnărilor" să fie Virgil, ajuns mai târziu colonel. Din notițele de final aflăm câte ceva despre ceilalți frați ai lui.

Anna a fost pictoriță, necăsătorită și a trăit în Franța (deci un membru al familiei care după aproape două sute de ani revenea în patria strămoșilor). Traian, la data scrierii "Însemnărilor" nu era căsătorit și era subinspector C.F.R. Aurora a fost căsătorită de două ori: cu Mișu Teișanu și un Ionescu-Manta. A avut trei fiice, dar nu se specifică a cărui tată era fiecare, anume Irina, Dica și Marioara, moartă înecată la Brebu, în 1928. În fine, Gabriela, căsătorită Izvoranu, a avut doi copii, Mioara și George. După data morții Marioarei deducem că însemnările au fost făcute după anul 1928. Nu știm dacă în prezent mai sunt în țară descendenți ai familiei franceze de Riouffe de Thorenc (Thorand).

În încheiere, vom prezenta sigiliul (amprentă în ceară roșie) Ecaterinei Balș, baroană de Thorenc, de la care a pornit interesul nostru și căutările ulterioare. În lucrarea lui Saint-Allois este descris blazonul familiei de Riouffe de Thorenc: "Arms: d'azur au lion d'or lampassé d'argent en chef du second émail, chargé de trois étoiles du champ; couronne de marquis". Sigiliul Ecaterinei Balș are următoarea înfățișare: scut oval, în câmp de azur, leu de aur cu limbă de argint ("lampassé"), capul scutului, de aur, încărcat cu trei stele (probabil de azur, dar culoarea nu se distinge din cauza modului de imprimare în ceară); scutul este încoronat cu o coroană deschisă de cinci fleuroane (deci nu de marchiz, care ar fi trebuit să aibă numai trei fleuroane, cel central, flancat de câte trei perle)²⁸. (Pl. I, 1-2). După cum se poate constata, stema utilizată de Ecaterina este identică cu cea descrisă de genealogistul francez. Ea renunțase cu totul la armele familiei sale, deși în "Armorialul" familiei Balș stema sa este pictată deasupra numelui ei și are următoarea înfățișare: scut dreptunghiular scartelat: în primul cartier, cap de bour natural, broșând pe aur; în al doilea, acvilă bicefală neagră broșând pe azur; în al treilea, leu rampant, conturnat, broșând pe argint (în "Armorial" este indicată culoarea maron, dar este argint degradat de trecerea timpului), iar cartierul patru este tăiat de purpură (?) și roșu; în abis, scut mic cu stema Balș, stea de aur cu șapte raze broșând pe roșu²⁹. (Pl. I, 3). Stema ei este aproape identică cu cea a tatălui ei, marele vistier Iordache Balș, care însă, în cartierul trei are stema Mavrocordat (phoenix ținând pe piept scut cu reprezentarea unei biserici schematizate, desigur

²⁸ A.N.I.C., *Sturza*, f. 2v. Vezi Th. Veyrin-Forrier, *Précis d'héraldique*, Paris, 2000, p. 137.

²⁹ *Idem*, *Suluri II*, 93, în stânga, jos.

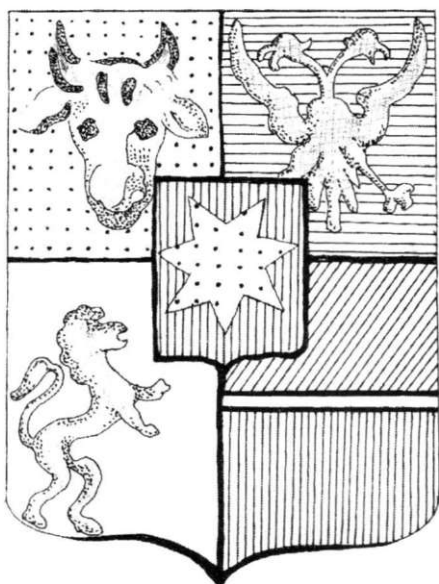
Fotografia amprentei sigilare a pecetii Ecaterinei Balș, baroană de Thorenc, 1822.

La photo de l'empreinte du cachet de Catherine Balsche, baronne de Thorenc, 1822.

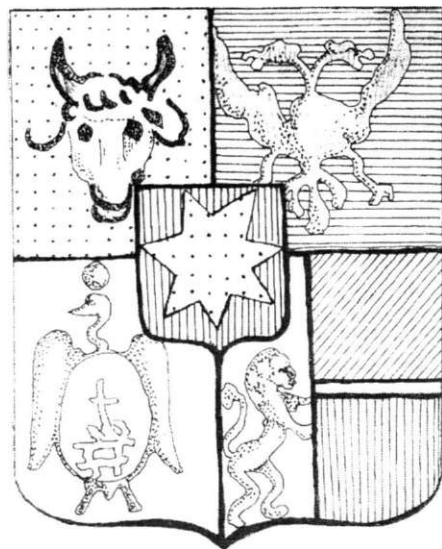
Desen după amprenta sigilară a pecetii Ecaterinei Balș, baroană de Thorenc.

Le dessin de l'empreinte du cachet de Catherine Balsche, baronne de Thorenc.

Desen după stema Ecaterinei Balș, din Armorialul familiei Balș, 1813.

Le dessin de l'écu de Catherine Balsche, d'après l'Armorial de la famille Balsche, 1813.

Desen după stema vistiernicului Iordache Balș, tatăl Ecaterinei, din Armorialul familiei Balș, 1813.

Le dessin de l'écu du grand vestiar Iordaki Balsche, le père de Catherine Balsche, d'après l'Armorial de la famille Balsche, 1813.

Generația I-a

Balș I „domn și stăpânitor” al Zentei = * ?^{**}; fii: Stracimir, Balș II și Gheorghe;

Generația a II-a

Gheorghe, fiul lui Balș I = ?; fiu: Balș III;

Generația a III-a

Balș III, fiul lui Gheorghe = ?; fii: Ioan, Theodor;

Generația a IV-a

Ioan, fiul lui Balș III, mare logofăt = ?; fiu: Cârste

Generația a V-a

Cârste, fiul lui Ioan, mare vornic = Dochie” fata domnii Rocsandii”; fii: Gheorghe, Lupul, Mătieș, Grigore, Fedora, Antemie;

Generația a VI-a

Lupul, fiul lui Cârste, mare sluger = Magdalena, ”fata Drăguții”; fii: Costandin, Măricuța, Irina, Anușca, Bejan;

Generația a VII-a

Bejan, fiul lui Lupul = ?; fii: Pavel, Andrei, Maria, Parashiva, Ioan;

Generația a VIII-a

Ioan, fiul lui Bejan, mare vornic = fata vistiernicului Ursachi; fii: Maria, Anița, Costandin, Paraschiva, Iordache, Ilinca, Ecaterina, Vasile, Lupul;

Generația a IX-a

Lupul, fiul lui Ioan, mare logofăt = Safta Cantacuzino; fii: Teodor, Costandin, Ioan, Nicolai, Emanoilă, Iordachi;

Generația a X-a

Iordachi, fiul lui Lupul, mare vistier = „Marie fata domnului Costandin Mavrocordat”; fii: Iliana (Elenco), Alexandru, Ecaterina, Ioan;

Generația a XI-a

Ecaterina, fiica lui Iordachi = 1. Grigorie Razu, mare spătar și
2. Sebastian baron de Riouffe de Thorenc

PLANȘA II

Genealogia Ecaterinei Balș, baroană de Thorenc.

La généalogie d'Ecatherine Balsche, baronne de Thorenc.

* desemnează căsătoria.

** nu se cunoaște numele soției.

Generația I-a

I. **Jean de Riouffe de Thorenc** – beneficiar al patentei de înnobilare emisă de Ludovic al XIV-lea, în aprilie 1708. (aveau titlu de baroni de Thorenc).

Generația a II-a

II. **Antoine de Riouffe de Thorenc**, scutier și consilier al regelui Ludovic al XIV-lea, comisar de marină, cavaler al Ordinului Sfântul Mihail, căsătorit cu o rudă îndepărtată, d-ra de Riouffe.

Generația a III-a

III.A. **Joseph de Riouffe de Thorenc**, comisar al chersoanelor marinei, căsătorit cu o d-ră Boyer de Choisy.

III.B. **Jean Charles de Riouffe de Thorenc**, scutier, comisar în marina regală, căsătorit cu o d-ră de Ferry.

Generația a IV-a

IV.A.1. **Jean Baptiste de Riouffe de Thorenc**, a emigrat în statele germane în timpul Terorii. Nu se cunoaște numele soției; o vreme familia din Franța l-a socotit pierdut, necunoscându-i descendența.

IV.B.1. **Marie-Joseph Jean Baptiste de Riouffe de Thorenc**, scutier, comisar de marină, mort în 1812, căsătorit cu Catherine de Vial.

IV.B.2. **Etienne de Riouffe de Thorenc**, prelat. Fără paternitate.

IV.B.3. **Jean-Charles-Marguerite-Marianne de Riouffe de Thorenc**, administrator al familiei regale, nu se cunoaște numele soției, fără descendență masculină, a avut numai fiice.

Generația a V-a

V.A.1.a. **Joseph de Riouffe de Thorenc**, prelat în Ordinul Cavalerilor Crucii, fără descendență.

V.A.1.b. **François de Riouffe de Thorenc**, a emigrat în America, pierzând legătura cu familia; nu i se cunoaște descendența.

V.A.1.c. **Antoine de Riouffe de Thorenc**, se stabilește la Praga, iar în timpul studiilor profesorul său îi schimbă grafia numelui în *Thorand*; căsătorit cu o "valahă", Francisca-Augusta.

V.B.1.a. **Sebastian de Riouffe de Thorenc**, colonel în armata franceză, ambasador al Ordinului de Malta în Spania, căsătorit cu *Ecaterina Balș*.

V.B.1.b. **Michel-Hippolyte de Riouffe de Thorenc**, căpitan în garda regală, nu se cunoaște numele soției.

PLANȘA III

Genealogia familiei de Riouffe de Thorenc.

La généalogie de la famille du Riouffe de Thorenc.

V.B.1.c. **Jaques de Riouffe de Thorenc**, ofițer participant la asediul Algerului, nu se cunoaște numele soției, nici descendența.

V.B.1.d. **Joseph de Riouffe de Thorenc**, prezent în Moldova în 1835, nu i se cunoaște descendența.

V.B.1.e.,f.,g.,h. **Marie-Blanche, Bartholomée-Eugénie, Elisabeth, Marie-Blanche-Victoire**.

Generația a VI-a

VI.A.1.c.1. **Joseph de Tthorand**, ofițer în armata austriacă și în armata Moldovei, aghiotant regal, căsătorit cu 1. Natalia Costescu, 2. Veronica Cutzui; stabilit în Moldova, cu urmași în România în prima jumătate a secolului XX.

VI.B.1.b.1. **Victor de Riouffe de Thorenc**, nu i se cunoaște descendența.

Generația a VII-a

VII.A.1.c.1./a. (1) **Cezar de Thorand**, n. 1880, la Iași, funcționar, căsătorit cu Alexandra Băilescu, stabilit în București, sublocotenent în primul război mondial.

VII.A.1.c./b. (2) **Anna de Thorand**, necăsătorită, pictoriță, stabilită în Franța.

VII.A.1.c./c. (2) **Traian de Thorand**, subinspector C.F.R., necăsătorit până în 1928.

VII.A.1.c./d. (2) **Aurora de Thorand**, căsătorită cu: 1. Mișu Teișanu, 2. Ionescu-Manta.

VII.A.1.c./e. (2) **Gabriela de Thorand**, căsătorită cu George Isvoranu.

VII.A.1.c./f. (2) **Virgil de Thorand**, ofițer în armata română, necăsătorit până în 1928, descendență necunoscută, dar posibilă.

Generația a VIII-a

VIII.A.1.c.1./a.1. **Dumitru de Thorand**, n. 1910, nu i se cunoaște descendența.

VIII.A.1.c.1./a.2. **Sarmiza de Thorand**, n. 1912.

mânăstirea Văcărești, ctitoria lor), el fiind căsătorit cu domnița Maria, fiica domnitorului Constantin Mavrocordat³⁰. (Pl. II, genealogia Ecaterinei Balș), iar mobilele din cartierele trei și patru din scutul Ecaterinei, apar reunite într-al patrulea cartier în scutul tatălui ei. (Pl. I., 4).

În concluzie, putem afirma din nou că cercetarea vestigiilor sigilografice personale, fragile urme lăsate de înaintașii noștri, ne poate conduce la dezvăluirea unor episoade ale "istoriei mici", ce vin să completeze cu date interesante istoria națională, mărturisind mereu apartenența noastră la istoria europeană.

UNE ALLIANCE MATRIMONIALE FRANCO-MOLDAVE – ECATERINA BALCHE, BARONNE DE THORENC

- Résumé -

Une lettre française écrite par une dame, en 1822, scellée d'un petit cachet blasonné, nous a mis sur les traces d'une alliance matrimoniale moldo-française du commencement du XIXème siècle. La dame était Ecaterina Balche, issue d'une des plus grandes familles moldaves, la fille du grand vestiar Iordaki Balsche et de la princesse Marie Mavrocordato. Elle avait épousé, en second mariage le baron français Sébastien de Riouffe de Thorenc, colonel dans l'armée française et chevalier de l'Ordre de Malte.

Les services que la famille provençale de Riouffe de Thorenc a rendu au roi Louis XIV, ont été consignés dans les lettres-patentes d'avril 1708, en faveur de Jean de Riouffe de Thorenc. Ses successeurs se firent remarquer aux services des Bourbons pendant deux siècles.

Deux rejetons de la branche cadette ont vécu une partie de leur vie en terre moldave (Sébastien, le mari d'Ecaterina Balche, ainsi que son frivole cadet, Joseph). Un troisième descendant, de la branche principale, Antoine, fils de Jean-Baptiste de Riouffe de Thorenc, qui avait émigré aux Etats allemands pendant la "Terreur", (considéré en France "sans postérité" à cause de son isolement), changea la graphie de son nom, selon la phonétique allemande, en *de Thorand*. Son fils, Joseph est entré, très jeune, dans l'armée autrichienne, mais en 1857 il démissionna, pour entrer dans l'armée moldave. Il y resta aussi après l'Unification des Principautés et pendant le règne du roi Charles I. Il eut deux mariages desquelles sont venus au monde trois fils et trois filles qui, à leur tour ont laissé une descendance roumaine connue jusqu'avant la Deuxième guerre mondiale.

³⁰ Maria Dogaru, *op. cit.*, p. 100, fig. 18.

TRADIȚIE ȘI MODĂ ÎN UNIFORMELE MILITARE ROMÂNEȘTI 1830 – 1920

Adrian-Silvan Ionescu

La fel ca și în vestimentația civilă, uniforme – fie ele militare, fie civile, aflate în dotarea aparatului administrativ sau judiciar – au fost supuse modelelor emanate, în majoritatea cazurilor, din țările care reprezentau marile puteri ale momentului când au fost introduse.

În cazul uniformelor militare, la noi vor fi evidente două mari influențe: cea rusească, în intervalul 1830 – 1849, și cea franțuzească, între 1850 și 1873, după acel an stabilindu-se fondul național definitiv al ținutei ostășești. Evident, au existat și contaminări din alte zone precum cele austriece în uniforma husărească a jandarmilor călări din Moldova din perioada 1860 – 1864, sau cele prusace în aceea a jandarmilor pedestri și călări de la 1868, cu specifica lor cască din piele cu garnituri și țepușă de alamă, modificată la cei din urmă în 1874, printr-una de oțel strălucitor, cu penaj alb, ce va rămâne acoperământul de cap al regimentului de escortă Regală până în 1947; la fel, influența britanică se va resimți tot timpul în uniformă de marină, chiar dacă bicornul acesteia nu este ținut, ca acela englezesc, ci mai scund și cu pereții inegali, după modelul franțuzesc.

Bicornul, introdus la noi în 1834 pentru comandantul oștirii și aghiotanții domnești, se purta în Europa dinainte de 1800 și în timpul campaniilor napoleoniene având să dăinuiască, în unele țări, la armatele de uscat, până la 1870 (în Franța până în preajma celui de al doilea război mondial), iar la marină rămâne în folosință, pentru ofițeri în mare ținută, până la 1940.

Lungimea și tăietura tunicii militare țin tot de moda generală: la noi, de la 1830 până la 1873, cu excepția trupelor călări care, din 1835 o aveau scurtă până sub bazin, celelalte aveau tipul de surtuc, adică redingotă, cu poale lungi până deasupra genunchiului. La marină, aceasta se va păstra până târziu, aproape de finele primei jumătăți a secolului XX, ca uniformă de gală. În 1868, și apoi, în 1873, noul regulament de uniformă introduce tunicile mai scurte cu poalele coborând cel mult până la jumătatea coapsei spre a ușura pasul de defilare sau mișcările în campanie.

În decurs de 52 de ani, de la 1860 la 1912, cele mai puține modificări le suferă uniforme de marină și cele mai multe cele de cavalerie, ambele arme de elită ale oștirii române.

Prin legiuirea Regulamentului Organic, în 1830 se reînființează armata națională în Principatele Române¹. I s-a dat numele de Miliție pământeană și în ea au

¹ *Regulament Ostășesc pentru miliția pământeană a Prințatului Valahiei*, cap IX; *Regulamentul Jandarmeriei*, cap. VII, în *Regulamentele Organice ale Valahiei și Moldovei*, București, 1944.

fost încadrați, după rangurile avute în arhondologia țării² toți boierii, mari și mici, care au acceptat să își radă bărbile și să renunțe la costumul fanariot pentru uniforma militară. Primii români îmbrăcați în noile straie ostășești au fost văzuți pe străzile Bucureștilor pe 12 mai 1830³. Uniforma se compunea dintr-un ceacou (acoperământ de cap de formă tronconică, cu baza mare sus, confecționat din carton acoperit cu pielele de miel negru, având o flamă de postav lăsată pe-o parte, un cozoroc de lac și stema țării din alamă, în față), mondir din postav civit (bleumarin) cu un singur rând de nasturi de alamă și paspoale în culorile fiecărei țări, galben pentru Muntenia și roșu pentru Moldova, la fel ca și flama, doar că în primul caz ea era pe stânga iar în al doilea pe dreapta; pantaloni ser (gri) cu vipușcă în aceeași nuanță națională⁴ (Fig. 1). Pe umeri, ofițerii aveau o torsadă de fir; abia peste un an de la introducerea uniformei aveau să li se dea epoleți care să le desemneze gradele, și aceasta doar în urma protestelor lor, că nu li se arăta respectul cuvenit de către egalii lor din armata rusă. Prin Înalta Poruncă de Zi nr. 25 din 22 august 1831 li se acordă epoleți, care îi deosebeau pe ofițerii inferiori de cei superiori prin diferența de metal alb sau galben a scunului (plăcii de formă circulară) și a lipsei franjurilor la cei dintâi⁵. Distincția gradelor prin stelute se va face mai târziu, în 1834, când epoleții vor fi aurii pentru toată ierarhia ofițerească⁶. Introducerea epoleților este un bun indiciu de datare a portretelor ofițerilor celor două principate, litografiate de Constantin Lecca (Fig. 2). Această uniformă urma în totul modelul rusesc (Fig. 3). Totuși, lui Raoul Perrin i se părea, la 1835, că în ea se împletesc influențele rusești cu cele franțuzești, creând o ținută de o strălucitoare eleganță: „Uniforma, jumătate franțuzească, jumătate rusească, este mult mai bogată decât a unuia sau a altuia dintre aceste popoare. Aurul curge gărlă peste tot; peste tot galonul de argint și ciucurii scilipitori acopăr marginile, manșetele și pieptul ofițerilor”⁷. Fără îndoială, alura și spiritul franțuzesc al purtătorului dădeau acest aer galic ofițerilor noștri. Mihail Kogălniceanu descria, cu

² *Ibidem*, p. 138, 144, 300; I. Manolescu – Mladin, *Memorii și amintiri despre Istoria progresivă a Armatei Române 1830 – 1890*, în „Patrula” no. 5 – 6/ 1 și 16 Martie 1891, p. 24, 55; N. Kretzulescu, *Amintiri istorice*, în „Ateneul Român”, no. 6/15 Iunie 1894, p. 441; George Ioan Lahovari, *Hârtii vechi. Geneza Oștirii Românești (1830)*, București, 1893, p. 16; *Amintirile colonelului Locusteanu*, București, 1935, p. 49; Ioan C. Filitti, *Principatele Române de la 1828 la 1834. Ocupația rusească și Regulamentul Organic*, București, f.a., p. 219.

³ George Ioan Lahovari, *op. cit.*, p. 11.

⁴ Horia Vladimir Șerbănescu, *Uniformele și echipamentul miliției pământene a Țării Românești 1830 – 1843* (în continuare: Țara Românească 1830 – 1843), în „Studii și Materiale de Muzeografie și Istorie Militară” (în continuare SMMIM), nr. 13/ 1980, p. 327 – 329; *idem*, *Uniformele și echipamentul miliției pământene a Moldovei 1830 – 1848* (în continuare Moldova 1830 – 1848), SMMIM, nr. 16/1983, p. 278 – 280.

⁵ *Amintirile colonelului Lăcusteanu*, p. 61; D. Pappasoglu, *Cronica Regimentului de Infanterie No. II al Oastei Române*, București, 1874, p. 9; Horia Vladimir Șerbănescu, *Țara Românească 1830 – 1843*, p. 329 – 330.

⁶ Horia Vladimir Șerbănescu, *Moldova 1830 - 1848*, p. 283.

⁷ Raoul Perrin, *Coup d'oeil sur la Valachie et la Moldavie*, Paris, 1839, p. 25.

umor, un asemenea colonel luxos, care punea mai mult preț pe vestimentație decât pe pregătirea sa militară: „Unul era un elegant, un Dandy, un leu, cum îi vrea să-i zici, și toate aceste în largă întindere a cuvântului. Era militar și, prin urmare, cea mai mare mahniciune a sa era că nu putea purta haine civile, spre a da drumul gustului și eleganței sale. Portul său era de cea mai mare delicateță; cea mai mică meteahnă nu se vedea pe epolete sale aduse de la San-Petersburg, perspectiva Nevei, în eghiletele sale împletite în Paris, ulița Rişelie, în surtucul și pantalonii săi tăiați de însuși mâna lui Ortgies (croitor celebru în Iași, n.n.). Sămăna în totul cu acele stampe coloriate, ce se alăturează pe lângă jurnalele de modă a Parisului și care înfățișează uniforma nouă a ofițerilor gvardiei naționale. Favoriții săi și mustețele sale răsucite era toate drese cu afectarea de a-i da un aer de oștean bătrân. Purta o sabie turcească, fecioară de orice vărsare de sânge. Postura sa pretențioasă și studiată arăta în el dorința de a se deosebi de alții. (...). O manta frumoasă, cenușie-deschis, era aruncată cu neglijență pe dosul scaunului. Spre a completa această descripție, vom zice că purta epolete de ștab-ofițer și un nișam turcesc la gât; dar atât titlul, cât și decorația le câștigase mai puțin prin activitatea și meritul său, decât prin protecția unei dame de vârstă, deși nu și de purtare respectabilă. Acest elegant era colonelul Leșescu”⁸.

Erau mulți alți tineri ofițeri care doreau să fie remarcați și se purtau după moda de la Sankt Petersburg, umblând cu mantaua pe umeri; chiar și trupa încerca să-i imite, dar un ordin de zi le-a interzis ostașilor să iasă în oraș altfel decât cu mantaua îmbrăcată pe mâneci. Nu numai praporgicii și parucicii făceau caz de uniforma lor elegantă ce-i transformase, peste noapte, din boiernași în militari, ci și unii dintre boierii mari, ajunși comandanți, precum Theodor Balș – cel alintat cu numele de *cuconul Toderaș*, care dădea audiențe pe „scaunul cu bortă” – despre care prințul Nicolae Șuțu avea o părere foarte proastă: „Hatman, șef al miliției, logofătul Theodor Balș, om de nimic, lipsit de orice merit, înfumurat, neștiind să scrie sau să vorbească vreo altă limbă, neavând păreri proprii, încăpățânat unde era interesat, lingușitor al puterii, își arăta funcția etalându-și epoleții și făcând să-i zornăie pintenii (s.n.)”⁹. Intrat de timpuriu în miliția pământeană, Theodor Balș avansase foarte repede pe scara ierarhică – în doar câteva luni fiind numit polcovnic, în urma unui curs destul de scurt de specialitate la Odesa – și-și terminase cariera în înalta funcție de hatman și gheeneral-inspector al armatei moldovenești¹⁰. Pregătirea sa era, însă, minimă, limitându-se la istoria câtorva bătălii celebre dintre care aceea de la Waterloo era preferata sa și pe care, relatând-o de nenumărate ori, începuse să creadă că a luat chiar parte la ea și o prezenta ca un adevărat martor ocular¹¹. La bătrânețe

⁸ Mihail Kogălniceanu, *Tainele inimei* în „*Tainele inimei. Scrieri literare și istorice*, București, 1897, p. 72 – 73.

⁹ *Memoriile Principelui Nicolae Șuțu, mare logofăt al Moldovei, 1798 – 1871*, București, 1997, p. 132.

¹⁰ Radu Rosetti, *Amintiri. Ce-am auzit de la alții*, București, 1996, p. 190, 196.

¹¹ *Ibidem*, p. 197.

devenise ridicol în convingerea sa că poate salva țara din mari nenorociri și, în 1866, când exista pericolul intervenției turcești pentru a-l alunga pe principele Carol de Hohenzollern, înscăunat fără acceptul Sublimei Porți, hatmanul Balș se simțea obligat să fie pregătit a sări în ajutorul patriei și dormea îmbrăcat în uniformă sa de general și încălțat cu cizmele cu pintenți: „(...) zicând că, în momentul în care îl va chema țara, el trebuie să fie totdeauna gata să încalece. Iar regele Carol când își amintea această vorbă a lui conu Toderăș, care-i fusese raportată, zicea: „C'est tout au plus s'il aurait pu monter sur un cheval de bois. (Nu ar fi putut încăleca decât cel mult pe un cal de lemn)”¹².

Introducerea uniformelor militare de tăietură europeană aduce după sine meșteșuguri noi sau, cel puțin, specializarea unora deja existente precum croitoria militară și ceaprazăria unde erau executate toate elementele auxiliare îmbrăcăminții ofițerești: fireturi, trese, eghileți, brandenburguri, eșarfe, ciucuri și tot ceea ce necesită împletituri din mătase sau fir metalic.

La început, în miliția Principatelor Române existau doar două arme, infanteria și cavaleria, care aveau uniforme aproape identice. În 1835, trupele călări primesc o uniformă deosebită formată dintr-un spențer cu cozi scurte, ca de frac, închis la un rând de 9 nasturi și paspoalat cu galben sau roșu, în funcție de culoarea specifică Munteniei sau Moldovei; pantalonii erau din postav albastru deschis, bazonați cu piele în interiorul piciorului și la manșetă; pe cap se purta ceacoul obișnuit care nu mai era, însă, acoperit cu blană de miel ci cu postav negru¹³. În 1843, prin Înalta poruncă de zi nr.3 din 7 ianuarie, în Moldova este introdusă, la cavalerie, uniforma de lăncieri¹⁴, după modelul polonez al prințului Joseph Poniatowski din timpul primului Imperiu francez, adoptat ulterior în toate armatele europene. Aceasta era compusă dintr-o kurkta (frac cu eoadă scurtă) din postav civit cu plastron roșu, închis la două rânduri cu câte 7 nasturi de metal alb, pantalonii din postav gri-bleu cu vipușcă roșie, iar pe cap „chivără ulănească cu cozoroc i margirea de jos de piele lustru cu repioc și pompon de lână; marcă de fier alb”¹⁵. Această „chivără ulănească” era acoperământul de cap specific lăncierilor și era formată dintr-o calotă din piele cu cozoroc surmontată de un trunchi de piramidă cu baza mică jos ai cărei pereți din carton erau acoperiți cu postav roșu, iar baza mare – numită imperială – cu postav civit, totul având pe margini un șnur de lână albă pentru trupă sau de fir de argint pentru ofițeri. În colțul din stânga era un pampon rotund, de lână albă, de care atârna un penaj din păr de cal, tot alb. Toate garniturile, subbărbia din solzi și stema țării erau din metal alb.

¹² *Ibidem*.

¹³ Horia Vladimir Șerbănescu, *Țara Românească 1830 – 1843*, p. 333; *idem*, *Moldova 1830 – 1848*, p. 284.

¹⁴ Horia Vladimir Șerbănescu, *Moldova 1830 – 1848*, p. 285.

¹⁵ *Manual al lăncierului din escadronul principatului Moldovei, Anul 1845, luna Ghenarie, la 1 zile, Iași, 1845*, p. 8.

Pentru balurile Curții, pentru spectacole de teatru sau operă și pentru alte ocazii de gală, este reglementat, pentru ofițeri, „vițe-mondirul” sau „mondirul scurt” – de fapt, un frac cu cozi lungi – ce se purta cu pantaloni albi, scurți până la genunchi, ciorapi de mătase și pantofi de lac cu cataramă argintii. Pentru această ținută forte elegantă, adoptată în 1839 în Țara Românească și 1840 în Moldova, acoperământul de cap era bicornul cu penaj negru pentru infanterie și alb pentru cavalerie¹⁶.

Influența rusească era mai puternică în Moldova (Fig. 5) unde, în 1845, ceacourile infanteriei au fost înlocuite cu niște căști de piele neagră, cu viziera rotunjită și toate garniturile din alamă, inclusiv grenada flăcărândă din vârf care, în mare ținută, era înlocuită cu un penaj din păr negru de cal, exact după modelul celor purtate în armatele țarului¹⁷. În același an, în Muntenia a fost ordonată casca de tip prusian, cu viziera cu colțuri și țepușă în vârf care, la fel, putea fi modificată prin adăugarea penajului; ea, însă, nu a fost introdusă, din considerente de economie, decât mai târziu, după 1848¹⁸. În portretul unui maior, pictat în 1854 de Carol Wahlstein (Fig. 6), acesta are așezat pe masa pe care își sprijină cotul, acest model de casă, încă în uz la acea dată¹⁹. Pentru meritele sale și serviciile aduse țării și armatei, maiorul Dimitrie Pappasoglu, deși ieșit la pensie încă din 1855, primește dreptul, din 1863, să poarte uniforma militară. El îmbracă, însă, vechia sa ținută, cu care slujise 25 de ani în oaste și care, pentru acea perioadă, era deja demodată (Fig. 7). Datorită acestui fapt și a plăcerii sale de a poza în fața aparatului fotografic s-au păstrat importante documente iconografice legate de uniforme din perioada anterioară Unirii. Astfel, bravul maior apare cu surtuc și mari epoleți de model rusesc și ținând în mână casca de tip prusac, cu acvila cruciată în față; altă dată a pozat în manta de tăietură rusească și pe cap cu boneta specifică armatelor țarului (furașka), ce fusese și în dotarea ostașilor noștri.

Tot în 1845, domnitorul Gheorghe Bibescu (Fig. 4) adoptă uniforma de lăncieri pentru cavaleria sa; acesta se deosebea, însă, de cea moldovenească prin faptul că plastronul, mânșetele și paspoalele erau albe, iar imperiala șepcii era roșie.

¹⁶ Horia Vladimir Șerbănescu, *Țara Românească 1830 – 1843*, p. 335; *idem*, *Moldova 1830 – 1848*, p. 284 – 285.

¹⁷ Horia Vladimir Șerbănescu, *Moldova 1830 – 1848*, p. 287.

¹⁸ Horia Vladimir Șerbănescu, *Uniformele și echipamentul miliției pământene a Țării Românești 1843 – 1859*, în S.M.M.I.M., nr. 14 – 15/ 1981 – 1982, p. 263; *idem*, *Uniformele Armatei Române 1830 – 1997*, în „Revista Muzeului Militar Național”, Supliment, nr. 3/ 1997, p. 8.

¹⁹ Călătorul prusac Richard Kunisch, venit la București în iulie 1857, constata prezența stilului de uniformă al țării sale în îmbrăcămintea ostașilor români deși alura lor era franțuzească: „(...) militarii sunt în cea mai mare parte îmbrăcați pe modelul uniformei prusace. Prilejul l-a oferit prințul Albert al Prusiei care, după vizita făcută aici (în anul 1846), i-a trimis gospodarului în dar, drept mulțumită pentru ospitalitatea ce-i fusese acordată, modele de uniforme aparținând tuturor regimentelor prusace. Ele se mai păstrează și astăzi. După ele s-au făcut uniforme infanteriștilor și ulanilor. (...) În schimb, în privința ținutei îi amintesc pe militarii francezi”. (cf. Richard Kunisch, *București și Stambul. Schițe din Ungaria, România și Turcia*, București, 2000, p. 125 – 126.)

Artileria, care se constituise în 1846²⁰, primește, doi ani mai târziu, o uniformă asemănătoare celei de infanterie: mondir de postav civit cu guler, epoleți și manșete negre paspoalate cu roșu; pantaloni în aceeași nuanță cu vipușcă roșie; cască de piele cu țepușă de alamă la care se adăuga penaj negru în mare ținută²¹. Tot în 1848, ofițerii din statul major general și domnesc nu mai purtau căști ci bicornuri cu penaj alb²².

Domnitorul Barbu Știrbei, un bun organizator și reformator, introduce noi specialități în armata Munteniei: flotilă, școală militară, grănicerii și dorobanții călări (de județe și de poliție), fiecare cu uniformă proprie, ce vor fi reprezentate în amănunțime în *Albumul Oștirii*, litografiat în 1852 de Andreas Bieltz și Karl Danielis²³.

Influența rusească începe să scadă și, în locul ei, se afirmă filonul tradițiilor autohtone – ce-i drept, relativ timid și aplicat doar trupelor teritoriale la care sunt valorificate formele și texturile portului popular – în ținuta grănicerească și a dorobanților. Cei dintâi aveau un cortel (ipingea) de tăietura mondirelor infanteriei dar din dimie neagră, cu guler, contraepoleți și paspoale verzi pentru cei din batalioanele de munte și roșii pentru cei de la Dunăre; ȋțari și opinci în picioare și căciulă scundă de miel negru cu o flamă și un ciucure pe partea dreaptă, în culorile distinctive mai sas menționate (Fig. 8). Dorobanții de județe erau echipați aproximativ la fel, doar că li se dăduseră cizme, iar pe cap aveau o căciulă de formă diferită: o calotă emisferică de postav verde – culoarea aramei – cu un galon de lână albă ce se încrucișa în creștet și cu o bordură de blană neagră la partea de jos; pe vremea rea purtau o manta cu capă (Fig. 9). Când, ocupanții austrieci ai principatului au încercat să impună moda lor militară, a fost aleasă tocmai această uniformă originală, atât de simplă și comodă, marcată de specificul național și lucrată în gospodăria țărănească, spre a fi modificată, sub influența cezaro-crăiască, în 1856, cu una de husar ungur, cu brandenburguri și găitane roșii²⁴.

Într-o scrisoare din decembrie 1855, căpitanul austriac Ștefan Dietrich, staționat în București, comenta critic aspectul și îmbrăcămintea militarilor autohtoni: „Miliția românească este îmbrăcată după moda rusească și se aseamănă cu jandarmeria austriacă. Îi lipsește însă ajustarea, curățenia și renumele, căci pe stradă adesea vezi baionete și sulii ruginite. Cavaleria are cai proști, totuși acești cai mărunți și murdari sunt foarte buni pentru serviciu. Ofițerii, când se întâlnesc cu cei austrieci nu se salută, din care pricină ținuta și a unora și a celorlalți este

²⁰ Constantin Căzănișteanu, *Cu privire la dezvoltarea Armatei Române moderne în perioada 1830 – 1859*, în *File din istoria militară a poporului român*, București, 1977, vol 4, p. 65.

²¹ Horia Vladimir Șerbănescu, *Țara Românească 1843 – 1859*, p. 226.

²² Horia Vladimir Șerbănescu, *Uniformele și echipamentul miliției pământene a Moldovei 1848 – 1859*, (în continuare Moldova 1848 – 1859), în S.M.M.I.M., nr. 17 – 18/1984 – 1985, p. 308 – 309.

²³ Adrian – Silvan Ionescu, *Albumele Armatei Române din secolul al XIX-lea*, în „Revista Muzeelor”, nr. 8-9-10/1990, p. 69 – 70.

²⁴ Horia Vladimir Șerbănescu, *Țara Românească 1843 – 1859*, p. 276.

glacială”²⁵. Un alt martor ocular din epocă, de data aceasta un medic militar de origine poloneză, sesiza cu și mai mare acuitate aceste influențe: „Se pot vedea și militari munteni a căror uniformă prezintă un amestec de uniformă ruso-prusacă. Cască prusacă, chiar cu pajura cu un cap, redingotele și epoleții prusaci, iar mantalele rusești. Cazacii (dorobanții poliției, n.n.) munteni după modelul a lor nostru; ulanii în alb (Fig. 20). Infanteria îmbrăcată cu stofă cenușie sau albă, cu vipuști albe sau galbene”²⁶. În perioada când fusese încartiruit la Iași, medicul polonez din armata țaristă sesizase o mai accentuată notă rusească în înfățișarea armatei locale: „Poliția și miliția moldovenească au uniforme asemănătoare cu armata noastră, deci albastru închis. Ofițerii au mantale și paltoane cu foarte lungi pelerine și căști de formă prusacă, cu vizieră. Soldații au mantale de culoarea nisipului. Miliția e pedestră, călare și jandarmi. Ulani în tot locul. Serviciul pompierilor are căști din tinichea simplă, albă”²⁷.

După încheierea ostilităților în Crimeea, Moldova iese de sub influența rusească iar caimacamul Nicolae Vogoride, deși în fond un retrograd, se orientează spre moda franceză atunci când, în 1857, modifică regulamentul de uniformă. Astfel, de la uniforma lăncierilor dispar cozile scurte și primesc tunici cu poale, păstrându-se plastronul existent (Fig. 10); artileria, la fel, a fost dotată cu o tunică la două rânduri, cu guler, manșete și plastron negru paspoalate cu roșu, iar pe cap cu un ceacou cu baza mică sus ce avea în față o cocardă bicoloră (roșu – albastru), prinsă cu o gansă sub care era emblema din alamă a armei – două tunuri încrucișate și o grenadă flăcărândă între ele. Anul următor era introdusă o nouă specialitate de infanterie, vânătorii, care erau echipați după modelul trupelor similare franțuzești, a bravilor *chassuers de Vincennes* care se acoperiseră de glorie în Crimeea: tunică de postav civit la un singur rând, cu guler, manșete, contraepoleți și paspoale verzi; pantaloni în aceleași nuanțe și ceacou tronconic cu penaj negru²⁸ (Fig. 12). *Albumul Oastea Moldovei*, editat la Iași, în 1858, în Institutul Albinei de neobositul și pasionatul litograf Alexandru Asaky, el însuși căpitan în această oaste, prezintă toate aceste noutăți ale ținutei militare a timpului²⁹ (Fig. 11, 13).

În decembrie 1857 sunt adoptate două alte veșminte militare de inspirație franțuzească, destinate a fi purtate iarna: ulanca și burnusul³⁰. Cum o arată și numele, cea dintâi era rezervată ulanilor sau lăncierilor, fiind o haină scurtă, vătuită, cu

²⁵ Mihai Popescu, *Descrierea orașului București făcută de căpitanul austriac Ștefan Dietrich în anul 1855*, în „Bucureștii Vechi – Buletinul Societății istorico – arheologice Bucureștii Vechi”, nr. I – V/ 1930 – 1934.

²⁶ Ilie Corfus, *Aspecte din Iași și București în timpul ocupației rusești din 1853 – 1854. fragmente dintr-un jurnal polonez*, în „Omăgiu lui Ioan Lupaș la împlinirea vârstei de 60 de ani”, București, 1943, p. 175, 176.

²⁷ *Ibidem*, p. 171.

²⁸ Horia Vladimir Șerbănescu, *Moldova 1848 – 1859*, p. 320 – 321.

²⁹ Adrian – Silvan Ionescu, *op. cit.*, p. 73 – 74.

³⁰ Horia Vladimir Șerbănescu, *Moldova 1848 – 1859*, p. 321.

gulerul răsfrânt, reverele și manșetele din pluș roșu. Peste exact un an, constatându-se eficiența acestui articol de îmbrăcăminte, se stabilește ca el să intre și în dotarea tuturor ofițerilor superiori și de stat major: „(...) văzându-se comoditatea ce pot avea D.D. ofițeri prin adoptarea surtucilor de iarnă în potrivire cu acele acordate la Divizionul de Lăncieri, se încuviințează purtarea unui asemenea strai și de către D.D. ștabi și oberi ofițeri. (...)”³¹ (Fig. 19). În primele portrete oficiale ale principelui Alexandru Ioan I, domnitorul Unirii apare îmbrăcat în ulancă și cu furajera de fir rulată în jurul gâtului, așa cum se cuvenea unui colonel de lăncieri³². Burnusul era o haină lungă până la genunchi și largă ce se închidea cu trei brandemburgi de fir, terminate cu ciucuri; gluga ce o avea pe spate avea și ea în vârf un ciucure de fir, iar gradele erau cusute pe mânecă, în ghirlandă, tot după tipicul francez. Ambele vor rămâne în uz pe timpul domniei lui Cuza. În albumul din 1862 al lui Alexandru Asaky, intitulat *Armia Română*, cele două piese de îmbrăcăminte apar figurate cu multă atenție în planșa cu ofițerii de stat major domnesc³³.

Unul dintre principalele obiective ale domnitorului a fost unificarea armatelor celor două țări surori și stabilirea unor ținute comune. De aceea, este instituită la Focșani o comisie mixtă de ofițeri moldoveni și munteni care trebuiau să stabilească regulile de uniformitate³⁴. Această comisie s-a deplasat și în tabăra de la Florești, organizată în vara lui 1859 tocmai pentru a crea omogenitate între armate și a emite regulamente comune pentru mănuierea armelor și darea comenzilor³⁵. Comisia elimină toate diferențele de port și insignă existente în acel moment între militarii moldoveni și cei munteni. Un aport însemnat la modernizarea armatei române l-a avut și misiunea militară franceză, venită în țară în octombrie 1860 unde a activat până în 1869, la început doar cu doi ofițeri de intendență și administrație, apoi, din 1861, amplificându-se și intrând sub comanda colonelului Eugène Lamy, a contribuit la redactarea regulamentelor militare și la constituirea unor noi corpuri specializate precum cel al statului major, al administrației și intendenței, al trenului echipajelor și al serviciului militar³⁶.

³¹ „Monitorul Oficial al Moldoviei”, no. 18, Iassii, din 20 Decembrie 1858.

³² Adrian – Silvan Ionescu, *Fotografia – sursă pentru portretele unor personalități politice din secolul al XIX-lea multiplicare prin gravare sau litografiere*, în „Revista de istorie socială”, I/ 1996, p. 76; idem, *Învățămintul artistic românesc 1830 – 1892*, București, 1999, p. 58, fig. 7.

³³ Adrian – Silvan Ionescu, *Albumele Armatei Române...*, op. cit., p. 75.

³⁴ *Ordin de zi pe toată Oastea Principatului Moldovei*, în „Monitorul Oficial al Moldoviei”, no. 43/ 24 Martie 1859 – „(...) Art. I. O comisie militară mică, compusă din trei Ofițeri din Oștirea Moldovei, să va institua la Focșani. Art. II. Această comisie va aviza la înlăturarea deosebirilor ce există în îmbrăcămintea și montura trupelor din înbele Principate și adoptarea aceluiași uniforme pentru înbele corpuri ale armii Române. (...)”.

³⁵ Constantin Toderășcu, *Tabăra militară de la Florești din vara anului 1859 – începutul contopirii oștilor Principatelor Unite Române*, în *File din istoria militară a poporului român*, București, 1973, vol I, p. 63 – 65.

³⁶ Marcel Emerit, *Le dossier de la premiere mission militaire francaise en Roumanie*, în „Revue Roumaine d'Histoire”, no. 4/ 1996, p. 575 – 586; Maria Georgescu, *Misiunea militară franceză în*

Dacă până la 1859 influențele franțuzești fuseseră oarecum timide, de atunci încolo ele devin evidente pentru că au fost adoptate majoritatea principiilor de bază ale uniformelor celui de-al doilea imperiu. În primul rând dispare „tală de viespe” a monardelor rusești și se impune croiul lejer și comod al tunicilor mai puțin cabrate pe trup și al pantalonilor foarte largi. Fireturile erau folosite în exces. Forma epoleților se schimbă, iar bicornul ia locul căștilor printr-un decret emis pe 7 martie 1859³⁷. Astfel, epoleții rusești, cu scutul perfect circular și corpul scurt, fără franjuri pentru ofițerii inferiori, cu ele subțiri și libere pentru cei superiori și cu ele groase pentru generali, sunt înlocuiți cu modelul franțuzesc, cu scutul elipsoidal și cu corpul cu solzi, proporționat cu lungimea umărului purtătorului, cu franjuri subțiri, lungi și libere pentru ofițerii inferiori și cu ele scurte, groase și cusute spre a forma un volum compact (numiți „epoleți înghețați”) pentru cei superiori. Gradele erau specificate prin stelute deși, până la 1861, s-a menținut și distincția gradelor ca în armata franceză: spre pildă, sublocotenentul și locotenentul aveau câte un epolet cu franjuri și altul fără (Fig. 15), căpitanul având franjuri la ambii epoleți. Tot acum este introdus și gradul de locotenent colonel, inexistent în armata rusă.

Bicornul nu mai este înalt, după forma rusească, și cu penaj de cocoș ce cădea peste el acoperindu-l aproape integral, ci mult mai scund, cu pereții inegali, iar pe margini cu puf de pene de struț, pe lângă galonul lat, de aur, pentru generali. Pantaloni roșii, cu dublu lampas, intră în dotarea generalilor, a adjutanților domnești și a statului major. Dispar toate formele de căști cu țepușă în favoarea ceacoului tronconic, cu baza mică în sus și teșit la spate. Din 1864 a fost generalizat chipiul moale, ușor înclinat spre față și purtat strengărește, pe-o sprânceană.

Lăncierii și-au păstrat uniforma doar că nuanța plastronului, a gulerului, manșetelor și a imperialei se generalizează, roșle, pentru regimentele din ambele principate; de asemenea, de pe șapcă dispar stemele specifice, bourul și acvila cruciată, înlocuite cu un soare răsărind, din alamă, pe care era trecut numărul regimentului (Fig. 21).

Au fost înființate unități noi de cavalerie teritorială cu uniforme de inspirație austriacă: jandarmii călări cu tunici și pantaloni albastru deschis, cu brandenburguri și găirane tricolore (pentru ofițeri cu fir auriu în amestec cu mătase roșie și albastră) și căciulă mare de blană de urs cu egretă tricoloră³⁸ (Fig. 22); dorobanții călări cu tunici de postav civil cu brandenburguri roșii, pantaloni albi cu găitane roșii (ofițerii aveau brandenburgurile și găitanele de fir auriu) și căciulă de

România (I), în „Anuarul Institutului de studii politice, apărare și istorie militară, 1997, p. 196 – 197; Lucia Taftă, *Principele Carol de Hohenzollern și organizarea armatei române. Misiunea militară Lamy și așa zisa prusianizare*, în „Muzeul Național”, nr. XIII/ 2001, p. 89.

³⁷ „Monitorul Oficial al Moldoviei”, Supliment 2 la no. 38, Jassi, 7 Martie 1859.

³⁸ Horia Vladimir Șerbănescu, Adrian – Silvan Ionescu, *Un corp habillé „à la Hussarde”: les Gendarmes à cheval de la Moldavie, 1860 – 1864*, în „Vivat Hussar, Revue de l'Association des Amis du Musée International des Hussards”, Tarbes, no. 24/ 1989, p. 121 – 126.

miel negru, relativ scundă, cu o flamă de postav roșu pe partea dreaptă și egretă roșie (pentru ofițeri albă)³⁹ (Fig. 24). La cei dintâi distincția gradelor se făcea după stelute așezate pe tresele de pe umeri, în vreme ce, la cei din urmă, stelutele erau înlocuite cu niște butoni; la manșetă, sub ornamentul împletit în ghirlandă (sau „nod unguresc”) de pe mânecă, ofițerii superiori mai aveau un galon lat de fir. Aceasta era uniforma preferată a principelui Alexandru Ioan I (Fig. 18), pe care o îmbrăca adesea la ceremonii și cu care a pozat lui Carol Szathmari pentru portretul oficial realizat în 1863⁴⁰. În mică ținută ofițerii purtau chipie și pantaloni gri, lungi, fără găitane (Fig. 25) (jandarmii foloseau basani adică pantaloni întăriți cu piele de la genunchi în jos) (Fig. 23). Iarna, în locul mantalei, puneau lua un dolman matlasat, cu marginile, manșetele și gulerul din astrahan negru, având în rest aceleași brandenburguri și noduri ungurești ca și uniforma.

O altă specialitate nou înființată, de data aceasta în infanterie a fost aceea a vânătorilor pedestri, unitate de elită, cu uniformă de inspirație italienească, de la bersaglieri (în special acoperământul de cap): tunică scurtă, la două rânduri, din postav cafeniu, cu guler răsfrânt, de postav verde, la fel ca manșetele, paspoalele și căptușeala reverelor (pe care ofițerii le purtau deschise), pantaloni largi, gri, strânși la pulpe în jambiere de piele albă și pălărie gri, cu borul drept, ridicat, sub care era prins penajul negru cu irizări verzi, din pene de cocoș, ce atârna spre spate (Fig. 16, 17).

Uniforme impunătoare, în special datorită mării căciuli de urs, aveau în infanterie, tamburii majori, începând din 1863, și sapeurii, introduși în 1865. Aleși dintre militarii de statură înaltă, aceștia defilau totdeauna în fruntea muzicii – cei dintâi dirijând-o cu buzduganul lor cu măciulie argintie și având la brâu un „paloș” cu teaca și mânerul cizelate (Fig. 14) – sau înaintea infanteriei – cei din urmă cu șorțul de piele albă și mănușile albe, lungi până la cot și ținând pe umăr un târnăcop, mai mult decorativ decât funcțional (căci cu el nu se săpau tranșee, așa cum o desemna numele ce-l purta). De obicei toți aveau bărbi lungi.

Admirația domnitorului Unirii pentru armata împăratului Napoleon al III-lea, protectorul său, era atât de mare, încât fusese pe punctul de a forma un batalion de zuavi, după modelul trupelor de elită ce se acoperiseră de glorie în Războiul Crimeei. În Arhiva Cuza de la Biblioteca Academiei Române se păstrează ciorna unui decret din iunie 1864 pentru înființarea unei asemenea unități⁴¹. Acesta nu a fost, însă,

³⁹ Horia Vladimir Șerbănescu, Adrian – Silvan Ionescu, *Les Dorobantzes à cheval (1860 – 1872)*, în *Vivat Hussar, Revue de l'Association des Armis du Musée International des Hussards*, Tarbes, no. 25/ 1990, p. 121- 126.

⁴⁰ Adrian – Silvan Ionescu, *Fotografia (...), op. cit.*, p. 82 – 83.

⁴¹ Biblioteca Academiei Române, Cabinetul de Manuscrise, Arhiva AL. I. Cuza, mapa X, fila 508 – „Art. 1. Se va forma un batalion de zuavi. Art. 2. Acest batalion va face un corp în parte și va fi compus: de un stat- major, de un pluton afară de rânduri și de 8 companii. Art. 3. Cadrele marelui și micului stat- major, acelea ale plutonului afară de rânduri și a companiilor, vor fi întocmite ca acelea corespunzătoare în batalionul Vânătorilor pedestri. Efectivul numărului soldaților din fiecare companie va fi de una sută. Art. 4. Batalionul de zuavi va fi recrutat obișnuit ca și celelalte corpuri ale armatei: prin angajamente

promulgat vreodată. Inițiatorul și-a dat, probabil, seama cât de nepotriviti ar fi arătat ostașii români în uniforme de zuavi, lejere și comode ce-i drept, dar prea puternic marcate de stilul otoman al inamicilor tradiționali ai țării, cu șalvari roșii, brâu lat, spențer înflorat pe piept și fes pe cap. Este greu de crezut că s-ar fi găsit voluntari pentru această formațiune, fie ea și de elită, printre creștinii cu frica lui Dumnezeu din celelalte corpuri de infanterie, care s-ar fi văzut deodată transformați în musulmani sadea înveșmântați în noua uniformă. Poate că domnitorul avusese mai demult în gând înființarea acestei noi specialități în cadrul infanteriei căci, în timpul vizitei sale la Sublima Poartă din iunie 1864, îl însărcinase pe pictorul său de curte, Carol Szathmari, să schițeze uniforme otomane la cazarma gărzii imperiale⁴². Artistul a fost decorat de sultan cu ordinul Medjidie clasa a IV-a – unul dintre puținii civili din suita domnească care a primit această distincție, restul fiind ofițeri și demnitari⁴³ – iar pentru acuarelele cu aspecte din România pe care i le-a oferit Slăvitului Padișah, acesta i-a trimis o tabacheră de aur bătută în briliante pe al cărei capac era cifrul în diamante al lui Abdul Aziz⁴⁴.

Dacă zuavii nu și-au găsit locul în armata română totuși vivandierele au fost adoptate și la noi, în 1865. Uniforma lor era o mixtură de elemente militare și civile, de veșminte bărbătești și femeiești, foarte curajoasă, de-a dreptul avangardistă pentru acel moment când portul pantalonului de către dame era blamat în întreaga societate, și cu atât mai mult într-una atât de conservatoare ca aceea românească. Astfel, “îmbrăcămintea rațională” pe care o arbora și despre care conferența Amelia Bloomer, celebra pionieră a mișcării feministe care produsese atâta scandal prin ținutele ei nonconformiste nu numai în America natală ci și pe vechiul continent, ajungea să fie legiferată prin ordonanță domnească într-o țară suficient de tradiționalistă ca România folosind, ce-i drept, modelul francez. În consecință, vivandierelor – ale căror atribuțiuni erau de a comercializa băuturi și produse alimentare în unitățile militare – le erau prescrise tunici, fuste scurte până la genunchi pe sub care aveau pantaloni lungi și largi, cu lampasuri duble; la artilerie, geniu și lăncieri fustele erau roșii cu benzi civit la margine iar pantalonii erau de postav civit în vreme ce la infanterie și pompieri fusta era civit cu benzi roșii, la fel ca pantalonii; doar vivandierele care deserveau vânătorii pedestri aveau fuste și pantaloni gri cu benzi verzi și jambiere albe. Peste fustă se prindea un mic șorț alb. De centirontul de piele neagră atârna un tesac iar pieptul le era străbătut, în diagonal, de ledunca de care era prinsă giberna cu însemnele armei la care erau

voluntarii, prin sorți și prin reangajări. Art. 5. Pentru formarea imediată a cadrelor acestui batalion, ofițerii batalionului de Vânători și a celorlalte corpuri de infanterie vor putea trece cu gradul lor în acest batalion. Subofițerii și caporalii tuturor corpurilor vor putea fi admiși asemenea, cu gradul lor în acest batalion.

Art. 6. O nouă ordonanță va hotărî uniforma acestui nou corp (...). ”

⁴² „La Voix de la Roumanie”, no. 32/30 Juin 1864.

⁴³ „La Voix de la Roumanie”, no. 48/19 Octobre 1864.

⁴⁴ „La Voix de la Roumanie”, no. 42/8 Septembre 1864.

afiliate. Cu excepția vivandierelor de la lăncieri care aveau pe cap șapca specifică cestora, cu penajul alb sau negru, toate celelalte aveau pălărie neagră, cu borul drept ridicat și prins cu o cocardă tricoloră de calota scundă; panglica era, de asemenea, tricoloră iar egreta sau penajul caracteristic armiei. Gazetarul Ulysse de Marsillac avea, deci, motive întemeiate să anunțe, cu mândrie patriotică, în ziarul său de limbă franceză, „La Voix de la Roumanie”, introducerea acestei uniforme originale, ce provenea din țara sa natală: “Un decret cu data de 9 februarie [1865] stabilește uniformele vivandierelor de regiment. Este aproape uniformă adoptată în armata franceză”⁴⁵.

Printr-un Înalt Ordin de zi din luna mai 1864 se stabilea ordinea importanței efectelor de îmbrăcăminte și ocazia în care trebuiau purtate fiecare: “Sunt 4 feluri de ținute pentru ofițeri în genere:

- A). Marea ținută de ceremonie
- B). Marea ținută de serviciu sau marea ținută
- C). Mica ținută de serviciu sau ținuta de campanie
- D). Mica ținută de toate zilele.

Marea ținută de ceremonie se va purta la toate solemnitățile, ceremoniile, în întâia și a doua zi a Paștilor, în întâia zi a Crăciunului, în ziua de 24 Ianuarie, în aniversarea zile onomastice a Mărilor Lor Domnitorul și Doamna și în genere de câte ori se va prescrie printr-un ordin special.

Domnii ofițeri de trupă vor fi obligați a purta marea ținută de ceremonie veri când trupa va fi în Mare ținută și D-lor vor urma a fi în front (...)”⁴⁶. În mică ținută ofițerii înlocuiau centironul de fir cu unul din piele iar pe umeri nu se purtau epoletii ci doar ține-epoletii de fir.

Primele apariții în public ale lui Vodă Cuza purtând bicorn de general în locul gugiomanului domnesc, decorat cu surguci de nestemate și egretă albă, a produs consternare în masele largi, obișnuite cu principii regulamentari care, deși adoptaseră uniforma de tăietură europeană, nu renunțaseră la însemnele demnității pe care le primiseră din partea sultanului. Medicul Eugène Léger, care a vizitat Moldova în primăvara anului 1859, relatează în memorialul său de voiaj acest fapt neobișnuit: “Prințul Cuza a trecut astăzi trupele în revistă cu capul acoperit cu bicorn à la française.

- Ei bine!

- Asta este revoluție! este primul domn moldovean care a cutezat să se arate în public fără pelerina și panașul național!”⁴⁷.

Deși regulamentele erau atât de amănunțite și de stricte, majoritatea ofițerilor – în special a celor timeri, proaspeți absolvenți ai Școlii Militare – căutau

⁴⁵ „La Voix de la Roumanie”, no. 16/9 Mars 1865.

⁴⁶ Înalt Ordin de zi no. 562/ 11 Maiu 1864, în „Monitorul Oastei”, no. 11/ 15 Mai 1864, p. 182 – 184.

⁴⁷ Eugène Léger, *Trois mois de séjour en Moldavie*, Paris, 1861, p. 47.

să le încalce și să își comande uniforme din postavuri fine, elegante și îndepărtate, prin croi și ornamente, de acelea ordonate prin lege. Mulți își lucrau uniforme în străinătate: polcovnicul Grigore Lăcusteanu ridică de la un croitor din Viena “niște fireturi și o manta alhă pe care fiul său, Mișu, le comandase acolo atunci când trecuse prin acel oraș în drumul spre o stațiune climaterică”⁴⁸. Și în armată existau dandy, la fel ca în viața civilă, iar Mișu Lăcusteanu era unul dintre ei. În acea vreme era la modă pelerina albă care, deși total nereglementară, era preferată tuturor ofițerilor inferiori care încercau să se evidențieze în societate și să cucerească inimile slabe ale domnișoarelor. Ca semn al prezenței sale într-un loc sau în altul, la vizite protocolare sau spectacole, birjarul museal era lăsat să aștepte la scară iar mantaua cea albă era aruncată pe capră, spre a fi cât mai vizibilă. “Acesta era șicul lionilor”⁴⁹ ne asigură polcovnicul Lăcusteanu în amintirile sale.

Aceste excese de cochetărie și lipsă de uniformitate l-au nemulțumit pe tânărul dar exigentul principe Carol I de Hohenzollern. După una dintre inspecțiile sale din 1872 în garnizoanele București, Brăila, Galați și Focșani și-a arătat dezaprobarea față de neregularitățile observate în îmbrăcămintea ofițerilor săi pe care le-a prezentat, metodic, într-un Înalt Ordin de zi pe armată prin care oprea orice abatere de la regulament: “În genere am observat în ținută oarecare abateri regretabile de la ordonanțe și aceasta nu numai la gradele inferioare, dar chiar și la unii din ofițeri. În această privință atrag cea mai serioasă atențiune de la ministru până la cel din urmă grad ofițeresc, căci ideea ce trebuie să predomină pe fiecare în privința ținutei, este aceea că uniforma pentru a fi respectabilă, urmează a fi purtată cu cea mai mare strictetă și în toate amănunțimile ei”. (s.n.)

Astfel am observat căptușeli roșii la unele tunici și mantale, pe când aceasta se cuvine numai Generalilor. Unele ține-epolette căptușite cu diverse culori și unele căciuli de cavalerie căptușite cu catifea în loc de postav.

Atât la ofițeri, cât și la soldați cureaua leduncelor și a ranițelor aruncată deasupra contra-epoletului, în loc de a fi petrecută pe dedesubt.

Nodul de șiret negru pe pantalonul de mare ținută al ofițerilor de Călărași de diferite forme și mărimi, în loc de a fi toate uniforme și după ordonanța Roșiorilor.

Cu noile centuroane de infanterie se va observa ca să fie după șoldul stâng catarama, având înaintea sa baioneta.

Chipiul să fie așezat drept pe cap, cuprinzând jumătatea frunții, iar nu unele prea înapoi și altele prea la o parte.

Asemenea, cureaua sub-bărbiei aproape de gât.

⁴⁸ Amintirile colonelului Lăcusteanu, op. cit., p. 253.

⁴⁹ Ibidem, p. 264.

Așezarea epoletelor și contra epoletelor la soldați drept pe umăr, căci deformează pe om îndată ce ele ar avea pozițiuni diferite (...)”⁵⁰.

Ochiului ager al domnitorului – el însuși ofițer de carieră, obișnuit cu instrucția și cu rigoarea cazonă – nu-i scăpase nici un amănunt. Ofițerii români se purtau cu aceeași nonșalanță galică la fel ca în vremea domniei lui Alexandru Ioan I, iar această lipsă de uniformitate persista după patru ani de când fusese dat un nou regulament care simplifica și scădea substanțial costul efectelor.

Investițiile în îmbrăcăminte, echipamentul și armamentul oastei erau foarte mari în timpul lui Cuza Vodă, depășind cu mult posibilitățile reale ale țării. Prințul Nicolae Șuțu, un admirabil economist, critica aspru guvernul lui Kogălniceanu care risipea bugetul țării prin dese modificări ale ținutelor militare. El făcea comparație cu politica economică a Italiei pentru a-și argumenta afirmațiile: „(...) În vreme ce guvernul italian, expus încă pericolului uneltirilor mazziniene și ranchiunei Austriei, recomanda o economie de 32 de milioane la bugetele armatei și ale marinei, noi, care nu eram amenințați de nicăieri, noi făceam în fiecare an adaosuri la cheltuielile militare, creând noi corpuri de armată și operând transformări frecvente în uniforma lor (...)”⁵¹. (s.n.)

Ironiile lui N.T. Orășanu la adresa armatei, a uniformelor și armamentului ei ca și a numărului mare de ofițeri în comparație cu trupa – dezvoltate în „Calendarul lui Nichipercea pe anul 1861” sub titlul *Noua metodă de Reformare și organizare a puterii militare într'un stat*⁵² – nu erau nefondate.

Uniformele erau foarte scumpe: pentru a se echipa, la 1866, un ofițer de lăncieri avea nevoie de 740 lei⁵³. Trei ani mai târziu, efectele necesare unui sergent de dorobanți călări costau 117 lei și 58 bani iar ale unui sergent major 128 lei și 72 bani⁵⁴. Este, deci, de înțeles de ce militari de carieră erau obligați prin lege să își ia o nevastă cu avere. Printr-un înalt ordin de zi din 13 noiembrie 1862 erau stipulate condițiile în care ofițerii și cadrele puteau să se căsătorească. Astfel, chiar și viața privată era supusă unor stricte reglementări. În argumentația pentru acest ordin se preciza că mireasa era necesar să dețină o dotă substanțială pentru că „poziția ofițerului îl obligă la cheltuieli considerabile la care solda lui nu prea ajunge, trebuie dar ca înșurătoarea să nu-i impună o nouă sarcină și ca viitoarea consoartă să-i aducă o zestre sigură, constituită după lege și în proporție cu poziția ce are”⁵⁵. Numai ofițerii care ajunseseră la gradul de căpitan și aveau 30 de ani împliniți puteau să se gândească la înșurătoare. Aleasa inimii era recomandabil să posede o

⁵⁰ *Cuvântările Regelui Carol I, 1866 – 1914*, București, 1930, vol. I, p. 141.

⁵¹ *Memoriile Principelui Nicolae Șuțu*, p. 360.

⁵² N.T. Orășanu, *Noua metodă de Reformare și organizare a puterii militare într'un stat*, în „Calendarul lui Nichipercea pe anul 1861”, 1861, p. 37 – 41.

⁵³ A.N.I.C., fond *Ministerul Afacerilor Interne, diviziunea rurală – contencios*, dosar 1229/ 1862, f. 1 – 2.

⁵⁴ *Idem*, fond *Ministerul Afacerilor Interne, diviziunea comunală*, dosar 207/ 1870, f. 18 – 19.

⁵⁵ Popescu Lumină, *Din alte vremuri*, București, 1931, p. 72.

avere estimată la cel puțin 3000 galbeni în proprietăți funciare sau un venit de 300 de galbeni pe an dacă acesta era în numerar. Pentru certificarea acestei dote se cerea ca foaia de zestre să fie legalizată la tribunal. Permisivunea pentru căsătorie era obținută, pe cale ierarhică, de la Ministerul de Război, iar ofițerul care ar fi ignorat această procedură urma să suporte rigurile legii. (...) va fi considerat demisionat și șters din controalele nominale ale armatei” stipula acel ordin semnat de prințul Alexandru Iona I. Pentru subofițeri și soldați nu erau prevăzute condiții dotale, dar și ei trebuiau să fie în etate de 30 de ani – vârstă la care se considera că individul a ajuns la maturitate –, să obțină avizul consiliului de administrație al corpului din care făcea parte și să își aleagă femeii de treabă. Ordinul preciza: „Consiliurile de administrație nu vor da permisiuni de căsătorie decât în limitele poruncii și numai femeilor oneste ce ar putea servi de spălătorese sau vivandiere, sau folositoare armatei prin profesiunea lor”⁵⁶.

Pentru ușurarea bugetului, statul subvenționa confecționarea uniformelor armatei permanente – care avea un efectiv mai mic – și numai parțial pe acelea ale armatei teritoriale. Înființarea Gărzii Cetățenești, în 1866, după abdicarea principelui Alexandru Ioan I, a stabilit cheltuielile de echipare pe seama gardiștilor. De aici au decurs și marile diferențe de croi, de textură, de lungime și finisaj a hainelor acestora. În Gardă aveau dreptul să servească numai cetățenii cu un anumit venit și cu o poziție socială bine conturată deci, cu posibilități materiale care le permiteau să-și achite spezele de uniformizare.

Uniforma gardiștilor era prin excelență națională, bazându-și efectele pe combinația tricoloră a drapelului țării – fondul civit, paspoalele galbene, cravata și penajul roșii – fapt care nu se mai întâlnea la nici una dintre ținutele militare ale epocii. Tunica era identică aceleia de infanterie, lungă până deasupra genunchiului și încheiată cu un rând de șapte nasturi bombați, de alamă, fără vreun însemn pe ei. Dar, față de cea a armatei regulate, aceasta avea gulerul răsfrânt pe sub care se prindea o cravată de mătase roșie, înnodată în față, deasupra primului nasture. Pantalonii erau gri cu paspoale galbene. Pe cap se purta o pălărie de fetru negru, cu calota mult mai înaltă decât cea a vânătorilor pedestri dar cu borul drept ridicat la fel ca la aceștia și prins cu o cocardă tricoloră din tablă sub care se înfigea penajul de cocoș roșu. Panglica era din lac și avea în față numărul legiunii din care făcea parte purtătorul. Centironul era tot din lac și se închidea cu o pafta dreptunghiulară, din alamă, pe care era stanțată o reprezentare alegorică a Libertății sub forma unui geniu togat având deasupra deviza “Onoare, Patrie, Libertate” și jos data “11 Februarie 1866” (abdicarea domnitorului Alexandru Ioan I). Ofițerii aveau centiron de fir pentru mare ținută, în rest uniforma era identică. Însemnele de grad erau plasate pe mânecă, după modelul general, în unghi deasupra manșetei, din lână roșie, pentru subofițeri și în ghirlandă din tresă de fir pentru ofițeri (Fig. 26). Penajul era tot roșu pentru ofițerii inferiori dar maiorul și

⁵⁶ *Ibidem*, p. 73.

locotenent-colonelul îl aveau tricolor, iar colonelul alb. Epoleții nu erau prevăzuți în regulament așa că, între ofițerii gardiști și cei din armata regulată, au existat animozități și gesturi de dispreț din partea celor din urmă, la fel ca în perioada înființării miliției pământerilor când trufașii ofițeri țariști îi desconsiderau pe cei români. Pentru a elimina aceste tensiuni, pe 17 aprilie 1866, s-a dat un banchet, la Teatrul Național, în care Gvardia s-a înfrățit cu Armata⁵⁷, iar în iunie același an a fost emisă o decizie prin care toate gradele din armata permanentă trebuiau să dea onorul cuvenit nungurilor superioare lor din Gvardie. Ulterior, la uniforma cetățenilor-soldai s-au adăugat și alte elemente similare cu acelea ale oastei, precum ofițerilor de stat major cărora le-au fost acordați pantaloni roșii cu paspoal galben și eghileți la umărul drept sau medicilor, contraepoleți de catifea brodați cu fir, leduncă, penaj negru la pălărie și spadă de necombatant la brâu. Inspectorul general la Gvardiei avea pe guler și la manșete galonul lat, de aur, al generalilor și pe eap bicornul cu puf de stuf pe margine, specific acestora; mijlocul le era încins cu o eșarfă din mătase tricoloră cu mari ciucuri de fir la capete⁵⁸ (Fig. 27).

Într-o vreme de primat al uniforme, când ea dădea dreptul la o anumită greutate și statut social, civilii care mereu tânjiseră după ea, aveau acum prilejul să accedă pe treptele de sus ale ierarhiei militare și să se afirme în societate, alăturându-se, cu mândrie, celorlalți ofițeri de carieră. Nenumărate fotografii de epocă stau mărturie acestei patimi cu care ofițerii și soldații „de duminică” trăiau o clipă de beatitudine a grandorii militare, pozând, cu marțialitate, în fața camerei obscure.

Prin forma și amestecul de elemente italo – franco – americane (pălărie de bersaglieri, tunică franțuzească purtând amintirea celor ale Confederației Sudiste din recent –încheiatul Război Civil american), uniforma Gvardiei Civice ținea încă de perioada Cuza. Ea fusese legiferată de Locoteneța Domnească înaintea sosirii în țară a noului principe domnitor Carol I.

Urcarea pe tronul Principatelor Unite a prințului de Hohenzollern – Sigmaringen a adus o oarecare sobrietate în uniforme, absolut necesară în acel moment, dar nicidecum o „prusianizare”, așa cum s-a spus de multe ori, în mod absolut eronat, din ignoranță și, mai ales, din rea voință. Este drept că domnitorul, mai econom și strălucit administrator, și-a dat seama de investițiile inutile care se făceau pentru fireturi și alte ornamente exagerate și a trecut la un program de modificare și simplificare a ținutelor armatei permanente, fără însă a exclude culoarea locală. Dimpotrivă, a încurajat dezvoltarea unui specific național, prin valorificarea tradițiilor țărănești în uniforme teritoriale, în special la dorobanți.

În septembrie 1866 a fost instituită o comisie de uniformitate condusă de generalul Gheorghe Magheru care era însărcinat cu elaborarea unui proiect pentru

⁵⁷ „Monitorul Oastei”, no. 17/ 20 Maiu 1866.

⁵⁸ Adrian – Silvan Ionescu, *Uniformele Gvardiei Civice în România de la 1866 – 1872*, în „Revista Muzeelor și Monumentelor – Muzee”, nr. 3/ 1989; idem, *Uniformele cetățenilor – ostași din Garda Națională*, în „București - Materiale de Istorie și Muzeografie”, nr. XI/ 1992.

noile ținute militare⁵⁹. Maiorul Josef Thorand – care luase parte, ca observator, la campania din 1866 și avea să semneze lucrarea *Historia resbelului Prusiei în contra Austriei*, 1866, iar, mai târziu, a devenit unul dintre cei mai buni intențenți ai armatei române – face mai multe propuneri pentru noua uniformă, pe care le înaintează domnitorului prin memoriul redactat în germană și intitulat *Project einer Armee Bekleidung*⁶⁰; aceste sugestii sunt apreciate, iar autorul lor este numit membru în comisia mai sus menționată. Dar, în cadrul ei, propunerile sale sunt respinse și criticate cu vehemență de ceilalți membri care nu puteau accepta o uniformă lipsită de strălucire. Maiorul Thorand avea idei mult prea înaintate pentru timpul său: vorbea de economie, de modele naționale, de folosirea materiilor prime autohtone, de ținute pentru camuflaj, de dispariția diferențelor de croi și ornamente dintre trupă și ofițeri (pentru ca aceștia din urmă să nu fie prea evidenți pe câmpul de luptă și să nu atragă focul vrăjmaș) (Fig. 28), de comoditate și eficiență. Aceste lucruri nu au fost înțelese de colegii din comisie. În concepția maiorului Thorand, infanteristul trebuia să fie echipat ușor și să fie îmbrăcat lejer, în locul tunicii strâmte, închisă până sus „care ține prea cald vara și împiedică desăvârșita liberă mișcare a corpului și a mâinilor”, el propunea să fie adoptată o bluză din pânză de cânepă albastră, vopsită cu coajă de frasin. Această nuanță era cea mai potrivită „atât în privirea curățeniei și a aspectului plăcut, cât și în privirea tacticei, fiindcă colorul albastru deschis la o depărtare mai mare se perde cu colorul horizontului și, prin urmare, un om îmbrăcat cu acest color va fi pentru inamic tot d'auna o țintă foarte greu de nimerit; afară de aceasta albastru deschis se distinge rău și noaptea, prin urmare acest color poate fi de mare folos atât ziua cât și noaptea, mai ales la patrulare, avant-posturi, sturpinderi”⁶¹.

Pentru a nu jena gâtul purtătorului, gulerul urma să fie răsfrânt, iar pe marginea lui trebuia aplicată o petliță de postav în culoarea caracteristică regimentului. Gradele trebuiau specificate tot pe guler, prin stele metalice pentru ofițeri și de postav pentru subofițeri, după modelul austriac pe care autorul îl observase în timpul recentei campanii. Epoleții metalici erau desființați și se înlocuiau cu bucăți de postav pe care se așezau trese de fir pentru ofițeri. Pe cap urma să se poarte căciulă din blană de miel

⁵⁹ „Luptătorul”, no. 8/ 19 Septembrie 1866, p. 126 – „O comisiune sub titlul de Comisiune de uniformitate a fost instituită. Ea se compune din: D-nii Magheru, general al voluntarilor în afacerile din Mai trecut, Zefcari, L. Colonel în neactivitate din desființatul Stat Major Domnesc, Racoviță, L. Colonel la al 2-a Regiment de Infanterie, Dumitrescu, Maior comandant de batalion la Regimentul 1 de Infanterie, Crețeanu, maior Divizioner la Regimentul 1 de Lăncieri, Mihăilescu, Maior în neactivitate din desființatul corp de Grăniceri, Gheorghiu, Locotenent în Săpători și Dodun de Perriere, directoarele închisorilor. Această comisiune, se zice, că are însărcinarea a studia modul de a se putea simplifica uniforme astăzi esistând în armată astfel încât ele să fie confecționate cu material confecționat în țară, se înțelege, în limitele posibilului”.

⁶⁰ A.N.I.C., fond Casa Regală, dosar 79/ 1866, f. 237 – 247.

⁶¹ J. Thorand, *Proiectu pentru îmbrăcămintea Armatei*, în „Luptătorul”, no. 10/ 3 Octombrie 1866, p. 150.

„fiind un strai care costă foarte puțin, se găsește în țară și se poate confecționa în cel mai scurt timp, un strai cu care este deprins tot Românul adus ca recrut de la țară, fiind un strai național, un strai historic, un strai cu care în timpii trecuți Românii au câștigat victoriile cele mai splendide”⁶². Se propunea și înlocuirea uniforme de lăncier, de sorginte poloneză, cu una de cavalerie ușoară cu specific național (Fig. 29); pentru ușurarea bugetului se sugera ca toate trupele pedestre (vânători, geniu, etc.) să primească uniforme similare celor de infanterie, deosebite doar prin culoarea specifică armei. Comisia respinge aceste propuneri și face doar modificări minore precum înlocuirea tunicii de infanterie cu un spențer (haină scurtă până în talie), a cravatei negre printr-una albastră și desființarea fireturilor de la harnașament și a centromului de fir de la ofițerii inferiori⁶³. Totuși, proiectul revoluționar al maiorului Thorand avea să fie adoptat, încet-încet, cu trecerea timpului: în 1868 regimentele de lăncieri sunt transformate în regimente de cavalerie ușoară (roșiori, călărași și vânători căiari) cu uniforme de tip husăresc⁶⁴. În același an se fac unele transformări și la celelalte uniforme, însă foarte superficiale și fără a scădea cheltuielile militarilor, așa cum remarcă, nu fără ariai, autorul anonim al unui articol din „Revista militară” din noiembrie 1870: „Dar care a fost rezultatul practic al acestor schimbări economice? Să enumerăm câte-va. Tunica oficerului de infanterie avea 9 nasturi pe pept și 4 la spate, în total 13. Tunica aceeași are, după ordonanța din 1868, 7 nasturi pe pept și la 6 la spate, total iarăși 13. Aceasta se cheamă economie. Tunica oficerului de Cavalerie costa 9 galbeni, la care adăugându-se 4 pentru epoete, fac 13. Astăzi tunica oficerului de Cavalerie costă 27 galbeni. Tunica oficerului de Artilerie costă astăzi tot atâta ca și atunci, cu deosebire că cea d’atunci, din cauza culorii postavului dura doi ani cel puțin, și cea d’astăzi durează 6 luni! (...) Banii ce cheltuiesc oficerii noștri cu uniforme n’ar fi mai bine să se întrebuințeze spre a-și cumpăra cai, cai mai mulți și buni? Credem că chestiunea aceasta este foarte serioasă și D. Ministru de război ar trebui s’o ia în d’aproape băgare de seamă, căci este monstruos pentru un biet sublocotenent care n’are

⁶² *Ibidem*, p. 149.

⁶³ „Independența Română”, no. 12/ 28 Septembrie (10 Octombrie) 1866 – „(...) Aflăm că rezultatul acestei ședințe n’a fost prea favorabil pentru interesul național căci proiectul D. Maior Thorand, cu toate că era basat pe cea mai strictă economie dând guvernului un folos anual de 32 lei de fiecare soldat, reducând și cheltuielile pentru uniformă ofițerilor, acest proiect, zic, n’a găsit simpatia dorită a D-lor membri, care erau de părere că uniformă proiectată ar fi prea simplă! Cel mai mare opozant era D. Locot. Colonel Racoviță, care a propus a se lăsa uniformă actuală, schimbând numai tunica soldatului în un spențer și dându-i în loc de cravată neagră batista albastră! Iar pentru ofițeri a se desființa centuronul de fir până la căpitan inclusiv, rămânând centuronul de fir numai pentru ofițerii superiori! Și d’a se modifica mantaua ofițerilor de infanterie după modul mantalelor (cabanelor) statului major general. Șnururi în loc de nasturi! Orișicine poate judeca ce folos ar aduce țării, și chiar ofițerii lor, o asemenea modificare, în comparație cu proiectul D-lui Maior Thorand care, în adevăr, prezintă multe avantaje necontestate”.

⁶⁴ Horia Vladimir Șerbănescu, Adrian – Silvan Ionescu, *La Cavalerie de ligne roumaine – chasseur à cheval, roșiori et călărași (1868 – 1872)*, în „Vivat Hussar, Revue des Amis du Musée International des Hussards”, Tarbes, no. 26/ 1991.

decât 12 până la 13 galbeni pe lună să fie silit să plătească numai valtrapul de mare ținută 24 galbeni; și i mai trebuie, apoi, valtrap de mică ținută, șa, frâu, cal și uniforme de mare și mică ținută. Și se mai întreabă cineva pentru ce mare parte din oficerii noștri au datorii!”⁶⁵.

Abia în 1873 se va face o modificare majoră a uniformelor armatei române⁶⁶, atunci impunându-se caracteristicile naționale care vor forma fondul uniformologic pentru următorii 70 de ani, cel puțin pentru mare ținută. Prin regulament tunicile de infanterie și cele înrudite ca formă de la celelalte arme se scurtează până la jumătatea coapsei. Din 1876 este desființată tunica de mare ținută urmând ca epoleții să fie purtați cu tunica de mică ținută ce avea pe mânecă, deasupra manșetei, însemnele de grad, din galon și trese de fir, cusute în unghi și nu în ghirlandă, ca în perioada lui Cuza. Chipiul este generalizat ca acoperământ de cap pentru ambele ținute diferențierile făcându-se prin prezența sau lipsa penajului sau egretei, rezervate ocaziilor festive. În mică ținută pe umeri se poartă trefle de fir. Tunicile artileriștilor și vânătorilor pedestri rămân neschimbate; pălăria celor din urmă își schimbă nuanța din gri în neagră și-și reduce dimensiunea (Fig. 30). Cavaleria – formată din regimente de roșiori din trupele permanente cu uniforme roșii cu brandenburguri negre și regimente de călărași, din trupele teritoriale, cu uniforme civit cu brandenburguri roșii (Fig. 31) – va continua stilul husăresc. Deosebită este, însă, căciula, care nu-și va găsi echivalent în restul Europei căci toate celelalte armate continentale ce aveau în componența lor cavalerie ușoară îmbrăcată ca husarii introduseseră căciuli mari, înalte, cilindrice ori tronconice în vreme ce a noastră era exact de forma chipiului, relativ scundă, cu partea din spate înclinată spre față, din blană de miel negru (hârșie), cu o flamă de postav colorat (în funcție de numărul regimentului de roșiori sau roșie la călărași), pe partea stângă și un galon de lână ori un lanț de alamă decorându-i pereții (Fig. 32, 33). Abia în anii 20 ai secolului următor va fi adoptat modelul prusac, tronconic, cu baza mare sus, din blană de oposum și sub bărbie de solzi metalici.

În 1870 fusese stabilită uniforma de marină după model britanic. La trupă era compusă din spențer civit la două rânduri, cămașă de pânză cu guler mare, răsfrânt pe spate, cu trei șireturi albe la margine, legătură de gât de lustrin negru, pantaloni largi din postav civit, iar pe cap pălărie de piele neagră sau de pai (în funcție de sezon) pe a cărei panglică era scris numele bastimentului. Pe vreme rece se purta cabana, o manta scurtă până la genunchi, la două rânduri. În mică ținută se purta cămașă de flanelă sau jerseu civit și o beretă din postav de aceeași culoare cu panglică la fel ca la pălărie (Fig. 35). Uniforma ofițerilor era mult mai variată, mai complicată și foarte elegantă. Pentru mare ținută se îmbrăca un frac civit, la două rânduri cu gulerul și manșetele brodate cu fir, în motivul decorativ fiind totdeauna

⁶⁵ *Uniforme*, în „Revista militară”, no. 19/ 9 Noembriu 1870, p. 290, 291.

⁶⁶ *Înalt Decret relativ la uniformele armatei*, în „Monitorul Oastei”, no. 20/14 Iulie 1873.

inclusă ancora ca semn distinctiv al armei; pantalonii, din același postav, aveau un lampas de fir cu ancore în textură, iar galonul de mătase neagră de la marginea bicornului avea aceleași ancore țesute în el. Epoletii nu erau cu solzi, după modelul general al trupelor de uscat, ci acoperiți cu o textură mată de fir, iar în mijlocul scutului era plasată o ancoră din metal alb încadrată de stelute indicatoare de grad (Fig. 36). În mica ținută se purta redingotă (gheroc), pe umeri erau păstrați doar ține-epoletii, iar gradele erau indicate prin galoane de fir plasate orizontal, cel de sus fiind surmontat de un inel cunoscut în tradiția marinărească drept „ochiul lui Nelson” (Fig. 34). Pantalonii, fără lampas, civiliți sau albi, după sezon, vestă în aceleași nuanțe, legătură de gât neagră și șapcă cu cozorocul înclinat completau această vestimentație plină de distincție.

Din 1882, ofițeri superiori vor primi fulgi negri de struț pe marginea bicornului (Fig. 37), iar comandantul flotei albi; din 1921, amiralii vor avea, în locul penelor, un galon lat, de aur, la bicorn. Pentru sezonul cald, în 1903, este adoptată redingota de camgarn gri deschis și șapca albă.

Existau multe elemente comune între uniforma de marină și cea de diplomat, așa că oamenii simpli din zonele îndepărtate de porturi, nefamiliarizați cu cea dintâi, puteau face confuzii, așa cum s-a întâmplat la Iași, cu sublocotenentul Constantin Creangă, fiul marelui povestitor, Ion Creangă (poreolit de concetățeni Popa Smântână, după personajul ce i-l oferise ca model lui Iacob Negruzzi pentru *Electoralele* sale). Relatarea aparține tot unui ofițer de marină și distins literat, Eugeniu Botez, ce semna, ca scriitor, cu pseudonimul Jean Bart: „La o paradă, la Mitropolia din Iași, apărui tânărul ofițer Creangă, proaspăt ofițer de marină. Ținuta lui de ceremonie – frac, bicorn – făcea senzație și atâta curiozitatea mahalagiilor ieșene, care nu cunoșteau asemenea uniformă.

- E consul rus, ba-i ambasador englez, șoptea sexul frumos admirând nobila ținută a tânărului străin care se umfla în pene. Când deodată o babă din Sărărie se pronunță hotărât:

- Ia tăceți fetelor, doar îl cunosc de când era de-o șchioapă, e băiatul lui Popa Smântână din Țicău”⁶⁷.

Moda prusacă și-a spus cuvântul doar în uniforme de jandarmi pedestri (Fig. 47) și a celor călări care erau dotați cu o cască de piele cu țepușă, garnituri și sub bărbie din solzi de alamă. În 1874, trupele călări primesc cască din metal alb care, în mare ținută, schimba țuiul cu un penaj din păr alb de cal (Fig. 46). Tot atunci, pedestrilor le e înlocuită cască cu un chipiu cu penaj. Tunica, pentru ambele specialități, era identică aceleia de la infanterie doar că, în mare ținută, în locul contra-epoletilor, pe umeri se prindeau niște epoletii asemănători cu treflele ofițerești, doar ceva mai voluminoși, din lână albă, respectiv galbenă, iar la umărul stâng erau atașați eghileți din fir de mătase,

⁶⁷ Jean Bart, *Ion Creangă*, în *Amintiri despre Ion Creangă*, Antologie și note de Ion Popescu – Sireteanu, Iași, 1981, p. 171.

albi la pedestrași, galbeni la călăreți. În plus, cei din urmă aveau pantaloni albi, nepaspoalați, vârați în botfori înalți peste genunchi, leduncă din piele albă și mănuși albe, lungi până la jumătatea antebrațului. Tot călăreții își rabăteau poalele căptușite cu roșu ale tunicii atunci când încălecau producând astfel un plăcut efect cromatic de bleumarin – roșu – alb. Această frumoasă uniformă a jandarmilor călări semăna foarte mult cu a trupelor similare din armatele europene: când, în noiembrie 1883, împăratul Franz Joseph face cunoștință cu ofițerii români aflați la perfecționare la Școala superioară de ofițeri de Cavalerie din Viena, remarcă faptul că uniforma sublocotenentului Alexandru Socec din escadronul de jandarmi din București seamănă cu cea a gărzii sale, *Burggendarm*, și se întreține cu acesta câteva clipe, în mod foarte cordial⁶⁸.

O ciudățenie asemănătoare intenției nematerializate de a forma un batalion de zuavi a fost și cea din 1885, de a introduce cuirase în echipamentul jandarmilor călări⁶⁹. Astfel, jandarmii noștri ar fi împrumutat aspectul impunător al cuirasierilor din cavaleria grea a Franței și Germaniei, când aceștia erau, însă, deja depășiți din cauza creșterii puterii armelor de foc și a apariției mitralierei. Din fericire, acest proiect nu a fost adoptat.

O casă identică aceleia a jandarmilor pedestri vor primi grănicerii în 1912.

Abia în 1873 a prins viață programul de înnoire și simplificare a uniformelor propus de Josef Thorand în 1866, prin îmbrăcăminte lejeră și economică a dorobanților, compusă din cămașă albă de in cu gulerul, manșetele, contra-epoleții și marginile albastre deschise, brâu în aceeași nuanță, ȋtari, opinci și căciulă de miel negru cu pene de curcan (Fig. 38, 39). Față de celelalte trupe, ei nu aveau tunici, iar mantaua era la un singur rând de nasturi. Dorindu-se a se face o legătură peste timp cu bravii domnitori din Evul Mediu, forma căciulii amintea de a acestora, era amplă și răsfrântă spre dreapta. Din același motiv modelul era desemnat prin termenul arhaic de *cucă*. Din 1881, acest mândru model voievodal se va modifica printr-unul mai modest, de proveniență rurală: căciulă țurcană, cu partea răsfrântă aplatizată și prinsă cu o copcă de marginea de jos.

Gloria de care s-au acoperit dorobanții pe câmpurile de luptă din Bulgaria, în campania din 1877, le-a schimbat, după cum spunea poetul, „porecla în renume”, iar căciula lor împăunată a fost acordată, în semn de mare cinste și distincție, mai întâi ofițerilor care îi comandau, începând din luna mai 1878⁷⁰ (Fig. 40), apoi, din 1891, tuturor ofițerilor de infanterie, spre a o purta în mare ținută și în ținută de serviciu sau de campanie. În iarna lui 1878, căciula dorobănească s-a impus și în moda feminină (Fig. 41). Devenise astfel un articol de îmbrăcăminte cu caracter național și un însemn patriotic. Totuși, în chiar anul când avea să fie

⁶⁸ A.N.I.C, fond General *Alexandru Socec*, dosar 5, fila 3 verso.

⁶⁹ „Resboiul”, no. 2968/ 18 Octombrie 1885.

⁷⁰ *Înalt Decret relativ la adoptarea căciulei la ofițerii de dorobanți*, în „Monitorul Oastei”, nr. 13/ 15 Iulie 1878.

generalizată în portul trupelor de infanterie, se ridicaseră glasuri care o criticau. În revista „Patrula” i-a fost acordat un întreg articol în care se evidențiază faptul că este inefficientă, vetustă și distonează cu restul uniformei de spirit occidental: „Toată dorobănțimea de la ofițer până la soldat suferă și se plânge de actuala căciulă ee există ca coafură a uniformei lor. Căciula este grea, este jenantă, este incomodă, nepractică sub toate raporturile, este barbară și urâtă. Are aspectul straniu al timpurilor de sălbăticie, apoi nimic mai ridicol decât un ofițer superior călare, cu haine și epolete după moda franceză și cu căciula sălbatică în cap!”

Soldatul Dorobanț vara, la exercițiu și la marșuri, îi curge sudoarea de căldură și roaie iar în timpul ploaiei îi curge apa pe obraz înnegrită din spălarea culoarei negre de pe blana vopsită; o blăstemă și se plânge ceasul când s-a născut. În timpul iernei nu-i ține mai mult cald căci, fiind tare, împrejurată cu o bandă de piele la turban pe dinăuntru, nu o poate îndesa pentru a-i acoperi urechile. S-a zis și speculat că Regele ar ține la căciulă în amintirea istorică a uniformei curcanilor de la Plevna! Noi nu putem crede așa bazonerie ca rezon istoric, căci bunul nostru Rege cunoaște perfect istoria. (...) O fi fost bună această stranie căciulă în timpul briganzilor din Evul Mediu, pe vremea lui Vasile Lupu și a lui Mihai Bravul, când se purtau dulamele și brandemburgele, dar acum este urâtă și ridicolă, pe lângă celelalte mari inconveniente”⁷¹ (s.n.).

Acest acoperământ de cap plin de originalitate a atras, însă, atenția majorității reporterilor străini trimiși ca observatori ai războiului din 1877. Ei l-au apreciat chiar dacă, în rest, deplângeau lipsurile din echipamentul trupelor teritoriale. Młochowski de Belina nota: „Îi vedem pe dorobanți, soldați români al căror acoperământ de cap este destul de original, o bonetă de blană aproape la fel de mare ca și căciulile de urs ale grenadierilor noștri din garda imperială, doar că boneta în chestiune are forma unei bonete frigiene așezată de-a curmezișul. Uniforma acestor soldați este mai mult decât săracă, iar dorobanții nu au nici bocanci, nici cizme, ci un fel de sandale spaniole cu nojițe – este put și simplu urâtă. Ofițerii lor au uniforma gărzii mobile [franceze] de la 1870 – 1871 sau, mai degrabă, aceea a defunctei gărzii naționale”⁷². În genere atras de uniforme, desenatorul Dick de Lonlay, colaborator al revistei „Le Monde Illustré”, și, după război, autor al mai multor volume de memorialistică, descria cu entuziasm și în amănunt ținuta soldaților români, insistând asupra celei a dorobanților: „Asist la sosirea unui regiment de infanterie. Soldații, având pe cap un ceacou acoperit cu pânză cerată și cu pampon roșu, mărșăluiesc cu destulă ușurință înfășurați într-o manta gri și purtând ranița din piele neagră cu cortul și efectele de campament în stil franțuzesc.

⁷¹ *Căciula Dorobanților*, în „Patrula”, no. 1/ 1 Ianuarie 1891, p. 367.

⁷² Al. Młochowski de Belina, *De Paris à Plevna. Journal d'un journaliste. De Mai à Décembre 1877*, Paris, f.a., p. 30.

În spate veneau două escadroane, unul de roșiori, altul de jandarmi sau, mai degrabă, de dragoni cu căști de piele cu țepușă de aramă, tunică de postav albastru, mănuși de piele cu manșete înalte, pantaloni gri, muscheton prins pe șoldul drept. Caii, de talie mică, sunt focoși și în stare foarte bună.

Puțin după aceea văd, de asemenea, o brigadă din armata teritorială luând drumul spre Calafat. Soldații din această infanterie, sau dorobanți, sunt toți foști militari proveniți din armata activă și comandați de ofițeri excelenți. Mantaua lor este la fel ca aceea a infanteriei de linie. Singur acoperământul de cap este foarte caracteristic și merită o descriere specială. El constă dintr-o bonetă de astrahan al cărei fund este înclinat spre partea dreaptă și amintește de coafura catalană. În față este fixată o placă de aramă cu inițialele prințului surmontată de o coroană; pe partea stângă se află cocarda națională cu egretă înaltă din pene de curcan. Acest istoric acoperământ de cap este o reproducere exactă a căciulii prințului României, Mihai Viteazul, eroul războiului de independență contra turcilor.

Această brigadă cuprinde, de asemenea, două escadroane de călărași, unde oamenii poartă o căciulă de astrahan, un dolman albastru închis cu brandenburguri roșii și pantaloni gri cu găitane negre, vârați în cizme⁷³. Dick de Lonlay avusese de multe ori prilejul să deseneze căciula și întregul echipament al dorobanților ca și al celorlalți soldați români. Era firesc să consemneze anumite amănunte precum chipiele acoperite ale infanteriei de linie. În campanie, chipiele și căciulile de cavalerie erau învelite cu o husă din mușama pe vreme rece și umedă sau cu o coafă de pânză albă, cu cefar, pe timpul verii, pentru a proteja de razele soarelui. De altfel, această coafă a fost adaptată și la celelalte acoperăminte de cap, așa cum arată imaginile luate de fotografii de front ce prezintă vânători pedestri sau chiar jandarmi călări care, peste pălărie sau peste boneta de cazarmă, au bucată de pânză albă ce atârna pe umeri.

Riguros în descrierile făcute tuturor ținutelor militare – într-atât încât colegii de redacție îl porecliseră, cu amicală ironie, „Mr. Bouton de guêtre” – Dick de Lonlay nu omite să vorbească și de mândri vânători: „La ieșirea din București am apucat pe drumul Alexandriei și curând am prins din urmă (...) un batalion de vânători pedestri români (...). Acești vânători, care formează elita armatei, sunt îmbrăcați într-o bluză de pânză groasă și cu un pantalon brun (sic!) strâns în cizme rusești cu carâmbul scurt care sunt indispensabile pentru natura noroioasă a țării. Partea caracteristică a acestui costum este mica pălărie rotundă de fetru ridicată într-o parte de un penaj pe care acești soldați o poartă cu un aer degajat”⁷⁴.

În graba de a-și trimite articolul la redacție, autorul generalizase nuanța brună a tunicii vânătorilor și la pantalonii, dar nu-i scăpase dezinvoltum acestor bravi ostași.

⁷³ Dick de Lonlay, *En Bulgarie 1877 – 1878. Souvenirs de guerre et de voyage*, Paris, 1883, p. 30 – 31.

⁷⁴ *Ibidem*, p. 143.

Pictorul austriac Johann Nepomuk Schönberg, colaborator la „The Illustrated London News” și la „Le Monde Illustré”, nu este la fel de entuziast ca Dick de Lonlay ci, dimpotrivă, privește foarte critic, uneori chiar cinic, armata română. Și el evidențiază nota franțuzească a uniformelor, dar și lipsa de marțialitate a purtătorilor: „Pe străzile [Galațiului] acoperite de un noroi gros și puturos, se văd circulând o mulțime de soldați a căror concentrare dă o idee despre uniformele atât de puțin militare ale acestor trupe. Administrația românească și-a dat prea mult osteneala pentru a introduce în armata sa uniforma franceză care, cu toate acestea, n-a putut să dea șicul și dezinvoltura trupeților noștri acestor oameni mărunți, parcă bătuți de grindină, cu figuri placide și blajine care eompun regimentele acestei țări (s.n.) (...) Fiecare batalion este prevăzut cu un număr considerabil de toboșari și trompeți pentru ca glasul acestor instrumente să-i țină tot timpul treji în marșuri pe acești soldați apatici”⁷⁵. Pe lângă unele observații corecte acestea erau, totuși, niște remarci răuvoitoare ale reprezentantului unei puteri europene – cum era imperiul habsburgic – ce se arăta ostilă independenței românești. Văzută pe teren, gata de a intra în acțiune, oastea noastră impunea respect și admirație, așa cum consemna Mlochowski de Belina observațiile unui confrate: „D. Lemay, corespondent pentru Bien Public (...) a văzut armata română la Calafat și aiurea și revine cu înpresii excelente pentru viitorul tinerei armate a Prințului Carol”⁷⁶.

Atent la orice eveniment cu notă de marțialitate, Dick de Lonlay asistă la câteva ceremonii oficiale unde îl poate vedea și portretiza pe principele Carol (Fig. 43, 44). În cel dintâi, domnitorul îl întâmpina în Capitală pe marele duce Nicolae, comandantul trupelor rusești: „În acest moment prințul Carol iese din palatul său pentru a se duce la gară să îl primească pe ilustrul oaspete. Suveranul României este de talie sub medie; figura sa hotărâtă și energică este încadrată de o barbă neagră, deasă; o mustață fină umbrește buza superioară. Prințul a îmbrăcat azi costumul de general roman care amintește mult de cel de colonel din vechia noastră gardă mobilă. Chipiul de formă înaltă și cartonat ornat de o egretă albă; tunică albastră cu eghileți de aur, totul acoperit de decorații și peste care era trecut marele cordon roșu cu margini galbene al ordinului Sfânta Ana a Rusiei”⁷⁷. Nici Dick de Lonlay nu uită să sublinieze elementele de proveniență franțuzească din uniforma domnitorului. Acest lucru va fi subliniat și în ținuta de campanie a acestuia când, pe 5 septembrie 1877, memorialistul asistă la întâlnirea dintre prinț și comandantul său de stat major, generalul rus Zotov, la cartierul general de la Poradim: „Pe micul balcon de lemn stă prințul Carol, pe cap cu chipiul la française acoperit cu o

⁷⁵ „Le Monde Illustré”, no. 1026/ 9 Décembre 1867, p. 367.

⁷⁶ Al. Mlochowski de Belina, *op. cit.*, p. 125.

⁷⁷ Dick de Lonlay, *op. cit.*, p. 41 – 42.

coafă de pânză albă și îmbrăcat cu o tunică albastră cu manșete roșii, purtând pe umeri o tresă subțire de aur”⁷⁸.

Multe dintre ținute au suferit unele schimbări și adaptări la condițiile campaniei. Încă de la începutul anului 1877, simțindu-se apropierea războiului, dorobanților le sunt înlocuite opincile cu cizme, ca la celelalte arme. De asemenea, pentru că soldații aoeștia nu aveau tunică, peste cămașă punând direct mantaua (care nu era deosebit de groasă și nu-i prea ferea de frig), le-au fost date cojoace pe timpul iernii – care, însă, le-au ajuns destul de târziu...⁷⁹. Abia în 1879 le va fi dată o bluză din postav civit, cu aceleași dimensiuni și ornamente ca aceea de pânză, iar din 1881 vor primi tunică la fel cu a infanteriei de linie, păstrând însă culoarea specifică la petlițe și paspoale (Fig. 42). Căciula s-a păstrat în ținuta de paradă, până la primul război mondial astfel că în iarna lui 1917, în tranșee, soldații și ofițerii noștri vor avea pe cap căciula de oaie, uneori chiar cu cocarda tricoloră dar fără pene sau egretă. Nu o mai purtau, însă, răsfrântă într-o parte ci ținută în sus și bine îndesată pe cap pentru a-și proteja urechile. Multe fotografii contemporane prezintă trupele astfel echipate pentru sezonul rece.

Un aspect interesant îl reprezintă acordarea dreptului de a purta fes soldaților de rit musulman din Dobrogea începând din septembrie 1884⁸⁰.

În 1893 este introdusă uniforma de general aflat la comanda brigăzilor de cavalerie care avea pentru mică ținută tunică după modelul celei de la călărași, cu brandenburguri de mătase neagră, iar pentru mare ținută cu ele din fir de aur, la fel ca și brăul, găitanele de la pantalonii albi și galonul de la marginea superioară a carâmbului cizmelor de lac⁸¹. În același an, proaspăt-înființatul Regiment 4 Roșiori avea să primească drept culoare distinctivă albastrul deschis. După obiceiurile celorlalte curți regale ale Europei care acordau grade înalte membrilor de stirpe domnitoare în unități de elită, tânăra principesă Maria a fost numită colonel, comandant onorific, al acestui regiment de cavalerie, fapt ce a făcut-o foarte populară în rândul armatei (Fig. 45). Aparițiile principesei, la parade, călărind în fruntea unității, strânsă în tunică roșie, pe talia-i suplă, și cu fusta albă cu găitane negre, stârnea admirația și ovațiile privitorilor căci „era frumoasă ca un vis frumos” și „părea lipită de cal”, așa cum consemna în jurnalul său Alexandru Socec, el însuși căpitan în acel regiment⁸².

Deoarece regulamentul prevedea pantalonii albi în mare ținută regele Carol – cunoscut pentru sobrietatea și lipsa lui de umor – făcea glume pe socoteala

⁷⁸ *Idem, L'Armée Russe en Campagne*, Paris, 1888, p. 173.

⁷⁹ *Decisie ministerială relativă la fixarea termenului cojoacelor individuale*, în „Monitorul Oastei”, no. 9/ 27 Aprilie 1878; Colonel Gh. Em. Lupașcu, *Amintiri din Războiul Independenței 1877 – 1878*, în volumul *România în Războiul de Independență 1877 – 1878*, București, 1977, p. 14.

⁸⁰ *Înalt Decret no. 2461/ 18 Septembrie 1884*, în „Monitorul Oastei”, no. 47/ 22 Septembrie 1884, p. 753.

⁸¹ *Înalt Decret no. 1860/ 8 Mai 1893*, în „Monitorul Oastei”, no. 23/ 15 Mai 1893, p. 602 – 603.

⁸² A.N.I.C., fond *General Alexandru Socec*, dosar 7, filele 16 – 17.

nepoatei sale care, la uniformă, purta fustă întrebând-o adesea „Ce pantaloni ai azi, albi sau negri?”⁸³.

Pe 9 ianuarie 1927, suverana României a participat la o ceremonie ocazionată de împlinirea a 30 de ani de când deținea conducerea onorifică a acelei unități în mijlocul căreia se simțise totdeauna foarte bine. Cu multă satisfacție, dar și cu o notă de nostalgie pentru trecuții ani ai tinereții, regina descria acele festivități care îi aduseseră în minte dragi amintiri: „Duminica aceasta a fost special consacrată lui 4 Roșiori. Am aniversat al 30-lea an al meu în regiment și am petrecut de minune, așa cum obișnuiam altădată, în vremurile de la Bârlad [unde fusese garnizoana unității] (n.n.). La 11 ½ a început cu o demonstrație de călărie în școala de echitație, ofițerii călărind în cele trei uniforme pe care regimentul le-a purtat în timpul meu, roșie, verde [de fapt gri-bleu, n.n.] și acum kaki. După aceea prânzul la care, spre bucuria tuturor, a apărut M.S. [regele Ferdinand care era bolnav, n.n.]. A fost o masă festivă și atât Stoilov [comandantul regimentului, n.n.], cât și M.S. au ținut discursuri bine simțite și vibrând de emoție din cauza amintirilor acestei lungi legături de 30 de ani cu regimentul, începută în tinerețea noastră, pe care amândoi le-au evocat. (...) El [regele] era atât de fericit să se afle acolo, în acel mediu militar în care totdeauna ne-am simțit atât de siguri și de fericiți de la începutul vieții noastre împreună în această țară îndepărtată. Au fost invitați toți foștii comandanți și, de asemenea, orice ofițer care a fost cândva în regiment. Au fost destul de mulți, inclusiv Averescu și credinciosul meu prieten Bassarabescu”⁸⁴.

În 1893 apare un nou regulament pentru uniforma de infanterie⁸⁵, iar în 1895 pentru celelalte arme de uscat (artilerie, cavalerie, geniu, vânători pedestri, jandarmi pedestri, administrație, intendență, corpul sanitar, pompieri și școala de ofițeri⁸⁶). Modificările sunt minore, forma și culorile de bază ale uniformelor rămânând neschimbate. Chipiul ofițeresc și căciula de cavalerie nu mai au partea din spate atât de înclinată iar diametrul fundului se mărește fiind aproape egal cu baza. Pentru vară sunt introduse pentru ofițeri tunici de dril sau de doc alb ori gri deschis, la două rânduri de câte șase nasturi, nepoaspalate, cu gulerul înalt de culoarea armei, dar fără însemne de grad la manșetă ci doar cu trefle pe umăr. În această ținută pe cap se purta un chipău integral aîm, din pânză, fără cocardă și cifru regal în față și fără trese. În locul bonetei de cazarmă, soldaților de toate armele li se dă capela cu cozoroc și clape, din postav civit, care va deveni acoperământul de cap tradițional al trupelor române până după al doilea război mondial (bineînțele modificându-se culoarea în funcție de tonul general al uniformei) (Fig. 48). Când era așezată pe cap forma două coarne, în față și în spate.

⁸³ Maria, Regina României, *Povestea vieții mele*, București, 1991, vol. II, p. 121 – 122.

⁸⁴ A.N.I.C., fond *Casa Regală, Regina Maria, Personale*, rola 479, fotogramele 347 – 348.

⁸⁵ *Înalt Decret no. 3690/ 1 Noiembrie 1893*, în „Monitorul Oastei”, no. 54/ 9 Noiembrie 1893, p. 1225 – 1250.

⁸⁶ „Monitorul Oastei”, no. 33/ 22 Iulie 1895, p. 218 – 311.

După Războiul de Independență, România își câștigă dreptul de a emite ordine și medalii a căror purtare era strict reglementată ca ordine a așezării în funcție de importanță și ca ocazie. Astfel, în mare ținută și în ținută de serviciu decorațiile erau obligatorii în vreme ce, în mică ținută, erau facultative. Aveau prioritate cele de război, românești și străine, apoi cele de pace. Ierarhizarea era următoarea: medalia „Virtutea militară”, „Steaua României”, medalia „Bene merenti”, crucea „Trecerea Dunării”, medaliile pentru 18 sau 25 de ani de serviciu, după care urmau distincțiile străine, cele de război înaintea celor de pace; ordinele străine speciale se așezau imediat după „Steaua României”. Medaliile și ordinele în grad de cavaler și ofițer (clasele V-a și a IV-a) se purtau orizontal, pe aceeași linie, pe partea stângă a pieptului, în dreptul primului nasture sau sub primul brandenburg, cu panglicile (dacă sunt mai multe) prinse pe o placă numită broșetă. Crucea de comandor (clasa a III-a) se lega cu panglica astfel ca aceasta să fie ascunsă sub guler iar decorația să acopere primul nasture. Când un militar avea mai multe cruci de comandor acestea urmau să fie prinse la fiecare butonieră, pe mijlocul pieptului sau pe latură la tunicile închise la două rânduri, fiind vizibil doar însemnul, nu și panglica. Plăcile de mari ofițeri și mari cruci (clasele a II-a și I-a), se așezau în conformitate cu regulamentul lor, pe partea dreaptă sau stângă a toracelui, iar cordoanele (lentele) erau trecute pe sub epolet și fixate la cingătoare de eșarfa de fir. În mică ținută se luau numai decorațiile mai importante, fără a fi prinse pe broșetă, iar în ținuta de zi sau în cea de campanie se fixau pe piept doar panglicile, pe broșetă, pe cele de război marcându-le cu două săbii încrucișate, din metal. În nici o situație nu era admisă purtarea decorațiilor în miniatură⁸⁷.

Decorațiile erau conferite pe viață și nu erau transmisibile. Pentru ca memoria celui decorat să fie perpetuă în viitorime, două articole din regulamentul crucii „Trecerea Dunării” prevedeau ca, după trecerea în neființă a posesorului, decorația să fie așezată la loc de cinste, la biserica din sat dacă era grad inferior, la arsenal sau la Muzeul Militar dacă era ofițer, cu mențiunea numelui alături⁸⁸.

Deoarece mai fuseseră instituite și alte decorații iar cele deja existente se diferențiaseră în funcție de motivele pentru care fuseseră conferite, în 1884 și apoi în 1893, a fost stabilită o nouă ordine a acestora, după cum urmează: „Virtutea militară” de război, „Virtutea militară” de pace, „Steaua României” de război, „Steaua României” de pace, „Coroana României”, crucea Hohenzollern, decorațiile străine de război, „Bene merenti”, „Trecerea Dunării”, „Apărătorilor Independenței”, medaliile străine de război, medalia de 25 de ani de serviciu și, la sfârșit, decorațiile străine de pace⁸⁹.

⁸⁷ Înalt Decret prin care se statornește modul cum fiecare militar urmează a purta diferitele decorațiuni și medalii, în „Monitorul Oastei”, no. 12/ 30 Iunie 1878, p. 265 – 266.

⁸⁸ Regulamentul Crucea Trecerea Dunărei, în „Resboiul”, no. 246/ 27 Martie 1878.

⁸⁹ „Monitorul Oastei”, no. 54/ 9 Noiembrie 1893, p. 1242.

Cum partenerii din alianța secretă a regelui Carol I adoptaseră, încă din ultimii ani ai primei decade a secolului XX uniforma de campanie, simplă și în tonuri ce o făceau greu sesizabilă în peisaj – Austro-Ungaria, în 1909, de culoare gri-albăstrui, iar Germania, în 1910, caracteristicul feldgrau (cenușiu de campanie), și chiar Franța, marea noastră prietenă tradițională, reglementase, în 1912, o ținută numită mignomette, verde pal, care însă nu a intrat în uz – România se aliniază și ea acestei tendințe și, în 1912, introduce uniforma de campanie (Fig. 49). Materialul din care era confecționată era un postav în a cărui textură erau amestecate fire de lână gri, verde și albastră. Toate trupele, de uscat, fără excepție, aveau un veston la un singur rând de nasturi ascunși, cu buzunare aparente și guler răsfrânt pe care erau cusute petlițe în formă de săgeată de culoarea specifică armiei; pantalonii erau strânși pe gambe cu patru nasturi laterali și introduși în bocanci înalți. Doar cavaleria și artileria aveau pantaloni negri și cizme. Pe cap se purta capela cu coarne în același ton cu fondul uniformei. Ofițerii aveau chipie cilindrică pe al căror turban nu mai erau așezate tresele indicatoare de grad, ci doar o tresă de mătase gri-verzui pentru toate rangurile; doar generalii aveau în față, sub cocarda tricoloră, soarele cu stea, specific lor. Distincția gradelor se făcea printr-un sistem nou, cu trese metalice plasate transversal pe contraepolet, în număr de la una la trei (identică stelulelor de pe epoletii de mare ținută) pentru ofițerii inferiori; la cei superiori se adăuga un galon de fir, cusut longitudinal pe contra-epolet, peste care se suprapuneau tresele; generalii aveau întregul contra-epolet din galon lat de fir, cu frunze de stejar în textură. Ofițerii erau încălțați cu ghete și aveau pulpele strânse în jambiere de piele.

Adaptându-se și armata la noutățile tehnice, în august 1912 a fost înființat Corpul Voluntar de Automobilisti – așa cum, puțin mai înainte fusese formată o companie de bicicliști în cadrul genului – care avea uniformă asemănătoare cu cea a armatei doar că în loc de chipiu aveau o șapcă din același postav gri-albăstrui.

În luna mai 1916 a fost introdusă o nouă ținută de ceremonii, mai simplă decât cea a perioadei anterioare, deoarece vestonul general era cel gri-albăstrui, la un rând de nasturi aparenti, cu gulerul și paspoalul de la manșetă în culoarea specifică armiei, dar contra-epoletii în culoarea corpului de armată din care făcea parte unitatea purtătorului. Gradele se puteau citi prin tresele de fir de la marginea gulerului și după cele dispuse, de data aceasta, longitudinal pe contra-epolet, ca și după cele din jurul turbaului chipiului, ca în vechime. Cavaleriștii aveau brandenburguri de mătase verzuie pe fondul gri-albăstrui al tunicii. Din cauza intrării României în război, în vara acelui an, această uniformă nu s-a prea purtat pentru că mulți ofițeri nu au apucat să și-o confecționeze.

Din cauza insuficienței dotări a armatei, în campanie s-au purtat o mare varietate de uniforme, de tăieturi și chiar de tonalități diferite, în funcție de anul când au intrat în uz și de posibilitățile materiale ale purtătorului (Fig. 50). În general, rezerviștii veneau cu propriile lor efecte, uneori executate la croitori de lux, din materiale de bună calitate, poate chiar din străinătate, și croite fantezist.

Trupele au adoptat moletierele care erau mai eficiente iar, din primăvara lui 1917, cască franceză din oțel, model Adrian, care asigură protecția capului. Dar, în primele luni de război, echipamentul era foarte heteroclic, amestecând piese vechi, uzate, cu piese abia ieșite din ateliere. Astfel, literatul Hans Carossa, medic în trupele inamice, a văzut pe 4 noiembrie 1916, în lupta de la cota Lespezi, soldați români cu capetele „cu colți”, îmbrăcați în haine noi, dar încălțați cu... opinci⁹⁰. La sfârșitul ostilităților, diversitatea uniformologică era și mai mare pentru că, din nevoia de a acoperi golurile existente în dotare, fuseseră folosite echipamente rusești, provenite din depozitele abandonate ale armatei țariste la izbucnirea revoluției, sau englezești și franțuzești, puse la dispoziție de aliați. Așa că puteau fi întâlnite cele mai neașteptate nuanțe și modele, de la rubăști și mantale ocru-cafeniu la vestoane kaki și bleu-horizont.

O nouă etapă a uniformelor românești se deschide în 1923, prin regulamentul ce stabilea ținutele kaki, de puternică influență britanică, în care vestonul, pe talie, cu poalele ceva mai lungi decât în perioada anterioară, are la piept și la bazin mari buzunare cu burduf și capace acolodate. Chipiul își păstra aceeași formă cilindrică și cu aceeași indicare a gradelor prin trese și galoane de fir. Epoletii de mare ținută, cu franjuri, dispar; la fel și treflele. Apăruseră specialități noi, precum vânătorii de munte și aviația, care au primit ținute specifice: cei dintâi aveau o pălărie moale, cu fundul țuguat și borul ridicat la spate, după modelul alpinilor italieni, iar cei din urmă o șapcă de tip englezesc. La cavalerie a fost introdusă căciula prusacă, tronconică, cu baza mare sus, din blană de oposum decorată cu o tresă de fir ce-i înconjură circumferința și cu o flamă pe partea stângă în culoarea specifică regimentului. Doar Regimentul de Gardă Regală își păstrează vestonul gri-bleu și cască de metal alb, cu penaj, din epoca antebelică.

Din 1921, la marină sunt introduse, la ofițeri, sacouri pentru ținuta zilnică, la două rânduri, din postav bleumarin, pentru iarnă și la un singur rând închis până la gât, de dtil alb, pentru vară. În primul caz gradele erau vizibile la manșetă, din galon de fir, plasat orizontal, iar în al doilea pe contra-epoletii de pe umeri, pe care erau așezate aceleași galoane. Fracul din ținuta de ceremonii este înlocuit cu redingota, păstrându-se însă epoletii cu franjuri și bicornul. Față de toate celelalte arme care, pentru mare ținută aveau uniforme mult mai simple și sobre, marina este singura care își păstrează multe din elementele de fast militar, caracteristice înainte de război.

*

Cum era firesc pentru o țară fără tradiții militare în epoca modernă, uniforme ale armatei române au fost supuse influențelor venite de la marile puteri ale epocii. Totuși, printr-o selecție destul de riguroasă, au fost adoptate doar formele ce

⁹⁰ Hans Carossa, *Jurnal de război în România*, București, f.a., p. 99.

se potriveau mai bine condițiilor locale și, în anumite momente prielnice din punct de vedere politic și economic, au fost instituite ținute ce-și aveau sorgintele în vestimentația populară specifică, astfel valorificându-se în mod strălucit, moștenirea națională.

TRADITION AND FASHION IN MILITARY UNIFORMS OF MODERN ROMANIA 1830-1920

- Abstract -

Like civilian dress, military uniforms change under the shifting impact of sartorial trends dominating certain historical periods. In Romania's case, these trends emanated mainly from the home territories of the Great Powers of the day.

Thus, Romanian military uniforms developed chiefly under Russian influence between 1830 and 1849, and under French influence between 1850 and 1873. After this date, military dress acquired its more or less stable national character. After WW1, a British touch became noticeable in the cut and colours of Romanian uniforms, especially in the officers' undress and campaign attire. Naturally, there were other influences, notably an Austrian one in the Hussar-like uniforms of the mounted gendarmes in Moldavia (1860-1864) and a Prussian one in the Pickelhaube helmets of both pedestrian and mounted gendarmes of 1868. The latter remained the specific headgear of the Royal Escort Regiment up to King Michael's forced abdication in 1947. A British influence was also noticeable in the navy uniform, although the full dress cocked hat was not pointed like its British counterpart, but shorter and with uneven sides, after the French model.

The length and cut of tunics were also in line with general trends in fashion. In Romania, from 1830 to 1873, land troops – with the exception of mounted troops – wore a type of tunic ('surtuc', 'mondir'), which reached down to just above the knee.

In 1830, the Organic Regulations, the constitutional arrangements sponsored by the Russian occupation army after the Russo-Turkish war of 1827-1828, stipulated the reorganisation of the Romanian army, henceforward called 'Militia'. The soldiers' uniform was in Russian style, comprising a shako (a cylindrical headgear made of cardboard covered in black lambskin), a single-breasted tunic ('mondir') of dark blue coarse cloth and grey trousers. The pipings were in the national colour, yellow for Wallachia and red for Moldavia. Officers wore gold braids on their shoulders and embroidered sleeves.

Because they felt that Russian officers of equivalent or of lower rank did not show them the consideration due to peers, the Romanians complained to General Pavel Kiséleff who, as a result, granted them the right to wear epaulettes like those worn by the Tzar's troops. The epaulettes in Romanian uniforms were

adopted on 22 August 1831. This is important in dating the portraits lithographed by Constantin Lecca of commanders of the Wallachian and Moldavian Militia to a later period, as they all wear epaulettes after the Russian model.

In the beginning, in order to attract men into the army, military ranks were equal to the boyar title the incumbent had in civilian life, and many young men responded to the lure of this privileged status. At its inception, the Militia comprised only two sections, an infantry and a cavalry, and their uniforms did not differ too much. Only in 1843 in Moldavia and in 1845 in Wallachia did the cavalry adopt a uniform similar to that of the Polish lancers, comprising a double-breasted kurtka (a short-tailed coat) pale grey trousers and a cap called shapska (also called a 'chivără ulănească').

The Russian influence was more powerful in Moldavia where, in 1845, the infantry's shakos were replaced by leather helmets with brass trimmings and on top a grenade-shape which, in full dress, was replaced by a plume of dark horse hair. In the same year in Wallachia, troops adopted the Prussian-type Pickelhaube, with a square brim and a spike on top, which remained in use until the union of the Principalities in 1859.

The artillery was created in 1846 and, in 1848, it was issued for it a uniform similar to that of the infantry, with a Pickelhaube as headgear. Also in 1848, chiefs of staff and princely aide-de-camps wore bicorne with white plumes instead of helmets. The army commander - called **spătar** in Wallachia and **hatman** in Moldavia - wore a general's uniform after the Russian model, with a bicorne, gold bullion embroideries on the sleeves and collar, and big epaulettes with thick fringes. During the period of the Organic Regulations, the ruling princes themselves wore generals' uniforms, but their headgear continued to be the **gugiuman**, a cap of sable fur with a white plume attached on the right-hand side with a precious stone, a symbol of investiture by the Sultan.

Barbu Știrbei, ruling prince of Wallachia (1849-1856), introduced new special units into the army: a flotilla, a cadet school, border troops and the so-called 'Dorobanți', mounted troops at district level and in the police. For the border guards and the 'Dorobanți', the new standardized uniforms had a specific national character and were made of homespun materials, which were readily available in the peasant households most of the recruits came from. This was one of the earliest ways in which rural traditions were put to use. Whereas the officers' uniforms were similar to their comrades in the infantry, the soldiers wore an overcoat much like a tunic, made of a coarse, home-spun cloth, peasant breeches ('ițari'), peasant sandals ('opinci') and a short lambskin hat. Border guards in mountainous areas had green as their emblem colour, whereas those along the Danube had red on the collar, on the shoulder straps and on the pipings of the tunics. The mounted 'Dorobanți' were similarly attired, with additional riding boots and a hat with green-cloth lining and black fur trimming. All these uniforms are well represented in the *Army Album* (Albumul oștirii) lithographed in 1852 by A. Bielz and K. Danielis.

Although obedient to the Turkish overlords, the Moldavian 'caimacam' (governor) Nicolae Vogoride introduced in 1857 a few changes of French origin in the cut of military uniforms and headgear. Thus, the tails of the lancers' tunics disappeared, artillery troops were given double-breasted tunics with a black plastron and a shako with a narrow upper base. The coats adopted for winter were two specifically French items: the **ulanka** and **burnous** – the latter borrowed by the imperial troops from their Algerian opponents during the African campaigns. 1858 saw the creation of a battalion of pedestrian riflemen wearing uniforms inspired from those of the courageous 'ehasseurs de Vincennes' who had distinguished themselves in the Crimean War. Such novelties were captured by Al. Asaky in his *Album of the Moldavian Army* ('Albumul Oastei Moldovei'), lithographed in Iași in 1858.

After the Union of the Romanian Principalities in 1859 the main concern of the ruling prince, Alexandru Ioan I, was to reorganize the army and to standardize the uniforms. To this effect, a joint commission of Wallachian and Moldavian officers was formed in Focșani with the task of issuing common uniforms for the troops of the now united sister lands. The French military mission sent by Napoleon III, the Romanians' great protector, also contributed to the new cut of the uniforms. Changes affected notably the shape of the epaulettes. The Russian model, with a perfectly circular and short body, without fringes for junior officers, with thin fringes for senior officers and thick ones for generals, was abandoned in favour of ellipse-shaped, long epaulettes, with long, thin, free-flowing fringes for junior officers and short, thick, compact fringes for senior officers. Also French was the system of designating ranks. In the first year of Cuza's reign, second lieutenants and lieutenants wore one fringed and one fringe-less epaulette on each shoulder. The 'wasp waist', specific to tsarist uniforms, disappeared and coats became looser; the trousers were, in fact, rather large, and tunics much less wasted. Red trousers were adopted for generals and staff officers, as in France. Full dress bicornes, formerly tall and covered almost completely with cock plumes, were replaced with a much shorter bicorn, with uneven sides and trimmed with ostrich down. All Pickelhaubes were replaced with a cylindrical shako with a flattened back and a narrow upper top. In 1864 this disappeared too, to be generally replaced by a soft cap, slightly cocked forward. Alongside the lancers, who kept their uniform, new cavalry troops were created with Austrian-inspired dress. Thus, the mounted 'Dorobanți' in Wallachia had dark blue tunics with red Brandenburg braids for troopers and gold-thread braids for officers, white trousers with embroidered trimmings and black lambskin caps with red lining and a red aigrette (white for officers) on the right-hand side. The Moldavian mounted gendarmes wore light blue tunics and trousers with Brandenburg braiding and tricolour trimming (golden for officers) and a big bearskin cap with a tricolour aigrette. The former was Prince Cuza's preferred uniform, which he wore when

he sat for his official portrait by the court painter and photographer, C. Szathmari, in 1863.

The new uniforms of the elite infantry rifle brigades were inspired from those of the Italian 'bersaglieri', especially the charcoal gray hat with black cock plume. Their double-breasted tunic was short and made of a light-brown coarse cloth, with dark green upturned sleeves, pipings and collar. The baggy gray trousers were stuck into white gaiters.

A great admirer of France, prince Cuza was keen to adopt whatever was spectacular or efficient in the French army. It is, therefore, not without interest to mention the fact that in 1864 he intended to form a battalion of 'zouaves', armed and dresses like their French models, with Turkish shalvars and fez. However, the decree for the creation of this battalion was never passed. It is probably not hard to understand why the Romanians would have been reluctant to join a unit whose dress resembled that of their country's traditional enemies, the Ottoman soldiers. But the drum majors and sapeurs acquired equally spectacular uniforms in 1863 and 1865 respectively. Both had large bearskin caps; the formers' was decorated with a metal sun motif at the front and tall plumes, which amplified the already imposing stature of the wearers, statuesque non-commissioned officers with large beards. The vivandière's dress was a mix of feminine and masculine elements at a time when women were not allowed to wear trousers and other items of masculine-looking clothing.

In 1866, after prince Alexandru Ioan I's forced abdication and the start of Prince Carol I of Hohenzollern-Sigmaringen's reign in the Romanian Principalities, radical alterations were introduced in military uniforms, much too ornate and expensive for the country's budget as well as for the officers' purse. In September 1866, major Josef Thorand put forward a few very judicious proposals for comfortable, inexpensive and efficient uniforms in which differences in rank between privates and officers – which could endanger the former's lives on the frontline – should be obscured, while also providing good camouflage for the troops on open terrain. His suggestions were, however, much too revolutionary for the time and, even though the Prince shared his views, the ideas of major Thorand – later to become one of the best General Quartermasters in the Romanian army – were to be adopted gradually. Thus, the lancers' costly uniforms disappeared in 1868, the unit itself being replaced by a light cavalry unit with Hussar uniforms. Major changes in military uniforms took place in 1873, after which date the national character of the Romanian uniforms was stable for the next seventy years. The kepi became the norm both for undress and for full dress, the only distinction being marked by the presence of a pompon, or of an aigrette or plume. Ranks were indicated on the sleeve at an angle rather than in a garland, as had been the fashion under Cuza. Whereas in full dress epaulettes were worn as previously, shoulder knots were introduced in undress, formed of up to three tresses of gold thread for junior and senior officers as well as for generals. Pickelhaube reappeared in the dress of foot and mounted gendarmes, a change attributed to the

Prussian nationality of ruling prince Carol I, later wrongly accused of having 'Prussianised' the Romanian army. The most convincing argument against such accusations is the uniform of the 'Dorobanți' from the irregular army, comprising a white linen shirt, with collar, sleeves and shoulder straps made of light blue fabric, a woolen sash of the same colour, peasant breeches and sandals, and a black lambskin cap of the same shape as that worn by Romanian medieval princes, with turkey feathers on the left-hand side. Hence, the wearers' nickname 'căciulari' (fur cap-heads) or 'curcani' (turkeys), which they turned into names of honour in the 1877-78 war owing to the courage with which they fought in the battles of Grivița and Plevna. Their simple cap became so famous that high-society ladies adopted it among their favourite accessories. In the winter of 1878, when this headgear was in vogue among the ladies, turkey meat was said to be cheaper than the feathers. Moreover, the hat was conferred as a sign of special honour to all the 'Dorobanți' officers to be worn in full dress and on duty, instead of their former kepi, similar to that of their infantry peers.

According to a new regulation of 1893, the hat of infantry troops was replaced by a soft fatigue cap, with a peak and flaps, which formed two horns – at the front and at the back – when worn. This was to be the headgear of Romanian soldiers until 1948, although dark blue became grey-blue in 1913, when the battle dress was introduced, and khaki in 1923. Its original shape, unique in Europe, made for a comfortable headaddress fit for all weather conditions and for all circumstances.

Alongside the battle dress, 1913 saw the introduction of a new system of rank distinction effected through transversal tresses of white metal appended into the shoulder straps. Junior officers (from second lieutenant to captain) had between one to three such tresses, to which was added a longitudinal gold gallon for senior officers. Generals' shoulder straps were entirely made of gold thread with embroidered oak leaves, the same as in the previous period for collars and cuffs of the undress uniform. This system was preserved until 1948 and, after a break with tradition caused by the Communist imposition of the Soviet model, was reintroduced in 1990 for land troops.

Such were the processes of change which altered the appearance of Romanian military uniforms before a national character was established which proved remarkably enduring in time.

LISTA ILUSTRĂȚILOR LIST OF ILLUSTRATIONS

1. Praporcik (sublocotenent) de infanterie din Miliția Țării Românești, 1830. Pe umeri poartă torsade de fir care vor fi înlocuite de epoleți pe 22 august 1831. Ilustrație din *Regulament ostășesc pentru instrucția de roată*, 1831.
Infantry 'praporcik' (second lieutenant) in the Wallachian Militia, 1830. The twisted shoulder cords, which he wears, were to be replaced by epaulettes on 22 August 1831. Picture from *Regulament ostășesc pentru instrucția de roată* (Military Regulation for Company Drill), 1831.
2. Colonelul Ioan Solomon, comandantul Regimentului 3 Infanterie din Miliția Țării Românești; litografie de Constantin Lecca, 1831. Biblioteca Academiei Române (B.A.R.)
Colonel Ioan Solomon, commander of the 3rd Infantry Regiment in the Wallachian Militia, in full dress. Lithograph by Constantin Lecca, 1831, Library of the Romanian Academy (L.R.A.)
3. Spătarul Constantin Ghica (1797-1850), în calitatea sa de comandant al Miliției Țării Românești poartă uniformă de general. Rangul îi este desemnat de broderiile de fir de la manșete și guler și de marii epoleți de general rus; autor anonim, ulei pe pânză, colecția Maria Mavrocordat.
'Spătar' Constantin Ghica (1797-1850) in his capacity as commander of the Wallachian Militia is wearing a general's uniform. His rank is designated by the exquisite embroidery on the cuffs and collar and by the large Russian general's epaulettes. Anonymous, oil on canvas, from the Maria Mavrocordat collection.
4. Gheorghe Bibescu (1804-1873), domnitorul Țării Românești (1842-1848); pictură de Paulus Petrovits, ulei pe pânză, Muzeul Municipiului București (M.M.B.).
Gheorghe Bibescu (1804-1873), ruling prince of Wallachia (1842-1848), painting by Paulus Petrovits, oil on canvas, Museum of the City of Bucharest (M.C.B.).
5. Beizadea Dimitrie Sturdza (1817-1908), mare hatman, fiul lui Mihail Sturdza (1795-1884), domn al Moldovei (1834-1849); foto Disderi, Paris, Biblioteca Academiei Române (B.A.R.). A se observa "talie de viespe" specifică modei uniformelor rusești.
Prince Dimitrie Sturdza (1817-1908), Grand Hatman (head of the Moldavian army), the son of Mihail Sturdza (1795-1884), ruling Prince of Moldavia (1834-1849). The 'wasp waist' characterizes the Russian fashion in military uniforms. Photo by Disderi, Paris, L.R.A.
6. Maior de infanterie din Țara Românească; pictură de Carol Wahlstein, ulei pe pânză, 1854, colecție particulară. Marea cască de piele în stil prusian a fost introdusă în 1845 pentru infanteria muntenească și era încă în uz în timpul Războiului Crimeii.
Infantry major in the Wallachian Army. Painting by Carol Wahlstein, oil on canvas, 1854, private collection. The large Prussian-style leather helmet was issued in 1845 for the Wallachian infantry and was still in use during the Crimean War.

7. Maiorul Dimitrie Pappasoglu (1811-1892) își purta uniforma demodată până târziu, spre finele secolului al XIX-lea; fotograf necunoscut, Biblioteca Națională a României (B.N.R.).

Major Dimitrie Pappasoglu (1811-1892) wore his outdated uniform till late in the 19th century. Photographer unknown, National Library of Romania (N.L.R.).

8. Grăniceri. În vreme ce ofițerii aveau uniforme ca ale camarazilor din infanterie, trupa, urmând vechile tradiții țărănești, le avea confecționate din materiale simple, produse în gospodărie: căciulă de miel, cortel de dimie, ițari și opinci; litografie colorată din *Albumul Oștirii*, 1852, de A. Bielz și K. Danielis.

Border guards. While officers were clad like their counterparts in the infantry, privates had simpler, home-made uniforms following the old peasant traditions: lambskin caps, coarse home-spun frock coats, white breeches and 'opinci' (leather footwear resembling Roman sandals). Coloured lithograph from *Albumul Oștirii* (The Army Album), 1852, by A. Bielz and K. Danielis.

9. Dorobanți de județ. Uniformele lor erau aproape la fel ca ale grănicerilor exceptând cizmele de călărie și căciula din postav verde închis cu marginea din blană neagră; litografie colorată din *Albumul Oștirii*, 1852, de A. Bielz și K. Daniels.

County 'Dorobanți' (gendarmes). Their uniforms were almost the same as those of the border guards except for the riding boots and the cap of dark-green cloth bordered with black fur. Coloured lithograph from *Albumul Oștirii* (The Army Album), 1852, by A. Bielz and K. Danielis.

10. Lăncier moldovean; litografie colorată din *Albumul Oastei Moldovei*, 1858, de Alexandru Asaky.

Moldavian lancer. Coloured lithograph from *Albumul Oastei Moldovei* (The Album of the Moldavian Army), 1858, by Alexandru Asaky.

11. Șeful oastei; litografie colorată din *Albumul Oastei Moldovei*, 1858, de Alexandru Asaky.

The head of the army. Coloured lithograph from *Albumul Oastei Moldovei*, 1858, by Alexandru Asaky.

12. Vânători. Uniforma lor a fost inspirată de aceea a bravilor "chasseurs de Vincennes" care s-au distins în timpul Războiului Crimeii; litografie colorată din *Albumul Oastei Moldovei*, 1858, de Alexandru Asaky.

Chasseurs (Rifle troops). Their uniform was inspired by that of the French 'chasseurs de Vincennes' who distinguished themselves during the Crimean War. Coloured lithograph from *Albumul Oastei Moldovei*, 1858, by Alexandru Asaky.

13. Infanterie – ofițer și soldat; litografie colorată din *Albumul Oastei Moldovei*, 1858, de Alexandru Asaky.

Infantry officer and private. Coloured lithograph from *Albumul Oastei Moldovei*, 1858, by Alexandru Asaky.

14. Tambur major, mare ținută, c. 1863; foto Lazar Tchollak, Iași, colecția Gheorghe Adoc.
Drum major, full dress, c. 1863. Photo by Lazar Tchollak, Iași, Gh. Adoc collection.
15. Locotenent, adjutant domnesc, mare ținută, c. 1860; fotograf necunoscut, M.M.B. În primii ani ai domniei lui Alexandru Ioan I (1859-1866), la desemnarea gradelor ofițerilor inferiori fusese preluat sistemul francezesc astfel că un epolet avea franjuri iar altul nu avea.
Lieutenant, the ruling prince's aide-de-camp, full dress, c. 1860, photographer unknown, M.C.B. In the early years of Prince Alexandru Ioan Cuza's rule (1859-1866), rank designation was influenced by the French system: junior officers had one fringed epaulette and a fringe-less one.
16. Sergent de vânători pedestri, mare ținută, c. 1861; foto J. Marie, București, Muzeul Militar Național (M.M.N.).
Sergeant of the 'chasseurs à pied' (Rifle troops), full dress, c. 1861, photo by J. Marie, Bucharest, National Military Museum (N.M.M.).
17. Locotenent de vânători pedestri, mare ținută, c. 1861; foto Franz Duschek, București, B.N.R.
First lieutenant of the 'chasseurs à pied' (Rifle troops), full dress, c. 1861, photo by Franz Duschek, Bucharest, N.L.R.
18. Alexandru Ioan I (1820-1873), domnitor al Principatelor Unite (1859-1866); Foto A. Bisenius, Iași, B.A.R. Principele este îmbrăcat în dolmanul dorobașilor călări.
Alexandru Ioan I (1820-1873), ruling Prince of the Romanian Principalities (1859-1866). The prince is clad in the 'dolman' (pelisse) of the mounted 'Dorobași'. Photo by A. Bisenius, Iași, L.R.A.
19. Generalul Alexandru Macedonski, ținută de serviciu; fotograf necunoscut, B.A.R. Poartă ulanka introdusă pentru generali și ofițeri de stat major în 1860.
General Alexandru Macedonski, service dress. He is wearing a 'ulanka' (padded winter coat) which was issued in 1860 to generals and staff officers. Photographer unknown, L.R.A.
20. Sublocotenentul Nicolae Grădișteanu, din regimentul de lăncieri ai Țării Românești, mare ținută, 1858; fotograf necunoscut, M.M.N. Înaintea Unirii principatelor din 1859 erau încă folosiți epoleții de tip rusesc.
Nicolae Grădișteanu, second lieutenant in the Wallachian lancers regiment, full dress, 1858. Photographer unknown, N.M.M. Prior to the Union of the Romanian Principalities (1859) the Russian epaulettes were still in use as shown in this picture.
21. Locotenentul Alexandru Schina, Regimentul 2 Lăncieri, mare ținută, c. 1861; foto J. Marie, București, M.M.B.
Alexandru Schina, first lieutenant, 2nd Lancers Regiment, full dress, c. 1861, photo by J. Marie, Bucharest, M.C.B.

22. Locotenent de jandarmi călări din Moldova, mare ținută, c. 1864, fotograf necunoscut, B.A.R.
First lieutenant of the Moldavian mounted gendarmes, full dress, c. 1864, unknown photographer, L.R.A.
23. Căpitan de jandarmi călări din Moldova, ținută de serviciu, c. 1864; foto C. Szathmari, București, M.M.B.
Captain of the Moldavian mounted gendarmes, undress, c. 1864, photo by C. Szathmari, Bucharest, M.C.B.
24. Colonel de dorobanți călări din Țara Românească, mare ținută, c. 1860; foto W. Wollenteit, București, B.A.R.
Colonel of the Wallachian mounted 'Dorobanți', full dress, 1860, photo by W. Wollenteit, Bucharest, L.A.R.
25. D. Niculescu, colonel de dorobanți călări din Țara Românească, ținută zilnică, c. 1864; foto. M. Lamberg, Brașov, B.N.R.
D. Niculescu, Colonel of the Wallachian mounted 'Dorobanți', undress, c. 1864, photo by M. Lamberg, Brașov, N.L.R.
26. Căpitan din Garda Civică, mare ținută, c. 1866; foto Franz Duschek, București, colecția autorului.
Captain of the National Guard, full dress, c. 1866, photo by Franz Duschek, Bucharest, from the author's collection.
27. Colonelul Pavel Zăgănescu (1815-1897), Inspector General al Gărzii Civice, 1872; foto C. Szathmari, București, B.A.R.
Colonel Pavel Zăgănescu (1815-1897), Inspector General of the National Guard, 1872. Photo by C. Szathmari, Bucharest, L.R.A.
28. Locotenent de infanterie, ilustrație de maiorul Josef Thorand făcută la memoriul său de simplificare a uniformelor militare românești *Project einer Armee Bekleidung*, 1866, Arhivele Naționale Istorice Centrale, Casa Regală, dosar 79/1866, fila 240.
Infantry lieutenant; drawing by Major Josef Thorand to illustrate his project for simplifying the Romanian military uniform, *Project einer Armee Bekleidung*, 1866, The National Archives, Royal House, folder 79/1866, p. 240.
29. Soldat de cavalerie, ilustrație de maiorul Josef Thorand făcută la memoriul său de simplificare a uniformelor militare românești, *Project einer Armee Bekleidung*, 1866, Arhivele Naționale Istorice Centrale, Casa Regală, dosar 79/1866, fila 245.
Cavalryman, drawing by Major Josef Thorand to illustrate his project for simplifying the Romanian military uniform, *Project einer Armee Bekleidung*, 1866, The National Archives, Royal House, folder 79/1866, p. 245.

30. Vânători pedestri, ținută de campanie cu manta (stânga) și mare ținută (dreapta), c. 1878; foto C. Szathmari, București, B.A.R.
'Chasseurs à pied' (Rifle troops), campaign dress with great coat (left) and full dress (right), c. 1878, photo by C. Szathmari, Bucharest, L.R.A.
31. Călărași (de la stânga la dreapta) – trompet, brigadier și soldat, mare ținută, c. 1873; foto C. Szathmari, București, M.M.N.
'Călărași' – from left to right: trumpeter, corporal and trooper, full dress, c. 1873, photo by C. Szathmari, Bucharest, N.M.M.
32. Colonelul Nicolae Grădișteanu, comandantul regimentului 4 Călărași, ținută de serviciu, c. 1880; foto Jean Tiedge, Ploiești, B.A.R.
Colonel Nicolae Grădișteanu, commander of the 4th 'Călărași Regiment', service dress, c. 1880, photo Jean Tiedge, Ploiești, L.R.A.
33. Sublocotenentul Ioan Constantiniu, Regimentul 2 Roșiori, 1874; foto C. Szathmari, București, M.M.B.
Second lieutenant Constantiniu, 1st 'Roșiori' Regiment, full dress, 1874. Photo by C. Szathmari, Bucharest, M.C.B.
34. Colonelul Vasile Urseanu din flotilă, cu soția sa Polina, ținută zilnică, c. 1890; foto Franz Mandy, colecția autorului.
Colonel Vasile Urseanu and his wife Polina, day dress, c. 1890. Photo by Franz Mandy, Bucharest, from the author's collection.
35. Caporalul Gheorghe Strâmbeanu, șef de echipaj pe nava "Ștefan cel Mare", ținută de serviciu, 1879; fotograf necunoscut, Muzeul Marinei Române (M.M.R.).
Petty officer Gheorghe Strâmbeanu, from the steamboat 'Stephen the Great', service dress, 1879, unknown photographer, Romanian Navy Museum (R.N.M.).
36. Sublocotenentul Corneliu Bucholtzer, mare ținută, 1902; foto Chr. Nielsen, Constanța, M.M.R.
Lieutenant Corneliu Bucholtzer, full dress, 1902. Photo by Chr. Nielsen, Constanța, R.N.M.
37. Locotenent comandor Constantin Bălescu, mare ținută, c. 1896; foto. M. Spirescu, Galați, M.M.B.
Lieutenant commander Constantin Bălescu, full dress, c. 1896. Photo by M. Spirescu, Galați, M.C.B.

38. Dorobanț, ținută de campanie, 1877; foto Hermann Leon, Turnu Măgurele, B.A.R. Costumul tradițional țărănesc a fost un puternic motiv de inspirație pentru această uniformă introdusă în 1873: cămașă simplă de in cu guler, manșete, contraepoleți și margine albastru deschis, ȋtari albi de lână, opinci și în special, căciula de miel cu pene de curcan le-a adus purtătorilor porecla de "căciulari" și de "curcani".
'Dorobanț', campaign dress, 1877. Photo by Herman Leon, Turnu Măgurele, L.R.A. This uniform, issued in 1873, was strongly inspired by the traditional peasant costume: the plain linen shirt with light blue facings, shoulder straps and cuffs, the white woolen breeches, the sandals ('opinci') and especially the lambskin cap adorned with turkey feathers earned soldiers who wore them the nicknames 'căciulari' (fur cap-heads) and 'curcani' (turkeys).
39. Sergeant major de dorobanți, ținută de campanie, c. 1878; foto C. Szathmari, B.A.R. Sergeant major of the 'Dorobanți', campaign dress, c. 1878, photo by C. Szathmari, L.R.A.
40. Căpitanul Alexandru Zăgănescu, Regimentul 11 Dorobanți, Covurlui, mare ținută, c. 1878; foto Emil Carrez, Galați, M.M.B. Din 1878, ofițerilor de dorobanți le-a fost reglementat portul căciulii în mare ținută și în ținută de serviciu.
Alexandru Zăgănescu, captain of the 'Dorobanți', full dress, c. 1878, photo Emil Carrez, Galați, M.C.B. Starting with 1878 the 'Dorobanți' officers were issued fur caps like those of their soldiers for full dress and service dress.
41. Doamna Aurelia Constantin purtând, cu mândrie, căciula dorobanților ce era la modă pentru doamnele elegante în iarna 1877-1878; foto Josef Kozmata, Brăila, B.N.R. Mrs. Aurelia Constantin proudly wearing the 'Dorobanți' fur cap which was in vogue among fashionable ladies in the winter of 1877-1878. Photo by Josef Kozmata, Brăila, N.L.R.
42. Caporal de dorobanți, mare ținută, c. 1881; foto Franz Duschek, București, B.N.R. Din 1881 dorobanților le-au fost date tunici identice acelorale ale infanteriei având, însă, la guler, manșete și contraepoleți, culoarea specifică acestei arme, albastru deschis.
Corporal of the 'Dorobanți', full dress, c. 1881, photo by Franz Duschek, Bucharest, N.L.R. Starting with 1881 the 'Dorobanți' were issued a tunic similar to that of the infantrymen but with light blue facings shoulder straps and cuffs.
43. Carol I (1839-1914), domnitorul României (1866-1881); ținută de campanie, 1877; foto Franz Duschek, București, colecția autorului.
Carol I (1839-1914), ruling Prince of the Romanian Principalities (1866-1881), campaign dress, 1877, photo by Franz Duschek, Bucharest, from the author's collection.
44. Carol I (1839-1914), regele României (1881-1914), mare ținută, 1881; foto Franz Mandy, București, B.A.R.
Carol I (1839-1914), King of Romania (1881-1914), full dress, 1881, photo by Franz Mandy, Bucharest, L.R.A.

45. Principesa Maria (1875-1938), comandament onorific al regimentului 4 Roșiori, mică ținută, c. 1895; foto Franz Mandy, București, B.A.R.
Princess Marie (1875-1938) wearing the uniform of an honorary commander of the 4th 'Roșiori' Regiment, undress, c. 1895, photo by Franz Mandy, Bucharest, L.R.A.
46. Jaqui Bogdan, căpitan de jandarmi călări, mare ținută, c. 1895; foto Nestor Heck, Iași, B.A.R. Influența prusacă este evidentă în casca pe care o purtau atât jandarmii pedestri cât și cei călări începând din 1873; pentru cei din urmă se adăuga, în mare ținută, un penaj alb.
Jacqui Bogdan, captain of the mounted gendarmes, full dress, c. 1895, photo by Nestor Heck, Iași, L.R.A. The Prussian influence was obvious in the Pickelhaube helmet, which was issued in 1872 to both the mounted and the foot gendarmes; for the former a white plume was added in full dress.
47. Constantin Nicolescu, sublocotenent de jandarmi pedestri, mare ținută, 1874; foto Lazar Czollak, Iași, M.M.N.
Constantin Nicolescu, second lieutenant of foot gendarmes, full dress, 1874, photo by Lazar Czollak, Jassy, N.M.M.
48. Soldați de infanterie la exerciții, ținută de campanie, c. 1895; fotograf necunoscut, colecție particulară. De remarcat capelele specifice trupelor românești.
Infantrymen at drill, campaign dress, c. 1895. Photographer unknown, private collection. The peculiar fatigue caps of the Romanian troops have to be observed.
49. Prințul moștenitor Ferdinand (1865-1927) îmbrăcat în noua ținută de campanie introdusă în 1913; colonelul de artilerie care așteaptă ordinele superiorului său poartă vechea uniformă de serviciu și chipiul alb pentru vreme caldă; fotograf necunoscut, B.A.R.
Crown Prince Ferdinand (1865-1927) wearing the new campaign dress issued in 1913; an artillery colonel clad in the old service dress with white kepi for hot weather awaits his superior's orders, photographer unknown, L.R.A.
50. Ofițeri români prizonieri de război în lagărul de pe Insula Dänholm, Martie 1917; foto P. Zemlin, Stralsund, colecția autorului. Ofițerii români aveau o mare varietate de tăieturi ale uniformei și de coifuri în timpul primului război mondial.
Romanian officers prisoners of war in the detention camp of Dänholm Island, March 1917, photo by P. Zemlin, Stralsund, from the author's collection. The Romanian officers had a whole variety of uniforms and headgear during W.W.I.

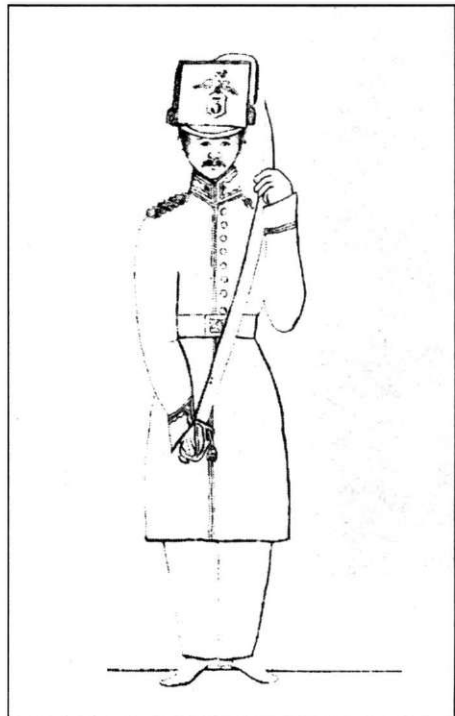

Fig. 1

Fig. 2

Fig. 3

Fig. 4

Fig. 5

Fig. 6

Fig. 7

Fig. 8

VI

Fig. 9

Fig. 10

Fig. 11

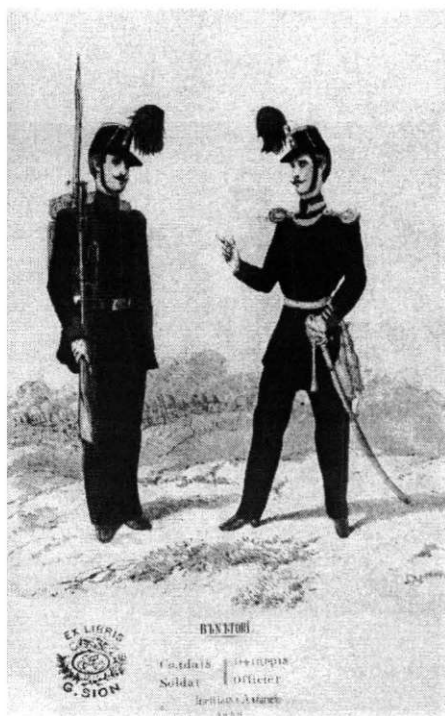

Fig. 12

Fig. 13

Fig. 14

Fig. 15

Fig. 16

Fig. 17

Fig. 18

Fig. 19

Sublocotenent Nicolae I. GRĂDIȘTEANU
1858.
Fotografie de la casa nr. 10, orașul SAINT-GEORGES

Fig. 20

Fig. 21

Fig. 22

Fig. 23

Fig. 24

Fig. 25

Fig. 26

Fig. 27

Fig. 28

Fig. 29

Fig. 30

Fig. 31

Fig. 32

Fig. 33

Fig. 34

Fig. 35

Fig. 36

Fig. 37

Fig. 38

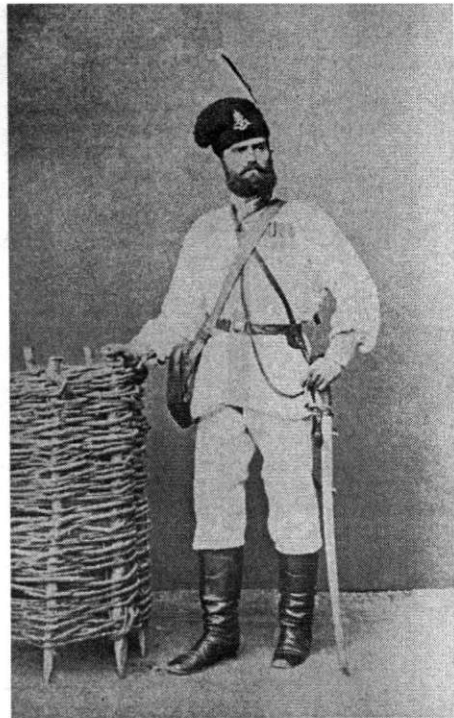

Fig. 39

Fig. 40

Fig. 41

Fig. 42

Fig. 43

Fig. 44

Fig. 45

Fig. 46

Fig. 47

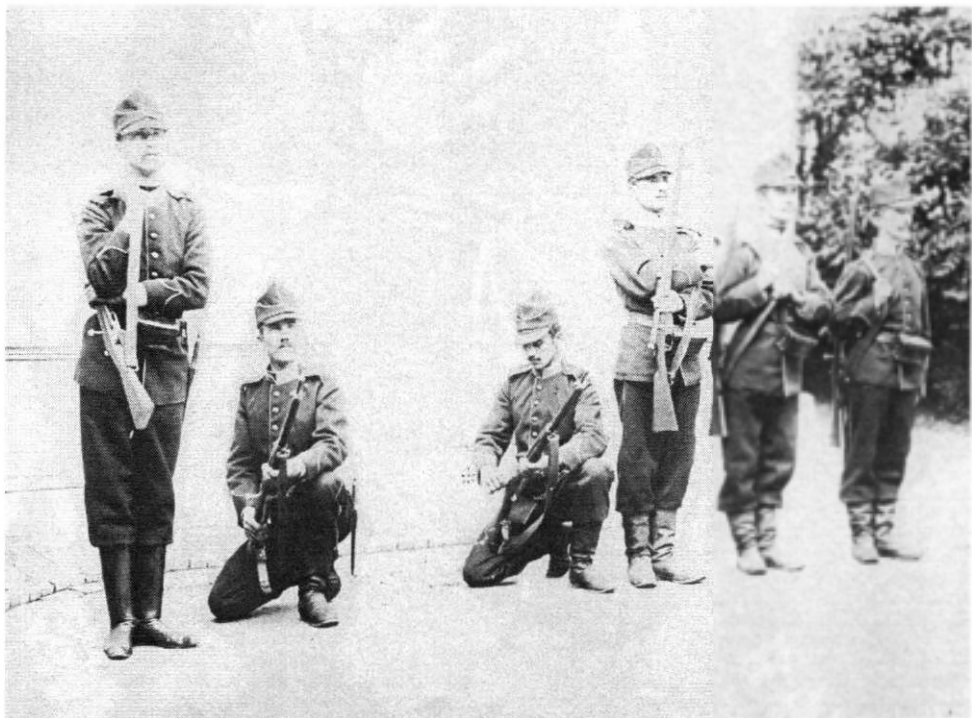

Fig. 48

Fig. 49

Fig. 50
www.mnir.ro

BĂLĂCENII ÎN ISTORIA ROMÂNILOR. DOCUMENTE INEDITE DE ARHIVĂ

Elena Istrătescu

Genealogia cunoscutei familii boierești Bălăceanu coboară până în veacul al XIV-lea¹, un anume Constantin «ot» Balaci fiind menționat printre căpeteniile oștirii lui Mircea cel Bătrân. Dacă această informație se păstrează din tradiția familiei, al cărei nume este pomenit și cu prilejul altor domnii din Țara Românească, între care cea a lui Mihai Viteazul, o atestare documentară precisă datează din 3 mai 1690, pe vremea lui Brâncoveanu Vodă, când marele agă Constantin Bălăceanu, adept al alianței cu Austria împotriva Turciei și chiar colonel în armata habsburgică, era ridicat de împăratul Leopold I al Austriei la gradul de general al trupelor de cavalerie și infanterie din Valahia și Moldova, pentru serviciile aduse Curții de la Viena. Diploma semnată de Leopold I² se află în arhivele familiei, iar o copie a acesteia la Arhivele Naționale ale României. Pentru loialitatea sa față de împărat, aga Constantin Bălăceanu a fost făcut și conte al Sfântului Imperiu Romano-German.

Documentele de arhivă reflectă prezența remarcabilă a Bălăcenilor și în istoria modernă a României încă din prima jumătate a secolului al XIX-lea. Semnalăm în acest sens diploma de înălțare în rang de mare logofăt al Dreptății în Țara Românească³, dregătorie acordată lui Constantin (Costăke) Bălăceanu de către domnitorul Alexandru Dimitrie Ghica, la 30 august 1839. În același an, și Ion (Iancu) Bălăceanu, fratele lui Constantin este numit agă, iar ulterior membru al «Sfatului orășenesc din București»⁴. Despre acest din urmă strămoș al Bălăcenilor și despre viața sa de familie mărturiile documentare sunt mai numeroase. Se păstrează, de exemplu, certificatul de cununie⁵ al lui Ion (Iancu) Bălăceanu (1798 – 1878) cu baroneasa Marie Stephanie Du Mont de Beaufort – Varhegyi (29 de ani). Desfășurată la 13 martie 1853, la biserica ortodoxă Sfânta Treime, singura de acest rit, din Viena, ceremonia religioasă legaliza, de fapt, relația existentă între cei doi soți de patru ani, răstimp în care se născuseră cei trei copii ai lor, Constantin, Ștefan și Ioan. În certificatul de indemnizație⁶, datat 1 decembrie 1861, pe numele aceluiasi Ion Bălăceanu este inclusă și fiica Sultana, născută la Paris (1857). Pe vremea caimacamului.

¹ Constantin Bălăceanu-Stolnici, *Saga Bălăcenilor*, București, 2000, p. 9 – 51.

² Direcția Arhivelor Naționale Istorice Centrale (D.A.N.I.C.), fond Bălăceanu, inventar nr. 1625.

³ *Ibidem*, dosar 2.

⁴ Constantin Bălăceanu Stolnici, *op. cit.*, p. 194.

⁵ D.A.N.I.C., fond Bălăceanu, dosar 6, f. 4.

⁶ *Ibidem*, dosar 5, f. 1.

Alexandru Ghica, mai precis în 1856, familia Bălăceanu revine în București și se stabilește în casa de pe Podul Mogoșoaiei, nr. 149. Un alt document relevant este pașaportul de liberă trecere în statele Europei, eliberat lui Ion Bălăceanu, la vârsta de 67 de ani, în vederea îngrijirii sănătății. Împreună cu soția și cu fiica Sultana, el a ales să locuiască la Nisa, unde a trăit până la sfârșitul vieții. Simțindu-și sfârșitul aproape, aici a ținut să-și reglementeze împărțirea averii, din dorința de a nu lăsa «pricină de neînțelegere între moștenitorii legitimi. Pentru aceasta, în februarie 1876, și-a întocmit testamentul olograf⁷ aflat în prezent la Arhivele Naționale din București și din care cităm: «Dau fiilor mei Constantin și Ștefan proprietatea mea Stolnici din districtul Argeș cu toate anexele și cu toate câte se află pe dânsule, ca să le stăpânească pe din două și deopotrivă în drepturi, mai dau fiului meu Constantin casele mele din București, Calea Mogoșoaiei 149, cu tot locuț împrejmuit și mai dau și franci una sută cinci zeci de mii, Nr. fr. 150.000. Dau fiului meu Ștefan, pe lângă partea jumătate din proprietatea Stolnici și anexele ei, două sute și trei zeci de mii de mii franci, Nr. fr. 230.000. Dau fiului meu Ioan în desăvârșită stăpânire, proprietatea mea Cozlegi din districtul Prahova, cu toate câte se află pe dânsa și mai dau și franci una sută de mii, Nr. Fr. 100.000. Dau fiicei mele Sultana Ghyka franci opt zeci de mii, pe lângă suma de franci patru sute și două zeci de mii pe care a primit din averea mea la mărișul dumneaei. Dau soției mele Maria, în uzufruct, franci cinci sute de mii, Nr. Fr. 500.000, pentru ca să se bucure de venitul lor neîncetat pe tot cursul vieții dumneaei și oriunde se va afla...» Ion (Iancu) Bălăceanu s-a stins din viață la Nisa în 11 aprilie 1878, trupul neînsuflăit fiind adus în țară și înmormântat la cimitirul Bellu. Văduva sa a revenit la Viena, unde a mai trăit până în anul 1903⁸.

Coproprietarii moșiei Stolnici, frații Constantin și Ștefan I. Bălăceanu, fii majori ai defunctului Ion (Iancu) Bălăceanu, au convenit la 19 martie 1884 să iasă din starea de indiviziune, numindu-l pe inginerul expert Alessandro Vereșu să împartă în natură și în două părți egale ca valoare moșia Stolnici. Astfel, lotul dinspre nord, cu o întindere de 4229 de pogoane, 9 prăjini și 49 de stânjeni a revenit, prin tragere la sorți, lui Constantin I. Bălăceanu, iar lotul celălalt, cu un total general de 4001 pogoane, 20 de prăjini și 13 stânjeni lui Ștefan I. Bălăceanu⁹.

Dintre cei doi frați, Constantin I. Bălăceanu (1849 – 1934) este cel care s-a distins prin activități publice care au lăsat urme notabile în documentele de arhivă. Pentru a contura personalitatea sa, reținem faptul că la 14 aprilie 1873 s-a căsătorit cu Elena (Lilly) Mănescu din București, având drept martori pe Al. G. Golescu, Gr. Cantacuzino, Apostol Mănescu și Theodor Văcărescu¹⁰. Domiciliul său era în strada Știrbei Vodă nr. 6. La 5 mai 1891 a fost ales ca membru în Consiliul județean

⁷ *Ibidem*, dosar 6, f. 6-7.

⁸ Constantin Bălăceanu Stolnici, *op. cit.*, p. 198 - 199.

⁹ D.A.N.I.C., fond Bălăceanu, dosar 14, f. 1-2.

¹⁰ *Ibidem*, dosar 12, f. 5-5 verso.

Argeș¹¹ cu o majoritate absolută de voturi, iar la 5 februarie 1892 electoratul Colegiului urbei Pitești l-a desemnat ca reprezentant al său în Adunarea Legiuitoare a țării¹². La 11 noiembrie 1899, președintele Senatului, C. Boerescu, îi adresa invitația de a participa la o sesiune extraordinară prevăzută să înceapă la 15 noiembrie același an¹³. Suveranul țării, Regele Carol I, a recompensat meritele senatorului Constantin I. Bălăceanu numindu-l membru al Ordinului "Coroana României" în gradele de ofițer¹⁴, la 23 ianuarie 1893, și de comandor¹⁵, la 17 mai 1900; al Ordinului «Steaua României» în gradele de ofițer¹⁶, la 1 ianuarie 1895, și de comandor¹⁷, la 3 iulie 1906. I-a acordat, de asemenea, «Medalia jubiliară Carol I»¹⁸, la 10 mai 1906; placheta din bronz bătută cu ocazia expoziției jubiliare din 1906, organizată în parcul Carol¹⁹; medalia «Avântul Țării», cu Brevetul nr. 44 «pentru că a luat parte la campania din 1913»²⁰ și medalia pentru «Bărbăție și Credință» clasa I, cu Brevetul nr. 65, prin Înaltul decret nr. 6877 din 16 decembrie 1913²¹.

Nu lipsită de interes este și activitatea neobosită pe tărâm social a soției lui Constantin I. Bălăceanu, Elena, alintată Lilly, bunica academicianului Constantin Bălăceanu Stolniei, distinsul nostru contemporan. Printre acțiunile sale de binefacere se numără implicarea entuziastă, atât prin inițiativă, cât și prin sprijin material, în construirea azilului de bătrâni «Regina Elisabeta», nucleul în jurul căruia s-a dezvoltat actualul Institut de geriatrie «Ana Aslan». A fost, de asemenea, membră fondatoare și președintă, timp de un deceniu (1906 – 1916) a Societății de Salvare din București, numărându-se, totodată, printre fondatorii Spitalului de Urgență din capitală (1938). Dintre numeroasele documente de arhivă care atestă aceste activități sociale de binefacere, inclusiv din perioada Războiului de Reîntregire a Neamului, menționăm un raport²² prin care Societatea de Salvare din București o informa că în perioada 1-15 octombrie 1916 au fost transportați din diferite gări la spitale 7.084 de răniți, iar de la un spital la altul 1613. În document se precizează că totalul răniților transportați de Societatea de Salvare de la începutul războiului se ridică, până la data respectivă, la 26.297. De notat că raportul era semnat de doctor Nicolae Minovoci...

¹¹ *Ibidem*, dosar 13, f. 3.

¹² *Ibidem*, f. 9.

¹³ *Ibidem*, f. 6.

¹⁴ *Ibidem*, dosar 12, f. 8.

¹⁵ *Ibidem*, f. 10.

¹⁶ *Ibidem*, f. 9.

¹⁷ *Ibidem*, f. 16.

¹⁸ *Ibidem*, dosar 13, f. 10.

¹⁹ *Ibidem*, dosar 12, f. 15.

²⁰ *Ibidem*, f. 19.

²¹ *Ibidem*, f. 18.

²² *Ibidem*, dosar 27, f. 5.

În Arhivele Naționale există mărturii și despre un alt fiu al logofătului Ion (Iancu) Bălăceanu, mezinul Ion I. Bălăceanu (1853-1934). Având gradul de sergent, acesta primea, la 14 aprilie 1877, ordinul de concentrare²³ la Regimentul 3 Călărași, comandat de iocotenent-colonelul Polizu, în vederea participării la Războiul de Independență. Pentru curajul și devotamentul arătate în acțiunile de luptă de peste Dunăre a fost distins cu Medalia militară de argint.

Din generația următoare a neamului Bălăcenilor s-a distins în mod deosebit Grigore, fiul Elenei (Lilly) și al lui Constantin I. Bălăceanu, tatăl academicianului Constantin Bălăceanu-Stolnici.

Consecvent unor tradiții de familie, dar și la insistențele Regelui Carol I, Grigore C. Bălăceanu (1876 – 1967) a fost trimis de tatăl său să-și facă primele studii liceale la renumita Școală militară imperială din Viena, Theresianische Gymnasium²⁴, după care și-a luat bacalaureatul la Paris și a absolvit Facultatea de drept din București în 1902. În vederea efectuării studiilor în străinătate el dispunea, de la vârsta de 15 ani, de pașaport de liberă trecere în Europa.²⁵ Calitatea acestor studii nu putea fi decât una de excepție, judecând după faptul că la numai 27 de ani era deja atașat comercial pentru Belgia și Olanda. Din această perioadă se păstrează în arhive permisul de circulație gratuită pe Căile Ferate Române²⁶, care nu era însă «valabil pe trenurile Fulger O. și C.» (!?). Potrivit unor surse de familie²⁷, Grigore C. Bălăceanu nu a fost străin de preocupările de epocă ale tinerilor cu o stare materială bună. Printre pasiunile sale s-a numărat ciclismul internațional și automobilismul. Pe plan militar, atunci când situația a cerut-o, a participat la Campania din 1913 și la Războiul de Reîntregire a Neamului, luptând, între altele, în bătălia de la Mărăști din vara anului 1917. La 27 martie 1920, tatăl său i-a dat o procură²⁸, prin care îi acorda depline puteri și-l autoriza, cităm: “pentru mine și în numele meu să se prezinte înaintea Comisiunii pentru constatarea și evaluarea pagubelor de război, pentru a-mi susține cererile formulate, posedând toate mijloacele legale de probațiune”. După ce a îndeplinit cu brio acest mandat, tânărul Grigore s-a dedicat, în principal, administrării averii familiei.

Ceea ce a marcat o nouă cotitură în viața lui Grigore C. Bălăceanu a fost căsătoria – survenită la 24 septembrie 1922 – cu Lucia Ștefania Riegler (1893 – 1980), fiica medicului german Mauriciu Riegler din Roman, care a fost și primar al acestui oraș moldav. Tinerii căsătoriți s-au stabilit în atrada Orlando, nr. 4 din București, aducându-i pe lume, în 1923, pe Constantin, actualul medic și academician și, un an mai târziu, pe Elena. Grigore C. Bălăceanu s-a distins în

²³ *Ibidem*, dosar 13, f. 1.

²⁴ *Ibidem*, dosar 29, f. 5 și urm.

²⁵ *Ibidem*, f. 25.

²⁶ *Ibidem*, f. 23.

²⁷ Constantin Bălăceanu-Stolnici, *op. cit.*, p. 275-282.

²⁸ D.A.N.I.C., fond Bălăceanu, dosar 14, f. 13.

continuare prin activități economice, filantropice, sportive și de altă natură care au făcut din acest membru al neamului Bălăcenilor o personalitate respectată de contemporanii săi, indiferent de condiția lor socială. Astfel, ocupându-se îndeaproape de administrarea moșiei sale de la Stolnici, el a transformat-o într-o modernă și prosperă bază de producție agricolă, ceea ce a condus la alegerea sa în funcția de președinte al Camerei Agricole Argeș, primind, în mai 1943, și ordinul «Meritul Agricol». De bună situație materială pe care a știut să și-o creeze au beneficiat și cei care depindeau, într-un fel sau altul, de priceperea și generozitatea sa. Astfel, Grigore C. Bălăceanu nu a ezitat să ofere, în mod gratuit, lemne și porumb văduvelor din primul război mondial²⁹, să permită refugiaților ieșeni stabiliți, spre sfârșitul celui de al doilea război mondial, în comuna Hârșești, județul Argeș, să macine gratuit grâu și porumb la moara sa³⁰, să sprijine regiunile secetoase din Moldova în timpul secetei din 1946³¹.

Disponibilitatea acestui mare proprietar de terenuri agricole pentru tipurile moderne de economie și de viață socială și culturală este ilustrată și de implicarea sa în activități financiar-bancare, el deținând diverse titluri și acțiuni la Banca Comercială Română în anii 1925 – 1947³². Din aceeași perioadă datează documente privind participarea sa la Automobil - Clubul Român³³ și la Asociația pentru Propaganda Aviației, filiala Argeș, Pitești³⁴.

Viața a avut, totuși, urcușurile și coborâșurile sale chiar și pentru un om instruit și activ ca Grigore C. Bălăceanu. În testamentul său³⁵ din 2 iulie 1936 el recunoaște că s-a bucurat de sprijinul material și moral al, cităm, «admirabilei sale tovarășe de viață» pentru refacerea «averii zdruncinate în urma războiului, exproprieri și a unor operațiuni financiare nenorocite de care nu eram eu răspunzător. Grație ajutorului ce mi l-a dat iubita mea Ștefania, am putut achita integral toate datoriile făcute de părinții mei, fără a intra în conversiune, adică fără a leza interesele acelor care au avut încredere în familia noastră». Testamentul material al acestui remarcabil om cuprinde și un veritabil testament moral adresat copiilor săi Constantin și Elena: «Cer iertare iubiților mei copii – spune el – că nu am putut să le las o avere mai mare. Le las însă un lucru mult mai prețios, pe care l-am moștenit din moși strămoși, adică un nume nepătat. Bălăcenii au fost întotdeauna de o cinste exemplară și au iubit frumoasa lor țară, căreia s-au devotat cu trup și suflet. Să nu uite niciodată iubitul meu Muți și iubita mea Baby că ați datoria să continuați această tradiție».

²⁹ *Ibidem*, dosar 43.

³⁰ *Ibidem*, dosar 30, f. 69.

³¹ *Ibidem*, f. 73.

³² *Ibidem*, dosarele 33-35.

³³ *Ibidem*, dosar 30.

³⁴ *Ibidem*, dosar 30.

³⁵ *Ibidem*, dosar 29, f. 27.

Contribuțiile cele mai importante și consistente la istoria modernă a românilor le-a avut însă Ion C. Bălăceanu (1828 – 1914), om politic și diplomat de anvergură europeană, fiu al logofătului Costache (sau Costake), fost ministru al Cultelor (1838) și al Justiției (1856), rusofil notoriu³⁶, și al Mariei Văcărescu, fiica poetului Alecu Văcărescu. Viitorul mare diplomat a văzut lumina zilei în casa părintească situată pe Calea Șerban Vodă din București³⁷, unde și-a început, de altfel, instrucție școlară. Aceasta a continuat la College de France din Paris, unde face parte din Societatea studenților români. Revenit în țară ia parte la evenimentele revoluționare de la 1848, în timpul cărora a fost numit prefect de Muscel (3 august – 22 septembrie), militează pentru realizarea Unirii de la 1859 și este investit de Al. I. Cuza în funcția de prefect al Poliției Capitalei³⁸. Colaborarea cu domnitorul Unirii a fost însă de scurtă durată, Ion Bălăceanu trecând de partea Locotenenței domnești care l-a înlăturat pe Al. I. Cuza în februarie 1866 printr-o lovitură de stat, acțiune pe care el a considerat-o drept «revoluție». Imediat după înlăturarea lui Cuza, Ion Ghica, care preluase portofoliul afacerilor străine, îl trimite pe Ion Bălăceanu ca agent diplomatic la Paris (15 februarie 1866 – 9 mai 1867), cu misiunea specială de a obține bunăvoința împăratului Napoleon al III-lea pentru aducerea în România, ca domnitor, a principelui german Carol de Hohenzollern. Documentele de arhivă ale Casei Regale, unele mai puțin cunoscute, altele inedite, menționează la loc de frunte strădaniile diplomatice în acest sens ale lui Ion Bălăceanu, făcând lumină în legătură cu meritele mai puțin însemnate decât se credea ale lui Ion C. Brătianu în venirea la București a viitorului rege Carol I³⁹.

Cariera diplomatică începută cu diverse misiuni în străinătate încă din timpul domniei lui Cuza, între care aceea de delegat la prima Comisie a riveranilor Dunării și continuată cu misiunile de la Paris, Constantinopol, Viena, Roma sau Londra, fie ca simplu agent diplomatic sau ca trimis extraordinar și ministru plenipotențiar, a culminat cu un mandat de ministru al afacerilor străine în perioada 30 ianuarie – 30 martie 1876. A fost de asemenea delegat în Comisia Europeană a Dunării și în Comisia mixtă a Prutului (1889-1893). Cele mai îndelungate dintre misiunile sale în străinătate s-au consumat în capitalele Austriei, mai bine de șase ani, și Angliei, peste șapte ani. De departe însă repercusiunile cele mai importante ale activității sale pentru istoria modernă a României au fost generate de inițiativele și negocierile pe care le-a condus la Viena. Între altele, el a obținut aici recunoașterea de către Imperiul austro-ungar a independenței de stat a României și a contribuit decisiv la realizarea și semnarea în cel mai strict secret, la 18 octombrie 1883, a tratatului româno-austro-ungar, la care a aderat în aceeași zi și Germania.

³⁶ Ion Mamina, Ion Bulei, *Guverne și guvernanți (1866-1916)*, București, 1994, p. 165-166.

³⁷ Constantin Bălăceanu-Stolnici, *op. cit.*, p. 200.

³⁸ Ion Bălăceanu, *Amintiri politice și diplomatice, 1848-1903*. Traducere din limba franceză, introducere, note și comentarii de Georgeta Filitti, București, 2002, p. 15 și urm.

³⁹ D.A.N.I.C., fond Casa Regală, Carol I, dosar VII/28, f. 1 și dosar VII/66, f. 1.

Afinitățile filo-germane ale familiei Bălăceanu, căreia nu-i lipseau, după cum am văzut, filiații austriece pe linie maternă, s-au tradus adesea, pentru diplomatul Ion Bălăceanu, într-o serie de stări conflictuale ce au prefigurat disputele din perioada premergătoare primului război mondial dintre partizanii din România ai Triplei Alianțe (Germania, Austro-Ungaria și Italia) și cei ai Triplei Înțelegeri (Franța, Anglia și Rusia). Ca admirator al spiritului german și al lui Bismarck personal, dar și membru al Partidului Liberal și apropiat al primului ministru Ion C. Brătianu, care privea mai degrabă spre Franța, Ion Bălăceanu a fost nevoit uneori să-și susțină cu vehemență opiniile, nu fără o argumentație impecabilă însă, și chiar să-și prezinte de mai multe ori demisia din funcțiile avute.

Elocventă pentru ardoarea cu care își susținea părerile, pentru demnitatea și corectitudinea sa și pentru consecvența cu care înțelegea să acționeze politic este demisia înaintată primului ministru Ion C. Brătianu⁴⁰ la 22 noiembrie 1880. Motivul principal al demisiei îl constituiau reproșurile nefondate ce i le făcuse ministrul afacerilor străine, Vasile Boerescu, pentru eșecul demersurilor delegației românești, conduse chiar de ministru, la Conferința de la Viena în chestiunea Dunării. Ion Bălăceanu nu se sfiește să folosească ironia tăioasă și chiar satira când se referă la adversarii săi politici, indiferent de rangul lor. «Dl. Boerescu – motivează el în scrisoarea care însoțea demisia propriu-zisă – simte trebuința de a arunca în spinarea altuia răspunderea noului fiasco care a pus vârf reputației D-sale de ager diplomat și de om de stat pătrunzător. Cine putea fi acel altul, rădăc nu eu? Lumea știe că dacă, de la începutul chestiunii dunărene, Dl. Boerescu n-a avut o idee în capul D-sale, dacă i-a lipsit până și curajul de a avea o opinie, eu sunt de vină!...» Adresându-se puternicului prim-ministru de atunci al României, el punctează încă și mai dur: «Astăzi, cea mai umilă slugă a lui Vodă Cuza vorbește de-a mă da afară ca pe un rânđaș! În această împrejurare îmi aduc aminte că mă cheamă Bălăceanu și nu primesc a fi nici dat afară, nici ținut de pomană!» În fața unei asemenea atitudini de demnitate și conștiință a propriei valori, dar și patriotismului ardent de care se știa că e animat, nu surprinde faptul că, nu de puține ori, numele lui Ion Bălăceanu a fost pronunțat în epocă chiar în legătură cu eventuala sa urcare pe tronul României!

O altă fațetă a personalității lui Ion Bălăceanu a constituit-o talentul său (ca să nu spunem geniu!) epistolar. Lipsit de secretare și de dactilografe, cu atât mai mult de aparatură pentru birotică sau de computer, el și-a exersat îndelung acest talent, scriindu-și singur, într-o grafie impecabilă și în mai multe limbi, corespondența enormă pe care i-o impuneau profesia de diplomat și relațiile sale sociale și de familie, rapoartele diplomatice și analizele politice. Impresionează mai cu seamă acuratețea stilului său, care se apropie adesea de valoarea literară a scrierilor unor mari clasici ai literaturii române, între care Eminescu și Caragiale, cu care a fost contemporan. Frază ceremonioasă alternând cu observații de natură

⁴⁰ *Ibidem*, fond Brătianu, dosar 142, f. 9-13 verso.

morală, uneori de o ironie ucigătoare, limpiditate a ideilor exprimate cu o neobișnuită suplețe, impresia de dialog pe care îl poartă cu destinatarul; iată doar câteva dintre observațiile care se pot face asupra stilului epistolar al acestui om ce și-a ignorat, poate cu bună știință, talentul literar.

Pentru a ilustra toate aceste afirmații, dar și pentru valoarea informațiilor de interes istoric pe care le conține, redăm integral o scrisoare⁴¹ din 27 aprilie 1883, prin care Ion Bălăceanu, care conducea pe atunci Legația Regală din Roma a României, îl îndemna, fără să-și ascundă anumite iritări și nemulțumiri, pe vechiul său prieten și respectat prim-ministru, Ion C. Brătianu, să nu mai târăgăneze apropierea totală și definitivă a României de Germania și de Tripla Alianță, care tocmai luase naștere. Din analiza diplomatică și politică cu care își argumentează demersul reținem deocamdată, poate mirați, poate amuzați, că ideea înfrângerii (o dată pentru totdeauna!) a Rusiei nu l-a bântuit numai pe Napoleon Bonaparte sau pe Hitler, ci și pe «Prințul Cancelar» Bismarck... Dar iată traducerea acestei scrisori, redactată în franceză:

Domnule și Drag prieten,

Conform vechilor obiceiuri de loialitate și de fidelitate față de prietenii mei (sunt prea bătrân, din păcate, pentru a le schimba) îmi fac datoria trimițându-vă informații de o reală importanță, fără a mă preocupa de primirea pe care le-o veți face. În timp ce regele Italiei era încă la Viena, v-am telegrafiat că Tripla Alianță era făcută. Această știre v-a determinat să faceți reflecția următoare, însoțită de o ridicare din umeri: «Domnul Bălăceanu nu visează decât alianțe cu Austria!» La fel s-a întâmplat atunci când, la apariția chestiunii Dunării, am prevenit guvernul că Austria va sfârși prin a avea toate puterile, iar noi vom rămâne singuri; m-am simțit cu atât mai rău, cu cât toți ceilalți reprezentanți în străinătate promiteau, la unison, sprijinul puterilor pe lângă care erau acreditați contra Austriei. S-a întâmplat ca unul dintre colegii dumneavoastră să exclame cu această ocazie, în plin consiliu de miniștri: «Domnul Bălăceanu nu mai poate sta la Viena, căci s-a făcut cu totul austriac!» În fine, atunci când dl. Stătescu m-a invitat să-mi spun părerea asupra propunerii Barrere și când i-am schițat modificările care ar putea să o facă acceptabilă, indignarea guvernului nu a mai avut limite și dumneavoastră mi-ați telegrafiat imediat ca să-mi cereți consimțământul să fiu transferat (surghiunit) la Constantinopol. Aceasta nu a împiedicat Conferința de la Londra să introducă, cuvânt eu cuvânt, în propunerea Barrere modificările pe care i le indicasem domnului Stătescu. Dacă amintesc aceste fapte, nu o fac pentru a răspunde acuzațiilor, ci pentru a observa că acestor avertismente nu le lipsea decât faptul că nu veneau de la altcineva decât de la mine. În scumpa noastră țară nu ești un om politic serios dacă nu poți să faci saltul și să cazi apoi în picioare, la tribună. Puținul succes pe care l-am avut la precedentele mele informări nu m-a

⁴¹ *Ibidem*, dosar 149, f. 1-4.

descurajat deloc și nu mă va împiedica să vă împărtășesc și pe viitor ceea ce cred eu că prezintă un oarecare interes pentru dumneavoastră.

Tripla Alianță, de existența căreia dl. Mancini tocmai a anunțat oficial Europa, va fi în scurt timp o cvadruplă alianță, ca urmare a aderării Angliei ... Dar nici ea nu-l satisface încă pe domnul Bismarck, care-și continuă lucrarea pe lângă puteri de rangul al doilea: Spania este deja câștigată, Turcia o va urma docil, apoi vor veni Portugalia, Suedia, etc. Cvadrupla alianță se va numi atunci coaliția! Această coaliție – mai trebuie oare spus? – este dirijată împotriva Franței. Spania, sau Italia ori Portugalia, va pretinde într-o bună zi că Franța o amenință direct sau într-una din posesiunile sale îndepărtate și de îndată coaliția va declara că aceasta a redevenit un pericol pentru pacea Europei și îi va impune dezarmarea. Franța va trebui să se dezarmeze, dar, imediat ce o va fi făcut și primejdia unei alianțe franco-ruse va fi dispărut, Germania se va năpusti cu toate forțele sale asupra Rusiei și o va zdrobi... Politica Europei se va face mai mult ca oricând la Berlin și dl. Bismarck este cel care face cărțile. Am aflat din sursă foarte sigură că acest Jupiter terestru este profund iritat de partidul și de oamenii care sunt acum la putere în România, pe care îi acuză de a se fi înțeles cu Rusia în exterior și cu socialiștii în interior. El vede în revizuirea Constituției un complot dirijat împotriva dinastiei de Hohenzollern, de care ar vrea să se debaraseze pentru a se alia în mod deschis cu Rusia! În acest sens și în acești termeni vorbesc reprezentanții Prințului Cancelar la cabinetele prietene și aliate și nu mai este nevoie să adaug că este prea temut peste tat spre a nu fi în întregime de părerea lui. Lucrarea diplomației bismarckiene a reușit să ne îndepărteze simpatia unor guverne și să întoarcă opinia publică împotriva noastră. Nu există trei miniștri ai afacerilor externe în Europa care să nu fie convinși că rezistența dumneavoastră în chestiunea Dunării este inspirată de Rusia. Aceasta este situația, iar toate călătoriile d-lui Sturza în Germania nu vor schimba nimic; cred chiar că i-au dăunat serios. Cel puțin să-i spană prințului Bismarck: pater, peccavi! (părinte, am păcătuit! n. trad.), altfel va fi mai bine să-l lase în pace. Pacea cu el nu este posibilă decât în condițiile următoare: acceptarea tratatului de la Londra, respingerea mișcării revizioniste (de care acuză guvernul că i-a dat naștere), ruptura evidentă cu revoluționarii (ceea ce în limbaj popular se cheamă a-și tăia singur coada). În lipsa acestora, Germania și aliații săi își propun să exercite o asemenea presiune asupra Bucureștiului încât să determine o adevărată derută politică.

Permiteți unui om care v-a dat câteva probe de atașament sincer și care este decis să vă împărtășească soarta până la sfârșit să vă vorbească cu toată franchețea și în deplină libertate: Eu mereu am prevăzut că prin politica externă se va produce criza care trebuie să decidă asupra sistemului dumneavoastră guvernamental. Politica externă pe care o urmează România de când este independentă și-a produs toate roadele; se poate spune chiar că pe acest teren nu se mai poate comite o greșală! Nu mai aveți nici un moment de pierdut pentru

schimbarea direcției navei al cărui pilot responsabil sunteți: în interior trebuie să vă pronunțați în mod deschis între principiul monarhic și democrație, așa cum o înțelege teribilul dumneavoastră prieten, dl. Rosetti, adică demagogie (nu se poate juca nepedepsit cu focul) – în exterior trebuie jucat cu cărțile pe masă, pentru ca Europa, care este unanim neîncrezătoare față de noi, să știe cine suntem și încotro vrem să mergem. De-o parte, ca și de alta, vă revine onoare să faceți să înceteze orice neînțelegere, pentru a înceta să se mai creadă în subînțelesuri.

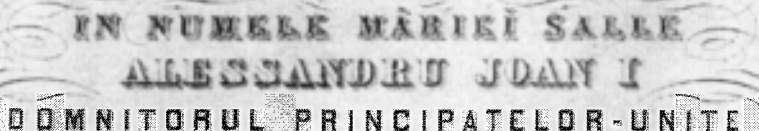
Problema externă este încă și mai gravă decât problema internă; pentru umerii d-lui Sturza este pur și simplu zdrobitoare. Trebuie scoasă țara din înfricoșătoarea izolare în care se află și trebuie adusă pe un drum pe care poate întâlni sprijin și prietenie. Dacă această politică nouă nu este pe gustul domnilor din majoritate, ar trebui dizolvate paisprezece Camere la rând, până când țara, revenindu-și, va fi înțeles, în sfârșit, că salvarea ei are acest preț. Umila părere pe care-mi permit să v-o spun este rezultanta slabei minți cu care cerul m-a dăruit și a treizeci și șase de ani de experiență politică. Pe lângă geniul unui Carp este puțin lucru, recunosc, dar chiar și cea mai frumoasă față din lume nu poate da decât ceea ce are. Apropo de «față frumoasă», nu vi se pare că eu seamăn cu acea sărmană Cassandra care, în mijlocul râsetelor batjocoritoare ale concetățenilor săi, nu obosea să le prezică faptul că Troia va cădea? Nefericita a suportat dubla umilință de a-și vedea prezicerea împlinită și de a fi violată de ruși ... nu de greci! Ceea ce probează că nu e suficient să fii profet și că trebuie să găsești și oamenii care să te asculte.

Cerându-mi iertare pentru libertatea pe care mi-am luat-o în această scrisoare, vă rog să primiți, Doamnăle și drag prieten, asigurarea sentimentelor mele foarte devotate și înnăscute afectuoase.

Cu totul al dumneavoastră

I. Bălăceanu

Împlinirea, la 25 ianuarie 2003, a 175 de ani de la nașterea diplomatului de anvergură europeană Ion Bălăceanu a prilejuit evocarea personalității sale în cadrul simpozionului organizat la Arhivele Naționale ale României și al unei expoziții fotodocumentare. Cele două manifestări omagiale au fost onorate de prezența și comunicările susținute de academicienii Neagu Djuvara și Constantin Bălăceanu Stolnici. Au prezentat, de asemenea, comunicări profesorii universitari Georgeta Filitti și Corneliu Mihail Lungu, precum și cercetătorii Ioana Grigorie și Elena Istrățescu.

SENNUISE

Scandium infallibilis

SIGNALEMENT

Page 47 ans.
Taille 6' 8".
Cheveux Bruns
Yeux Bleus
Front Large
Nose Droite
Bouche Moyenne
Menton Pointue
Visage Rond
Sourcil Epais
Signature du patient

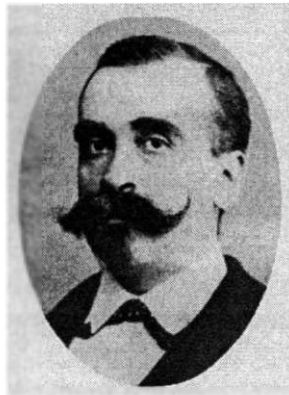
N. 2. 2.

Nº 10867-97

Anni septem a se habuit deinde innotescere fuisse
 La Vieille de S. V. Bouché
 Bouché de S. V. Bouché et S. V. Bouché
 Prof. de S. V. Bouché

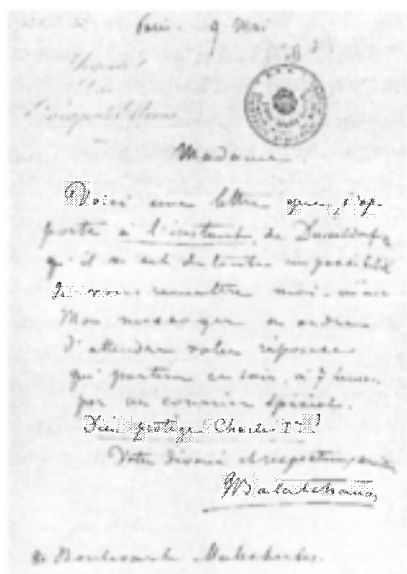
Le present programme a été défini sur

2. *Monilia l. sp. nov.*
Monilia l. sp. nov.

Iancu Bălăceanu – diplomatul
(1822-1914).

Ianco Bălăceano, le diplomate
(1822–1914).

Monsieur,
De Votre Altesse Royale.

Le très. humble et très. obéissant serviteur
D^e Balatchano

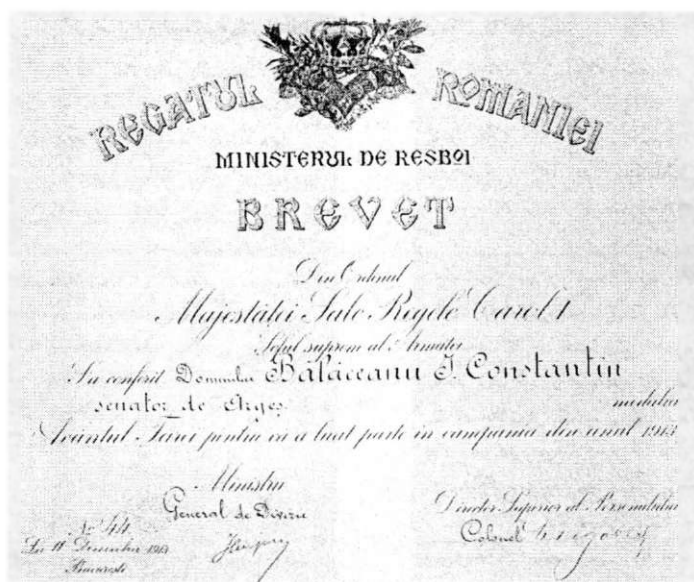
Agent politique Des Principautés
Unies près le Gouvernement
Impérial de France.

Implicarea agentului diplomatic Iancu Bălăceanu în venirea în țară a principelui Carol I de Hohenzollern, 1866.

L'implication de l'agent diplomatique Ianco Bălăceanu dans la venue en Roumanie du prince Charles Ier de Hohenzollern, 1866.

Elena (Lilly) Bălăceanu (1853–1942) împreună cu Rudolf du Mont de Beaufort.
Hélène (Lilly) Bălăceano (1853–1942) avec Rudolf du Mont de Beaufort.

Brevetul medaliei „Avântul Țării” conferită senatorului Constantin I. Bălăceanu pentru participarea la campania din 1913.

Le brevet de la médaille «Avântul Țării» (l'Elan du Pays) accordé au sénateur Constantin I. Bălăceano pour sa participation à la campagne de 1913.

3/15 Juin 1877
645-11692

Buletinul Agent Diplomatic

Vienne

Collection

2008	2763	6563	6701	0220	2772	2611	2666	0572
3251	0946	3725	4097	2450	2796	3421	2730	2209
4370	4190	3463	2122	0722	2403	2405	2402	2401
3041	4004	4027	4677	3251	4786	2771	2703	2772
2665	2630	4572	4762	5494	0225	609	277	2752
2349	3518	3106	5681	4713	4023	4828	3221	2626
1320	1682	5681	2633	2654	2722	4032	5681	2631
0812	1302	5691	1052	2426	2409	1003	2402	0232
1216	3070	4572	4304	4080	1022	4022	2656	2406
3755	5312	4027	4124	4576	2772	2656	2703	2652
4710	2003	5400	1732	2612	4520	4673	2621	2609
0572	307	2402						

Kogălniceanu

Telegramă cifrată adresată de ministrul Afacerilor Străine, M. Kogălniceanu agentului diplomatic la Viena, Iancu Bălăceanu, 1877.

Un télégramme chiffré du ministre des Affaires Etrangères M. Kogălniceanu envers l'agent diplomatique de Vienne, Iancu Bălăceanu, 1877.

Vienne, le 9 Mai 1882. 71

Personnelle.

Monseigneur le Président du Conseil.

Au mois de mai dernier, je me suis déclaré prêt à aller à Constantinople, vous m'avez répondu que j'étais nécessaire à Vienne. ~~Après~~ ^{alors} vous voulez me envoyer en Turquie, dans l'intérêt du pays... et dans le mien propre, ajoutez-vous... ~~Car~~ ^{Car} vous n'avez pas ce qui a produit ce revirement dans vos idées, je ne sors à vous dire qu'aujourd'hui, votre proposition sonne comme une accusation d'avis contraire.

La première bataille de Vienne, j'ai saisi M. Brătianu, Roussin etc. dans leur domicile, les fusiller et dire, après, qu'ils ont péri sur les barricades! Rien de plus simple comme vous le voyez. Le reste de l'histoire, vous le savez... à moins que vous ne l'ayez oublié.

Très agréablement, Monsieur le Président du Conseil, l'adieu. Cause de ma haute considération.

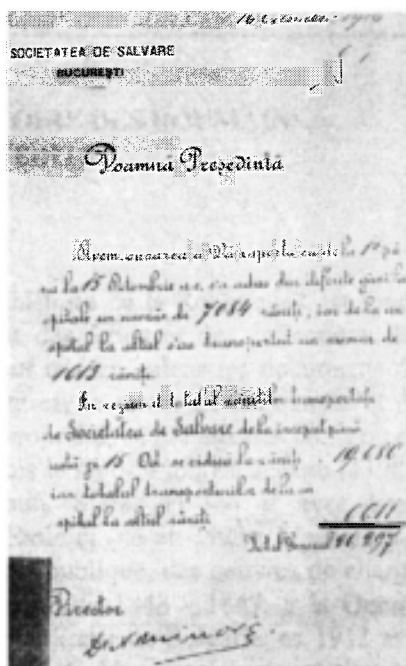
L. Brătianu

Scrisoarea lui Iancu Bălăceanu către prim-ministrul Ion C. Brătianu cu referire la atmosfera diplomatică din capitala Austriei; 9 mai 1882.

La lettre de Iancu Bălăceanu envers le premier-ministre Jean C. Brătianu contenant des renseignements concernant l'atmosphère diplomatique de la capitale autrichienne, 9 mai 1882.

Bilanțul răniților transportați la începutul primului război mondial înaintat președintelui Societății de salvare din București (16 decembrie 1916), Elena (Lilly) Bălăceanu.

Le bilan des blessés transportés au commencement de la première guerre mondiale présenté à la présidente de la Société de Sauvegarde de Bucarest (le 16 décembre 1916) Hélène (Lilly) Bălăceanu.

Testamentul meu.

Din moștenirea mea las nevastă mea soția Ștefania Bălăceanu născută Riegler în plină proprietate casa din comuna Stolnici cu parcul, curtea și toate clădirile ce în-
ăpără în acea parte a proprietății mele. De asemenea dar
soției mele grădina cu pomi fructiferi întreaga curte ale
administrativă mea și toate magaziele, pășunile, grădiniștile
și clădirea principală a administrației.

Casa mea din București Nr. Orlando 4 o las de moștenire
mea soției mele în plină proprietate.

Într-o prezentă declar că cea mai mare parte din mobilierul
stat al casei din București cât și din Stolnici a fost cumpă-
nata de soția mea din 2 apăsare de drept.

Făcut la Stolnici 29 Iunie 1944. - Totuși de mine și autentic
de mine.

Gr. C. Bălăceanu

Testamentul olograf semnat de Gr. C. Bălăceanu prin care lăsa casa din Stolnici (Argeș) și imobilul din București (str. Orlando, nr. 4) soției sale, Ștefania (Riegler) Bălăceanu, 29 iunie 1944.

Le testament holographe signé par Grégoire C. Bălăceanu par lequel il laissait la maison de Stolnici (Argeș) et l'immeuble de Bucarest (4, rue Orlando) a son épouse Stéphanie (Riegler) Bălăceanu. 29 Juin 1944.

LES BĂLĂCEANOS DANS L'HISTOIRE DES ROUMAINS. DOCUMENTS INEDITS

-Résumé-

L'étude "La famille Bălăceano dans l'histoire de la Roumanie" est fondée sur de nombreux documents inédits provenant des fonds et des collections des Archives Nationales de Roumanie. On a surtout mis en valeur les documents du fond de la famille Bălăceano: documents d'état civile (actes de naissances et de baptême, certificats de mariage, documents de propriété, de partage des biens ou de libre circulation dans les Etats européens), depuis le *logofăt* Ion Bălăceano (1798 - 1878), en continuant avec ses fils, Constantin, Stefan et Ion et avec leurs successeurs, Grigore et Constantin Bălăceano-Stolnici (né en 1923). L'article fait une présentation de leur activité dans le domaine public, des oeuvres de charité et de leur participation à la Révolution roumaine de 1848 - 1849, à la Guerre d'Indépendance de 1877 - 1878, à la campagne militaire de Bulgarie, en 1913 et à la Guerre pour l'Unité de la Nation de 1916 - 1919. Une ample présentation est dédiée à la personnalité du grand diplomate européen Iancu Bălăceano (1828 - 1914), ayant pour base documentaire sa correspondance avec le Premier Ministre Ion C. Brătianu.

DUELUL LA ROMÂNI.

REGLEMENTĂRI ȘI CAZURI CELEBRE

Dorina Tomescu

Duelul reprezintă lupta purtată de bunăvoie – după norme bine stabilite – de două persoane, în scopul săvârșirii unui act de dreptate sau reparării onoarei lezate.

La început a fost un obicei practicat de unele seminții germanice și se baza pe credința intervenției divinității în litigiile omenești. Victoria trebuia să fie de parte aceluia care avea dreptate, iar armele decideau acest lucru. Cu timpul acest vechi obicei s-a răspândit în mai toate statele occidentului creștin, fiind admis și de biserică. Așa-numitul duel judiciar avea loc atunci când în fața judecătorului se aducea o anumită învinuire unei persoane. Acuzația era însoțită de depunerea unui gaj – de obicei o mânășă - pe care cel provocat era obligat să o ridice în semn că acceptă lupta¹. În Franța, Filip al IV-lea cel Frumos (1285 – 1314) elaborase chiar un regulament. De asemenea, arena în care se desfășurau duelurile judiciare era prevăzută cu tribune pentru spectatori². Din fericire pentru omenire, odată cu întărirea puterii regale, judecata divină s-a înlocuit treptat cu judecata laică, iar numărul duelurilor judiciare s-a micșorat spre sfârșitul secolului al XIV-lea³.

Cu toate acestea, insuficiența legislativă a condus la soluționarea certurilor pe loc, tot pe calea armelor, nobilii pretinzând că-și fac singuri dreptate. Astfel, apare duelul onoarei, iar luptele devin mai frecvente ca altă dată.

De foarte multe ori, chestiunile de onoare n-au fost decât pretexte neserioase și orice vorbă aruncată în vânt sau o privire îndrăzneată era de ajuns pentru o provocare. Un exemplu elocvent rămâne se pare, faimosul Cyrano de Bergerac, eroul lui Rostand, care se bătea în duel cu aceia care-l priveau, pe motiv că-l sfidau, și cu aceia care nu-l priveau, fiindcă socotea aceasta ca un semn de dispreț⁴. De asemenea, locul de întâlnire putea fi oriunde: un măidan, o piață, o uliță prăfuită sau o pădure; în felul acesta, în perioada 1598 – 1608, în Franța, au murit 8000 de nobili în duel. Pentru a opri acest carnagiu autoritățile laice și bisericești au inițiat măsuri drastice (de la excomunicare la pedeapsa cu moartea). Și totuși, înfruntările de onoare erau la modă în ultimele decenii ale secolului al XVII-lea, și mai mult decât atât, în secolul următor, după Marea Revoluție Franceză, s-a introdus duelul cu pistolul, armă mult mai periculoasă decât spada.

În secolul al XIX-lea continuă moda duelurilor, multe dintre ele având sfârșit tragic, și aceasta în pofida legilor care le pedepseau mai mult sau mai puțin aspru.

¹ Alexandru Cernea, Ștefan Grigore, *Onoarea se spală cu sânge*, în "Magazin Istoric", anul VI, NR. 3 (60) martie, 1972, p. 83.

² I. Tanoviceanu, *Duelul*, București, 1915, p. 21.

³ *Ibidem*.

⁴ I. Tanoviceanu, *op. cit.*, p. 7.

În Franța, în 1837, celebrul procuror general Dupin statornicea o nouă jurisprudență asupra duelului, socotindu-l un delict de drept comun⁵. După noile dispozițiuni au fost judecați în 1874 și doi români care s-au duelat la Fontainebleau: Ghica și Șuțu. În urma duelului cu pistoiul, Ghica a fost împușcat, iar martorii și Șuțu au fost dați în judecată. Șuțu a fost osândit la 4 ani, martorii lui la 3 ani, și la 2 ani martorii lui Ghica, toți fiind considerați complici⁶. Nici în Anglia nu era o legiuire specială a duelului dar moartea unui adversar în luptă era încadrată la omor.

Cazul cel mai interesant îl constituie însă Germania, locul în care își are originea istorică duelul. Aici, legea penală îi pedepsește cu o strășnicie de text unică, pe dueliști. Ar părea paradoxal, dar aici duelurile erau de o frecvență extraordinară, iar represiunea exact invers proporțională⁷.

În alte țări însă dueliștii erau judecați după legi speciale, ca de exemplu în România. Aici legea duelului, ca de altfel instituția însăși a duelului, n-au evoluat mecanic în raport cu moravurile și concepția societății despre onoare – așa cum a fost în alte părți. Duelul în țara noastră a fost considerat de către cei mai mulți “o importatiune străină” adusă din țările apusului în secolul al XIX-lea⁸.

În societatea modernă era de bon ton lupta în duel ca seniorii medievali, deși nu se recunoștea individului prerogativa pe care o avea seniorul feudal, de a-și face singur dreptate.

Cea dintâi legiuire contra duelului la noi a fost în Moldova, în tirupul lui Mihail Sturdza (1834 – 1849). Legea, trecută prin obșteasca adunare, a fost întărită prin opis domnesc la 16 martie 1842, și prevedea în articolul 1 că “duelul e o faptă nelegiuită și că dregăturile sunt îndatorate a lua cele mai aspre măsuri sau pentru a-l preîntâmpina sau pentru a aresta pe făptuitori”⁹. În articolele următoare erau enumerate pedepsele – egal de aspre – pentru dueliști, cât și pentru martori. În Codul Penal pus în aplicare de la 1 mai 1865, duelul este considerat delict special (Secțiunea IV, Despre duel, art. 258-261), iar legiuitorul român, pe lângă codul prusian de la 1851 a avut în vedere și legea belgiană asupra duelului din 1841.

În art. 258 se prevedea sancțiunea pedepsei cu închisoarea de la 15 zile până la 6 luni și cu amendă de la 200 până la 1000 de lei pentru dueliști.

Articolul 259 pedepsea cu închisoarea de la 15 zile până la 4 ani, când dintr-un duel ar fi rezultat moarte sau răni.

Art. 260. dacă luptătorii se vor bate la duel fără secundanți ori martori sau dacă regulile hotărâte de martori ori de secundanți nu se vor fi respectat și dacă din acest duel a rezultat moartea sau rănirea unuia, culpabilul se va pedepsi după

⁵ Ion I. Nedelescu, *Codul onoarei și regulile duelului*, 1926, p. 25.

⁶ *Duelul Filipescu – Lahovary înaintea Curței de Apel din București. Rechisitoriul Procurorului general D-nu Ștefan Stătescu*, București, 1898, p. 39.

⁷ Ion I. Nedelescu, *op. cit.*, p. 30.

⁸ I. Tanoviceanu, *op. cit.*, p. 4.

⁹ D.G. Negulescu, în “Dreptul”, nr. 24/1894, p. 160.

dispozițiunile generale cuprinse în această lege asupra omorului sau alte răni corporale (c.p. art. 234, 238–240).

Art. 261 – Când un militar se va bate în duel cu un individ care nu este militar se va supune jurisdicțiunii ordinare a tribunalelor civile¹⁰.

Printre primele cazuri în care s-au aplicat textele de lege privitoare la pedepsirea duelului (precum și interpretarea înțelesului acestor texte în ceea ce privea pe martorii luptei) a fost dosarul I. Isvoranu – I. Heliade-Rădulescu, din 1872. Atât ei, cât și martorii lor au fost dați în judecată și în cele de urmă achitați de către tribunalul Ilfov. Un alt caz în care Tribunalul Ilfov intervine este cel legat de duelul dintre căpitanul Drugănescu și căpitanul Vidrașcu. Drugănescu Nebunul se trăgea dintr-o familie de boieri. I se spunea așa pentru că în copilărie ar fi provocat un incendiu în București; la 1847, pe când locuia în Strada Carol, pe lângă Biserica Sf. Dumitru, voind să împruște o vrabie, a tras în acoperiș iar fitilul cu câlți cu care erau fixate alicele fiind aprins, focul s-a întins incendiind mai multe case. O neînțelegere la un joc de cărți cu căpitanul Vidrașcu a condus la insulte, injurii și palme și în cele din urmă la duel. Lupta desfășurată în grădina Casei Manu a fost inegală pentru că Drugănescu nu știa să mănuiască spada, așa că fiind străpuns în ficat, a decedat. La acest duel a asistat și Dr. C.D. Severeanu care ne povestește în amintirile sale că a fost “mult timp șicanat de parchetul de Ilfov”¹¹.

Dar nu toate duelurile se terminau tragic, unele erau chiar ușor amuzante, în desfășurarea lor. Astfel, tot doctorul Severeanu povestește despre un duel, la care el a asistat ca medic, desfășurat între doctorul Carol Davila și sublocotenentul Apostolescu. În urma unui incendiu care afectase mansarda spitalului militar în Str. Știrbey – Vodă, dr. Davila, în calitate de director general al Serviciului Sanitar al Armatei interzisese fumatul în spital și mai ales în mansardă. La o inspecție neanunțată, Davila îl găsește pe sublocotenentul Apostolescu, instructor militar al elevilor Școlii de medicină, fumând. Davila, care era foarte violent, i-a smuls țigara și l-a frecat cu ea pe obraz. Era o insultă pentru ofițerul respectiv. La ordinul ministrului de război, general I. Emanoil Florescu, Apostolescu îl provoacă la duel pe doctorul Davila. Toate formalitățile s-au făcut după codul duelului, iar lupta s-a desfășurat la Băneasa, arma utilizată fiind pistolul.

Davila a tras un foc în aer; ofițerul a očit, a tras și glonțul s-a dus aiurea. Al doilea foc Davila îl trage tot în aer, ofițerul ochește, trage ... fără efect. După a doua descărcătură, Apostolescu însă cade în genunchi, a început să plângă și să ceară iertare lui Davila¹².

Un caz mai complicat a fost cel petrecut la Botoșani în 1893. Alexandru Medvay era prieten cu Eugen Brodschi (ambii din Galiția). Acesta profitând de încrederea amicului său și de lipsa lui de la căminul conjugal, îi ademenește soția, cu

¹⁰ C. Hamangiu, *Codul de audiență. Codul penal din 1 Maiu 1865 cu modificările din 1874, 1882, 1882, 1893, 1894, 1895, 1900, 1910 și 1912*, p.19.

¹¹ C.D. Severeanu, *Din amintirile mele. 1853 – 1929*, vol. II, București, 1929, p.230.

¹² C.D. Severeanu, *op. cit.*, p.229.

care era de multă vreme în relațiuni și pleacă cu ea în Ungaria; după o perioadă se reîntorc. La prima întâlnire cu Medvay, însă e pălmuț și provocat la duel. Ambele părți sunt de acord că ieșirea pe teren este inevitabilă. Lupta a avut loc pe moșia unui prieten comun celor doi adversari (la Burdujeni, jud. Botoșani). După ce s-au schimbat trei focuri de pistol, Medvay, soțul ultragiāt este rānit mortal. Cazul este adus înaintea justiției și omorātorului îi sunt aplicate dispozițiile speciale – privitoare la omuciderea din duel – doi ani de închisoare corecțională, iar pe martori și medici îi achită, participarea lor neconstituind o complicitate¹³. Sentința a fost întărită de Curtea de Apel din Iași și de Înalta Curte de Casație din București. Era pentru prima dată când se punea chestiunea responsabilității martorilor.

Această primă jurisprudență s-a menținut și cu prilejul judecării celui de al doilea fapt, cu consecințe tragice – duelul Filipescu – Lahovary din 1897.

Nicolae Filipescu (1862 – 1916), urmaș al unei vechi familii boierești, licențiat în drept la Paris, era din 1883 un apărător fervent al Partidului Conservator din care făcea parte. Publicist și proprietar al ziarului “Epoca” (1885), Nicolae Filipescu se lansează într-o campanie împotriva guvernului liberal.

Gh. Em. Lahovary (1854 – 1897) era de asemenea, licențiat în drept la Paris. A lucrat în diplomatie până în 1885, când a devenit proprietarul ziarului “L’Independence Roumaine” în paginile căruia duce de asemenea o violentă campanie contra guvernului liberal. În anul 1897, ziarul său susținea însă politica liberală.

În urma unei polemici personale violente cu Nicolae Filipescu și ziarul “Epoca”, Lahovary este provocat la duel.

Motivul ofensei a fost articolul intitulat “Deux politiques”, apărut în ziarul lui Lahovary, prin care acesta îi reproșă lui Filipescu că are două politici: “într-o circumstanță a fost într-un sens și în alta în alt sens”¹⁴.

Având un presentiment, Lahovary dă o declarație în scris, prin care propune să se facă o împăcare, recunoscând că n-a avut nici un fel de intențiune ca să ofenseze... că a făcut numai polemică de jurnal contra politicii lui Filipescu¹⁵. De asemenea, martorii săi, Th. Văcărescu și Isvoranu, au declarat că onoarea lui Nicolae Filipescu nu era atinsă. George Lahovary mai avusese o chestiune identică cu Costa-Foru care îl provocase (martorii au susținut că nu e loc de duel). Dar cum Costa-Foru nu renunța, ba mai mult l-a și lovit pe Lahovary, onoarea trebuia scăldată în sânge. Fiind constrâns să se bată, a avut norocul să se dueleze cu spada într-un câmp deschis, ținându-se în gardă și reușind să-l rănească ușor pe adversarul său.

De data aceasta însă norocul l-a părăsit. Terenul ales a fost o sală de scrimă unde Filipescu mergea deseori, în schimb era necunoscută lui Lahovary¹⁶. În sală, după 30 de secunde, Lahovary era cu spatele la zid. Adversarii au fost din nou puși

¹³ Ion I. Nedelescu, *op. cit.*, p. 48.

¹⁴ Duelul Filipescu – Lahovary înaintea Curtei de Apel ..., p. 27.

¹⁵ *Ibidem*, p. 34.

¹⁶ *Ibidem*, p. 33 – 35.

în gardă și la reluarea celei de-a doua reprize spada lui Filipescu a intrat cu 20 cm. în corpul adversarului. Lahovary a murit în brațele valetului său Rudet și ultimele lui cuvinte au fost: “ils m’ont assassiné.”

În procesul care a urmat erau dați în judecată: Nicolae Filipescu ca autor precum și cei doi martori, Victor Ionescu și Alexandru Săulescu. Acuzațiile aduse martorilor erau: insuficiența ofensei și locul ales pentru luptă: “sala întreagă era de 12 m., avea de o parte o sobă și avea paralele de cealaltă; deci, la spatele fiecăruia nu erau nici 4 metri. Prin urmare, într-o sală de arme de 12 metri, nu poate, nu trebuie să se facă un duel”¹⁷.

În vara anului 1898, se dădea următoarea sentință: Nicolae Filipescu era osândit la 6 luni închisoare și 1 leu despăgubire către partea civilă care se desistase, iar martorii au fost achitați¹⁸. Concluzia era că martorii nu pot fi considerați complici, și nu puteau fi pedepsiți pentru fapta lor, întrucât nu exista o anume dispozițiune în Codul penal.

La începutul secolului al XX-lea, duelurile au continuat chiar dacă rezultatele tragice precum cele din întâlnirile Drugănescu-Vidrașcu sau Filipescu-Lahovary, le-au cam tăiat pofta de duel “cavalerilor” moderni.

O polemică în presă constituia încă un motiv de provocare la duel prin anul 1918. Personajul principal era I.G. Duca. El povestește în amintirile sale, ca pe un episod comic, despre singurul duel din viața sa, adversar fiindu-i chiar vărul său Grigore Filipescu care pe atunci făcea politică de partea lui Averescu¹⁹. O notă apărută în ziarul liberal “Mișcarea” îl ironiza pe Filipescu pe care îl îndemna să-și facă datoria pe front și nu să stea la Bacău și să comande acolo măturătorii de stradă (aluzie la slujba pe care i-o încredințase Averescu). Deși autorul acelei note nu era I.G. Duca, totuși el primește o scrisoare plină de insulte triviale din partea lui Grigore Filipescu. “Cu tot disprețul pe care mi l-a inspirat întotdeauna instituțiunea aceasta anacronică și perimată a duelului, a trebuit prin urmare – spune Duca – să ridic nănușa și să-i trimit martori”²⁰. Este ales Pherekyde considerat “expert în domeniu”, un mânuitor de spadă temut și Mârzescu. Martorii lui Grigore Filipescu erau Costică Hiott și Zizi Cantacuzino.

Locul de desfășurare era via lui Kilimoglu de la Copou, acolo unde avusese loc și duelul lui Vintilă Brătianu cu Dr. Lupu²¹. Arma aleasă de ofensat (I.G. Duca) a fost pistolul. Pe drumul spre Copou, Duca face imprudență să-i mărturisească lui Pherekyde că el era hotărât să tragă în aer, fiindcă nu dorea nici măcar rănirea vărului său, ceea ce era să ducă la retragerea martorului său care nu considera duelul o parodie, ci un lucru grav și serios. “Pe teren – povestește Duca - ne-a amuzat pe toți prin gravitatea încruntată cu care a procedat la tot ritualul duelului:

¹⁷ *Duelul Filipescu – Lahovary înaintea Curtei de Apel ...*, p. 25.

¹⁸ C. Bacalbașa, *Bucureștii de altădată*, vol. II, 1885 – 1901, p. 226.

¹⁹ I.G. Duca, *Amintiri politice*, vol. III, München, 1982, p. 133.

²⁰ *Ibidem*.

²¹ *Ibidem*.

măsurătoarea distanței, verificarea armelor, comandamentul etc.”²². În sfârșit, cum nimeni nu a fost rănit, duelul respectiv ar putea fi socotit ca o simplă chestiune de “bon ton”.

După primul război mondial, un alt caz avea să suscite interesul opiniei publice – duelul dintre Lascăr D. Zamfirescu (fiul scriitorului și politicianului Duiliu Zamfirescu) și căpitan(r) D.D. Maican, din iarna anului 1921. S-au schimbat câte trei focuri de pistol pentru o ofensă neînsemnată. Lascăr Zamfirescu a fost rănit aparent grav la cap și cu toate îngrijirile medicale, a murit după 5 zile²³. Curtea de Apel din București îl va condamna pe D.D. Maican la 2 luni închisoare corecțională potrivit art. 259 din Codul penal. Deși Duiliu Zamfirescu renunțase la orice pretenție și chiar declarase că s-a împăcat cu adversarul fiului său, Maican rămâne cu pedeapsa (recursul său la Curtea de Casație a fost respins în 31 ianuarie 1922). Din păcate la ieșirea din penitenciar s-a sinucis²⁴.

După aceste evenimente un imens scandal apare în ziare cu numeroase calificative precum: “barbarie”, “anacronism”, “stupidități”, “ruginitură medievală”. S-au propus penalități mai aspre contra duelului.

Câțiva ani mai târziu, prin 1926, unul dintre “specialiștii” în dueluri, avocatul Ion I. Nedelescu, considera că era nevoie ca opinia publică să aibă posibilitatea cunoașterii complete a principiilor și regulilor sub scutul cărora trebuie să se desfășoare afacerile de onoare. De aceea el publica “Codul onoarei și regulile duelului”. Folosindu-se în special de “Essai sur le duel” al contelui de Chatauvillard, dar și de bibliografia existentă până atunci, autorul elaborează prima lucrare în românește referitoare la duel. În cele 130 de articole, autorul se referea la: ofense, felul armelor, cartel, martori, duelul cu spada, pistolul, sabia, sau duelurile excepționale²⁵.

În primul rând, nu oricine putea să provoace și să se dueleze, după cum nu oricine poate servi ca martor. Femeile nu erau admise, minorii sub 21 de ani și rudele până la gradul al treilea; maximul vârstei adversarilor era de 60 de ani. Erau nedemni a se bate: condamnații, imoralii, perversii, cei care au refuzat vreodată să se bată etc.

Ofensele sunt clasificate în trei categorii: I - ofensa simplă; II - ofensă gravă sau ofensă cu insulte sau calomnii; III - ofensă cu lovire sau rănire. Primele două categorii se săvârșesc prin fapte, cuvinte și omisiuni intenționate²⁶.

Ofensatul din prima categorie are dreptul să aleagă armele, cel din categoria a doua are dreptul să aleagă duelul și armele luptei, iar cel din categoria a treia alege, armele, duelul și distanțele.

²² *Ibidem*, pag. 134.

²³ Ion I. Nedelescu, *op. cit.*, p. 53.

²⁴ *Ibidem*, p. 55.

²⁵ *Ibidem*, p. 59.

²⁶ *Ibidem*, p. 66.

Informații importante putem afla și despre felul armelor în articolele 13-14. Deci, armele legale erau: spada, pistolul și sabia (aceasta poate fi refuzată de agresor dacă este ofițer în retragere sau dacă este civil) și trebuiau să fie în perfectă stare de întrebuințare.

Orice duel trebuie să aibă loc în 48 de ore (art. 23), iar următoarele explicații, scuze, recomandări cât mai repede posibil, deoarece, făcute pe teren pot fi considerate ca tardive și respinse ca atare²⁷.

Un capitol separat este dedicat martorilor: câte doi pentru fiecare combatant pentru duelul cu sabie și cel cu pistolul și câte unul singur la duelul cu spada. Lor li se acorda o atenție deosebită fiind considerați "judecători suverani ai afacerii de onoare ce li s-a încredințat. Ei verifică natura și valoarea ofensei, decid cui aparțin armele, care vor fi distanțele și în ce condiții se va dezbate lupta și cine va conduce. Fixează locul, data și ora ieșirii pe teren. Dar prima lor îndatorire era aceea de a mijloci împăcarea părților pentru că ieșirea pe teren era soluția extremă. Însăși legea penală acorda un rol important martorilor în duel, considerându-i arbitri ai luptei (asistența lor nu era oprită de legiuitor) utilitatea lor fiind recunoscută prin articolul 260 cod penal.

În duelul cu spada, arma trebuia să fie în perfectă stare și să întrunească toate condițiile: lamă din oțel, lungimea de 86-87 cm, perfect dreaptă, triunghiulară și rigidă, cu gardă din oțel cu diametrul de 12-14 cm.²⁸; greutatea totală să nu treacă de 550 grame. Lamele spadelor nu pot fi ascuțite sau știrbite. Terenul de luptă trebuie să fie egal, neted, larg de 4-5 m. și lung de cel puțin 20 m.; ar trebui să fie de vreo 34 m²⁹ pentru a îngădui retragerea în adâncime, conform regulilor scrimei.

În ceea ce privește duelul cu pistolul³⁰, autorul Codului Onoarei recomandă instrucțiunile admisibile după Codul Contelui du Verger Saint Thomas ("Nouveau code du duel"). Astfel, în duelul "de pe loc", după ce martorii au ales terenul cel mai potrivit, se marchează locul trăgătorilor la distanța de 15 – 35 pași (15 – 27 m.). Locurile sunt trase la sorți. Pistoalele trebuie să fie necunoscute luptătorilor, dar să facă parte din aceeași pereche. După ce s-a dat comanda foc, primul trăgător trebuie să tragă într-un minut de la comandă, iar al doilea într-un minut de la focul adversarului. Dar ce se întâmplă dacă unul dintre adversari trăgea în aer? (vezi duelul Davilla – Apostolescu sau I.G. Duca – Grigore Filipescu). Tragerea în sus era considerată blamabilă. După un prim foc tras în aer, martorii îl întreabă dacă are de gând să facă la fel și cu al doilea foc. Dacă răspunsul este da, martorii stăruiesc pe lângă celălalt combatant să nu tragă asupra unui om care nu se apără. Iar dacă acesta refuză, duelul continuă în condițiunile impuse de împrejurări (în

²⁷ *Ibidem* p. 83.

²⁸ *Ibidem*, p. 105.

²⁹ *Ibidem*, p. 107.

³⁰ *Ibidem*, p. 117.

duelul Davila – Apostolescu, primul a tras în aer de două ori, iar adversarul său a tras de două ori și nu l-a nimerit).

Numărul gloanțelor ce se pot schimba, în general va fi pus în legătură cu gravitatea ofensei (un glonț, două sau trei), dar cel mai bun lucru ar fi însă să nu se tragă mai mult de două gloanțe.

Duelul cu “foc de voie” în care trăgătorii sunt așezați spate în spate, nu se mai uzitează în perioada anilor 1925 – 1926.

Mai existau duelul la semnal (acesta consta în trei lovituri de palme – la a treia lovitură trebuiau să tragă simultan). Spre deosebire de această formă de duel mai exista duelul cu foc rapid³¹, la care conducătorul luptei comanda: “Foc”, apoi bătea din palme de trei ori pronunțând cu glas tare: “una, două, trei.” După ce se comanda prima lovitură și până se dădea a treia lovitură, se trăgea.

În regulile acestui cod nu intra duelul cu revolverul, deși această armă se impunea tot mai mult din cauza lipsei de pistoale speciale; el era considerat ca un duel excepțional alături de cele în care erau folosite: carabina, pușca, cuțitul, pumnalul sau alte arme. Un duel excepțional este considerat și cel cu sabia, deci aceasta se poate refuza, ca armă de duel.

Ofițerii activi nu puteau avea o chestiune de onoare de rezolvat între ei fără aprobarea comandantului, era de părere generalul Gh. Cantacuzino într-o scrisoare trimisă avocatului Nedelescu.

Codul onoarei și regulile duelului a fost primit cu interes de “specialiștii în materie” precum Victor Bilciurescu, generalul Cantacuzino, Mihail Pherekyde și alții. Ei considerau că dueliștii vor fi cât va fi lumea, puțini, dar totuși vor fi și, aceloră le trebuie un cod după care să se dueleze³².

Într-adevăr, duelurile se vor ține și în continuare, dar și legea penală devine mai severă. Astfel, în Codul penal din timpul lui Carol al II-lea, promulgat la 17 martie 1936, duelul era sever reprimat, atât în ceea ce privește pe combatanți, cât și pe martori și medici.

Și cu toate acestea, propunerea pe care o făcea Schopenhauer mai demult ar fi fost, poate, cea mai bună metodă de a pune capăt duelurilor. Acesta spunea: “Oricine provoacă la duel sau primește provocarea să fie, ziua mare bătut în piața publică, cu nuiiele à la chinoise, și anume provocatorul și primitorul provocării cu câte 12, iar secundanții cu câte 6”³³.

³¹ Ion I. Nedelescu, *op. cit.*, p. 128 – 129.

³² *Ibidem*, p. 165.

³³ I. Tanoviceanu, *op. cit.*, p. 45.

LE DUEL CHEZ LES ROUMAINS. REGLEMENTS ET CAS CÉLÈBRÉS

- Résumé -

Le duel, comme réparation de l'honneur lésé, est pratique en Roumanie dès commencement du XIXème siècle. En même temps apparaissent des lois spéciales pour la sanction de ceux qui le pratiquaient. Ainsi la première loi contre le duel apparaît en Moldavie au temps du règne du prince Michel Stourdza (1834-1839) et en suite le Code Pénal de 1865 considérait le duel comme délit spécial.

Parmi les premiers cas d'application de la loi concernant la punition du duel a été le dossier I. Isvoranu - I.Heliade – Rădulesco de 1872. Autant eux que leurs témoins ont été jugés, mais en fin acquittés par le Tribunal d'Ifov.

Par leur fin tragique deux duels sont resté célèbres en choquant l'opinion publique. Ainsi, un fort impact l'a eu le duel contre Nicolas Filipescu, le propriétaire du journal „Epoca”, et Georges Em. Lahovary, le propriétaire du journal „L'Indépendance Roumaine”, de 1897. Comme suite du duel au sabre Lahovary mort. Son partenaire et les témoins seront acquittés à la fin du procès intenté par le tribunal.

Un autre cas, de même ayant une fin tragique, l'a constitué le duel entre le capitaine D.D. Maican et Lascar Zamfirescu (le fils de l'écrivain Duiliu Zamfirescu) de l'hiver 1921. L'arme du duel a été le pistolet, et comme suite des blessures Lascar Zamfirescu mort. Son adversaire reçoit deux mois de détention et à la sortie de la prison il se suicide.

Ces événements ont provoqué un immense scandale dans la société roumaine, beaucoup de personnes proposant des peines plus dures.

Dans cette atmosphère apparaît en 1926 une première oeuvre roumaine nommée “ Le Code d'honneur et les lois du duel “, l'auteur essayant d'expliquer les principes d'une affaire d'honneur.

Considéré comme un import de l'Occident, la mode du duel, en Roumanie appartient à la mentalité spécifique de la société moderne.

PERSONALITATEA ȘI OPERA DOMNITORULUI AL. IOAN CUZA REFLECTATĂ ÎN MEDALISTICĂ

Katiușa Pârvan
Mariana Neguțu

În galeria celor mai îndrăgite personalități ale poporului român, Al. Ioan Cuza ocupă un loc de frunte. Tinerețea, devotamentul față de idealurile naționale, participarea la toate mișcările democratice și revoluționare, tradiția unionistă a familiei, cinstea și corectitudinea în fața corupției din anii luptei pentru Unire și nu în ultimul rând abnegația cu care a luptat pentru realizarea obiectivelor pașoptiste de modernizare a Principatelor, demnitatea în momentul abdicării și suferința exilului pe care nu l-a întrerupt în ciuda imensului dor de țară, pentru a nu provoca tulburări la începutul noii domnii și permanenta iubire sinceră afirmată față de cei mulți, sunt doar câteva din calitățile și acțiunile sale, ce l-au așezat sus de tot în inima și memoria românilor, alături de alți foarte îndrăgiți eroi ai neamului, Ștefan cel Mare și Mihai Viteazul¹.

Memoria metalului a făcut să dăinuie peste veacuri chipul și faptele sale, prin numeroase medalii, multe din ele păstrate la Muzeul Național de Istorie a României.

Pornind de la subiectele, stilistica și autorii lor, am grupat medaliile dedicate domnitorului și realizărilor sale în trei etape. În prima etapă - 1857 - 1862 - am încadrat medaliile bătute pentru comemorarea acțiunilor de susținere a luptei unioniste, precum și pe cele emise imediat după alegeri. A doua etapă - 1862 - 1865 - cuprinde cele mai frumoase piese, bătute de elita gravurilor din Paris; medaliile ce au comemorat realizările domnitorului și colaboratorilor săi apropiați, precum și decorațiile, medaliile-decorații și proiectele lor, aceste specii reprezentând o manifestare a independenței statului nou creat, ce l-a preocupat permanent pe Cuza, încă din 1860.

Ultima etapă cuprinde *medaliile postume*, executate pentru comemorarea morții domnitorului și a unora din operele lui, precum și medalii pentru baterea cărora s-a folosit efigia sau numele său.

I. 1857 - 1862

Primele medalii din catalog sunt legate de activitatea adunărilor electivă care l-au votat în unanimitate pe Cuza, adunări din care a făcut parte și el, ca

¹ Într-un articol din ziarul "Timpul" (an II, nr. 221, p. 2, din 29 septembrie 1877) se afirma "Să nu ne îndoim că la Plevna, alături de glorioasele umbre ale lui Mihai Viteazul și Ștefan cel Mare, stă și umbra lui Alexandru Ioan ca să binecuvinteze pe eroii noștri care înfruntă Semiluna cu bărbăția strămoșească [...]. Pata s-a șters de pe drapelul țării de vitejii noștri ostași, care grație lui Alexandru Ioan combăteau ca oameni liberi iar nu ca clăcași"; Grigore Chiriță, *Armata, detronarea lui Cuza Vodă și Carol de Hohenzollern* (II), p. 1125, nota 49, în RI, tom III, nr. 11-12, 1992, pp. 1123-1141.

deputat de Covurlui. Cea dintâi piesă prezentată este o mică medalie cu toartă (15 mm), bătută din aur și argint la Paris. La inițiativa deputatului Cristian Tell, piesa urma să comemoreze istoricele adunări de la Iași și București, din 7 și 9 octombrie 1857, care s-au pronunțat în unanimitate pentru Unire. Exemplarele din aur s-au oferit delegaților străini și șefilor celor două adunări². În colecțiile Muzeului Național de Istorie a României se păstrează exemplare din aur, argint, bronz și bronz aurit, cu toartă și fără, cu diamenul și, în cazul pleselor din metal prețios, greutate diferite. Considerăm exemplarele din bronz și bronz aurit piese apocrife, bătute într-un atelier local dintr-una din capitale - "medalii populare" distribuite maselor largi cuprinse de bucuria acelor zile sau mai târziu pentru colecționari³.

Din anul 1857 datează și insigna de deputat în Adunarea Ad-hoc a Moldovei, pe care cu siguranță a purtat-o și Cuza. Insigna, ce trebuia să fie din argint aurit, a fost comandată de caimacamul Moldovei, N. Vogoride, ca semn distinctiv pentru deputații care au luat parte la adunarea electivă de la Iași, din 7 octombrie 1857. Astfel de insigne s-au bătut și mai târziu, pentru colecționari, după ștanțele originale⁴.

În anul 1859, dubla alegere a colonelului A.I. Cuza a produs un entuziasm general, manifestat și prin emiterea unor medalii comemorative, o bună parte din ele păstrate la Muzeul Național. Prima dintre acestea (cat. 9), pe care o considerăm o medalie oficială, bătută poate prin grija guvernului sau Adunării țării, s-a emis pentru comemorarea primei întruniri a celor două Camere reunite după alegeri, fiind cunoscută sub numele *Deputatul este inviolabil*. Este opera unui gravor consacrat, cu siguranță străin. Impresionează prin simplitatea și acuratețea reprezentărilor și prin calitatea execuției; pe avers apar scuturile accolte cu stemele

² Congresul de la Paris din 1856 hotărâse convocarea adunărilor Ad-hoc pentru consultarea voinței populare. Aceste adunări democratice, din care urmau să facă parte reprezentanții tuturor stărilor, deci și deputați clăcași, au creat o stare de entuziasm general, care s-a dorit comemorată prin minimedaliile prezentate.

³ Se poate ca aceste exemplare din bronz să fi fost contrafaceri "patriotice", realizate mai târziu cu ocazia unor comemorări sau pentru colecționari; vezi O. Iliescu, *O medalie inedită a principelui Moldovei Mihail Sturdza (1839)*, pp. 271-272, în "București. Materiale de istorie și muzeografie", XII, București, 1997, pp. 266-272. Autorul amintește afirmațiile lui George Severeanu care, la 1904, susținea că l-a depistat (dar nu-l numea) pe creatorul unor medalii apocrife complet inventate pentru a înșela buna credință a colecționarilor, fiind de părere că acest "creator" a fost anticarul și editorul de medalii Șaraga din Iași, autor de medalii populare, bătute între 1849-1913. Nu respingem cu totul ideea; se știe că Șaraga "a tras" din numeroasele medalii populare "inițiate și editate de el splendide ediții mărite, pentru muzee și colecții, unele din ele turnate în metale prețioase"; I. Massof, *Strădania a cinci generații. Monografia familiei Șaraga*, Biblioteca evreiască. *Contribuții la istoria evreilor în România*, București, 1941, p. 68. De asemenea, este cunoscută practica folosirii modelelor executate de gravori renumiți pentru producții populare ulterioare, semnate sau nu; vezi Katiușa Pârvan, *Opera medalistică a sculptorului Constantin Kristescu*, în "Acta Moldaviae Meridionalis", II, Vaslui, 1993-1998, pp. 294-305, unde este prezentată o astfel de "imitație" lucrată în atelierul gravorului bucureștean Carniol, și el autorul a numeroase medalii populare.

⁴ *Catalogul medaliilor moldo-române cunoscute de la anul 1600 până la 1906*, în BSNR III, pp. 18-19.

celor două principate (dextra stema Moldovei, senestra stema Țării Românești), surmontate de o coroană princiară; se cunosc exemplare din argint și bronz.

Următoarele două medalii din catalog au pe avers portretul domnitorului Cuza, prezentat $\frac{3}{4}$ spre stânga, cu favoriți mari, purtând uniforma de gală și o mantie îmblănită pe umeri. Ambele, datate 1859 (5/24 și 24 Ianuarie), s-au bătut, evident, pentru comemorarea dublei alegeri a lui Cuza, fapt remarcabil pentru țările române care reușiseră să ocolească hotărârile Conferinței de la Paris, în favoarea lor.

Prima dintre ele (cat. 10), cunoscută sub numele *5-24 Ianuarie 1859*, prin execuția îngrijită și reprezentările clasice, este o medalie oficială⁵. Pe avers este redat portretul lui Cuza dinaintea alegerilor (descriș mai sus), întâlnit pe fotografiile, litografiile și medaliiile din anul 1859. Legenda este exprimată în stilul și cu ortografia epocii.

Reversul medaliei este interesant, determinându-ne să atribuim piesa unui atelier și gravor străin. Legenda **DUMNEDIEU PROTÉGÉ ROMANIA**, seamănă izbitor cu legenda medaliei bătută în 1857 la Paris din inițiativa deputatului muntean Christian Tell (cat. 1-5), fiind o traducere în limba română a legendei, **DIEU PROTÉGÉ LA ROUMANIE**. Alegoria de pe revers – cele două tinere simbolizând principatele, foarte asemănătoare cu cea de pe medalia dedicată caimacamilor Sturdza și Panu, bătută tot în 1859 și executată după modelul gravurului Farochon din Paris, ne duce cu gândul la un autor comun⁶. Aceste observații ne-au determinat să atribuim piesa gravurului parizian Farochon, care poate fi și autorul medaliei din anul 1857 (cat. 1-5).

Medalia următoare (cat. 11-12), din plumb și aliaj tipografic cu mult plumb, este executată foarte imprecis. Portretul lui Cuza – o variantă a celui dinaintea alegerilor, cu favoriți, în costum de gală și mantia îmblănită pe umăr – este redat grosier, detaliile fiind destul de greu lizibile. Reprezentările nu au relief pe revers, cele două scuturi ce flanchează legenda, sunt aproape ilizibile. Legenda de pe avers redă numele și titlul lui Cuza, precum și numele țării într-o formă deosebită, singulară pentru medalistica sa (**ALEKSANDRU...PRINZUL MOLDO-ROMANII**), formă cu o rezonanță mai degrabă ruso-germană decât franceză, cum ar fi de așteptat. Oricare ar fi originea gravurului, observațiile de mai sus, precum și legenda incorectă de pe revers (**AGUNGE** pentru *ajunge*), atribuie medalia unui gravor străin, nefamiliarizat cu limba română sau unui “meșter” local începător, mai puțin priceput. Piesa poate fi încadrată în categoria medaliilor populare, prin execuția mai mult decât modestă, compensată de elanul patriotic, mobilizator și încrezător, ce se degajă din legendă. De altfel, este cunoscut faptul

⁵ Nu apare în cataloagele de referință, există în colecții muzeale, dar nu a fost publicată în extenso.

⁶ MPR, pp. 52-53. Parizianul Jean Baptiste Eugène Farochon (1812-1869), gravor și medalist, a fost elevul lui David d'Angers; în 1835 a obținut “Grand Prix” la Roma pentru gravura de medalii. În perioada 1833-1868 a expus numeroase lucrări la Salonul din Paris; Constanța Știrbu, Ana Maria Velter, Katiușa Părvan, Simona Boicescu, Doina Ciobanu, *Evenimente și personalități românești în operele unor medaliști străini*. Catalog de expoziție, București, 1993, p. 18.

că medalia s-a bătut pentru a fi distribuită la țărani⁷. Datorită rarității acestei medalii și materialului din care este executată (plumb), ne punem întrebarea dacă nu avem de-a face doar cu un proiect nerealizat.

Aceste două medalii (cat. 10-12) ni se par deosebit de interesante, atât prin frecvența redusă, cât și prin particularitățile de execuție. Prima dintre ele, asemănându-se cu piese de epocă bătute la Paris (cat. 10), o medalie <oficială> dedicată prințului Cuza imediat după dubla sa alegere, a fost, probabil, emisă odată cu cea care comemora întrunirea primei camere a Principatelor Unite (cat. 9). Cea de-a doua, rudimentară, a fost cu siguranță o încercare locală (Iași?), destinată populației de rând, cum vor mai fi fost și altele; oricum, este cu atât mai importantă.

Ultima piesă din această grupă este medalia dedicată fuzionării oștilor celor două principate, în aprilie 1859. Organizarea armatei a urmat foarte curând după înfăptuirea unirii, iar armata proaspăt alcătuită din 11.000 oșteni, a fost pusă sub comanda generalului Milicescu⁸. Evenimentul, larg mediatizat a fost imortalizat prin numeroase litografii, tablouri și, foarte probabil, prin emiterea acestei medalii. După unele afirmații, acest lucru s-a făcut mai târziu, în 1896 când, un particular ieșean a comandat medaliiile, din argint și bronz, la Stuttgart⁹. Fără îndoială, medalia a fost executată după o fotografie foarte răspândită în epocă¹⁰; faptul că legenda este redată în alfabetul de tranziție poate fi un alt argument pentru baterea medaliei, în 1859, într-un atelier tradiționalist (cum a fost cel al anticarului Șaraga)¹¹. De altfel, se cunosc și alte medalii din prima jumătate a secolului al XIX-lea, bătute la Iași sau București, cu legendele redată în alfabetul de tranziție, atunci în uz în ambele principate¹². De aceea nu considerăm medalia noastră

⁷ BSNR, III, p. 22; *Istoria României*, vol. IV, București, 1964, p. 312 și fig. 46.

⁸ Printr-un înalt ordin de zi din aprilie 1859, Cuza a hotărât organizarea unei tabere militare la Florești, jud. Prahova, unde urmau a fi instruite importante efective din armatele celor două principate, în vederea unificării lor. D. Berindei, *Frământările grănicerilor și dorobanșilor în jurul formării taberei de la Florești (vara anului 1859)*, în "Studii", X (1957), 3, pp. 114-133. În privința efectivelor, în "Dâmbovița" se vorbea de 12.000 oameni; Dâmbovița, I (1859), p. 315, apud D. Berindei, *Epoca Unirii*, București, 1979, p. 172. Vezi și N. Postolache, *Istoria sportului în România. Date cronologice*, București, 1995, p. 29.

⁹ M.P.R., p. 55. Fără a fi citată sursa informației, autorii argumentează baterea târzie prin portretul domnitorului - cu favoriți, ca în perioada anterioară unirii din 1859; BSNR, *op. cit.*, p. 23. Nu considerăm argumentul hotărâtor, cu atât mai mult cu cât există și alte medalii bătute fără dubiu în același an, ce reproduc imaginea domnitorului cu favoriți și cu legendă în grai moldovenesc. Nu excludem cu totul o rebatere ulterioară, pentru colecționari, practică des întâlnită.

¹⁰ *Istoria Românilor*, vol. VII, București, 2003, unde, la p. 463, fig. 198, este reprodus portretul lui Cuza deputat în Adunarea Obștească, identic cu cel de pe primele sale medalii sau, *ibidem*, p. 490, fig. 208, unde există aceeași identitate între portretul domnitorului din fotografia care imortalizează armata de la Băicoi (1859) și cel de pe medalia noastră.

¹¹ Vezi nota 3. Acest tip de legendă nu contrazice anul de batere - 1859, dar poate atribui piesa unui atelier local, care putea fi cel al fraților Șaraga. I. Massof, *op. cit.*, p. 101.

¹² Amintim: "Fondarea Academiei Mihăilene din Iași" (1838), "Restaurarea M-rii Bistrița" (1845), "Inaugurarea podului peste Olt de la Slatina" (1846), "Construirea fântânilor din București" (1846),

apocrifă, atâta vreme cât nu avem argumente clare, în catalogul nostru păstrând datarea de pe piesă¹³.

Așa cum am amintit la început, medaliile emise înaintea anului 1862 au fost lucrate de diverși artiști, fie în afara țării (Franța), fie în țară (îndeosebi la Iași). Portretul principelui este cel dinaintea alegerilor, cu favoriți mari, îmbrăcat în costum de ofițer cu o mantie aruncată pe un umăr, executat după o litografie a lui Gh. Asaki¹⁴, cu mai multă sau mai puțină precizie, după atelierul care a executat comanda. Deși modelul este același, se observă o mare variație de execuție, ce dovedește mai mulți executanți: numele principelui și al țării sunt redată variat, legende sunt adesea incorecte, uneori conturul este fără relief.

II. 1862 – 1865

Încă din anul 1861 Cuza a trimis emisari în Franța pentru a stabili colaborări în ceea ce privește organizarea instituțiilor statului după model francez. Faptul se reflectă și în medalistică, din 1862 piesele de acest fel vor fi executate, de regulă, de gravori francezi.

Prima medalie din această etapă prezentată de noi este cea bătută în 1862 pentru Curtea de Casație unită stabilită la Focșani (cat. 15-16).

Convenția de la Paris (7/19 august 1858) discutasese și trasase viitorul principatelor. Acolo s-a hotărât, printre altele, înființarea unei Curți comune de casație la Focșani, care să funcționeze până la suprimarea celor separate. Instituția era apreciată de contemporani ca "adevăratul suveran" al Principatelor Unite, o instituție

"Concertul lui Liszt la Iași" (1847), "Reclădirea Bisericii Sf. Spiridon din București" (1852), "Nașterea și botezul Domniței Elena" (1848); BSNR III, pp. 10-16 și BSNR XIII/ 27, p. 28.

¹³ Cel mai puternic argument pentru anul 1859, după părerea noastră, este prezența matrițelor acestei medalii expuse alături de medalie, la "Muzeul Unirii" din Iași, cf. Andone Cumpătescu, *Personalități ale Iașului în imagini medalistice*, Iași, 2002, pp. 56-57, unde autorul menționează că acel catalog al medaliilor românești emise până în 1906 este "lucrat după catalogul în limba germană publicat în broșură de Egon Groner, *Rumänische Medaillen vom Jahre 1600 bis einschliesslich 1900 mit ihrem Nachprägungen und deren Kennzeichen*, București, 1905, rectificat și completat până în 1906 de col. G. Iordăchescu...". Afirmția că medalia a fost comandată de un particular în 1896 a fost lansată de G. Severeanu; care cercotând catalogul firmei germane W. Mayer & F. Wilhelm, a văzut reproducerea medaliei de la Socola la tabela 3 și, cunoscând faptul că firma a luat ființă în 1860 (Simona Boicescu, *Medalii inedite cu subiecte din domeniul medicinei aflate în colecția Muzeului Național de Istorie*, în "Cercetări Numismatice", IV, București, 1982, pp. 163-168, nota 15), a cerut detalii privind medalia. Răspunsul nu a clarificat lucrurile, firma răspunzând că cel care a comandat piesa a a păstrat anonimul și a luat modelul și ștanțele cu sine. Concluzia lui Severeanu era că medalia a fost inventată, ca și medalia bătută pentru comemorarea vizitei lui Liszt la Iași; vezi nota 12. Despre această medalie se știe însă că este autentică, cf. dr. I. Weinberg, *Momente și figuri din trecutul muzicii românești*, București, 1967, p. 90, la Andone Cumpătescu, *op. cit.*, p. 57. De ce nu ar fi și medalia întâlnirii de la Socola autentică, doar se păstrează exemplare din argint, bronz și plumb, iar desenul medaliei a fost realizat după o litografie de epocă aparținând lui Asaki, având elemente identice? De ce să nu ne gândim, mai degrabă, că după piesa sau desenele originale folosite pentru medalie, s-au rebătut mai târziu copii, așa cum s-a întâmplat și cu alte medalii de epocă.

¹⁴ Andone Cumpătescu, *op. cit.*, p. 57.

fundamentală, "prin care Unirea era în fapt realizată"¹⁵. Legea pentru înființarea ei s-a promulgat la 12/24 ianuarie 1861, dar s-a aplicat la 15 martie 1862, când instituția s-a mutat la București. Atunci au fost instalați și membrii, numiți de Cuza. Primul președinte a fost Vasile Sturdza, iar procuror general, Mihail Kogălniceanu care a demisionat înainte de instalare¹⁶. Cu ocazia mutării Curții de Casație la București s-au distribuit medalii din bronz aurit, de 25 mm. Printre medaliiile păstrate la MNIR se află și un exemplar din bronz. Considerăm că este vorba de o contrafacere populară, pentru uzul unor categorii largi de populație. Piesa impresionează prin simplitatea și corectitudinea execuției, fapt ce ne îndreptățește să considerăm ca autor un gravor străin, poate francez. Numele domnitorului este redat în forma răspândită în epocă – Alecsandru, iar numele țării este cel recunoscut oficial – Principatele Unite.

O altă medalie bătută în 1862 este *Fondarea Azilului Elena Doamna*, dedicată celei mai cunoscute opere de caritate a Elenei Cuza.

Orfelinatul pentru fete a fost construit sub atenta ei supraveghere. Vizitând vechiul azil pentru orfani întemeiat de Carol Davila la Cotroceni, Doamna a intervenit pe lângă primul ministru din acea vreme, Nicolae Kretzulescu, să ia măsuri urgente pentru construirea unui așezământ nou, ca o anexă a vechilor clădiri. Elena Cuza a oferit din caseta personală suma de 1.000 galbeni pentru a se putea începe lucrarea¹⁷. Doamna s-a adresat ministrului printr-o scrisoare publicată în Monitorul Oficial din iulie 1862, exprimându-și dorința de a avea sub priviri pe acești mici năpăstuiți ai sortii, spre a-i vizita cât mai des și a supraveghea educarea lor¹⁸. Construirea azilului a fost aprobată prin Decretul domnesc 303, publicat în același Monitor Oficial în care apărea și scrisoarea amintită. Construcția a început imediat, cu banii donați de Elena Cuza și cei strânși de o Comisie specială¹⁹. Piatra fundamentală s-a pus la 29 iulie 1862. Cu această ocazie s-au distribuit medalii din bronz, bronz aurit și argintat, executate la Paris de August Armand Caqué, gravorul Curții imperiale a lui Napoleon al III-lea²⁰. Și această piesă este foarte echilibrat modelată; pe avers este redată clădirea instituției, cu legendă semicirculară deasupra și liniară în exergă. Reversul cuprinde doar o legendă pe mai multe rânduri, care menționează numele ctitorilor²¹.

¹⁵ C-tin. C. Angelescu, *Comisia Centrală de la Focșani (1859-1862)*, pp. 244, 252, în AIIA, XVI, Iași, 1979, pp. 239-269; vezi și idem, *Proiectul de Constituție din 1859 al Comisiei Centrale de la Focșani*, în AIIA, XVII, Iași, 1980, pp. 363-404.

¹⁶ MPR, p. 55.

¹⁷ Câțiva ani mai târziu și principesa Elisabeta va face același lucru, grija pentru Orfelinatul de la Cotroceni fiind cea dintâi acțiune a sa după căsătoria cu Carol. Vezi și E. Oberländer Târnoveanu, *Katiușa Pârvan, Regina Elisabeta în medalistică*, în "Muzeul Național", vol. XIV, București, 2002, pp. 246-270.

¹⁸ MPR, p. 56 și nota 1.

¹⁹ MPR, pp. 57-58, unde este reprodus și conținutul scrisorii.

²⁰ Caqué Armand Auguste (1793-1881), francez de origine, a lucrat ca medalist și gravor la Cabinetul Imperial din Paris între 1853-1868; Constanța Știrbu, Ana Maria Velter, Katiușa Pârvan, Simona Boicescu, Doina Ciobanu, *op. cit.*, p. 7.

²¹ Medaliiile lucrate de Caqué au un avers simplu și un revers cu legendă pe mai multe rânduri; din punct de vedere stilistic, prin analogie, am putea considera medalia de la nr. 9 tot opera sa.

O realizare deosebită a domnitorului Cuza, foarte mediatizată în epocă, a fost secularizarea averilor mănăstirești. Potrivit legii, mănăstirile închinat Muntelui Athos aveau obligația să verse visteriei un sfert din veniturile lor anuale. Neachitându-se de obligație, ele ajunseseră la datorii imense față de stat. În 1859, în Moldova, această sumă se ridica la 1.466.520 lei, iar în Țara Românească situația era și mai gravă. Ele datorau pentru trecut 16.565.062 lei, la care se adăuga suma de 2.925.062 lei, ce reprezenta contribuția de 25% pe anul 1858, sunta totală ridicându-se la 19.490.124 lei²².

Legea secularizării averilor mănăstirești, votată la 17/29 decembrie cu 93 voturi pentru și 3 contra, prevedea la art. 1: "toate averile mănăstirești din România sunt și rămân averile statului"²³, indiferent dacă erau închinat sau nu. Deci era o măsură generală care privea toate mănăstirile, pentru a nu fi învinuiți că s-a dat o lege discriminatorie, nedreaptă și xenofobă.²⁴ Realizarea s-a bucurat de o mare popularitate în țară. A fost comemorată prin baterea unor medalii din argint și bronz de către județul Tecuci. Aversul acestora redă stema județului – ciorchine de strugure surmontat de coroană, iar reversul, tipic pentru școala franceză de gravură, doar o legendă pe mai multe rânduri. Medalia este ovală, formă mai puțin întâlnită la astfel de piese și este opera gravorului Stern din Paris²⁵. Dimensiunile variază, în funcție de metalul din care sunt confecționate piesele. Ca și celelalte medalii create de școala franceză de la mijlocul secolului al XIX-lea, sunt de o simplitate și sobrietate care impresionează în mod deosebit, dublate de o execuție perfectă²⁶.

În același an s-au bătut două medalii ce comemorează aspecte ale activității domnitorului Cuza pentru reorganizarea armatei. Prima dintre ele (cat. 22), este o piesă inedită și foarte interesantă, lucrată din argint. Pe avers reprezentările sunt incizate: central, doi oșteni în uniformă militară a Principatelor Unite, care țin un scut cu stemele accolat ale Moldovei și Țării Românești, surmontat de două mâini care se strâng; deasupra lor este plasată o coroană princiară. În exergă este înscrisă data 18/30 august 1863. Pe revers, în cunună de laur, se află o scurtă legendă în limba latină – **HONOS VIRTUTI** (o variantă foarte rar întâlnită a lui honor). Execuția stângace și puțin imprecisă, fără a diminua elanul patriotic, trădează un autor local, poate unul din gravorii măruți care au lucrat în atelierele din

²² C-tin. C. Giurescu, *Viața și opera lui Cuza Vodă*, București, 1966, p. 145.

²³ C-tin. C. Giurescu, *Al.I. Cuza*, București, 1973, p. 71.

²⁴ *Ibidem*, p. 73. În acest fel era recuperat peste un sfert din teritoriul național, până atunci închinat locurilor sfinte; vezi și A.D. Xenopol, *Domnia lui Cuza-Vodă*, I, Iași, 1903, p. 314; D. Berindei, *op. cit.*, p. 108.

²⁵ Stern René a lucrat ca medalist și gravor de metale prețioase în prima jumătate a secolului al XIX-lea, la Paris, fiind proprietarul firmei care îi purta numele; Constanța Știrbu, Ana Maria Velter, Katiușa Pârvan, Simona Boicescu, Doina Ciobanu, *op. cit.*, p. 72.

²⁶ În Tezaurul istoric al Muzeului Național de Istorie a României este expus un medalion din aur de aceeași formă și dimensiuni, cu reprezentarea stemei județului Tecuci bătută în diamante, oferit personal domnitorului Cuza cu acest prilej. Se știe că în același timp s-a bătut și o medalie comemorativă, "700 exemplare plus două de aur pentru domn, în semn de omagiu" – (una era pentru Elena Cuza); Marin Mihalache, *Cuza Vodă*, București, 1967, p. 162.

București. Este o piesă din categoria "medaliilor populare" care sunt expresia sentimentului epocii.

A fost dificil de atribuit această medalie, vara anului 1863 fiind bogată în acțiuni care urmăreau modernizarea țării, dar și contracararea opoziției adversarilor politicii lui Cuza, ce devenise mai autoritară. Ținând cont de reprezentări și legendă, putem lega baterea medaliei de momentul punerii în aplicare a organizării militare a vătășeilor de sate, la 18-19 august 1863²⁷. Evenimentul a avut o amploare deosebită. În tabăra de pe platoul Cotrocenilor, organizată în lunile iulie-octombrie, s-au adunat 8.500 oșteni. Pe data de 1/13 septembrie Al. Ioan Cuza a distribuit unităților din tabără noile drapele²⁸ și poate cu acest prilej s-au distribuit astfel de medalii. Execuția stângace plasează medalia tot în categoria celor populare, opera unui gravor mai puțin specializat.

Tot în anul 1863 a fost bătută și medalia dedicată inaugurării Manufacturii de Arme din Dealul Spirii. După organizarea armatei naționale imediat după Unirea principatelor, atelierele din Moldova și Muntenia care produceau muniție pentru oștire, nu mai corespundeau noii stări de fapt²⁹. Ca urmare, la inițiativa conducătorului armatei naționale, generalul Ioan Em. Florescu, s-a hotărât construirea unui arsenal modern în Dealul Spirii, a unui depozit de pulbere la Cotroceni și a unei fabrici de pulbere la Târgșor. În vederea unei colaborări în acest domeniu, s-a apelat la specialiști din Belgia, pentru documentare fiind trimis căpitanul Herkt. Doi ani mai târziu - 1864 - a fost creat în Dealul Spirii Stabilimentul Artileriei, care cuprindea și o parte din vechile ateliere³⁰. La 1/13 februarie 1861 a început să funcționeze Arsenalul Armatei, care avea secții de pulberărie, pirotehnie, reparare și fabricare a armelor, precum și producție de arme de tir sportiv³¹.

Medalia bătută pentru comemorarea inaugurării Arsenalului (cat. 23-25) este opera gravorului Caqué din Paris; se caracterizează prin simplitate și echilibru: pe avers este reprezentat edificiul, stema Principatelor Unite și o foarte scurtă legendă; pe revers se află o legendă pe mai multe rânduri de înălțimi diferite, ce realizează un frumos joc de volume. S-au bătut exemplare din argint, bronz aurit, argintat, precum și aluminiu. Din punct de vedere al concepției și realizării, medalia seamănă foarte mult cu cea dedicată fondării Azilului Elena Doamna, cu siguranță comandate, concepute și executate în același timp.

²⁷ Conform "Monitorului Oastei" nr. 160 din 19 august 1863, pp. 657-658, apud D. Berindei, *op. cit.*, p. 168.

²⁸ *Ibidem*, p. 172.

²⁹ Încă din 1862 exista la București o "fonderie" a armatei; C-tin. C. Giurescu, *op. cit.*, p. 106.

³⁰ Au fost demolate totodată cele mai depărtate ateliere bucureștene de centrul din Dealul Spirii, precum și unele din provincie; D. Berindei, *op. cit.*, p. 178.

³¹ N. Postolache, *op. cit.*, p. 30; la 25 februarie/12 martie 1862 s-a început la București și construcția unui stand de tir sportiv. În 1865, Manufactura de Arme din capitală a fabricat primele puști autohtone cu capse - carabine, puști, prezentate la prima expoziție națională de industrie și agricultură inaugurată în București la 20 mai 1865; *ibidem*, p. 32; D. Berindei, *op. cit.*, p. 178.

Bateria medaliilor-premiu pentru expozițiile agricole și industriale își are originea în propunerea participării românilor la Expoziția internațională de la Londra din 1861; însă Imperiul Otoman s-a opus participării noastre cu pavilion separat. Drept compensație, în anul 1862, printr-un jurnal al Consiliului de Miniștri, s-a decis deschiderea unei expoziții naționale de industrie și agricultură la București, cu ocazia Târgului Moșilor³².

Primele medalii-premiu s-au distribuit la cele 3 expoziții regionale de agricultură și industrie din anul 1864. Astfel, s-au bătut medalii pentru: 1. Expozițiile de horticultură și agricultură și Expozițiile regionale din București, din anii 1864 și 1865, care diferă prin legenda și medalioanele de pe revers; 2. Expozițiile regionale din Iași din anii 1864 și 1865; 3. Expoziția regională din Fălticeni din anul 1864. Aceste medalii (cat. 26-38) prezintă semnătura gravorului A. Pittner sub braț; cele pentru expoziția din Fălticeni diferă prin câteva particularități: nu au legendă pe avers și nu sunt semnate, iar diametrul este 58 mm; există și o variantă, de 60 mm, din bronz, cu semnătura gravorului A. Pittner sub braț³³.

Între medaliiile păstrate la MNIR se află o piesă unifacies, ce redă aversul medaliilor expoziției din Fălticeni, varianta nesemnată (cat. 38). Piesa poate fi o copie după modelul executat de Pittner pentru medaliiile premiu distribuite la expoziția organizată pe cheltuiuala statului la Fălticeni³⁴. La fel de bine poate fi o machetă/probă executată de însuși Pittner, după cum poate fi o imitație a unui gravor local³⁵.

1864 este și anul executării medaliilor și decorațiilor pentru recompensarea eroismului militar (cat. 39-42; 44): *Devotament și Curaj* și *Virtutea Militară*, *Ordinul Unirii* (prima decorație clasică românească), precum și proiectul acestui Ordin (cat. 43), ce constituie materializarea încercărilor lui Cuza de a institui un sistem național de ordine și decorații pentru recompensarea celor care au binemeritat de la țară. Opoziția Porții a fost categorică în fața unui asemenea manifestări de afirmare a suveranității³⁶.

³² Victor N. Popp, *Monetele și medaliiile lui Cuza-Vodă*, București, 1925, pp. 6-11.

³³ Pittner Wilhelm Anton gravor și medalist austriac; a deschis, în jurul anului 1856, o casă de gravură la Viena. Este cunoscut pentru realizarea unor medalii premiu executate după modelul unor artiști renumiți în epocă: Neuberger, Neudeck, Tautenhayn, Scharff. În anul 1867 s-a retras de la conducerea firmei; Constanța Știrbu, Ana Maria Velter, Katiușa Pârvan, Simona Boicescu, Doina Ciobanu, *op. cit.*, p. 77.

³⁴ BSNR III, pp. 29-31. Autorii consideră aceste medalii dubioase. Suntem de aceeași părere; probabil s-au executat de alți gravori din țară, după modelul original. Spre această ipoteză pledează lipsa legendei de pe avers.

³⁵ Este bine cunoscută practica meșterilor autohtoni, care foloseau ca model creațiile unor case renumite pentru producțiile lor, adesea nereușite; vezi Ernest Oberländer Tămoveanu și Katiușa Pârvan, *Carol I în medalistică*, în Muzeul Național, vol. XIII, București, 2002, pp. 137-181 și *idem*, *Regina Elisabeta...*, pp. 252-254; Katiușa Pârvan, *Opera medalistică a sculptorului Constantin Kristescu...*

³⁶ Câteva referiri la preocuparea lui Cuza pentru crearea unui sistem național de decorații, "care a făcut ca autonomia țării să fie cunoscută în cel mai larg înțeles al cuvântului, care a ținut să o manifesteze și prin semne exterioare, care a bătut monede din bronz de 5 și 10 sutimi/ bani fără a

Prima decorație românească cu caracter militar a fost *Pro Virtute Militari*, instituită în 1860 de Al.I. Cuza pentru recompensarea oștenilor care luptaseră în Dealul Spirii în septembrie 1848 împotriva armatei turcești³⁷. În proiectul de lege publicat în "Monitorul Oastei" nr. 20 din 30 mai 1860, la art. 3 se menționa: "*Ostașilor de orice grad cari au participat în zisa luptă să li se dea câte o medalie comemorativă spre a o purta atașată printr-o cordea tricoloră. Medalia să fie de bronz de două centimetre, pe o parte să aibă data în relief 13 Septembrie 1848 Dealul Spirei, iar pe alta să fie gravat tot în relief vulturul cu capul de zimbru pe piept în un scut deosebit cu inscripția Pro Virtute Militari*"³⁸. A fost, probabil, comandată la Paris gravorului Caqué în 1864, odată cu celelalte dar, din cauza opoziției Porții, a fost adusă în țară și distribuită abia în 1866³⁹.

Tot în 1864 s-a emis medalia decorație *Devotament și Curaj*, ce se acorda persoanelor care luptaseră vitejește pentru salvarea populației în timpul inundațiilor din acest an, precum și celor care aduceau servicii tronului și țării. Este cunoscut un desen ce-l reprezintă pe Domnitor conducând lucrările de salvare a sinistraților. Cu această ocazie Cuza a primit o diplomă specială⁴⁰. Deși s-au bătut în 1864, datorită opoziției puterilor garante și Turciei, medaliile nu s-au distribuit oficial decât mai târziu, de principele Carol I⁴¹.

Din anul 1864 datează și medalia-decorație *Virtutea Militară*, executată, dar nedistribuită din aceeași cauză ca mai sus - opoziția Porții⁴². Pe piesă apare o semnătură - C.F. Poate fi inițiala gravorului francez Caqué⁴³, deoarece se știe că piesele s-au executat la Paris. Dar legenda, redată în graiul moldovenesc, atestă mai degrabă un executant local, un gravor necunoscut, care a folosit inițiala francezului sau, poate, pe a sa proprie.

Al. Idan Cuza a făcut eforturi pentru instituirea unui ordin național, conștient de importanța unor astfel de măsuri. Încă din decembrie 1859 a aprobat proiectul pentru înființarea unei decorații românești, "*un ordin de cavalerie al legionului Jerbei de aur, destinat a servi de recompensă impiegaților civili și*

avea timp să le pună în circulație", le găsim la C.I. Istrati, *Primele însemne, distincțiuni și decorațiuni române*, în "Analele Ac. Rom." XXXVI, 1913, apud BSNR, X, 20, 1913, p. 69.

³⁷ În MPR, p. 236, piesa este datată 1860, fiind menționate exemplare din bronz, de 32,5 mm.

³⁸ Natalia Th. Marinescu, *Câteva decorațiuni rare la Muzeul Militar Național*, în "Buletinul Muzeului Militar Național", nr. 5-6, 1939-1940, p. 137.

³⁹ BSNR, III, p. 15, menționează comandarea acestor piese (cu toartă, din bronz și aurite, cu diametrul 32 mm) la Paris, gravorului amintit, în 1866.

⁴⁰ Documentele sunt publicate de C.I. Istrati, în „Memoriile Secțiunii Științifice”, tom XXXVI, la General Gr. Costandache, *Medaliile și decorațiunile militare românești*, p. 190, în BSNR, XXIX-XXXVI, nr. 83-90, 1935-1942, pp. 185-208.

⁴¹ *Ibidem*, pp. 140-141; vezi și *Enciclopedia României*, I, București, 1938, p. 90 și Ion Safta, Rotaru Jipa, Tiberiu Velter, Floricel Marinescu, *Decorații românești de război 1860-1947*, București, 1993, p. 116.

⁴² BSNR, III, p. 28.

⁴³ MPR, p. 237.

militari"⁴⁴. Decorația avea însemnul de forma "unei stele cu cinci raze, purtând culorile naționale, pe o parte armoariile ambelor principate, zimbrul și vulturul, cu deviza "Onoare, Patrie" adoptată de Înălțimea sa Domnul pentru armia română, iar pe cealaltă parte având în relief o jerbă (snop) de aur, legată cu o lentă ce va purta deviza "In uno omnia"⁴⁵. Decorația era menită "a fi pentru români un semn de regenerare, un simbol al unirii tuturor într-o singură familie și o glorioasă încurajare a meritului, iar pentru străini o recompensă demnă pentru serviciile făcute de ei în folosul cauzei noastre"⁴⁶.

Sprijinul lui Cuza în aceste acțiuni a fost Vasile Alecsandri, trimisul Principatelor în Franța, care, într-una din primele audiențe din primăvara anului 1859, cerea împăratului Napoleon al III-lea aprobarea ca francezii "să poată primii și purta decorațiile ordinului ce prințul Cuza are de gând a institui"⁴⁷. V. Alecsandri a propus peste câteva luni înființarea unei decorații naționale "Ordinul Jerbei de Aur". A reluat propunerea în 1861, dar ambasadorul Franței la Constantinopol l-a sfătuit să amâne inițiativa. Ordinul a fost aprobat la 30 decembrie 1859⁴⁸. Denumirea ordinului a fost schimbată în "Ordinul Crucea Unirii", mai scurt "Ordinul Unirii", alcătuit din cinci grade, destinat recompensării serviciilor civile și militare⁴⁹. Statutul său cuprindea 55 articole, fiind aprobat cu unele modificări, la 29 august 1864⁵⁰. Pentru execuție a fost consultat omul de afaceri francez Godillot, care a primit comanda lucrării după ce modelul ordinului a fost aprobat de Cuza la 11/23 septembrie 1864, urmând a fi instituit la 24 ianuarie 1865⁵¹. Godillot s-a adresat Casei de brevete și decorații Kretly, care a început imediat executarea comenzii, expedind lui Kogălniceanu devizele pentru decorațiile comandate de Cuza și cerând domnitorului să-i acorde titlul de furnizor al Curții princiere⁵².

În aprilie 1865 decorațiile au fost trimise în țară deși nu se obținuse acordul Porții, fapt ce l-a obligat pe Cuza să amâne din nou instituirea acestui ordin⁵³.

⁴⁴ E. Vărtosu, *Ordinul jerbei de aur. Un proiect inedit al lui V. Alecsandri*, în "Cercetări istorice", Iași, 13-16, 1940, p. 702.

⁴⁵ C-tin. Moisil, *Încercările lui Cuza Vodă de a institui decorații naționale*, București, 1940, p. 4. Natalia Th. Marinescu, *art. cit.*

⁴⁶ E. Vărtosu, *Ordinul Jerbei de aur...*, p. 703.

⁴⁷ V. Alecsandri, *3 convorbiri cu Napoleon al III-lea*, Ploiești, 1923, p. 37.

⁴⁸ *Istoria Românilor*, p. 501 și nota 3; E. Vărtosu, *Ordinul Jerbei de aur...*, p. 703.

⁴⁹ Constanța Știrbu, *Date noi privind instituirea "Ordinului Unirii" în timpul domniei lui A.I.I. Cuza*, în "Muzeul Național", vol. I, București, 1974, p. 96.

⁵⁰ C-tin. C. Giurescu, *Viața și opera lui Cuza Vodă*, p. 319.

⁵¹ Constanța Știrbu, *op. cit.*, p. 99.

⁵² *Ibidem*, p. 101. Casa Kretly, brevetată Décorations et ruban, Palais Royal Gallerie Montpensier din Paris; G-al Gr. Costandache, *Medaliile și decorațiunile militare...*, p. 193.

⁵³ Constanța Știrbu, *art. cit.* p. 102; C.I. Istrati susține că domnitorul Cuza a creat ordinul "Steaua României", cu 3 grade – cavalier, ofițer, comandor, în momentul detronării fiind găsite mai multe lăzi cu astfel de decorații ce așteptau să fie distribuite. S-au împărțit în 1877-1878, monograma lui Cuza fiind înlocuită cu cea a Regelui Carol I. Tot de la Cuza a rămas o "Cruce de fier" care, spune autorul, era destinată clerului și faptelor deosebite, referitoare la credință sau învățătură; C.I. Istrati, *op. cit.*

Proiectul pentru *Ordinul Unirii* pe care Cuza a încercat să-l instituie, precum și *Virtutea Militară*, vor fi reluate de Carol I și vor deveni ordine naționale, așa cum dorise Cuza. Nici încercarea de emitere a unei monede naționale nu a primit undă verde de la Înalta Poartă, tot Carol I fiind cel care o va realiza.

De numele lui A.I.I. Cuza sunt legate o multitudine de măsuri luate pe plan intern, pentru modernizarea statului național român, dar și o politică externă abilă și vastă, care avea drept scop crearea unei poziții cât mai avantajoase pentru noul stat român, cât mai consolidată în cadrul statelor europene. Deși Principatele Unite se aflau sub suzeranitatea Porții și sub garanția celor șase mari puteri, ele și-au afirmat o politică externă de sine stătătoare în relațiile diplomatice cu alte țări, fapt recunoscut de statele europene prin acordarea unor înalte ordine domnitorului Cuza.

Cu prilejul vizitei la Constantinopol din toamna anului 1860, lui Cuza i-a fost conferit marele cordon al Ordinului turcesc "Medgidie"⁵⁴. Acest ordin a fost creat în august 1852 de sultanul Abdul-Medjid și destinat recompensării serviciilor aduse în diverse funcții guvernului imperial⁵⁵.

În anul 1861 Cuza a primit din partea regelui Sardiniei, Victor Emanueel, ca dovadă a atenției și prețuirii sale, marele cordon al Ordinului "Sf. Mauriciu și Lazăr", destinat recompensării meritelor civile și militare⁵⁶.

În timpul celei de-a doua vizite la Constantinopol, din anul 1864, sultanul i-a înmănat personal o altă decorație - marele cordon al Ordinului "Osmanie"⁵⁷.

În anul 1865, în afara medaliilor de participant la expozițiile agricole și industriale de mai sus, au fost bătute medalii-premiu distribuite la terminarea cursurilor școlilor militare și la concursurile de tir și scrimă organizate în cadrul programului de reorganizare și modernizare a armatei.

Unul din obiectivele politicii lui Cuza a fost crearea unui corp ofițeresc de elită, pregătit după modelul francez⁵⁸. S-au pregătit scrimeri și trăgători în cadrul

⁵⁴ "Monitorul Oficial al Țării Românești", nr. 230/1860.

⁵⁵ A. Daguin, *Ordres de chevalerie autorisés en France. Notice sur ces ordres. Legislation les concernant*, Paris, 1894, p. 167; H. Gourdon de Genouillac, *Dictionnaire historique des ordres de chevalerie créés chez des différents peuples depuis les premiers siècles jusqu'à nos jours*, Paris, 1860, pp. 104, 220.

⁵⁶ Cornelia Apostol, *Decorații străine conferite domnitorului Unirii A.I.I. Cuza*, în "Muzeul Național", vol. III, București, 1976, pp. 422; A. Daguin, *op. cit.*, pp. 122-123; H. Gourdon de Genouillac, *op. cit.*, pp. 192, 233; idem, *Supplément au dictionnaire historique des ordres de chevalerie, créés chez les premiers siècles jusqu'à nos jours*, Paris, 1869, p. 58.

⁵⁷ Ordinul, care avea cinci clase, a fost creat în anul 1861 de sultanul Abdul-Aziz-Khan și a fost destinat să recompenseze serviciile aduse Imperiului Otoman; A. Daguin, *op. cit.*, p. 168, H. Gourdon de Genouillac, *op. cit.*; *Supplément au dictionnaire historique...*, pp. 12, 46. Cornelia Apostol, *op. cit.*, p. 426.

⁵⁸ La începutul anului 1861 dr. Carol Davila a fost trimis la Paris pentru recrutarea specialiștilor francezi civili și militari. Din misiunea militară franceză condusă de maiorul Lamy, făceau parte cpt. Guérin, cpt. Lamy, Leclerc, Serveille, ș. a. Prin ordinul de zi din 20 decembrie 1862 maiorul Lamy a fost însărcinat cu conducerea Școlii militare de ofițeri. A fost introdusă terminologia franceză, începând cu gradele, armele, precum și alți termeni privind viața militară; C-tin C.

cursurilor din școlile superioare militare de la Iași și București, precum și în cadrul unor societăți de profil și a unor concursuri periodice dotate cu premii stimulative. Printre aceste premii au fost medalii oferite la cursurile și concursurile de gimnastică, tir și scrimă. Despre primele două categorii de medalii și evoluția învățământului și a competițiilor aferente am vorbit cu altă ocazie⁵⁹. Acum prezentăm o medalie premiu la un concurs de scrimă, specialitate care s-a bucurat de aceeași atenție din partea domnitorului. Scrima a fost multă vreme strâns legată de darea la semn și călărie, specialități care țineau de pregătirea unui ofițer de elită. De aceea, Societatea de arme, gimnastică și dare la semn (numită ulterior Tirul) s-a ocupat și de pregătirea profesională a scriinerilor⁶⁰.

În acest scop s-a avut în vedere extinderea și modernizarea învățământului tehnic militar. La București ființa din 1849 o Școală militară pentru pregătirea ofițerilor, care avea în program numeroase ore de gimnastică și scrimă⁶¹.

Antrenarea ostașilor și verificarea capacității lor militare s-a făcut și prin organizarea unor concursuri anuale regulate, de dare la semn, scrimă și călărie, dotate cu medalii premiu, piesa prezentată de noi fiind una din ele. (cat. 46). Concursul a fost organizat de Șeful Regimentului IV de Linie; pe avers este reprezentată stema Principatelor Unite; pe revers, o legendă cu scriere cursivă ce reproduce, ca și piesa prezentată cu altă ocazie (premiul I la concursul de tir din 1864-1865)⁶², particularitățile graiului moldovenesc, trădând același atelier regional. Este o piesă inedită, cu valoare medalistică și documentară deosebită.

Analizând medaliiile din cea de-a doua perioadă, 1862-1865 se observă că sunt cele mai frumoase piese, lucrate în Franța, de gravori renumiți, Caqué, Stern, Pittner sau Șaraga din Iași. Portretul este cel oficial, cu barbă și fără favoriți, în costumul de ofițer, cu decorațiile pe piept, fără mantie, executat după cel creat de Carol Popp de Szathmari⁶³. Execuția este deosebită, legendele corecte. Impresionează creațiile lui Caqué, prin simplitate și echilibru. Medaliiile create de Pittner pentru expozițiile agricole sunt deosebit de bine lucrate, modelul său menținându-se mulți ani pentru acest tip de medalii, chiar dacă a fost preluat de alți

Giurescu, *Alexandru I. Cuza*, pp. 113, 115; I. Mamina, I. Bulei, *Guverne și guvernanți. 1866-1916*, București, 1994, p. 244.

⁵⁹ Katiușa Pârvan, *Primele medalii bătute pentru societățile de dare la semn din București*, în "Muzeul Național", vol. XIV, București, 2002, pp. 183-202.

⁶⁰ Aurică Smaranda, *Alexandru Ioan Cuza și începuturile organizării sportului în România. Medalii ilustrând activitatea Societății de Dare la Semn*, în BSNR, 77-78, (1983-1985), 1986, pp. 376-382; Ulysse de Marsillac, *Bucureștiul în veacul al XIX-lea*, București, 1999, p. 287, Katiușa Pârvan, *Primele medalii bătute pentru societățile de dare la semn*..., pp. 186-187.

⁶¹ În 1864 s-a deschis o școală de scrimă la Iași; au fost organizate cursuri în anii 1864-1865 și 1865-1866. După detronarea lui Cuza școala s-a desființat, iar elevii au fost trimiși la trupele lor; N. Postolache, *op. cit.*, pp. 38-39; Katiușa Pârvan, *Primele medalii bătute pentru societățile de dare la semn*..., p. 183, nota 2; BSNR V-VI, 1904.

⁶² Katiușa Pârvan, *art. cit.* pp. 184-185.

⁶³ Al. Ievreinov, *Efigii domnești pe medalii românești bătute între anii 1859-1897*, p. 237, nr. 18, în BSNR, XC-XCI, 1996-1997, pp. 231-238.

gravori bucureșteni, care le-au semnat. Portretul lui Cuza din această etapă va fi folosit pentru medaliile postume, dedicate comemorării unor realizări ale sale sau ale unor evenimente importante din istoria țării.

III. Medalii postume

În anul 1873, prin grija Doamnei Elena Cuza, a fost bătută o medalie comemorativă din aur, argint și bronz, cu ocazia morții domnitorului, la aducerea în țară a rămășițelor lui. Un an mai târziu s-a bătut o nouă medalie din aur, argint și bronz, tot din inițiativa Elenei Cuza, care s-a distribuit la comemorarea de un an a morții lui Cuza, la parastasul organizat de familia și prietenii săi. Ambele medalii au fost lucrate de același gravor; aversul este identic, prezentând bustul domnitorului în profil dextra, în costum de ofițer, fără favoriți. Numele lui Cuza este ortografiat conform timpului - **ALECSANDRU**; prima medalie îl numește **DOMN al ROMÂNILOR**. Ambele sunt din bronz, de 23 mm. Nefiind semnate, le considerăm ca fiind executate de Firma Șaraga, având aceleași particularități stilistice ca și medaliile dedicate comemorării a 40 de ani de la moartea domnitorului, de data aceasta semnate de acest gravor.

Printre inițiativele din 1906 care au comemorat împlinirea a 40 ani de domnie a Regelui Carol I, se înscrie și emiterea mai multor medalii oficiale și numeroase populare. Întru-cât în acest an se împlineau și 40 de ani de la abdicarea lui Cuza, primul Domn al Principatelor Unite, care se bucura de popularitate deosebită în rândul poporului, o parte din medalii au comemorat și acest eveniment. Astfel, s-a hotărât emiterea unei medalii, de baterea căreia s-a ocupat un comitet de patronaj din care făceau parte A.D. Xenopol, Grigore Ghica-Deleni, col. Langa, Grigore Buicliu, Gh. Bațureanu, Manolescu-Mladian, A.D. Holban⁶⁴. Frații Șaraga erau cunoscuți în lumea istoricilor și literaților, ca îndrăgostiți de istoria țării, fiind știută colaborarea lor cu Th. Codrescu, Xenopol, Iorga, Ctin. Moisil, etc. În virtutea acestei tradiții, comitetul de patronaj s-a gândit să apeleze la serviciile firmei lor care, printre altele, edita și medalii⁶⁵.

Medalia de mai sus redă pe avers bustul lui Cuza în costum de ofițer, iar pe revers, o legendă pe 12 rânduri, care menționează cele mai importante realizări îndeplinite

⁶⁴ I. Massof, *op. cit.*, p. 63.

⁶⁵ Întemeietorul firmei, legătoria de cărți din Iași a fost Elcumea Șaraga. Fii săi, Ihlil și David, au extins activitatea, ridicând atelier pe Ulița Mare din oraș. Ei au fost sprijiniți de Asaki, cel care a dat de lucru timp de 25 de ani firmei lor. Ihlil a avut trei fii, pe Samoil, Elias și Aizic, primii doi fiind și editori de medalii și numismați (Samoil era membru onorific al Societății Numismatice din Viena; Elias era membru al Ligii Culturale, din 1894, I. Massof, *op. cit.*, pp. 18-20 și 62). Un alt protector al lor, Dim. A. Sturdza, îi socotea "singurii exploratori de monede și documente românești, care strâng pentru Academie". Prin Înaltul Decret Regal nr. 3153/1883, s-a acordat fraților Șaraga medalia „Serviciu credincios” de aur, "ca recompensă pentru donațiunile de documente, manuscrise și monede vechi ce au făcut Academiei Române și Muzeului Național"; *ibidem*, pp. 21, 23-24; N. Vătămanu, *Aminții din vremea unirii Principatelor*, în CNA, XVI, 123-124, 1942, pp. 42-45. I. Massof, *op. cit.*, pp. 80-85.

de principe în timpul domniei: unirea, secularizarea averilor mănăstirești, împrăștierea țăranilor. Este executată din metal comun aurit și argintat și are 38 mm⁶⁶.

Cu același prilej s-a bătut încă o medalie, din bronz argintat (cat. 60), care îi reprezintă pe domnitori în costume de ofițer și pieptul acoperit de decorații. Imaginile celor doi conducători ai României sunt cele clasice, oficiale, într-o ținută impresionantă. Întru-cât portretul Regelui Carol este cel executat de gravorul bucureștean Carniol, atribuim medalia la care tocmai ne-am referit tot atelierului său.

Anul 1909 a fost marcat de comemorarea Jubileului Unirii Principatelor. S-au bătut câteva medalii, îngrijit executate. Una dintre ele, o medalie oficială, a fost bătută prin grija Societății Numismatice Române, la Stuttgart, de Firma Wilhelm & Mayer⁶⁷. Pe avers este reprezentat bustul dextra al Regelui Carol I, încadrat de stema regatului și grupaj de drapele. Pe revers este redată scena proclamării lui Cuza ca domn al Țării Românești în Adunarea de la București, la 24 Ianuarie 1859; deasupra scenei este bustul profil dextra al Domnului Unirii. Medalia, de 70 mm, s-a bătut din argint și bronz (25 ex. argint, 300 bronz, valoarea lor fiind de 2.627,20 lei)⁶⁸.

Următoarea medalie dedicată comemorării aceluiași eveniment, a fost bătută la Iași de firma Șaraga⁶⁹. Piesa are 40 mm, este cu toartă, lucrată în stilul medaliilor populare pline de elan patriotic ce-l caracterizează pe editor. Pe avers este reprezentat bustul lui Cuza, senestra. Pe revers, o alegorie patriotică – România întinde un ram de palm celor două Principate; din spatele personajelor se ridică soarele, iar deasupra razelor este plasată o legendă plină de semnificații, **IUBIRE PACE ȘI UNIRE**. Piese sunt din bronz și bronz argintat.

Printre piesele prezentate se află și două medalii care s-au distribuit participanților și organizatorilor unor comemorări deosebite. Este vorba despre medalia unificării (cat. 53), din argint aurit, care prezintă bustul domnitorului, în costum de ofițer cu mantia pe umeri. Am datat medalia destul de larg – 1902-1912, dar înclinăm spre baterea ei mai degrabă în anul 1902, cu ocazia sărbătoririi celor 25 de ani de la războiul de independență, când s-au emis astfel de piese pentru membrii Dinastiei (ca diametru, metal, grosime)⁷⁰. Putea fi emisă și cu ocazia

⁶⁶ În 1906 s-au emis multe medalii populare "de jubileu", pe avers cu chipul Regelui Carol I și cu revers diferit; printre acestea au fost și variante cu chipul lui Cuza; vezi *Completări la catalogul medaliilor românești*, în BSNR, XII, 25, 1915, p. 146.

⁶⁷ Firma de gravori Mayer Wilhelm & Wilhelm Franz din Stuttgart, furniza monede și medalii pentru evenimente istorice, pentru societăți, expoziții și medalii de premiu; vezi BSNR, X, 20, 1913. A fost fondată în 1860 sub denumirea "Stuttgart - Wilhelm Maier Metallwarnefabrik", Wilhelm Mayer lucrând ca sculptor și modelator, iar Franz Wilhelm ca gravor. După anul 1906 s-a numit "Kunstgeerbe Anstalt - Stuttgart"; Constanța Știrbu, Ana Maria Velter, Katiușa Pârvan, Simona Boicescu, Doina Ciobanu, *op. cit.*, p. 59.

⁶⁸ *Dare de seamă asupra mersului Societății de la 1903-1910, București*, 1910, pp. 7, 14. Exemplare din aur și argint, în cutii din piele cu coroana regală aplicată pe capac, au fost trimise (câte un exemplare din fiecare) M.S. Regelui Carol I și Principelui moștenitor Ferdinand.

⁶⁹ A fost comandată de Fany Șaraga și bătută în străinătate, Andone Cumpătescu, *op. cit.*, p. 58.

⁷⁰ E. Oberländer Târnoaveanu și Katiușa Pârvan, *Regina Elisabeta ...*, p. 253 și notele.

jubileului Unirii Principatelor din 1909, sau în 1912, la inaugurarea statuii lui Cuza de la Iași, odată cu o minimedalie datată 1912, pe care este redat același portret al lui Cuza (cat. 83).

În anul 1903 s-a pus în discuție ridicarea unei statui reprezentându-l pe Cuza, statuie ce urma să fie inaugurată cu prilejul împlinirii unei jumătăți de secol de la Unire (1909). Prin subscripție publică s-au strâns fondurile necesare, iar statuia a fost comandată sculptorului italian Romanelli, angajat al Monetăriei din Roma unde a lucrat ca medalist și gravor în perioada interbelică⁷¹. Inaugurarea a avut loc la 25-27 mai 1912, în prezența Regelui Carol I și a membrilor guvernului. Statuia a fost amplasată în Piața Universității din Iași. Pe soclu sunt reprezentate chipurile colaboratorilor apropiați: Kogălniceanu, Negri, generalul Florescu, Kretzulescu. S-a mai ridicat o statuie la Craiova, un bust la Mărășești și unul în comuna Grivița⁷².

Evenimentul a fost primit cu mult entuziasm. S-au emis cu această ocazie și medalii. Este cunoscută o piesă cu toartă, executată de Elias Șaraga în 1903, la Iași, dedicată sprijinitorilor ridicării monumentului (cat. 55). Pe avers este reprezentat bustul domnitorului Cuza în costum de ofițer, în profil spre dreapta. Șaraga a reluat portretul domnitorului de pe medaliile bătute pentru comemorarea morții și pomenirii de un an de la moarte.

În același an s-a bătut o plachetă unifacies de dimensiuni mai mari, (anul este incizat sub umărul domnitorului), din bronz patinat care imită argintul (cat. 56). Placheta reproduce portretul lui Cuza realizat de Șaraga; pe umăr, eu litere cursive, este incizat *N. Iancovici* - autorul sau editorul piesei⁷³. O altă plachetă, din bronz, (cat. 57), tot unifacies, redă același portret al domnitorului, dar nu este semnată și nici datată. Piesa este o variantă mai elaborată, executată mai precis și cu mai mult simț artistic. Considerăm ambele plachete (care sunt inedite), creațiile aceluiași artist, executate de două mâini diferite în anul 1903, fiind o expresie a marii simpatii de care se bucura fostul Domn al Unirii.

În anul 1911 s-au emis două medalii cu prilejul inaugurării statuiilor lui Cuza și Kogălniceanu la Iași, din argint și aurite, cu toartă și fără, nesemnate⁷⁴. Portretele acolate ale celor doi oameni de seamă ai țării, deosebit de reușite și bine executate, dovedesc un autor experimentat, din București sau din afara țării. Deși

⁷¹ Constanța Știrbu, Ana Maria Velter, Katiușa Pârvan, Simona Boicescu, Doina Ciobanu, *op. cit.*, p. 83.

⁷² C-tin. C. Giurescu, *Viața și opera lui Cuza Vodă*, p. 448.

⁷³ O plachetă aproape identică s-a realizat la Iași, prin turnare, din zinc, 105x78 mm, din inițiativa lucrătorilor la Secția turnătorie-modelaj de la Atelierele Nicolina din Iași, în 1906, cu ocazia sărbătoririi jubileului de 40 ani de domnie ai Regelui Carol I și 40 ani de la abdicarea Domnitorului Cuza; Andone Cumpătescu, *op. cit.*, pp. 59-60, Andone Cumpătescu *Inedit. Al.I. Cuza la Nicolina*, în "Magazin Istoric", 10, 1983, p. 63.

⁷⁴ Statuia lui Kogălniceanu, opera sculptorului Hegel, a fost ridicată în 1911 în fața Universității, cea a lui Cuza, opera italianului Raffaello Romanelli, în 1912, în fosta piață Bacalu; Andone Cumpătescu, *op. cit.*, p. 60; V. Russu și D. Vitcu, *Date noi referitoare la activitatea politică a lui Mihail Kogălniceanu (1869)*, în AILA, XVII, 1980, pp. 615-622.

nesemnate, aceste medalii ar putea fi opera profesorului Celesti-Fabio de la Școala de Arte și Meserii din Iași, care nu și-a semnat nici o creație medalistică⁷⁵.

Anul următor s-au bătut medaliile pentru comemorarea dezvelirii statuii lui Cuza din Iași (cat. 73-83); printre ele o medalie cu toartă, din argint, care poartă semnătura lui Joseph Christian Lauer din Nürnberg, piesă inedită (cat. 78)⁷⁶. Pe avers este reprezentat bustul lui Cuza în costum de ofițer, iar pe revers, statuia din Iași și o legendă evocatoare – **ROMÂNIA RECUNOSCĂTOARE MARELUI DOMNITOR**. Se cunosc și exemplare de 33 mm, identice, dar nesemnate, cunoscute ca fiind bătute de Firma Șaraga (cat. 70-71)⁷⁷. Identitatea celor două emisiuni arată încă o dată practica editorilor (dar și a gravurilor) autohtoni (și nu numai) de a copia modelele altor autori pentru lucrări proprii, pe care le semnavă adeseori fără probleme. "Dezinvoltura" aceasta se explică, poate, prin faptul că producțiile de acest fel erau, de regulă, medalii populare, pentru populația de rând.

Tot cu această ocazie s-a bătut și o minimedalie ovală aurită, inedită, pentru participanții la eveniment (cat. 83).

În anul 1912 s-au împlinit și 40 de ani de la fondarea Azilului Elena Doamna. Cu acest prilej s-a bătut o medalie comemorativă ce are pe avers busturile acolate ale Regelui Carol I și Reginei Elisabeta având ca fundal biserica azilului ctitorită de ei. Pe revers este redat bustul Elenei Cuza și imaginea clădirii Azilului ridicată la inițiativa sa. Este lucrată de gravorul bucureștean Radivon (gravor al Casei Regale), care a bătut numeroase medalii comemorative și foarte multe populare.

În anul 1911 s-a sărbătorit la Iași împlinirea a 75 ani de la fondarea Academiei Mihăilene și 50 de ani de la fondarea Universității, prilej pentru baterea unei medalii foarte frumoase, ce redă pe avers busturile acolate ale domnitorilor Mihail Sturdza, Cuza și Regelui Carol I, toți trei ctitori de obiective culturale de mare amploare. Medalia a fost executată de Elias Șaraga, fiind una din piesele sale cele mai frumoase; este din argint, aurită și argintată, precum și din bronz (cat. 68-71). Se cunosc medalii de 62 și 40 mm, pentru cele mici existând variante cu și fără toartă. Tot atunci s-a emis și un ecuson din bronz fixat pe o panglică tricolor, pentru participanții la serbări; acesta este o piesă inedită (cat. 72).

Una din preocupările permanente ale lui A.I.I. Cuza a fost modernizarea învățământului, care trebuia să creeze cadrele necesare noii societăți. Proiectul de constituție elaborat de Comisia Centrală în anul 1859, prevedea printre altele,

⁷⁵ Andone Cumpătescu, *op. cit.*, p. 60, consideră aceste medalii deosebit de frumoase, ca fiind executate prin grija familiei Șaraga din Iași la o firmă străină cu care avea relații; *ibidem*, și planșa 16, nr. 64 av. și rv., unde sunt redată desenele proiectului inițial al medaliei.

⁷⁶ Lauer Ludwig Cristoph (?-1873) a fost cel mai important reprezentant al firmei "Lauer", fondată în 1729 la Nürnberg. În 1860 firma, redenumită "Lauer și Fii", a adoptat un stil nou, imprimând o tendință modernă artei medalistice germane. Constanța Știrbu, Ana Maria Velter, Katiușa Pârvan, Simona Boicescu, Doina Ciobanu, *op. cit.*, p. 51.

⁷⁷ MPR, p. 260; I. Massof, *op. cit.*, pp. 63-64.

obligativitatea învățământului primar, o țară modernă având nevoie de oameni știutori de carte, care să aibă acces la noile instituții europene.

În mesajul domnitorului din 6/18 decembrie 1859 erau incluse și problemele legate de instrucțiunea publică, cerându-se ca *“învățământul să fie la îndemâna tuturor claselor”* căci *“în educațiunea poporului, bine condusă, se află cele mai bune garanții de ordine, de progres și de patriotism luminat. Eu țin numaidecât ca fiecare locuitor să știe în curând a scrie și a citi”*⁷⁸.

La 5/17 decembrie 1864 s-a votat legea instrucțiunii. S-a introdus obligativitatea și gratuitatea școlară, România numărându-se printre primele țări din lume în acest sens. Potrivit legii, învățământul primar a devenit de 4 ani, obligatoriu și gratuit, cel secundar de 7 ani, iar cel universitar de 3 ani⁷⁹.

Multe din școlile înființate în baza legii instrucțiunii publice din vremea lui Cuza există și astăzi. Ele au sărbătorit întemeierea lor, adesea bătând medalii comemorative (cat. 86, 88, 90). De exemplu, în anul 1970, Școala generală nr. 23 din București a împlinit 110 ani de la înființare și a bătut o machetă comemorativă unifacies deosebită privind concepția, din bronz, 80 mm, executată la Monetărie (cat. 90).

La Botoșani s-a înființat un gimnaziu la 1/13 septembrie 1859. La București s-au creat trei gimnazii: “Gh. Lazăr”, “Matei Basarab” și “Mihai Viteazul”; la Ploiești, în 1864, “Petru și Pavel”; la Focșani, “Unirea” (în 1865), care începe să funcționeze la 7/ 19 ianuarie 1866 ș.a.

În 1965, la împlinirea centenarului Liceului “Mihai Viteazul” din București, s-a bătut o medalie comemorativă, din bronz, 50 mm, autor fiind H. Ionescu (cat. 88)⁸⁰.

Au fost înființate școli normale; de exemplu, în Moldova, 4, la Bacău, Botoșani, Ismail, Tecuci⁸¹. La Iași, existența unei școli normale (de fete) este atestată de două medalii premiu. Prima (cat. 45) este o medalie-premiu de onoare, ovală, din metal comun cu urme de aurire. Piesa figurează în MPR sub anul 1864, dar pe revers este înscris anul 1867. Nu deținem în acest moment informații cu privire la momentul inaugurării acestei școli, dar este posibil să fi fost deschisă în anul 1864, când s-au inaugurat numeroase școli în baza legii învățământului, medalia noastră fiind una din cele care s-au distribuit apoi regulat la finele anului.

Cea de-a doua medalie de acest fel este inedită (cat. 48); s-a distribuit ca premiu de conduită și aplicațiune, tot la Școala Normală de fete din Iași, în anul

⁷⁸ D. Berindei, *Epoca Unirii*, pp. 209-210.

⁷⁹ *Ibidem*, p. 208.

⁸⁰ O foarte frumoasă medalie, semnată C. Dumitrescu, a fost bătută la Monetăria Statului pentru comemorarea a 135 ani de la întemeierea Liceului “Matei Basarab” din București. Pe avers este redat bustul domnitorului Matei Basarab, executat după o gravură de Marcus Boschinius, iar pe revers, bustul întemeietorului acestui liceu, domnitorul A.I. Cuza, reprezentat în costum de ofițer cu toate decorațiile pe piept, realizat după portretul lui Carol Popp de Szathmari, devenit clasic după 1862; Al. Ievreinov, *Efigii domnești pe medalii românești* ..., p. 236, nr. 13.

⁸¹ C.C. Giurescu, *Viața și opera lui Cuza Vodă*, p. 414.

1871. Este din metal comun aurit și are 30 mm. Ambele piese au pe avers scuturile accolat ale Moldovei și Țării Românești, surmontate de coroana princiară și o scurtă legendă cu litere gotice, cursive. Pe revers sunt incizate legende, tot cu litere cursive. Medaliile reprezintă opera unui gravor local, fiind medalii tip alese de școala din Iași pentru premiile sale.

Imediat după unire au apărut și s-au extins centrele de învățământ superior și de specialitate⁸². Prima universitate se întemeiea în timpul guvernării lui M. Kogălniceanu, la 26 octombrie/7 noiembrie 1860 și avea patru facultăți: Drept, Filozofie Științe și Teologie. Primul rector a fost profesorul de economie Ion Strat.

În 4/16 iulie 1864 s-a creat Universitatea din București, cu facultățile Drept, Filozofie (Litere) și Științe, primul rector fiind juristul Gh. Costa-Foru (1864-1871). În 1964 s-a sărbătorit centenarul înființării ei, și s-au bătut medalii din argint și bronz, la Monetăria Statului, autorul lor fiind H. Ionescu (cat. 87).

În 1963 a fost rebătută la Monetăria Statului modelator H. Ionescu medalia dedicată în 1857 fondatorilor Academiei Române din București. Noua piesă are 50 mm și este din bronz (cat. 89).

În 1959 s-a comemorat centenarul Unirii Principatelor. Societatea Numismatică Română a bătut o medalie din bronz, de 60 mm, cu portretul Domnitorului Cuza în costum de ofițer pe avers. Este o lucrare deosebită, opera gravorului Ștefan Grudinschi (cat. 85)⁸³.

La 24 ianuarie 1999, cu prilejul împlinirii a 140 de ani de la Unirea Principatelor, Societatea Numismatică a Cercului Militar Național din București a emis o plachetă comemorativă din argint și bronz (cat. 91-92). Pe avers este reprezentat Domnitorul Cuza în costum de aparat, iar pe revers clădirea Palatului său de la Ruginoasa, două embleme ale epocii Unirii. Executată de gravorul Vasile Gabor cu multă precizie, eleganță și sobrietate, este în același timp de o simplitate care o apropie de lucrările clasice⁸⁴.

⁸² C-tin C. Giurescu, *op. cit.*, pp. 409, 411; Dan Berindei, *Învățământul în anii unirii țărilor române (1856-1862)*, în "Revista de Pedagogie", VIII, (1959), nr. 1, pp. 74-82; *Istoria Românilor*, pp. 820-821.

⁸³ Figura Domnitorului Cuza a mai apărut după 1959 pe câteva medalii comemorative: 1960 - Medalia Centenarului Universității "Al.I. Cuza" din Iași (alături de cea lui Kogălniceanu), G. Buzdugan, *Medalii jubiliare și comemorative românești* (Partea întâi), pp. 289-290, în SCN, IV, 1968, pp. 279-309; 1984 și 1993 - Medaliile unor Expoziții filatelice, precum și pe Medalia Lojei Masonice "Alexandru Ioan Cuza". Aceste portrete sunt reluări ale celor create în secolul trecut, mai mult sau mai puțin realizate; vezi și Andone Cumpătescu, *op. cit.*, pp. 60-61 și pl. 16-17.

⁸⁴ Tot Vasile Gabor a executat la Monetăria Statului, o altă medalie la fel de frumoasă, din tombac, de 60 mm. A fost bătută de Societatea culturală "Al. I. Cuza" din Bârlad, la comemorarea a 120 ani de la moartea lui Cuza. Pe avers este redat portretul domnitorului în costum de ofițer purtând decorațiile pe piept (după portretul creat de C.P. de Szathmari), flancat de stema Moldovei și Țării Românești. Pe revers este reprezentată stema Principatelor Unite broșată pe tricolor, după modelul unui proiect din 1863, creat tot de C.P. de Szathmari; Al. Ievreinov, *Efigii domnești pe medalii românești*..., p. 237, nr. 18.

La sfârșitul catalogului am adăugat o cocardă de Consilier al Societății “Cuza Vodă”. Este din mătase tricoloră ripsată, cu ciucuri din fir metalic aurit. Pe una din cele două panglici ale cocardei este scris cu același fir metalic aurit **CONSILIER**; pe cealaltă panglică este imprimată cu o culoare bleu legenda **SOCIETATEA CUZA VODĂ**. Nu cunoaștem în mod sigur când și unde a luat ființă această societate. Ar putea fi în legătură cu Loja “Cuza Vodă”, creată în anul 1877 la Dorohoi⁸⁵, pe care o întâlnim și în anul următor⁸⁶.

Amintim încă un aspect al medaliilor dedicate lui Cuza și realizărilor sale - prezența unor simboluri de inspirație masonică pe câteva din aceste piese: ochiul lui Dumnezeu (cat. 1-5), două mâini care se strâng (cat. 22), soarele care răsare/triumful luminii (cat. 63-66), unele legende (cat. 10, 11-12). Ele pot fi simboluri de recunoaștere a apartenenței la Masonerie, sau simple elemente decorative datorate stilului celui care a gravat medaliile.

Nu ne pronunțăm asupra apartenenței lui Cuza la Francmasonerie, nici asupra rostului elementelor de mai sus. Amintim doar crearea celor două loji care purtau numele domnitorului, la foarte scurtă vreme după moartea sa: în decembrie 1875: la București, Loja “Al. Ioan I” sub obediența Marelui Ordin al Italiei, cu 26 membrii⁸⁷ și în anul 1877, la Dorohoi, Loja “Cuza Vodă”, sub obediența Marii Loje Naționale Române⁸⁸. Al.I. Cuza a devenit un simbol al luptei pentru marile idealuri naționale și sociale ale poporului român, care au animat Francmasoneria Română încă de la începuturile ei⁸⁹.

Un gest recent de apreciere a Domnitorului Cuza îl constituie Decretul Supremului Consiliu al Ordinului Masonic Român din exil, prin care s-a instituit, în octombrie 1992, Medalia de Onoare și Merit “Al. I. Cuza principeș”, cea mai înaltă distincție masonică pe plan național și internațional, ce urma a fi conferită

⁸⁵ Loja, aflată sub obediența Marelui Ordin al Italiei, apare în Registrul matricol al lojilor din obediența Marii Loje Naționale Române la nr. 17; Horia Nestorescu Bălcești, *Ordinul Masonic Român*, București, 1993, pp. 108-109.

⁸⁶ *Ibidem*, pp. 108-109, 124. Cum în anul 1883, majoritatea celor care alcătuiseră loja și se aflaseră la conducerea ei, apar ca întemeietori ai Capitolului “Garibaldi”, tot din Dorohoi, ne punem întrebarea dacă Loja amintită mai sus nu intrase între timp în adormire sau dacă, așa cum s-a întâmplat mereu cu lojile în momente nefavorabile unei activități normale, nu și-a continuat activitatea sub umbrela unei societăți culturale, de binefacere sau cu alt profil “nevinovat”; vezi unele aspecte la P. Ștefănescu, *Istoria Francmasoneriei Române*, București, 1999, pp. 58-67.

⁸⁷ Horia Nestorescu Bălcești, *op. cit.*, pp. 90-93, 96.

⁸⁸ *Ibidem*, pp. 108-138.

⁸⁹ Pentru a sublinia popularitatea pe care o avea Cuza în rândul masonilor români, amintim telegrama adresată Elenei Cuza la Ruginoasa, la 24 ianuarie 1909, cu prilejul sărbătoririi semicentenarului Unirii, de Liga Francmasonică din România, în care era omagiată personalitatea domnitorului Al.I. Cuza. Ei menționau “împlinirea a jumătate de veac de când Augustul vostru soț a pus temelia României”, iar în numele tinerei generații, o asigurau că aceasta “cumpănește mai bine faptele marelui Domnitor și numele lui Vodă Cuza va trăi cât neamul românesc”. Semnatarii erau Vasile M. Kogălniceanu, Victor Sterea, E. Predescu, Alex. Dumitrescu, Ernest Vișan, C. Tunesu, S. Tipeni, dr. I. Dărmănescu. *Ibidem*, p. 138.

personalităților de cel mai înalt rang, ce au adus servicii excepționale României și poporului român. Prima medalie de acest fel s-a conferit Lojei "La Roumanie Unie" din Paris, pentru 45 ani de luptă în serviciul cauzei naționale române⁹⁰.

*

Dacă privim medaliile, proiectele de decorații și monede care s-au emis în timpul domnitorului Cuza, realizăm intensitatea activităților pe care acest domnitor le-a inițiat și dus la bun sfârșit, care au pus bazele României moderne. Nenumărate instituții, din toate domeniile, au început să funcționeze în vremea sa. Poate că suntem nedrepti cu acest om care, în ciuda slăbiciunilor omenești, a avut un crez pe care și l-a respectat – înfăptuirea și consolidarea Unirii, crearea României moderne.

Abrevieri

AIIA	Anuarul Institutului de Istorie și Arheologie "A.D. Xenopol", Iași.
BSNR V-VI	Buletinul Societății Numismatice Române, an V-VI, 1904.
BSNR III, 11-12	<i>Catalogul medaliilor moldo-române cunoscute dela anul 1600 până la 1906</i> , în Buletinul Societății Numismatice Române, an III, Nr. 11-12, 1905-1906.
BSNR XII/25	<i>Completări la Catalogul medaliilor românești</i> , în Buletinul Societății Numismatice Române, an XII, Nr. 25, 1915.
BSNR XII/24	<i>Catalogul medaliilor românești de la 1906-1914</i> , în Buletinul Societății Numismatice Române, an XII, Nr. 24, 1915.
BSNR XIII/27	<i>Completări la Catalogul medaliilor românești</i> , în Buletinul Societății Numismatice Române, an XIII, Nr. 27, 1916.
BSNR XIII/28	<i>Completări la Catalogul medaliilor românești</i> , în Buletinul Societății Numismatice Române, an XIII, Nr. 28, 1916.
CN	Cercetări Numismatice.
RI	Revista de Istorie.
CNA XIII	Cronica Numismatică și Arheologică, an XVI, nr. 123-124, 1942.
MPR	George Buzdugan, Gh. Niculiță, <i>Medalii și plachete românești. Memoria metalului</i> , București, 1971.
SCN III	G. Buzdugan, <i>Medalii comemorative românești</i> , în Studii și Cercetări de Numismatică, III, 1960, pp. 541-543.
SCN IV	G. Buzdugan, <i>Medalii jubiliare și comemorative românești (Partea întâi)</i> , în SCN, IV, 1968, pp. 279-309.
RI	Revista de Istorie.

⁹⁰ *Ibidem*, p. 199.

Catalog

- 1-2. Medalie comemorativă, *Divanurile Ad-hoc întrunite în 7 și 9 octombrie 1857*, Paris, gravor <Farochon>.
 Av. Legendă circulară **DIEU PROTÉGÉ LA ROUMANIE**. Scuturile acolate ale Principatelor Moldova și Muntenia, timbrate de coroană princiară; deasupra Ochiul lui Dumnezeu.
 Rv. În cunună de laur, două scuturi acolate; în primul este reprezentat Sf. Gheorghe, în al doilea Sf. Dumitru. Legendă semicirculară, sus 7. ET 9. **OCTOBRE**, jos, **VOX POPULI VOX DEI**.
 AU 900‰, 15 mm, 2,65 g, inv. MNIR 159.496, Col. BCS.
 AR, 15 mm, 2,38 g, inv. MNIR ex CNBAR, Transfer, Col. BNR, Pv. 888/BII973.
 BSNR III pp. 17-18, MPR p. 236.
- 3-5. Medalie comemorativă cu toartă, *Divanurile Ad-hoc întrunite în 7 și 9 octombrie 1857*, Paris, gravor <Farochon>.
 Av. C.m.s.
 Rv. C.m.s.
 AU, 18,3 mm, 2,80 g, inv. MNIR ex CNBAR, Custodie, Col. Capșa, C. 4416/402/2.
 AR, 15 mm, 2,45 g, inv. MNIR ex CNBAR, Custodie, Col. Moscova, Pv. 270/3389/3858.
 BSNR III pp. 17-18, MPR p. 236.
 AE, 15 mm, inv. MNIR ex CNBAR, Custodie, C. 896.
 Inedit.
- 6-8. Insignă, *Deputat în Divanul Ad-hoc al Moldovei, 1857*.
 Legendă semicirculară, sus **DIVANUL AD_HOK**, jos **DEPUTAT** în câmp, scut încoronat cu stema Moldovei, așezat pe doi delfini afrontați. Dedesubt **1857**.
 AR aurit, 35 mm, 7,69 g, inv. MNIR ex CNBAR, Custodie, Col. Moscova, Pv. 119/3152/3605.
 AR, 35 mm, 8,31 g, inv. MNIR ex CNBAR, Transfer, Col. BNR, Pv. 889/BII974.
 MC aurit, 35 mm, 7,44 g, inv. MNIR ex CNBAR, Transfer, Col. BNR, Pv. 890/BII975.
 BSNR III pp. 18-19; MPR pp. 52, 236.
9. Medalie comemorativă, *24 ianuarie 1859 - Prima Cameră a Principatelor Unite - "Deputatul este inviolabil", 1859*.
 Av. Scuturile alăturate ale Moldovei și Munteniei surmontate de coroană princiară, așezate pe două ramuri de laur legate cu o panglică. Dedesubt, legendă semicirculară **XXIV. IANUAIŢ. DCCCLIX**.
 Rv. Legendă pe cinci rânduri **DEPUTATUL/ ESTE/ INVIOABILŢ/ ARTICOLULŢ XX. ALŢ/ CONVENTII**.
 AR, 51 mm, inv. MNIR, 75.520 (52,86 g) și 159.860; inv. MNIR ex CNBAR, Transfer, Col. BNR, Pv. 1877/1/BII2059 și Pv. 1877/2/BII2060 (52,93 g).

BSNR III p. 22, MPR pp. 53 și 236.

10. Medalie comemorativă, *Alecsandru Ioan I-ul domnul României - "Dumnezeu proteje Romania"*, 1859, <Paris, gravor Farochon>.

Av. Între 2 c.l., legendă circulară întreruptă de două ramuri de măsline
ALESSANDRU * JONU * I * DOMNITORIULU * ROMANEI *.
Central, bustul principelui 3/4 spre stânga, purtând uniforma de gală și
mantie împlănită; în față, legendă semicirculară **UNIREA DA POTERE**.

Rv. Sus, legendă semicirculară **DUMNEDIEU PROTÉGÉ ROMANIA**,
iar în exergă, legendă pe două rânduri **V ȘI XXIV JANUARIE/**
MDCCCLIX. Central, alegorie: una lângă alta, două tinere reprezentând
Principatele Române, sprijină cu stânga scuturile țărilor pe care le
reprezintă (Țara Românească în stânga, Moldova în dreapta).

AE, 47 mm, inv. MNIR, Custodie, C. 1598; ex CNBAR, Custodie, Col. Moscova, Pv.
463/3750/3950 (54,95 g).

Inedit.

- 11-12. Medalie comemorativă, *Al. Ioan I Prințul Moldo României - "Prin Unire vom ajunge la fericire"*, 1859.

Av. Bust 3/4 Al. I. Cuza cu favoriți spre stânga, purtând uniforma de gală
și mantie împlănită. Sus, legendă semicirculară **ALEKSANDRU JOAN I**
PRINZUL MOLDO-ROMANII. Sub bust **1859/ 24 IANUAR**.

Rv. Scuturile alăturate ale Moldovei și Țara Românească surmontate de
coroană princiară, așezate pe două ramuri de laur. Dedesubt, legendă pe
cinci rânduri: *** PRIN * / UNIRE/ VORU AGUNGE/ LA/ FERICIRE**.
(în dreapta și stânga primului rând al legendei, două mici medalioane cu
stemele Moldovei și Munteniei, greu lizibile).

Pb, 36 mm, 22,50 g, inv. MNIR ex CNBAR, Transfer, Col. BNR, Pv. 894/BII980,
perforată.

Aliaj tipografic, 36 mm, inv. MNIR, 75.522/a-b.

BSNR III p. 22, MPR pp. 53-54, 236.

- 13-14. Medalie comemorativă, *Fuzionarea oștilor Moldovei și Munteniei la 14 aprilie 1859*, <rebătuță în 1896 la Stuttgart>.

Av. Bust 3/4 Al. I. Cuza cu favoriți spre stânga, purtând uniforma de gală
și mantie împlănită. Sus, legendă semicirculară (cu alfabet de tranziție):
ALEKSANDPY IOAN I; c.p.e.

Rv. Legendă circulară (cu alfabet de tranziție): ***INTȚLNIPEA**
OSTENIOP MOLDO POMȚNI LA SOCOLA LȚNGȚ IASHI.
Central, între două ornamente vegetale, legendă pe două rânduri (cu alfabet
de tranziție): **14 AIIPII/ 1859**; c.p.e.

AR, 55 mm, inv. MNIR ex CNBAR, Transfer, Col. BNR, Pv. 1879/BII2062 (56,79 g) și Pv.
1878/ BII2061 (56,20 g).

AE, 54 mm, inv. MNIR, 159.484.

BSNR III pp. 22-23, MPR pp. 54-55, 236.

- 15-16. Medalie comemorativă cu toartă, *Instalarea Curții de Casație a Principatelor Unite la Focșani*, 1862.
 Av. Stema Principatelor Unite; sus, legendă semicirculară **ALECSANDRU JOAN I^o**.
 Rv. Central, cumpănă; legendă semicirculară ***CURTEA DE CASSAȚIUNE A PRINC. UNITE ROMÂNE**.
 AE aurit, 26 mm, inv. MNIR ex CNBAR, Custodie, Col. Moscova, Pv. 934/4978/4211.
 BSNR III pp. 23-24, MPR pp. 55-56, 236.
 AE, 25 mm, inv. MNIR ex CNBAR, Transfer, Col. BNR, Pv. 1945/BII1233.
 Inedit.
- 17-19. Medalie comemorativă, *Fondarea Azilului Elena Doamna*, 1862, Paris, gravor Caqué.
 Av. Central, clădirea Azilului; sus, legendă pe două rânduri (rândul 1 semicircular): **ASILUL/ ELENA-DOMNA**. În exergă, legendă pe patru rânduri: **PENTRU/ COPII GASITI/ ȘI/ORPHANI/***. Sub clădire, dextra, numele gravorului: **CAQUÉ GARV. DE L'ÉMPEREUR**.
 Rv. Legendă pe 10 rânduri: **FONDAT/ LA ANUL 1862 IULIE 29/ DE/ M.S. DOMNA ELENA/ SOCIA/ DOMNITORULUI ROMANIEI/ALESSANDRU ION IO/stema Principatelor Unite/ FIIND MINISTRU DE INTERNE/ D. NICOLAE CREȚULESCU** (rândurile 9 și 10 semicirculare).
 AR 916 ‰, 51 mm, 15,06 g, inv. MNIR, 31.621.
 AE aurit, 51 mm, 59,95 g, inv. MNIR ex CNBAR, Col. BNR, Pv. 1881/BII2064.
 AE, 51 mm, 59,82 g, inv. MNIR ex CNBAR, Transfer, Col. BNR, Pv. 1880/BII2063.
 BSNR III p. 24, MPR pp. 56-58, 236-237.
- 20-21. Medalie ovală cu toartă, *Districtul Tecuci lui Al. I. Cuza făuritorul Unirii, restauratorul mănăstirilor închinat*, 1863, Paris, gravor Stern.
 Av. Stema județului Tecuci; dedesubt numele gravorului **STERN F**.
 Rv. În cunună de stejar legendă pe 10 rânduri: **DISTRICTUL TECUCI/INALTIMEÎ SALE/ ALECSANDRU JON I/ INTEMEIETORUL UNIREI/ RESTAURATORUL DREPTURELOR/ ROMANIEÎ ASUPRA/ BUNURELOR MONASTIRESTI/ NATIONALE/ INSTREINATE/ 1863**.
 AR, 40x47 mm, inv. MNIR ex CNBAR, Custodie, Col. Moscova, inv. Pv. 125/1/3161/3097 (34,32 g) și Pv. 125/2/3162/3098 (34,67 g).
 AE, 38x45 mm, 28,96 g, inv. MNIR ex CNBAR, Transfer, Col. BNR, Pv. 1366/BII1510.
 BSNR III pp. 24-25, MPR, pp. 58-59, 237.
22. Medalie comemorativă cu toartă, *18/30 august 1863 - Honos Virtuti*, 1863.
 Av. Central, doi oșteni în uniforma Principatelor Unite cu arma la picior, țin între ei un scut pe care sunt incizate o coroană/două mâini care se strâng/ stemele celor două principate. În exergă, incizată, legenda **18/30 Aug. 1863**.

Rv. În cunună de laur, legendă pe două rânduri **HONOS/ VIRTUTI**.

AR 300‰, 37 mm, 20,26 g, inv. MNIR ex CNBAR, Custodie, Col. Moscova, Pv. 474/3777/4415.

Inedit.

- 23-25.** Medalie comemorativă, *Înființarea Manufacturii de arme*, 1863, Paris, gravor Caqué.

Av. Central, clădirea Manufacturii; sus, legendă pe trei rânduri (rândul 1 semicircular); **MANUFACTURA DE ARME**. Dedesubt, stema Principatelor Unite.

Rv. Legendă pe nouă rânduri; **MANUFACTURA DE ARME*/ ROMANIEI/ FONDATĂ ÎN TIMPUL DOMNIEI/ LUI/ ALESSANDRU IOAN IO/ FIIND MINISTRU DE RESBEL/ GENERALUL JOAN: EMAN: FLORESCU/ANUL 1863 LUNA IUNIE**.

AE aurit, 51 mm, 59,43 g, inv. MNIR ex CNBAR, Transfer, Col. BNR, Pv. 1882/BII2065.

AI, 51 mm, inv. MNIR, 75.521.

AE, galvanoplastic, 62 mm, inv. MNIR ex CNBAR, Custodie, Col. Moscova, Pv. 1015/5092/3777.

BSNR III p. 25, MPR pp. 59, 237.

- 26-27.** Medalie comemorativă, *Al I. Cuza - Expoziția de horticultură și apicultură din București*, 1864, gravor Pittner.

Av. Bustul domnitorului în costum de ofițer, în profil spre dreapta. Sus, semicircular, legenda **ALECSANDRU IOAN I PRINCIPELE ROMANII 1864**. Sub braț **A. PITTNER F**.

Rv. Coroană din elemente vegetale (viță-de-vie, stejar), pe care sunt reprezentate în medalioane sus-jos, stânga-dreapta, un buchet de flori-stup, fructe-ciorchine. În c.l., legendă circulară *** ESPOSITIUNE DE ORTICULTURA SI APICULTURA ÎN BUCUREȘTI**. Central, legendă pe șapte rânduri **ONÓRE/ ȘI/ ÎNCURAGIARE/ AGRICULTUREI/ ȘI/ INDUSTRII/ 1864**.

AR, 60 mm, inv. MNIR, 159.480.

AE, 60 mm, inv. MNIR ex CNBAR, Transfer, Col. BNR, Pv. 1358/BII1581.

BSNR III p. 30, MPR pp. 62, 237.

- 28-29.** Medalie comemorativă, *Al.I. Cuza - Expoziția de horticultură și apicultură din București*, 1865, gravor Pittner.

Av. c.m.s.

Rv. c.m.s., dar anul **1865**.

AR, 60 mm, inv. MNIR ex CNBAR, Custodie, Col. Moscova, Pv. 134/3174/4267.

AE, 60 mm, inv. MNIR ex CNBAR, Transfer, Col. BNR, Pv. 1359-1360/BII1502-1503 și Pv. 1364/BII1507-1508.

BSNR III p. 31, MPR pp. 62, 238.

- 30.** Medalie comemorativă, *Al.I. Cuza - Expoziția regională din București*, 1864, gravor Pittner.

Av. c.m.s.

Rv. Coroană din elemente vegetale (viță-de-vie, stejar), pe care sunt reprezentate în medalioane sus-jos, stânga-dreapta: berbec-plug, bovideu-cal. În c.l., legendă circulară: * **EXPOZIȚIUNE REGIONALĂ ÎN BUCUREȘTI**. Central, legendă pe șapte rânduri: **ONÓRE/ ȘI/ ÎNCURAGIARE/ AGRICULTUREI/ ȘI/ INDUSTRII/ 1864**.

AE, 60 mm, inv. MNIR, 75.564; ex CNBAR, Transfer, Pv. 2493/136/66 și Col. BNR, Pv. 1361/BII1504 și Pv. 1889/BII2072.

BSNR III p. 31, MPR pp. 62, 237.

- 31-32.** Medalie comemorativă, *Al.I. Cuza - Expoziția regională din București, 1865*, gravor Pittner.

Av. c.m.s.

Rv. c.m.s., dar anul **1865**.

AR, 60 mm, inv. MNIR, 159.465; ex CNBAR, Transfer, Col. BNR, Pv. 1363/BII1506.

AE, 60 mm, inv. MNIR, 29.587; ex CNBAR, Transfer, Pv. 2495/136/69 și Col. BNR, Pv. 1362/BII1505.

BSNR III p. 31, MPR pp. 62, 238.

- 33-34.** Medalie comemorativă, *Al.I. Cuza - Expoziția regională din Iași, 1865*, gravor Pittner.

Av. c.m.s.

Rv. c.m.s., dar **IASSY** și anul **1865**.

AR, 60 mm, inv. MNIR, 159.474.

AE, 60 mm, inv. MNIR ex CNBAR, Transfer, Pv. 2497/136/70 și Col. BNR, Pv. 1355-1356/BII1496-1499.

BSNR III p. 31, MPR pp. 62, 238.

- 35-36.** Medalie comemorativă, *Al.I. Cuza - Expoziția regională din Târgul Fălticeni, 1864*, gravor Pittner.

Av. Bustul domnitorului în costum de ofițer, în profil spre dreapta; fără numele gravorului; anepigrafă.

Rv. c.m.s., dar **TÎRGUL FÎLTICENI** și anul **1864**.

AR, 58 mm, inv. MNIR ex CNBAR, Custodie, Col. Moscova, Pv. 126/1-2/3165-3164/4255-4256.

AE, 58 mm, inv. MNIR, 29.591.

BSNR III p. 30, MPR pp. 62, 237.

- 37.** Medalie comemorativă, *Al.I. Cuza - Expoziția regională din Târgul Fălticeni*, dar pe avers numele gravorului A. Pittner, sub umăr.

AE, 60 mm, inv. MNIR ex CNBAR, Transfer, Pv. 2494/136/68, Col. BNR, Pv. 1357/BII1500.

Inedit.

- 38.** Medalie unifacies, *Al.I. Cuza*, executată după modelul gravorului Pittner; <probă>.

Bustul domnitorului în costum de ofițer, în profil spre dreapta; fără numele gravorului; anepigrafă.

AE, 58 mm, inv. MNIR, ex CNBAR, Transfer, Col. BNR, Pv. 901/BI1988.

Inedit.

39. Medalie-decorație cu toartă, *Pro Virtute Militari 13 septembrie 1848*, 1864, Paris, gravor Caqué.

Av. Acvila Țării Românești, încoronată, ține cruce în cioc, în gheara dreaptă sabie și în cea stângă sceptru. Pe piept este reprezentat scut cu simbolul Moldovei (capul de zimbbru). Sus, legendă semicirculară **PRO VIRTUTE MILITARI**, iar jos, semicircular, numele gravorului **CAQUÉ F. L'ÉMPEREUR A PARIS**.

Rv. În ghirlandă de laur legendă pe patru rânduri **SEPTEMBRIE/ 1848/ DEALUL/ SPIREI**.

Pe muchie marcajul **CUIVRE**.

AE, 33 mm, inv. MNIR, 102.148, perforată.

BSNR III p. 15, MPR p. 235.

- 40-41. Medalie-decorație, *Devotament și curaj*, 1864, Paris, gravor Caqué.

Av. Capul principelui Cuza spre stânga. Sus, semicircular, legenda **ALESSANDRU ION I. Dedesubt, 1864**. Sub gât inițialele gravorului **C.F.**

Rv. În cunună de stejar legendă pe trei rânduri **DEVOTAMENTU/ ȘI/ CURAJIŪ**.

AR, 30 mm, inv. MNIR, Custodie, Pv. 2438; panglică roșu cu margini bleu, prinsă cu cunună de laur.

MC argintat, 31 mm, 12,53 g, inv. MNIR ex CNBAR, Custodie, Col. Moscova, Pv. 479/3784/4147; panglică cu două benzi verticale, galben-roșu.

BSNR III p. 28, MPR p. 237.

42. Medalie-decorație cu inelul de prindere fixat de o coroană închisă, *Virtutea militară*, 1864, gravor C.

Av. Capul principelui Cuza spre stânga. Sus, semicircular, legenda **ALESSANDRU ION I. Dedesubt, 1864**. Sub gât inițialele gravorului **C.F.**

Rv. În cunună de laur, legendă pe două rânduri **VIRTUTE MILITARĂ**.

MC argintat, 32 mm, inv. MNIR, 159.808.

BSNR III p. 28, MPR p. 237.

43. Proiectul *Ordinului Unirii*, 1864.

Cruce din email roșu închis având între brațe câte trei raze, iar în cele opt colțuri câte o piatră albă (lipsesc două pietre). În centru medalion din email roșu închis în cerc de aur, în care se află monograma A. Deasupra crucii,

coroană fleurenată "tip Asaki"⁹¹, ornamentată cu patru pietre albe, trei roșii, trei verzi. Panglică din moar alb, bordată cu tricolor.

AU și email, 63x52 mm, inv. MNIR, 33.008.

44. Decorație, *Ordinul Unirii*, 1864, Paris.

Cruce din smalt albastru înconjurată de raze, purtând deasupra coroana princiară. În centru, medalion din smalt roșu, înconjurat de un cerc albastru închis pe care se află legenda **GENERE ET CORDE FRATRES** înconjurată de o cunună de frunze de stejar. Pe medalionul roșu, la mijloc, pe avers cifrele 5 și 24, simbolul Unirii celor două principate, iar pe revers monograma principelui. Panglica și rozeta sunt din moar roșu cu gri.

AU 750 ‰, 40 mm, inv. MNIR, 31.801.

45. Medalie-premiu ovală cu toartă, *Școala Normală de Fete din Iași, Premiu de onoare - 1867*, 1864-1867, Iași.

Av. Central, scuturile accolte cu stemele Țării Românești și Moldovei surmontate de coroană princiară; dedesubt două ramuri de laur. Sus, legendă semicirculară cu litere gotice **Medalie de Anoare**.

Rv. În cunună de laur, legendă cu litere cursive pe cinci rânduri **Scoala/ Normală/ de Fete/ din Iași/ 1867**.

AE cu urme de aurire, 40x35 mm, inv. MNIR ex CNBAR, Custodie, Col. Moscova, Pv. 490/3806/4481.

Reprezentările și legende gravate.

BSNR III pp. 28-29, MPR p. 237.

46. Medalie-premiu cu toartă, *Premiul II la concursul de scrimă organizat de Școala Normală Militară, cursul 1864-1865*, 1865, Iași.

Av. Central, stema Principatelor Unite. Sus, legendă semicirculară incizată **ȘEFULU REGIMENTULUI IV. DE LINIE**. Dedesubt, două ramuri de laur.

Rv. Sus, legendă incizată semicirculară **ȘCOLA NORMALĂ MILITARĂ**. Central, legendă incizată pe cinci rânduri **IILE/ Premiu/ de Scrimă/ Iul curs/ 1864-1865**.

MC, 28 mm, 11,99 g, inv. MNIR ex CNBAR, Transfer, Col. BNR, Pv. 1365/BII/1509.

MPR 238.

47. *Ecuson cu stemele Principatelor Unite*, 1862-1866.

Scuturile accolte ale Principatelor Moldova și Țara Românească surmontate de coroană princiară, așezate pe două steaguri și ramuri de laur și stejar.

MC aurit, 39x28 mm, inv. MNIR ex CNBAR, Col. BNR, Pv. 2308/BII/2511.

Inedit.

⁹¹ Constanța Știrbu, *Date noi privind instituirea....*, p. 98.

Postume

48. Medalie-premiu cu toartă, *Școala Normală de Fete din Iași, Premiu de aplicațiune și conduite*, 1871, Iași.
 Av. Central, scuturile acolate cu stemele Țării Românești și Moldovei surmontate de coroană princiară. Legendă circulară cu litere gotice **Medalie de Aplicațiune și Conduite**.
 Rv. În cunună alcătuită din elemente vegetale, legendă pe cinci rânduri, cu litere cursive **Școala/ Normală/ de Fete/ din Iași/ 1871**.
 Reprezentările și legendele incizate.
 AE aurit, 30 mm, inv. MNIR ex CNBAR, Custodie, Col. Moscova, Pv. 514/3854/4477.
 Inedită.
- 49-50. Medalie comemorativă cu toartă, *Moartea principelui Al.I. Cuza*, 1873.
 Av. Bustul principelui în profil spre stânga, în costum de ofițer; legendă semicirculară întreruptă **ALECSANDRU JON - DOMN. ROMANILOR**.
 Rv. În cunună de laur, legendă pe trei rânduri **CUSA VODA/ 1859-1866/ 1873**.
 AE aurit, 23 mm, inv. MNIR ex CNBAR, Transfer, Col. BNR, Pv. 1377/BII/521.
 AE, 23 mm, inv. MNIR, 55.523; ex CNBAR, Transfer, Col. BNR, Pv. 1378/BII1522.
 BSNR III pp. 43-44, MPR, p. 240.
- 51-52. Medalie cu toartă, *Comemorarea unui an de la moartea principelui Al.I. Cuza*, 1874.
 Av. c.m.s., aceeași ștanță.
 Rv. c.m.s., aceeași ștanță, dar legenda **CUSA VODA/ SPRE/ POMENIREA/ 1874**.
 MC aurit, 23 mm, inv. MNIR ex CNBAR, Transfer, Col. BNR, Pv. 1895/BII2079.
 AE, 23 mm, inv. MNIR ex CNBAR, Transfer, Col. BNR, Pv. 1894/BII2078.
 BSNR III p. 44, MPR, p. 240.
53. Medalie comemorativă unifacies cu toartă, *Alexandru Ioan Cuza, <1902-1912>*.
 Central, bust 3/4 Al.I. Cuza în costum de gală cu mantia pe umeri; legendă stânga-dreapta **ALEXANDRU - JON CUZA**.
 AR aurit, 35 mm, inv. MNIR ex CNBAR, Transfer, Col. BNR, Pv. 1376/BII1520.
 Inedit.
54. Medalie comemorativă unifacies cu toartă, *Alexandru Ioan Cuza*,
 AE aurit, 30mm, inv. MNIR ex CNBAR, Transfer, Col. BNR, Pv. 1375/BII1519
 Inedit.
55. Medalie comemorativă cu toartă, *Sprijinitorilor ridicării monumentului lui Al.I. Cuza din Iași*, 1903, Iași, gravor Elias Șaraga.
 Av. Bustul principelui Al. I. Cuza în costum de ofițer, spre dreapta.

Rv. Legendă circulară **ONÓREA SPRIJINITORILOR RIDICAREI MONUMENTRULUI**. Central, legendă pe cinci rânduri **MARELUI/ DOMN/ ALEXANDRU JON I/ CUZA/ 1903**.

AE aurit, 22 mm, inv. MNIR ex CNBAR, Custodie, Col. Moscova, Pv. 732/1/4528/3372.
BSNR XIII/28 p. 72.

56. Plachetă comemorativă unifacies, *Alexandru I. Cuza - 1859-1866*, 1903, gravor N. Iancovici.

Av. Bustul domnitorului Cuza fără favoriți în profil spre dreapta, purtând uniforma de ofițer. Sus, stânga, legendă incizată pe două rânduri **Alex. I. Cuza/ 1859-1866**. Sub umăr, incizat anul **1903**; pe umăr, incizat numele autorului **N. Iancovici**.

AE cu patină argintie, 110,5x78 mm, inv. MNIR ex CNBAR, Transfer, Pv. 3394/B3803.
Inedit.

57. Plachetă comemorativă cu toartă, *Alexandru I. Cuza - 1859-1866*, <1903>.

Av. Bust c.m.s., în chenar vegetal încadrat liniar. Deasupra, pe marginea de sus, în cartuș, **1859 - stema regatului - 1866**. Sub bust, în cartuș, **ALEX. I. CUZA**. În partea de jos, chenar din cinci rozete cu șase petale.

AE, 156x103 mm, inv. MNIR ex CNBAR, Transfer, Col. BNR, Pv. 3389/B3798.
Inedit.

- 58-59. Medalie comemorativă cu toartă, *40 de ani de la abdicarea principelui Al. Ioan Cuza*, 1906, Iași, gravor Elias Șaraga.

Av. În c.p., central, bustul senestra al principelui, purtând costumul de colonel de roșiori; legendă circulară întreruptă **ALECSANDRU IOAN I - CUZA-VODĂ * 1820 † 1873**. Sub umăr, **F. SARAGA**.

Rv. În c.p., legendă pe 12 rânduri: **1866 - 11 FEBRUARIE - 1906/ 40 DE ANI/ DE LA ABDICAREA DOMNITORULUI/ ÎN FAVOAREA UNEI DINASTII STREINE/ SUB A SA MĂREȚĂ DOMNIE/ S'AU SĂVÂRȘIT/ UNIREA PRINCIPATELOR 1859/ SECULARIZAREA AVERILOR/ MĂNĂSTIREȘTI 1863/ ÎMPROPRIETĂRIEA/ ȚĂRANILOR/ 1864**.

MC aurit, 38 mm, inv. MNIR ex CNBAR, Custodie, Col. Moscova, Pv. 516/3864-3865/3438-3439.

MC argintat, 38 mm, inv. MNIR, 75.524.

BSNR III pp. 142-143, MP, p. 255.

60. Medalie comemorativă, *40 ani de domnie a Regelui Carol I – Al.I. Cuza întâiul domn al Principatelor Unite*, 1906, <București, gravor Carniol>.

Av. Bustul regelui Carol I $\frac{3}{4}$ spre dreapta, în costum de ofițer, cu decorații pe piept; legendă semicirculară **CAROL I PRIMUL REGE AL ROMÂNIEI 1906**.

Rv. Bustul domnitorului Cuza $\frac{3}{4}$ spre stânga, în costum de ofițer, cu decorații pe piept; legendă semicirculară pe două rânduri **ALECSANDRU**

IOAN CUZA ÎNTÂIUL DOMN AL PRINCIPATELOR UNITE/1859 - /1866.

AE argintat, 37 mm, inv. MNIR ex CNBAR, Transfer, Col. BNR, Pv. 135/BII160.

BSNR XII/25 p. 146.

- 61-62.** Medalie comemorativă, *Jubileul Unirii Principatelor*, 1909, gravor Mayer&Wilhelm, Stuttgart, bătută de Societatea Numismatică Română.

Av. Bustul Regelui Carol I, 3/4 dextra; deasupra capului coroana de oțel, în față grupaj de trei steaguri, peste care este plasată stema mare a regatului așezată pe ram de stejar și laur. În parte de jos, stânga- dreapta, **24. JANVARIE - 1909.**

Rv. Central, scena proclamării lui Cuza domn al Munteniei la 24 ianuarie 1859. Deasupra, în medalion așezat pe ram de palm și laur, bustul domnitorului Cuza în profil dextra. În exergă **24 JANVARIE 1859/ SOCIETATEA NUMISMATICĂ ROMÂNĂ** (rândul doi, semicircular).

AR, 70 mm, inv. MNIR ex CNBAR, Transfer, Col. BNR, Pv. 1028.

AE, 70 mm, inv. MNIR, 29.386, ex CNBAR, Transfer, Col. BNR, Pv. 317.

BSNR XII/24 p. 98, MPR p. 259.

- 63-66.** Medalie comemorativă cu toartă, *Al.I. Cuza - Jubileul Unirii Principatelor*, 1909, Iași, gravor Elias Șaraga.

Av. Bustul principelui Cuza senestra, c.m.s.; în spate ram de laur, iar în față, pe două rânduri **CUZA VODĂ/ 1820+1873.**

Rv. Sus, legendă semicirculară **ÎN AMINTIREA A 50A ANIVERSĂRI DE LA UNIREA PRINCIPATELOR.** În câmp, alegorie: la stânga, România întinde ram de palm spre Moldova și Țara Românească, așezate și sprijinindu-se stânga pe câte un scut cu stemele Moldovei și respectiv Țării Românești. Din spatele lor răsare soarele. Deasupra razelor, **IUBIRE PACE ȘI UNIRE.** În exergă legendă semicirculară **1859 5-24 IANUARIE 1909.**

AR, 39,5 mm, 21,54 g, inv. MNIR, 30.423, ex CNBAR, Transfer, Col. BNR, Pv. 1156.

AE aurit, 40 mm, inv. MNIR, 1873.

AE argintat, 40 mm, inv. MNIR, 75.525.

AE, 39 mm, inv. MNIR, 75.577, 29.386, ex CNBAR, Transfer, Col. BNR, Pv. 1157/1-2.

BSNR XII/24 p. 99, MPR, p. 259.

- 67.** Medalie comemorativă cu toartă, *Al.I. Cuza - Jubileul Unirii Principatelor*, 1909, Iași, gravor Elias Șaraga.

Av. c.m.s., dar sub bust numele gravorului **F. ȘARAGA.**

Rv. c.m.s.

AE, 39 mm, inv. MNIR ex CNBAR, Transfer, Col. BNR, Pv. 515.

BSNR XII/24 p. 99, MPR, p. 259.

68. Medalie comemorativă, *75 ani de la fondarea Academiei Mihăilene din Iași și 50 de ani de la fondarea Universității din Iași*, 1911, Iași, gravor Elias Șaraga.
 Av. Efigiile aeolate ale principilor Mihail Sturdza, Al.I. Cuza și Regelui Carol I în profil dextra; sus, legendă semicirculară **†MIHAIL STURDZA VODĂ†CUZA VODĂ, CAROL I REGE**.
 Rv. În câmp, clădirea Universității din Iași; sus, legendă semicirculară **75 ANI DE LA FUNDAREA ACADEMIEI MIHAILENE**; în exergă, semicircular, legenda **50 ANI DE LA FUNDAREA UNIVERSITĂȚII IAȘI**.
 AE aurit, 62 mm, inv. MNIR ex CNBAR, Transfer, Col. BNR, Pv. 1033/BII/1129.
 MPR p. 260.
- 69-70. Medalie comemorativă, *75 ani de la fondarea Academiei Mihăilene din Iași și 50 de ani de la fondarea Universității din Iași*, 1911, Iași, gravor Elias Șaraga.
 Av. c.m.s.
 Rv. c.m.s.
 AE aurit, 40 mm, inv. MNIR ex CNBAR, Transfer, Col. BNR, Pv. 2402/BII/2622.
 AE argintat, 40 mm, inv. MNIR ex CNBAR, Transfer, Col. BNR, Pv. 2401/BII/2621 și Pv. 2799/BII/3170.
 MPR p. 260.
71. Medalie comemorativă cu toartă, *75 ani de la fondarea Academiei Mihăilene din Iași și 50 de ani de la fondarea Universității din Iași*, 1911, Iași, gravor Elias Șaraga.
 Av. c.m.s.
 Rv. c.m.s.
 AE aurit, 40 mm, inv. MNIR ex CNBAR, Transfer, Col. BNR, Pv. 2799/BII/3169.
 MPR p. 260.
72. Ecuson, *Participant la Serbările Universității din Iași*, 1911.
 Pe o panglică tricolor ripsată, este prins ecusonul metalic - central, carte deschisă așezată pe două ramuri de măsline, pe care este înscrisă legenda **UNI VER/ SITA TEA/ DIN IAȘI**. Deasupra și dedesubtul grupajului, două eșarfe desfășurate, pe care este înscrisă legenda **SERBĂRILE/ JUBILIARE**. În partea inferioară, două cornuri ale abundenței care susțin o panglică pe care scrie **1860-1910**.
 MC și panglică tricolor, 35x30 mm, inv. MNIR, 33.364.
 Inedit.
73. Medalie comemorativă, *În amintirea ridicării statuiilor lui Cuza și Kogălniceanu la Iași*, 1911.

Av. Busturile acolate ale domnitorului Cuza și ministrului Kogălniceanu în profil dextra; sus, legendă semicirculară **CUZA - VODĂ ★1820. †1873. MIHAIL KOGĂLNICEANU ★1817. †1891.**

Rv. Legendă semicirculară **ÎN AMINTIREA RIDICĂRII STATUIILOR LOR ÎN IAȘI 1911.** Central, pergament desfășurat așezat pe ram de laur, pe care este înscrisă legendă pe șapte rânduri: **POPOARELE SE/ ONOREAZĂ PE ELE/ ÎNSĂȘI când PĂSTREA-/ZĂ ȘI ÎNCONJOARĂ/ CU DRAGOSTE MEMORIA/ MARILOR LOR PATRIOTI/ Carol.**

AR, 53 mm, inv. MNIR, 75.578.

BSNP XII/24 p. 102, MPR p. 260.

- 74-75.** Medalie comemorativă, *În amintirea ridicării statuiilor lui Cuza și Kogălniceanu la Iași, 1911.*

Av. C.m.s.

Rv. C.m.s.

AE aurit, 40 mm, inv. MNIR ex CNBAR, Transfer, Col. BNR, Pv. 1944/BII2132.

AE aurit, 38 mm, inv. MNIR, 1857-1858.

BSNR XII/24 p. 102, MPR p. 260.

- 76-77.** Medalie comemorativă cu toartă, *În amintirea ridicării statuiilor lui Cuza și Kogălniceanu la Iași, 1911.*

Av. C.m.s.

Rv. C.m.s.

AE aurit, 40 mm, inv. MNIR ex CNBAR, Transfer, Pv. 1944/BII2132.

AR, 40 mm, inv. MNIR ex CNBAR, Transfer, Pv. 1456/BII1609.

BSNR XII/24 p. 102, MPR p. 260.

- 78.** Medalie comemorativă cu toartă, *Inaugurarea statuii lui Cuza la Iași, 1912, Nürnberg, gravor Joseph și Christian Lauer.*

Av. Central, bustul 3/4 al domnitorului Cuza în costum de ofițer; sus legendă semicirculară **ALEXANDRU IOAN I CUZA**; jos, semicircular, **5/24 FEBRUAR 1859 - 2 MAI 1864 - 11 FEBRUAR 1866**; pe braț **J CHR Lauer Nurenberg.**

Rv. Central, monumentul; stânga - dreapta **CUZA - / VODĂ.** Sus, semicircular, legendă întreruptă **ROMÂNIA RECUNOSCĂTOARE MARELUI DOMNITOR ROMÂN.** Jos, semicircular, **JASI - 1912.**

AR, 29 mm, inv. MNIR ex CNBAR, Custodie, Col. Moscova, Pv. 131/3170/3108.

Inedit.

- 79.** Medalie comemorativă cu toartă, *Inaugurarea statuii lui Cuza la Iași, 1912, Nürnberg, gravor Joseph și Christian Lauer.*

AR, 34 mm, inv. MNIR ex CNBAR, Custodie, Col. Moscova, Pv. 487/3800/3107.

Inedit.

- 80-81.** Medalie comemorativă cu toartă, *Inaugurarea statuii lui Cuza la Iași, 1912, Iași, gravor Elias Șaraga.*

Av. Central, bustul 3/4 al principelui; sus legendă semicirculară **ALEXANDRU IOAN I CUZA**; jos, semicircular 5/24 **FEBRUAR 1859 - 2 MAI 1864 - 11 FEBRUAR 1866**.

Rv. Central, monumentul; stânga - dreapta **CUZA - / VODĂ**. Sus, semicircular, **ROMÂNIA RECUNOSCĂTOARE MARELUI DOMNITOR ROMÂN**. Jos, semicircular **JASI - 1912**.

MC argintat, 34 mm, inv. MNIR ex CNBAR, Custodie, Col. Moscova, Pv. 487/1/3798/3107.

MC argintat, 33 mm, inv. MNIR, 75.522 și 30.635.

Inedit.

82. Medalie comemorativă cu toartă, *Inaugurarea statuii lui Cuza la Iași*, 1912, Iași, gravor Elias Șaraga.

Av. C. m. s.

Rv. C. m. s.

MC argintat, 29 mm, inv. MNIR ex CNBAR, Custodie, Col. Moscova, Pv. 487/2/3799/3108.

Inedit.

83. Minimedalie comemorativă ovală cu toartă, *În amintirea inaugurării monumentului principelui Al.I. Cuza la Iași*, 1912.

Av. Bustul principelui 3/4 dextra, în costum de ofițer.

Rv. Legendă pe trei rânduri ★/ **Cuza/ 1859/ 66/ 1912**.

AR aurit, 20x15 mm, inv. MNIR, ex CNBAR, Transfer Pv. 2389/II, 131/1.

MC aurit, 20x15 mm, inv. MNIR ex CNBAR, Custodie, Pv. 1354.

Inedit.

84. Medalie comemorativă, *Aniversarea a 40 ani de la fondarea Azilului Elena Doamna*, 1912, București, gravor Radivon.

Av. Busturile accolat ale Regelui Carol I și Reginei Elisabeta în profil dextra; în față capela azilului fondată de regină; deasupra legendă semicirculară **CAROL I REGE ȘI ELISABETA REGINĂ**. În exergă legendă pe trei rânduri **VIITORUL ȚĂRII/ FEMEIA ÎL ȚESE/ CARMEN SYLVA**.

Rv. Bustul Elenei Cuza; în spate clădirea Azilului, iar deasupra ei **1862/ 1912**; în spatele efigiei, senestra, legendă pe patru rânduri **ELENA/ DOAMNA/ FUNDATOAREA/ AZILULUI**. În exergă, **AZILUL/ ELENA DOAMNA** (rândul doi semicircular).

AE, 50 mm, inv. MNIR, 30.573.

MPR, p. 260.

85. Medalie comemorativă, *Centenarul Unirii Principatelor*, 1959, modelator St. Grudinski, emisă de Societatea Numismatică Română.

Av. Bustul domnitorului Al. I. Cuza în costum de ofițer, dextra; sus, legendă semicirculară ★ **ALEXANDRU IOAN CUZA** ★.

Rv. Sus, în medalion, emblema Societății Numismatice Române. Dedesubt, legendă pe patru rânduri **1859-24 IANUARIE-1959/ CENTENARUL UNIRII/ SOC. NUMISMATICĂ ROMÂNĂ/ RECUNOȘTINȚĂ**. Dedesubt ram de laur.

AE, 60 mm, inv. MNIR, Custodie, C. 1597/a.

SCN, III, 1960, p. 541, MPR p. 280.

86. Medalie comemorativă, *Centenarul Liceului N. Bălcescu din Brăila*, 1963, modelator H. Ionescu.

Av. Central, clădirea liceului. Sus, semicircular, **LICEUL N. BĂLCESCU**. În exergă, pe două rânduri, **MDCCCLXIII/ BRĂILA** (rândul doi semicircular).

Rv. În cunună de laur, legendă centrală pe două rânduri **CENTENAR/ 1863-1963**.

AE, 50 mm, inv. MNIR, 85.022.

Inedit.

87. Medalie comemorativă, *Centenarul Universității din București*, 1964, modelator H. Ionescu.

Av. Între 2 c.l. legendă circulară **VINIVERSITAS STVDIORVM BUCVRESTIENSIS**. Central, fațada Universității; iar în exergă ornament decorativ vegetal.

Rv. În cunună de laur legendă pe cinci rânduri **ANNO/ MDCCCLXIV/ A POPULO/ DACOROMANO/ CONDITA**.

AE, 50 mm, inv. MNIR, 31.947.

MPR pp. 282, 177-178.

88. Medalie comemorativă, *Centenarul Liceului Mihai Viteazul din București*, 1965, modelator H. Ionescu.

Av. Între 2 c.l. legendă circulară **LICEUL MIHAI VITEAZUL BUCUREȘTI ♦ MDCCCLXV ♦**. Central, fațada liceului; iar în exergă ornament decorativ vegetal.

Rv. Între 2 c.l. legendă circulară **PENTRU DESVOLTAREA ȘTIINȚEI ȘI CULTURII ♦ IMV**. Central, legenda **CENTENAR/ 1865 – 1965**; dedesubt două ramuri de laur.

AE, 50 mm, inv. MNIR, 85.011.

MPR p. 282.

89. Medalie comemorativă, *Fondarea Academiei Române din București în 1857*, rebătută în 1963; modelator H. Ionescu.

Av. Între 2 c.l. legendă semicirculară, sus **AKADEMIA ROMINA IN BUCUREȘTI**; central fațada Universității, iar deasupra ei legenda **TRIUMFUL/ ȘCIINTZELOR**. În exergă ornament, dedesubt legendă semicirculară între 2 c.l. **MDCCCLVII**.

Rv. Legendă circulară întreruptă între 2 c.l. **ÎN MEMORIA FNDATORILOR. SA PUS TEMELIA LA 10 OCTOMBRIE..** Central, în cunună de stejar, legendă pe patru rânduri **SPRE/ DESVOLTAREA/ SPIRITELOR/ TINERIMI.** Deasupra legendei, acvila Munteniei așezată pe un grupaj de drapele, sabie, fulgere.

AE, 50 mm, inv. MNIR, 31.945-31.946.

SCN, IV, pp. 304-305, MPR p. 281.

90. Medalie comemorativă unifacies (Machetă), *110 ani de la întemeierea Școlii generale nr. 23 din București*, 1970.

În c.p. exterior, sus, legendă pe trei rânduri **ȘCOALA/ GENERALĂ DE 10/ ANI - BUCUREȘTI - R. 23.** Dedesubt, **110 ANI**, alături de o carte deschisă pe care sunt înscrși anii **1860 - 1970.** Jos stânga, ram de laur.

AE, 80 mm, inv. MNIR, 85.023.

Inedit.

- 91-92. Plachetă comemorativă, *140 ani de la Unirea Principatelor Române la 24 Ianuarie 1859*, 1999, bătută de Secția Numismatică a Cercului Militar Național din București, gravor Vasile Gabor.

Av. În câmp, dreapta, domnitorul Al. I. Cuza în costum de aparat. În fața sa, sus, stema Principatelor Unite din 1863; dedesubt legendă pe patru rânduri **ALEXANDRU I. CUZA/ 1820 - 1873/24 IANUARIE/ 1859 - 1999.** Sub colțul mantiei, inițialele gravorului V.G. Pe marginea dreaptă, **SECȚIA NUMISMATICĂ A C.M.N..**

Rv. Palatul de la Ruginoasa; dedesubt legenda **PALATUL DE LA RUGINOASA.**

AR, 61x42 mm, inv. MNIR, 300.137, în casetă.

AE, 60x41 mm, inv. MNIR, 300.138.

Inedit.

93. Cocardă, *Societatea Cuza-Vodă - Consilier.*

Rozetă din panglică tricolor de care sunt prinse două panglici tricolor, terminate cu ciucuri din fir metalic aurit. Pe prima este cusută cu fir metalic aurit legenda **CONSILIER**, pe a doua este imprimată, cu culoare albastru deschis, legenda **SOC. CUZA - VODA.**

Panglică de mătase tricolor și fir metalic aurit, 106/66 mm, inv. MNIR ex CNBAR, Transfer, Col. BNR, Pv. 3004/BII3383.

Inedit.

Medalie. *Divanurile Ad-hoc întrunite în 7 și 9 octombrie 1857, avers și revers (cat. 1-2)*
 Médaille. *Les Divans Ad hoc réunis le 7 et 9 octobre 1857, droit et revers (cat. 1-2).*

Insignă. *Deputat în Divanul Ad-hoc al Moldovei, 1857 (cat. 6-8).*
 Insigne. *Député dans Le Divan Ad hoc de la Moldavie, 1857 (cat. 6-8).*

Medalie. *24 ianuarie 1859 – Prima Cameră a Principatelor Unite – Deputatul este inviolabil, 1859, avers și revers (cat. 9).*
 Médaille. *24 janvier 1859 – La première Chambre des Principautés Unies – Le député est inviolable, 1859 droit et revers (cat. 9).*

Medalie, *Alexandru Ioan I-ul domnul României – Dumnezeu protege Romania*, 1859, avers și revers (cat. 10).

Médaille, *Alexandre Jean I prince de la Roumanie – Dieu protège La Roumanie*, 1859, droit et revers (cat. 10).

Medalie, *Al. Ioan I Prințul Moldo României – Prin unire vom ajunge la fericire*, 1859, avers și revers (cat. 11–12).

Médaille, *Al. Jean I Prince de la Moldo Roumanie – Par l'union nous serons heureux*, 1859, droit et revers (cat. 11–12).

Medalie, *Fuzionarea oștilor Moldovei și Munteniei la 14 aprilie 1859*, avers și revers (cat. 13–14).

Médaille, *Le fusionement des armées de la Moldavie et de la Valachie le 14 avril 1859*, droit et revers (cat. 13–14).

Medalie, *Instalarea Curții de Casație a Principatelor Unite la Focșani, 1862, avers și revers* (cat. 15-16).

Médaille, *L'installation de la Cour de Cassation des Principautés Unies à Focșani, 1862, droit et revers* (cat. 15-16).

Medalie, *Fondarea Azilului Elena Doamna, 1862, avers și revers* (cat. 17-19).

Médaille, *La fondation de l'Asile la Princesse Hélène, 1862, droit et revers* (cat. 17-19).

Medalie, *Districul Tecuci lui Al. I. Cuza făuritorul unirii, restauratorul mănăstirilor închinat, 1863, avers și revers* (cat. 20-21).

Médaille, *Le Département de Tecuci pour Al. J. Cuza le créateur de l'Union restaurateur des monastères soumis, 1863, droit et revers* (cat. 20-21).

Medalie, 18/30 august 1863 – *Honos Virtuti*, 1863, avers și revers (cat. 22).

Médaille, 18/30 août 1863 – *Honos Virtuti*, 1863, droit et revers (cat. 22).

Medalie, Înființarea Manufacturii de arme, 1863, avers și revers (cat. 23–25).

Médaille, La fondation de la Manufacture des armes, 1863, droit et revers (cat. 23–25).

Medalie, Al. I. Cuza – *Expoziția de horticultură și apicultură din București*, 1864, avers și revers (cat. 26–27).

Médaille, Al. J. Cuza – *L'exposition d'horticulture et d'apiculture de Bucarest*, 1864, droit et revers (cat. 26–27).

Medalie, Al. I. Cuza – *Expoziție regională la Iași, 1865*, avers și revers (cat. 33–34).

Médaille, Al. J. Cuza – *L'exposition régionale de Iassy, 1865*, droit et revers (cat. 33–34).

Medalie, Al. I. Cuza – *Expoziție regională din Târgul Fălticeni, 1864*, avers și revers (cat. 37).

Médaille, Al. J. Cuza – *L'exposition régionale de Fălticeni, 1864*, droit et revers (cat. 37).

Medalie unifacies, Al. I. Cuza – <probă> (cat. 38).

Médaille uniface, Al. J. Cuza – <épreuve> (cat. 38).

Medalie-decorație, *Pro Virtute Militari* 13 septembrie 1848, 1864, avers și revers (cat. 39).

Médaille-décoration, *Pro Vertu militaire* 13 septembre 1848, 1864, droit et revers (cat. 39).

Medalie-decorație, *Virtutea militară*, 1864, avers și revers (cat. 42).

Médaille-décoration, *La Vertu Militaire*, 1864, droit et revers (cat. 42).

Proiectul *Ordinul Unirii*, 1864, avers (cat. 43).

Projet de *l'Ordre de l'Union*, 1864, droit (cat. 43).

Decorație, Ordinul Unirii, 1864, avers și revers (cat. 44).

Décoration, l'Ordre de l'Union, 1864, droit et revers (cat. 44).

Medalie-premiu, Școala Normală de Fete din Iași, Premiu de onoare – 1867, 1864–1867, avers și revers (cat. 45).

Médaille-prix, l'École Normale des filles de Iassy, prix d'honneur – 1867, 1864–1867, droit et revers (cat. 45).

Medalie-premiu, *Premiul II la concursul de scrimă organizat de Școala Normală Militară, cursul 1864–1865, 1865, avers și revers* (cat. 46).

Médaille-prix, *Le II-e prix au concours d'escrime de l'École Normale Militaire pendant les années 1864–1865, droit et revers* (cat. 46).

Medalie-premiu, *Școala Normală de Fete din Iași, Premiu de aplicațiune și conduită, 1871, avers și revers* (cat. 48).

Médaille-prix, *l'École des filles de Iassy, Prix d'application et de conduite, 1871, droit et revers* (cat. 48).

Medalie, *Sprijinitorilor ridicării monumentului lui Al. I. Cuza din Iași, 1903, avers și revers* (cat. 55).

Médaille, *Aux protecteurs de l'édification du monument de Al. I. Cuza de Iassy, 1903, droit et revers* (cat. 55).

Plachetă unifacies, *Alexandru I. Cuza – 1859–1866, <1903>* (cat. 56; 57).

Plaquette uniface, *Alexandre J. Cuza – 1859–1866, <1903>* (cat. 56; 57).

Medalie, *40 de ani de la abdicarea principelui Al. Ioan Cuza, 1906, avers și revers* (cat. 58–59).

Médaille, *40 années depuis l'abdication du prince Al. Jean Cuza, 1906, droit et revers* (cat. 58–59).

Medalie, *40 de ani de domnie a Regelui Carol I – Al. I. Cuza întâiul domn al Principatelor Unite, 1906, avers și revers* (cat. 60).

Médaille, *40 années de règne du Roi Charles Ier – Al. J. Cuza le premier prince des Principautés Unies, 1906, droit et revers* (cat. 60).

Medalie, *Jubileul Unirii Principatelor*, 1909, avers și revers (cat. 61–62).

Médaille, *Le Jubilé de l'Union des Principautés*, 1909, droit et revers (cat. 61–62).

Medalie, *Al. I. Cuza – Jubileul Unirii principatelor*, 1909, avers și revers (cat. 63).

Médaille, *Al. J. Cuza – Le Jubilé de l'Union de Principautés*, 1909, droit et revers (cat. 63).

Medalie, *75 ani de la fondarea Academiei Mihăilene din Iași și 50 de ani de la fondarea Universității din Iași*, 1911, avers și revers (cat. 68).

Médaille, *75 années de la fondation de l'Académie de Iassy et 50 années de la fondation de l'Université de Iassy*, 1911, droit et revers (cat. 68).

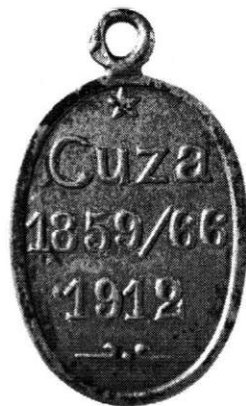
Medalie, *În amintirea ridicării statuilor lui Cuza și Kogălniceanu la Iași, 1911, avers și revers* (cat. 73).

Médaille, *A la mémoire de l'inauguration des statues de Cuza et Kogălniceanu à Iassy, 1911, droit et revers* (cat. 73).

Medalie, *Inaugurarea statuii lui Cuza la Iași, 1912, avers și revers* (cat. 78).

Médaille, *l'Inauguration de la statue de Cuza de Iassy, 1912, droit et revers* (cat. 78).

Minimedalie, *În amintirea inaugurării monumentului principelui Al. I. Cuza la Iași, 1912, avers și revers* (cat. 83).

Miniature, *Comme souvenir de l'inauguration du monument du prince Cuza, à Iassy, 1912, droit et revers* (cat. 83).

Medalie, Aniversarea a 40 de ani de la fondarea Azilului Elena Doamna, 1912, avers și revers (cat. 84).

Médaille, L'anniversaire des 46 années de la fondation de l'Asile «La Princesse Héliène», 1912, droit et revers (cat. 84).

Medalie, Centenarul Unirii Principatelor, 1959, avers și revers (cat. 85).

Médaille, Le Centenaire de l'Union des Principautés, 1959, droit et revers (cat. 85).

Medalie, Fondarea Academiei Române din București în 1857, rebătură în 1963, avers și revers (cat. 89).

Médaille, La Fondation de l'Académie Roumaine de Bucarest en 1857, refrappée en 1963, droit et revers (cat. 89).

LA PERSONALITÉ ET L'OEUVRE DU PRINCE AL. I. CUZA DANS L'ART DE LA MÉDAILLE

- Résumé -

La galerie des illustres personnalités contient, a une place d'honneur, le prince Al. J. Cuza. La mémoire du métal fait qu'il persiste, à travers les siècles, le visage et les œuvres du prince. Un grand nombre de pareilles médailles se trouvent dans les collections du Musée National d'Histoire de la Roumanie.

D'après les sujets, la stylistique et les graveurs la frappe des médailles contiennent trois étapes. Dans la première étape - 1857-1862 - nous avons mis les médailles qui commémorent les actions unionistes. La deuxième étape - 1862-1865 - contiennent les plus belles pièces, frappées par l'élite des graveurs de Paris. Ces médailles commémorent les réussites du prince et de ses collaborateurs plus proche. De même, à cette étape, appartiennent les décorations, les médailles - décoration et les projets qui représentent une tendance d'indépendance du nouvel état, préoccupation du prince Cuza depuis 1860.

La dernière étape est représentée par des médailles posthumes qui commémore la mort du prince ainsi qu'une partie de ses œuvres. De même il s'agit des médailles qui présentent sur l'effigie son nom.

D'après toutes ces médailles, projets de décorations et monnaies du temps de Cuza en constatent l'intensité des actions du prince qui on mit les bases de la Roumanie moderne.

MIHAIL KOGĂLNICEANU. MĂRTURII MUZEISTICE. LA 185 DE ANI DE LA NAȘTERE

Maria Ioniță

Cu puțin timp înainte de a se săvârși din viață în capitala Franței, la 20 iunie 1891, după unele surse, în urma unei banale operații de apendicită, după surse oficiale din cauza unor succesive intervenții chirurgicale la rinichi, Mihail Kogălniceanu rostea unul din memorabilele sale discursuri căruia, postum, i s-a pus ca titlu "Autobiografie". Semuând prefața celui discurs la publicarea lui, Petre V. Haneș observa, pe bună dreptate, că el "nu conține decât date din viața marelui scriitor, orator și om politic, care sunt în același timp și date din istoria poporului român"¹, deci titlul era conform conținutului. Discursul mai sus pomenit era prilejuit de aniversarea a 25 de ani de la înființarea Academiei Române ai cărui președinte Mihail Kogălniceanu fusese până în 1890, ținut fiind de acesta în ședința solemnă din 1 aprilie 1891 în prezența Regelui Carol I și a Reginei Elisabeta. Cu eleganța și umorul ce-i erau caracteristice, Mihail Kogălniceanu motiva, glumind pe seama biografiilor săi străini, dar și români care-l îmbătrâniseră cu cel puțin zece ani, de ce i se încredințase tocmai lui misiunea de a rosti cuvântul omagial: "Această onoare o dătoresc vârstei mele înaintate". Și cochetând în continuare pe aceeași temă, marele orator adaugă: "Bătrânii iubesc a povesti despre cele întâmplate în junețea lor, și eu nu pot rămâne străin de această slăbiciune a vârstei mele", cerând permisiunea ca, așa cum i se solicitase, "să citez câteva fapte din istoria contemporană petrecute sub ochii mei, ori săvârșite cu micul meu concurs"². Falsă modestie sau o simplă figură de stil folosită pentru a asigura reușita discursului? Oricum am socoti-o era o palidă marcă a locului și rolului pe care l-a avut acest demn reprezentant al generației care a făurit România modernă și, cu siguranță, unul dintre cei mai mari bărbați de stat ai românilor în secolul al XIX-lea, ca om politic, strălucit orator, îndrumător cultural și literar și scriitor, căci "prodigioasa-i existență, sublimată în istoria țării, se monumentalizează în actele epocale de la 1859, 1864, 1877"³. Luând în considerare cele afirmate aici este cât se poate de firesc ca, această personalitate, care a traversat, cu mare folos pentru țară, întregul secol al luminilor și afirmării naționalității românilor să fie, atât cât ne îngăduie mărturiile documentare și tridimensionale care s-au păstrat, deosebit de sugestiv prezentată într-un muzeu național, cum este cazul Muzeului Național de Istorie a României.

Parafrazându-l și raportându-ne "la zilele tinerețelor" sale, ne vom referi în continuare la una din piesele aflate în patrimoniul muzeului mai sus menționat,

¹ Mihail Kogălniceanu, *Autobiografie*, București, f.a., p. 2.

² *Ibidem*, p. 5.

³ Mircea Zăciu, Marian Papahagi, Aurel Sasu, *Dicționarul esențial al scriitorilor români*, București, 2000, p. 441.

care amintește de perioada studiilor făcute, împreună cu fiii domnitorului Mihail Sturdza, în Franța, la Lunéville, dar mai ales la șederea sa la Berlin între anii 1835 și 1838, unde audiază și cursurile de istorie și drept ale Universității de acolo, "orientându-și gândirea în sens liberal și democratic"⁴. La Berlin, la numai 20 de ani proiectează, dar și materializează ideea de a scrie și publica, în 1837, în limba franceză, o istorie a românilor sub titlul "Histoire de la Valachie, de la Moldavie et des valaques transdanubiens", care, deși se oprește la voiumul I prezentând evenimentele petrecute între anii 1241 și 1792, are calitatea de a trata unitar istoria românilor de pe cuprinsul întregii Dacii. Muzeul Național de Istorie a României deține un exemplar al acestei lucrări⁵. Dar ce este cu mult mai interesant, putem presupune că, deși în primul rând lucrare științifică, istoria mai sus amintită a servit, se pare, și ca manual elevilor din Academia Mihăileană, prin intermediul traducerii făcute în anul 1838 de un elev al acestei școli, un anume C. Jan⁶, muzeul nostru având în păstrare manuscrisul original al acestei traduceri⁷.

Întors în țară, la Iași, în februarie 1838, deși numit aghiotant domnesc, Mihail Kogălniceanu "începe, strategic, o impetuoasă activitate cultural-literară cu finalitate politică"⁸, preluând "Alăuta românească", iar după ce, în 1839, cumpără o tipografie scoate publicațiile de mare valoare și importanță penru afirmarea culturii naționale, "Dacia literară" (1840), "Arhiva românească" (1841) și "Propășirea" (1844). Crezul său asupra a ceea ce înseamnă istorie națională, cum trebuie ajutat publicul larg să ajungă la ea, importanța studierii ei pentru toate categoriile sociale, dar și calitățile pe care trebuie să le aibă un istoric pentru a-și îndeplini cu succes datoria față de cei care-i citesc cărțile sau studiază după ele, Mihail Kogălniceanu și-l expune în celebrul "Cuvânt introductiv" rostit cu ocazia deschiderii, la Academia Mihăileană din Iași, la 24 noiembrie 1843, a cursului de istorie națională a cărui susținere îi fusese încredințată. Considerând că "istoria, după Biblie, trebuie să fie, și a fost totdeauna, cartea de căpetenie a popoarelor", între altele pentru că "fieștecăre stare, fiecare profesie află în ea reguli de purtare, sfat la îndoirile sale, învățătură la neștiința sa, îndemn la slavă și faptă bună"⁹, Kogălniceanu subliniază perenitatea și universalitatea acestei științe, care "ne leagă cu vecia, puind în comunicație sămințiile trecute cu noi, și iarăși și pre noi cu sămințiile viitoare, căroră are să le trădee (transmită, traducă – n.n.) povestirea

⁴ *Ibidem*.

⁵ Muzeul Național de Istorie a României (în continuare se va cita M.N.I.R.), nr. inv. 75.078.

⁶ Alexandru Zub, *Mihail Kogălniceanu (1817 – 1891)*. Bibliografie, București, 1971, p. 30.

⁷ M.N.I.R., nr. inv. 4.274. Deși oficial și festiv deschiderea Academiei Mihăilene a avut loc la 8 noiembrie 1840, școala funcționa încă de la 16 iunie 1835 (vezi Maria Ioniță, *Date noi privind începuturile Academiei Mihăilene din Iași* în Muzeul Național, vol. II, București, 1975, pp. 463-467). În același timp, chiar dacă abia în anul 1843 este inaugurat cursul de istorie națională, nimic nu infirmă faptul că traducerea lui C. Jan din anul 1838 n-ar fi fost folosită ca îndreptar măcar, dacă nu chiar ca manual, pentru cursul menționat deschis de însuși Mihail Kogălniceanu.

⁸ Mircea Zăciu, Marian Papahagi, Aurel Sasu, *op cit.*, p. 441.

⁹ Mihail Kogălniceanu, *Cuvânt introductiv la cursul de istorie națională și câteva din discursurile în Divanul ad-hoc al Moldovei*, București, 1909, p. 6.

faptelor noastre”¹⁰. În concepția sa “istoria mai are și neprețuitul dar de a judica cu nepărtinire faptele contimpuranilor noștri, pe care noi nu avem curajul sau destoinicie de a-i cunoaște drept și adevărat”¹¹. Dar pentru ca istoria să-și poată îndeplini întreaga sa menire așa cum o vedea tânărul, pe aturci, istoric, cel care o scrie trebuie, la rândul său să aibă o sumă de calități. Preluând unele din ideile anticului Lucian, Kogălniceanu este de părere că un bun istoric trebuie “să fie înțelept, să aibă sentimentul cuviințelor, să știe a gândi și a-și înfățișa gândirile, să fie cunoscut în trebile politice și militare; să fie slobod de frică și de ambiție, nelipicios mitei sau amenințării, să spuie adevărul fără slăbiciune și fără amărăre, să fie drept fără asprime, censor fără oțerire și fără clevetire; să n-aibă mici duh de partidă nici însuși duh național ... și nescriind decât pentru stima oamenilor cu dreaptă judecată și pentru lauda viitorimei”¹².

Aducând lămuriri elevilor săi asupra conținutului pe care-l va avea cursul său și principiilor după care urma să se conducă în prezentarea istoriei naționale, Mihail Kogălniceanu rostește atunci memorabilele sale fraze, binecunoscute nouă tuturor: “Departate de a fi părtinitorul unui sentiment de ură către celelalte părți ale neamului meu, eu privesc ca patria mea toată acea întindere de loc, unde se vorbește românește, și ca istorie națională, istoria Moldovei întregi înainte de sfășiarea ei, a Valahiei și a fraților din Transilvania. Această istorie este obiectul cursului meu”. Și pentru ca lucrurile să fie cât se poate de clare asupra a ceea ce va cuprinde cursul său, adaugă: “Până acum toți cei care s-au îndeletnicit cu istoria națională, n-au avut în privire decât biografia Domnilor, nepomenind nimic de popor, izvorul a tuturor mișcărilor și isprăvilor și fără de care stăpânitorii n-ar fi nimic. Mă voiui sili să mă feresc de această greșală de căpitenie”¹³. Ne-am oprit mai cu stăruință asupra acestui nu îndeajuns cunoscut document, pentru că ni s-a părut că ideile expuse de Mihail Kogălniceanu acum peste un veac și jumătate sunt de incredibilă actualitate. În patrimoniul muzeului nostru se păstrează un exemplar al acestui “Cuvânt introductiv” care este cu atât mai valoros, cu cât poartă pe foaia de titlu dedicația lui Mihail Kogălniceanu către secretarul său particular, Alexandru Em. Lahovary¹⁴.

După cum se știe, ideile exprimate în acest document, dar și în multe alte articole publicate în revistele sale, atrag nemulțumirea lui Mihail Sturdza, domnitorul Moldovei (1834-1849). La puțin timp cursul îi este interzis, ba chiar este închis o vreme la mănăstirea Râșca, ceea ce, mărturisește el, îi face să încolțească în minte gândul “deștărării”, și chiar o va face plecând la Paris și apoi în Spania. La întoarcere însă, își va relua lupta politică culminând cu participarea la mișcarea revoluționară de la Iași, din primăvara anului 1848, după înfrângerea

¹⁰ *Ibidem*, p. 9.

¹¹ *Ibidem*.

¹² *Ibidem*, p. 22.

¹³ *Ibidem*, p. 26.

¹⁴ M.N.I.R., nr. inv. 53.193.

căreia se va refugia la Cernăuți, locul în care a elaborat, poate cel mai complet și radical dintre toate programele revoluționarilor patruzecioptiști români, "Dorințele Partidei Naționale în Moldova". Aici, după ce trece în revistă toate instituțiile și prefacerile necesare pentru regenerarea românilor și pășirea lor pe drumul modernității, Mihail Kogălniceanu exprimă cu claritate gândul nutrit de milioane de români despărțiți, nedrept, de granițe artificiale: "Pe lângă toate aceste radicale instituții, singurele care ne pot regenera patria, apoi Partida Națională mai propune una ca cunună tuturor, ca cheia boltei fără care s-ar prăbuși tot edificiul național; aceasta este Unirea Moldovii cu Țara Românească ...; o Unire dorită de veacuri de toți românii cei mai însemnați, a amânduror principatelor ... Pregiudețele veacului și intrigile străinilor până acum au stavilat această Unire. Astăzi, însă împregiurările ne sunt mai favorabile ca să putem realiza aceea ce strămoșilor noștri le-au fost cu puțință numai de a dori"¹⁵. Un exemplar al programului tipărit la Cernăuți în luna august 1848 este prezent și în Muzeul Național de Istorie a României, alături de ceasul de călătorie cu cheiță și o măsuță-etajeră, din lemn de trandafir, ce i-au aparținut lui Mihail Kogălniceanu.

Dar, cu siguranță, cel mai aproape simțim personalitatea copleșitoare a marelui bărbat de stat în sala muzeului nostru în care este prezentată Unirea Principatelor Române. De la propaganda unionistă prin presa scoasă de el, până la teribil de impetuoasă și activă participare la lucrările Adunării ad-hoc din Moldova, unde îi desființează, cu argumente incontestabile, pe opozanții unirii, până la dubla alegere a lui Alexandru Ioan Cuza și apoi perioada plină de mărețe înfăptuiri, în care, începând cu 11/23 octombrie 1863 îndeplinește funcția de prim-ministru, conștient fiind că "principele îmi rezervă un rol pe care toată lumea l-ar invidia" în acest "minister care va face mântuirea țării"¹⁶, Kogălniceanu este omniprezent. Legea secularizării averilor mănăstirești, legea rurală, legea electorală, legea privind organizarea armatei, legea contabilității, legea comunală, legea organizării instrucțiunii publice sunt doar câteva pietre de temelie ale României moderne la punerea cărora marele om politic și-a adus din plin contribuția. În amintita sală care prezintă și "unirea mică" sunt expuse parafă¹⁷ lui Mihail Kogălniceanu, ochelari¹⁸, atât de speciali, pe care i-a purtat, incredibil de mici în comparație cu masivitatea figurii sale, lucru extrem de evident în binecunoscuta pictură semnată de Dan Mihail¹⁹, aflată și ca în sală, costumul său de diplomat²⁰, numeroase medalii²¹ dedicate lui ca prim ministru sau lui și lui Alexandru Ioan Cuza, datând din perioada imediat următoare loviturii de stat din 2/14 mai 1864 și promulgării legii rurale.

¹⁵ Cornelia Bodea, *1848 la români. O istorie în date și mărturii*, vol. I, București, 1982, p. 663.

¹⁶ Constantin C. Giurescu, *Viața și opera lui Cuza Vodă*, București, 1966, p. 187.

¹⁷ M.N.I.R., nr. inv. C 1.592.

¹⁸ M.N.I.R., nr. inv. 75.069/a-b.

¹⁹ M.N.I.R., nr. inv. 81.344.

²⁰ M.N.I.R., nr. inv. 101.711/a-d.

²¹ M.N.I.R., nr. inv. 29.586, 75.563, 75.578.

În sfârșit, nu putem încheia această trecere în revistă a mărturiilor muzeistice marcând în muzeul nostru personalitatea atât de complexă, enciclopedică a lui Mihail Kogălniceanu, fără a aminti de prezența sa, ca ministru de externe la declanșarea războiului neatârării din 1877-1878, lui revenindu-i misiunea onorantă de a rosti declarația de independență a României în ședința Adunării Deputaților de la 9 mai 1877, scenă immortalizată atât de bine de sculptorul Wladimir Hegel pe soclul statuii lui Constantin A. Rosetti din București. O copie, bine realizată, a basoreliefului amintit, alături de Monitorul Oficial ce conține textul declarației de independență și de o imagine de epocă a lui Mihail Kogălniceanu așa cum l-a immortalizat D. Williams într-una din litografiile sale inserate în albumul "Portraits contemporaines", publicat în anul 1881, sunt mărturii elocvente ale participării acestuia la opera de edificare a României Independente.

Revenind la discursul rostit de Mihail Kogălniceanu la aniversarea a 25 de ani de la înființarea Academiei Române, ne atrag atenția cuvintele, profetice am putea spune, cu care își încheie prima parte a acestei cuvântări pe care el însuși o socotea atunci "cântecul meu de lebedă": "... Dumnezeu bun și milostiv m-a prelungit viața mea în destul, ca să pot ori asista, ori împreună lucra la săvârșirea acestor mari reforme și astăzi a mă bucura la bătrânețe de rodul sămânței depuse de noi în tinerețele noastre în mănăstul pământ al mumei-patrie"²². La 20 iunie 1891, viața lui Mihail Kogălniceanu "în destul" prelungită de bunul Dumnezeu lua sfârșit, departe de "patria-mumă, atât de mult iubită de el, tocmai pe malurile Senei.

MIHAIL KOGĂLNICEANU. TEMOIGNAGES MUSÉOLOGIGUES. 185 ANNÉES DEPUIS SA NAISSANCE

-Résumé-

Le Musée National d'Histoire de la Roumanie détient un important lit de pièces concernant la vie et l'activité de Mihail Kogălniceanu, importante personnalité de la vie politique roumaine de la deuxième moitié du XIXème siècle.

L'auteur s'arrête surtout sur l'historien Michail Kogălniceanu des fragments du discours soutenu, en 1843, à l'occasion de la leçon d'ouverture du cours d'histoire nationale de l'Académie Micheliennne de lassy, est présenté la conception de l'historien en ce qui concerne, pour lui, l'histoire nationale. De même sont relevées, les qualités que doit accomplir un historien.

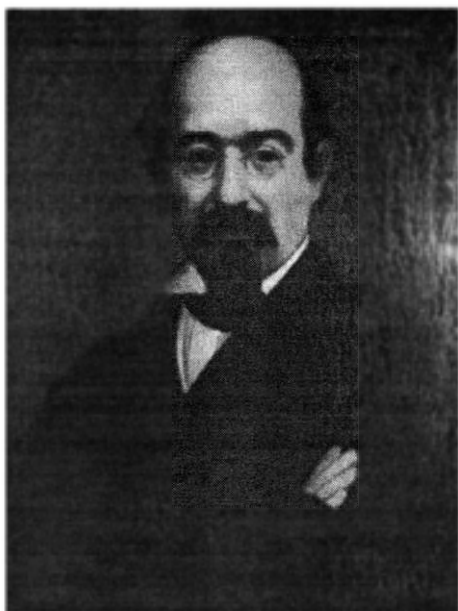
L'auteur présente, de même, les moments cruciaux de l'histoire des roumains du XIXème siècle pendant les quels Mihail Kogălniceanu a eu une importante contribution – la Révolution de 1848, l'Union des Principautés, l'Indépendance de 1877.

²² Mihail Kogălniceanu, *Autobiografie*, București, f.a., p.21-22.

94252

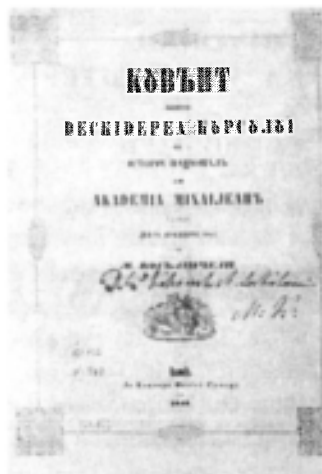
La page de titre du premier tom de l'ouvrage de Michel Kogălniceanu «*Histoire de la Valachie, de la Moldavie et des valaques transdanubiens*» publié en 1837 à Berlin.

11
 12
 13
 14
 15
 16
 17
 18
 19
 20
 21
 22
 23
 24
 25
 26
 27
 28
 29
 30
 31
 32
 33
 34
 35
 36
 37
 38
 39
 40
 41
 42
 43
 44
 45
 46
 47
 48
 49
 50
 51
 52
 53
 54
 55
 56
 57
 58
 59
 60
 61
 62
 63
 64
 65
 66
 67
 68
 69
 70
 71
 72
 73
 74
 75
 76
 77
 78
 79
 80
 81
 82
 83
 84
 85
 86
 87
 88
 89
 90
 91
 92
 93
 94
 95
 96
 97
 98
 99
 100
 101
 102
 103
 104
 105
 106
 107
 108
 109
 110
 111
 112
 113
 114
 115
 116
 117
 118
 119
 120
 121
 122
 123
 124
 125
 126
 127
 128
 129
 130
 131
 132
 133
 134
 135
 136
 137
 138
 139
 140
 141
 142
 143
 144
 145
 146
 147
 148
 149
 150
 151
 152
 153
 154
 155
 156
 157
 158
 159
 160
 161
 162
 163
 164
 165
 166
 167
 168
 169
 170
 171
 172
 173
 174
 175
 176
 177
 178
 179
 180
 181
 182
 183
 184
 185
 186
 187
 188
 189
 190
 191
 192
 193
 194
 195
 196
 197
 198
 199
 200
 201
 202
 203
 204
 205
 206
 207
 208
 209
 210
 211
 212
 213
 214
 215
 216
 217
 218
 219
 220
 221
 222
 223
 224
 225
 226
 227
 228
 229
 230
 231
 232
 233
 234
 235
 236
 237
 238
 239
 240
 241
 242
 243
 244
 245
 246
 247
 248
 249
 250
 251
 252
 253
 254
 255
 256
 257
 258
 259
 260
 261
 262
 263
 264
 265
 266
 267
 268
 269
 270
 271
 272
 273
 274
 275
 276
 277
 278
 279
 280
 281
 282
 283
 284
 285
 286
 287
 288
 289
 290
 291
 292
 293
 294
 295
 296
 297
 298
 299
 300
 301
 302
 303
 304
 305
 306
 307
 308
 309
 310
 311
 312
 313
 314
 315
 316
 317
 318
 319
 320
 321
 322
 323
 324
 325
 326
 327
 328
 329
 330
 331
 332
 333
 334
 335
 336
 337
 338
 339
 340
 341
 342
 343
 344
 345
 346
 347
 348
 349
 350
 351
 352
 353
 354
 355
 356
 357
 358
 359
 360
 361
 362
 363
 364
 365
 366
 367
 368
 369
 370
 371
 372
 373
 374
 375
 376
 377
 378
 379
 380
 381
 382
 383
 384
 385
 386
 387
 388
 389
 390
 391
 392
 393
 394
 395
 396
 397
 398
 399
 400
 401
 402
 403
 404
 405
 406
 407
 408
 409
 410
 411
 412
 413
 414
 415
 416
 417
 418
 419
 420
 421
 422
 423
 424
 425
 426
 427
 428
 429
 430
 431
 432
 433
 434
 435
 436
 437
 438
 439
 440
 441
 442
 443
 444
 445
 446
 447
 448
 449
 450
 451
 452
 453
 454
 455
 456
 457
 458
 459
 460
 461
 462
 463
 464
 465
 466
 467
 468
 469
 470
 471
 472
 473
 474
 475
 476
 477
 478
 479
 480
 481
 482
 483
 484
 485
 486
 487
 488
 489
 490
 491
 492
 493
 494
 495
 496
 497
 498
 499
 500
 501
 502
 503
 504
 505
 506
 507
 508
 509
 510
 511
 512
 513
 514
 515
 516
 517
 518
 519
 520
 521
 522
 523
 524
 525
 526
 527
 528
 529
 530
 531
 532
 533

Mihail Kogălniceanu. Reproducere după pictura realizată de Mihail Dan în anul 1864.

Michel Kogălniceanu – reproduction d'après un tableau de Michel Dan de 1864.

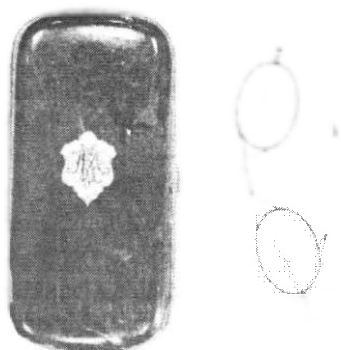
„Cuvânt pentru deschiderea cursului de istorie națională la Academia Mihăileană” rostit de Mihail Kogălniceanu la 24 noiembrie 1843. Exemplar cu dedicația autorului către Alexandru Lahovary.

«Mot pour l'ouverture du cours d'histoire nationale à l'Académie Michelienne» tenu par Michel Kogălniceanu la 24 novembre 1843. Exemplaire avec la dédicace de l'auteur envers Alexandre Lahovary.

Costumul de diplomat al lui Mihail Kogălniceanu.

Le costume de diplomate de Michel Kogălniceanu.

Ochelari și portochelari care au aparținut istoricului, omului politic și diplomatului Mihail Kogălniceanu.

Les lunettes et la boîte à lunettes de l'historien, l'homme politique et le diplomate Michel Kogălniceanu.

REGLEMENTĂRI LEGISLATIVE PRIVIND CĂSĂTORIA OFİTERILOR ÎN PERIOADA 1870 - 1936

Mihaela Cristina Verzea

În conformitate cu codul civil din 4 decembrie 1864, căsătoriile nu erau restricționate și nici condiționate de moralitatea viitorului partener de viață sau de averea acestuia. Singurele specificări erau: „Nu este iertată bărbatului înainte de 18 ani și femeii înainte de 15 ani să se căsătorească” (art.127)¹. În condițiile în care: „Bărbatul nu are vârsta de 25 de ani deplin, precum și fata nu are 21 de ani deplin”, ei nu puteau să se căsătorească fără consimțământul tatălui și al mamei” (art.137)².

În ceea ce privește căsătoriile militarilor, și anume ale ofițerilor, acestea aveau un regim special. Astfel, în Monitorul Oficial din 31 octombrie 1870, a fost publicat Regulamentul pentru căsătoriile militarilor. Se impuneau condiții diferite în funcție de gradul membrilor corpului ofițeresc.

Așadar, dacă: „ofițerii superiori se pot căsători fără altă restricțiune decât a moralității (constatată cu certificat) a viitoarei consoarte”, ofițerii inferiori „nu se vor putea căsători dacă nu vor avea gradul de căpitan sau acela asimilat acestuia sau 24 de ani vârstă împliniți”³.

Aceste cerințe erau pertinente. Solicitarea moralității viitoarei soții ca și a suficienței financiare a familiei, denotă statutul militarilor în societatea românească. Calitatea de cadru militar, de ofițer, era percepută de societate ca o onoare, iar familia acestuia trebuia să se situeze din fază inițială pe o treaptă socială superioară. Limita de vârstă, indică o altă cerință, și anume aceea a maturității viitorului cap de familie.

Diferențierea condițiilor impuse în funcție de gradul ofițerului, se explică prin presupusa capacitate a ofițerilor superiori, proveniți în majoritate din medii sociale înstărite, sau posesori ai unor solde consistente, de a-și susține onorabil familia. În timp ce, ofițerii inferiori erau „obligați” să contracteze o căsătorie reușită, pentru a evita astfel o eventuală degradare financiară și socială.

Ofițerii care doreau să se căsătorească trebuiau să se adreseze „Ministerului de Resbel”. Alături de fiecare cerere de căsătorie se înainta Ministerului „împreună cu actele constatatoare de vârstă a ofițerului”, și:

- „un certificat arătător de vârstă și locul nașterii a viitoarei consoarte, numele și prenumele său, acela al părinților ei, precum și domiciliul și profesiunea lor”;
- „un certificat care să constate buna educațiune și onorabilitatea viitoarei consoarte și a familiei sale”.

¹ Monitorul oficial nr. 271, din 4/16 decembrie 1864.

² *Idem*, nr. 239, din 31 octombrie 1870.

³ *Ibidem*.

Existau 2 tipuri de astfel de certificate, primul urmând a fi eliberat de către primarul comunei, iar cel de-al doilea de poliția comunală.

În cazul ofițerilor inferiori, valoarea dotei creștea invers proporțional cu gradul ofițerului:

- „Viitoarea consoartă, părinții acesteia, rudele sau tutorele ei vor fi obligați să aducă ofițerului ca *dotă*, când dânsul are gradul de *căpitan*, un venit de 150 de galbeni, iar când are un *grad inferior* acestuia, un venit de 300 galbeni, asigurat cu ipotecă într-un imobil sau capital ce ar putea produce acest venit”(art.7).

În condițiile în care dota consta într-un imobil, părinții, rudele sau tutorele viitoarei soții, urmau să prezinte ministerului de Război, un act legalizat de tribunalul districtului în care se afla imobilul, care să ateste dacă acel imobil valora 150 de galbeni sau 300 de galbeni, el nefiind afectat de nici o ipotecă. El trebuia trecut în „registru de inscripțiuni”, pe numele ofițerului (art.7).

Articolul 15 al acestui regulament preciza că: "Ofițerul ce se va căsători fără învoirea ministerului, sau a cărui declarațiune de onoare se va dovedi în urmă neadevărată se va pedepsi conform cu dispozițiunile codului de justiție militară, sau va pierde gradul, conform legii pozițiunii ofițerilor".

În anul 1880, un raport prezentat de ministrul de Resbel, D. Lecca, aducea completări regulamentului din octombrie 1870, deoarece:

- „Articolul 10 din acest regulament prevede că în cazul când suma de bani ce se aduce ca dotă se primesce de înzestrat, declarația de primire legalizată de tribunal, trebuie să fie însoțită de o încredințare, scrisă, dată de ofițer pe onoarea sa, cum că într-adevăr a primit această sumă. După o experiență de mai bine de 9 ani de zile, s-a dovedit că această declarație nu este totdeauna o probă îndeajuns pentru primirea dotei, și astfel s-a văzut contractându-se de ofițeri căsătorii în condițiuni foarte dezavantajoase, ale căror inconveniente se resimt și de armată.”

Drept urmare completarea a constat în: "Când suma de bani ce se aduce ca dotă se primesce în numerariu, acea sumă se va depune, în bani sau efecte ale statului, la casa de depuneri, sau în ipotecă valabilă alăturându-se pe lângă cererea de aprobare a căsătoriei recipisa casei de consemnațiuni, sau actul de ipotecă legalizat de tribunal pe numele ofițerului"⁴.

Se luau așadar măsuri de precauție, pentru a se evita prejudicierea instituției armatei.

Un nou regulament pentru căsătoriile militarilor a fost conceput în octombrie 1892.

Articolul 1 preciza: „Nici un militar, de orice grad, nu se poate căsători fără autorizațiunea în scris, dată de autoritățile militare superioare, prevăzute în acest regulament”.

⁴ *Idem*, nr. 29, din 18 februarie 1880.

Aceste autorități militare erau specificate în articolul 4: "Ofițerul de orice grad ce ar voi să se căsătorească trebuie să adreseze cererea sa pe cale ierarhică. Ministerul de Resbel, comandanții corpurilor de armată și comandantul diviziei active Dobrogea sunt singurii în drept a acorda autorizațiunea de a se căsători ofițerilor, de orice grad, ce se află sub ordinele lor. Înlocuitorii provizorii ai acestor comandanți nu au dreptul să acorde asemenea autorizațiuni".

Pentru eliberarea autorizației de căsătorie erau solicitate:

1. Actul de naștere al ofițerului;

2. Actul de naștere al consoartei;

3. Un certificat al primăriei comunei unde locuia familia soției, constatând numele și prenumele părinților, profesiunea și moralitatea lor;

4. Un certificat de bună educațiune și onorabilitate a familiei viitoarei soții, dat de cinci capi de familie onorabili, cunoscuți din eomuna unde locuiesc părinții viitoarei consoarte. Acest certificat trebuia confirmat de prefectul județului căruia aparținea comuna, iar în orașele București și Iași confirmarea era dată de prefectul poliției.

În regulament erau menținute prevederile referitoare la dotă. Se preciza însă și rostul acestei sume de bani cerute: "Viitoarea consoartă a unui ofițer inferior trebuie să posede o dotă care să asigure căsătoriei un trai demn." Valoarea dotei era fixată: "la un venit anual minimum de 3000 de lei pentru locotenent, sublocotenent și asimilații lor, și de 1800 lei pentru căpitani și asimilații lor".

S-au introdus și mențiuni referitoare la ofițerii sanitari. Aceștia aveau posibilitatea ca prin specialitatea lor să-și asigure și alte venituri, în afară de soldă, astfel încât: "se pot căsători cu o dotă de jumătatea celor precedente".

Ofițerii de geniu sau cei de artilerie, care dețineau gradul de căpitan asimilat și vârsta de 35 de ani se puteau căsători "în condițiunile ofițerilor superiori".

Dota se admitea sub trei forme:

- Capital;
- un imobil (moșie sau casă);
- ipotecă "de primul rang asupra unui imobil de valoare înduoită".

Toate acestea erau garantate de acte legalizate de instituțiile statului.

Ofițerii inferiori nu se puteau căsători "înainte de a împlini vârsta de 25 de ani"⁵.

La 11 aprilie 1897 în Monitorul Oficial apărea un nou regulament al căsătoriilor militarilor, care însă nu aducea modificări esențiale comparativ cu celelalte prezentate deja.

Organele abilitate în eliberarea autorizației de căsătorie erau:

- comandanții corpurilor de armată;
- comandanții diviziei active Dobrogea;
- comandantul flotei sau ministerul de Resbel.

⁵ *Idem*, nr. 25, din 11 octombrie 1892.

La primirea cererii autorizației pentru căsătorie, șefii de corpuri sau servicii vor lua toate informațiile necesare, asigurându-se “prin ei înșiși și pe a lor răspundere, dacă într-adevăr există averea ce se constituie ca zestre și dacă onorabilitatea viitoarei soții și a familiei sale este pusă la adăpost de orice critică, că astfel poate fi acceptată în familia militară, după aceea vor înainta comandantului respectiv aceste acte, adăugând și părerea lor asupra căsătoriei ce se solicită”.

Valoarea zestre era fixată la un venit anual, minimum de 2500 lei pentru locotenenți, sublocotenenți și asimilații lor, și 1500 de lei pentru căpitani și asimilații lor. Se specifica totodată că: „Fetele ofițerilor aflați în activitate sau în retragere se pot mărita cu locotenenții sau sublocotenenții și asimilații lor având un venit minimum de 1500 de lei, iar cu căpitani și asimilații lor având un venit minimum de 10000 de lei”. Regulamentul căsătoriilor militarilor devenea din ce în ce mai explicit pentru a se evita prejudicierea instituției armatei.

La 12 martie 1900 a fost publicată legea asupra căsătoriilor militare, însoțită de un nou regulament. Ofițerii, atât cei inferiori cât și cei superiori nu se puteau căsători înainte de a avea vârsta de 23 de ani împliniți.

Dota era fixată la: 2500 de lei pentru un ofițer inferior sau asimilat cu gradul de sublocotenent, și la 100 de lei pentru căpitani sau asimilații lor. O noutate o constituia următoarea specificare: „Dacă ofițerul inferior sau asimilat, oricare ar fi gradul este văduv de copii poate lua în căsătorie o soție care ar avea dota de cel puțin 1200 de lei venit anual”. Formele de dotă acceptate se mențineau aceleași: capital, imobil (rural sau urban), ipotecă de primul rang asupra unui imobil de valoare îndoită. În continuare ofițerii superiori se puteau căsători doar prin justificarea moralității viitoarei soții.

Pedeapsa în caz de ignorare a legii era clar specificată: „Ofițerul și asimilatul de orice grad, care se va căsători fără autorizație prescrisă, va fi considerat ca demisionat și șters din controalele armatei.”

Autorizația pentru căsătorie urma să fie eliberată de către:

- comandanții corpurilor de armată;
- comandantul diviziei active Dobrogea;
- guvernatorul cetății București;
- comandantul regiunii întărite Focșani – Nămolosa – Galați;
- comandantul marinei sau ministrul de Război.

Moralitatea și buna educație a viitoarei soții erau atestate tot prin intermediul unor certificate:

- un certificat al primăriei comunei unde locuia aceasta cu familia sa arătând „numele și prenumele părinților, profesiunea și onorabilitatea lor”;
- un certificat de bună educație și onorabilitate, dat de cinci capi de familie onorabili, cunoscuți, din comuna unde locuiesc părinții și viitoarea soție (art. 4).

Interesant este conținutul articolului 8 din Regulament: „După acordarea autorizației de căsătorie, ofițerii și asimilații lor de orice grad erau obligați a raporta

în timp de o lună șefului de corp sau de serviciu, ziua, luna, anul, biserica și localitatea unde căsătoria s-a săvârșit (...)”.

În general, ofițerul era obligat să raporteze orice schimbare care intervenea în starea civilă a sa, sau a familiei sale: divorț, nașterea copiilor, decesul soției sau al copiilor⁶.

Decretul din 16 noiembrie 1907, dat pe baza raportului prezentat de ministrul de Război, Alexandru Averescu, demonstrează faptul că au existat până la acea dată repetate încălcări ale legislației, referitoare la căsătoriile militare. Articolul 1 stipula în acest sens că: „Ofițerii care vor lua angajamentul de căsătorie, în scris sau verbal, cu persoane care nu s-ar găsi în condițiunile prevăzute de legea căsătoriilor militare, și care angajamente ar fi devenit de notorietate publică, vor fi trimiși înaintea consiliului de reformă”⁷.

Se prevedea că acei ofițeri care „vor intra, după apariția decretului de față, în legături de căsnicie nelegitimă, vor fi eliminați de la înaintarea la rândul vechimii, astfel că întârzierea în gradul ce au, să fie cel puțin de 2 ani.” (art. II)

În perioada interbelică, mai precis în anul 1927, o nouă reglementare legislativă stabilea regimul căsătoriei ofițerilor. Aceștia, cu gradul de la sublocotenent la maior, se puteau căsători doar în condițiile în care viitoarele soții aveau o dotă de peste 1 milion de lei.

În cursul anului 1931, au apărut Legea asupra căsătoriei militarilor (9 aprilie), și regulamentul acestei legi (26 mai). Ofițerii nu se puteau căsători:

- înainte de a împlini 25 de ani;
- fără a justifica vârsta ce are, onorabilitatea viitoarei soții și a familiei sale, dota, averea personală.

Dota soției unui ofițer inferior sau asimilat trebuia să producă un venit anual de cel puțin 40.000 lei. Dacă ofițerul inferior era văduv și avea copii, putea să se căsătorească cu o soție care poseda o dotă de doar 30.000 lei venit anual. Fiicele ofițerilor din activitate, rezervă sau retragere, ca și fiicele ofițerilor de rezervă decorați cu ordinul Mihai Viteazul sau Virtutea Militară, clasa I, puteau poseda un venit de cel puțin 25.000 lei anual.

Excepție de la dotă erau acele soții care proveneau din următoarele domenii de activitate: „profesoare titulare, învățătoare definitive la școli urbane, funcționare stabile la orice instituții sau autoritate a statului român sau la altă instituție al cărui buget se vota de adunările legiuitoare române, sau cele titrate, având o diplomă universitară, română sau străină echivalentă, pe baza căreia exercitau una din următoarele profesii: medic, avocat, inginer, arhitect, farmacist, ele beneficiind de un salariu sau venit echivalente cu sumele anterior menționate”.

Autoritățile militare superioare, abilitate pentru a elibera autorizațiile de căsătorie pentru ofițeri erau acum:

- comandamentele de corp de armată;

⁶ *Idem*, nr. 39, din 11 aprilie 1897.

⁷ *Idem*, nr. 11, din 16 noiembrie 1907.

- comandamentul corpului de grăniceri;
- comandamentul corpului vânătorilor de munte;
- comandamentul marinei militare;
- inspectoratul general al cavaleriei;
- inspectoratul general al aviației;
- inspectoratul general al genului;
- Ministerul Armatei.

Iată deci o diversificare a organismelor care acordau astfel de autorizații, fapt explicabil prin noua structură organizatorică a armatei.

Ca element de noutate semnalăm solicitarea fotografiei viitoarei soții, ca act obligatoriu pe baza căruia se elibera autorizația de căsătorie⁸.

În luna aprilie a anului 1936, în Monitorul Oficial, a apărut o lege privind modificarea unor articole din legea căsătoriei militarilor. Astfel, dota pe care o deținea soția unui ofițer inferior trebuia să producă un venit anual de cel puțin 24.000 lei. Ofițerilor superiori și generalilor, precum și asimilaților acestora nu li se impunea condiția de înotă, ci doar cea privind moralitatea viitoarei soții⁹.

Reglementări legislative similare privind realizarea căsătoriilor, erau întâlnite și în cazul membrilor corpului diplomatic. Așadar, un regulament din 10 mai 1938 preciza că: „Membrii corpului diplomatic sau ai corpului consular și funcționarii ministerului Regal al Afacerilor Străine se pot căsători numai în urma unei autorizații prealabile dată în scris de ministrul Afacerilor Străine.” Pentru obținerea acestei autorizații trebuiau justificate;

- onorabilitatea viitorului soț și a soției acestuia;
- cetățenia viitorului soț;
- averea personală a solicitantului cât și a viitorului soț.

În caz de nerespectare a termenilor personalul corpului diplomatic și consular erau demisi¹⁰.

Concluzionând, putem afirma că această suită de reglementări legislative era justificată, având în vedere optica acelor vremuri. Statutul de cadru al armatei române era perceput ca fiind unul extrem de onorant, ocea ce presupunea ca și familia acestuia să se mențină într-o categorie socială elitistă. În consecință, majoritatea căsătoriilor s-au încheiat în cadrul aceluiași grup social, definit prin avere, statut moral și studii.

⁸ *Idem*, nr. 28, din 26 mai 1931.

⁹ *Idem*, nr. 82, din 7 aprilie 1936.

¹⁰ *Idem*, nr. 106, din 10 mai 1938.

**LEGAL REGLEMENTATIONS CONCERNING THE MARRIAGES
OF THE OFFICERS BETWEEN 1870 – 1936.**

- Abstract -

Between 1870-1936 special laws established the marriages of the Romanian officers. The superior staff of the army could not engage a marriage unless with partners socially and moral compatible with their honourable social position. So, these marriages took place mainly between members of the same social class.

O „ÎNTECERE PE JOS” PE DISTANȚA BUCUREȘTI-PITEȘTI-BUCUREȘTI ÎN ANUL 1896

Niculae Petrescu
Cristian Baciuc

Ideea organizării unei astfel de manifestări sportive a avut-o, la începutul anului 1896, Constantin Cornescu – „boer vechi și român neaoș”, cum îl caracteriza „Revista Sportivă”, una din publicațiile de profil ale vremii, condusă de Alexandru Davila¹.

„Vânător născut din viță de vânători celebri formați la școala generațiilor trecute, (...) Goleescu, Bibescu, Manu, Cantacuzino”², Constantin Cornescu era singurul autor cinegetic român. *Manualul vânătorului*, semnat de domnia-sa și publicat în 1875, a fost un reper care l-a stimulat pe Alexandru Odobescu în realizarea capodoperei sale, *Pseudokinegetikos*.

Constantin Cornescu, „venerabil” președinte al Clubului Regal, s-a inspirat în organizarea acestei curse sportive de la o celebră întrecere desfășurată în 1892 pe traseul Paris-Belfort de-a lungul a 496 km. Evenimentul se derulase sub deviza: „Rezistența unui popor rezidă în puterea fizică a copiilor săi”³.

După cum arăta Alexandru Davila într-un articol din revista amintită, motivul care a stat la baza proiectului românesc era acela că el își propunea să fie „o formă de protest contra celor ce se opuneau eforturilor unora de a introduce gustul sportului în public.”⁴ Și ideea s-a dovedit bună deoarece, prin cele 368 de persoane înscrise deja cu o lună înainte, succesul era considerat „deplin, chiar peste așteptări”⁵.

Clubul Tinerimei și Clubul Agricol au refuzat să participe la organizare, din care cauză au fost supuse unor critici aspre: Clubul Tinerimei, deoarece el ar fi trebuit să fie „în capul oricărei inițiative de educare morală și fizică a poporului”, iar Clubul Agricol, pentru că era o instituție datoare „a încurajării creșterea, dezvoltarea și educația țaranului”. Atitudinea acestor două instituții era cu atât mai condamnată, arăta Alexandru Davila, cu cât era și „alt-ceva de făcut în țară (...) decât a fabrica agenți electorali cari să fabrice deputați, cari să fabrice miniștri, cari să fabrice majorități”. Aluzia era îndreptată eventual spre alegerile parlamentare desfășurate cu câteva luni înainte și în care cele două instituții se implicaseră, probabil, mult prea indiscret. În cele din urmă Clubul Tinerimei va participa, totuși, la acțiune. Printre organizatori s-au mai aflat și Jockey-Club și Cercul Militar⁶.

¹ „Revista Sportivă”, 2/ 14 martie 1896, București, director Alexandru Davila.

² *Ibidem*.

³ *Ibidem*.

⁴ *Ibidem*.

⁵ *Idem*, nr. din 7/14 aprilie 1896. Numărul total al competitorilor înscrși a fost de 913 – vezi Romeo Vilara, *Ruleta, cronometrul și recordurile*, în: *România în lumea sportului*, București, 1995, p. 32.

⁶ „Revista Sportivă”, nr. citat.

Înscrierile la întrecere aveau caracter liber. Ele se puteau face până în ultimele cinci zile înainte de start, de către oricine – la Clubul Regal din București, sau la Clubul Tinerimei din Pitești, strada Șerban Vodă –, fie personal, fie printr-o carte poștală în care trebuia să se specifice etatea, domiciliul, meseria, naționalitatea. Potrivit regulamentului, cursa urma să se desfășoare pe data de 12 mai, când participanții urmau să se prezinte la orele 7 a.m. la Clubul Regal din Calea Victoriei spre a primi „brățanurile” (brasardele) cu numere de concurs și carnetele de control. De acolo urmau să se deplaseze la locul de start care fusese ales la Șosea, la Rondul 2.

Lungimea traseului s-a stabilit la 222 km⁷ pe Calea Națională, de la București la Pitești și retur. Dacă ne gândim la rezonanța conținută în numele drumului și, totodată, la condițiile de teren și la dificultățile pe care le implica o cursă de asemenea amploare, e de presupus că traseul nu fusese ales chiar la întâmplare.

Durata întrecerii era limitată, ea trebuind „să fie săvârșită în cel mult 60 de ore”. În plus, întrecerea urma să se desfășoare indiferent de starea vremii. Altminteri, regulamentul era foarte relaxat în privința formelor de manifestare în timpul cursei: concurenții puteau „umbla cum vor voi, adică ziua și noaptea, la pas și alergând”; aveau voie „să se oprească spre a se odihni sau a mânca, oriunde și cât timp vor voi”; puteau, la liberă alegere, să-și poarte alimentele cu sine ori să și le procure pe drum, oriunde voiau. Concurenților nu le era însă permis „de a primi pe drum nici un fel de ajutor, adică de a se pune în car, trăsură sau pe cal.” Orice abatere de la regulile de mai sus – conchidea regulamentului – ducea la „ștergerea concurentului”⁸.

Pentru a se veghea asupra corectitudinii cursei, fiecare concurent avea obligația să poarte „brățanul” și, atât la dus cât și la întors, „să înscrie trecerea sa la punctele de control de pe drum.” Punctele de control erau fixe și volante. Controalele fixe au fost stabilite de Alexandru Davila și Nicolae Lahovary la: Cantonul 5 (20 km de la start); Hanul Fabricii de Spirt din cătunul Buzoianu (km. 39); Hanul lui Alexim de la Titu (km. 54); Birtul Economic din Găești (km. 74); Hanul Kretzulescu din Leordeni (km. 92); Hanul lui Trandafir din Golești (km. 107) și Clubul Tinerimii din Pitești, punctul terminus. Între controalele fixe erau prevăzute și altele, „volante”, prin velocipediști, călăreți și trăsuri, „menite a împiedica orice fraudă și să ajute bolnavii”⁹.

De la tinerii de 18 ani la pensionari, s-au înscris în competiție 913 persoane care acopereau cea mai pestriță paletă de ocupații: agricultori, meseriași, intelectuali, artiști, „sufragii”, un „colportor” (!), un „scafander” (!)... Aceștia erau fie din București, fie din județele limitrofe capitalei, ori din județul Argeș (numai din Ciocănești-Argeș s-au înscris 50 de participanți!) și chiar din Transilvania. Mai apărea și câte un bulgar, albanez ori austriac, stabiliți în România. Numărul celor înscrși era

⁷ *Ibidem*. După alte surse, lungimea traseului ar fi fost de 230 km (vezi Nicolae Postolache, *Istoria sportului în România. Date cronologice*, Profexim, București, 1995, p. 54.

⁸ „Revista Sportivă” din 9/21 aprilie 1896.

⁹ *Ibidem*.

considerat enorm și constituia, pentru această mișcare, o „dovadă că promotorul ei a atins fibra vie a vieții poporului nostru care, deși incult dar energic, dă o desmintire și o lecție celor potrivnici generalizării sportului la nivelul națiunii”¹⁰.

Organizatorii estimau că, din totalul înscrierilor, circa 300 de concurenți se vor prezenta la start, iar din aceștia, 100 s-ar putea să ajungă la Pitești. În fine, se preconiza că în jur de 30 de concurenți ar încheia cursa. Câștigătorii urmau să fie „cei dintâi zece care vor atinge cu mâna prăjina ridicată pe Șoseaua Kiseleff”.

Premiile au fost stabilite la 400 de lei pentru locul I, 200 de lei pentru locul al II-lea, 100 de lei pentru locul al III-lea, 80 de lei pentru locul al IV-lea, 60 de lei pentru locul al V-lea, 40 de lei pentru locul al VI-lea, iar restul, până la locul al X-lea, urmând a primi câte „un pol”¹¹.

Conform programării, startul s-a dat pe 12 mai la „Rondul 2” de la Șosea, la ora 8.42 a.m. Au pornit în cursă 335 de competitori, confirmând prognoza organizatorilor care evalua o prezență la start de cel puțin 300 din cei înscriși. În final, linia de sosire a fost trecută de numai 22 de participanți.

Câștigător a fost Ilie Gheorghe, în vârstă de 32 de ani, originar din Otetelișu, județul Vâlcea, trompet major adjutant în Regimentul II Vânători. El a acoperit distanța de 222 km în 41 de ore și 4 minute, cu o viteză medie de 5.405 metri pe oră. La Pitești a ajuns a doua zi, la ora 1.35 a.m., și a plecat după 10 minute – probabil, timpul necesar vizării carnetului. Linia de sosire (mai precis, prăjina) a atins-o marți dimineață la ora 1.46. I s-a acordat un premiu de 500 de lei.

Au urmat, în ordine, până pe locul al X-lea:

- Secară Ion, 28 de ani, din Adjud, fochist la Uzina de Gaz, sosit după 2 ore și 47 de minute;
- Stan Aleonte, plugar din Potlogi;
- Ion Preda din Pârlita, Ilfov;
- Gr. Paraschivescu, tâmplar din București;
- Toma Năstase, albanez, tăbăcar din București;
- Panait Antoniu, cuțovlah, samsar din Titu;
- M. Călinescu, cazangiu din Ploiești;
- Petru Pavel, plugar din Merișani;
- Mihail Bogeny, austriac, crotor din București¹².

Cursa s-a desfășurat fără nici un accident. Alimentația concurenților a constat în lichide: vin și țuică. Lucru curios, nici unul nu a cerut lapte¹³!

Performanța învingătorului, „cu atât mai măgulitoare” prin faptul că aparținea „unui adevărat fiu al poporului”, a fost considerată remarcabilă, deși era

¹⁰ *Ibidem*.

¹¹ *Ibidem*.

¹² „Revista Sportivă” din 14/ 26 mai 1896.

¹³ Romeo Vilara, *op. cit.*, p. 32.

socotită „departe încă de cele din străinătate”: în cursa Paris-Belfort, Romagé avusese „juțeala” de 5.980 metri pe oră.

Cursa a fost etichetată drept „cea mai interesantă întrecere organizată până atunci”. În opinia organizatorilor ea reprezenta „un succes deplin, mai presus de orice așteptare, datorat tuturor celor care s-au asociat evenimentului, de la membrii societății elegante până la țăranii din sate care primeau cu alai vitejii concurenți”¹⁴. Succesul „întrecerii pe jos” București-Pitești și retur i-a determinat pe proprietarii de atelaje să ceară organizarea unor astfel de competiții și pentru ei. Astfel a fost deschisă calea raidurilor hipice și a curselor de ciclism, iar apoi de automobilism.

Probele pedestre pe distanțe și mai mari, până la acelea care îi consacră pe globe-trotteri, vor fi, în secolul următor, încununată de succese remarcabile, demne de *Cartea Recordurilor*. Printre cele mai temerare încercări a rămas celebră aceea a celor patru români care, în aprilie 1910, porneau din Paris într-o cursă pedestră de 100.000 km. Trei dintre ei au plătit cu viața, intrând în legendă. Al patrulea, Dumitru Dan, a fost consemnat în *Guinness Book of Records* pentru reușita sa: el a parcurs întreaga distanță în șase ani, timp în care a străbătut 76 de țări de pe cinci continente! Cei 96.000 km străbătuți au însemnat cea mai mare distanță parcursă vreodată de un mărșăluitor¹⁵. De fapt, demersul lor urma același al unui alt globe-trotter, Emanoil Lacu, originar din Rășinari. La inițiativa Touring-Clubului Franței, acesta a pornit în jurul lumii de la Sofia, în martie 1905 și, după lungi eforturi recompensate prin numeroase distincții, a revenit în țară în 1918¹⁶.

Cursele pedestre pe distanțe mari nu s-au oprit însă aici. În anul 1931, în cadrul unei competiții internaționale de marș pe 100 km desfășurată la Buenos Aires, Trandafir Rădulescu a stabilit, prin timpul de 9:10:00, recordul întrecerii, câștigând titlul de campion mondial. Același Trandafir Rădulescu a obținut din nou titlul mondial în urma unei curse la Alger, în 1932. Tot el mai câștigase o cursă de 462 km între Oran și Alger, în 58 de ore. Stabilit câțiva ani mai târziu în Franța, ca antrenor, a învins și în faimoasa cursă Paris-Strassbourg, parcurgând 537 km în 68 de ore, după trei zile și două nopți de mers continuu¹⁷!

Și lista continuă: în 1936 Vasile Firea participă pe cont propriu la proba de 50 km marș la Jocurile Olimpice de la Berlin¹⁸, iar în 1949 Dumitru Paraschivescu depășește recordul mondial la 15 km marș¹⁹.

¹⁴ „Revista Sportivă”, nr. citat. Alții au considerat-o o cursă de semnificație legendară – vezi *Enciclopedia educației fizice și sportului din România*, vol. I, București, 2002, p. 103.

¹⁵ Val. Tebeica, *Străbătând lumea. Călători și exploratori români de la sfârșitul sec. al XIX-lea și începutul celui de-al XX-lea*, București, 1962, pp. 283-364.

¹⁶ Nicolae Postolache, *op. cit.*, p. 64.

¹⁷ Nicolae Petrescu, *Din istoria relațiilor sportive româno-franceze*, în: „Muzeul Național”, vol. IX, București, 1997, p. 163.

¹⁸ Nicolae Petrescu, *Momente din istoria relațiilor sportive româno-germane*, Editura Oscar Print, p. 163.

¹⁹ Romeo Vilara, *op. cit.*, p. 39.

Avem aici o galerie de nume care au trezit, la vremea respectivă, admirație și respect pentru țara pe care au cinstit-o după puterile lor. Pentru că tot omul trebuie să înțeleagă că probele pe distanțe foarte mari sunt asociate cu o serie de calități admirabile, ziditoare de caracter: vigoare, perseverență, anduranță, o certă înclinație spre contemplare și, nu în ultimul rând, credință în Dumnezeu. Sunt, de fapt, o seamă de ingrediente spirituale care au asigurat, prin veacuri, coerența poporului român.

A MARCHING COMPETITION: BUCHAREST-PITESTI-BUCHAREST, 1896

- Abstract -

In 1896 Constantin Cornescu, author of *The Hunter's Handbook*, 1875, undertook the organization of a marching competition along 222 kilometres, from Bucharest to Pitești and back. Swimming between the cold shoulder of the upper-class snobs and the enthusiastic support from influential personalities of the day, the idea eventually took shape.

Over 300 competitors turned up on May 12, 1896, of whom 22 finished the race. A trumpeter in the military came in first place. As a spicy detail, no solid food or milk was consumed during the race: everybody went for wine or brandy!

The echo of this national competition, the most consistent of its kind by that time, encouraged participation of Romanians in similar international races. The name of globe-trotter Dumitru Dan, for example, stands out on a *Guinness Book* page for a remarkable world record: 96,000 km on foot in six years, across 76 countries on five continents!

The world of sports has recorded further winning Romanian names in international marching events in the former half of the 20th century: Trandafir Rădulescu, Vasile Firea, Dumitru Paraschivescu. Theirs were sporting achievements for any country to be proud of.

POMPILIU ELIADE, UN ROMÂN „NORMALIAN” SCHIȚĂ BIOGRAFICĂ

Nicolae Trohani

La 13 aprilie 1870, în București, se naștea Pompiliu Eliade. În unele lucrări apare¹, în mod eronat, anul 1869 în privința nașterii sale. Tatăl său George D. Eliade era funcționar al Ministerului de Finanțe – când își va sfârși cariera va îndeplini funcția de inspector financiar. Mama, Sofia Pală, descindea dintr-o familie relativ înstărită și adusese ca zestre o mică moșioară. Prin 1892 ea însă încetează din viață. Deși numele de Eliade are o rezonanță greacă, bănuim că patronimicul, în acest caz, provine dintr-o grecizare a autohtonului Ilie.

Soții Eliade au avut șase copii – doi băieți și patru fete. Dintre băieți Pompiliu era cel mai mare. Fratele mai mic se numea Anton (Toni) – a urmat Dreptul și a profesat avocatura în Focșani. Înainte de a-și fi luat licența, în februarie 1895 se afla la Caracal și era recent divorțat de prima sa soție cu care a avut doi fii – Mircea și Decebal. Mai apoi se va recăsători și va mai avea o fiică, rămasă nemăritată.

Cele patru surori au fost:

Paulina – căsătorită cu profesorul macedo-român Ștefan Mihăileanu, asasinat pe străzile Bucureștilor la 22 iulie 1922 de către un iredentist bulgar. Din această căsătorie su rezultat doi copii – un băiat, mort pe front în Primul Război Mondial, și o fiică, Zoe, căsătorită cu ziaristul Timoleon Pisani². Sabina – sora preferată a lui Pompiliu, cu care a purtat o lungă și regulată corespondență în timpul anilor de studiu. Licențiată în științe, a fost profesoară de liceu. A fost căsătorită cu un ofițer de cavalerie – Măntulescu. Elvira – căsătorită Apostolescu. A urmat medicina, unde a fost colegă cu Natalia Pisani (devenită apoi Papaianopol), sora lui Timoleon Pisani. Lucreția – neglijată de către mamă s-a ajuns la o înstrăinare de familie și la plecarea ei de acasă ... A murit relativ tânără, pe un pat de spital ...

*

Anii de studii. – Pompiliu Eliade a urmat liceul în București. S-a distins la învățătură, i-a plăcut să citească, iar în timpul liber medita în particular diferiți elevi. După terminarea liceului se înscrie ca student la Facultatea de Litere și Filozofie din cadrul Universității bucureștene. Titu Maiorescu, care i-a fost profesor, îl remarcă de la început și cu condescendența obișnuită ce o manifesta în cultivarea relațiilor

¹ L. Predescu, *Enciclopedia Cugetarea*, p. 304. A se vedea și un articol al nostru în Buletinul Muzeului „Teohari Antonescu”, Giurgiu, 2-4, 1996-1998, p. 172-173.

² N. Trohani, în „Muzeul Național”, vol. XIV, București, 2002, p. 214-238.

dintre profesori și studenți îl invită, adeseori, și pe tânărul Pompiliu Eliade la mesele și seratele literare ce aveau loc în casa sa de pe strada Mercur. La aceste serate mai participau tinerii, pe atunci, Anastasescu Floru, Constantin Calmuski, Artur Stavri, Săveanu, Griguță Săvescu, Robin, M. Dragomirescu, Simion Mehedinți, Nerva Hodoș, P.P. Negulescu, N.D. Giurescu etc.

În octombrie 1891 își susține cu brio teza de licență „Silogismul și adversarul său Herbert Spencer” – Titu Maiorescu, în „Însemnările sale zilnice”, menționează: „Vineri 11/23 Octombrie 1891 ... De la 2-5 la Universitate extraordinarul examen al lui Pompiliu Eliade pentru obținerea licenței în filozofie și litere, secția istorico-filosofică”.

Terminând studiile în țară, în cercurile universitare se pune problema trimerii sale în străinătate, cu o bursă. După înlăturarea unor impedimente de ordin mai mult formal, la începutul lui 1892 Pompiliu Eliade pleacă în calitate de bursier al Universității din București, la Paris. Bursa i-a fost acordată inițial pentru o perioadă de trei ani, dar ulterior a fost prelungită.

Pompiliu Eliade sosește la Paris în primele zile ale lui ianuarie 1892. Poposește, pentru început, la o cunoștință a familiei – Aneta Derussi – și locuiește, în gazdă, pe Boulevard des Battignoles nr. 39.

Deși ajuns la Paris problema intrării sale la Școala Normală Superioară nu este rezolvată de la început, ea fiind soluționată de abia către sfârșitul aceluiași an, cu prilejul începerii anului școlar următor, prin intervenția directă a lui Alexandru Odobescu³.

Primele luni de ședere în Franța vor fi mai mult o perioadă de orientare și familiarizare și mai puțin una de frecvență școlară cu program normal.

El terminase de curând, în țară, exantenele de licență și urmările efortului făcut încep să se manifeste sub forma surmenajului. Suferă de insomnii. Un medic consultat pune diagnosticul „neuroastenii” și-i recomandă repaus absolut.

Pompiliu Eliade profită de acest intermezzo pentru a-și face un examen de conștiință și a fixa țelul urmărit și a-și alege metoda cea mai bună pentru atingerea scopului propus. Rezultatul acestui solilocviu îl așterne pentru cristalizare și precizare pe hârtie :

„Trebuie să știi să te mulțumești, să te răstrângi.

1. Limba franceză, întotdeauna franceza, ocupația și mania principală. A o cunoaște la perfecție, minunat de bine.

2. Teza mea. Să mă gândesc să o visez într-una. Să-i consacru tot ce voi putea din clipele mele de muncă și din momentele libere.

3. Să învăț să scriu, pentru mine aceasta este o condițiune de sănătate, de calm, de fericire. Numai învățând să scriu îmi voi confirma bunătatea.

4. Piano – muzeu.

Aceasta este totul.

³ Al. Tzigara-Samurcaș, „Convorbiri Literare”, 67, 1934, 7-9, p. 604.

Trebuie să renunț în tot timpul șederii mele în Franța și în străinătate (doi, trei ani încă?):

1. la studiul latinei, a limbii eline, germane, a științelor etc. Va trebui chiar să arăt puțină încăpățănare în a nu le învăța.

2. chiar la studiul mai detaliat al literaturii franceze. Știu destul din literatura franceză pentru a o amâna pentru timpul care va preceda înapoierea mea în țară, odată cu luarea doctoratului.

3. la orice lectură distractivă sau de cultură generală.”

Deci țelul urmărit este cunoașterea la perfecțiune a limbii franceze. Prin muncă și persuasiune va ajunge să atingă acest prim țel. O mărturisesc contemporanii săi, o afirmă Eugen Lovinescu, care l-a caracterizat de „francizat”. Mai târziu, sub forma unei maxime, Pompiliu Eliade va rezuma experiența eforturilor sale în această privință – „căci două sunt greutățile în a scrie, mai ales într-o limbă străină, să începi și să continui”.

Se interesează însă și de cursul asupra limbii române, pe care îl ține Picot la Universitate.

Lunile de vară ale anului 1892 le petrece la Clamart (dep. Sena) unde face plimbări în pădurea din apropiere, loc preferat de populația muncitoare parisiiană pentru excursiile duminicale. Dar spre sfârșitul lui august fi moare, la București, mama. De aceea cere ministrului Instrucțiunii, Take Ionescu, aprobarea venirii în țară pentru două săptămâni. Cererea îi este aprobată, punându-i-se la dispoziție și mijloacele necesare.

În octombrie se află iarăși la Paris, iar începutul noului an universitar se apropia. Acum se produce demersul încununat de succes al lui Alexandru Odobescu care, în calitate de director al Școlii Normale Superioare din București, se adresează colegului său din Paris, arheologul Georges Perrot, pe care-l cunoscuse în vremea studiilor sale din Franța. Pompiliu Eliade are în octombrie 1892 o primă întrevedere cu acesta, care era directorul Școlii Normale Superioare din Paris. Grație recomandății lui Al. Odobescu este acceptată înscrierea lui Pompiliu Eliade ca elev intern⁴.

⁴ Școala Normală Superioară din Paris a fost înființată în 1894 printr-o hotărâre a Convenției Naționale, cu scopul de a înlocui Sorbona, dar deplina ei organizare a fost stabilită abia în 1808, în timpul lui Napoleon I. Menirea școlii a fost stabilită în pregătirea cadrelor didactice pentru învățământul public secundar. Are la început două secțiuni – literară și științifică – iar apoi șase – trei literare și trei științifice. În timpul lui P. Eliade erau 123 elevi. Intrarea în școală este condiționată de: vârstă. Numai tineri băieți între 18-24 ani. Prima fată – domnișoara Robert - a fost acceptată în 1906; posesiunea diplomei de bacalaureat; trecerea unui concurs de admitere, reputat ca foarte exigent. Întreținerea în școală se face pe cheltuiala statului francez. Cursurile au o durată de trei ani. Apoi, pentru a fi numit profesor de liceu, în afară de obținerea licenței în ramura respectivă la Universitate, candidatul trebuie să treacă un examen special, deosebit de sever și scrupulos, în cadrul școlii, care se numește examen de agregat. Cei respinși la examenul de agregat pot fi numiți în învățământul liceal, doar cu titlul de „însărcinat cu cursul” (chargé de cours). Prin faima ce au creat-o acestei școli strălucitele serii de elevi, soliditatea cunoștințelor căpătate de la

În decembrie 1892, P. Eliade se mută în clădirea școlii și de îndată îi scrie lui Al. Odobescu, comunicându-i buna primire ce i s-a făcut de către toți⁵.

Ceea ce l-a impresionat și încurajat, încă de la început pe Pompiliu Eliade, a fost afabilitatea și simpatia cu care a fost întâmpinat. S-a împrietenit repede cu câțiva dintre colegii săi, iar cu unii va întreține și după terminarea școlii strânse relații. Printre aceștia din urmă a fost și viitorul geograf De Martonne, cu care se va și încuscri.

Din țară îi vin propuneri de colaborare la diferite periodice. Titu Maiorescu îi oferă să scrie corespondențe pentru *Convorbiri Literare*, dar deși P. Eliade refuză politicos motivând că tot timpul său vrea să-l consacre studiului, magistrul din București nu-și ascunde supărarea.

În vacanța de Paști 1893 face o lungă călătorie prin orașele Dijon, Lyon, Marsilia și Avignon. Iar în vacanța mare îl vede la Paris, în două rânduri, pe Titu Maiorescu care, în urma unei vizite de curtoazie lui Georges Perrot, este foarte satisfăcut de elogiile acestuia cu privire la P. Eliade. Tot în timpul aceleiași vacanțe se întâlnește cu Mihail Dragomirescu, viitorul profesor și teoretician al „științei literaturii”.

În septembrie P. Eliade vine în București pentru a-și revedea familia. Aici, întâmplător, se întâlnește pe stradă cu fostul normalian, mai în vârstă, Jean Gousselin, preparator la copiii generalului Arion, venit din Paris pentru câteva zile împreună cu copiii generalului. Amândoi se vor plimba apoi prin București, inclusiv prin Cimitirul Bellu. Îl vizitează și pe Titu Maiorescu, și-i face cunoștință lui Gousselin cu Robin, Ionel Brătescu, Jean Vardala (fiul doamnei Derussi, descendent al eruditului profesor grec Vardalahos, directorul Academiei Grecești din București de pe vremea lui Caragea Vodă).

În paralel, P. Eliade se documentează asupra problemelor ce-l preocupă în redactarea tezei sale – studiul relațiilor româno-franceze sub aspect politic, cultural, ideologic, social, literar. În acest sens îi face o vizită juristului Constantin Dissescu, de la care află că încă din anul 1840 codul comercial francez a fost tradus în limba română.

Sensibil la „politeți ceremonioase” apreciază deosebit cinstea ce i-o face B.P. Hajdeu, care-l vizitează acasă pentru a repara supărătura împrejurare, întâmplată desigur fără voie, de a fi fixat anterior o oră de întrevvedere la el acasă, la Arhive unde locuia, și de nu fi fost totuși găsit de tânărul solicitant.

Înapoierea în Franța, în noiembrie, o face pe ruta Brașov – Viena – München. În noul an școlar P. Eliade face parte din secția a II-a literară al cărei șef - <casic> (= șef de trib la populațiile sud-americane, conform informațiilor lui Charles Darwin) în jargonul școlii – era colegul Drouiu.

ilustrii profesori, a făcut ca însușirea de fost elev al școlii să echivaleze cu un titlu de glorie. În perioada cât Pompiliu Eliade era elev la această școală, în România ființau două școli asemănătoare – una la București și una la Iași.

⁵ F. Mihai și R. Bichiș, *A. Odobescu și corespondenții săi*, București, 1984, p. 194-215, opt scrisori.

Noaptea de Revelion a anului 1894 o petrece în localul Legației Române din Paris – reprezentantul diplomatic al României fiind ministrul Ion N. Lahovary, care împreună cu soția sa, Emma, îi primea pe membrii coloniei române din Franța.

La începutul aceluiași an, la Școala Normală Superioară are loc tradiționalul „bal” la care asistă, timp de o jumătate de oră, președintele Republicii, Sadi Carnot, care va pieri, câteva luni mai târziu, asasinat de un anarhist.

Vacanța de vară o petrece în Bretania și vizitează orașele Le Mans, Laval –de unde era colegul său De Martonne – și Rennes.

În scrisorile către familie, din noiembrie 1894, descrie cu multe amănunte hazlii ceremonia grotescă, devenită tradițională, a admiterii noilor elevi înscriși – *les gnoufs* – de către cei vechi – *les camulars*. Astfel de „ceremonii” aveau loc mai în toate colegiile și universitățile occidentale ...

În cursul anului 1895 audiază cursurile lui Ferdinand Brunetière și Leon Bourgeois. Participă, de asemenea, la seminariile lor și ambii au aprecieri elogioase asupra lucrărilor sale. E. Lovinescu, mai târziu, creionând portretul lui P. Eliade va aminti de influența pe care Brunetière a exercitat-o asupra elevului român, mai ales asupra felului de a expune cursul său la facultate.

În toamna aceluiași an P. Eliade vine în București, pentru scurt timp – consultă cărți din Biblioteca Academiei și din cea personală a lui Titu Maiorescu, îi face o vizită lui Take Ionescu. Iar în noiembrie, reîntors la Paris, află prin Nanu moartea prin sinucidere a lui Alexandru Odobescu.

Din anul 1896 știm că de Paști a fost în orașul Compiègne. Iar la finele lui octombrie, după o ședere de patru ani, în loc de trei, pleacă de la Școala Normală Superioară și se instalează într-o cameră cu chirie în Place du Panthéon Nr. 11. Lucrează înereu la teza lui – *influența franceză asupra spiritului public din România* – și deseori cere, în scris, relații din țară asupra unor probleme a căror deslușire o dorea. Se interesează astfel de „afacerea bancherului Moscu sub Alexandru Ghica Vodă”, de ce pe „Momuleanu îl chema Paris?” – dacă este o reminescentă greacă sau o influență franceză, cine a fost Rucăreanu în polemica cu Ioan Maiorescu (tatăl lui Titu Maiorescu), etc.

În cadrul preocupărilor sale, îi vine în minte să cerceteze arhivele Sorbonei pentru a vedea numărul și a stabili identitatea românilor înscriși la studii superioare în Franța. Ca urmare a acestor cercetări a fost stabilit ca an al nașterii poetului Vasile Alecsandri anul 1819. Astfel, într-o scrisoare din 5 decembrie 1896, adresată tatălui său, P. Eliade scrie: „... În cele 24 mii de pagini pe care le-am întors am găsit 25 de nume de compatrioți de ai noștri. Închipuie-ți iubite tată că între 1834 – 1842 deodată, ca din senin, 25 de Moldo-Valahi își pun în gând să treacă la Paris bacalaureatul. De ce ? și de ce înainte de această epocă nu a trecut aceasta prin mintea nimănui de al nostru ? și de ce îndată după această epocă, până la 1848, nu se mai găsește nimeni cu această idee ?

Descoperirile care le-am făcut în aceste registre sunt din cele mai interesante: Dumitru Brătianu, Vasile Alecsandri, Ion Ghica și Alexandru Ioan Cuza sunt bacalaureați în litere de la Paris.

Știi cine a reușit cel mai bine dintre toți (căci le văd și notele) viitorul prinț Cuza. Știi cine are nota cea mai slabă la compoziție? Vasile Alecsandri.

Dar n-am găsit nimic până acum privitor la doi tineri ce erau în acest timp la Paris, deveniți așa de cunoscuți mai în urmă: C. Negri și I. Brătianu. Nimic încă asupra lui D. Bolintineanu. Ce au făcut acești tineri la Paris ? nu s-au ocupat decât de politică ? Curioase vremuri !”

În februarie 1897, aflându-se la Compiègne, cere să i se trimită din țară, printre altele, amintirile lui Locusteanu.

În București încă din anul 1890 se înființase Liga pentru Unitatea Culturală a tuturor Românilor, al cărei prim președinte a fost arhitectul Alexandru Orăscu, rectorul Universității din București. La Paris luase ființă o filială a Ligii, care ținea ședințe zgomotoase la Café Voltaire. P. Eliade asista rar la aceste reuniuni. Uneori se întâmpla ca tinerii români să se întâlnească simultan în două săli diferite ale aceleiași cafenele Voltaire. Într-o sală se reuneau „socialiștii”, iar în alta „ligiștii”. Iar aceștia din urmă erau divizați în două grupe: „cantiliști” și „necantiliști”, iar diferitele probleme puse în discuție erau tot atâtea prilejuri pentru a provoca noi sciziuni. Astfel, o problemă foarte discutată a fost aceea privitoare la admiterea sau nu a „decemvirilor”. P. Eliade, cu prilejul uneia din rarele sale apariții la ședințele „ligiștilor” a participat la discuții luând apărarea membrului evreu A. Prahoveanu și reușind să-și impună punctul său de vedere.

În iulie îl aflăm din nou la Compiègne, lucrând la teză. primește în acest răstimp o scrisoare din partea ministrului Spiru C. Haret, care îi oferă postul de sub-director al Școlii Normale Superioare din București. Dar P. Eliade declină oferta, fiind preocupat numai de teza sa.

În țară, tatăl său folosește fiecare prilej pentru a se mândri de succesele fiului. Un cunoscut al lui P. Eliade, Eraclie Ciupagea, „văr cu Gion” scrie despre aceasta prietenului său din Paris. Iar acesta, irascibil de modest, îl dojenește pe tatăl său.

Într-o scrisoare din mai, P. Eliade vorbește de vizita lui la chimistul Bechamp, care copil orfan a stat timp de cinci ani la un unchi al său, mic funcționar la consulatul francez din București în timpul domniei lui Grigore IV Ghica (1822-1828). O altă vizită o face lui Edouard Grenier, secretarul domnitorului Grigore Alexandru Ghica din Moldova (1849-1854).

În 1898 i se tipărește la Paris teza sa – *De l'influence française sur l'esprit public en Roumanie. Les origines*. Imediat trimite un exemplar noului ministru al româniei la Paris – Grigore Ghica – care, curtenitor, vine personal la locuința tânărului universitar din Place du Panthéon pentru a-i mulțumi. P. Eliade mai trimite 140 exemplare în țară, pe adresa tatălui său, pentru a fi distribuite.

În fine, sosește și ziua consacării sale oficiale. Ziua de 1 februarie 1899 este fixată drept dată pentru susținerea tezei. Juriul examinator este compus din Croiset, președinte, iar ca membrii Seignobos, Denys, Perrot, Picot, Brochard și Séailles. Teza o trece cu mențiunea „honorable” și despre aceasta anunță, telegrafic, familia.

Notițe cu aprecieri elogioase apar în ziarele „Le Temps” și „Le Figaro”. Iar în prima scrisoare către familie semnează, cu juvenilă satisfacție, „doctor P. Eliade”.

*

Drumul spre catedră. Odată trecut examenul de doctorat și câpătând consacrarea oficială a Sorbonei de „docteur ès lettres”, P. Eliade se înapoiază în țară. Dorința sa intimă, năzuințele familiei, tindeau spre același scop – obținerea unei catedre universitare. De aceea, pentru a se face cunoscut și în lumea științifică, participă la diferite manifestări – cum este al XII-lea Congres al Orientaliștilor, în septembrie /octombrie 1899, ținut sub președinția contelui Angelo de Gubernatos, unde alături de 60 români, conduși de V.A. Urechia și Grigore Tocilescu, îl întâlnim și pe P. Eliade⁶. Treptat el parcurge gradele ierarhiei universitare : profesor suplinitor (17 mai 1900), agregat provizoriu (8 februarie 1901), agregat definitiv (13 decembrie 1901), profesor definitiv (21 aprilie 1904)⁷.

Parcursul acestor etape nu s-a făcut fără întâmpinarea unor inerente dificultăți provenind mai ales din amestecul politicului. Catedra universitară presupunea o poliță de recunoștință pentru partidul sau omul politic care îți sprijinise numirea. Iar P. Eliade nu este scutit de aceste obiceiuri și în rarele însemnări care s-au păstrat apar aprecieri și excese de limbaj la adresa celor ce-i târguiau numirea. În primul rând este vizat Take Ionescu, ministrul conservator al Instrucțiunii, care din ostil „față de crearea unei catedre de franceză, a sfârșit prin a capitula” acceptând schimbarea titulaturii catedrei în cea de „literatură franceză”. „Am făcut o bună impresie asupra lui. Dar el asupra mea? Ce canalie!!”

Stăruințele – formă atenuată a intervenționismului – nu lipsesc. P. Eliade era în bune relații cu profesorul de limba ellină, Demetru N. Burileanu., care intervine și el la Take Ionescu.

Situația lui încă nedefinitivă în Universitate, cu consecința ei naturală a unei salarizări insuficiente, îl obligă pe P. Eliade să caute compensări materiale prin predarea de lecții particulare în familia Știrbei sau în Institutul Pompilian – condus de doamna D. Zossima.

Dar ușile Universității i se deschid. Cu emoție și febrilitate își pregătește prima lecție. Ca zi de curs alege miercuria. Are insomnii, dureri de cap și de dinți, emoții. ca și la Titu Maiorescu, în afară de studenți, vin să asiste la prelegeri prieteni, admiratori. Lecțiile capătă o coloratură de mondenitate. Reputația de

⁶ P.G. Bîrlea, *O româncă spre Polul Nord – pe urmele Smarandei Gheorghiu*, București, 1988, p. 94.

⁷ L. Predescu, *op. cit.*, p. 304.

orator de catedră, dublată de calitatea de spumos causeur este repede colportată de asistență. Ea parvine până la Titu Maiorescu, care-și ținea prelegerile în aceeași sală V („marea sală”), numindu-l „cu stimă și ironie în același timp – un excelent profesor de literatură franceză”.

P. Eliade devine astfel o personalitate în rândurile universitarilor. La aceasta vor contribui incontestabilele sale merite, politica, înrudirea sa ulterioară cu ministrul Spiru C. Haret și cultivarea cu asiduitate a relațiilor sociale.

*

Profesorul. În volumul II (p. 66) al „*Memoriilor*” sale, Eugen Lovinescu evocând ambianța universitară a anilor 1900-1914 se oprește și la P. Eliade căruia îi creionează următorul portret: „ca om, un temperament vioi, expansiv, cordial prietenos, învăluit prin volubilitate și extremă sociabilitate, dornic de relații înalte, puțin cunoscător al literaturii române, de un gust estetic incert, dar odată fixat din convingere sau din sugestia ei asupra unei opere, cu posibilități de analiză și comentarii mai mari ca ale oricui, bine intenționat la Teatrul Național și chiar pornit cu entuziasm de a descoperi talente necunoscute”.

Portretul este completat cu înșiruirea altor trăsături caracteristice : „galanterie extremă față de cucoane – soției sale față de terți i se adresa ceremonios cu termenul de madame – prețiozitate, manierism și în fine calitatea dominantă <român francizat>”, însușire pozitivă față de peiorativul <franțuzit>. Iar ca o concluzie asupra operei sale, E. Lovinescu menționa: ”numai în anii ultimi ai vieții sale, Eliade învățase să lucreze prob, fără ghirlânzi de efecte stilistice, așa că volumele asupra istoriei române contemporane constituie un sold real al activității sale”.

Pentru cursul său așterne câteva principii de metodă. „Proiecte ale cursului meu:

1. Nu ca la Paris. Aici elevii știu tot, profesorul își dezvoltă subiectul și face mai curând știință decât artă. Nu, nu voi face artă, elevii mei nu știu nimic. Voi avea ca scop nu numai de a-i învăța totul, dar pe deasupra maniera generală de a înțelege și de a expune.

2. Elevii mei nu cunosc nimic, nu vor fi mai tari la alți profesori decât la mine, colegii mei vor fi mai puțin conștiincioși, mai puțin pregătiți decât mine. Voi face din cursul meu un pretext de a le vorbi de tot felul de lucruri. Literatura mea franceză nu va fi o specialitate pentru mine în care mă voi îngropa, ci un centru de cercetări.

3. Voi combina în cursul meu cele trei sau patru maniere de a înțelege critica, manierele Boileau – Voltaire – La Harpe – maniera Villemain – Ste beuve – manierele Taine și Brunetière, în fine maniera literaturilor comparate.

4. Cursul meu va fi viu și impersonal. Voi prezenta operele iar opiniile mele să fie deduse din operele însăși prin procedee naturale.

5. În fine, numeroase comparații cu cea ce s-a petrecut la noi, îi va face să înțeleagă mai bine și să iubească obiectul propriu al cursului meu⁸.

Succesele sale de conferențiar au fost remarcabile. Curând, unii dintre elevi prin asiduitatea lor lăudabilă la cursuri, prin dorința de a asimila cât mai mult din cunoștințele răspândite de profesor și în fine, prin tendința virtuală ce o prezentau de a continua în viitor învățământul literaturii franceze, în spiritul lui Eliade, vor devenii discipolii săi.

Printre ei se remarcă Stahl și Charles Drouhet care, ulterior, va deveni chiar continuatorul la catedra universitară a lui P. Eliade. Profesorul arată față de acești discipoli o grijă deosebită, iar notițele sale consemnează preocupările sale în această privință. Printre elevii lui P. Eliade s-a numărat și viitorul critic de artă George Oprescu⁹.

Paralel cu studenții, P. Eliade, fire sociabilă, leagă și cultivă relații în rândurile colegilor săi universitari. Cu timpul, activând și în politică, aceste relații se vor dezvolta. În lucrările pe care le pregătește pentru a fi imprimate se vede documentarea prealabilă ce a precedat întocmirea lor. Elucidarea unor chestiuni de principiu sau de detaliu o face și recurgând, prin corespondență, la luminile și cunoștințele colegilor săi. Această corespondență o va purta și peste graniță cu foști colegi normalieni, ajunși cei mai mulți distinși universitari francezi.

Probitatea de care amintește E. Lovinescu rezultă și din migăloasa căutare de a verifica detaliile. dar ea devine excesivă, căpătând chiar o nuanță de ostentație, atunci când drumul elaborării unui pasaj din text este minuțios punctat în nota din subsolul paginii – este, printre altele, cazul ortografierii numelui generalului rus Jeltuhin, pe care-l scrie, conform uzanțelor franceze și după indicațiile profesorului francez Emile Haumant, Geltoukhine.

La redactarea lucrărilor sale *Histoire de l'esprit public en Roumanie au XIX-ème siècle. I. 1821-1828*, apărută la Paris în 1905, cât în special pentru *La Roumanie au XIX-ème siècle II. Les trois présidents plenipotentiaires 1828-1834*, apărută la Paris în 1914 (nota de la p. 125), urmărind ideea principală a influenței franceze asupra spiritului public din România, P. Eliade vrea să se edifice asupra prezenței sau nu în Regulamentul Organic a unor urme de înrăurire franceză. În acest scop se adresează profesorilor de drept francezi Ambroise Colin și Philippe Sagnac, ultimul fost coleg la Școala Normală Superioară din Paris. Acesta din urmă răspunde printr-o lungă scrisoare, de opt pagini, în care spune că după „examinarea Regulamentului Organic al Moldovei am găsit puține influențe franceze, cel puțin mai puține decât bănuiam. Ceea ce m-a izbit în primul rând este originalitatea particulară a instituțiilor”.

Când apar, de sub tipar, lucrările sale are grijă să le trimită cunoscuților sau persoanelor care se bucură de un titlu de stimă deosebit în considerația sa¹⁰.

⁸ Manuscris în limba franceză ca de altfel majoritatea însemnărilor rămase de la el.

⁹ T.G. Maiorescu, *Dialog cu secolul și oamenii lui*, II, 1972, p. 185.

¹⁰ A.G. Stino, *Grădina liniștii*, “Junimea”, Iași, 1974, p. 72.

Spre exemplu ultima lucrare menționată puțin mai sus a fost dedicată profesorului său Georges Perrot, secretar perpetuu la *Académies des Inscriptions et Belles-Lettres*, fost director al Școlii Normale Superioare din Paris. De asemenea, același volum îl trimite lui Gustave Lanson, noul director al Școlii Normale și autorul celei mai cunoscute *Istории a Literaturii Franceze*.

Încă de pe când era student solicita prin corespondență relațiile de care avea nevoie. Ca profesor a continuat să cultive genul epistolar. Și astfel s-au păstrat scrisori adresate lui P. Eliade de către istoricul A.D. Xenopol, profesorul de elină D. Burileanu, matematicianul G. Țițeica, filozoful C. Rădulescu-Motru, junimistul și profesorul de literatură franceză de la Universitatea din Iași Anton Naum, etc.

*

Publicist și om politic. O activitate publicistică cu caracter de periodicitate P. Eliade nu a desfășurat decât scurtă vreme, în epoca colaborării sale la ziarul „*L'Indépendance Roumaine*” unde redacta articole critice literare. Aceste articole au apărut mai apoi în trei volume sub titlul „*Causeries littéraires*”, București, 1903 – titlu ce amintește pe acel al culegerilor lui Sainte Beuve „*Causeries de Lundi*”. Uneori aceste articole critice, obiective sau subiective, au trezit animozități – cum este cazul lui Șt. O. Iosif care într-o scrisoare din 30 septembrie 1902 către Virgil Cioflec spune că sunt pline de „enormități”¹¹.

Restul sunt articole sau studii apărute în răstimpuri și în publicații diferite. Un loc deosebit îl ocupă studiul său intitulat „*Grégoire Alexandresco et ses maitres français*” apărut în cunoscuta „*Revue des Deux Mondes*”, numărul din 15 decembrie 1904.

În țară a scris și la „*Viața Românească*” de la Iași unde a apărut articolul său despre „*Richard Wagner*” – numărul din 1908, p. 421 și urm.

Un articol mai vechi al lui P. Eliade a fost scris de el în revista franceză „*L'Illustration*” în timpul anilor de studii. Alte lucrări publicate mai sunt : *Filosofia lui La Fontaine*, București, 1901; *Ce este literatura? Condițiunile și limitele acestei arte*, București, 1903; *Semănătorul de neghină*, București, 1906; *Pentru profesori. Discurs ținut în ședința intimă a Congresului corpului didactic*, București, 1906; *Discurs împotriva alcoolismului și beției*, București, 1908.

În paralel cu această activitate publicistică, ia parte la diferite acțiuni de popularizare a culturii¹². Astfel la Liceul „Sf. Sava”, din inițiativa Societății Femeilor Române, în primăvara anului 1904 se organizează cursuri și conferințe

¹¹ H. Oprescu, *Corespondența dintre Șt. O. Iosif, D. Anghel și N. Negru*, 1969, p. 109 (a se vedea și p. 166). Articolele lui P. E. au apărut în „*L'Indépendance Roumaine*”, nr. 7928/22 sept. 1902, 7935/29 sept. 1902 și 7942/6 oct. 1902.

¹² I. Zamfirescu, *Întâlniri cu oameni, Întâlniri cu viața*, 1990, p. 23 (capitolul *Atenești*).

de cultură generală pentru tineret. Printre conferențieri, de o deosebită atracție, s-a numărat și Pompiliu Eliade. Unul dintre cei mai asidui ascultători a fost și, pe atunci elevul, George Topârceanu¹³.

În politica militantă P. Eliade începe să participe de prin 1906, în rândurile Partidului Liberal, unde fusese atras de cumnatul său Spiru C. Haret. O broșură „Discursul Dlui P. Eliade rostit la întrunirea Partidului Național Liberal de la 26 februarie 1906” și o alta „Catilinara rostită la întrunirea Partidului Național Liberal de la 18 februarie 1907” sunt dovada coborârii sale în forum. În acest sens sunt și prezențele sale active la diferite manifestări, cum sunt cele din prima parte a anului 1907 când Partidul Liberal organiza în fiecare duminică, în sala „Dacia”, adunări de protest împotriva proiectelor de lege conservatoare referitoare la o reformă a învățământului universitar și a inamovibilității magistraturii¹⁴.

În 1907 este ales deputat liberal în parlament, mandatul său durând numai un an fiindcă în 1908 demisionează pentru a fi numit director general al teatrelor.

*

La Teatrul Național. Numirea sa ca director general al teatrelor s-a făcut cu oarecare greutate și a trebuit, în prealabil, regizată. Amănuntele și vicisitudinile ei ne sunt relatate de C. Bacalbașa în volumul al III-lea (p. 194) din „Bucureștii de altădată”.

Director general al teatrelor în funcțiune era Alexandru Davila, apreciat de public și susținut de perechea princiară Ferdinand și Maria. Pretext au servit anumite cheltuieli de ordin administrativ care au fost socotite exagerate. Atât însă nu era suficient, mai trebuia găsit cineva care să releve împrejurarea și să o transforme în problemă. Culisele politicii au manevrat atât de bine, încât în capcană a căzut însuși Nicolae Iorga, care se războise cu diferitele conduceri ale Teatrului Național. N. Iorga este cel ce a organizat, pe 13 martie 1906, marea demonstrație studentască din Piața Teatrului în semn de protest față de reprezentările de piese în limba franceză pe scena primului teatru al țării. Interpelarea lui N. Iorga făcută în Parlament, în ziua de 27 februarie 1908, a avut efectul scontat – Alexandru Davila a fost îndepărtat. Însă naivul Iorga nu știa că locul se pregătea pentru P. Eliade cu care istoricul polemiza “ex-catedra”¹⁵. Nu era pentru prima și nici pentru ultima oară când N. Iorga servea drept instrument în netezirea căii altora, uneori chiar adversari de ai săi. Și astfel, la 12 martie 1908, prin adresa nr. 16.561 a casei Artelor din Ministerul Instrucțiunii Publice și Cultelor, P. Eliade este numit director general al teatrelor¹⁶. În această privință este de menționat și articolul publicat de către P. Eliade în numărul din 1/14 martie

¹³ C. Ciopraga, *George Topârceanu*, 1966, p. 30.

¹⁴ Z. Ornea, *Viața lui Constantin Stere*, I, 1989, p. 400.

¹⁵ A se vedea broșura din 1904 „Socoteală definitivă cu d. Pompiliu Eliade”.

¹⁶ M. Vasiliu, *Al. Davila*, București, 1966, p. 123.

1908 al ziarului liberal <Viitorul>, articol intitulat *Chestia Teatrului Național. După interpelare*.

Astăzi, trebuie recunoscut că P. Eliade are un loc rezervat în galeria tot mai încăpătoare a figurilor uitate. Dacă mai persistă încă în amintirea unora mai avizați aceasta se datorează ilustrării scaunului directorial la Teatrul Național din București. Lui îi datorează Victor Eftimiu debutul său de dramaturg, în 1911, cu piesa <Înșir-te mărgărite>¹⁷. Din inițiativa lui se organizează un turneu peste munți, în Transilvania. El este cel ce îl reintegrează pe actorul Constantin I. Nottara în funcția de <director de scenă> la 24 octombrie 1908, post din care fusese scos de Al. Davila¹⁸.

În schimb, G. Ciprian îl satirizează pe P. Eliade, sub directoratul căruia a fost angajat, cu aceste cuvinte : „un om mărunț, cu nasul corioat, cu barba roșcată și atât de scund că abia îmi venea până la buric ... stăpânit de un veșnic neastâmpăr gonea prin coridoare, bufnea prin cabine, se strecura prin closete și unde nu gândea te pomeneai cu el”¹⁹. Desigur că uneori a provocat și neplăceri unora dintre subalterni – a se vedea cazul lui Ion Manu și a altora, cărora, în urma unei „greve”, nu li s-a mai dat voie a „mai putea intra în nici un teatru din țară, nici chiar cu bilete cumpărate”²⁰.

Activitatea sa pe tărâm teatral P. Eliade o consemnează într-un raport publicat în 1909 și intitulat „*Teatrul Național din București 1908/1909*”.

Din aceleași preocupări privitoare la teatru ia naștere și eseuul său „*Cu privire la Maurice Maeterlink*” editat la Flacăra în 1912 și în care evidențiază caracterele dramaturgiei lui Maeterlink și simbolismul personajelor sale. Remarcabile în acest eseu sunt cele câteva pagini în care face o paralelă între teatrul lui Maeterlink și cel al lui Ibsen.

Actorul Ioan I. Livescu va consemna²¹, mai apoi, pe larg și cu recunoștință directoratul lui P. Eliade, printre merite consemnând : sprijinirea pieselor originale bune, din rândul cărora se evidențiază trilogia lui Delavrancea; calitatea textelor traduse din repertoriul străin; înființarea publicației *Biblioteca Teatrului Național* din care au apărut 20 volume editate de Minerva; reprezentarea în 1909 a piesei *Carmen Saeculare* de Anghel și Iosif cu prilejul aniversării a 50 ani de la Unirea Principatelor; sprijinirea cursului de dicțiune pentru profesorii secundari, aprobat de ministrul Spiru C. Haret și ținut de I. Livescu în amfiteatrul liceului Gh. Lazăr între 24 dec. 1908 și 8 ian. 1909; instalarea expoziției permanente de pictură în foaierul mare al teatrului.

¹⁷ V. Eftimiu, *Amintiri*, Magazinul, VIII, nr. 338, 28 martie 1964, p. 8.

¹⁸ C.I. Nottara, *Amintiri*, p. 142.

¹⁹ G. Ciprian, *Măscărici și măzgălici*, cap. Protecție, p. 105 și 109.

²⁰ I. Manu, *Amintirile unui uituc*, 1971, p. 29.

²¹ Ioan I. Livescu, *Treizeci de ani de teatru*, București, Rampa, 1925, p. 189-245; a se vedea și C. Ciopraga, *op. cit.*, p. 123.

Tot în sala Liceului „Gh. Lazăr” din București, în ziua de 4 septembrie 1909, în cadrul unei adunări a scriitorilor se pun bazele „Societății Scriitorilor Români”, când, după spusele lui Emil Gârleanu, „prin înrâurirea unora dintre membrii Societatea a căpătat, apoi, pentru toți membrii ei, intrarea gratuită la Teatrul Național. Până atunci Teatrul Național nu era deschis decât unor anumiți traducători. Directorii care se perindaseră nu dădeau nici o însemnătate literaturii dramatice române, așa că d. Pompiliu Eliade a fost cel dintâi director care, primind cererea S.S.R. a apropiat pe scriitori de teatru, dând astfel puțința unei înfloritoare literaturi dramatice”²².

În calitatea sa de director a căutat, printre altele, ajutorarea tinerilor. Astfel, pe unul dintre studenții săi favoriți, Alexandru Kirîțescu, l-a numit mai întâi copiator, iar mai apoi, după angajarea și a lui Ion Iancovescu pe același post, inspector de sală²³.

De asemenea, caută a-i ajuta pe actorii bolnavi, cum a fost cazul, în 1909, cu Aristide Demetriade, grav bolnav de tuberculoză²⁴. În schimb, pe Alice Cocea – elevă încă fiind – a concediat-o după doar două repetiții²⁵.

În primăvara anului 1911 P. Eliade este înlocuit la direcția teatrelor de conservator Ion C. Bacalbașa. Apoi au mai fost numiți directori George Diamandy, I.Al. Brătescu-Voinești și Al. Mavrodi. P. Eliade, când a plecat de la direcție a spus „La revedere, nu adio !”, dar n-a mai apucat să revină²⁶.

Între timp însă, în 1910, A.D. Xenopol – care-i recenzase principalele scrieri - îi făcuse un raport favorabil, propunându-l ca membru corespondent al Academiei Române, secțiunea istorică. Alegerea se va face în 1912.

Tot în 1912 P. Eliade aderă la „*Liga Deșteptarea*”, înființată de cumnatul său Spiru Haret, o asociația – după spusele lui L. Kalustian – deschisă, în majoritatea ei, corpului didactic de toate gradele și la care au aderat numeroase personalități progresiste din stânga Partidului Liberal, cu același scop unic : ridicarea lumii satelor²⁷.

În 1913 P. Eliade pregătea un studiu despre cererile României cu privire la Silistra și la problema macedoneană. Așa se și explică întâlnirile cu o parte a reprezentanților aromâni din cadrul Societății de Cultură Macedoromână în luna februarie/martie 1913 la Paris²⁸.

²² Em. Gârleanu, *Priveliști din țară*, 1925, p. 174; a se vedea în acest sens și G.M. Zamfirescu în *Manuscriptum*, 3, 1972, 2 (7), p. 23 privitor la atenția acordată repertoriului românesc.

²³ V. Firoiu, *Biografii în bronz și marmură*, Pitești, 1972, p. 71; Sică Alexandrescu, *Tovarășul meu de drum, Tutunul*, 1973, p. 8.

²⁴ I. Niculescu, rubrica *File din istoria teatrului românesc – Lui nenea Iancu, de la piramide...*, în *Rampa*, supliment al ziarului *Azi*, nr. 105 din 4-10 oct. 1996.

²⁵ M. Râmniceanu, în *Contemporanul*, nr. 28 din 10 iulie 1970, p. 4.

²⁶ Ioan Massoff, *O dorință neîmplinită*, articol în ziarul *Adevărul* din 25 oct. 1936 însoțit de un desen de Iser.

²⁷ L. Kalustian, *Simple note*, III, p. 13.

²⁸ N.Ș. Tanașoca, în *Revista Istorică*, 8, 1997, 11-12, p. 726.

*

Viața privată. Ideea căsătoriei l-a preocupat pe P. Eliade încă din clipa întoarcerii de la studii și va discuta problema cu Titu Maiorescu, mentorul său (de care însă mai târziu se va îndepărta²⁹), care i-a recomandat să ia <o fată bună și înstărită>. În cele din urmă se va căsători la 4 iulie 1902 cu Eliza Popescu, împotriva voinței tatălui său, o văduvă prin divorț, bine situată. Soția sa era soră cu Ana (+1941), soția lui Spiru C. Haret, și fusese căsătorită cu un domn D. Carp. Din această primă căsătorie rezultase o fiică numită Mariorel, care a fost crescută de soții Eliade, s-a căsătorit cu prof. Constantin Daniel și a murit în preajma celui de al doilea război mondial. Din căsătoria sa cu Eliza au rezultat doi copii – o fiică Cristina, care a murit în timpul celui de al doilea război mondial, și un fiu, Andrei, inginer de transporturi, decedat în jurul anului 1970. Copii împreună cu mama lor, după primul război mondial, s-au stabilit în Anglia, iar apoi în Franța.

Pompiliu Eliade moare la 24 mai 1914 în urma unei excrescențe (aluniță) de natură canceroasă ce i s-a ivit pe obraz și care, operând-o, i-a fost fatală ... La înmormântarea sa, în Cimitirul Bellu (fig. 34, locul 5³⁰) studenții s-au mulțumit a trimite doar o delegație, majoritatea preferând să meargă la șosea unde se desfășura o bătaie cu flori³¹ ...Sunt aproape 90 ani de atunci.

În conștiința posterității au continuat însă să apară dese referiri la viața, activitatea și personalitatea sa³². Iar în apropierea casei sale de pe Splaiul Independenței nr. 74, construită de arhitectul Leopold Schindl în 1907³³, o stradă îi poartă numele.

²⁹ Z. Ornea, *Viața lui Titu Maiorescu*, II, p. 159.

³⁰ G. Bezviconi, *Necropola capitalei*, București, 1972, p. 122.

³¹ I. Minulescu, *O impietate ...*, articol publicat în ziarul *Românul*, 44, nr. 29, vineri 30 mai 1914, p. 1 și reprodus în *Bucureștii tinereții mele*, p. 137; D. Mezdrea, *Nae Ionescu - Elena Margareta Fotino Corespondența de dragoste (1911-1935)*, I, scris. 192, p. 405, scris. 194, p. 409, p. 411.

³² A.D. Xenopol, *Necrolog* în „*Noua Revistă Română*”, 16, 1914, 2 (1 iunie), p. 18-19; G.A. Lefteriu, *Un uitat: Pompiliu Eliade*, Universul, 17 mai 1934, p. 1-2; I. Biberi, *Lumea de mâine văzută de ... Basil Munteanu*, fără an, (1945) p. 185-186; T. Virgolici, *Delimitări necesare în istoria literaturii*, „*Scânteia*”, 16 decembrie 1965, p. 4; S. Alexandrescu în „*Note suplimentare*” (p. 412) la versiunea română a lui R. Wellek și A. Warren, *Teoria literaturii*, București, 1967; N. Camariano, în *Athanasios Christopoulos*, Thessaloniki, 1981, p. 88; Ș. Cioculescu, *Introducere în opera lui Dimitrie Anghel*, 1983, p. 125 referiri la articolul *Doi directori*, din volumul *Portrete de Șt.O. Iosif și D. Anghel*, 1910; Ioana Vușdea, *Pompiliu Eliade*, București, 1985, 251 p.; G.T. Kirileanu, *Insemnări*, în „*Magazin Istoric*”, 3(180), martie 1982, p. 47; Ș. Cioculescu, *G. Panu și marii noștri clasici*, II, în „*România Literară*”, nr. 50 din 11 decembrie 1986 – diferendul cu I.L. Caragiale; N. Carandino, *Teatrul așa cum l-am văzut*, 1986, p. 203; M. Bucur, *Opera vieții – O biografie a lui I.L. Caragiale*, 1989, p. 377 – în 1893 era vizitat de P. Eliade.

³³ Dinu C. Giurescu, în „*Magazin Istoric*”, 3 (156), martie 1980, p. 39.

POMPILIU ELIADE, UN ROUMAIN NORMALIEN. ESQUISE BIOGRAPHIQUE

- Résumé -

A Bucarest, le 13 avril 1870, venait au monde Pompiliu Eliade, comme fils de Georges D. Eliade et de Sophie Pală. Il a eu un frère et quatre sœurs – certains d'eux ou de leurs familles après les mariages, jouant un rôle plus ou moins important dans la vie culturelle roumaine.

P. Eliade, après le lycée, a suivi les cours de la Faculté de Lettres et de Philosophie de l'Université de Bucarest. En suite, comme boursier de l'état roumain, en automne 1892, il est reçu comme interne à l'Ecole Normale Supérieure de Paris. Le 1 février 1899, à Paris, il devient docteur es lettres, ayant comme thèse – *De l'influence française sur l'esprit public en Roumanie. Les origines.*

Revenant en Roumanie, il parcourt de 1900 à 1904 toute la hiérarchie universitaire, devenant professeur. Il est le fondateur de la chair de français à l'Université de Bucarest. Il a déployé, de même, une activité de publiciste et d'homme politique dans le cadre du Parti National Libéral. En 1908 il est nommé Directeur Général des Théâtres.

Entre temps, en 1902 il s'est marié avec Elise Popesco, de quelle il aura une fille, Christiane, et un fils, André. Après sa mort, survenue le 24 mai 1914, sa famille s'établira à Paris.

Pompiliu Eliade, malgré sa brève vie, finie il y a 90 années, il est resté dans l'histoire comme une importante personnalité qui a contribué à une supérieure perception de la littérature française en Roumanie et en même temps de la présentation de la culture roumaine en France.

PARTICIPAREA CASEI CAPȘA LA EXPOZIȚII ALE COOPERATORILOR DE LA SFÂRȘITUL SECOLULUI AL XIX-LEA

Maria Ioniță

Una din instituțiile simbol nu numai ale comerțului de prelucrare bucureștean, dar chiar ale capitalei României identificată de oaspeții străini și prin preparatele specifice ei, Casa Capșa, cunoaște la sfârșitul secolului al XIX-lea consolidarea definitivă a prestigiului său, care o așează mult deasupra concurenței. În același timp, ultimele două decenii ale secolului al XIX-lea au însemnat pentru Casa Capșa – cofetărie (1868), iar mai apoi și restaurant și hotel (1886), dar și cafenea (1891), adevărata-i perioadă de glorie, când a început să fie socotită “inima orașului, topografic și moral”¹, dar și “buricul țării și cronica ei vie”², intrând definitiv în istorie. Și, fără îndoială, locul câștigat între întreprinderile de același profil, cunoscuta casă de comerț îl datorează lui Grigore Capșa, pregătirii sale în domeniu, dar și aptitudinilor “manageriale”, am spune noi astăzi, pe care le-a dovedit cu prisosință.

Preluând ștafeta de la frații săi mai mari, Anton, Vasile și Constantin Capșa care înființaseră în 1852 cofetăria de la parterul Hanului Damari (vis-à-vis de Biserica Zlătari – n.n.), la 23 aprilie 1868 Grigore Capșa inaugurează o nouă cofetărie la parterul Casei Slătineanu, cunoscută mai ales prin sala de bal de la etajul I al clădirii, care va fi închisă definitiv abia prin 1876³. El reia totodată și tradiția instituită de Vasile Capșa de a prepara și comercializa în prăvălia sa nu numai dulciurile autohtone, în mare parte de factură turcească – șerbeturi, baclavale, cataifuri –, sau românească – cozonaci, dulceturi, cofeturi –, ci și produse aduse din Franța sau realizate după rețete învățate de el acolo în timpul stagiului de perfecționare făcut între 1864 și 1867 la celebra casă Boissier din Paris. Astfel, noua cofetărie de pe Podul Mogoșoaiei (din 1878 Calea Victoriei – n.n.) nr.26 (pe parcursul anilor clădirea va purta și nr.48 și, în final, până astăzi nr.36 – n.n.) se putea lăuda de la început cu prezența în galantarele magazinului a unui “bogat asortiment de bomboane Bossier veritabile, castane glasate, fructe confiate, ciocolată pacheturi și bonboane” de la firmele Marquis, Perron, Masson și Suchard⁴, ca și cu “Maroane glasé proaspete și noi”, “caramelle de ciocolată”,

¹ Paul Morand, *Bucarest*, Paris, 1935, p. 163.

² Gheorghe Crutcescu, *Podul Mogoșoaiei. Povestea unei străzi*, Ediția a II-a, București, 1987, p. 127.

³ Maria-Magdalena Ioniță, *Casa și familia Capșa în România modernă. 1852-1950*, București, 2000, p. 99.

⁴ Afiș-reclamă Magazin special de confiserie bine asortat sub firma la doi frați C. și G. Capșa, Muzeul Național de Istorie a României (în continuare se va cita M.N.I.R.), nr. inv. 291.969, fond Ștefan Lăzărescu.

“patiserii franceze”, “foa gras de Strasburg”, coniac franțuzesc din 1825 și 1860, rom extrafin, ceai “de Rusia” și “de Englitera”, dar și cu “bonboniere elegante de fantăsie, de bronz, cristal, bonboniere sculptate, lemn de roșă, palisandru,... brodate,... surprize, păpuși”⁵, un “serviciu elegant ce ne-am proeuat din Paris”⁶. Asociind toate acestea cu o înțeleaptă și ingenioasă politică de personal – a adus mai întâi lucrători francezi, cu ajutorul cărora și a unui stagiul de pregătire de șase ani, de cele mai multe ori efectuat în Franța a format apoi cofetari, patiseri și bucătari români –, Grigore Capșa a reușit să întemeieze o prestigioasă casă de comerț. Ca urmare, încă din 1869⁷ devine furnizor al Curții Princiare (mai târziu Regale) a României și apoi a altor două curți balcanice (a Bulgariei și a Serbiei – n.n.), iar “bufetul Capșa nu lipsea, începând cu Palatul, de la nici o sărbătoare, nuntă sau bal, în casele noastre distinse”⁸.

Încă din anul 1867 Grigore Capșa și-a făcut cunoscute produsele participând la numeroase expoziții naționale și universale unde a câștigat cele mai înalte distincții acordate de juriu cât se poate de competente. Începând cu Expoziția universală de la Paris din 1867 unde, ucenic fiind încă, obține “două mențiuni onorabile”⁹, continuând cu Expoziția universală de la Viena din 1873, unde i se acordă “Medalia de merit”¹⁰ sau cu expoziția organizată în 1882 de Societatea Pimlomatică din Bordeaux unde obține, pentru produsele vinicole expuse, o medalie de bronz¹¹, Grigore Capșa va fi prezent la toate expozițiile universale organizate în capitala Franței, culminând cu cea din anul 1900. La aceasta din urmă el câștigă trei medalii de aur și două “Grand-Prix”-uri, casa sa de comerț fiind apreciată ca “un stabiliment de confiserie și patiserie, care este în stare să rivalizeze cu cele mai mari case de felul acesta din Paris”¹².

În ce privește participarea lui Grigore Capșa cu produse realizate în laboratoarele sale la expoziții naționale cu profil agro-industrial, ea începe în 1880 când Societatea “Concordia Română”, un fel de precursor a Societății cooperative, organizează prima sa expoziție. Înființată la 28 mai 1878¹³, “Concordia Română” avându-l ca președinte pe Constantin Porumbaru și ca

⁵ Reclamă din Monitorul Oficial, 12 decembrie 1870, M.N.I.R., nr. inv. 292.050, fond Ștefan Lăzărescu.

⁶ Afiș-reclamă *Magasin special ... în loc. cit.*

⁷ Direcția Arhivelor Naționale Istorice Centrale (în continuare se va cita D.A.N.I.C.), Fond Casa Regală, dosar 77/1866, f. 4.

⁸ [Ștefan Capșa], Capșa 1852-1942, f. 140, M.N.I.R., nr. inv. 291.961, fond Ștefan Lăzărescu.

⁹ Catalog-reclamă *Maison de Confiserie, Rue Mogoșoia, no. 26*, București, 1869, p. 3, M.N.I.R., nr. inv. 291.956, fond Ștefan Lăzărescu.

¹⁰ Diploma acordată fraților Capșa la Expoziția universală de la Viena din 1873, în arhiva Mircea M. Possa – Mihai Boureanu.

¹¹ Dr. Nicolae Angelescu, *Negustorii de odinioară. Grigore Capșa și familia sa (1841-1902)*, București, 1940, p. 11.

¹² L'Encyclopédie Contemporaine, nr. 436 din 15 iunie 1900, p. 77, M.N.I.R., nr. inv. 292.112, fond Ștefan Lăzărescu.

¹³ Pressa, anul XI, nr. 120 din iunie 1878, p. 2.

vicepreședinte pe Dimitrie C. Butculescu ce va fonda și organiza doi ani mai târziu “Societatea cooperativă a meseriașilor români”, se dorea un sprijin și un promotor al industriei naționale, încurajând pe industriașii și comercianții români talentați “desbrăcați de pasiuni politice” și dezvoltându-le “spiritul de asociațiune și muncă”. Printre scopurile mărturisite încă de la înființare mai figurau: “ea îndeamnă pe membri societari a forma între dânsii sau în cercul activității lor, deosebite asociațiuni artistice, industriale și comerciale ..., ține registre în care sunt înscrși acei societari care caută ocupație în ramura activității lor și cei care au nevoie de asemenea persoane; cei care vor să facă o întreprindere și au nevoie de asociați; ... această societate cultivă musica vocală și instrumentală și arangiază concerte, petreceri și excursiuni în corpore”¹⁴.

Una din modalitățile folosite de numita societate pentru atingerea scopurilor mai sus enumerate, era aceea de punere în valoare a produselor activității membrilor săi “prin inaugurarea unor serii de expozițiuni industriale și comerciale”¹⁵ începând cu 1 septembrie 1880. Încă de la 31 mai 1880 societatea publica un “catalog general al produselor ce urmează a fi expuse la Expozițiunea națională industrială din București” și care erau împărțite în opt grupe: grupa I urma să cuprindă “obiecte de artă”, grupa a II-a – “material și aplicațiunea artelor liberale”, grupa a III-a – “mobile și alte obiecte destinate pentru locuință”, grupa a IV-a – “vestminte (cuprinse și țeseturile) și alte obiecte de îmbrăcăminte”, grupa a V-a – “produse brute sau lucrate ale industriilor extractive”, grupa a VI-a – “instrumente și procedări ale artelor usuale”, grupa a VII – “alimente (substanțe hrănitoare) proaspete sau conservate”, care la clasa 40 cuprindea “dulcețuri și zacharuri”, iar grupa a VIII-a urma să însumeze “modele de stabilimente pentru școale comenale, rurale și locuințe țărănești”¹⁶. Participarea lui Grigore Capșa și a casei sale de comerț la această expoziție a Societății “Concordia Română” ale cărei premii se distribuie în ziua de “31 mai 1881 în sala Ateneului celui vechiu”¹⁷ este răsplătită cu două diplome de onoare¹⁸ pentru “cofetărie fină” și “produse de artă culinară de lux”. În același timp, inițiativa organizării expoziției bucurându-se de un real succes și Comitetul societății hotărând să sărbătorească acest succes prin organizarea unui banchet, după distribuirea premiilor, Grigore Capșa este cel desemnat a se ocupa de alcătuirea și pregătirea meniului care urma să cuprindă numai preparate românești. Parcurgerea conținutului meniului “festinului” din 7 iunie 1881 este edificatoare, oferind amănunte revelatoare asupra măiestriei și inventivității lui Grigore Capșa și a lucrătorilor săi:

¹⁴ *Ibidem*.

¹⁵ D.A.N.I.C., Fond Butculescu, pachet II/42, f. 1.

¹⁶ *Ibidem*.

¹⁷ *Ibidem*, pachet II/82, f. 3.

¹⁸ *Ibidem*, f. 2.

„INTRAREA I

VINURI: Pelin de Drăgășani – J. Ionescu
Țuică de Chiojdeni – Marghiloman
Ridichi Ardelene
Pescișori Bassarabeni
Unt proaspăt Capșa
Limbi de Căprioară afumate din Dudești

INTRAREA II-a

VINURI: Cotnar Rosnovanu
Supă Concordia
Plăcințele Regale
Cegă de Sulina. Calcan de Constanța
Mușchiu județian. Sossu Odobești
Tobă de Pasăre din Găești

INTRAREA III-a

VINURI: Vin roșiu Mateiu Basarab
Sparanghel Filipescu. Sossu Buftea
Anghenare sau Dovlecei Mogoșoaia cu cepușoară și unt-de- lemn înghețat
Sorbire princiară de Chitila
Puișori de Maiu
Castraveți Tântava. Marule Cotroceni (Salată)
Brânză de stână Andreescu
Cașcaval August de Broșteni
Brânză boerească de Comarnic

INTRAREA IV-a

VINURI: Tămâioasă Dealul Mare
Deliciul Concordiei Capșa
Înghețată de Peatra- Arsă
Frăgioare de la Vârful cu Dor
Zmeură de la Caraiman
Drăgănele de la via Măgura

Vin înfundat din isvoarele Franciei
Moca Cognac – Monteoru”¹⁹.

La 8 iunie 1881 Dimitrie Butculescu îi trimite lui Grigore Capșa o scrisoare plină de entuziasm: “Festinelul nostru a fost abundent, suculent și demn de un maestru culinar precum dumneavoastră. Nu numai că ne-ați oferit deliciile artei culinare, dar ați știut, prin finețea și rafinamentul variatelor dumneavoastră produse să ne provocați bucuria, strălucirea și sentimentul de fericire care face să palpите inima oricărui om ce-și iubește țara”²⁰. Și membrii Societății “Concordia Română”, ca și membrii juriului expoziției îi trimit un “act de mulțumire”²¹ însoțit de cartea festinului și semnăturile lor: D. Butculescu, C. Porumbaru, T. Maiorescu, C. Davila, Thoma Constantinescu, N. Carpati ș.a.

În același an 1881, la 1 noiembrie, juriul concursului de agricultură și industrie organizat de “Comițitul agricol al Județului Ilfov” la București, îi acordă lui Grigore Capșa Medalia de aur pentru “conserve și fructe lisate din țară”²².

Începând din 1883, Grigore Capșa va fi prezent la toate expozițiile cooperatoarelor români organizate prin grija inițiatorului și promotorului mișcării cooperatiste din România, Dimitrie C. Butculescu. Anunțată a se deschide pe 15 septembrie 1883, prima expoziție a cooperatoarelor din România se dorea beneficiarea unui juriu prestigios din care să nu lipsească, de pildă, Theodor Aman, Prințul G. Bibescu, G.Gr. Cantacuzino, dr. Ștefan Capșa, arhitecții Gr. Cerchez și Paul Gottereau, Mihail Kogălniceanu, dr. Carol Davila, Constantin A. Rosetti, muzicianul Eduard Wachman, Const. Ollănescu²³ ș.a. Este adevărat că nu toți și-au arătat disponibilitatea pentru o atare întreprindere. Pentru a-i încuraja și sprijini pe cooperatorii din țară dornici să participe la expoziție, Dimitrie Butculescu obținuse pentru ei “o reducere de 50% pe căile ferate”²⁴. În plus, pentru 22 octombrie 1883 era anunțată și vizita Regelui Carol I la expoziție²⁵.

Succesul avut cu un an înainte la Bordeaux, dar și alegerea sa în juriul special²⁶ al secției de produse de cofetărie la prima expoziție a cooperatoarelor deschisă la București în toamna lui 1883, îl determină pe Grigore Capșa, ca și aici, să se prezinte tot cu produse viticole. Obține diploma de onoare clasa I “pentru

¹⁹ *Ibidem*, pachet II/83, f. 3.

²⁰ *Ibidem*, pachet II/85, f. 1.

²¹ Act de mulțumire al Societății „Concordia Română”, M.N.I.R., nr. inv. 291.968, fond Ștefan Lăzărescu.

²² Diplomă acordată lui Grigore Capșa la concursul de agricultură și industrie din 1881, în arhiva Mircea M. Possa – Mihai Boureanu.

²³ D.A.N.I.C., Fond Butculescu, pachet II/151, f. 5 v.

²⁴ *Ibidem*, f. 23.

²⁵ *Ibidem*, f. 28.

²⁶ *Ibidem*, f. 64.

vinuri de Cotnar”²⁷, care-i este înmănată la 6 decembrie 1883 de “Președintele Expozițiunei”, Dimitrie Butculescu, și de delegații Juriului general între care se numărau dr. Carol Davila, dr. Ștefan Capșa, Grigore Olănescu.

În vederea organizării în bune condițiuni a celei de-a doua expoziții a cooperatorilor din România, stabilită a avea loc la Iași în toamna lui 1884, Dimitrie Butculescu, reclamând mijloacele bănești “foarte minime” (sic!), adresează rugămintea, celor ce doreau să-și anunțe intenția de a-l sprijini, să o facă devenind membri în “Comitetul destinat pentru organizarea serbărei de la Cișmegiu din zilele de Paști 8, 9 și 10 aprilie 1884, al căror produs va servi la formarea unui fond destinat acelei Expozițiuni”²⁸. Într-adevăr, ținuta expoziției de la Iași, inaugurată la 14 octombrie 1884²⁹ a fost una cu totul deosebită, fapt remarcat și de Doamna Elena Cuza care o vizitează și adresează, printr-o scrisoare³⁰, felicitări pentru inițiativă și succes lui Dimitrie Butculescu. La 4 noiembrie 1884, ziarul “Cooperatorul român”, organul de presă al societăților cooperative, publica listele medaliaților expoziției, diplomele ce urmau a le fi înmănate, ca și Planul expoziției fiind realizate de litograful G. Voneberg³¹. În cadrul secțiunii a VI-a, pe respectivele liste, figura și Grigore Capșa care primise, la 21 octombrie 1884, “diploma de onoare clasa I-a pentru cofetărie”³², juriul fiind format din Petru Poni – președinte, dr. T. Philipescu, dr. Riegler, T. Bonciu, N. Codreanu și I. Cătănescu – membri³³. O medalie de aur obține Grigore Capșa și în urma participării la expoziția cooperatorilor din 1886³⁴, prima de acest fel amenajată în Cișmigiu, nemaifiindu-i semnalată prezența însă, la expoziția cooperatorilor de la Craiova, un an mai târziu.

Dimitrie C. Butculescu făcea, la 12 ianuarie 1894, un apel călduros către toți industriașii din România, îndemnându-i să participe cu produsele lor la “expozițiunea din București a cooperatorilor din țară”³⁵, care urma să se inaugureze în Cișmigiu la 14 august 1894 și să rămână deschisă până la 31 octombrie același an. Cu această ocazie, Dimitrie Butculescu ținea să precizeze că: “și de astă dată Majestatea Sa Regele, dorind să ocrotească scopul ce urmărim pentru dezvoltarea și propășirea industriei noastre, a binevoit a-mi comunica că va face să participe la această Expoziție produsele agricole și industriale dupe proprietățile Domeniului Coroamei”³⁶.

²⁷ Diplomă conferită lui Grigore Capșa de juriul Expoziției cooperatorilor din țară la 6 decembrie 1883, în arhiva Mircea M. Possa – Mihai Boureanu.

²⁸ D.A.N.I.C., Fond Butculescu, pachet II/139 bis, f. 138.

²⁹ *Ibidem*, f. 60-61.

³⁰ *Ibidem*, f. 102.

³¹ *Ibidem*, f. 47 și f. 141.

³² *Ibidem*, pachet II/159, f. 23 v.

³³ *Ibidem*.

³⁴ [Ștefan Capșa], *op. cit.*, f. 115, în *loc. cit.*

³⁵ D.A.N.I.C., Fond Butculescu, pachet II/139, f. 203.

³⁶ *Ibidem*.

Pentru a strânge fondurile necesare organizării expoziției, același Dimitrie C. Butculescu inițiază deschiderea unei liste de subscripție³⁷. În cadrul expoziției care își avea chiar și fotografii ei propriu în persoana lui Alexandru Antoniu³⁸, membru al Societății centrale a cooperativelor, urma să funcționeze și o secțiune internațională la care se aștepta participarea Franței, Belgiei, Italiei, Olandei, Rusiei, Germaniei, Turciei, Japoniei ș.a., iar lucrările de construcție a unor pavilioane speciale pentru expozați erau conduse de arhitectul Ioan Socolescu³⁹. Până la urmă, deschiderea expoziției are loc abia la 29 august, oficiată "de către Principele Ferdinand, Președintele ei de onoare"⁴⁰ și președinte al Juriului general al expoziției⁴¹, iar la 4 noiembrie primește vizita Regelui Carol I și Reginei Elisabeta⁴², pentru care se comandase un frumos buchet de flori⁴³.

Printre participanții la expoziție care cu acest prilej oferă daruri Suveranilor, se numără și "Grigorie Capșa"⁴⁴, cadoul său fiind, evident, "chocolată". Prin intermediul șefului Casei Militare Regale, generalul Vlădoianu, sunt adresate mulțumiri în scris celor care au prezentat "daruri auguștilor noștri Suverani cu ocazia vizitei ce au făcut expozițiunii"⁴⁵. Pentru ca mulțumirile Regelui Carol I să ajungă în timpul cel mai scurt la destinație, generalul Vlădoianu îi trimite lui Dimitrie Butculescu, la 12/24 noiembrie 1894, 32 de scrisori adresate cooperativelor în cauză, rugându-l să facă oficiul de a le remite acestora, conform unei liste anexă. Pe această listă numele lui Grigore Capșa figurează la numărul 16⁴⁶.

Dimitrie Butculescu ține să mai precizeze și că, a bătut, cu ocazia expoziției din 1894 o medalie "în două sute exemplare de bronz aurite, de metal alb și de bronz, făcute de mine cu punga mea" ce aveau pe avers efigiile Regelui și Reginei, iar pe revers "fotografia la eșirea din Expoziție a Suveranilor" și inscripția „<<Nici soarele nu m-a încălzit ca primirea exposanților>> cuvinte spuse ... mie de M. S. Regina"⁴⁷.

Casa Capșa a continuat să se situeze în topul firmelor comerciale de prelucrare alimentară, câștigând alte numeroase premii în urma participării la manifestări de genul celor prezentate mai sus și după moartea lui Grigore Capșa, survenită la 23 decembrie 1902, serviciile ei fiind la fel de solicitate atât în țară, cât și în afara acesteia.

³⁷ *Ibidem*, f. 267-268.

³⁸ *Ibidem*, f. 242.

³⁹ *Ibidem*, f. 203.

⁴⁰ *Ibidem*, f. 211.

⁴¹ *Ibidem*, f. 223.

⁴² *Ibidem*, f. 255.

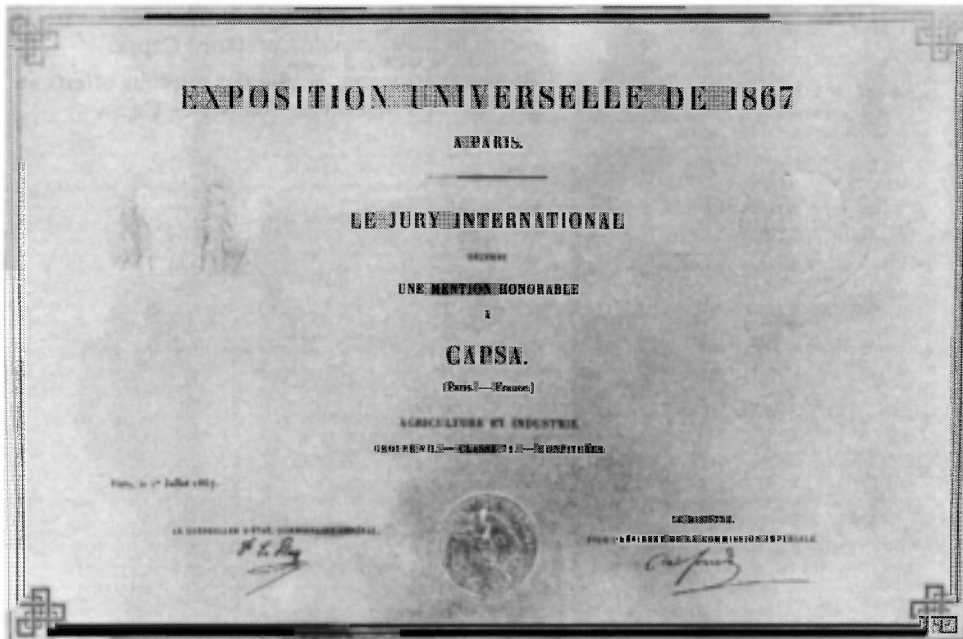
⁴³ *Ibidem*, f. 252.

⁴⁴ *Ibidem*, pachet II/176, f. 1.

⁴⁵ *Ibidem*, pachet II/139, f. 256.

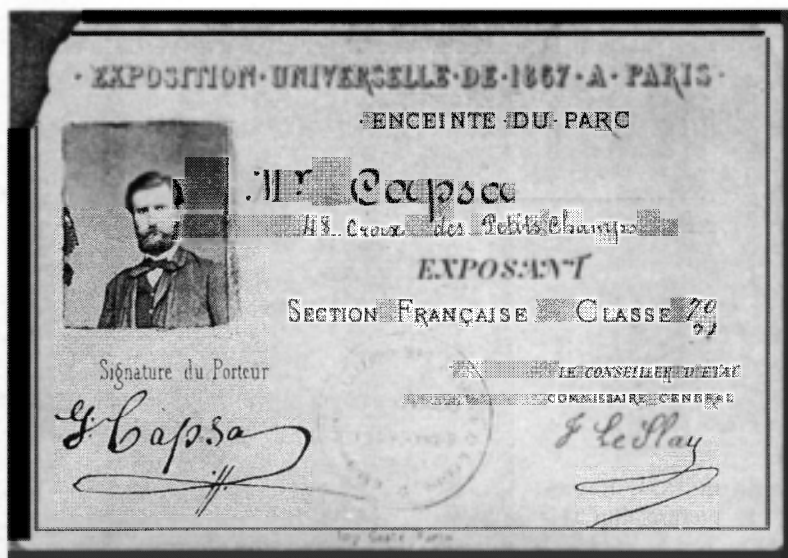
⁴⁶ *Ibidem*, f. 256 v.

⁴⁷ *Ibidem*, pachet II/176, f. 1.

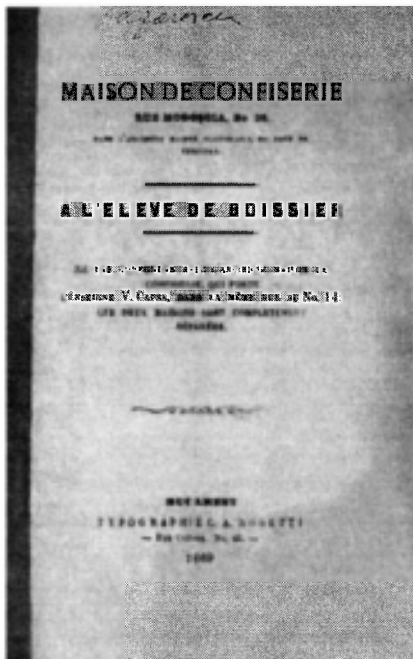
Diplomă conferită lui Grigore Capșa pentru una dintre cele două „mențiuni onorabile” pe care le obține la Expoziția Universală de la Paris din 1867.

Diplôme conféré à Grégoire Capșa pour une des deux «mentions honorables» obtenues à l'Exposition universelle de Paris de 1867.

Cartea de expozant a lui Grigore Capșa la Expoziția Universală de la Paris din 1867.

La carte d'exposant de Grégoire Capșa à l'Exposition Universelle de Paris de 1867.

Broșură cuprinzând liste cu produsele pe care le oferea în 1869 „casa de Cofetărie” Capșa.

Brochure contenant la liste des produits offerts en 1869 par «La Maison de Confiserie» Capșa.

Grigore Capșa în 1874. Reproducere după pictura lui H. Brănișteanu.

Grégoire Capșa en 1874. Reproduction d'après le tableau de Brănișteanu.

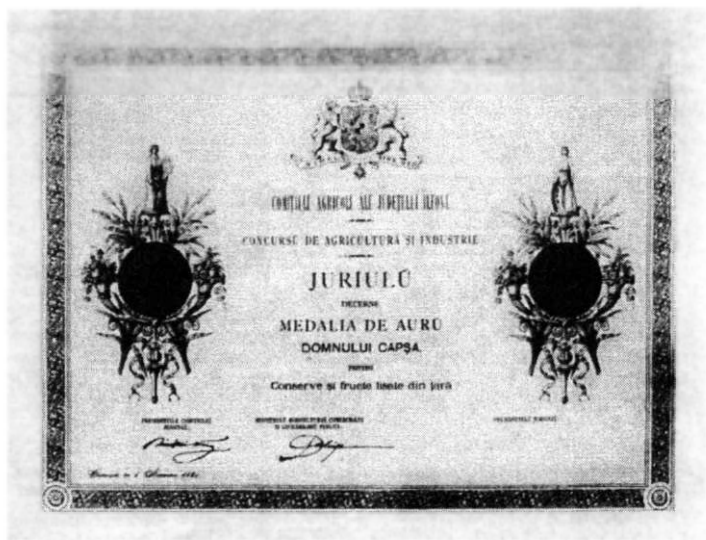
Adresă de mulțumire către Grigore Capșa a participanților la „festivul Societății Concordia Română” ce a avut loc la 7 iunie 1881.

Adresse de remerciement envers Grégoire Capșa des participants au «festin de la Société la Concorde Roumaine» qui a eu lieu le 7 juin 1881.

Carul alegoric al cofetarilor și restauratorilor la serbările încoronării. 11 mai 1881.

Le char allégorique des confiseurs aux fêtes du couronnement. Le 11 mai 1881.

Diplomă prin care i se conferă lui Grigore Capșa din partea „Comișului Agricol al Județului Ilfov” medalia de aur în urma participării la concursul de agricultură și industrie din 1881.

Diplôme par la quelle on a conféré à Grégoire Capșa de la part du «Comité Agricole du Département d'Ilfov» la médaille d'or, comme suite à sa participation au concours d'agriculture et industrie de 1881.

Diplomă de onoare clasa I conferită lui Grigore Capșa pentru „vinuri din Cotnari” în urma participării la Expoziția cooperătorilor din anul 1883.

Diplôme d'honneur première classe conféré à Grégoire Capșa pour «les vins de Cotnari» comme suite à sa participation à l'Exposition des coopérateurs de 1883.

LA PARTICIPATION DE LA MAISON CAPȘA AUX EXPOSITIONS DES COOPÉRATEURS DE LA FIN DU XIXème SIÈCLE

- Résumé -

L'auteur présente, d'abord, le rôle de la célèbre Maison Capșa dans le paysage bucarestois du commencement des préparations alimentaires. De même on relève le rôle du fondateur de la Maison, Grégoire Capșa, en ce qui concerne le manque de concurrence pour ses produits pendant les deux dernières décennies du XIXème siècle.

En suite, l'auteur présente les manifestations économiques y compris les expositions des coopérateurs roumains de la fin du XIXème siècle où la Maison Capșa a participé autant avec ses produits de confiserie qu'avec ceux viticoles. Comme suite de ces participations la Maison Capșa a obtenu de nombreux prix et médailles.

A part l'exposition de 1894 de Bucarest, l'auteur présente aussi d'autres expositions de Roumanie ou de l'étranger.

On doit remarquer la riche documentation d'archives faites par l'auteur.

CÂTEVA OBSERVAȚII CU PRIVIRE LA MEDALIA EXPLOATĂRII AURIFERE DE LA BREZOI, JUD. VÂLCEA

Katiușa Pârvan

Cucerirea independenței de stat în 1877 a oferit României noi perspective pentru modernizarea instituțiilor sale, în așa fel încât să devină compatibile cu cele vest europene. Aceleași inițiative au avut loc în toate ramurile economiei, o industrie tânără făcându-și loc tot mai hotărât în viața românilor.

Printre aceste obiective a fost și valorificarea resurselor metalifere din Regat. Astfel, în 1912 s-a dat în folosință Exploatarea auriferă "Valea lui Stan" de la Brezoi, jud. Vâlcea. Evenimentul, foarte important, a fost comemorat de conducerea minei prin baterea unei medalii, într-un singur exemplar, oferită ca omagiu Regelui Carol I; piesa a fost lucrată din prima șarjă de aur extrasă și avea 22 mm și 20 g¹.

La Muzeul Național de Istorie a României se păstrează în custodie (în cadrul Colecției de medalii Ștefan Capșa, ce face parte din fondul vechiului Cabinet Numismatic al Bibliotecii Academiei Române) un exemplar al acestei medalii, lucrat din aur, dar cu diametrul de 32 mm și 20,02 g. Piesa se prezintă astfel:

Av. În câmp, în partea dreaptă, legendă pe cinci rânduri **VALEA/LUI STAN/BREZOI/(JUD. VALCEA)/1912**. În partea stângă, ramură înflorită.

Rv. Legendă circulară **PRIMA EXPEOATARE DE AUR ÎN ROMÂNIA**
★ ★ ★. Central, două ciocane de mină încrucișate; dedesubt, cartuș pentru dedicație, ne inscripționat. Totul în cunună de stejar (stânga) și laur (dreapta).

AU, 32 mm, 20,02 g, inv. MNIR Custodie ex CNBAR C. 4419/402/5, Col. Capșa.

Piesa ni s-a părut interesantă din două motive. În primul rând, conform BSNR, această medalie s-a bătut din aur într-un singur exemplar, cel oferit regelui Carol I, fiind lucrată din prima șarjă de metal prețios obținută dintr-un zăcământ aflat pe teritoriul României. Prin urmare, stabilind compoziția aliajului din care s-a executat, puteam afla caracteristicile minereului aurifer românesc (până în prezent nu avem cunoștință de o altă încercare în acest sens).

Astfel, în cadrul colaborării cu Institutul de Fizică Atomică și Inginerie Nucleară "Horia Hulubei", dr. ing. Bogdan Constantinescu, căruia îi mulțumim și pe această cale, a analizat titlul și compoziția aliajului piesei la care ne referim. S-au constatat următoarele componente ale aliajului, specific titlului de 14 carate: **AU 783,3‰, AR 192,2‰ și AE 24,5‰**, valori ce caracterizează un atelier modern. Din

¹ BSNR, an 12, nr. 24, 1915, p. 106.

Medalia Exploatării de aur de la Brezoi, județul Vâlcea, 1912. Avers și revers.

La médaille de l'Exploitation d'or de Brezoi dep. de Vâlcea, 1912. Droit et revers.

păcate, încercarea noastră nu ne ajută prea mult, deoarece nu s-au detectat elemente secundare care să confere specificitate aurului obținut din minereu românesc.

Al doilea punct de interes s-a datorat unui alt aspect. Se știa că această medalie a fost bătută din aur într-un singur exemplar, cel oferit regelui Carol I; în acest caz, piesa trebuia să aibă o dedicație în cartușul de pe revers. Ori, medalia descrisă mai sus nu are nici o inscripție, iar diametrul (și într-o oarecare măsură și greutatea) sunt diferite față de cele menționate în BSNR (vezi nota 1). Deci exemplarul nostru nu este piesa unicat. Înseamnă că, probabil, s-au executat mai multe exemplare din aur, cu dimensiuni diferite; fie în 1912 (și atunci este posibil ca medalia noastră să fie lucrată tot din prima șarjă de metal prețios extrasă la Vâlcea, ca și cea oferită regelui Carol I), fie mai târziu, pentru colecționari, din aceeași primă șarjă sau nu².

În această situație, analiza metalului din care s-a executat medalia aflată în Colecția Capșa nu este relevantă pentru cunoașterea caracteristicilor minereului aurifer românesc, iar încercarea noastră rămâne o simplă readucere în memoria medaliștilor a unei piese cu tiraj extrem de redus.

Sperăm totuși ca acest aspect al cercetării noastre privind activitatea monetărilor românești să fie de folos studiilor ce au ca subiect monedele de aur bătute în spațiul românesc.

QUELQUES OBSERVATIONS CONCERNANT LA MEDAILLE RELATIVE A L'EXPLOITATION D'OR DE BREZOÏ DEP. DE VÂLCEA

- Résumé -

L'auteur présente la médaille frappée pour marquer la première tranche monétaire obtenue d'exploitation d'or de Brezoï dep. de Vâlcea, en 1912. Pour cela on a établi le titre et la composition d'alliage: or 783,3‰, argent 192,2‰, cuivre 24,5‰.

On sait qu'il a existé un seul exemplaire travaillé en or, dédié au roi Charles Ier, qui avait 22 mm et 20 g. L'exemplaire présenté dans cet article est, peut être, une pièce frappée pour les collectionneurs, plus tard, parce qu'il a des autres dimensions – 32 mm et 20,02 g et, en même temps, il ne présente aucune dédicace pour le roi Charles Ier.

² Este bine cunoscută practica baterii ulterioare a unor piese pentru colecționari, folosindu-se aceleași ștanțe înainte de a fi distruse: vezi și Katiușa Pârvan, Mariana Neguțu, Personalitatea și opera domnitorului Al.I. Cuza în medalistică în „Muzeul Național”, vol. XV, București, 2003, pp.

Să ne întoarcem în timp cu nouăzeci de ani, 1913. *Ilustrațiunea Română* publică în trei numere, și anume 5, 10 și 11-12, o prezentare a Galeriei din strada Renașterii, semnată de I.T. Teodoru. Pentru început să-i dăm cuvântul autorului:

„Când se vorbește de educația noastră artistică, de îndrumările noi ale meșteșugului pictural, de progresele care scapără sub străduințele artiștilor noștri de seamă, se nesocotește un trist dar mare adevăr: că nu avem *galerii* – acele minunate temple de artă care îndrumază pe artiști și educă masele în spiritul artei adevărate.

Galeriile artistice sunt instrumente de cultură indispensabile prosperității artelor. Nu se poate concepe inexistența lor, mai ales într-o țară în care publicul, în general, este cu totul străin de o cât de elementară educație artistică, care să îngăduie, pe departe măcar, o stimulare a gustului de frumos.

Și totuși, sărăcia de galerii persistă în necazul acelora care văd în aceste galerii adevăratele izvoare de la care am putea avea foloase reale și spre satisfacerea operelor necercetate sau nebănuite care odihnesc în liniștea saloanelor colecționarilor sau care în chip foarte firesc trec granița în mâinile negustorilor de tot soiul.

De abia în ultimul timp am găsit în diferite reviste note răzlețe care accentuau mai mult sau mai puțin căror nevoi corespunde înjghebarea așa numitelor *galerii artistice*, și am avut o deosebită satisfacție citind că marele nostru român, d. Ion Kalinderu, și-a orânduit bogatele colecțiuni artistice în așa chip încât să le poată pune cu înlesnire la dispoziția oricui va voi să le cerceteze.

Într-adevăr casele din strada Renașterii, cu înfățișarea ciudată ce ți-o dă contrastul exteriorului cu multele pietrări arheologice din curte, ascund cea mai mare galerie de tablouri, obiecte de artă și piese de muzeu, pe care o avem în România.

Pentru iubitorii de artă, s-ar putea zice că Galeria Kalinderu este o adevărată comoară, cercetată de prea puțini oameni și cunoscută și mai puțin. Mi s-a spus că acei care au vizitat galeria d-lui Kalinderu au rămas uimiți de bogățiile colecțiilor, de raritatea pieselor, de frumusețea aranjamentului care este mai presus de orice închipuire și care te impresionează în chipul cel mai plăcut.

Ispitit de minunea că în București se găsește o astfel de galerie, am căutat s-o vizitez cu orice preț.

Mulțumită amabilității d-lui Kalinderu, am obținut pentru *Ilustrațiunea Română* favoarea de a fotografia câteva interioare și tablouri de seamă, și am putut cerceta mult timp galeria care de fapt este un mare muzeu, interesant, extrem de

interesant atât din punct de vedere al artei în general cât și din punctul de vedere al artei românești”¹.

Dar cine a fost acest domn Kalinderu?

Ioan Kalinderu s-a născut în București, la 28 decembrie 1840 din părinți bogați. A terminat studiile la Paris unde a luat doctoratul în drept.

Întors în țară e numit procuror, dar ajunge repede membru și prim-președinte al Tribunalului de Ilfov, supleant, membru și prim-președinte al Curții de Apel din București, în sfârșit membru la Curtea de Casație. Apoi a fost administrator al domeniilor și pădurilor statului, director regal la Berlin al Căilor Ferate Române, în 1881-1882, când guvernul lui Ion C. Brătianu i-a încredințat greaua misiune de a fi intermediarul răscumpărării lor.

După retragerea sa din magistratură s-a întors la vechile sale ocupații: studiile de drept. Cu ani în urmă a publicat un studiu despre neretroactivitatea legilor și un studiu în limba franceză asupra izvoarelor dreptului roman apreciat favorabil de mai mulți juriști francezi.

Astfel publică la Paris, în 1885, un volum intitulat *Droit prétorien et réponses de Prudentes* care tratează despre toate transformările suferite de pretură de la instituirea ei până în timpul Imperiului.

La 1896 colaborează la noua revistă înființată în limba franceză de N. Basilescu, sub titlul *Revue générale du droit et des sciences politique* publicând mai multe articole din care unul a apărut în limba română, intitulat *Consiliul împăraților la Roma și Constantinopole*, un nou appendice asupra edictelor și mandatelor imperiale.

Academia Română l-a ales membru în secția istorică unde a citit în sesiunea generală lucrarea sa, *Studiu asupra celor XII tabule*.

În 1890 a publicat o nouă lucrare istorică, *Viața municipală la Pompei*, scrisă în urma unei călătorii întreprinse la fața locului. Studiul e precedat de o privire generală asupra administrării coloniilor și alegerile municipale tratând cu preferință despre viața și alegerile municipale de la Pompei.

Ultima sa lucrare istorică a fost *Doi antagoniști romani* în care tratează rivalitățile dintre Pompei și Cezar.

Academia Română l-a ales membru corespondent (25 martie 1887) și membru titular (11 martie 1893), vicepreședinte (29 martie 1895 – 1 aprilie 1898; 26 martie 1901 – 23 martie 1904) și președinte (23 martie 1904 – 18 aprilie 1907). La 18 martie 1894, în cadrul discursului de recepție, a vorbit despre *Episcopul Melhisedec*.

Din 1884 când au fost înființate Domeniile Coroanei devine administratorul lor. După instrucțiunile lui Carol I, trebuia ca Domeniile Coroanei să aibă un caracter de „folos social și național”. A clădit școli, biserici, a înființat biblioteci, ateliere de

¹ „Ilustrațiunea română”, 1913, nr. 5, p. 74.

lucru manual, a răspândit o *Biblioteca populară* alcătuită sub îngrijirea sa din broșuri care prezenta cunoștințe folositoare, astfel încât comunele de pe Domeniile Coroanei să devină modele de progres pentru toată țara.

După alegerea sa în Academia Română Ioan Kalinderu și-a inaugurat intrarea oferind Academiei moștenirea Otteteleșanu, 3 milioane de lei, din care s-a clădit școala de fete de la Măgurele².

Să dăm cuvântul, din nou, lui T.A. Teodoru:

„Exteriorul caselor care adăpostesc galeria, îți fac impresia unei construcții pe care un burghez cuminte a făcut-o cândva mai mult pentru mulțumirea sa sufletească, decât pentru a răpune invidia vecinului. Casele, ce e drept, un stil de o simplitate impunătoare și n-ai bănuî cătuși de puțin că în interior se ascund adevărate comori artistice, dacă pietrele arheologice din curte, cu aerul lor plin de o gravitate mistică, de o mândrie rece și solemnă, nu ți-ar spune: *“Trecătorule, oprește-te; aici este un templu al artei.”*”

Pietrăria asta de preț, risipită eu socoteală în curte, îți împrumută ceva din pietatea ei nedeslușită.

Dacă exteriorul caselor îți atrage atenția prin câteva decorațiuni necomune, puse parcă înadins ca să știrbească simplitatea stilului, interiorul cu încăperi multe, luminoase, greu încărcate cu obiecte rare, de preț, tablouri scumpe și lucruri de mare însemnătate, te uimește. Te uimește mai ales tovărășia armonică a lucrurilor și a pânzelor scumpe, gustul desăvârșit cu care sunt așezate, o estetică rafinată, de o eleganță meșteșugită care împrumută aspectului, în general, o impozantă neobișnuită, o grandiozitate solennă.

De aceea privești cu o evlavie deosebită fiecare lucru, și simți un amestec de mulțumire, de uimire, și de respect nemărturisit cum te reduce pe tine om care veniși din afară cu atâta voioșie, la un pitic umil, pierdut printre acele grandioase și uriașe opere de artă la care au lucrat geniile atâtor secole³.

Dar să-l urmărim pe I.A. Teodoru în vizitarea Galeriei Kalinderu.

Printr-o mică sală lăaturalnică împodobită cu lucruri țărănești, faianțe cu motive naționale, buciurne, fluiere, cruciulițe, paftale, incrustații și picturi pe lemn cu motive naționale, pătrunzi în subsol. Acesta este compus din patru încăperi și este rezervat în întregime *antichităților greco-romane și medievale*. Aici se găsesc faianțe prețioase în genul celor lucrate de *Luca della Robbia*, lucrări de majolică din vechile castele germane (sec. al XVII-lea), unele chiar mai vechi, bronzuri reprezentând

² Dr. Dorina, N. Rusu, *Membrii Academiei Române, 1866- 1996*, p. 186.

³ “Ilustrațiunea română”, 1913, nr. 5, p. 75.

îngerăși în genul lui *Donatello* și basoreliefuri cum ar fi „Daniel în cușca cu lei”, „Moise scăpat de la moarte”, „Judecata lui Solomon”, „Fântâna nevinovaților” a lui Goujon etc.

Pe unul din coridoare găsim basoreliefuri romano-bizantine și subiecte decorative asemănătoare acelor care sunt în cele mai vechi colțuri ale bisericii San Marco.

Colecția de vase antice, urne și amfore romane descoperite în Dobrogea sunt expuse printre abundența de statui din marmură și piatră din diferite epoci întrecându-se toate prin frumusețea și vechimea lor. Sculpturi vechi, animale stilizate; fauni cu rânjetul sfidător, măști antice, podoabe cu care anticii își împodobeau locuințele, toate îți dau impresia că te găsești într-un muzeu de arheologie. Ceramica bine reprezentată din toate epocile îți face o idee cum a evoluat această artă.

Trebuie să spunem că geamurile sălilor erau împodobite cu *vitrallii originale* reprezentând arme și diferite familii românești din diverse epoci. Desenele acestor vitralii au fost realizate „cu o adevărată evlavie de fericitul lor proprietar, după documente vechi și după fragmentele vechilor pietre funerare”⁴. Valoarea lor artistică este dublată de aceea istorică, cât se poate de exactă, ne spune ghidul nostru, T.A. Teodoru.

De la subsol, pe o scară, se ajunge la primul etaj. O marchiză elegantă îți deschide două uși care duc într-o sală care poartă de altfel caracterul întregii galerii: o neobișnuită bogăție de lucrări de artă neobișnuite, de o mare valoare.

Două mari gobelinuri de o rară frumusețe îl întâmpină pe vizitator prin culorile lor blajine. Unul cu subiect biblic, altul țărănesc. Pe pereți, portrete: unul din școala lui Rembrandt, alte trei din școala franceză și italiană (sec. XV și XVI).

Anticamera, ne spune T.A. Teodoru, capătă un aer de gravitate, de pietate nedeslușită prin cele patru mari candelabre de dimensiuni neobișnuite. Două din ele, prin statuetele ce le îmbogățesc, încheagă admirabil alegoria tendinței „către libertate”: jos, negrii în lanțurile sclaviei, mai sus oamenii liberi dar purtând încă pe umeri greutate enorme. Deasupra, copilași liberi gata să zboare ca niște îngeri. Celelalte două sunt de origine italiană, din Pavia, și au ciudățenii de ornamentație, ba chiar și de construcție.

Anticamera, care-ți dă posibilitatea să-ți faci o idee bună despre restul galeriei, prin sculpturile, tablourile și obiectele rare care o împodobesc, are un plafon pictat de Ricci. Bronzuri și sculpturi în marmură, un „Apollo”, „Cesar”, un basorelief de Veytschoss, un „Rege din evul mediu”, „Decebal călare”, „Capul Diane” (copie) se armonizează în chip minunat cu tablouri valoroase cum sunt: „Doi nobili danezi”, un portret al ducelui de Anhalt (sec. XVI) etc.

Din această sală de dimensiuni reduse, se intră în *Sala cea mare*.

⁴ „Ilustrațiunea română”, 1913, nr. 10, p. 125.

Portalul sălii îl formează două perdele groase de mari dimensiuni, florentine, cu broderii reprezentând blazoanele familiei de Medicis, reproduse cu multă artă după niște perdele ale palatului Pitti, aflate în acea perioadă la muzeul de antichități din Florența.

Lumina este bună pentru a-ți da seama că suntem într-o sală spațioasă și elegantă, presărată cu numeroase statui și împodobită cu tablouri valoroase.

Privirea îți alunecă, printre statuile mari din mijlocul sălii, către scara de marmură din fundul ei, deasupra căreia, o fereastră largă și luminoasă, înfățișează un superb vitraliu: Mihai Viteazul la Curtea lui Rudolf al II-lea, la Viena.

În mod deosebit atrag atenția plafoanele care reproduc lucrări de seamă strălucind prin coloritul lor fermecător și puterea lor de evocare. Astfel sunt „Les Génies de mées” de Ricci, elevul lui Tiepollo, L’*enlèvement de l’Aurore*” după însuși maestrul menționat mai sus; L’*Apotéose de Venise*”, „Lion de St. Marc” tot de Ricci.

Privirea cade asupra sculpturilor care s-au adunat aici în număr mare. Să amintim doar de „Magdalena”, opera profesorului Santorelli din Florența, „Ajax” după originalul de la Vatican. Apoi clasicele „David” de Benvenuto Cellini, „Venus din Milo” ș. a. reproduse toate în bronz. Sala mare mai are două secțiuni laterale tot atât de luminoase în care se găsesc de asemenea sculpturi remarcabile.

Din loc în loc sunt așezate piese de mobilier valoroase prin vechimea și frumusețea sau sculptura lor, pe care stau „rânduite și cuminiți”, bibelouri și podoabe mici.

Privirea vizitatorului este atrasă de tablourile așezate, în hol, într-o lumină prielnică.

Un *Toulouse* de mari dimensiuni cu nota lui idilică. Te oprești apoi la pânza lui *Monchablon* reprezentând familia Kalinderu la patul unui bolnav operat de doctorul Kalinderu. Urmează portretele doctorului Marinescu, Babeș, Buichiu, Ion Kalinderu, doctorul și doamna Kalinderu, și, în față, Kalinderu-tatăl.

O pânză care se detașează de restul lucrărilor, ne spune ghidul nostru, este: „*Plecarea la vânătoare*” de *Georges Busson*. De remarcat, în aceeași aripă a holului, copia lui Gose „*Fuga lui Loth*” după Rubens.

De partea cealaltă sunt așezate: alături de obiecte de preț, pânze și desene, patru scaune stil Louis XV englez, cel puțin așa spune T.A. Teodoru, cu mici picturi japoneze. Aflăm că valoarea acestor scaune constă în raritatea lor deoarece desenele japoneze sunt făcute sub influența primelor relații dintre Europa și Japonia.

„În staul” de *P. Caro*, o „*Marină*” de *Cs. Carrette*, un *Seitz*, „*Sub arbori*” de *Liyeron* sunt doar unele din tablourile expuse aici. Demne de remarcat sunt tablourile lui *Lieberman*, *Voitz* (1817), *Gauerman* (1798), *Konaiski*, *Gregorio* (1655), *Vetten* etc.

Eleganta scară de marmură din fundul sălii ne conduce la etajul superior. Grilajul scării se sfârșește sus cu o bogată ornamentație ce se răsfrânge în trei porți, el fiind o adevărată capodoperă.

Sala acestui etaj este deschisă prin două „admirabile” reproduceri: una după lucrarea lui *Iordaens* aflată în Pinacoteca din München, alta după *Franz Hals* din aceeași pinacotecă.

Plafonul devine tot mai atrăgător prin pictura viguroasă și coloritul pictorului *Verona*. Dar partea cea mai de seamă a galeriei superioare o reprezintă colecția românească.

I.T. Teodoru, înainte de a prezenta colecția românească spune:

„Vizitatorul rămâne surprins de bogăția colecției românești, pe care n-o are atât de completă nici statul, nici vreo altă galerie particulară.

Evoluția sculpturii și picturii la noi este minunat redată de varietatea operelor din diferite epoci, începând cu cele dintâi încercări și sfârșind cu producțiunile cele mai recente.

Din acest punct de vedere, muzeul domnului Kalinderu pe care atât de modest îl intitulează *Galerie*, are marele merit de a ne înfățișa viața noastră artistică în diferitele ei faze, de a ne demonstra prin însăși operele de artă etapele și progresele pe care le-am făcut. De aceea *Colecția românească* este aceea care te atrage mai mult și care-ți prezintă un interes deosebit”⁵.

Să începem vizita galeriei românești.

Constantin Lecca este prezent prin tablouri reprezentând „boieri de viță” în costumele lor lungi, după obiceiul vremii.

Pânzele lui *Tătăărăscu* ne dau, spune I.T. Teodoru, o idee oarecum justă despre acest maestru între maeștrii uitat pe nedrept: „Dumnezeu”, „În rugăciune”, „Icar cerând lui Jupiter aripi”.

Pavel Rosenthal îl găsim reprezentat prin pânza „Tip de boier”.

Dintre portretiști și acuareliști îi găsim pe *Constantin Pascali*, *Feldian*, *Trink*, *Sava Henția*, *Sapati*, *Pop* și *Negulici*. Toți aceștia, remarcă ghidul nostru, au fost influențați de școlile italiene. Au mers la Roma, precum au mers mai toți pictorii universali ai epocii.

Începând cu Th. Aman se deschide o eră nouă în care artiștii noștri privesc pictura și sculptura printr-o altă prismă și părăsesc Roma, în favoarea Parisului, care se manifesta atunci, ca și mai târziu, destul de puternic. *Theodor Aman*, întemeietorul școlilor de Arte Frumoase în România, „ca un talent remarcabil, un artist desăvârșit, un virtuoz al penelului în sensul cel mai exact al cuvântului”⁶.

⁵ „Ilustrațiunea română”, 1913, nr. 10, p. 126.

⁶ *Ibidem*, p. 127.

Colecția Kalinderu ne oferă mai multe lucrări ale maestrului din care amintim: *Venus și Amor*, lucrare din primele începuturi, *Elegantă trecând printr-o piață cu câinele său*, *Cadâna sau Fata tânără*.

Dintre tablourile cu temă istorică găsim: *Intrarea triumfală a lui Mihai Viteazul*, *Lupta de la Călugăreni*, *Adunarea Constituantei*, fără a mai aminti de o mulțime de desene și schițe de o reală valoare.

Tot aici îl găsim pe C. Stăncescu, unul din elevii lui Th. Aman, figurând cu câteva pânze, dar care „sunt departe de a exprima talentul acestui dispărut pictor”⁷.

Andreescu „care a murit prea tânăr pentru a-și fi manifestat plinătatea puterii lui de muncă și a talentului remarcabil pe care-l avea, îl găsim cu toată sinceritatea lui de-a exprima, cu toată subtilitatea poeziei pe care o armonizează atât de exact culorile în *Femeie în repaus*, lucrare de mare merit”⁸. Mai sunt și alte pânze, ne spune I.T. Teodoru, care „sunt cu atât mai valoroase cu cât ele sunt mai rare decât pânzele lui Grigorescu”.

Tot aici îl găsim pe Jiquidi, acel minunat caricaturist care a știut cu atât artă să scoată din ascuțișul peniței tipuri, biciuind o seamă de oameni cu moravurile lor.

Amintim aici doar două din lucrările sale: „Câini la vânătoare” și „Hamal turc”. Alături de Alpar, Trenk și I. Georgescu sunt și „marinele” lui Eugen Voinescu.

O notă plăcută și valoroasă a încăperii, ne spune I.T. Teodoru, este plafonul lui Vermont.

„Poezia inspirând poetul și muzica” – în mijloc – este subiectul de care se slujește maestrul pentru a pune la contribuție întreaga eleganță a stilului său și coloristica care abundă în gamele cele mai bogate de lumină și armonie.

Cea mai interesantă sală e însă sala din mijloc rezervată exclusiv lui Nicolae Grigorescu.

Opera lui Grigorescu este așa de bine reprezentată în Galeria Kalinderu încât nu se va putea vorbi de personalitatea acestui mare maestru, fără ca mai întâi să nu fi consultat operele din diferite epoci păstrate de această galerie.

Nici Muzeul Național nu are o mai variată colecție a lui Grigorescu, care să ni-l înfățișeze așa cum a fost – de la modestul zugrav de icoane, totuși priceput, până la „marele, uriașul” Grigorescu, în plinătatea puterii lui de muncă.

Astfel găsim icoane și iconițe semnate „N. Grigorescu” în care îl recunoaștem prea puțin pe Grigorescu de mai târziu.

Din perioada sa de la Fontainebleu găsim în sală câteva pânze, care însă au mai mult valoare istorică decât valoare pur artistică.

Scrupulozitatea desenului din acea epocă ne-o dovedește prin câteva acuarele în care zugrăvește flori și fluturi cu o minuțiozitate de școlar inteligent și harnic. După reîntoarcerea sa de la studiu, Grigorescu devine foarte cunoscut prin pânzele sale ce

⁷ Ibidem.

⁸ Ibidem, p. 128.

oglesc viața la țară. Galeria Kalinderu posedă un însemnat număr de astfel de pânze, alături de cele ce redau lucruri de eleganță și rafinament orășenesc. Astfel, *interioarele* lui rămase clasice, ocupă un loc special în această sală.

Trecând mai departe trebuie să amintim de minunatul plafon, opera profesorului florentin Karolis, reprezentând „Triumful lui Hercule”.

Printre celelalte lucruri interesante să amintim, deoarece spațiul nu ne permite, de cele două busturi originale ale sculptorului *George Vasilescu*: Caracala și Lucius Verus.

În *Sala a III-a* găsim lucrări în mare parte ale artiștilor noștri în viață, care, pe lângă studiile lor în străinătate s-au manifestat și prin originalitatea atât de necesară pictorului care se respectă. Remarcăm pânza lui *Mirea*, „Doamnă cu pălărie”, lucrare care ne înfățișează talentul și erudiția acestui profesor-pictor.

„Lângă plajă” este un tablou de *Simonide*, iar *Serafim* reprezentat prin câteva pânze din care amintim doar „Femeie cu perle” (care a obținut și o mențiune onorabilă în 1900), „O mahalagioaică”, și „O fetișcană în negru”.

Tot aici găsim și „florile” lui *Luchian* care împreună cu câteva „capete de expresie” îi conferă, în sală, acestui valoros pictor un loc de cinste. Să amintim doar „Cap de femeie” și „Bătrânul”.

Bine reprezentat este *Vermont* cu pânze care îi reprezintă perfect „caracteristicile meșteșugului și mai cu seamă subtilitatea fermecătoare a coloritului armonic și impresionant”.

Jean Steriadi, unul din cei mai apreciați și mai merituoși pictori, *Verona* cu un renume bine stabilit, *Artachino* care excelează mai mult prin desen decât prin culoare, *Loghi*, *C. Petrescu*, *Strâmbu* și *Mărculescu*, sunt reprezentați prin lucrări care le exprimă personalitatea.

Ștefan Popescu are aici tablouri „care-i caracterizează minunat manierele” și în special „Secerișul”.

Nici *Aricescu* cu „genul” său nebulos, cu peisajele pierdute în aceeași ceață în care artistul își ascunde tot secretul meșteșugului său nu lipsește. La fel cum mai apare în Galeria Kalinderu și *Pătrașcu* „cu crezul său aparte, de o simplitate fermecătoare, cu doză totuși de înclinație către subiectele fantastice și în orice caz degajate de banalitatea formelor”⁹.

*

* *

Sălile românești, cum am arătat, sunt destul de bogate reprezentând diferitele noastre manifestări și curente artistice, începând cu lucrările

⁹ „Ilustrațiunea română”, 1913, nr. 11-12, p. 139.

premergătorilor subjugăți de prejudecățile școlilor străine, ne spune același domn Teodoru, și sfârșind cu „moderniștii” noștri cu mijloace diferite, dar cu un singur scop: arta adevărată.

Să ne continuăm însă vizita în Galeria Kalinderu. Descoperim oă celelalte săli sunt rezervate pictorilor străini printre care remarcăm mulți maeștrii cu renume universal. Unele din ele sunt anume rezervate școlilor naționale: franceză, italiană, olandeză etc.

Un fel de labirint de săli mai mici ascund într-o lumină discretă, alte opere de artă: acuarele, desene, schițe, crochiuri, acvaforte etc.

Printre pânzele străine găsim o „admirabilă lucrare”, „Annonciation” cumpărată de la Antonio Salvadori din Veneția și pe care Wilhelm Bode, Directorul Muzeului din Berlin o atribuie lui *Palma cel tânăr*.

„Amor și Venus” atribuit lui *Sirani* (1610-1670), ună din „cele mai frumoase pânze”, alături de ghilimele „Peisajul” lui *Zuccarelli*.

Să trecem apoi la sălile extreme superioare, așa zisa „Galerie”.

Aici găsim din *Școala flamandă*, pânze interesante: *Apus de soare* de *Jean Both*, un peisaj de *Ruisdal* precum stă alături și *David Teniers* reprezentat prin „Țărani” și „Interior”.

Din *Școala germană* întâlnim pictori cu reputație bine stabilită, alături de contemporani valoroși, dar mai puțin cunoscuți.

Albert von Keller are o singură pânză: „Femeie tânără îmbrăcată în costum antic”.

„Femeie citind” este opera lui *Fritz von Uhde*, apoi „Faun” de *Fr. von Stuk*, tratând idila mitologică a nimfelor, și „Scenă de vânătoare” datorată penelului „delicatului” *I. Gelibert*.

Dintre peisagiști se remarcă opera lui *Ehrmans*, „Peisaj de munte” și *Liebermann Ernest* prin pânza sa „Efecte de iarnă”.

Mult mai bogată se prezintă *Școala franceză*. Printre vechii maeștrii întâlnim un *Poussin*: „Moise scăpat din apele Nilului”. Câteva pânze semnate de *Filip de Chamapgne*, celebrul portretist francez și alte câteva de *Sarguillière*, „Venus” de *Fragonard* și „O sărbătoare” atribuită lui *Watteau*.

Școala peisagistă franceză este destul de bune reprezentată prin câteva pânze semnate de *Corot*, printre care „Malul râului” excelează în geniul acestui maestru. Apoi *Harpignies* - „Peisaj”, un *Daubigny*, „Sena în apus de soare” etc.

Printre compozițiile mai mari, în alt gen, și cu alt subiect, remarcăm „La *Bacchanale*” de *Emile Lévy*.

Trebuie să amintim și câteva din statuile și statuetele care se armonizează cu eleganța săliilor galerici. În sala mare a ei se află opera lui *Clesinger*, „*Lucretia*”, o interpretare din Tit Liviu. *Rodin*, sculptorul cu care se mândrește Franța, este reprezentat în Galeria Kalinderu prin câteva lucrări, din care amintim o lucrare de început a maestrului, „*O tânără dormind*” care se găsește expusă în sala franceză a galeriei. Tot

aici se mai găsesc sculpturile lui *Clodion*, „*Le laboureur*” (bronz), un „*Napoleon*” semnat de florentinul *A. Petrelli* și „*L'ouvrier*”, un bronz simbolic de *M. Bouval*.

*
* *

Am ajuns la sfârșitul vizitei noastre prin Galeria Kalinderu. Privirea a fost sumară dacă ținem seama de numărul extraordinar de mare de piese – peste 2500 – expuse în cele 30 de săli, sălițe și coridoare.

Ceea ce nici statul, spune ghidul, nici vreun alt iubitor al operelor naționale n-a putut face – de a colecționa cât mai complet picturi și sculpturi de la premergătorii noștri până la moderniștii deceniului doi al secolului trecut, Ion Kalinderu a înfăptuit cum nu se putea mai bine.

*
* *

Nu putem încheia studiul nostru fără să spunem că strada Renașterii unde a fost și încă mai există casa Kalinderu poartă numele de strada „Speranței” care duce din „Știrbei-Vodă” spre P-ța Walter Mărăcineanu.

Ce s-a întâmplat cu colecția Kalinderu?

La sfârșitul ultimului război mondial, casa fiind în apropierea Palatului Regal a fost bombardată. S-au pierdut unele obiecte de artă, dar, după 1947 cele rămase au fost trecute în patrimoniul Muzeului Național de Artă.

Acum casa Kalinderu are un început de restaurare. Ne întrebăm, va mai fi o Galerie Kalinderu?

KALINDERU GALLERY

- Abstract -

The artistic galleries are very important instruments of the culture, necessary for the prosperity of the art. At the beginning of the 20th century, Kalinderu Gallery was placed on the Renaissance Street and included in its thirty rooms, small rooms and corridors, more then 2500 pieces. At the end of the Second World War, the building witch was situated near Royal Palace was bombarded and a part of the heritage was lost, but most important lot of the objects became the property of the National Art Museum.

MĂRTURII ALE UNEI HOTĂRÂRI ISTORICE, AȘTEPTATĂ „DE O MIE DE ANI...”

Nicolae Petrescu

În istoria noastră multimilenară atât de greu încercată, lupta pentru păstrarea gliei străbune, pentru unitate, dreptate socială și națională a constituit trăsătura sa fundamentală. Veacuri de-a rândul, milenii, locuitorii spațiului dintre Carpați, Dunăre și Marea Neagră au trebuit să poarte, în condiții grele, lupte necurmuate împotriva dușmanilor invadatori atrași, după scrierile cronicarilor, de „frumusețea și rodnicia pământului nostru”, „fără searnă pe lume”, dar aflat „în calea tuturor răutăților”. Cu toate dificultățile pe care le-a avut de înfruntat, poporul român a stat vajnic la datorie, animat de nobilele sale idealuri.

Aspirația spre unire a însuflețit lupta românilor secol după secol, fiind flacăra ce le-a luminat conștiința, le-a încălzit inimile și le-a călit voința, devenindu-le sprijin în clipele de restriște ori temei pentru speranțele viitoare. Făcând o scurtă retrospectivă a epopeii naționale, Nicolae Bălcescu menționa: „Unitatea națională fu visarea iubită a voievozilor noștri cei viteji, a tuturor bărbaților noștri cei mari, care întrupară în sine individualitatea și cugetarea poporului, spre a o manifesta lumii. Pentru dânsa ei trăiră, munciră, suferiră și muriră. Pentru dânsa Mircea cel Bătrân și Ștefan cel Mare se luptară toată viața lor îndelungată și traseră asupra-le năvălirea îngrozitoare a turcilor, pentru dânsa Mihai cel Viteaz cade ucis în Câmpul Turda, pentru dânsa Șerban Cantacuzino bea otravă, pentru dânsa Horia moarte cumplită pe roată suferă...”¹.

Uriașa ridicare la luptă pentru dreptate socială și națională sub conducerea lui Horea, Cloșca și Crișan a deschis calea revendicărilor politice cu caracter social și național din *Supplex Libellus Valachorum* (1791), iar tradițiile sale i-au apropiat pe românii transilvăni de Revoluția din 1821 condusă de Tudor Vladimirescu. Câteva decenii mai târziu, din zecile de mii de piepturi ale românilor aflați la Marea Adunare de la Blaj s-a auzit dorința fermă, arzătoare, pronunțată răspicat: „Noi vrem să ne unim cu țara!”.

Această stare de spirit, trăită intens și dincolo de Carpați, manifestată cu ardoare și pe plan extern în cadrul propagandei internaționale a cauzei românești, și-a găsit întruchiparea în actul săvârșit la 24 ianuarie 1859. El a reprezentat, potrivit aprecierilor domnitorului Principatelor Unite, „triumful unui princip mântuitoriu ce viază cu tărie în inimile românilor, principiul frăției românești. El ne-a scăpat de pierzare în trecut, el ne reînvie în timpul de față, el ne va duce la bine și la mărire în viitor”².

¹ Nicolae Bălcescu, *Scrieri alese*, București, 1973, p. 110.

² *Mesagii și proclamații ale lui Cuza Vodă*, Vălenii de Munte, 1910, p. 16.

Izbânda a fost mare, dar nu deplină, deoarece multe teritorii românești rămăneau sub ocupație străină în afara fruntariilor tânărului stat ce-și cucerea independența prin jertfele de sânge din 1877, în câmpiile din sudul Dunării. Desăvârșirea unității de stat, deziderat de veacuri al poporului român, rămâne în continuare aspirația supremă profilată simbolic ca „o stâncă de granit”, „unirea românilor” constituind visul „de fier”³ al poetului nostru național, ca și al întregii suflări din vatra vechii Dacii.

În Transilvania ultimului sfert de veac XIX, lupta pentru unire a cunoscut noi forme prin mișcarea iredentistă care, întemeiată pe principiul naționalităților, urmarea eliberarea pământurilor aflate sub stăpânirea austro-ungară, ea fiind continuată și peste Carpați de mișcarea memorandistă, prin activitatea „Ligii pentru unitatea culturală a tuturor românilor”, iar din 1914, de „Liga pentru unitate politică a tuturor românilor”.

Odată cu declanșarea primului război mondial România, care încercase preîntâmpinarea lui, nu s-a putut menține neutră mult timp, aflându-se în centrul presiunilor exercitate de cele două tabere ale marilor puteri. Conjunctura era prielnică și nu trebuia pierdută, după cum scria Nicolae Iorga în „Neamul Românesc” din 21 august 1916: „A sosit ceasul în care cerem și noi lumii, cinstit, cu arma în mână, cu jertfa a tot ce avem, ceea ce alte neamuri mai fericite au de atâta vreme, unele fără a fi vărsat o picătură de sânge pentru aceasta: dreptul de a trăi pentru noi! Dreptul de a nu da nimănui rodul ostentivității noastre... iar toți cei care au rămas în vechea țară îngustă nu pot avea decât un singur rost: Munca, și o singură lozincă: Unirea”.

În timpul desfășurării războiului, lupta românilor din Transilvania pentru unire nu a putut fi continuată cu aceeași intensitate, din cauza măsurilor luate de autoritățile maghiare. Foarte mulți dintre români au fost trimiși pe front, iar conducătorii lor au fost nevoiți să adopte o atitudine de expectativă sau să plece în străinătate. O parte din ei au rămas totuși în Transilvania, pe pozițiile apărării cu intransigență a intereselor naționale în presă ori în parlament. Cei nevoiți să emigreze în diferite părți ale lumii au constituit organisme proprii: „Comitetul național al românilor din Transilvania și Bucovina”⁴ la Paris, „Comitetul de acțiune al românilor din Transilvania, Banat și Bucovina” în Italia⁵. Aceste organisme propagau cu asiduitate cauza românească ori o susțineau în cadrul congreselor naționalităților asuprite din monarhia austro-ungară, desfășurate în primăvara și toamna anului 1918 la Roma și New York.

Spre sfârșitul războiului, când prăbușirea Puterilor Centrale devenise evidentă, forțele politice ale românilor din Transilvania au ieșit din expectativă și au

³ Mircea Dumitriu, *Mihai Eminescu*, în: *Făuritori ai Independenței și Unității Naționale*, editată de Muzeul Național de Istorie, București, 1978, p. 189.

⁴ 1918, *Unirea Transilvaniei cu România*, ediția a III-a, București, 1978, p. 574.

⁵ Șerban Constantinescu, *România în Războiul pentru întregirea neamului (1916-1918). Marea Unire – Repere cronologice și comentarii*, Muzeul Național de Istorie a României, București, 1998, p. 46.

trecut la regroupare în vederea intensificării luptei pentru afirmarea drepturilor naționale. Mulți dintre patrioții români din Transilvania parcă dădeau curs îndemnului lui Emil Isac din poemul dedicat orașului său drag: „Fraților, veniți, căci v-am chemat să veniți acasă./ Doar este al nostru, căci a fost al nostru Clujul./ Glasul nostru trezește sufletul lui Iancu/ Și se cutremură pădurile din munții lui Gelu”⁶.

La 12 octombrie 1918, Comitetul Executiv al Partidului Național Român, reunit la Oradea, devenea, potrivit rezoluției elaborate, organul provizoriu de conducere a Transilvaniei și reclama pentru națiunea română dreptul de autodeterminare „ca liberă de orice înrăurire străină, să hotărască singură așezarea ei printre națiunile libere”⁷.

Ca urmare a prevederilor de reorganizare a Austro-Ungariei într-o federație de state independente – când Transilvania încă se afla în componența Ungariei –, împăratul Carol I de Habsburg adresează, la 16 octombrie, manifestul *Către popoarele mele credincioase*, care a stârnit un val de proteste din partea populației române. Protestele au culminat cu citirea rezoluției Comitetului Executiv al Partidului Național Român în Parlamentul de la Budapesta, la 18 octombrie 1918⁸.

Declanșarea revoluției burghezo-democratice devenind iminentă, s-a considerat necesară unirea forțelor politice într-o singură mare acțiune dirijată de un consiliu național „care să preia conducerea teritoriilor locuite de români.” Drept urmare, la 30 octombrie s-a constituit la Budapesta Consiliul Național Român Central. După o a doua ședință, ținută tot la Budapesta, Consiliul Național Român Central și-a fixat reședința în Arad, în casa familiei Dr. Ștefan Cicio Pop, de unde au pornit toate acțiunile hotărâtoare în pregătirea marelui eveniment din 1 Decembrie 1918 de la Alba Iulia⁹.

Pe fondul dezorganizării autorității imperiale prin izbucnirea revoluției, Iuliu Maniu a organizat, împreună cu ofițerii români, „Sfatul soldaților români din Viena”. Clădirea fostului minister de război a fost repartizată reprezentanților diferitelor naționalități, iar două regimente românești au fost trimise la Praga, în sprijinul revoluției cehe. Toate unitățile românești venite la Viena de pe frontul italian erau îndrumate spre Transilvania¹⁰. Din 31 octombrie, la Timișoara se crease primul Consiliu Militar Român.

În vederea contracarării actelor de dezordine și violență din partea autorităților maghiare intrate în derută, Consiliul Național Român Central a hotărât crearea organizațiilor proprii pentru menținerea ordinii. Prin ediția specială a ziarului „Unirea”

⁶ Mircea Dumitriu, *Emil Isac*, în: *op. cit.*, p. 304.

⁷ Muzeul Național de Istorie a României, nr. inv. 68256.

⁸ Ioan Scurtu, *Alba Iulia, 1 Decembrie 1918*, București, 1988, pp. 104-106.

⁹ Extras din ediția specială a ziarului „Adevărul”, organ al secțiunii române a PSD, Budapesta, 21.X./3.XI.1918, p. 1, în: *Muzeul Național de Istorie, Crestomație III – Epoca Modernă*, București, 1981, p. 220; vezi și Ioan Scurtu, *op. cit.*, pp. 107-111.

¹⁰ Constantin Kirîțescu, *Istoria Războiului pentru întregirea României, 1916-1918*, ediția a II-a, vol. III, f.a., pp. 366-367.

din 4 noiembrie a fost adresată populației chemarea pentru constituirea consiliilor locale și a gărzilor naționale. Pe această linie, Consiliul Național Român Central a hotărât înființarea de gărzi naționale în teritoriile românești¹¹.

Spre a elucida o situație echivocă și a contracara manevrele guvernului maghiar de a se erija în continuare în autoritate supremă pe tot teritoriul Transilvaniei, Consiliul Național Român Central a hotărât la 9 noiembrie trimiterea unei note diplomatice cabinetului de la Budapesta, pentru a i se recunoaște exercitarea „puterii depline de guvernare asupra teritoriilor locuite de români în Ardeal și Țara Ungurească”¹².

După eșuarea tratativelor cu reprezentanții guvernului maghiar, care persistau în menținerea „Ungariei milenare”, Consiliul Național Român Central s-a pronunțat pentru desprinderea definitivă de statul ungar¹³. În urma contactelor stabilite la Iași cu reprezentanții cercurilor politice ale României s-a ajuns la necesitatea convocării unei adunări „în timpul cel mai scurt posibil”, de preferință la Alba Iulia, adunare „la care să participe mulțime cât mai mare și reprezentanții consiliilor locale de pretutindeni”, în vederea proclamării unirii pe temeiurile drepturilor și libertăților democratice”.

Hotărârea Consiliului Național Român Central a fost adusă la cunoștință opiniei publice internaționale prin manifestul *Către popoarele lumii*, publicat în 20 noiembrie, în care se denunța atitudinea guvernului maghiar de a contesta revendicările sacre ale națiunii române pe pământul său strămoșesc. Documentul preconiza unirea neîntârziată a Transilvaniei cu România și dădea asigurări opiniei publice mondiale privind accesul neîngrădit al celorlalte naționalități la drepturile și libertățile democratice: „Națiunea română din Ungaria și Transilvania nu dorește să stăpânească asupra altor neamuri. Lipsită cu desăvârșire de orice clasă istorică stăpânitoare, națiunea română prin ființa sa însăși este întruparea democrației celei mai desăvârșite. Pe teritoriul său strămoșesc națiunea română este gata a asigura fiecărui popor deplină libertate națională și organizarea sa în stat liber și independent o va întocmi pe temeiurile democrației, care va asigura tuturor indivizilor aflați pe teritoriul său egalitatea condițiilor de viață, unicul mijloc al desăvârșirii omenești”¹⁴.

Decizia fiind luată, la 15 noiembrie Consiliul Național Român Central a publicat regulamentul pentru alegerea deputaților în Marea Adunare Națională ce urma să aibă loc în 12 zile, prin desemnarea a câte cinci reprezentanți pe circumscripție.

Numeroasele documente intitulate *Hotărârea noastră* păstrează adeziunea cetățenilor din diferite localități la ideea unirii Transilvaniei cu România și decizia de a trimite reprezentanți la Marea Adunare Națională. Voința de veacuri,

¹¹ *Manifest către națiunea română*, 6 noiembrie 1918, în: Ioan Scurtu, *op. cit.*, pp. 112-113.

¹² *Ibidem*, pp. 115-116.

¹³ *Ibidem*, pp. 119-120.

¹⁴ Ziarul „Unirea”, Blaj, 10/ 23 XI. 1918.

nestrămutată, în împlinirea marelui deziderat reiese din partea finală a acestor documente: „În această hotărâre a noastră aşternem tot ce au dorit strămoşii noştri, tot ce ne încălzeşte pe noi, cei de faţă, şi tot ceea ce va înălţa pururi pe fiii şi pe nepoţii noştri”.

Prin hotărârea din 20 noiembrie privind convocarea Adunării Naţionale s-a stabilit data de 1 decembrie şi locul desfăşurării: Alba Iulia, considerată o „Mecca a neamului românesc”. Aici erau aşteptaţi, „afară de cei care vor reprezenta (...) toate păturile sociale ale naţiunii noastre, însuşi poporul românesc în număr vrednic de cauza mare şi sfântă.” Apelurile şi manifestele consiliilor naţionale din diferite zone sau localităţi mobilizau românii la marea lor adunare. În fiecare din ele erau chemări pline de patriotism şi patetism în genul apelurilor Consiliului Naţional Român din Blaj: „Veniţi cu miile, cu zecile de mii. Lăsaţi pe o zi grijile voastre acasă, căci în această zi vom pune temelie unui viitor mai bun şi fericit pentru întregul neam românesc... În haine de sărbătoare, sub falfăirile faldurilor noastre naţionale, cete de cete, să intraţi în bătrâna cetate, atât de bogată în momente de glorie şi suferinţe ale trecutului nostru. E ziua când se va hotărî asupra sorţii noastre pentru o veşnicie. Veniţi şi juraţi că nedespărţiţi vom fi şi uniţi să rămânem de aici înainte cu fraţii noştri de pe tot cuprinsul pământului românesc”¹⁵.

În acele zile premergătoare Marii Adunări Naţionale, întreaga suflare românească de dincolo de Carpaţi, din marile oraşe până în cătunele pierdute între cetinile munţilor, a fost cuprinsă de o vie emoţie, de o stare de spirit de cea mai înaltă simţire patriotică. Pe bună dreptate remarca Lucian Blaga: „Pentru marea, istorica adunare de la Alba Iulia, unde s-a hotărât alipirea Transilvaniei la patria-mamă, n-a fost nevoie de o deosebită pregătire a opiniei publice. Pregătirea se făcuse vreme de sute de ani”¹⁶.

Femeile alcătuiră, prin munca lor fără preget, strai de sărbătoare şi drapele tricolore – cel al comunei Lupşa a fost lucrat într-o singură noapte, spre exemplu. Şi delegaţiile au poruit la drum. De data aceasta, urmaşii iobagilor ce sângeraseră de-a lungul secolelor pe drumul Bălgradului cerând zadarnic dreptate domnilor făceau o altfel de călătorie, animaţi de speranţa împlinirii grabnice a marelui vis din totdeauna: unirea cea mare a tuturor fraţilor. În cale nu au putut să le stea nici intemperiiile şi nici potrivnicia duşmanilor.

Înghesuşi în trenuri ce nu mai pridideau să intre în Alba Iulia (biletul colectiv de tren al delegaţilor din Lugoj se mai păstrează şi astăzi), călătorind în căruţe sau deplasându-se pe jos, cetele sub faldurile tricolorului şi în refrenele cântecelor patriotice alcătuiau, fiecare, câte un alai sărbătoresc. Veneau la Alba Iulia, în cetatea în care, la 1 noiembrie 1599, intrase Mihai Viteazul. Atunci se întruchipase pentru prima dată marele vis, din nefericire atât de curând destrămat, dar rămas moştenire generaţiilor următoare.

¹⁵ Ioan Scurtu, *op. cit.*, p. 130.

¹⁶ Lucian Blaga, *Hronicul şi cântecul vârstelor*, Bucureşti, 1965.

Alaiurile entuziaste ce asaltau bătrâna cetate aduceau cu sine năzuința fierbinte de a pune „temelie viitorului fericit, în liniște, fără tulburări, cu demnitatea unui popor conștient de sine!”.

La 30 noiembrie conducătorii Partidului Național Român și ai Partidului Social-Democrat, reuniți într-o consfătuire, au supus dezbaterilor proiectul de rezoluție privind unirea cu România și organizarea Transilvaniei pe baze democratice. După cum reiese din *Procesul verbal al Marii Adunări Naționale a Poporului Român din Transilvania, Banat și Părțile Ungurene, ținută în 1 decembrie 1918 la Alba Iulia*, în sala cercului militar din cetate, delegații convocați prin manifestul din 7 / 20 noiembrie 1918 al Marelui Sfăt Național Român s-au întrunit în număr complet pentru „decurgerea adunării”. Participau 1228 de delegați oficiali care reprezentau aspirațiile tuturor categoriilor sociale și profesionale din cele 130 de cercuri electorale.

Adunarea a fost deschisă de către dr. Ștefan Cicio Pop, președinte al Consiliului Național Român Central. Președinte al Marii Adunări Naționale a fost ales George Pop de Băsești, fost luptător memorandist, conducător încercat al Partidului Național Român din 1902, care în alocuțiunea sa a dat glas voinței unanime: „Vrem să zdrobim lanțurile robiei noastre sufletești, prin realizarea marelui vis al lui Mihai Viteazul: Unirea tuturor celor de o limbă și de o lege într-un singur și nedespărțit stat românesc”.

După ce Vasile Goldiș a invocat dreptul poporului român ca „legitimul proprietar al pământului ce fusese o dată Dacia Romană”, și pe acela al „națiunii române de a fi liberă” și pe care „il recunoaște lumea întreagă”, a citit „Rezoluțiunea Adunării Naționale de la Alba Iulia din 18 noiembrie/ 1 decembrie 1918”. Primul punct al istoricei hotărâri menționa solemn: „Adunarea Națională a tuturor românilor din Transilvania, Banat și Țara Ungurească, adunați prin reprezentanții lor îndreptățiți la Alba Iulia în ziua de 18 noiembrie 1918, decretează unirea acestor români și a tuturor teritoriilor locuite de dânsii cu România”. Celelalte prevederi ale documentului alcătuiau programul burghezo-democratic al înfăptuirii unirii. După cum reiese din stenograma ședinței Adunării Naționale, momentul a fost emoționant. Întrebarea adresată de președintele George Pop de Băsești Adunării Naționale, dacă „primește proiectul de Rezoluțiune”, a fost urmată de „aprobări entuziaste și însuflețite aclamații îndelungate.” Odată cu votarea în unanimitate a „Hotărârii”, în continuare președintele a citit proclamația:

„Adunarea Națională a poporului român din Transilvania, Banat și Părțile Ungariei a primit Rezoluțiunea prezentată de Vasile Goldiș în întregimea ei și astfel: unirea acestor provincii românești cu celelalte provincii surori lipite ei, este pentru toate veacurile pecetluită. (Urmează clipe de delir, îmbrățișări între frați, sărutări, urale și nesfârșite aplauze)”.

Aceeași stare de spirit a freneziei și vitalității exuberante a cuprins și mulțimea celor peste 100.000 de oameni atunci când delegații de la cele opt tribune amenajate pe „Câmpul lui Horea” au prezentat semnificația înălțătoare a momentului ce-l trăiau.

În ziua următoare Consiliul Național Român Central și-a depus mandatul, asumat democratic, în competența Adunării Naționale care, pentru conducerea și reprezentarea intereselor poporului, a înființat Marele Sfat Național Român. În scurtă, dar eficientă activitate, Consiliul Național Român Central a fost guvernul revoluționar al Transilvaniei, îndeplinindu-și misiunea cu succes.

În alcătuirea Marelui Sfat Național Român intrau 200 de delegați aleși din rândul reprezentanților cu mandat. Completarea până la 250 de locuri, reprezentând configurația deplină a noului organism, urma a se face prin cooptare. Președinte a fost proclamat George Pop de Băsești. Din Marele Sfat Național Român a emanat Consiliul Dirigent, cu rolul de guvern provizoriu al Transilvaniei. Începând din 4 decembrie 1918 sediul său a fost stabilit la Sibiu, unde și-a desfășurat activitatea până la 4 aprilie 1920 când, ca urmare a eforturilor privind consolidarea și desăvârșirea unificării administrative, prerogativele sale au fost preluate de guvernul de la București.

În patrimoniul Muzeului Național de Istorie a României, în cadrul inestimabilelor valori care prezintă în mărturii originale, eu o mare putere emoțională, tradițiile glorioase ale luptei poporului român pentru unitate, apărarea integrității teritoriale și a suveranității statale, se află numeroase obiecte și documente evocatoare ale Marii Unii de la 1 Decembrie 1918. Îngălbenite de timp, purtând patina vremii ori având unele neîmpliniri de ordin tehnic sau din cauza emoției ce a făcut mâna să tremure sau ochiul să lăcrimeze, toate ne aduc în minte copleșitoarea stare sufletească a celor ce au pregătit sau au participat la înfăptuirea visului de veacuri al poporului român. Pe filele mandatelor peste care s-au așternut implacabil semnele timpului, fie că se numeau procese verbale, credenționale, împuterniciri sau „hotărârea noastră”, se văd diferitele semnături, de la cele ale țăranilor vârstnici deprinși de o viață să mănuiască doar coarnele plugului, la ale tineretului studios, toate exprimând manifestările entuziaste ale populației românești care, pe baza principiilor democratice, și-au ales reprezentanți în consiliile naționale locale, au desemnat delegații care să reprezinte, în Marea Adunare Națională de la Alba Iulia, voința fermă de unire într-un singur stat național. Fotografii de epocă au fixat pe memoria peliculei pregătirile delegațiilor pentru drumul ce urmau să-l facă la verhea chemare „Acum ori niciodată”, sau marea afluență a mulțimii adunate în jurul cetății. Tot de atunci se mai păstrează câteva steaguri tricolore și altul cu imaginea simbol a acvilei romane și înscrisul: „LEGIUNEA ROMANĂ MDCCCXVIII/ VISUL DE VEACURI SE ÎNDEPLINEȘTE”.

Multe documente înfățișează activitatea desfășurată în spirit democratic pentru pregătirea marelui act istoric. Trei dintre acestea prezintă o importanță deosebită: „Declarația de Independență” din 12 octombrie 1918, „Rezoluția Adunării

Naționale de la Alba-Iulia” din 18 noiembrie/ 1 decembrie 1918 și „Proclamarea Unirii Tuturor Românilor”¹⁷.

Primul document a fost considerat multă vreme creația lui Vasile Goldiș, socotit „omul condeiului, stilizatorul impecabil de comunicate, cugetătorul politic de mare talent”¹⁸. Toate aceste calități rămân incontestabile pentru marele patriot și cărturar care a fost Vasile Goldiș, însă paternitatea documentului i-a fost contestată chiar de acela care i-a dat rostirea în memorabila ședință a Parlamentului de la Budapesta. În *Schița autobiografică* din ale sale *Memorii*, Dr. Alexandru Vaida Voevod arată că dactilografiasse textul Declarației în locuința sa de la Olpret, iar după ce l-a citit pe 12 octombrie în prezența colegilor săi din P.N.R., adunați la hotelul Park din Oradea, a fost reținut de Vasile Goldiș spre a fi tradus în limba maghiară. Traducerea a urmat textul inițial, singura modificare fiind făcută cu acordul lui Alexandru Vaida Voevod, prin înlocuirea termenului de „națiune daco-romană” cu „națiunea română”. Deși lui Alexandru Vaida Voevod i se atrăsese atenția că riscă să se expună, împreună cu familia sa, unor represalii din partea autorităților maghiare dacă va citi declarația în Parlamentul de la Budapesta, acesta nu s-a lăsat intimidat. Pe 18 octombrie 1918 a dat glas declarației, arătând că în acele „clipe istorice fiecare român simte la fel ca mine și inima fiecărui român e pătrunsă de aceleași sentimente, dorințe și speranțe cărora eu le-am dat expresie”¹⁹.

Datorită importanței sale covârșitoare ca act ce a premers hotărârea istorică de la 1 Decembrie 1918, Declarația de Independență a fost, la inițiativa Consiliului Dirigent al Transilvaniei, transcrisă cu tuș negru pe pergament tare, purtând semnătura „pentru conformitate” a dr. Laurențiu Oanea, unul dintre notarii Adunării Naționale de la Alba Iulia.

„Rezoluțiunea Adunării Naționale de la Alba-Iulia din 18 noiembrie/ 1 decembrie 1918” reprezintă un pergament al cărui text este la fel de important prin prevederile sale pe cât este de cunoscut. Actul conține semnătura lui Ștefan Cicio Pop în calitate de vicepreședinte al Adunării Naționale și pe aceea a imi Laurențiu Oanea, notar. Sürprinzător, lipsește semnătura lui George Pop de Băsești, președintele Marii Adunări Naționale de la Alba Iulia.

Explicația a fost dată de inginerul Enea Grapini, veteran al mișcării și fost membru al Consiliului Național Român Central, cu ocazia unei vizite la Muzeul Național de Istorie a României în 29 martie 1975. Născut la 1835, George Pop de Băsești avea 83 de ani când a venit la Alba Iulia. Venerabila vârstă și sănătatea precară a vechiului luptător naționalist dădea semne îngrijorătoare. Din această

¹⁷ Documentele se află în patrimoniul Muzeului Național de Istorie a României, cu nr. inv. 68255, 68256, 68257; a se vedea și Cornelia Apostol, Emil Dumitrescu, *Valoroase documente din patrimoniul național evocatoare ale Marii Uniri de la 1 Decembrie 1918*, în: „Muzeul Național”, vol. VIII, București, 1995, pp. 97-101.

¹⁸ I. Clopoțel, *Revoluția din 1918 și Unirea Ardealului cu România*, Cluj, 1926, p. 38. Vasile Goldiș a fost considerat autorul textului Declarației de Independență și de către Silviu Dragomir, conform declarațiilor sale, publicate de Ioan Scurtu în: *op. cit.*, p. 103.

¹⁹ Alexandru Vaida Voevod, *Memorii*, vol I, Cluj-Napoca, 1994, p. 128.

cauză, în 2 decembrie 1918, cu suferința agravată, a plecat la fiica lui din Deva, doamna Elena Hosu-Longhin, însoțit de dr. Kiș-Odeșteanu, avocat rezervist în armata austro-ungară și de încă un tovarăș de drum, tot din Sălaj. Din Deva aceștia l-au condus acasă, la Băsești, unde a decedat la începutul primăverii.

În asemenea condiții, bătrânul președinte nu mai putea zăbovi câteva zile nici la Alba Iulia și nici la Sibiu. Trebuia însă realizat urgent documentul Unirii, ca piesă aparte, extrasă din proeesul verbal al ședinței, care să vestească voința de eliberare și unire decretată la 1 Decembrie 1918 la Alba Iulia de poporul nostru și să facă dovada pretutindeni și peste veacuri, în fața oricărui for internațional. Și încă, nu scris cu cerneală pe hârtie obișnuită, ci pe pergament scris cu tuș negru, ca să dăinuiască peste secole. O atare operație nu se putea face la Alba Iulia, ci numai la Sibiu, și necesita câteva zile bune de lucru. Rezultatul a fost textul *Rezoluție de Unire*, transcris corect cu tuș negru pe pergament de piele, mai dur și mai bătos, în ediție mai simplă, autentificat prin semnăturile dr. Ștefan Cicio Pop în calitate de vicepreședinte și dr. Laurențiu Oanea în calitate de notar (secretar) al Adunării Naționale.

După acest concept original s-au mai făcut două exemplare, tot originale. Execuția acestora a fost superioară din punct de vedere artistic: pe pergament de piele moale, maleabil, cu inițialele în tuș roșu, iar textul în tuș negru, cu litere de tip „redis”, parafate de asenuea prin semnăturile dr. Ștefan Cicio Pop în calitate de vicepreședinte și dr. Laurențiu Oanea în calitate de notar (secretar) al Adunării Naționale.

Un exemplar al „Documentului unirii” a fost prezentat de către delegația Ardealului regelui Ferdinand, în București, și a rămas în păstrare în palatul vechi din Calea Victoriei, unde a fost distrus în urma incendiului din anii următori.

Al doilea exemplar, tot în ediție de lux, a fost predat și încredințat guvernului României, oare ulterior l-a depus la Conferința de Pace de la Paris, în ianuarie 1919. Delegația României a luat cu ea diferite documente spre a reprezenta interesele țării cât mai bine, dar prin felul în care s-au desfășurat lucrările înaltului for internațional speranțele ei au fost deșarte. Nu întâmplător tot Alexandru Vaida Voevod își amintea de un cadou oferit regelui Ferdinand, un exemplar de lux al volumului cu Tratatul de la Versailles care avea pe o copertă de argint pe Nike, celebra statuie scoasă fără cap la Samotrake, folosită „ca un simbol al păcii, care s-a încheiat fără cap”²⁰.

Exemplarul existent, păstrat în Muzeul Național de Istorie a României, este conceput ca original de prezentare în ediție simplă a documentului, după care s-au făcut apoi celelalte două exemplare menționate, în ediție de lux.

Dacă cele două exemplare în ediție de lux au fost aduse la București în 14 decembrie 1918 de o delegație a Marelui Sfat Național Român, conceptul original a fost păstrat cu grijă de dr. Laurențiu Oanea. După ani, acesta l-a încredințat lui Alexandru Cicio Pop, fiul binecunoscutului luptător pentru unire, împreună cu *Declarația de Independență* făcută de Alexandru Vaida în Parlamentul de la Budapesta

²⁰ Alexandru Vaida Voevod, *op. cit.*, vol. II, p. 98.

în 1918 și cu *Extrasul din stenograma Adunării de la 1 Decembrie 1918, privitor la Hotărârea Adunării în legătură cu Unirea Transilvaniei cu România*.

În urma gestului de înaltă conștiință patriotică al lui Alexandru Cicio Pop, valoroasele documente au intrat în patrimoniul Muzeului Național de Istorie a României, prin actul de donație 190/ 1974. De atunci ele sunt admirate cu emoție de numeroase grupuri de vizitatori. Privindu-le alături de fotografia delegației Marelui Sfat Național Român, care în 14 decembrie 1918 aducea la București actul Unirii, ne revine în memorie alocuțiunea primului ministru al României întregite, rostită cu acel prilej:

„De o mie de ani vă așteptăm și ați venit să nu ne mai despărțim. Sunt clipe în viața unui neam de fericire atât de mare că răscumpără veacuri întregi de dureri. Bucuria noastră nu e bucuria unei singure generații, ea e sfântă cutremurare de fericire a întregului popor românesc, care de sute și sute de ani a stat sub urgia sorții celei mai cumplite, fără a pierde credința lui nestrămutată în această zi care ne unește și care trebuia să vie, care nu se putea să nu vie”²¹.

BIBLIOGRAFIE SELECTIVĂ

Documente și memorii

1. Blaga, Lucian, *Hronicul și cântecul vârstelor*, Editura Tineretului, București, 1965
2. Clopoțel, Ion, *Revoluția din 1918 și Unirea Ardealului cu România*, Cluj, 1926
3. Iorga, Nicolae, *Voința obștii românești*, Editura Militară, București, 1983
4. Vaida-Voevod, Alexandru, *Memorii*, vol. I-III, Editura Dacia, Cluj-Napoca, 1995
5. ***, *1918 la români*, Editura Științifică și Enciclopedică, București, 1983
6. ***, *Muzeul Național de Istorie, Crestomație III – Epoca Modernă*, București, 1982

Lucrări generale și speciale

1. Apostol, Cornelia; Dumitrescu, Emil, *Valoroase documente din patrimoniul național, evocatoare ale Marii Uniri de la 1 Decembrie 1918*, în: „Muzeul Național” vol. VIII, București, 1995
2. Bălcescu, Nicolae, *Românii supt Mihai Viteazul*, Editura Minerva, București, 1977

²¹ Ioan Scurtu, *Ion I.C. Brătianu. Activitatea politică*, 1992, p. 49.

3. Constantinescu, Șerban, *România în războiul pentru întregirea neamului (1916-1918). Marea Unire – Repere cronologice și comentarii*, București, 1998
4. Kirițescu, Constantin, *Istoria războiului pentru întregirea României, 1916-1919*, vol III, Editura Casa Școalelor, București, f.a.
5. Netea, Vasile, *Spre unitatea statală a poporului român*, Editura Științifică și Enciclopedică, București, 1979
6. ***, *Pagini de glorie. Făuritori ai unității și independenței naționale*, Muzeul Național de Istorie, București, 1983
7. Pascu, Ștefan, *Făurirea statului național unitar român*, vol. I-II, Editura Academiei R.S.R., București, 1983
8. Scurtu, Ioan, *Alba Iulia, 1 Decembrie 1918*, Editura Sport-Turism, București, 1988

MEMENTOS OF A HISTORIC RESOLUTION EXPECTED „FOR A THOUSAND YEARS...”

- Abstract -

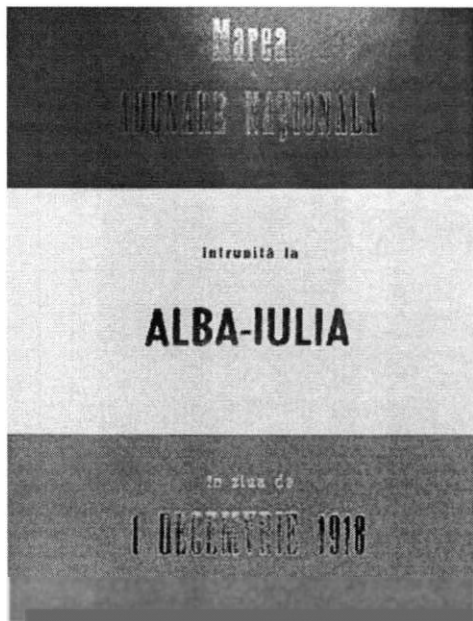
After a brief survey of the Romanian people's century-old struggle for national unity, the article focuses on the efforts towards the achievement of the historic Union Act of 1 December 1918. In doing so, the author has referred to documents which belong in the patrimony of the National History Museum of Romania: the *Declaration of Independence*, the *Resolution of the National Assembly of Alba Iulia*, the *Proclamation of the Unification of All Romanians*.

The political engagement for the right to independence and national unity of the Romanian population of Transylvania is emotionally evoked, as are the preparations of masses of residents across the country to join the Grand National Assembly in Alba Iulia.

Consiliul Comunal și Garda Națională din comuna Agârbiciu, Muzeul Național de Istorie a României (MNIR), F4691.

The Local Council and the National Guard from the village of Agârbiciu, the National History Museum of Romania, F4691.

Volumul cu „credenționale”, MNIR, F 14803.
A collection of allegiance statements, NHMR, F 14803.

Drapelul Legiunii Române, 1918, MNIR, F 12120.

The colours of the Romanian Legion, NHMR, F 12120.

CONVOCARE

In several earlier discussions

a nașterii române din Ungaria și Transilvania la Alba-Iulia, cetate istorică a neamului nostru, pe ziua de Duminică la 18 Noiembrie v. (1 Decembrie n. s.) a c. la orele 10 a m.

Sunteti convinsi, ca una din cele mai bune reprezentari in chipul unui mare scriitor, publicist, social, activist, om de cultura, in aceasta istorica adunare, unde se va hotari soarta neamului nostru, poate fi doar eu, ca prezenta jessy popular romaneasca, in numele vechinilor din cauza marii si slava. Se vor lua hotarari, ca noi crestinii sa ne despartim si sa ne despartim in consacrarea celor ce ne vor hotari.

Întrucât Constituția Națională a făcut toate pregătirile de după pentru regele aderării, iar Împăratul Wilhelm de
Germania a spus că el nu are nimic de spus în acest sens.

Inainte de incalzirea administrării se va face rugămintea în cele două birouri din Albia Râului, care pot fi ocupate încă
rîndurile la care vor fi necesare.

Înalte informații de nivel secret se dau din partea biroului Consiliului Central Superior Român din Arad

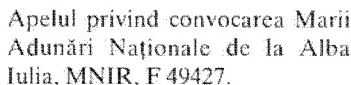
Pe lângă scopul economic, în creșterea sa, cetățenii s-au apucat de creșterea numărului de

© 2008 Pearson Education, Inc.

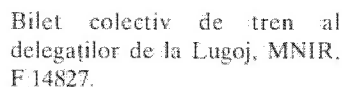
MURILE SEAT AL NAȚIUNII ROMÂNE DIN HUNGARIA ȘI TRANSILVANIA

Dr. Gheorghe Crisan

Dr. Stefan C. Pop

Appeal for the Grand National Assembly at Alba Iulia, NHMR, F 49427.

A collective train ticket of the delegates from Lugoj, NHMR, F 14827.

*Sfintirea drapelului și depunerea jurejurământului
 în jur drapelului național românesc și susținerea în toate Căsu-
 țilele naționale române. Nu voi da decât în serviciul național românesc, pe care nu-l voi părăsi! Ca
 aici un can și sub mică împrejmuire, Apoi și-mi ajută Dumnezeu!!!
 Președinți politici: **Titu Maicu** **Ștefan Bănuț** **Viena, 4/17 Nov 1918** **Societate Științifică**
 Președinți militari: **Ștefan Bănuț** **Ștefan Bănuț** **Ștefan Bănuț** **Ștefan Bănuț***

Sfintirea drapelului C.N.R.C. la Viena, 4/17.XI.1918, MNIR, F 4705.

Sanctification of the colours of the Romanian Central National Council in Vienna, 4/17 Nov. 1918, NHMR, F 4705.

Delegația localității Gălțu în drum spre Alba Iulia. MNIR, F 12125.

The delegation from Gălțu on their way to Alba Iulia, NHMR, F 12125.

Delegația comunei Găltiu la Marea Adunare de la Alba Iulia.

The delegation from the village of Găltiu at the Grand National Assembly in Alba Iulia.

Rezoluția Adunării Naționale de la Alba Iulia, 1 Decembrie 1918, MNIR, nr. inv. 68255.

Resolution of the Grand National Assembly of Alba Iulia, 1 December 1918, NHMR, No. 68255.

George Pop de Băsești, Președinte al Adunării Naționale de la Alba Iulia, MNIR, F 45227.

George Pop de Băsești, Chairman of the Grand National Assembly of Alba Iulia, NHMR, F 45227.

Enea Grapini, membru al Consiliului Național Român Central, MNIR, F 15925.

Enea Grapini, member of the Romanian Central National Council, NHMR, F 15925.

Vasile Goldiș, Miron Cristea, Iuliu Hossu, Alexandru Vaida Voevod în delegația care a adus actul Unirii la București, MNIR, F 52222.

Vasile Goldiș, Miron Cristea, Iuliu Hossu, Alexandru Vaida Voevod, with the delegation who brought the Act of the Unification to Bucharest, NHMR, F 52222.

Primirea la București a delegației transilvănene care a înmănat actul U

Primirea la București a delegației cu actul Marii Uniri.

Bucharest: reception of the delegation who brought the Great Unification Act.

MEDALII, PLACHETE, ORDINE, DECORAȚII, MONEDE ȘI BANCNOTE CU PORTRATELE REGELUI FERDINAND I ȘI REGINEI MARIA

Ernest Oberländer-Târnoveanu
Katiușa Pârvan

Din motive necunoscute, desemnarea lui Ferdinand de Hohenzollern-Sigmaringen, fiul cel mai mare al principelui Leopold, fratele lui Carol I, ca principe-moștenitor al tronului României încă din 1880, nu a fost comemorată de o emisiune medalistică specială. Primul portret medalistic al principelui-moștenitor datează abia din 1891, fiind întâlnit pe o medalie "populară". Efigia principelui-moștenitor apare alături de cele ale lui Carol I și Elisabetei. Execuția artistică și tehnică a portretului, executat de C. Schwartz, este însă una extrem de modestă¹.

¹ Vezi E. Oberländer-Târnoveanu și Katiușa Pârvan, *Carol I în medalistică*, în "Muzeul Național", vol. XIII, București, 2001, pp. 137-181 pentru bibliografia medaliilor cu efigii regale (în special notele 1-6), precum și *idem*, *Regina Elisabeta în medalistică*, în "Muzeul Național", vol. XIV, București, 2002, pp. 183-198. Evidențiem câteva lucrări în care se regăsesc multe piese medalistice dedicate Regelui Ferdinand și Reginei Maria: *Catalogul medaliilor moldo-române cunoscute dela anul 1600 până la 1906*, în BSNR, III, 11-12, 1905-1906; *Monetele, decorațiunile și medaliile jubiliare 1906*, pp. 9-25, în BSNR, III, 13, 1907; *Complectări la Catalogul medaliilor românești*, în BSNR, XII, 25, 1915; BSNR, XII, 26, 1915; *Complectări la Catalogul medaliilor românești* în BSNR, XIII, 27, 1916; Constanța Știrbu, *Documente inedite privind emiterea decorațiilor românești în perioada anilor 1916-1922*, pp. 245-268, în BSNR, LXXXVII-LXXXIX (1994-1995), 1998; O. Iliescu, în *Creșterea Colecțiilor. Caiet selectiv de informare al Bibliotecii Academiei Române*, nr. 23-24, pp. 65-66, 1968; Ștefan Capșa și Victor N. Popp, *Medalii și plachete*, pp. 24-25 și Romeo Alessandrescu, *O vizită la Tony Szirmai*, pp. 42-43, în CNA, I, 3-4, 1920; C.A. Orășianu, *Două medalii militare pentru cucerirea Budapestei de armatele române*, p. 12, în CNA, II, 1-2-3, 1921; C. A. Orășianu, *Medalii și plachete*, pp. 74-76, în CNA, II, 11-12, 1922 și C. Bănanu (C. Moisil), *Medalii și plachete*, p. 83, în CNA, IV, 11-12 (47-48), 1924; Ștefan Capșa, *Medalii și plachete*, p. 52, în CNA, VI, 63-64, 1925; Ștefan Capșa, *Medalii și plachete*, p. 47, în CNA, VII, 71-72, 1927; C. B. (C. Moisil), *Medalii și plachete*, p. 22, în CNA, VIII, 77-82, 1928; C. Moisil, *Medalii și plachete*, pp. 41-44, în CNA, VIII, 83-88, 1928; *Medalii istorice și comemorative privitoare la România din timpul războiului mondial (TAB. I-III)*, în CNA, IX, 88-91, 1929, pp. 15-22; *Medalii și plachete 1930-1933*, în CNA, X, 95, 1934; C. Bănanu (C. Moisil), *Medalistică*, în CNA, XVIII, 129, 1944, p. 221; *Enciclopedia României*, vol. I, p. 88-97, George Buzdugan, Gh. Niculiță, *Medalii și plachete românești. Memoria metalului*, București, 1971; Constanța Știrbu, Simona Boicescu, *Participarea României la Primul război mondial și lupta pentru unire reflectate în opera medalistului Tony Szirmai*, în AMM, XII-XIV, 1990-1992, pp. 431-452; Constanța Știrbu, Katiușa Pârvan, *Unele date noi privind proiectele și probele monetare executate pentru România de Casa de medalii Huguenin-Frères din Elveția*, în AMM, XII-XIV, 1990-1992, pp. 421-430; Constanța Știrbu, Ana Maria Velter, Katiușa Pârvan, Doina Ciobanu, *Evenimente și personalități românești în operele unor medaliști străini. Catalog de expoziție*, București, 1993; Ion Safta, Rotaru Jipa, Tiberiu Velter, Floricel Marinescu, *Decorații românești de război 1860-1947*, București, 1993; Simona Boicescu, *Medalia generalului Vasile Rudeanu*, în BSNR, LXXXVIII-LXXXIX, 1993-1995, pp. 199-203; Constanța Știrbu, *Documente inedite privind emiterea decorațiilor românești în perioada anilor 1916-1922*, în BSNR, LXXXVIII-LXXXIX, 1993-1995, pp. 245-268; Katiușa Pârvan, Angela Mihalca, *Opera medalistică a sculptorului Constantin Kristescu*, în AMM, XV-XX, II, 1993-1998, pp. 293-305; Katiușa Pârvan, *Medalii*

Primul portret major al lui Ferdinand, în calitate de principe-moștenitor, datează din decembrie 1893 și îl datorăm marelui artist Anton Scharff². Este vorba de medalia bătută cu ocazia căsătoriei moștenitorului tronului României cu principesa Maria a Marii Britanii și Irlandei. Scharff a realizat un portret delicat al cuplului, degajând seninătate și tinerețe. Acest portret medalistic va sluji de model și celui prezent pe o piesă din 1894, modelată de Johann Schwerdtner³ și Menachem Carniol Fiul. Din păcate, acesta nu este decât o copie ștearsă a operei lui Scharff.

Persoană timidă și modestă, Ferdinand va reapărea în medalistica română în 1897, când a supraviețuit, în mod miraculos, unei boli, practic, incurabilă în epocă. Portretul lui Carniol fiul ne prezintă o persoană matarizată deja.

Foarte importante sunt portretele lui Ferdinand din anii 1907 – 1914, cele mai multe opera lui Tony Szirmai. Principele-moștenitor ne apare ca un om marcat de boală, îmbătrânit prematur, dar care și-a păstrat seninătatea și demnitatea în fața loviturilor sorții.

Tot lui Szirmai, singur sau asociat cu Lordonois, îi datorăm și primele portrete ale lui Ferdinand, în calitate de Rege al României, din 1914 și 1916. Ultimul apare pe un proiect al unei medalii dedicate intrării României în conflictul mondial și pe o medalie dedicată alianței româno-franceze. Tot în contextul dramatic al intrării României în război de partea Antantei se plasează creația artistului Constantin Dimitrescu. Este vorba de proiectul unei medalii, a cărei multiplicare a fost zădărnicită de vicisitudinile sorții României din toamna și iarna anului 1916. Macheta lui Dimitrescu este o capodoperă a artei medalistice românești. Ea surprinde cel mai bine dramatismul existențial pe care l-a trăit Regele, sfâșiat între loialitatea sa de principe de Hohenzollern-Sigmaringen, față de țara sa natală, și cea de Rege al României, față de țara adoptivă. Modelajul viguros, redus la linii esențiale, dă portretului regal aerul uauia de martir.

și decorații ce au aparținut lui Ionel Brătianu, în București. "Materiale de istorie și muzeografie", vol. XV, București, 2001, pp. 320-330; Katiușa Pârvan, *Opera medalistică a sculptorului Mihail Kara mărturie a sebarilor încoronării*, pp. 106-116, în "Muzeul Național", vol. XIII, București, 2001; E. Oberländer-Târnoveanu, Katiușa Pârvan, *Regina Elisabeta în medalistică*, în "Muzeul Național", vol. XIV, București, 2002, pp. 246-270; Andone Cumpătescu, *Personalități ale lașului în imagini medalistice*, Iași, 2002; Liliana-Nicoleta Hanganu, *Din nou despre medalia Unirea - Regina Maria*, în Simpozion de numismatică organizat în memoria martirilor căzuți la Valea Albă, la împlinirea a 525 de ani (1476-2001), Chișinău, 13-15 mai 2001. Comunicări studii și note, București, 2002, pp. 255-259.

² Scharff Anton (1845-1903) este unul din cei mai mari medalisti moderni. A studiat la Academia de Arte Decorative din Viena, fiind elevul lui David Boehm și la Academia de Gravură a Monetăriei din Viena. Din 1867 a lucrat ca gravor la Monetăria vineză, iar din 1881 a fost director al Academiei de Gravură; Constanța Știrbu, Ana Maria Velter, Katiușa Pârvan, Doina Ciobanu, *Evenimente și personalități românești...*, pp. 84-85.

³ Schwerdtner Johann (1834-1909), gravor și medalist austriac, a urmat cursurile Academiei de Gravură din Viena. A avut propria sa firmă de gravură întemeiată în 1864. Din 1874 a fondat Societatea Independentă a Gravorilor din Viena; Constanța Știrbu, Ana Maria Velter, Katiușa Pârvan, Doina Ciobanu, *Evenimente și personalități românești...*, p. 89.

Deși Regele Ferdinand I și Regina Maria erau distinși iubitori ai artei medaliei, fapt dovedit de numeroasele comenzi lansate de perechea princiară în anii 1894 – 1914, ca și de calitatea și modernitatea execuției lor artistice, dificultățile politice și economice care au marcat istoria țării în perioada 1916 – 1921 și-au pus amprenta și asupra emisiunilor medalistice din prima parte a domniei. Din acești ani se cunosc circa 70 de tipuri medalistice, dar cele mai multe sunt producții extrem de modeste, din anii 1919 – 1920, ale unor ateliere provinciale. Marea lor majoritate este lipsită de efigia suveranului. Cu toate acestea, merită să ne oprim asupra medaliei modelate de Szirmai, în 1919, una dedicată primei comemorări a creării României Mari și cealaltă dedicată Unirii Transilvaniei cu România și a eliberării ei de primejdia comunismului Republicii Sfaturilor maghiare, cu toate că reia un avers mai vechi⁴. Un loc aparte printre piesele bătute în acești ani îl ocupă medaliiile operelor de caritate ale Reginei Maria, care au pe revers crucea gamată și legenda PER AMOREM AD LUCEM. Au fost bătute în număr mare, cu diametre diferite, o bună parte din ele fiind expuse și vândute în afara țării, pentru obținerea fondurilor necesare îngrijirii răniților și susținerii cauzei naționale. Sînt opera gravorului Szirmai, degajând un aer de sensibilitate și idealism foarte apreciat în epocă⁵.

Anul 1921 reprezintă un moment de turnură în medalistica Regelui Ferdinand I, căci atunci a fost decisă organizarea încoronării solemne a lui și a reginei Maria, ca regi ai tuturor românilor. În vederea acestei ceremonii, ce urma să se desfășoare la Alba Iulia, au fost comandate mai multe medalii. Artistul orădean Mihail Kara a realizat o serie de proiecte de medalii, dedicate tuturor membrilor familiei regale a României⁶. Între cele care ne-au parvenit este și cea purtând efigia lui Ferdinand I, lucrată în stil art nouveau. Un alt proiect de medalie cu toartă, dedicată aceluiași eveniment, a fost lucrat de către bijutierul bucureștean Joseph Resch. Pe el sunt reprezentate efigiile accolte ale Regelui și ale împăratului Traianus, vădit marcate de medaliiile similare, emise în 1906 de către Regele Carol I.

Tot din acest an datează și un portret original creat de artistul reșițean Anton Rudolf Weinberger, stabilit la Viena. Și această lucrare este marcată de stilul art nouveau.

Ceremonia încoronării, planificată inițial pentru anul 1921, a avut loc, în cele din urmă, în octombrie 1922. Cu această ocazie au fost puse în circulație medaliiile oficiale și “populare” machetate de artistul român, stabilit pentru un timp la Paris, Constantin Kristescu. În ciuda aprecierii de care s-au bucurat în epocă, medaliiile nu sunt de o calitate artistică și tehnică demnă de un asemenea eveniment. O insignă și o machetă dedicate încoronării au fost realizate de Mihail

⁴ O serie din aceste medalii au fost semnalate (asupra unora insistându-se mai mult) în *Cronica Numismatică și Arheologică din anii 1915-1927*.

⁵ Vezi Constanța Știrbu, Simona Boicescu, *Participarea României la Primul război mondial și lupta pentru unire....* și Ștefan Capșa și Victor N. Popp, *op. cit.*, p. 25.

⁶ Katiușa Pârvan, *Opera medalistică a sculptorului Mihail Kara....*

Kara. Portretele lucrate de Kristescu, vor fi reluate și în 1925, pe medaliile dedicate Expoziției Generale a Basarabiei⁷.

Un nou portret medalistic al Regelui Ferdinand I a fost realizat de Anton Rudolf Weinberger în 1925, pe medalia comemorând semicentenarul Societății Regale Române de Geografie, pe care apare pentru prima oară însoțit de efigia Regelui Carol I. Anul următor, în 1926, sculptorița româncă Wilhelminna Pesky a modelat o plachetă consacrată celei de a 10 aniversări a urcării pe tron a Regelui, deși evenimentul avusese loc în 1924.

Ultima medalie bătută în cursul vieții lui Ferdinand datează din primăvara anului 1927. Ea comemora semicentenarul Independenței României. Efigia regală o datorăm lui Joseph Resch.

Studiul prezintă și câteva "medalii populare", cu portretul lui Ferdinand I. Ele sunt surprinzător de rare și cu o execuție mediocră. Este de bănuț că desăvârșirea unității naționale, ca și numeroasele vizite întreprinse de suveranii României în provinciile noi au fost însoțite de emisiuni de medalii "populare", dar lipsa unor cercetări sistematice în colecțiile locale ne împiedică, pe moment, să reconstituim dimensiunea exactă a fenomenului medalistic românesc, în anii care au urmat Primului război mondial.

În timpul domniei lui Ferdinand I nu s-a realizat decât o singură medalie cu portrete asociate ale unor personaje istorice românești. Este vorba de proiectul lui Joseph Resch, din 1921, pe care Regele apare alături efigia împăratului Traianus.

Și memoria Regelui Ferdinand I a beneficiat de câteva medalii postume. Prima dintre acestea a fost modelată chiar de fiica lui cea mai mică, principesa Ileana. Portretul realizat de Ileana este unul din cele mai interesante din iconografia lui Ferdinand I. De o simplitate elaborată, el surprinde esența personalității celui dispărut: spiritul de sacrificiu, modestia, stoicismul. Tot principesei Ileana îi datorăm și portretul de pe medalia-decorație "Regele Ferdinand I", din 1929. Medaliile create de principesă constituie o excepție în domeniu. Ele par să fie singurele opere de acest gen realizate după natură. Celelalte medalii au fost create pornind de la fotografii, de cele mai multe ori oficiale, deci oarecum hieratice. Machetele principesei Ileana par să fi avut la origine schițele făcute în intimitatea familiei, în care omul Ferdinand nu mai era stânjenit de protocolul care-l agasa și nici nu trebuia să poarte masca rigidă a funcției oficiale.

Alte portrete postume ale lui Ferdinand I apar pe medaliile emise în 1928, cu ocazia sărbătoririi semicentenarului reintegrării Dobrogei în viața românească. Ele au fost modelate de artistul elvețian Henri Huguenin⁸. Efigia lui Ferdinand I

⁷ *Ibidem*; vezi și Katiușa Pârvan, Angela Mihalea, *op. cit.*

⁸ Henri Huguenin (1879-?), gravor și medalist elvețian, a fost fiul lui Fritz Huguenin-Jacot. Tatăl, împreună cu fratele său Albert Huguenin, au întemeiat în 1868 firma "Huguenin Frères", în Le Lôle (Neuchâtel), localitate din Valea Jura Neuchâtelois, zonă renumită pentru industria

apare alături de cea a suveranului-copil, Mihai I, precum și de cea a lui Carol I și Mircea cel Bătrân. Funcția propagandistică a acestor alăturări este evidentă, având în vedere situația delicată în care se afla dinastia, după moartea lui Ferdinand, renunțarea la tron și înlăturarea de la succesiune a principelui Carol.

Tot din timpul primei domnii a Regelui Mihai I, din 1929, datează medalia executată de sculptorul Constantin Baraschi și A. Demian, dedicată celei de a 10-a aniversări a creării României Mari. Operă de tinerețe, portretul medalistic realizat de Baraschi este departe de a impresiona prin realizare artistică sau tehnică⁹.

Efigia Regelui întregitor va figura și pe câteva medalii emise în timpul domniei lui Carol al II-lea, în ciuda relațiilor încordate care au existat între Ferdinand I și fiul său mai mare, mai ales în ultimii zece ani de viață a primului. Deși Carol al II-lea nu a iertat niciodată înlăturarea lui de la succesiune la coroana României, din motive propagandistice el a trebuit să consimtă reprezentarea medalistică a efigiei lui Ferdinand. Cea dintâi medalie de acest fel este aceea din 1933, comemorând semicentenarul Castelului Peleş, creație a sculptorului Ion Jalea. Seria va fi continuată în 1936, cu o medalie dedicată împlinirii a 70 de ani de la alegerea lui Carol I ca principe al României. Pe ambele medalii, opera lui Emil W. Becker, portretul lui Ferdinand I apare alături de cel a lui Carol I și al lui Carol al II-lea. Tot lui Becker i se datorează și portretul asociat al lui Ferdinand I și Carol al II-lea, de pe medalia consacrată Mausoleului de la Mărășești, o adevărată capodoperă a genului. Remarcabil este și portretul "à l'Antique" al Regelui Ferdinand I, vizibil inspirat din cel creat în 1878 de Anton Scharff, pentru Carol I.

ceasurilor. Henri a urmat Școala profesională, unde a studiat desenul și gravura, apoi Școala de Arte Industriale de la Geneva. S-a perfecționat la Paris, la Școala de Belle-Arte, unde a fost elevul lui Ponscarné și Yancesse; Constanța Știrbu, Ana Maria Velter, Katiușa Pârvan, Doina Ciobanu, *op. cit.*, p. 24. A lucrat la firma familiei ca sculptor și modelator, prin talentul său artistic deosebit ridicând prestigiul Casei. Alături de el au lucrat Henri-fiul și Jacot Huguenin, Jean Ramsey și Fritz Jeanneret; Constanța Știrbu, Katiușa Pârvan, *Unele date noi privind proiectele și probele monetare executate pentru România de Casa de medalii Huguenin-Frères...*, pp. 419-420. La început frații Huguenin au fabricat doar carcase pentru ceasornice, iar din anul 1892 s-au orientat și spre medalii. Pentru optimizarea producției, firma a introdus din 1888 primele mașini pentru baterea medaliilor, iar în 1897 și o mașină pentru micșorarea lor. După primul război au început baterea monedelor, în acest scop introducând nouă prese automate. Această firmă a fost deosebit de productivă, în anul 1913 de pildă, fabricând circa 1 milion de medalii pentru comemorarea sfârșitului Marelui Război. Statele nou create din Balcani și-au comandat la această firmă prosperă monedele, medaliiile și decorațiile. Din 1955 firma s-a ocupat doar de baterea medaliilor și decorațiilor, colaborând și cu artiști renumiți (Dali, Franz Fischer). După dispariția întemeietorilor, activitatea firmei a fost coordonată de fii acestora, Fritz, Georges, Henri și Paul, cel care va prelua conducerea fiind Georges Huguenin, fiul cel mare (până în 1966). Georges Huguenin-Sandoz a fost și vicepreședintele FIDEM, iar Paul Huguenin-Sandoz s-a ocupat în special de partea tehnică, ridicând prestigiul carcaselor niello executate de firmă la un înalt nivel, acestea însoțind ceasurile elvețiene pretutindeni. La această firmă România a comandat numeroase medalii, plachete, monede și decorații, între anii 1911-1932; Constanța Știrbu, Katiușa Pârvan, *op. cit.*, pp. 419-421.

⁹ Medalia a fost executată la Münzamt din Viena. Vezi și Elena C. Moisiu, *Comemorarea medalistică Unirii Transilvaniei și Banatului cu Patria-Mumă*, p. 54, în BSNR, XXI, 57-60, 1926, pp. 53-54.

Portretul figurează pe medalia bătută în 1940, cu ocazia dezvelirii statuii Regelui (ea însăși a aceluiași artist, distrusă ulterior, din ordinul autorităților comuniste).

Se păstrează de asemenea o machetă a unei medalii creată în 1940 de către Haralambie Ionescu, pentru proiectul unei medalii care trebuia să comemoreze inaugurarea monumentului Regelui Ferdinand I. În ciuda stilului clasicizant al autorului, portretul lui Ferdinand este vădit superior altor creații ale lui H. Ionescu. Monumentul Regelui Ferdinand urma să fie executat de sculptorul Mestrovici, dar împrejurările care au dus la evenimentele din anul 1940 au împiedicat inaugurarea acestui monument, care de altfel nici nu fusese așezat în locul convenit - Piața Victoriei, ci mai la o parte, pe Șoseaua Kisselef. Doar grija primarului de atunci al Capitalei, Dembrowski, a păstrat amintirea acestei opere sculpturale, prin baterea unei medalii comemorative, piesă extrem de rară, deoarece, nefiind o inaugurare oficială, piesa nu s-a distribuit, rămânând aproape necunoscută¹⁰.

O mențiune deosebită trebuie acordată ordinelor și decorațiilor instituite în timpul domniei Regelui Ferdinand I, majoritatea fiind creațiile sale. Ele se grupează în jurul anilor 1917-1920, subliniind prezența Regelui Ferdinand pentru afirmarea independenței și suveranității statului întregit precum și prețuirea pentru cei care au luptat pentru înfăptuirea lui¹¹. O parte din numeroasele proiecte au fost finalizate în timpul vieții suveranului, unele postum. Primul ordin creat de Ferdinand a fost ordinul "Mihai Viteazul", instituit prin Decretul Regal 2968 din 26 septembrie 1916. Se acorda pentru fapte deosebite pe câmpul de luptă; nu se putea trece la clasele superioare decât dacă deținea clasa a III-a. Primele decorații au fost executate la Casa Jaccard din Petersburg, care a lucrat și numeroase exemplare din medalia-decorație "Bărbăție și Credință", circa 3500 exemplare, trimise în țară prin firma Resch¹².

Următoarea decorație executată după proiectul Regelui Ferdinand a fost "Crucea Regina Maria", care s-a acordat persoanelor civile și militare, pentru merite deosebite în domeniul sanitar. A fost instituită prin Decretul Regal 201 din 15 martie 1917, fiind comandată la firma Lemaître din Paris.

Regele Ferdinand a desenat el însuși numeroase variante pentru proiectul unui "Ordin de merit al Unirii", ce urma a se acorda cu ocazia marelui eveniment al încoronării. Din anumite motive nu s-a instituit, dar desenele sale au stat la baza creării ordinului "Ferdinand", cu ocazia comemorării a zece ani de la Unire, în 1929, instituit în 8 mai 1929.

Tuturor celor care au luat parte la Războiul de întregire, civili și militari, li s-au acordat "Crucea comemorativă a Războiului din 1916-1918". Pentru această

¹⁰ Medalie a fost lucrată din aur, argint și bronz, cu diametrul 60 mm, modelată de Becker și executată în atelierul lui Fässler din București. Pe avers este portretul laureat al Regelui Ferdinand; vezi C. Bănar (C. Moisil), *Medalistica*, în CNA, XVIII.

¹¹ Pentru contribuția Regelui Ferdinand la crearea unor decorații românești vezi Constanța Știrbu, *Documente inedite privind emiterii decorațiilor românești.....*

¹² Vezi și Katiușa Pârvan, *Medalii și decorații ce au aparținut lui Ionel Brătianu*

distincție au existat două proiecte, unul executat de Regele Ferdinand, altul de gravorul Constantin Kristescu. Crucea comemorativă a fost lucrată după modelul regal, de Casa Carniol din București, iar minidecorațiile, în atelierul gravorului I. Becke, tot din București. Acesta dia urmă executase 70.000 exemplare până în decembrie 1920; tot el a lucrat și variate tipuri de ace de cravată și medalioane cu chipul Regelui și reginei, pentru serbările încoronării.

O altă creație a Regelui Ferdinand este "Semnul distinctiv al războiului din 1916-1918", instituit prin Decretul Regal 850 din 1918. Deși Regele l-a proiectat încă din 1917, modelul oficial prezintă unele deosebiri față de modelul inițial.

Tot o piesă creată de Ferdinand este "Însemnul pentru ofițerii de stat major", cunoscut din desenele păstrate în caietul de proiecte al Regelui Ferdinand, precum și prin exemplarul păstrat la Muzeul Național de Istorie, ce fusese primit de ofițerul Sofronie Tănăsescu cu ocazia unei aniversări. Proiectul prevedea pentru acest însemn trei clase; din păcate nu a fost instituit¹³.

În anii de după Unirea cea Mare, au fost create o serie de distincții/medalii decoratii ca răsplată pentru activitatea deosebită din diferite domenii. Astfel, în 1923, ministrul instrucțiunii Dr. Ctin Angelescu, cunoscut pentru prodigioasa activitate legată de ridicarea unor localuri școlare, a creat o medalie-decorație cu portretul Regelui Ferdinand, pentru cei care se remarcaseră în acest domeniu¹⁴.

Principesa și apoi Regina Maria, soția lui Ferdinand ocupă un loc aparte în medalistica românească. Primul ei portret se găsește pe medalia din 1893, dedicată căsătoriei cu principele-moștenitor al României, executată de Anton Scharff. De abia în 1904 ea va apare singură pe o reprezentare medalistică. Este vorba de medalia modelată de Constantin Kristescu, emisă cu ocazia acordării gradului de colonel al Regimentului 4 Roșiori, principesei Maria. Ea este reprezentată cu chipiu și tunică militară. Relieful puțin marcat al medaliei, ca și al tuturor celor semnate de Kristescu, scade oarecum valoarea artistică a piesei.

Între 1906 și 1914, principesa Maria va fi tot uiai frecvent prezentă în medalistică. Este remarcabilă seria proiectelor de medalii și plachete reprezentând-o pe principesă, create de sculptorul Tony Szirmai și de artistul rus, stabilit la Paris, Felix Rasumny, și el legat de curentul *art nouveau*. Efigiile surprind nu numai frumusețea, distincția, setea de viață a Mariei, dar și caracterul ei non-conformist. Cele mai interesante sunt portretele cu pălărie și cele cu capul întors $\frac{3}{4}$ spre spate, neobișnuite pentru o persoană de asemenea rang nobiliar. În contrast cu acestea este portretul de pe medalia bătută în 1913, pentru a comemora activitatea principesei în cursul epidemiei de holeră care a afectat armata română în cursul campaniei contra Bulgariei din cel de al Doilea Război Balcanic.

Dintre medaliiile bătute pentru Regina Maria, se remarcă cea comemorând alianța româno-franceză din 1916, care poartă efigiile accolte ale suveranilor

¹³ Constanța Știrbu, *Documente inedite privind emiterea decorațiilor românești.....*

¹⁴ C. Bănar (C. Moisil), *Medalii și plachete*, în CNA, IV.

români, precum și cea din 1918, emisă cu ocazia alegerii ei ca membru corespondent al Academiei de Arte Frumoase de la Paris. Ambele se datorează lui Tony Szirmai, devenit medalistul favorit al familiei regale a României. Aversul cu portretul din 1916, unde apare alături de Regele Ferdinand I, va fi refolosit pentru două medalii bătute în 1919, pentru a celebra prima aniversare a României Mari, unirea Transilvaniei cu România și eliberarea provinciei transcarpatice de amenințarea comunistă¹⁵.

Încoronarea proiectată în 1921 urma să fie comemorată de medaliile tuturor membrilor familiei regale comandate sculptorului Mihail Kara din Oradea. S-a păstrat proiectul unei astfel de piese, purtând un superb portret *art nouveau* al reginei Maria¹⁶. Ceremonia de la Alba Iulia din 1922 i-a prilejuit lui Constantin Kristescu modelarea unor medalii oficiale și "populare", având pe avers portretele acolate ale Regelui Ferdinand I și al reginei Maria în costumele de la încoronare. Maria este reprezentată purtând celebra coroană cu prepedilia, desenată de Costin Petrescu după modelul celei a Doamnei Despina-Milița, soția lui Neagoe Basarab și o fastuoasă mantie de purpură.

Aceluiași autor i-au fost solicitate machetele medaliilor din 1925, dedicate Expoziției Generale a Basarabiei, ale căror aversuri refolosesc desenul medaliei comemorative a încoronării de la Alba Iulia¹⁷.

În 1926, comemorarea semicentenarului Societății de Cruce Roșie a României, prilejuiește artistului elvețian Henri Huguenin din Le Lôle, realizarea unei reprezentări alegorice a instituției aniversate, sub forma unei surori de caritate. Este evident faptul că este vorba despre regina Maria, Hugenin inspirându-se din portretul realizat reginei, în costum de soră de caritate, în 1913, de către Tony Szirmai. Trăsăturile reginei Maria sunt evidente și în reprezentarea alegorică a României, de pe medaliile bătute în 1928, cu ocazia celei de a zecea aniversări a unirii Transilvaniei cu România. Macheta este opera sculptorului francez Pierre Dautel¹⁸.

În bună măsură, datorită relațiilor încordate cu Regele Carol al II-lea, între 1930 și 1937 efigia Mariei nu apare decât pe câteva modeste medalii "populare". De abia în 1940 va fi bătută o medalie postumă dedicată reginei Maria. Este vorba de "Stella Maris", o superbă operă de medalistică *art déco*, datorată lui Emil W. Becker. Regina apare ca o personalizare a Coastei de Argint din sudul Dobrogei și a perlei acesteia, Balcicul, unde a dorit să-i fie depusă inima, după moarte.

În timpul copilăriei, viitorul Rege Carol al II-lea, pe vremea aceea doar principe, apare pe câteva medalii databile între anii 1899 – 1909. Cel mai vechi portret medalistic al principelui Carol datează din 1899, de la vârsta de șase ani,

¹⁵ Despre medaliile dedicate operelor de caritate ale Reginei Maria, bătute pentru susținerea războiului de întregire, vezi Constanța Știrbu, Simona Boicescu, *Participarea României la Primul război mondial și lupta pentru unire.....*

¹⁶ Pentru detalii, vezi și Katiușa Pârvan, *Opera medalistică a sculptorului Mihail Kara...*

¹⁷ Katiușa Pârvan, Angela Mihalea, *Opera medalistică a sculptorului Constantin Kristescu....*

¹⁸ Vezi Liliana-Nicoleta Hanganu, *Din nou despre medalia Unirea...*

când micul principe fusese grav bolnav. Medalia bătută pentru a comemora vindecarea acestuia a fost realizată de Theodor Radivon. Ca și portretele ulterioare, prezente pe măștișoare sau medalii-premii școlare create de casele Radivon, Carniol, sau de mici firme obscure, acesta nu excelează printr-o realizare artistică sau tehnică notabilă¹⁹. Totuși, din seria reprezentărilor medalistice din copilăria lui Carol al II-lea se detașează cel din portretul de grup al copiilor principilor-moștenitori ai României, Ferdinand și Maria, prezent pe placheta bătută cu prilejul botezului principesei Ileana, în 1909, creație în stil *art nouveau* a caselor Radivon și Carniol, probabil cu concursul unui artist vieneț.

Portretul lui Carol, devenit între timp principe-moștenitor al tronului României, va apare pe una din probele create de Mihail Kara pentru medaliiile proiectatei încoronări din 1921. Deși de mici dimensiuni, opera în stil *art nouveau* a medalistului orădean de origine cehă, este o reușită artistică. El surprinde foarte bine și psihologia personajului, plin de energie, dominator și mândru²⁰. Înrautățirea raporturilor dintre principele-moștenitor Carol și Regele Ferdinand și Regina Maria, urmată, în cele din urmă, de renunțarea la succesiune a acestuia și părăsirea țării, au determinat dispariția lui Carol din medalistica anilor 1922 – 1930.

Revenirea la tron a Regelui Carol al II-lea, în iunie 1930, constituie începutul ultimei faze: importante în reprezentarea efigiilor regale în medalistica românească. Având în vedere faptul că s-au bătut circa 230 de medalii și plachete, de-a lungul unui singur deceniu, perioada poate fi considerată ca fiind cea mai dinamică din istoria medalisticii naționale. O serie de trăsături ale personalității suveranului, în primul rând, dorința lui de a domina în mod exclusiv scena politică, înclinarea lui spre cultul personalității, au favorizat prezența portretului frecventă a suveranului pe medalii și plachete. Carol al II-lea apare pe aproape toate emisiunile oficiale ale anilor 1930 – 1940. Foarte elocvente pentru noua atmosferă a epocii sunt legendele hiperbolizante care însoțesc reprezentările destul de standardizate, în ciuda faptului că ele provin din mâna unor artiști destul de diverși ca stil și școală. Credem că nu întâmplător suveranul este redat fără vârstă, ferm, plin de energie, inspirând curaj, respect, devotament. El apare ca un monolit, de o mândrie rece în fața succeselor societății românești din acei ani, veghind omniprezent asupra țării și poporului, neclintit în fața dificultăților istorice. Privite în perspectivă istorică, portretele eroizante ale Regelui Carol al II-lea se înscriu perfect în prototipul portretului "conducătorului" din Europa anilor '30, dominate de mistică predestinării, clarviziunii călăuzitoare și forței brute.

Pe medaliiile și plachetele din anii 1928 – 1929, figura Regelui minor Mihai este adesea asociată cu cea a bunicului său, Regele Ferdinand I, dar și cu portretele

¹⁹ Vezi E. Oberländer Târnoaveanu, Katiușa Pârvan, *Regina Elisabeta în medalistică...*, unde sunt prezentate câteva detalii privind baterea unor astfel de medalii.

²⁰ Katiușa Pârvan, *Opera medalistică a sculptorului Mihail Kara*, pp. 106.

lui Mircea cel Bătrân. Recursul la aceste asocieri se explică ușor prin nevoia de a da o legitimitate sporită micului suveran²¹.

Există și o serie de medalii pe care sunt prezente portretele unor membrii ai Casei Regale a României. Astfel, o interesantă medalie populară din 1906 prezintă figurile prințeselor Elisabeta, Marioara și a principelui Nicolae.

Portretul principelui Nicolae se află pe medalia modelată de Fritz Storck, în 1909, cunoscută sub numele de "Ciobănașul". Interesante sunt portretele principilor Carol și Nicolae, precum și a prințeselor Elisabeta, Marioara și Ileana, de pe placheta dedicată botezului prințesei Ileana, din 1909, creată de Radivon și Carniol.

Între 1912 – 1915, principesa Ileana va fi reprezentată alături de mama ei pe plachete realizate de Felix Rasumny.

Timp de aproape 50 de ani nici o medalie sau plachetă românească nu va mai evoca chipurile suveranilor României, chiar dacă două evenimente de importanță capitală în istoria națională, în desfășurarea cărora Regii Carol I, Ferdinand I și Regina Maria au jucat un rol important, au fost celebrate cu mare fast. Este vorba de Centenarul Războiului de Independență, de cea de a 60-a și cea de a 70-a aniversare a constituirii statului național unitar. De abia în ultimii ani, din inițiative, mai degrabă ale unor persoane private, au fost emise o serie de medalii pe care au fost restituite portretele lui Carol I, Reginei Elisabetei, Regelui Ferdinand I, Mariei și Mihai I. Amintim medalia lucrată de M. Fetița, bătută de Secția Numismatică a Cereului Militar Național, dedicată comemorării morții Reginei Maria, unde, pe avers, este reprodus portretul Reginei în costumul de la încoronare, iar pe revers imaginea Castelului Peleş²². O altă medalie este cea bătută pentru comemorarea a 50 de ani de la reîntregirea României (1944-1994 semnată A.Z. (Abraham Zoltan), realizată la Arad, de S.C. Arădeanca S.A. Pe aversul acestei piese este redat portretul mai puțin întâlnit pe medalii, al Regelui Ferdinand - cu cască de infanterist (il regăsim doar pe moneda de aur bătută în 1944, portretele de pe această piesă fiind reluate pe medalie, într-o altă dispunere)²³.

Numeroasele creații medalistice dedicate celor doi suverani au fost realizate de medaliști români și străini: Carniol, Radivon, Schwartz, Dimitrescu, Kristescu, Jalea, Becker, Szirmai, Scharff, Dautel, Huguenin, ș.a.

Unul din artiștii medaliști străini, mult solicitat de către autoritățile române, a fost bănățeanul, de origine maghiară, naturalizat francez, Tony Szirmai. Putem afirma fără să greșim că producțiile lui domină de departe întreaga medalistică românească din anii 1898 – 1914. Deschis influențelor curentului art nouveau, Szirmai a încercat să

²¹ Pentru diferite aspecte legate de specificul medalisticii acestor ani vezi E. Oberländer-Târnoveanu și Katiușa Pârvan, *Carol I în medalistică* și E. Oberländer-Târnoveanu și Katiușa Pârvan, *Moartea Regelui Carol I reflectată în medalistică. Reacție publică și reacție personală*, în "Muzeul Național", vol. XIII, București, 2001, pp. 226-239.

²² Al. Ievreinov, *Efigii domnești pe medalii românești bătute între anii 1959-1997*, p. 237, nr. 19, în BSNR, XC-XCI (1996-1997), pp. 231-238.

²³ *Ibidem*, nr. 20.

impună o înnoire a stilului și tehnicii medalisticii oficiale. Judecând după creația păstrată, el s-a bucurat de mai mult succes în acest demers, numai în cazul medaliilor și plachetelor executate pentru principele moștenitor Ferdinand și soția sa Maria, mult mai înclinați să accepte inovația, decât pentru Carol I și Elisabeta. Szirmai a transmis imaginea suveranului în apogeul domniei, bătrânul fără vârstă, ferm și senin. Din păcate, cele mai multe proiecte de plachete foarte interesante, pentru Regele ce urma să fie sărbătorit, ca și pentru principii-moștenitori, toate inedite, pregătite pentru emisiunile care urmau să marcheze în 1914, cea de-a 75-a aniversare a suveranului, nu au fost urmate de emisiuni efective. Medaliile realizate de Szirmai după 1900, ca și de alți artiști, scot în evidență o tendință de idealizare în portretul regal. Fizionomia lui Carol I (ca de altfel și cea a lui Ferdinand), calmă și rece, apare tot mai stabilă, tot mai puțin marcată de trecerea timpului.

Extrem de novatoare, prin modelajul viguros și tratarea neconvențională a portretului sunt și medaliile lui Constantin Dimitrescu, a cărui operă influențată în mod evident de marile curente artistice europene ale vremii ar merita un studiu mai aprofundat. Autorul începe să producă machete de medalii în 1897, dar cele mai multe piese datează din timpul domniei lui Ferdinand I.

Deși puțin numeroase, foarte importante sunt și medaliile machetate de către Carl Storck și Fritz Storck, în anii 1906 – 1914. Dacă Storck-tatăl era un academist întârziat, fiul său, Fritz Storck, a fost legat, în mod evident, de curentul art nouveau, fiind primul artist român care a realizat opere medalistice în acest stil.

Un loc aparte în peisajul medalisticii românești de la cumpăna veacului, îl ocupă emisiunile produse de firmele bucureștene ale familiilor Carniol și Radivon, ambele având și statutul de "furnizor al Casei regale". Impresionantă numeric, producția celor două firme, în ciuda unei evidente îmbunătățiri calitative după 1890, dar mai ales după 1900, nu excelează nici prin originalitate și nici prin realizări deosebite din punct de vedere artistic sau tehnic. Cele mai multe dintre portretele lui Carol I, de pildă, prezente pe medaliile semnate de Carniol sau Radivon, sunt simple pastişe ale celor create de Kullrich²⁴ sau Scharff. Relieful lor este plat, iar celelalte reprezentări sunt foarte convenționale.

La începutul secolului nostru s-a dezvoltat și un centru medalistic românesc provincial, care era deja destul de activ încă din anii '80 ai secolului al XIX-lea. Este vorba de cel de la Iași, unde între 1887 – 1913, a activat firma fraților Elias și Samoil Șaraga, adesea asociați cu Kissing²⁵. Pornite din inițiative culturale și politice

²⁴ Kullrich Wilhelm (1821-1887), gravor și modelator german, a studiat la Academia de Belle-Arte din Berlin. A lucrat la Berlin pentru firma "Loos" (în primii ani și apoi în 1859), la Londra pentru firma "Wyon" (1850), la München și în Elveția (1855). Mai târziu a fost chemat la Sankt Petersburg și București pentru reorganizarea monetărilor naționale; Constanța Știrbu, Ana Maria Velter, Katiușa Pârvan, Doina Ciobanu, *op. cit.*, p. 46.

²⁵ O istorie interesantă, bine documentată a familiei de anticari și editori de medalii pasionați de istoria țării la I. Massof, *Strădania a cinci generații. Monografia familiei Șaraga*, Biblioteca evrească. Contribuții la istoria evreilor în România, București, 1941.

patriotice, medaliile bătute de firma Șaraga realizează un continuu progres tehnic important în anii 1906 – 1913, chiar dacă din punct de vedere artistic ele rămân prizoniere academismului. În orice caz, medaliile semnate de firma Șaraga sunt net superioare celor bătute în alte centre provinciale, cum ar fi, de exemplu, Galați sau Bârlad. În unele cazuri aceste medalii și plachete sunt, adesea, comparabile cu cele mai bune creații din București. În această categorie am putea plasa seria de medalii dedicate participării României la cel de al Doilea Război Balcanic. Influența, mai ales tehnică, a puternicului centru artistic al medaliei de la Viena este clară pe multe dintre medaliile bătute în 1913, în ciuda academismului încă dominant al reprezentărilor.

Menachem Carniol, Theodor Radivon și Șaraga au executat numeroase medalii și plachete “oficiale”. Cu toate acestea se poate spune că ei au dominat în mod autoritar, mai ales piața românească a medaliilor “populare”. Alimentată de progresele economice și sociale, de conveniențele vremii și de numeroasele evenimente importante care au fost celebrate cu mult fast, această piață a cunoscut o extraordinară expansiune din 1881, până în 1914.

Multe din medaliile dedicate Regelui Ferdinand și Reginei Maria impresionează atât prin valoarea artistică, fiind creații ale unor artiști de prestigiu, cât și prin mesajul plin de elan patriotic care a caracterizat “Epoca Marii Uniri”.

Catalog

1. Medalie comemorativă cu toartă: **Aniversarea a 25 de ani de domnie a Regelui Carol I - întemeietorilor Regatului României – 1891.**
Autor: Radivon Theodor. *Atelier:* București.
Material: AE aurit. *Dim.* 30 mm.
2. Medalie comemorativă: **Căsătoria principelui moștenitor al tronului României, Ferdinand de Hohenzollern-Sigmaringen cu principesa Maria de Marea Britanie și Irlanda – 1892/1893, 29 decembrie 1892/10 ianuarie 1893.**
Autor: Scharff Anton. *Atelier:* Viena.
Material: AR. *Dim.* 50 mm.
3. Mărturie de botez: **Botezul principelui Carol – 1893, 17/29 octombrie.**
Autor: Radivon Theodor. *Atelier:* București.
Material: AR. *Dim.* 27 mm.
4. Mărturie de botez cu toartă: **Botezul principelui Carol – 1893, născut la 3 octombrie – botezat la 17 octombrie**
Autor: Carniol Menachem Fiul? *Atelier:* București.
Material: AR. *Dim.* 24 mm.

5. Medalie comemorativă: **Principele Ferdinand și principesa Maria, patronii Expoziției "Societății Cooperative a constructorilor și meseriașilor români" – 1894, 29 august.**
Autor: Schwerdtner Johann și Carniol Menachem Fiul. *Atelier:* Viena.
Material: AE argintat. *Dim.* 35 mm.
6. Medalie comemorativă cu toartă: **Principele Ferdinand și principesa Maria, patronii Expoziției "Societății Cooperative a constructorilor și meseriașilor români" – 1894, 29 august – Probă.**
Autor: Carniol Menachem Fiul. *Atelier:* București.
Material: AE. *Dim.* 35 mm.
7. Mărturie de botez cu toartă: **Botezul principesei Elisabeta – 1894, născută la 29 septembrie, botezată la 17 octombrie.**
Autor: Carniol Menachem Fiul? *Atelier:* București.
Material: AR. *Dim.* 25 mm.
8. Ecuson: **Principesa Maria cu principele Carol, copil – 1895.**
Autor: Neprecizat. *Atelier:* Neprecizat.
Material: Hârtie + foto. *Dim.* 41 mm.
9. Medalie comemorativă: **Societatea Cooperativă a Constructorilor și Meseriașilor Români - Concursul general anual – 1895, mai.**
Autor: Schwerdtner Johann și Carniol Menachem Fiul. *Atelier:* Viena și București.
Material: AE argintat. *Dim.* 61 mm.
10. Medalie comemorativă: **Inaugurarea canalului navigabil de la Porțile de Fier ale Dunării cu ocazia vizitei împăratului Franz Joseph al Austro-Ungariei – 1896, 15/27 septembrie.**
Autor: Carniol Menachem Fiul. *Atelier:* București.
Material: AE. *Dim.* 29 mm.
11. Medalie comemorativă: **În amintirea salvării principelui Ferdinand - poporul recunoscător salvatorilor, 1897.**
Autor: Carniol Menachem Fiul. *Atelier:* București.
Material: AE aurit. *Dim.* 29,5 mm.
12. Medalie comemorativă cu toartă: **Regimentul 4 Roșiori în amintirea salvării augustului și iubitului său comandant principele Ferdinand – 1897.**
Autor: Carniol Fiul. *Atelier:* București.
Material: AE aurit. *Dim.* 26 mm.
13. Medalie comemorativă unifacies: **În amintirea însănătoșirii principelui Carol – 1897, bolnav între 2/12 - 19/31 octombrie.**
Autor: Radivon Theodor. *Atelier:* București.
Material: AR. *Dim.* 26 mm.
14. Medalie comemorativă cu toartă: **Însănătoșirea principelui Carol – 1899, bolnav între 2/12 - 19/31 octombrie.**
Autor: Radivon Theodor. *Atelier:* București.

Material: AR. Dim. 26 mm.

15. Mărțișor: Principele Carol – 1900.

Autor: Radivon Theodor. Atelier: București.

Material: AE argintat. Dim. 26 mm.

16. Medalie comemorativă cu toartă: Numirea principesei Maria comandant al Reg. 4 Roșiori – 1901.

Autor: Kristescu Constantin. Atelier: București.

Material: AR. Dim. 33 mm.

17. Medalie-premiu: "Căminul românesc" - Protecția fetelor – 1900 – 1906.

Autor: Schwarz A. Atelier: București.

Material: AE argintat. Dim. 28 mm.

18–19. Medalie comemorativă: Inaugurarea marelui canal al Brațului Sulina în prezența Altetelor Lor Regale prințul și prințesa Ferdinand și Maria de România – 1902, octombrie.

Autor: Patey Henri Auguste Jules. Atelier: Paris.

Material: AR; AE. Dim. 37 mm.

20. Medalie comemorativă cu toartă unifacies: Principele Ferdinand – 1902.

Autor: Radivon Theodor. Atelier: București.

Material: AR aurit. Dim. 22,5 mm.

21. Medalie comemorativă: Maria - Principesă a României – 1902.

Autor: Szirmai Tony. Atelier: Paris.

Material: AR aurit. Dim. 27 mm.

22. Medalie comemorativă: Principesa Maria – 1902.

Autor: Szirmai Tony. Atelier: Paris.

Material: AR. Dim. 16 mm.

23. Medalie comemorativă unifacies: Maria - Principesă a României – 1902.

Autor: Szirmai Tony. Atelier: Paris.

Material: AR aurit. Dim. 22,5 mm.

24. Mărțișor: Principele Carol – 1902.

Autor: Radivon Theodor. Atelier: București.

Material: AR aurit. Dim. 22,5 mm.

25. Medalie comemorativă unifacies: Principele Carol – 1902.

Autor: Radivon Theodor. Atelier: București.

Material: AR. Dim. 23 mm.

26. Medalie comemorativă: Botezul principelui Nicolae – 1903, 3 octombrie.

Autor: Carniol Menachem Fiul. Atelier: București.

Material: AE aurit. Dim. 76 mm.

27. Medalie comemorativă cu toartă: Expoziția Generală Română deschisă cu prilejul celei de a 40 aniversări de domnie a Regelui Carol I – 1906.

Autor: Radivon Theodor. Atelier: București.

Material: AE aurit și AL. Dim. 30 mm.

28. **Insignă: Societatea "Principesa Maria" – 1906 – 1914.**
Autor: Neprecizat. *Atelier:* București.
Material: AE. *Dim.* 34x22 mm.
29. **Insignă: Societatea "Principesa Maria" – 1906 – 1914.**
Autor: Neprecizat. *Atelier:* București.
Material: AE + email. *Dim.* 34,5x28 mm.
30. **Mărturie de botez cu toartă: Principele Nicolae al României - 3 octombrie 1903 - 1903.**
Autor: Radivon Theodor. *Atelier:* București.
Material: AE argintat. *Dim.* 28 mm.
31. **Medalie comemorativă cu toartă unifacies: Principele Nicolae – 1906.**
Autor: Radivon Theodor. *Atelier:* București.
Material: AR aurit. *Dim.* 35 mm.
32. **Medalie premiu cu toartă: Elevului merituos la finele anului școlar - 1906.**
Autor: Carniol Menachem. *Atelier:* București.
Material: AR aurit. *Dim.* 35 mm.
33. **Medalie comemorativă: Principelui Ferdinand - Președinte de onoare al Societății Funcționarilor Publici cu prilejul celei de a 25-a aniversări de la înființare – 1907, 31 ianuarie.**
Autor: Carniol Menachem Fiul. *Atelier:* București.
Material: AE. *Dim.* 37,5 mm.
34. **Mărturie de botez cu toartă: Botezul principesei Ileana – 1909, născută la 23 decembrie 1908, botezată la 15 ianuarie.**
Autor: Carniol Menachem Fiul. *Atelier:* București.
Material: AR. *Dim.* 25 mm.
35. **Plachetă comemorativă unifacies: Botezul principesei Ileana – 1909, 23 decembrie 1908 - 15 ianuarie 1909.**
Autor: Carniol Menachem Fiul. *Atelier:* București.
Material: AE aurit. *Dim.* 91x85 mm.
36. **Cruce: Societatea Principesa Maria – 1906 – 1914.**
Autor: Neprecizat. *Atelier:* Neprecizat.
Material: AE argintat. *Dim.* 49x31 mm.
37. **Plachetă comemorativă cu toartă: Principesele Maria și Elisabeta – 1907-1910.**
Autor: Rasumny Felix și Cronberg. *Atelier:* Paris.
Material: AR. *Dim.* 30x19 mm.
38. **Plachetă comemorativă cu toartă: Jubileul de 40 de ani al Clubului Tinerimei – 1907.**
Autor: Rasumny Felix și Cronberg. *Atelier:* Paris.
Material: AR. *Dim.* 30x19 mm.
39. **Medalie comemorativă ovală: Principesa Maria – 1912.**
Autor: Szirmai Tony. *Atelier:* Paris.

Material: AE. Dim. 33x24 mm.

40. Medalie comemorativă: **Principele Ferdinand comandantul suprem al campaniei din Bulgaria – 1913.**

Autor: Szirmai Tony. Atelier: Paris.

Material: AE. Dim. 100,5 mm.

41. Medalie comemorativă: **Ferdinand - Principe al României – 1913 – 1914 (Machetă).**

Autor: Szirmai Tony. Atelier: Paris.

Material: AR. Dim. 60 mm.

- 42–43. Medalie comemorativă cu toartă unifacies: **Ferdinand - principe al României – 1913 – 1914.**

Autor: Radivon Theodor. Atelier: București.

Material: AR aurit. Dim. 70 mm.

AR aurit. Dim. 35 mm.

- 44–45. Medalie-premiu: **Ferdinand - Principe al României – 1913 – 1914.**

Autor: Szirmai Tony și Koller. Atelier: Paris.

Material: AE. Dim. 60 mm.

46. Plachetă comemorativă unifacies: **Ferdinand - principe al României – 1913 – 1914 (Machetă).**

Autor: Szirmai Tony. Atelier: Paris.

Material: AE. Dim. 98,5x81 mm.

47. Medalie-premiu: **Principesa Maria, mângâietoarea bolnavilor de holeră din campania din Bulgaria – 1913.**

Autor: Szirmai Tony. Atelier: Paris.

Material: AR. Dim. 61,5 mm.

48. Plachetă comemorativă: **Principesa Maria, mângâietoarea bolnavilor de holeră din campania din Bulgaria – 1913.**

Autor: Szirmai Tony. Atelier: Paris.

Material: AE. Dim. 99,5x76,5 mm.

49. Plachetă comemorativă: **Maria - Principesa României – 1907 (Machetă).**

Autor: Szirmai Tony. Atelier: Paris.

Material: AE. Dim. 97x80 mm.

50. Plachetă comemorativă: **Maria - Principesa României – 1907 (Machetă).**

Autor: Szirmai Tony. Atelier: Paris.

Material: AE. Dim. 85x68 mm.

51. Plachetă comemorativă: **Maria - Principesa României – 1907 (Machetă).**

Autor: Szirmai Tony. Atelier: Paris.

Material: AE. Dim. 98x79,5 mm.

52. Plachetă comemorativă: **Maria - Principesa României – 1907 (Machetă).**

Autor: Szirmai Tony. Atelier: Paris.

Material: AE. Dim. 100x70,5 mm.

53. Plachetă comemorativă: **Maria - Principesa României – 1907 (Machetă).**
Autor: Szirmai Tony. *Atelier:* Paris.
Material: AE. *Dim.* 100x74 mm.
54. Plachetă comemorativă cu toartă: **Principesa Maria – 1907.**
Autor: Szirmai Tony și Cronberg M & Fii. *Atelier:* Paris.
Material: AE. *Dim.* 25x22 mm.
55. Mărturie de botez cu toartă: **Botezul principelui Mircea – 1913, 21 decembrie 1912 - 20 ianuarie 1913.**
Autor: Carniol Menachem Fiul. *Atelier:* București.
Material: AR. *Dim.* 25 mm.
56. Mărturie de botez: **Botezul principelui Mircea – 1913.**
Autor: Carniol Menachem Fiul. *Atelier:* București.
Material: AE. *Dim.* 27 mm.
57. Medalie comemorativă cu toartă unifacies: **Ferdinand I - Rege al României - 1914.**
Autor: Szirmai Tony. *Atelier:* Paris.
Material: AE. *Dim.* 24 mm
58. Medalie comemorativă cu toartă: **Proclamarea lui Ferdinand I ca Rege al României – 1914.**
Autor: Szirmai Tony. *Atelier:* Paris.
Material: AE. *Dim.* 24 mm.
59. Medalie comemorativă cu toartă: **Proclamarea Mariei ca Regină a României – 1914.**
Autor: Szirmai Tony?. *Atelier:* Paris?
Material: AE. *Dim.* 24 mm.
60. Plachetă comemorativă cu toartă: **"La hotare !" – 1914.**
Autor: Huguenin Henri și Dimitrescu Constantin. *Atelier:* Le Lôle.
Material: AR. *Dim.* 31x26 mm.
61. Plachetă comemorativă cu toartă: **"România veghează" – 1915.**
Autor: Dimitrescu Constantin și Huguenin Henri. *Atelier:* Le Lôle
Material: AE argintat sau AR. *Dim.* 32x26,5 mm.
62. Germania – Medalie satirică: **Milogeală către balcanici – 1915.**
Autor: K. Goetz. *Atelier:* Berlin.
Material: Tombac bronzat. *Dim.* 57 mm.
63. Medalie comemorativă: **Alianța româno-franceză – 1916.**
Autor: Szirmai Tony. *Atelier:* Paris.
Material: AE. *Dim.* 60 mm.
64. Medalie comemorativă: **Intrarea României în Primul Război Mondial – 1916 (Proiect).**
Autor: Szirmai Tony. *Atelier:* Paris.
Material: AE argintat. *Dim.* 150 mm.

65. Medalie comemorativă: **Intrarea României în Primul Război Mondial – 1916, 14 August (Proiect).**
Autor: Dimitrescu Constantin. *Atelier:* București.
Material: AE. *Dim.* 83 mm.
66. Medalie comemorativă cu toartă: **Intrarea României în Primul Război Mondial – 1916.**
Autor: Szirmai Tony și Lordonnois M. *Atelier:* Paris.
Material: AE. *Dim.* 28 mm.
67. Plachetă comemorativă unifacies: **Colaborarea armată franco-română – 1917.**
Autor: A. Delaspré după Georges Scott. *Atelier:* Paris.
Material: AE. *Dim.* 80x53 mm.
68. Însemn: **7 ani de serviciu la Școala de Ofițeri de cavalerie – 1916 – 1927.**
Autor: Resch Josef. *Atelier:* București.
Material: AE, AR și email. *Dim.* 56x47,5 mm.
69. Bancnotă: **25 bani – 1917.**
Autor: Dumitriu Sava Horațiu. *Atelier:* Iași, Serviciul Geografic al Armatei.
Material: Hârtie. *Dim.* 53x40,5 mm.
70. Bancnotă: **50 bani – 1917.**
Autor: Dumitriu Sava Horațiu. *Atelier:* Iași, Serviciul Geografic al Armatei.
Material: Hârtie. *Dim.* 58x44 mm.
71. Bancnotă: **10 lei – 1917 (Proiect).**
Autor: Petrescu Costin. *Atelier:* American Banknote Company - New York.
Material: Hârtie. *Dim.* 127x82 mm.
72. Bancnotă: **50 lei – 1917 (Proiect).**
Autor: Petrescu Costin. *Atelier:* American Banknote Company - New York.
Material: Hârtie. *Dim.* 150x93 mm.
73. Bancnotă: **200 lei – 1917 (Proiect).**
Autor: Petrescu Costin. *Atelier:* American Banknote Company - New York.
Material: Hârtie. *Dim.* 166x106 mm.
74. Bancnotă: **2000 lei – 1917 (Proiect).**
Autor: Petrescu Costin. *Atelier:* American Banknote Company - New York.
Material: Hârtie. *Dim.* 184x122 mm.
- 75-76. Belgia – Medalie-premiu cu toartă: **Ajutor pentru ambulanțele din România – 1917.**
Autor: Gerveaux H. *Atelier:* Paris.
Material: AE aurit; AE argintat. *Dim.* 30 mm.
77. Insignă: **Comitetul Național Român din SUA "Unire ori moarte!" – 1917 – 1918.**
Autor: Neprecizat. *Atelier:* Neprecizat.
Material: AE emailat. *Dim.* 18 mm.

78. Medalie comemorativă: **Regina Maria, membră corespondentă a Academiei de Arte Frumoase din Paris - Secția de pictură – 1918, 19 ianuarie.**
Autor: Szirmai Tony. Atelier: Paris.
Material: AE. Dim. 61,5 mm.
79. Medalie comemorativă cu toartă: **Ferdinand I, Rege al României - Unirea Basarabiei, Bucovinei și Transilvaniei cu România – 1918 – 1919.**
Autor: Szirmai Tony. Atelier: Paris.
Material: AE argintat. Dim. 24,5 mm.
80. Medalie comemorativă: **Eliberarea Transilvaniei – 1919, 1 decembrie 1918 - iunie 1919.**
Autor: Szirmai Tony. Atelier: Paris.
Material: AE. Dim. 60 mm.
81. Insignă: **Silistra-Bucovina-Transilvania-Basarabia – 1918 – 1919.**
Autor: Neprecizat. Atelier: Neprecizat.
Material: Zn. Dim. 42x39 mm.
82. Medalie: **Comemorarea unui an de la înființarea Diviziei de artilerie-vânători la Iași, 1 noiembrie 1919.**
Autor: Neprecizat. Atelier: Iași?
Material: AR. Dim. 30x16 mm.
83. Medalie comemorativă cu toartă: **Cucerirea Budapestei - Reg. 28/3 obuziere din Div. de artilerie-vânători, 4 august 1919 – 1919.**
Autor: Kara Mihail?. Atelier: Oradea?
Material: AE aurit și rips. Dim. 30x16 mm.
84. Însemn: **"Militar rănit - Maria Regina" – 1919.**
Autor: Neprecizat. Atelier: Neprecizat.
Material: AE și email. Dim. 51x35 mm.
85. Plachetă comemorativă rombică, cu toartă, unifacies: **Regele Ferdinand I, aducătorul păcii – 1919 – 1920.**
Autor: Neprecizat. Atelier: Neprecizat.
Material: AL. Dim. 20x20 mm.
86. Plachetă comemorativă rombică, cu toartă, unifacies: **Regina Maria - comemorarea păcii – 1919 – 1920.**
Autor: Halla. Atelier: Neprecizat.
Material: AL. Dim. 20x20 mm.
87. Medalie unifacies cu toartă: **Regina Maria a României – 1919 – 1922.**
Autor: Halla. Atelier: Neprecizat.
Material: AL. Dim. 17 mm.
88. Cruce: **"Crucea comemorativă a războiului 1916 - 1918", cu barete: Turtucaia, Jiu, Mărăști, Dunărea și București – 1918 – 1919.**
Autor: Resch Joseph. Atelier: București.
Material: AE. Dim. 46 mm.

89. **Însemn miniatură: Semnul distinctiv al Războiului din 1916 – 1919 – 1919.**
Autor: Resch Joseph? *Atelier:* București.
Material: Tombac și rips. *Dim.* 18x15,5 mm.
90. **Medalie comemorativă cu toartă: Inaugurarea monumentului eroilor din Reg. 4 Roșiori "Regina Maria" – 1919.**
Autor: Neprecizat. *Atelier:* București.
Material: AE argintat. *Dim.* 25 mm.
91. **Medalie comemorativă cu toartă: În amintirea încoronării Regelui Ferdinand I – 1921 (Probă).**
Autor: Resch Josef. *Atelier:* București.
Material: AE. *Dim.* 35 mm.
92. **Insignă: În amintirea încoronării de la Alba Iulia – 1921.**
Autor: Neprecizat. *Atelier:* Neprecizat.
Material: Metal comun + foto. *Dim.* 26 mm.
93. **Medalie comemorativă cu toartă: Ferdinand - Regele României în amintirea încoronării de la Alba Iulia din 1921 – 1921 (Probă).**
Autor: Kara Mihail. *Atelier:* Oradea.
Material: AE argintat. *Dim.* 25 mm.
94. **Medalie comemorativă: Ferdinand - Regele României în amintirea încoronării de la Alba Iulia din 1921 – 1921 (Probă).**
Autor: Kara Mihail. *Atelier:* Oradea.
Material: AE argintat. *Dim.* 25 mm.
95. **Medalie comemorativă cu toartă: Maria - Regina României în amintirea încoronării de la Alba Iulia din 1921 – 1921 (Probă).**
Autor: Kara Mihail. *Atelier:* Oradea.
Material: AE argintat. *Dim.* 25 mm.
96. **Medalie comemorativă cu toartă: Carol - Principe al României în amintirea încoronării de la Alba Iulia din 1921 – 1921 (Probă).**
Autor: Kara Mihail. *Atelier:* Oradea.
Material: AR. *Dim.* 25 mm.
97. **Medalie comemorativă cu toartă: Elisabeta - Principesă a României în amintirea încoronării de la Alba Iulia din 1921 – 1921(Probă).**
Autor: Kara Mihail. *Atelier:* Oradea.
Material: AR. *Dim.* 25 mm.
98. **Medalie comemorativă cu toartă: Principesa Maria, în amintirea încoronării din 1921 – 1921 (Probă).**
Autor: Kara Mihail. *Atelier:* Oradea.
Material: AE. *Dim.* 25 mm.
99. **Medalie comemorativă cu toartă: Principesa moștenitoare Elena, în amintirea încoronării din 1921 – 1921 (Probă).**
Autor: Kara Mihai. *Atelier:* Oradea.

Material: AE. Dim. 25 mm.

- 100. Insignă: În amintirea încoronării de la Alba Iulia a suveranilor României unite – 1922.**

Autor: Kara Mihail. Atelier: Oradea.

Material: AE. Dim. 25 mm.

- 101. Medalie comemorativă unifacies: În amintirea încoronării de la Alba Iulia a suveranilor României unite – 1922 (Proiect).**

Autor: Kara Mihail. Atelier: Oradea.

Material: AE. Dim. 145 mm.

- 102. Medalie comemorativă: Încoronarea de la Alba Iulia a Regelui Ferdinand I și a reginei Maria – 1922, 15 octombrie.**

Autor: Kristescu Constantin. Atelier: Paris.

Material: AR. Dim. 45 mm.

- 103. Medalie comemorativă cu toartă și panglică tricolor: În amintirea încoronării de la Alba Iulia a Regelui Ferdinand și a reginei Maria, cu o baretă - "București - Alba Iulia " – 1922.**

Autor: Kristescu Constantin. Atelier: Paris.

Material: AE. Dim. 40 mm.

- 104. Medalie comemorativă cu toartă: În amintirea încoronării suveranilor României la Alba Iulia – 1922.**

Autor: Neprecizat. Atelier: Neprecizat.

Material: AL. Dim. 30 mm.

- 105. Insignă: Încoronarea de la Alba Iulia a Regelui Ferdinand I și a reginei Maria – 1922.**

Autor: Neprecizat. Atelier: Neprecizat.

Material: Metal comun + foto. Dim. 31 mm.

- 106. Insignă: Harta României Mari – "Unită pentru vecie !" – 1922.**

Autor: Neprecizat. Atelier: Neprecizat.

Material: MC și email. Dim. 25 mm.

- 107. Medalie comemorativă: Expoziția și târgul de mostre ale industriei românești, 1921, 11 septembrie - 2 octombrie – 1921.**

Autor: Weinberger Anton Rudolf. Atelier: Viena.

Material: AE. Dim. 40 mm.

- 108. Monedă: 100 lei – 1922.**

Autor: Dammann P. M. Atelier: Londra.

Material: AU. Dim. 35 mm.

- 109. Monedă: 20 lei – 1922.**

Autor: Dammann P. M. Atelier: Londra.

Material: AU. Dim. 21 mm.

- 110. Monedă: 50 lei – 1922.**

Autor: Dammann P. M. Atelier: Londra.

Material: AU. Dim. 40 mm.

111. Monedă: 25 lei – 1922.

Autor: Dammann P. M. Atelier: Londra.

Material: AU. Dim. 30 mm.

112. Monedă: 2 lei – 1922 (Probă).

Autor: Huguenin Henri. Atelier: Le Lôle.

Material: Ni. Dim. 27 mm.

113. Monedă: 2 lei – 1922 (Proiect).

Autor: Huguenin Henri. Atelier: Le Lôle.

Material: Nichel+fotografie. Dim. 27,5 mm.

114. Monedă: 2 lei – 1922 (Proiect).

Autor: Huguenin Henri. Atelier: Le Lôle.

Material: Nichel+fotografie. Dim. 27,5 mm.

115. Monedă: 2 lei – 1922 (Proiect).

Autor: Huguenin Henri. Atelier: Le Lôle.

Material: Nichel+fotografie. Dim. 27 mm.

116. Monedă: 2 lei – 1922 (Proiect).

Autor: Huguenin Henri. Atelier: Le Lôle.

Material: Nichel+fotografie. Dim. 27,5 mm.

117. Monedă: 1 leu – 1922 (Proiect).

Autor: Huguenin Henri. Atelier: Le Lôle.

Material: Ni. Dim. 24 mm.

118. Monedă: 1 leu – 1922 (Proiect).

Autor: Huguenin Henri. Atelier: Le Lôle.

Material: Nichel+fotografie. Dim. 24 mm.

119. Monedă: 1 leu – 1922 (Proiect).

Autor: Huguenin Henri. Atelier: Le Lôle.

Material: Nichel+fotografie. Dim. 24 mm.

120. Monedă: 1 leu – 1922 (Proiect).

Autor: Huguenin Henri. Atelier: Le Lôle.

Material: Nichel+fotografie. Dim. 24 mm.

121. Medalie-decorație: "Răspłata muncii pentru construcții școlare", cl. II – 1923.

Autor: Resch Joseph. Atelier: București.

Material: AR. Dim. 31,5 mm.

122. Medalie-premiu: Expoziția Moldovei întregite – 1923.

Autor: Kristescu Constantin. Atelier: Paris.

Material: AE. Dim. 57 mm.

123-124. Plachetă comemorativă cu toartă: Inaugurarea dispensarului "Reine Marie de Roumanie" – 1923, 9 decembrie.

Autor: Kristescu Constantin. Atelier: Paris.

Material: AR aurit. Dim. 30x26 mm.

Material: AR. Dim. 30x26 mm.

- 125. Medalie comemorativă unifacies: Regina Maria – 1923 – 1924 (Probă).**

Autor: Kristescu Constantin. Atelier: Paris.

Material: AR. Dim. 68,5 mm.

- 126. Medalie comemorativă: Expoziția generală a Basarabiei – 1925.**

Autor: Kristescu Constantin. Atelier: Paris.

Material: AR aurit. Dim. 50 mm.

- 127. Medalie comemorativă cu toartă: Șase ani de la unirea Basarabiei – 1924, 27 martie 1918 – 9 aprilie 1924.**

Autor: Neprecizat. Atelier: Chișinău.

Material: AL. Dim. 30 mm.

- 128. Medalie comemorativă: Aniversarea a 50 de ani de la întemeierea Societății Regale Română de Geografie – 1925.**

Autor: Weinberger Anton Rudolf. Atelier: Viena.

Material: AE. Dim. 70 mm.

- 129. Medalie comemorativă: Primul Congres Internațional de sondaje și expoziția de tehnică minieră din București – 1925, 27 septembrie - 5 noiembrie.**

Autor: Carniol Menachem Fiul. Atelier: București.

Material: AE aurit. Dim. 65 mm.

- 130. Insignă: Societatea "Cultul Patriei" – 1923 – 1925.**

Autor: Neprecizat. Atelier: București.

Material: AE+email. Dim. 26x19 mm.

- 131. Medalie comemorativă: Jubileul Jockey Club Român sub președinția M.S. Regele Ferdinand I – 1925.**

Autor: Kristescu Constantin. Atelier: București.

Material: AE. Dim. 60 mm.

- 132. Plachetă comemorativă: Aniversarea a 10 ani de la urcarea pe tron a Regelui Ferdinand I și a cinci ani de la încoronarea de la Alba Iulia – 1926.**

Autor: Pesky Wilhelminna. Atelier: București.

Material: AE argintat. Dim. 35x28 mm.

- 133. Plachetă comemorativă: Aniversarea a 10 ani de la urcarea pe tron a reginei Maria și a cinci ani de la încoronarea de la Alba Iulia – 1926.**

Autor: Pesky Wilhelminna. Atelier: București.

Material: AE argintat. Dim. 35x28 mm.

- 134. Medalie comemorativă: Aniversarea a 50 de ani de la înființarea Societății de Cruce Roșie a României – 1926.**

Autor: Huguenin Henri. Atelier: Le Lôle.

Material: AE. Dim. 50 mm.

135. Medalie comemorativă cu toartă: **Expoziția Târgul Moșilor din București – 1926.**
Autor: M. Carniol Fiul. *Atelier:* București.
Material: AE. *Dim.* 60 mm.
136. Insignă: **Jubileul de 100 de ani al Liceului de fete “Principesa Ileana” din Tighina – 1926.**
Autor: necunoscut. *Atelier:* Necunoscut.
Material: AE și email. *Dim.* 30x45 mm
137. Insignă: **Vizita reginei Maria în SUA – 1927.**
Autor: Neprecizat. *Atelier:* Neprecizat.
Material: Celuloid. *Dim.* 32 mm.
138. Medalie: **Medalia jubiliară a Războiului de Independență – 1927.**
Autor: Resch Joseph. *Atelier:* București.
Material: AR. *Dim.* 32 mm.
139. Însemn: **Cifrul Regelui Ferdinand I – 1914 – 1927.**
Autor: Resch Joseph?. *Atelier:* București?
Material: AR. *Dim.* 57x44 mm.
140. Însemn: **Cifrul Regelui Ferdinand I – 1914 – 1927.**
Autor: Resch Joseph?. *Atelier:* București?
Material: AE aurit. *Dim.* 55x50 mm.
141. Însemn: **Cifrul Regelui Ferdinand I – 1914 – 1927.**
Autor: Resch Joseph?. *Atelier:* București?
Material: AE aurit. *Dim.* 46x29 mm.
142. Medalie comemorativă unifacies: **În memoria Regelui Ferdinand I – 1927.**
Autor: Ileana, principesa. *Atelier:* București.
Material: AE. *Dim.* 49 mm.
143. Medalie comemorativă: **Ferdinand I - Regele României (Machetă).**
Autor: Ionescu Haralambie. *Atelier:* București.
Material: AE. *Dim.* 235x230 mm.
144. Medalie comemorativă cu toartă: **Spre eterna amintire a marelui Bunului și viteazului nostru Rege – 1866 – 1927 – 1927.**
Autor: Carniol?. *Atelier:* București.
Material: AE. *Dim.* 40 mm.
145. Insignă: **Regina noastră Maria – 1922 – 1930.**
Autor: Neprecizat. *Atelier:* Neprecizat.
Material: AR. *Dim.* 32x22 mm.
146. Însemn: **Divizia 10 – 1919 – 1927.**
Autor: Neprecizat. *Atelier:* Neprecizat.
Material: AR și email. *Dim.* 46x45 mm.
147. Medalie comemorativă: **Aniversarea a 50 de ani de la reintegrarea Dobrogei în viața românească – 1928.**

Autor: Huguenin Henri. *Atelier:* Le Lôle.

Material: AE. *Dim.* 70 mm.

- 148. Medalie comemorativă: Aniversarea a 50 de ani de la reintegrarea Dobrogei în viața românească – 1928.**

Autor: Huguenin Henri. *Atelier:* Le Lôle.

Material: AE. *Dim.* 50 mm.

- 149. Medalie comemorativă: Aniversarea a 10 ani de la unirea Transilvaniei cu România – 1928 (Proiect).**

Autor: Dautel P. *Atelier:* Paris.

Material: AE. *Dim.* 145 mm.

- 150. Medalie comemorativă cu toată unifacies: Aniversarea a 10 ani de la unirea Transilvaniei cu România – 1928.**

Autor: Dautel P. *Atelier:* Paris.

Material: AE. *Dim.* 35x31 mm.

- 151. Plachetă comemorativă unifacies: Jubileul Societății Politehnice din România – 1931.**

Autor: Huguenin Henri și Chirovici. *Atelier:* București.

Material: AE. *Dim.* 90x60 mm.

- 152. Ordin: "Ferdinand" placa, în grad de colan – 1928 – 1932.**

Autor: Weiss Heinrich. *Atelier:* București.

Material: AR și email. *Dim.* 73,5 mm.

- 153. Ordin: "Ferdinand", însemn, în grad de colan – 1928 – 1932.**

Autor: Weiss Heinrich. *Atelier:* București.

Material: AR și email. *Dim.* 68,5x43,5 mm.

- 154. Ordin: "Ferdinand", colan, în grad de colan – 1928 – 1932.**

Autor: Weiss Heinrich. *Atelier:* București.

Material: AR și email. *Dim.* 1070x40 mm.

- 155. Medalie: "Ferdinand" – 1929 – 1932.**

Autor: Ileana, principesa. *Atelier:* București.

Material: AE. *Dim.* 33 mm.

- 156. Medalie comemorativă: Aniversarea a 10 ani de la Marea Unire - Ferdinand I – Întregitorul – 1929.**

Autor: Baraschi Constantin și Demian. A. *Atelier:* Viena.

Material: AE. *Dim.* 70 mm.

- 157. Medalie-decorație: Centenarul Castelului Peleş – 1933.**

Autor: I. Jalea(?). *Atelier:* București.

Material: AE. *Dim.* 32 mm

- 158. Medalie comemorativă: 20 de ani de la înființarea Academiei de Înalte Studii Comerciale și Industriale din București – 1933.**

Autor: Stănescu Gabriel și Fessler R. *Atelier:* București.

Material: AE. *Dim.* 52 mm.

159. Medalie comemorativă: **Aniversarea a 70 de ani de la instalarea dinastiei de Hohenzollern-Sigmaringen pe tronul României – 1936 (Machetă Avers).**
Autor: Becker Emil W. *Atelier:* București.
Material: AE. *Dim.* 154 mm.
160. Medalie comemorativă: **Aniversarea a 70 de ani de la instalarea dinastiei de Hohenzollern-Sigmaringen pe tronul României – 1936, 9 mai 1866 - 9 iunie 1936 (Machetă Revers).**
Autor: Becker Emil W. *Atelier:* București.
Material: AE. *Dim.* 150 mm.
161. Medalie comemorativă: **Inaugurarea Mausoleului de la Mărășești – 1938.**
Autor: Becker Emil W. *Atelier:* București.
Material: AR. *Dim.* 310 mm.
162. Monedă: **100 lei 1941 – 1941 (Machetă Avers).**
Autor: Ionescu Haralambie. *Atelier:* București.
Material: Ipsos. *Dim.* 310 mm.
163. Monedă: **100 lei 1941 – 1941 (Machetă Revers).**
Autor: Ionescu Haralambie. *Atelier:* București.
Material: Ipsos. *Dim.* 310 mm.
164. Medalie comemorativă: **Inaugurarea monumentului Regelui Ferdinand I de la București – 1940 – Proiect (Machetă).**
Autor: Becker Emil W. *Atelier:* București.
Material: AE. *Dim.* 155 mm.
165. Medalie comemorativă: **Inaugurarea monumentului Regelui Ferdinand I – 1940 – Proiect (Machetă).**
Autor: Becker Emil W. *Atelier:* București.
Material: AE. *Dim.* 446 mm.
166. Medalie comemorativă: **Inaugurarea monumentului Regelui Ferdinand I – 1940.**
Autor: Becker Emil W. *Atelier:* București.
Material: AE. *Dim.* 60 mm.
- 167-168. Medalie comemorativă: **Regina Maria - Stella Maris – 1940.**
Autor: Becker Emil W. *Atelier:* București.
Material: AR. *Dim.* 60 mm.
Material: AE. *Dim.* 60 mm.
169. Ordin: **"Cruce: Regina Maria", cl. I – 1917 – 1945.**
Autor: Neprecizat. *Atelier:* București.
Material: AR și email. *Dim.* 48 mm.
170. Monedă: **"Ardealul Nostru" – 1944.**
Atelier: București.
Material: AU. *Dim.* 22 mm.

Medalie: Căsătoria principelui moștenitor al tronului României, Ferdinand de Hohenzollern-Sigmaringen cu principesa Maria de Marea Britanie și Irlanda – 1892/1893, 29 decembrie 1892/10 ianuarie 1893. Avers și revers (cat. 2).

Medal: The Marriage of the Heir Prince of Romania Ferdinand of Hohenzollern-Sigmaringen with the Princess Mary of Great Britain and Ireland – 1892, 29th December 1892/10th January 1893. Obverse and reverse (cat. no 2).

Medalie: Principele Ferdinand și principesa Maria, patronii Expoziției „Societății Cooperative a Constructorilor și Meseriașilor Români” – 1894, 29 august. Avers și revers (cat. 5).

Medal: The Prince Ferdinand and the Princess Mary, the High Patrons of the Exhibition of the “Co-operative Society of the Romanian Constructors and Crafter” – 1894, 29th, August. Obverse and reverse (cat. no 5).

Medalie: În amintirea salvării principelui Ferdinand – poporul recunoscător salvatorilor, 1897. Avers și revers (cat. 11).

Medal: The commemoration of the rescue of the Prince Ferdinand – The people grateful to his rescuers, 1897. Obverse and reverse (cat. no 11).

Medalie: Inaugurarea canalului navigabil de la Porțile de Fier ale Dunării cu ocazia vizitei împăratului Franz Joseph al Austro-Ungariei – 1896, 15/27 septembrie. Avers și revers (cat. 10).
 Medal: The opening of the chanel of the Iron Gates of the Danube, on the occasion of the visit of the Emperor Francisc Joseph of Austro-Hungary – 1896, 15th/27th September. Obverse and reverse (cat. no 10).

Medalie: Numirea princesei Maria comandant al Regimentului 4 Roșiori – 1901. Avers și revers (cat. 16).
 Medal: The appointment of the Princess Mary as commander of the 4th Regiment of Red Hussars – 1901. Obverse and reverse (cat. no 16).

Medalie unifacies: Maria – Princesă a României – 1902. (cat. 23).

Uniface medal: Mary – Princess of Romania – 1902. (cat. no 23).

Medalie unifacies: Principele Ferdinand – 1902. (cat. 20).

Uniface medal: The Prince Ferdinand – 1902. (cat. no 20).

Medalie: Maria – Princesă a României – 1902. Avers și revers (cat. 21).

Medal: Mary – Princess of Romania – 1902. Obverse and reverse (cat. no 21).

Medalie: Principelui Ferdinand – Președinte de onoare al Societății Funcționarilor Publici cu prilejul celei de a 25-a aniversări de la înființare – 1907, 31 ianuarie. Avers și revers (cat. 33).

Medal: The Prince Ferdinand – Honorary Chairman of the Society of the Public Servants on its 25th anniversary – 1907, 31st January. Obverse and reverse (cat. no 33).

Plachetă: Jubileul de 40 de ani al Clubului Tinerimei – 1907; Avers (cat. 38).

Plaqueette: The 40th anniversary of the Club of the Romanian Youth – 1907; Obverse (cat. no 38).

Plachetă: Maria – principesa României – 1907 (Machetă) (cat. 49).

Plaquette: Princess of Romania – 1907 (Project) (cat. no 49).

Plachetă: Maria – Principesa României – 1907 (Machetă). (cat. 50).

Plaqueette: Mary – Princess of Romania – 1907 (Project). (cat. no 50).

Plachetă: Maria – Principesa României – 1907 (Machetă). (cat. 52).

Plaqueette: Mary – Princess of Romania – 1907 (Project). (cat. no 52).

Plachetă: Maria – Principesa României – 1907 (Machetă). (cat. 53).

Plaqueette: Mary – Princess of Romania – 1907 (Project). (cat. no 53).

Medalie: Ferdinand – Principe al României – 1913–1914 (Machetă). Avers (cat. 41).

Medal: Ferdinand – Prince of Romania – 1913–1914 (Project). Avers (cat. no 41).

Medalie: Principesa Maria – 1912. Avers și revers (cat. 39).

Medal: The Princess Mary of Romania – 1912. Obverse and reverse (cat. no 39).

Medalie: Principele Ferdinand comandantul suprem al campaniei din Bulgaria – 1913. Avers și revers (cat. 40).

Medal: The Prince Ferdinand commander in chief during the campaign against Bulgaria – 1913. Obverse and reverse (cat. no 40).

Plachetă unifacies: Ferdinand – principe al României – 1913–1914 (Machetă) (cat. 46)

Medalie unifacies: Ferdinand I – Rege al României – 1914. (cat. 57).

Plaquette unifacies: Ferdinand – Prince of Romania – 1913–1914 (Project) (cat. no 46).

Uniface medal: Ferdinand I – King of Romania – 1914. (cat. no 57).

Plachetă: Principesa Maria, mângâietoarea bolnavilor de holeră din campania din Bulgaria – 1913. Avers și revers (cat. 48).

Plaquette: The Princess Mary, comforting the victims of the cholera during the campaign against Bulgaria – 1913. Obverse and reverse (cat. no 48).

Medalie unifacies: Regina Maria – 1923–1924. (Proiect). (cat. 125)

Uniface medal: Queen Mary – 1923–1924. (Project). (cat. no. 125).

Medalie comemorativă: Intrarea României în Primul Război Mondial – 1916. Avers și revers (cat. 66).

Commemorative medal: Romania enters the First World War – 1916. Obverse and reverse (cat. no 66).

Bancnotă: 50 bani – 1917. Avers și revers (cat. 70).

Banknote: 50 bani – 1917. Obverse and reverse (cat. no 70).

Medalie: Principele Ferdinand comandantul suprem al campaniei din Bulgaria – 1913. Avers și revers (cat. 40).

Medal: The Prince Ferdinand commander in chief during the campaign against Bulgaria – 1913. Obverse and reverse (cat. no 40).

Plachetă unifacies: Ferdinand – principe al României – 1913–1914 (Machetă) (cat. 46)

Medalie. unifacies: Ferdinand I – Rege al României – 1914. (cat. 57).

Plaquette unifacies: Ferdinand – Prince of Romania – 1913–1914 (Project) (cat. no 46).

Uniface medal: Ferdinand I – King of Romania – 1914. (cat. no 57).

Plachetă: Princesesa Maria, mângâietoarea bolnavilor de holeră din campania din Bulgaria – 1913. Avers și revers (cat. 48).

Plaquette: The Princess Mary, comforting the victims of the cholera during the campaign against Bulgaria – 1913. Obverse and reverse (cat. no 48).

Medalie unifacies: Regina Maria – 1923–1924. (Proiect). (cat. 125)

Uniface medal: Queen Mary – 1923–1924. (Project). (cat. no. 125).

Medalie comemorativă: Intrarea României în Primul Război Mondial – 1916. Avers și revers (cat. 66).

Commemorative medal: Romania enters the First World War – 1916. Obverse and reverse (cat. no 66).

Bancnotă: 50 bani – 1917. Avers și revers (cat. 70).

Banknote: 50 bani – 1917. Obverse and reverse (cat. no 70).

Bancnotă: 2000 lei – 1917 (Proiect). Avers și revers (cat. 74).

Banknote: 2000 lei – 1917 (Project). Obverse and reverse (cat. no 74).

Medalie: Regina Maria, membră corespondentă a Academiei de Arte Frumoase din Paris – Secția de pictură – 1918, 19 ianuarie. Avers și revers (cat. 78).

Medal: Regina Mary, honorary member of the Academy of Beaux Arts from Paris. – Painting Department – 1918, 19th January. Obverse and reverse (cat. no 78).

Medalie: Ferdinand I, rege al României – Unirea Basarabiei, Bucovinei și Transilvaniei cu România – 1918–1919. Avers și revers (cat. 79).

Medal: Ferdinand I King of Romania – The unification of Bessarabia, of Bucovine and of Transylvania with Romania – 1918–1919. Obverse and reverse (cat. no 79).

Medalie: Eliberarea Transilvaniei – 1919, 1 decembrie 1918 – iunie 1919. Avers și revers (cat. 80).

Medal: The Liberation of Transylvania – 1919, 1st December 1918 – June 1919. Obverse and reverse (cat. no 80).

Medalie comemorativă: Încoronarea de la Alba Iulia a regelui Ferdinand I și a reginei Maria – 1922, 15 octombrie. Avers și revers (cat. 102).

Medal: The coronation of the King Ferdinand I and of the Queen Mary at Alba Iulia – 1922, 15th October. Obverse and reverse (cat. no 102).

Monedă: 20 lei – 1922. Avers și revers (cat. 109).

Coin: 20 lei – 1922. Obverse and reverse (cat. no 109).

Monedă: 50 lei – 1922. Avers și revers (cat. 110).

Coin: 50 lei – 1922. Obverse and reverse (cat. no 110).

Plachetă: Aniversarea a 10 ani de la urcarea pe tron a regelui Ferdinand I și a cinci ani de la încoronarea de la Alba Iulia – 1926. Avers și revers (cat. 132).

Plaqueette: The 10th anniversary of the ascension of the King Ferdinand I and the 5th anniversary of his coronation at Alba Iulia – 1926. Obverse and reverse (cat. no 132).

Plachetă: Aniversarea a 10 ani de la urcarea pe tron a reginei Maria și a cinci ani de la încoronarea de la Alba Iulia – 1926. Avers și revers (cat. 133).

Plaqueette: The 10th anniversary of the ascension of the Queen Mary and the 5th anniversary of the her coronation at Alba Iulia – 1926. Obverse and reverse (cat. no 133).

Monedă: 1 leu – 1922 (Proiect). Avers și revers (cat. 118)

Coin: 1 leu – 1922 (Essay). Obverse and reverse (cat. no. 118).

Medalie: Aniversarea a 50 de ani de la reîn-
tegrarea Dobrogei în viața românească –
1928. Avers (cat. 148).

Medal: The 50th anniversary of the integra-
tion of Dobrudja into Romania – 1928.
Obverse (cat. no 148).

Cruce: „Societatea Principesa Maria” –
1906–1914. (cat. 36).

Cross: “The Princess Mary Society” –
1906–1914. (cat. no 36).

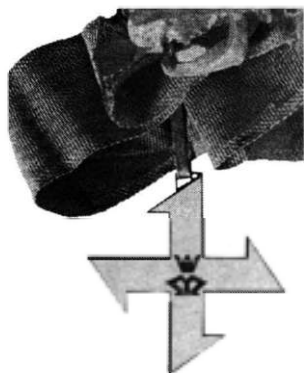
Ordin: „Ferdinand” placa, în grad de colan –
1928–1932. (cat. 152).

Order: “Ferdinand”, the starr – 1928–1932.
(cat. no 152).

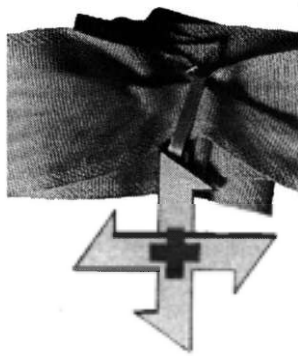
Ordin: „Ferdinand”, însemn, în grad de
colan – 1928–1932. (cat. 153).

Order: “Ferdinand”, the badge –
1928–1932. (cat. no 153).

Ordin: „Cruce: Regina Maria”, cl. I – 1917–1945. Avers și revers (cat. 169).

Order: “Queen Mary Cross”, 1st class – 1917–1945. Obverse and reverse (cat. no 169).

Abrevieri

AMM	Acta Moldaviae Meridionalis, Vaslui, vol. 19.
BSNR	Buletinul Societății Numismatice Române.
CC 23-24	Creșterea Colecțiilor. Caiet selectiv de informare al Bibliotecii Academiei Române, nr. 23-24, 1968.
CNA	Cronica Numismatică și Arheologică.
MN	Muzeul Național.
MPR	George Buzdugan, Gh. Niculiță, Medalii și plachete românești. Memoria metalului, București, 1971.

MEDALS, PLAQUETTES, ORDERS, DECORATIONS, COINS AND BANKNOTES WITH THE PORTRAITS OF THE KING FERDINAND I AND QUEEN MARRY

- Abstract -

Ferdinand of Hohenzollern-Sigmaringen, the eldest son of Prince Leopold, the brother of Charles, was designated Crown Prince of Romania, in 1880, is quite strange that the event was not commemorated by a special medallic issue. The first medallic portrait of the crown prince appeared as late as 1891, on a "popular" medal. The effigy of the crown prince is depicted next to those of Charles I and Elizabeth. The artistic and technical worth of the portrait, made by C. Schwartz, is, however, low.

The first major portrait of Ferdinand, as crown prince, dates from 1893 and is owed to the great artist Anton Scharff. It is a medal struck on the occasion of the marriage of the Crown Prince of Romania to Princess Mary of Great Britain and Ireland. Scharff realized a delicate portrait of the young couple, suggesting serenity and youthfulness. This medallic portrait would be a model for the one depicted on a piece from 1894, modeled by Johann Schwertdner and Menachem Carniol the son. Unfortunately, the latter is only a poor copy of Scharff's work.

A shy and unassuming person, Ferdinand would reappear in the Romanian medallic art in 1897, when he miraculously survived a disease, incurable at that time. The portrait made by Carniol the son depicts an already mature man. Very important are the portraits of Ferdinand from 1907 - 1914, most of them realized by Tony Szirmai. The crown prince is depicted as a man marked by disease, prematurely old, but who kept his serenity and dignity in the face of adverse fate.

Later Szirmai, alone or in association with Lordonnois, realized the first portraits of Ferdinand as King of Romania, in 1914 and 1916. The last one appears on the design of a medal dedicated to Romania joining in the World War I, and on a medal dedicated to the Romanian-French alliance. The dramatic events of Romania joining in the war on the side of the Entente are reflected also in the work of the artist Constantin Dimitrescu. He made the design of a medal whose multiplication was prevented by the vicissitudes of the fate Romania faced in the autumn and winter of 1916. Dimitrescu's model is a masterpiece of the Romanian medallic art. It depicts best the existential drama of the King, caught between his loyalty as German Prince of Hohenzollern-Sigmaringen to his native country, and that of King of Romania, his foster land. The vigorous medallic art, reduced to essential lines, makes of the king's portrait one of a martyr.

Although King Ferdinand I and Queen Mary used to be distinguished admirers of the medallic art, as proved by the numerous orders launched by the princely couple between 1894 and 1914, as well as by the quality and modernity of their artistry, the political and economic difficulties undergone in the history of the country between 1916 and 1921 influenced also the medal issuing in the first half of their reign. From those years we know about 70 medallic types, but most of them are extremely modest samples, from 1919-1920, made in provincial workshops. Most of them lack the effigy of the sovereign. In spite of all that, due attention should be paid to the medals modeled by Szirmai, in 1919. One is dedicated to the first commemoration of the founding of Greater Romania, and the other to the Unification of Transylvania with Romania and its freeing from the danger of the communism of the Hungarian Council Republic, although an older obverse is resumed.

The year 1921 marked a turning point in the medallic art of King Ferdinand I, as it was then that it was decided to organize his solemn coronation together with Queen Mary, as kings of all Romanians. In honour of that ceremony, that took place at Alba Iulia, more medals were ordered. The Oradea artist Mihail Kara (or Cara) realized a series of medal designs, dedicated to all the members of the royal family of Romania. Those that have been preserved include one bearing the effigy of Ferdinand I, made in the art nouveau style. The Bucharest goldsmiths Joseph Resch made a design of a medal with handle, dedicated to the same event. On it are depicted the twinned effigies of the king and Emperor Trajan, an influence from similar medals, issued in 1906 by King Charles I.

From that very year dates an original portrait created by the Reșița born artist Anton Rudolf Weinberger, settled in Vienna. Also this work nears the mark of the art nouveau style. The coronation ceremony, initially planned for 1921, finally took place in October 1922. On that occasion were put into circulation the official and "popular" medals modelled by the Romanian artist, settled in Paris, Constantin Kristescu. In spite of its being appreciated at the time, the medals are not of an artistic and technical quality worthy of such an event. Mihail Kara made

another coronation medal. The portraits realized by Kristescu will be resumed in 1925, on the medals dedicated to the General Exhibition of Bessarabia.

A new medallic portrait of King Ferdinand I was made by Anton Rudolf Weinberger in 1925, on the medal commemorating half centennial of the Romanian Royal Society of Geography, on which he is depicted for the first time accompanied by the effigy of King Charles I. The following year, in 1926, the Romanian sculptor Wilhelmina Pesky modelled a medal consecrated to the anniversary of the ascension to the throne of the king, although the event had taken place in 1924.

The last medal struck during Ferdinand's lifetime dates from the spring of 1927. It commemorated 50 years from the Independence of Romania. The royal effigy is due to Joseph Resch.

In this article are presented also a few "popular" medals bearing the portrait of Ferdinand I. They are surprisingly rare and of a low quality. It is presupposed that the accomplishing of national unity and the numerous visits of the sovereigns of Romania to the new provinces was marked by issues of "popular" medals, but the lack of thorough researches into the local collections prevents us, for the time being, from reconstituting the exact dimension of the Romanian medallic phenomenon, during the years following World War I.

During the reign of Ferdinand I only one medal bearing the twinned portraits of certain Romanian historical personalities was made. It was a design by Joseph Resch, from 1921, on which the king is depicted next to the effigy of Emperor Trajan.

Also the memory of King Ferdinand I benefited from several posthumous medals. The first one was modelled by his youngest daughter, Ileana. The portrait made by Ileana is one of the most interesting in the iconography of Ferdinand I. It is elaborately simple, and reveals the essentials trends of the personality of the late king: his spirit of sacrifice, his modesty and endurance in confronting the fate. Also to Princess Ileana we owe the portrait on the "King Ferdinand I" medal, from 1929. The medals designed by the Princess are an exception in the field. They seem to be the only works of this kind realized after the real model. The other medals were designed on the basis of photographs, often-official ones, therefore somehow hieratic. The models of Princess Ileana seem to have originated in the sketches made, in the privacy of family life, where Ferdinand felt no longer ill at ease because of the protocol that used to annoy him, and he did not have to wear the rigid mask of the official position.

Other posthumous portraits of Ferdinand I are depicted on the medals issued in 1928, on the anniversary of 50 years from the reintegration of Dobrudja in the modern Romanian state. They were modelled by the Swiss artist Henri Huguenin. The effigy of Ferdinand I appear next to the child sovereign, Michael I, and of Charles I and Mircea the Elder. They were obviously meant for propaganda, taking into account the shaky situation of the dynasty, after Ferdinand's death, and after

Charles II renounced the throne and was denied the right to succession. Also from the first reign of King Michael I, from 1929, date the medal made by sculptor Constantin Baraschi and A. Demian, dedicated to the 10th anniversary of the founding of Greater Romania. As a work from his early years, the medallic portrait realized by Baraschi hardly makes any impression by its artistic and technical design.

The effigy of the king who accomplished Greater Romania appeared also on several medals issued during the reign of Charles II, in spite of the strained relations between Ferdinand I and his eldest son, who was elected in the last ten years of the life of the former. Although Charles II never forgave his being denied the right to ascend to the throne of Romania, on propaganda grounds he had to consider the medallic representation of Ferdinand's effigy. The first medal of this kind is the one from 1933, commemorating 50 years from the inauguration of Peleş Castle, and sculptor Ion Jalea designed it. The series was continued in 1936, with a medal dedicated to the 70th anniversary from the election of Charles I as Prince of Romania. On both medals, made by Emil W. Becker, the portrait of Ferdinand I is depicted next to those of Charles I and Charles II. Also Becker is the one to whom we owe a twinned portrait of Ferdinand I and Charles II, on the medal consecrated to the Mausoleum of Mărăşeşti, a true masterpiece of the genre. Worthy of appreciation is also the "à l'Antique" portrait of King Ferdinand I, obviously inspired by the one designed in 1878 by Anton Scharff, for Charles I. The portrait is depicted in the medal struck in 1940, on the occasion of the uncovering of the king's statue (itself a creation of the same artist, later destroyed, by order from the communist authorities).

At the same time, there is a model of a medal made in 1940 by Haralambie Ionescu, for the design of a medal that had to commemorate the inauguration of the monument of King Ferdinand I. In spite of the classicising style of the author, Ferdinand's portrait is obviously better than other works by H. Ionescu.

Princess, later Queen Mary, Ferdinand's wife has a special place in the Romanian medallic art. Her first portrait is depicted on the medal from 1893, dedicated to the marriage of the Crown Prince of Romania, made by Anton Scharff. As late as 1904 she was depicted alone on a medal. It is the medal modelled by Constantin Kristescu, issued on the occasion of granting the rank of colonel of the 4th Regiment of Red Hussars, to Princess Mary. She is depicted with a cap and a military tunic. The flattened relief of the medals, and of all works signed by Kristescu decreases the artistic value of the piece.

Between 1906 and 1914, Princess Mary was more frequently depicted on medals. It is worth mentioning the series of medals and plaquettes designs depicting the princess, by sculptor Tony Szirmai and the Russian artist, settled in Paris, Felix Resuming, himself influenced by the art nouveau trend. The effigies render Mary's beauty, distinction, and liveliness, but also her unconventional personality. The most interesting are the portraits with a hat, those with the head 3/4 turned backwards, unusual for a person of such a noble stock. In contrast to

these is the medal struck in 1913 to commemorate the activity of the princess during a cholera epidemics, which touched the Romanian army during a campaign against Bulgaria in the second Balkan war.

The medals struck for Queen Mary include a remarkable one commemorating the Romania-French alliance, from 1916, bearing the twinned effigies of the Romanian sovereigns, as well as the one from 1918, issued on the occasion of her election as a corresponding member of the Academy of Fine Arts in Paris. Both are due to Tony Szirmai, turned into the favourite médailleurs of the royal family of Romania. The obverse bearing the 1916 portrait, where she is depicted next to King Ferdinand I, would be reused for two medals struck in 1919, in order to celebrate the first anniversary of Greater Romania, the unification of Transylvania with Romania, and the freeing of the trans-Carpathian province from the communist menace.

The coronation planned for 1921 should have been commemorated by the medals ordered by sculptor Mihail Kara. The design of such a piece has been preserved. It bears a superb art nouveau portrait of Queen Mary. The Alba Iulia ceremony from 1922 was an occasion for Constantin Kristescu to model some official and "popular" medals, bearing on the obverse the twinned portraits of King Ferdinand I and Queen Mary. The latter wears the famous crown with, designed by Costin Petrescu, after the type of that of Princess Despina-Milița, the wife of Neagoe Basarab, and a grand purple mantle.

The same author designed the medels of the medals from 1925, dedicated to the General Exhibition of Bessarabia, whose obverses reuse the design of the commemorative medal of the Alba Iulia coronation.

In 1926, the commemoration of 50 years from the Red Cross Society of Romania was an occasion for the Swiss artist Henri Huguenin, from Le Lôle, to make an allegorical representation of the celebrated institution, depicting a nurse. It is obvious, however, that it is Queen Mary. Huguenin was inspired by the queen's portrait in a nurse garb, from 1913, made by Tony Szirmai. Queen Mary's traits are obvious in the allegorical representation of Romania, on the medals struck in 1928, on the occasion of the 10th anniversary of the unification of Transylvania with Romania. The model is the work of French sculptor Pierre d'Autel.

To a certain extent due to the strained relations with King Charles II, between 1930 and 1937, Queen Mary's effigy appeared only on a few modest "popular" medals. As late as 1940 a posthumous medal dedicated to Queen Mary was struck. It was "Stella Maris", a great art nouveau medalllic work, owed to Emil W. Becker. The queen is depicted as a personification of the Silver Coast, in South Dobrudja, and its pearl, the Baltchik, where she wished that her heart should be deposited after her death.

MAREȘALUL ALEXANDRU AVERESCU, PERSONALITATE MARCANTĂ A ISTORIEI NAȚIONALE

Adela Dănilă

În istoriografia noastră s-a scris mult despre oameni politici de largă acțiune, despre guvernele pe care aceștia le-au format și le-au condus: liberalii Ion C. Brătianu, Ionel Brătianu, I.Gh. Duca, conservatorii Lascăr Catargiu, Titu Maiorescu, național-țărăniștii Iuliu Maniu, Ion Mihalache, etc. Guverne cu o istorie bogată, puncte de referință într-o istorie a vieții politice înainte de primul război mondial sau între cele două războaie.

Mi s-a părut interesant să urmăresc un destin uman și un destin politic, atunci când lumea părea să se prăbușească, pentru milioane de oameni ea se și prăbușise, atunci când războiul deși de neuitat rămăsese de câțiva ani în urmă. Un om care venea din războiul mondial, un om care s-a făcut remarcat în acest război pe câmpul de luptă de la Mărăști și Mărășești din vara lui 1917, un erou al războiului pentru reîntregirea neamului, care a primit credit parcă nelimitat de la ostașii alături de care s-a găsit pe front, generalul Alexandru Averescu. Interesant de urmărit este evoluția “mitului Averescu” de-a lungul perioadei interbelice, felul în care uzura politică destramă țesătura imaginarului.

Istoricii români au analizat anumite aspecte legate de activitatea omului politic Alexandru Averescu, dar au făcut acest lucru referindu-se la alte personalități politice sau la evenimentele majore de după primul război mondial sau la alte guverne mult mai importante decât guvernul Averescu din 1920-1921.

În acele vremuri omenirea avea nevoie de eroi, de oameni care se evidențiaseră în confruntările dure. Omenirea simțea un suflu nou, considera că jertfele războiului îi dă dreptul să dorească o lume schimbată din temelii, o lume mai rațională și cu colectivitățile umane și cu indivizii. Politicianismul antebelic era respins, erau aduși, erau siliți să apară în scena politică aceia pe care mentalul popular îi vedea ca pe niște “Mesia”, salvatori ai neamului! Așa a apărut în viața politică generalul Averescu. “Am intrat în viața politică împins de împrejurări: nici nu-mi trecea prin minte, că, într-o zi, voi juca în țara mea un rol politic pe care evenimentele din urma războiului mi le-au rezervat” - avea să mărturisească el mai târziu¹. Militar de carieră, legându-și numele de marea epopee națională a luptelor de la Mărășești, în care s-a ilustrat Armata a II-a, comandată de el, ulterior Mareșal al României, Alexandru Averescu a intrat în viața politică târziu, la vârsta de 59 de ani².

S-a născut la 9 martie 1859 la Ismail și a murit la 3 octombrie 1938 la București. Tatăl se numea Constantin Averescu și avea funcția de slugger. După școala primară, urmează un an, cursurile seminarului teologic din Ismail, apoi se

¹ Nedelea Marin, *Prim-miniștrii României Mari. Ideile politice*, București., 1991, p. 36-37.

² Căpreanu Ion, *Partide și idei politice în România 1880-1947*, București., p. 152.

înscrie la Școala de Arte și Meserii din București (1876). Se înrolează voluntar în armata română participând la războiul de independență și sfârșește campania cu gradul de sergent. Este absolvent al Școlii divizionare de la Mănăstirea Dealu (1881). Deși în prima tinerețe fusese scos din armată din cauza trupului său fizic, anul 1886 îl găsește absolvent al Școlii de Război din Torino (Italia), devine apoi comandant al Școlii Superioare de Război din București în perioada 1 ianuarie 1894-1 aprilie 1896, atașat militar la Berlin în perioada 1896-1898, șef al Secției de organizare operații în Marele Stat Major (1899-1904), general de brigadă în 1906, membru al cabinetului liberal ca Ministru de Război în perioada 13 martie 1907-27 decembrie 1908 (demisionează în 1909, în urma unor neînțelegeri cu I. C. Brătianu), Șef al Statului Major General Român în perioada 18 noiembrie 1911-2 decembrie 1913. Generalul Averescu s-a ridicat treptat ca om politic și se poate spune că el s-a format astfel în condițiile înfrângerilor și victoriilor de pe front în aceeași măsură.

Popularitatea lui Averescu s-a structurat treptat pe ruinele fostului prestigiu al lui Ionel Brătianu, așa cum erau ele percepute și cerute de opinia publică. În armată se pare că șeful liberalilor era tot atât de impopular ca și în rândurile populației rămase acasă.

Averescu își organizase la Bacău o existență de "vicerege". Se instalase în luxoasa casă a lui Fielderman, în care încerca să suplinească funcția pe care o dorise întotdeauna și pentru a cărei deținere îl detesta atât pe generalul Prezan, Șef al Marelui Cartier General. În afară de câțiva oameni de casă, generalul nu primea pe nimeni și când excepțional, primea pe cineva, tot orașul comenta evenimentul respectiv(...) O adevărată curte roia în jurul lui Averescu. În afară de șefi și subșefi de stat major, o droaie de ofițeri de ordonanță îndeplineau funcțiunile de maestri de ceremonii, de secretari particulari și de curieri³.

Pentru toți acești oameni, dar și pentru simplii soldați din tranșeele din prima linie, generalul era un erou. Astfel s-a format un fenomen de psihologie colectivă, "mitul generalului Averescu", ca o manifestare a acelei psihoze explicate psihanalitic "psihoza tranșeelor". Generalul manifestase în timpul luptelor o preocupare constantă pentru soldații din liniile de bătaie. Expoși în fiecare clipă morții, cu sentimentul că atâția din comandanții lor îi abandonaseră noroiului și obuzelor, acești soldați, printr-un elementar reflex, lesne de explicat au atribuit generalului Averescu o imagine paternă, dublată apoi de cea a justițiarului, care chema la fixarea răspunderilor⁴. În acest cadru tulburat deja de evenimentele care se declanșaseră la răsărit, în Rusia, în fața fierberii opiniei publice și în nesiguranța de la Iași, era firesc ca Regele Ferdinand să apeleze la singurul om care mai avea în mână o forță organizată. "Pe acea vreme - scrie Argetoianu -, pe la spartul iernii, Averescu nu pășise încă pe terenul politic, dar ca fluturele în gogoasă era gata să-și

³ Argetoianu Constantin, *Pentru cei de mâine. Amintiri din vremea celor de ieri*, vol. II (august 1916-iunie 1917), București, 1993, pp.193-194.

⁴ Constantiniu Florin, *O istorie sinceră a poporului roman*, București, 1997, pp. 326-327.

ia zborul. Nu-l tentau deloc luptele politice, dar avea o poliță de plătit lui Brătianu și socotea că sosise momentul scadențelor⁵. Așa s-a ajuns la primul guvern Averescu, acela care avea să pregătească semnarea păcii cu Puterile Centrale de la Buftea – București.

Pentru a profita de nemulțumirea și de marea popularitate în țară a generalului, un grup de oameni politici desprins din Partidul Conservator și din alte formațiuni politice, îi oferă șefia Ligii Poporului, care ia ființă în aprilie 1918. Este Ministru de Interne în perioada 1-13 decembrie 1919. Din acel moment, începe practic a doua perioadă a vieții sale - cea politică. În fruntea noii formațiuni, devenită din 1920 Partidul Poporului, va mai exercita funcția de prim-ministru 1920-1921, fiind și Ministrul Industriei și Comerțului în perioada 16 noiembrie 1920-13 decembrie 1921 (perioadă în care, între altele, se decretează reforma agrară) și în 1926-1927⁶.

Devine membru de onoare al Academiei Române la 7 iunie 1923. Crezul său politic liberal era legat de evoluționism. El afirma că a ajuns la concluzia că "procesul se realizează pe calea evoluției, pe care nu se poate păși decât călăruiți de judecata serioasă și liniștită". Încă de la primii pași ai activității sale politice, în apelul "Către toți românii" din 2 aprilie 1918, își exprimase "credința că îndreptarea dorită se...poate obține fără zguduire, fără zbuciumări, pe căile consimțite de puterea legilor"⁷. Înclinațiile spre autoritarism au făcut ca Averescu să fie suspect, în diferite perioade ale activității sale publice, de ambiții dictatoriale. El a opus acestor suspiciuni, dezmințiri categorice, considerându-le simple pretexte pentru a obține îndepărtarea lui de la putere: "...a planat asupra mea, ca în tot timpul de când numele meu a început să fie răspândit în țară,...bănuiala că aş avea intențiunea să fac dictatură, să dau lovitura de stat etc...Eu am la spatele meu un trecut și nu cred că în trecutul meu se poate vedea cea mai mică urmă de tendință de aventură..."⁸.

Ca și alți oameni politici din acea perioadă politică, Al. Averescu a ironizat cu aciditate păcatele politiceaniste ale vremii. "Partidele, mai toate – declara el într-un discurs rostit în 1931 își fac un ideal nu din dorința de a servi țara, de a urmări o politică și de a face eforturi pentru realizarea ei în binele țării, ci reduc totul la o goană după putere..."⁹.

Viața publică din România după primul război mondial evidențiază organizarea societății pe principiul recunoașterii formelor vii de viață socială, cel puțin ca tendință reflectată în cazul Partidului Poporului, de sub conducerea mareșalului Alexandru Averescu, când s-a organizat, după război, partidul acesta era o Ligă, nu era un partid politic propriu-zis, cu stat major la centru, cu statut și

⁵ Argetoianu Constantin, *op. cit.*, p. 196.

⁶ Nedelea Marin, *Prim ministrii României Mari. Ideile politice*, București, 1991, p. 112; Mamina Ion, Scurtu Ioan, *Guverne și guvernanți 1916-1938*, București, 1996, p. 62.

⁷ *Actul constituțional al Ligii Poporului și Apelul d-lui general Al. Averescu*, Iași, p. 9.

⁸ Nedelea Marin, *op. cit.*, pp. 38-39.

⁹ Nedelea Marin, *op. cit.*, p. 39.

cu program, ci numai o reuniune de formații politice locale, cu necesități de organizare locală și cu programe locale. Așa s-a încheiat și a crescut Liga Poporului, o formațiune cu putere centrală, unificatoare și abstractizantă.

Popularitatea generalului Averescu era fără precedent în istoria politică a României de la A.I.I. Cuza încoace. Liga Poporului, însă nu a putut să aibă consistență, deoarece între natura popularității generalului Averescu și concepția lui politică, era o totală contradicție.

La propagarea ideilor programatice și în activitatea sa, Partidul Poporului s-a slujit de organul său de presă "Îndreptarea" condus de A.A. Bardescu. Structura și concepțiile doctrinare și programatice au determinat ca în mod obiectiv, interesele Partidului Poporului să vină în conflict cu politica liberală, ce tindea să-și sporească influența asupra scenei politice românești.

Încă de la începutul anului 1920 se vehiculau zvonuri despre o posibilă aducere la putere a generalului Alexandru Averescu. Organul de presă al Partidului Național se întreba într-un articol din 4 ianuarie 1920 „Ce este cu guvernul național?” și continua: “În cercurile politice și în unele ziare din București se vorbește tot mai cu insistență despre tratative care s-ar urma între Partidul Liberal și...domnul General Averescu în vederea formării unui guvern național. Știrile nu au fost dezmințite, dimpotrivă, sunt tot mai multe semne pentru a crește în temeinicia lor. Noi, până la o clarificare, nu putem da crezământ deplin știrilor despre o colaborare a Partidului Liberal și generalul Averescu. Știm că o astfel de colaborare ar duce și la domnul Take Ionescu și după cele petrecute în viața politică recentă între aceste marcante personalități politice, ne-ar veni greu să credem că e posibilă o astfel de colaborare”¹⁰.

Țărăniștii nu acordan prea mult credit venirii la putere a Ligii Poporului nici chiar pe 13 martie, atunci când generalul Averescu va fi însărcinat de către Regele Ferdinand cu formarea noului guvern: “Cercurile averescane – citim în “Țara Nouă” – continuă să răspândească știrea că generalul Averescu a obținut de la M. S. Regele, dizolvarea Parlamentului și demisiunea guvernului. În cercurile autorizate știrea aceasta este însă dezmințită. Sub cuvântul că generalul Averescu nu poate lua guvernul decât cu colaborarea Partidului Liberal, și această colaborare, până acum, generalul Averescu nu a dobândit-o întrucât domnul Brătianu nu a luat nici un fel de contact cu șeful Ligii Poporului”¹¹.

Cele mai mari șanse de succesiune le avea Alexandru Averescu, a cărui popularitate crescuse enorm. Generalul era privit ca un Mesia al neamului românesc. Dar Alexandru Averescu nu avea încredere în popularitatea sa și considera – pe baza unei experiențe anterioare – că mult mai eficiente erau înțelegerile de culise. Precum vom observa, generalul fusese adus la putere datorită unei serii de factori care țineau de contextul internațional, de modificările în

¹⁰ “Patria”, 4 ianuarie 1920.

¹¹ Ibidem, 13 martie 1920.

mentalul popular datorate războiului, de politica liberalilor de revenire la putere, de necesitățile societății românești imediat după războiul mondial. Penultimul factor a fost des invocat de către istoriografia românească pentru a explica ascensiunea generalului la putere în acei ani. Totul a fost înțeles ca "jocuri de culise", pe care de altfel, generalul le prefera în acțiunea sa de a accede la putere, oricărei popularități, jocuri desfășurate între el și I.I.C. Brătianu, șeful celui mai important partid la acel moment, dar intrat într-un con de umbră datorită acuzațiilor, aduse de toți cei care aspirau spre putere, de trădare, de împingere iresponsabilă în război, în 1916.

Guvernul Averescu a depus jurământ în ziua de 13 martie 1920. În aceeași zi, președintele Consiliului de Miniștri s-a prezentat în fața Parlamentului, unde a citit decretul regal de numire și a făcut o scurtă declarație privind intențiile noului guvern. El a precizat că "prima și cea mai de căpetenie a sa grijă va fi ca, prin autoritatea la care are dreptul, să pună stavilă oricărei încercări de a zdruncina câtuși de puțin așezămintele noastre sociale și de stat"¹².

În plan social, încă din primele zile ale guvernării sale, generalul Averescu a acordat o mare atenție menținerii ordinii, prin preocuparea deosebită de a dezamorsa conflictele de muncă, conflicte care dădeau naștere unei serii nesfârșite de greve. Pentru a pune capăt acestor greve, Averescu a făcut Consiliului de Miniștri următoarea propunere: pentru rezolvarea diferendelor care existau deja sau care aveau să se ivească în viitor, să se creeze cu caracter provizoriu, pe lângă Ministerul de Industrie și Comerț, o Comisie de arbitraj, care trebuia să cerceteze și să hotărască asupra fiecărui caz¹³. Din inițiativa lui Alexandru Averescu a luat ființă, de asemenea, la 29 martie 1920, Ministerul Muncii și Ocrotirii Sociale, care avea ca scop "pregătirea, aplicarea, și supravegherea aplicării tuturor legilor și reglementărilor referitoare la asigurări sociale și mutualitatea liberă; ocrotirea și organizarea muncii, cooperația orășenească, asistența socială, precum și a oricăror legi și regulamente de prevedere și ocrotire socială care îi vor fi date în atribuțiune"¹⁴.

În domeniul politicii externe, guvernul Averescu a semnat Tratatul de la Trianon cu Ungaria, la 4 iunie 1920, prin care se recunoștea unirea Transilvaniei cu România, și Tratatul de la Paris, la 28 octombrie 1920, prin care Marile Puteri Aliate și Asociate confirmau unirea Basarabiei cu România. Politica externă a fost consacrată luptei pentru recunoașterea unirii Transilvaniei cu România.

De asemenea, a conturat sistemul de alianțe, menit să apere statu-quo-ul teritorial stabilit prin tratatele de pace. În martie 1921, România a semnat Tratatul de prietenie cu Polonia, iar prin tratatele încheiate cu Cehoslovacia (aprilie 1921) și Iugoslavia (iunie 1921) s-au pus bazele Micii Înțelegeri.

La 13 decembrie 1921 Alexandru Averescu își prezintă demisia după consfătuirea cu majoritatea parlamentară, propunând în locul lui pe Constantin Coandă,

¹² "Țara Nouă", 16 martie 1920.

¹³ "Îndreptarea", 26 martie 1920.

¹⁴ Scurtu Ioan, coordonator, *Documente privind istoria României între anii 1918-1944*, București, 1995, p.101.

președintele Senatului. "Îndreptarea" din 14 decembrie relatează retrospectiv: "Guvernul Averescu a demisionat azi la amiază (...). Întrunirea de azi a majorității de la Senat a fost o înălțătoare manifestație de solidaritate și de dragoste pentru șeful Partidului Poporului, domnul general Averescu. Sacrificiul pe care, cu toată încrederea desăvârșită a majorităților și cu toată nețărnută dragoste a poporului, domnul general Averescu îl face, pune în lumina cea mai frumoasă, nobilele calități sufletești ale ilustrului comandant de armate, care a condus în cele mai grele împrejurări, guvernul României întregite!"¹⁵. C. Argetoianu în Cameră și P.P. Negulescu la Senat, anunță demisia guvernului Averescu, conform uzanțelor constituționale, ședințele urmând a fi suspendate. Ziarul "Patria" scria în acest context: "Guvernul genetalului Averescu și-a dat demisia, după ce ea îi fusese impusă de țară, după ce i se impunea din partea capului Senatului și după ce însăși miniștrii demisionaseră. Un guvern venit la putere prin eneltiri, menținut prin fraudă alegerilor generale și parțiale, un guvern care întronase regimul corupției conștiințelor și jaful în averea publică, cade de la cârma țării, în asentimentul opiniei publice"¹⁶.

Nicolae Iorga a considerat guvernul Alexandru Averescu "un minunat mozaic", "o copilă născută din nelegiuirea împerechere a celor mai negustorești socoteli de reabilitare politică a unora, pe pojghița popularității unui brav general", iar D. Drăghicescu îl vedea ca o înjghebare realizată foarte repede din membri ai altor partide burgheze, "o bizară anomalie, fără viitor"¹⁷.

"Adevărul" îl aprecia ca „o lamentabilă încercare de acțiune politică sprijinită de oameni adunați din toate colțurile, fără tendințe generale comune, fără alt ideal comun decât dorința egoistă de a guverna, indiferent de mijloace, cu program politic înjghebat din împrumuturi luate de la celelalte partide."

"Țara Nouă" ziar al Partidului Țărănesc, condus de Ion Mihalache, scria la 8 aprilie: "Frați săteni! Aflați că generalul Averescu s-a dat cu eiocoi ca să ajungă la putere, a luat în Guvern – chipurile ca să-l ajute la expropriere – pe domnul Garoflid. Voi știți cine este: domnul Garoflid. E omul muncii silnice de pe vremurile nemților. El a fost impus de ciocoi ca să le păzească moșiile, pe care Mihalache vrea să le împartă vouă."

Constatăm așadar, că se menține tonul specific caracterizărilor politice ale prietenilor sau ale adversarilor din orice timp, nimic nou sub soare. De aici nu putem neapărat desprinde ceva diferit față de vechile ridicări în slăvi sau față de vechile invective și imprecății. Ceea ce putem decela este faptul că acest guvern nu este nici mai lăudat, nici mai blamat decât alte guverne, ceea ce ilustrează starea de pace care încet, încet se instaurează în România Mare intrată deja în al treilea an de după război. Deci, se poate conchide fără a greși prea mult că starea de normalitate politică revine în Noul Regat Român.

¹⁵ "Îndreptarea", 14 decembrie 1921.

¹⁶ "Patria", 15 decembrie 1921.

¹⁷ Campus Eliza, *Mica Înfelegere*, București, 1997, p. 40.

Cazul lui Averescu poate să fie unul paradigmatic în legătură cu evoluția unui om politic venit din afara scenei politice, un profesionist cunoscut pentru alte merite decât pentru cele politice și care s-a format într-un climat nou, așa cum a fost cel de după primul război mondial, un climat caracterizat de o puternică efervescență socială, politică, economică, etc., efervescență care determina ridicări spectaculoase, dar și căderi la fel de spectaculoase.

Generalul Averescu a trecut de pe câmpul de luptă, un câmp real și foarte dureros, pe un alt "câmp" tot de luptă, dar de data aceasta dus cu mijloacele politicii, cu acele mijloace care pun în evidență abilitatea de a trata corecta apreciere a unui context politic intern sau extern, necesitatea folosirii persuasiunii, dorința de a comunica fie cu prietenii, fie cu adversarii, dar mai ales, pregătirea de a accepta schimbările care produc la rândul lor alte schimbări, ca un imens bulgăre de zăpadă care se rostogolește la vale.

Alexandru Averescu era pregătit ca militar și și-a probat din plin capacitatea sa pe câmpul de luptă, acolo unde armata română și România au avut nevoie de el. Desigur, după încheierea conflagrației mondiale, România Mare avea nevoie mai mult decât oricând de toate forțele și capacitățile strânse laolaltă din toate teritoriile românești care s-au unit la 1918 cu Vechiul Regat. Averescu nu era însă omul de care România avea nevoie să se folosească pentru a produce acele schimbări care aveau să determine mersul înainte al societății românești interbelice. Ca om politic, Averescu nu a știut să se folosească, ci...a fost folosit. Probabil că aici ar fi adevăratul merit al generalului. Fără un program care ar fi putut fi considerat ca atare, fără o atitudine îndreptată spre viitor, în ciuda unor luări de poziție politicianiste (aici stau mărturie pozițiile deținute de foști conservatori, de conservatori de marcă, în conducerea partidului), cu o conduită oscilantă între fermitate și încredere naivă și chiar delăsare, omul politic Alexandru Averescu, cu contradicțiile sale, cu inconsecvențele sale, cu naivitatea sa serioasă, a reprezentat totuși, acel fluid care a "uns" angrenajele politicii românești în momente de o deosebită importanță pentru progresul societății românești. Probabil că, dacă nu ar fi fost el, ar fi fost altul care să realizeze acest rol. Dar istoria nu pune mare preț pe "dacă"! Alexandru Averescu a fost acolo unde a trebuit. A servit, conștient sau manipulat, interesele liberalilor. Poate că istoria cerea atunci tocmai acel lucru de la generalul Alexandru Averescu, așa cum în 1917 îi ceruse să coordoneze luptele de la Mărăști, Mărășești și Oituz!

În timpul guvernării sale din 1920-1921 s-au pus bazele legislative ale României Mari: reformele interne, inițiativele externe au fost viabile și au fost validate de istorie. Indiferent dacă aceste reforme sau inițiative existau sau nu în programul Partidului Poporului, ele au fost realizate în momentul guvernării acestui partid, care ar fi putut la fel de bine să stopeze evoluția României – e bine să observăm și realitățile din celelalte state, vecine sau mai îndepărtate unde se instauraseră deja, pentru mulți ani, regimuri totalitare sau cel puțin de autoritate – spre un cadru mai democratic.

Generalul Averescu a fost acuzat uneori că nutrește dorința instituirii unui regim de autoritate. Istoria nu a înregistrat însă instituirea acestui regim pornind de la persoana generalului ci de la factorul constituțional, Regele Carol al - II-lea, desigur, într-o vreme care vehicula termenii schimbați ai problemelor internaționale. Putem considera că generalul Alexandru Averescu și-a făcut datoria ca militar și ca om politic în momentele diferite pe care evoluția societății românești i le-a pus la dispoziție.

LE MARÉCHAL ALEXANDRE AVERESCU, PERSONALITÉ MARQUANTE DE L'HISTOIRE NATIONALE

- Résumé -

L'article présente un destin humain et politique- celui du Maréchal Alexandre Averesco, héros de la Grande Guerre de 1916-1918, un homme qui s'est remarqué sur les champs de bataille de Mărășești et Mărăști pendant l'été de 1917.

A la fin de la guerre l'humanité sentait un nouveau souffle, elle avait besoin de héros. Ceux-ci devaient apparaître sur la scène politique ou le désir du peuple les voyait comme des Méssia, des sauveurs. Ainsi est entré dans la vie politique le général Averesco: "J'ai pénétré dans la politique poussé par les circonstances: je ne pensais pas même que, un jour, je jouerais un rôle politique que les événements d'après la guerre me l'ont réservé"- il dira plus tard.

Militaire par carrière, liant son nom de la grande épopée nationale des lutes de Mărășești, ou s'est relevé la seconde Armée, commandée par lui, future Maréchal de Roumanie, Alexandre Averesco est entré tard dans la vie politique, à l'âge de 59 ans.

Son credo politique libéral se relié de l'évolutionnisme. Il affirmait qu'il est arrivé à la conclusion que "le processus se réalise par la voie de l'évolutionnisme, sur la quelle on ne peut passer que guidé sur un sérieux et calme jugement".

Pendant son gouvernement des années 1920-1921 se sont posé les bases législatives de la Grande Roumanie- les reformes internes, les initiatives externes ont été viables et ont été validées par l'histoire.

MĂSURI ANTISEMITE ÎN PERIOADA INTERBELICĂ

Adrian Popovici

Guvernarea Goga-Cuza este una din cele mai triste guvernări din istoria contemporană a României: 28 decembrie 1937 - 10 februarie 1938, în total doar 44 de zile. Cu toate acestea o putem considera un punct de răscruce pentru istoria perioadei interbelice. Nimic din ceea ce fusese posibil între 1919-1937 nu va mai fi din iarna lui 1938.

Guvernarea Goga-Cuza este în primul rând o găselniță a regelui Carol al II-lea mai hotărât ca niciodată să-și instaureze propria sa putere. Pentru aceasta avea nevoie de acceptul unei cât mai mari părți a societății românești și de aceea trebuia o guvernare care să nu fie rezultatul unui proces democratic și care să conducă fără a mai respecta legea fundamentală a statului - Constituția din 1923.

Guvernarea Goga-Cuza este prima care face din antisemitism o problemă de stat, punându-l la baza unor legi și hotărâri cu caracter guvernamental.

Antisemitismul este o caracteristică a întregii perioade interbelice. Dar, până la guvernarea Goga-Cuza, diversele forme pe care le îmbracă antisemitismul - mișcări cu caracter antisemit, puncte de vedere antisemite ale unor mari personalități culturale și politice, puncte din programul unor partide politice - chiar dacă sunt tolerate de organismele statului, ele nu sunt o caracteristică a politicii de stat¹.

Prezentarea locului pe care-l ocupă guvernarea Goga-Cuza în istoria politică a deceniului 4, dorim să se înscrie într-un mod nou de abordare a perioadei contemporane, o abordare mai puțin politizantă și în care modul cum percepem azi diferite personalități ale acelei epoci, ca Eliade, Vulcănescu, Cioran, Noica - în general numai prin prisma operei lor culturale - să nu ne împiedice să-i vedem, în realitatea acelor vremuri tulburi, când s-au lăsat prinși în vârtejul unui naționalism deloc constructiv pentru țară, nici atunci și nici în anii care au urmat.

Pentru început ar trebui încercată o definiție a antisemitismului, care nu este totuna cu rasismul și care nu este numai o componentă a ideologiilor de tip fascist și totalitar, ci este în egală măsură un cod cultural, format dintr-un complex de prejudecăți și stereotipuri, care au generat și generează mituri iraționale ale conspirației și primejdiei evreiești, servind apoi la crearea unor fantasmе ideologice și programe politice și a unor clișee mentale, mei rudimentare sau mai sofisticate, în funcție de mediul social care le absoarbe². Anecdotic, un "antisemit e cel care îi urăște pe evrei mai mult decât trebuie"³.

¹ Francisco Veiga, *Istoria Gărzii de Fier 1919-1941*, 1993; Z. Ornea, *Anii treizeci. Extrema dreaptă românească*, Editura Fundației Culturale Române, București, 1996; Leon Volovici, *Ideologia naționalistă și problema evreiască*, în *România anilor '30*, 1995.

² Andrei Oișteanu, *Mythos și logos*, 1997, p. 246-266.

³ *Ibidem*, p. 252.

Până la 1937 antisemitismul românesc a cunoscut diferite forme de exprimare și de manifestare: antisemitismul "total" (politic, ideologic, religios, economic) al lui A.C. Cuza, antisemitismul "rațional" al lui Nicolae Iorga, antisemitismul "naționalist" al lui Octavian Goga, antisemitismul "delirant" al lui Nicolae Paulescu, antisemitismul "civilizat" al lui Constantin Stere, antisemitismul "extremist, mistico-misionar" al lui Corneliu Zelea Codreanu, antisemitismul "metafizic și teologic" al lui Nae Ionescu și al întregii "Generații spiritualiste", antisemitismul "elogios" al lui Emil Cioran, antisemitismul "ortodoxist și etnicist" al lui Nichifor Crainic, antisemitismul "corporatist" al lui Mihail Manoilescu, antisemitismul "rasist și nazist" al lui M. Roșu, M. Davidescu, Traian Brăileanu și I. Găvănescu, antisemitismul "anticomunist" și antisemitismul "anticapitalist" etc.

Toate aceste forme de manifestare coexistă, se întrepătrund, se despart sau se atrag în perioada anilor '20. Abia după 1933 antisemitismul, cu toate componentele sale, devine violent, total și nemascat. De altfel declarația făcută de Nichifor Crainic în 1933 "Spiritul nou e sănătos fiindcă e antisemit, antisemit în doctrină și antisemit în practică" este emblematică pentru acele timpuri⁴.

Faptul că Mircea Eliade, Emil Cioran, Constantin Noica au avut în anii '30 o puternică adeziune la mișcarea legionară antisemită, a conferit acestora un anume nimb și explică în parte și succesul pe care îl repurtează Garda de Fier în alegerile din noiembrie 1937.

Faptul că după 1945 aceste mari personalități au repudiat direct sau aluziv ideologia fascistă, dar în același timp au evitat cu consecvență orice reevaluare critică a propriului lor angajament politic, a făcut ca întreaga problemă a adeziunii "tinerei generații" la mișcarea legionară și însăși interpretarea acestei mișcări, să nu capete dimensiunile necesare unei cât mai obiective limpeziri.

În timp ce vechile partide, PNT și PNL, fac tot mai greu față gravelor probleme economice, sociale și politice, mișcările de extremă dreaptă care își fac din antisemitismul lor un adevărat stindard capătă amploare, primule adeziuni tot mai răsunătoare, își fac loc pe scena politică românească.

Mișcările extremiste cu caracter antisemit au apărut în România încă din 1919, când se formează la Iași "Garda Conștiinței Naționale" condusă de C. Pancu. În același an, în Transilvania, se organizează "Frăția de cruce".

În 1922, tot la Iași, iau ființă "Partidul Socialist Național Creștin", "Asociația studenților creștini" condusă de Corneliu Codreanu și "Uniunea Național-Creștină" condusă de A.C. Cuza, având ca organ de presă "Apărarea Națională".

În 1923 se formează "Liga Apărării Național Creștine" (LANC) având ca președinte pe A.C. Cuza și în conducere pe Corneliu Codreanu.

Tot în 1923 încep să activeze "Fascia Națională Română" (FNR) condusă de V. Lungulescu, care scoate revista "Fascismul" și "Acțiunea Românească" condusă de Ion Moța cu revista "Fraternitatea Română".

⁴ L. Volovici, *op.cit.*, p. 16.

În 1925 LANC și FNR fuzionează având în program, la punctul 7, prevederea *numerus clausus*. Este epoca marilor mișcări studențești antisemite din toate centrele universitare ale țării.

Tot cu LANC fuzionează și “Partidul Naționalist Democrat Creștin” (Iași) și “Partidul Social Creștin” (Galați). A.C. Cuza elaborează doctrina LANC în care se prevede și că “antisemitismul nu este decât reacțiunea naturală și legitimă de apărare a tuturor națiunilor în fața minciunii și crimei evreilor”. La punctul 9 al doctrinei cuziste se prevedea clar “eliminarea jidanilor”⁵.

La sfârșitul anului 1925, între A.C. Cuza și Corneliu Zelea Codreanu intervin disensiuni puternice, care se rezolvă pe moment, prin trimiterea lui Codreanu în Franța unde va sta 14 luni.

Întors în țară Codreanu organizează propria sa mișcare “Legiunea Arhanghelului Mihail” la 24 iunie 1927, avându-l în frunte pe Radu Mironovici și ca organ de presă revista “Pământ strămoșesc”⁶.

În aprilie 1930 Corneliu Zelea Codreanu fondează Partidul “Garda de Fier” care, spre deosebire de celelalte partide asemănătoare, practică asasinatul politic ca mijloc de eliminare a adversarilor, fapt demonstrat de uciderea lui C. Anghelescu în 1930 de către legionari și atentatul împotriva lui M. Socor, directorul ziarului “Dimineața” în decembrie 1930.

La 11 ianuarie 1930, Garda de Fier e dizolvată de I. Mihalache, atunci ministru de interne. În martie 1932, Garda este din nou dizolvată, căci acțiunea clandestină, iar la 10 decembrie 1933, are loc cea de-a treia dizolvare, de către primul ministru Gh. Duca. Ca răspuns, I. Gh. Duca este asasinat la 29 decembrie 1933, seara, pe peronul Gării din Sinaia, pe când se întorcea de la o întrevedere cu regele.

Istoricul spaniol Francesco Veiga ajunge la concluzia că în mod sigur au fost implicați “membrii marcanți, dar cu poziții periferice ai <camarilei> regale și ai Mișcării legionare și care au acționat din proprie inițiativă pentru a forța lucrurile”⁷.

Asasinarea lui Duca și tot ceea ce a urmat, inclusiv perspectiva unui guvern sprijinit de Garda de Fier a însemnat o grea lovitură dată sistemului democratic. Pentru Garda de Fier, atentatul împotriva lui Duca, marchează implicarea sa deplină în afacerile statului. Momentul hotărâtor de întărire a mișcării legionare este momentul convertirii gardiste a “tinerei generații”⁸.

Dar ce era această “tânăra generație”? Mircea Eliade, în “Memorii” o definește cel mai bine, căci o privea din interiorul ei: “Noi <generația tânără> trebuia să ne găsim rosturile noastre... nu mai aveam un ideal de-a gata făcut la îndemână... Eram prima generație românească, necondiționată în prealabil de un

⁵ Harry Culer, *Lista organizațiilor extremiste cu un acut caracter antisemit*, în *Buletinul Centrului Muzeului și Arhivei Istorice a evreilor din România*, București, 1999, p. 150.

⁶ *Ibidem*.

⁷ Francisco Veiga, *op.cit.*, p. 197-198.

⁸ Leon Volovici, *op.cit.*, p. 148.

obiectiv istoric de realizat”⁹. Mircea Eliade este cel care prin 1927 trezește această “tânără generație” chemând-o la unitate și țeluri comune, prin ciclul de 12 foiletoane intitulat “Itinerariu spiritual” apărut în “Cuvântul”¹⁰.

La cei mai mulți succesele politice și propagandistice ale Gărnii, au stimulat exprimarea deschisă, publică, a unor opinii antisemite, menținute înainte, de discuții în cerc restrâns și corespondență particulară.

Evreul nu poate fi acceptat, nu numai pentru că este “străin” și de altă religie, el este identificat cu toate “viciile politice (democrația, liberalismul), sociale (corupția, inegalitatea socială, sărăcia), morale și culturale (cosmopolitism, influențe străine nocive) și spirituale (raționalism, individualism, marxism)”, care în ansamblu au provocat criza profundă a societății românești.

Legionarismul a dat luptei împotriva evreilor o aură mistică și misionară, care s-a propagat și în rândul unor intelectuali. Tânărul filozof Constantin Noica, credea chiar că antisemitismul fusese un fel de “revelație” profetică a fondatorilor mișcării¹¹.

În 1936 numărul șomerilor intelectuali era de 20.000¹². Din rândurile acestora s-au recrutat cel mai mare număr de membrii ai organizațiilor și partidelor extremiste. Ei sunt cei care se simt amenințați de concurența intelectualității și studențimii evreiești, care în mare parte beneficiau de condiții financiare mult mai bune. Încă din 1922, mișcările studențești de mare amploare, au ca obiectiv *numerus clausus* - restrângerea numărului evreilor, în toate domeniile, la cota populației evreiești în cadrul întregii populații a țării¹³.

Mișcările antisemite abundă în toată perioada interbelică.

Este foarte greu de înșirat nenumăratele forme pe care le îmbracă acțiunile antisemite din 1920 până în 1937. Sunt atât de multe încât ar ocupa pagini întregi. Este vorba de expulzări, demiterea din funcții, atacarea evreilor în trenuri (1928-1929), împiedicarea studenților evrei de a intra în facultăți în toate centrele mari universitare: București, Iași, Cluj, Cernăuți¹⁴ și chiar atacuri asupra unor deputați sau fruntași ai evreilor. Astfel, în 1926, un grup de cinci studenți în frunte cu Ion Moța încearcă să-l ucidă pe M. Rosenthal, gazetar evreu și pe Aristide Blanc, bancher¹⁵.

În 1927, la 17 ianuarie, ca răspuns la toate acțiunile antisemite cărora statul român, pare că nu le poate face față, Comitetul delegațiilor evreiești de la Paris adresează Societății Națiunilor o petiție privind situația precară a evreilor din

⁹ Mircea Eliade, *Memorii* (1907-1960), vol. I, 1991.

¹⁰ Z. Ornea, *op.cit.*, p. 154.

¹¹ L. Volovici, *op.cit.*, p. 153.

¹² *Ibidem*, p. 65.

¹³ *Ibidem*, p. 71.

¹⁴ Harry Culer, *Universul și antisemitismul din România (1919-1939)* studiu comparativ în “Buletinul Centrului muzeului și arhivei istorice a evreilor din România”, București, 1999, p. 102.

¹⁵ *Ibidem*, p. 108.

România și inacțiunea guvernului român față de manifestațiile antisemite. Presa occidentală comentează petiția.

În țară, această petiție dă noi motive de manifestări antisemite sub pretextul demnității naționale lezate. Din nou au loc bătăi în trenuri (Iași, Bălți), injurii, molestări pe stradă, campanii de presă, etc.¹⁶.

După asasinarea lui I.G. Duca în 1933 asistăm la apariția unui antisemitism de stat. O suită de legi votate în Parlament sunt semnificative în această privință: legea pentru folosirea personalului român în întreprinderi; măsuri de aplicare crescândă a prevederilor de *numerus clausus* și de excludere a evreilor din funcțiile publice (chiar la începutul lui 1934); legea conversiunii datoriilor agricole (7 aprilie 1934) cu efecte catastrofale asupra unui mare număr de mici creditori evrei; tabele de personal folosite în întreprinderi (ianuarie 1935) rămase în vigoare în ciuda unor proteste interne și internaționale.¹⁷

Încep și agitațiile pentru aplicarea dezideratului extremist a lui *numerus proportionalis* în batouri și trecerea la excluderea treptată a tuturor evreilor din magistratura țării. În 1935 se formează "Asociația națională a avocaților creștini" care promovează aplicarea lui *numerus romanus*, o formulă prin care se cerea totala excludere a evreilor din barouri.¹⁸

Principiul lui *numerus romanus* începe să fie aplicat și în universități. La admiterile din 1936 candidații evrei sunt respinși *in corpore*.¹⁹

Anii 1936, 1937 sunt ani de presiune crescândă a extremei drepte pentru românizarea tuturor sectoarelor vieții sociale. Mișcarea studențească are din nou manifestări împotriva evreilor. La Târgu Mureș are loc un Congres al studenților finalizat prin moțiuni antisemite.

În 1937 se dau o mulțime de legi care îngăduie discriminări pe teme etnice:

- legea pentru crearea Institutului Național de Credit (5 aprilie 1937);
- decret privind revizuirea situației cetățenilor străini (8 mai 1937);
- regulament de funcționare a unor facultăți (13 mai 1937);
- decret de funcționare a unor școli (30 iunie 1937);
- decret pentru exercitarea unor forme de comerț (25 septembrie 1937);
- regulamentul Academiei de medicină (13 noiembrie 1937).

Anul 1937, fiind an electoral, antisemitismul tinde să devină un stindard sub care cât mai multe formațiuni politice caută să-și atragă electoratul. Atacurile antisemite sunt permanente și pe orice fel de temă, de la demascarea poetului Camil Baltazar care nu este decât Leopold Goldstein și îndrăznește să folosească ca titlu "Cina cea de taină" și până la protestele vehemente în cadrul Facultății de

¹⁶ *Ibidem*, p. 115.

¹⁷ *Ibidem*, p. 118.

¹⁸ *Ibidem*, p. 119.

¹⁹ *Ibidem*.

Litere din Iași, determinate de numirea lui Aizic Brauer = Alexandru Graur în postul de conferențiar universitar²⁰.

Garda de Fier este într-o ascensiune extraordinară în 1937. Însmormântarea lui Ion Moța și V. Marin, comandanți legionari morți în războiul civil din Spania, a trezit un entuziasm de nedescris. Legiunea reușește să obțină funeralii naționale. Gazetele legionare considerau însmormântarea aceasta drept "marșul învierii și al intrării în veac"²¹. Mihail Sebastian notează neliniștit în jurnalul său, că foarte multă lume se așteaptă la "o lovitură de stat gardistă"²².

Din momentul "Moța-Marin" începe un adevărat șuvoi de adeziuni la Garda de Fier. În ianuarie 1937 erau 12.000 de cuiburi, iar la sfârșitul anului cifra ajunsese deja la 34.000. Din cei 10.000 de preoți câți erau în țară, 2000 făceau parte din legiune²³.

Apropierea alegerilor din 1937 produce schimbări în viața partidelor politice. Anunțarea în mod public a pactului de neagresiune electorală între Codreanu și Maniu a provocat uimire și stupefacție. Iuliu Maniu era considerat un politician onest, iar PNȚ un partid care rămăsese mereu pe baricadele democrației parlamentare. Jocul acesta electoral a dus la situația neverosimilă, ca legionarii și comuniștii, care primiseră indicația să voteze PNȚ, să se găsească în același cartel electoral²⁴.

Alegerile au avut loc la 20 decembrie 1937. Rezultatele anunțate la 23 decembrie au scos la iveală o situație cu totul inedită - pentru prima dată în istoria alegerilor parlamentare românești nu exista nici un învingător. Era un balotaj total și nici un partid nu dispunea de majoritatea necesară pentru a guverna: PNȚ - 20,4%, Partidul "Totul pentru țară" - 15,5%, liberalii - 35,9%.

Legionarii puteau considera rezultatul votului ca pe o mare victorie, deoarece ajunseseră a treia forță politică a țării, după numărul de voturi primite²⁵. Celelalte forțe politice nu puteau să uite declarația lui Codreanu de la mitingul electoral din 29 noiembrie 1937: "Eu sunt contra marilor democrații ale Occidentului, eu sunt contra Miciei Înțelegeri, eu sunt contra Înțelegerii Balcanice și n-am nici un atașament pentru Societatea Națiunilor în care nu cred. Eu sunt pentru politica externă a României alături de Roma și Berlin, alături de statele revoluțiilor naționale, în contra bolșevismului. În 48 de ore după biruința Mișcării Legionare, România va avea o alianță cu Roma și Berlinul intrând astfel în linia misiunii sale istorice în lume"²⁶.

Politicește, după alegeri, situația țării era fără nici o ieșire. Nu se putea constitui un guvern majoritar în parlament. Acesta nici nu e convocat. Regele Carol

²⁰ H. Culer, *op. cit.*, p. 134.

²¹ Z. Ornea, *op. cit.*, p. 309.

²² Mihail Sebastian, *Jurnal (1935-1940)*, București, 1996, p. 100.

²³ Fr. Veiga, *op. cit.*, p. 231.

²⁴ *Ibidem*, p. 235.

²⁵ *Idem*, p. 236.

²⁶ *Ibidem*, p. 310.

al II-lea numește rapid, la 28 decembrie 1937, un guvern de tranziție, condus de Octavian Goga, președintele Partidului Național Creștin, care nu obținuse în alegeri decât 9,15% din voturile exprimate. Acest guvern anunță noi alegeri pe care urmează să le pregătească. Astfel începe una din cele mai scurte guvernări din istoria parlamentară a României.

Mihail Sebastian notează, cu amărăciune, în Jurnalul său la 29 decembrie 1937: "Guvernul Goga s-a instalat. Pentru prima oară s-a putut înregistra, într-un discurs oficial, vocabularul <Poruncii Vremii> - jidan, jidănime, dominația lui Iuda etc."²⁷.

Guvernul era, deci, condus de două personalități marcante ale vieții politice românești, încă de la începutul secolului: Octavian Goga și A.C. Cuza.

Octavian Goga era considerat reprezentantul naționalismului românesc în varianta transilvăneană. Tânăra generație naționalistă din care s-a recrutat Garda de Fier, l-a considerat ca primul ideolog al mișcării legionare. Alături de Goga, la guvern era și bătrânul A.C. Cuza, ca ministru fără portofoliu.

A.C. Cuza și-a început cariera politică în asociație cu N. Iorga și a încheiat-o alături de Octavian Goga. În 1935 formațiunea sa politică "Liga Apărării Național Creștine", fuzionează cu partidul lui Goga "Partidul Național Agrar", punând bazele "Partidului Național Creștin" de extremă dreapta²⁸. Lor li s-a alăturat ca vicepreședinte Nichifor Crainic.

Partidul Național Creștin are o netă orientare pronazistă și este un concurent serios pentru Garda de Fier.

Ca ministru în guvernul prezidat de Goga, A.C. Cuza are satisfacția de a-și vedea puse în aplicare primele decrete de discriminare a evreilor din istoria politică a României.

Imediat după instalarea sa în funcție, primul-ministru Octavian Goga anunța: "Problema evreiască am declarat-o problemă de stat"²⁹. În sfârșit, toată îndelungata demagogie naționalistă, se reduce acum la măsuri antisemite:

- suprimarea gazetelor "evreiești";
- revizuirea și retragerea cetățeniei unui mare număr de evrei;
- program de "românizare" a întreprinderilor ("Manifestul guvernului către țară" și "Cuvântul primului-ministru la radio", 7 februarie 1938)³⁰.

În interviurile acordate presei străine, Goga anunță intenția de a expulza 50.000 de evrei intrați "prin fraudă" după primul război mondial. "Sunt idei pur locale" precizează Goga, negând orice influență nazistă³¹.

În ianuarie 1938, Goga prezintă într-un interviu acordat unor ziariști francezi de la "Paris soir", ideile sale privind soarta evreilor ce vor trebui să

²⁷ M. Sebastian, *op. cit.*, p. 137.

²⁸ L. Volovici, *op. cit.*, p. 168.

²⁹ *Ibidem*, p. 170.

³⁰ *Ibidem*.

³¹ *Ibidem*.

părăsească România: "Ei bine!... s-ar putea să-i trimitem departe, undeva într-o insulă din care n-ar mai putea pleca. Nave de război ale tuturor națiunilor ar patrula împrejur... în Madagascar, spre exemplu, cum spunea zilele trecute Hitler, căruia i-am făcut o vizită: <sunt foarte trist că i-am trimis pe evrei la voi, dar sunt foarte mulțumit că nu-i mai am la mine>"³².

Legile antievreiești promulgate în timpul guvernării Goga-Cuza sunt doar începutul unui adevărat program de acțiune pentru restructurarea etnică a societății românești, prin scoaterea evreilor din rândul cetățenilor egali în drepturi și condamnarea lor la moarte civică, deposdarea de bunuri și eliminarea lor din principalele domenii de activitate ale vieții social-economice și umilirea lor în demnitatea civică și umană.

Cea mai importantă lege cu caracter antisemit a susmenționatei guvernări, este "Legea revizuirii cetățeniei", sancționată de regele Carol al II-lea în ianuarie 1938.

Prin revizuire, 1/3 din populația evreiască, 225.222 de persoane, adică 36,30% din totalul celor supuși revizuirii - a fost radiată din rândul cetățenilor români.

Prin această revizuire, a cetățeniei acordată evreilor după primul război mondial, se preconiza de fapt revizuirea legilor, a tratatelor internaționale și a prevederilor constituționale, pe baza cărora a început edificarea democrației moderne românești.

Prevederile legislative din anii 1919-1920, consfințite de Constituția din 1923, stipulau acordarea cetățeniei pentru evreii din România printr-un minimum de formalități.

Tratatul dintre principalele puteri aliate și asociate și România, ratificat de guvernul român în septembrie 1920, prevedea că: "România recunoaște ca supuși, de plin drept și fără nici o formalitate, persoanele de naționalitate austriacă sau ungară, născute pe teritoriile ce i-au fost alipite prin tratatele de pace, naționalitatea română dobândindu-se prin singurul fapt al nașterii pe teritoriul român, de către orice persoană, care nu se poate prevala de vreo naționalitate"³³.

Legea revizuirii din 1938 anula efectul tuturor prevederilor din 1920, relua chestiunea actelor justificative, reintroducând o birocratie foarte greoaie.

Evreii, deja cetățeni români, trebuiau să facă din nou dovada că au meritat asta. Cei care nu puteau aduce probele cerute în termenul stabilit, pierdeau cetățenia, dreptul la muncă și deveneau apatrizi³⁴.

Ideea revizuirii cetățeniei acordate în 1923 prin Constituție, este anterioară guvernării Goga-Cuza. În 1936 un grup de parlamentari în frunte cu Pamfil Șeicaru, a depus un memoriu, prin care cerea o lege a revizuirii cetățeniei pentru locuitorii evrei, având în vedere "numeroasele fraude comise în procurarea actelor

³² *Ibidem*, p. 171.

³³ *Evreii din România în anii 1940-1944*, vol. I. Studiu introductiv de Lya Benjamin, p. XXI, 1993.

³⁴ Lya Benjamin, *op. cit.*, p. XXIII.

necesare pentru dobândirea cetățeniei. O lege în acest sens va corespunde unei imperioase cerințe de stat și va satisface o buna politică de stat³⁵.

Revizuirea cetățeniei începută în ianuarie 1938 și încheiată în 1939 afecta o treime din populația evreiască și va fi continuată de alte măsuri guvernamentale, din ce în ce mai dure, în timpul dictaturii regale și mai ales în timpul guvernării antonesciene.

Era sau nu un real pericol evreiesc? Statisticile oficiale arătau că din 18.000.000 locuitori, 4% erau evrei, adică 728.115 evrei etnici sau 4,2% (756.930) după numărul celor care se declară de religie mozaică. Proporția numerică nu reflectă ponderea evreilor în economia și viața socială românească. La un deceniu de la dobândirea drepturilor politice, evreii din România dovedeau o buna integrare în societatea românească, într-o formă specifică de asimilare, care nu duce la pierdea identității.

Unele voci specializate, dar nu suficient de puternice, atrăgeau atenția că sporul natural la evrei, a fost după 1930, mult mai scăzut, decât la restul populației. Cercetătorul Antcan Golopenția, în diverse studii publicate în 1940, arăta că sporul natural al populației românești, era mult mai mare la români, decât la minoritățile etnice care în mare măsură sunt urbanizate³⁶.

Academicianul Sabin Manuilă, într-o analiză a structurii populației din România din 1937 arăta "Românizarea treptată a orașelor este fatalitate biologică... În viitor ritmul de urbanizare al populației rurale, va fi din ce în ce mai accelerat, mergând paralel cu industrializarea"³⁷.

Guvernarea Goga-Cuza nu a făcut însă, decât să împingă România, pe un făgaș periculos și fără viitor. Antisemitismul ca politică de stat, a dus la crearea unei stări nefirești, la nivelul întregii societăți românești. Studiate acum, legile, manifestările politice, viața intelectuală a vremii, te poți întreba, cum a fost posibil? Răspunsul îl poate da doar o cercetare serioasă și nepărtinitoare, a tuturor celor implicați și mai ales un dialog deschis, pe baza cercetărilor întreprinse. În anii '90 s-au publicat numeroase studii, de mare seriozitate, precum și numeroase memorii și jurnale ale personalităților epocii. Din păcate, aceste apariții, n-au dus la o discuție largită a istoricilor, sociologilor, economiștilor vremii noastre.

Andrei Oișteanu³⁸, făcând o prezentare a cărții lui Leon Volovici, vorbește despre "trădarea intelectualilor" epocii interbelice. Și este adevărat, că nu numai cei care se implică pot trăda ci și cei care nu iau nici o atitudine.

E sigur că istoria perioadei interbelice trebuie rescrisă, fără patimă, fără ură, fără idei preconcepute.

³⁵ *Ibidem*, p. XXIV.

³⁶ *Ibidem*, p. XXV.

³⁷ *Ibidem*.

³⁸ Andrei Oișteanu, *op. cit.*, p. 254.

MESURES ANTISEMITES PENDANT LA PERIODE D'ENTRE GUERRE

- Résumé -

Le présent ouvrage précise la place qu'a occupé le gouvernement Goga - Cuza dans l'histoire politique roumaine au cours de la quatrième décennie du XXème siècle c'est le premier gouvernement fait de l'antisémitisme un problème % d'état, en le mettant à la base de certaines lois et décisions d'un caractère gouvernemental.

Une place à part est accordée à la "loi pour la révision de la citoyenneté" sanctionnée par le roi Charles II en janvier 1938 et qui est contraire aux traités de paix signés par la Roumanie à la fin de la première guerre mondiale.

Les lois antisémites émises pendant le gouvernement Goga - Cuza sont seulement le commencement d'un vrai programme d'action concernant la restructuration ethnique de la société roumaine, par l'enlèvement des juifs des citoyens égaux dans les droits et leur condamnation à une mort civique.

Nous désirons que le présent ouvrage présente une nouvelle modalité d'aborder l'histoire contemporaine, moins politisant mais plus constructive et ayant comme fondement les nombreuses études, très sérieuses, ainsi que les mémoires et les journaux de différentes personnalités de l'époque d'entre guerres publiées les dernières années.

ASPECTE PRIVIND PARTICIPAREA ARMATEI ROMÂNE LA LUPTELE PENTRU ELIBERAREA BASARABIEI ȘI BUCOVINEI DE NORD. 22 Iunie-26 Iulie 1941

Șerban Constantinescu

La 22 iunie 1941, România a declarat războiul contra Uniunii Sovietice în scopul legitim al eliberării Basarabiei, Bucovinei de nord și a Ținutului Herța, ocupate abuziv de Moscova la sfârșitul lunii iunie 1940. Această acțiune a fost aprobată de toți politicienii, și de întreaga opinie publică din țară, fiind primită cu satisfacție și entuziasm, excepție făcând o minoritate care s-a situat pe poziții contrare interesului național. Referindu-se la aprobarea de către întreaga suflare românească a campaniilor militare desfășurate pentru eliberarea ținuturilor cotopte de către sovietici, cunoscutul patriot și om de cultură, Onisifor Ghibu, va scrie, în anul 1949, o necruțătoare acuză la adresa lui Petru Groza – șeful guvernului care-și schimbase, după 23 august, atitudinea față de războiul din Est¹. “La 22 iunie 1941, România s-a văzut nevoită să intre în război împotriva U.R.S.S. în scopul de a-și reface, pe calea armelor, hotarele, care între timp îi fuseseră ciuntite și la Răsărit și la Apus și la Miază-zi (...). În adevăr, acesta a fost adevăratul și unicul scop al războiului și trebuie să calific ca ofensă și calomnie ordinară afirmația că acel război ar fi fost făcut în scopul devastării Rusiei alături de germani (...). În tot cazul, până la proba contrarie, îmi susțin categoric convingerea că și tu ai fost pentru războiul sfânt de reîntregire a țării, alături de toți bunii patrioți români”².

Edificatoare, privind participarea României la acest război, este și opinia diplomatului Grigore Gafencu, care, deși a fost unul din opozanții generalului Ion Antonescu, menționa: “Războiul cu Rusia, în care luptăm alături de nemți, nu are, nu poate avea pentru noi același interes și aceleași țeluri ca pentru Germania. Pentru noi înseamnă suprimarea unei nedreptăți, reîntregirea hotarelor noastre, întărirea poziției noastre vitale la Gurile Dunării”³.

Angajarea țării noastre în război a fost convenită de generalul Antonescu cu Hitler și nu a fost cunoscută până la data de 22 iunie 1941, nici de regele Mihai, acțiunea declanșându-se “fără vreo explicație intențională sau vreo convenție de alianță cu Berlinul”⁴.

¹ Valeriu – Florin Dobrinescu, Ion Constantin, *Basarabia în anii celui de al doilea război mondial (1939 – 1947)*, 1995, p. 228.

² *Ibidem*, p. 228 – 229.

³ Grigore Gafencu, *Jurnal, 1941 – 1944*, vol. I, Biblioteca Academiei Române, fond 15, dosar 3215, f. 92.

⁴ Gh. Barbul, *Memorial Antonescu. Al treilea om al Axei*, Institutul European Iași, ediție de V. Fl. Dobrinescu, p. XV.

Acest război, nedorit de România, care nu a urmărit cucerirea de teritorii ce nu-i aparțineau a fost impus de ultimatumul sovietic din iunie 1940, când țara noastră s-a aflat în situația de stat ocupat. În timpul procesului ce i s-a intentat, mareșalul Ion Antonescu a adresat la 15 mai 1946 un memoriu Tribunalului Poporului, în care menționa: "Nu pot fi socotit agresor, fiindcă România era în situația de război cu U.R.S.S. din iunie 1940, când Rusia a fost agresorul. Acceptarea ultimatumului nu a fost decât o retragere strategică și politică la care recurge orice țară, orice om, când este surprins fără sprijin și nu este în măsură de a se apăra"⁵.

Efectivele totale ale armatei române care au participat la luptele pentru eliberarea Basarabiei și Bucovinei de nord au fost de 473.103 militari (armata de uscat – 402.747, aviația – 56.176, marina – 14.180)⁶.

Forțele militare ale Moscovei dispuse între Prut și Nistru erau numeroase, fiind 8 grupuri de armată, din care 3 mecanizate, cu circa 20 – 24 mii unități (infanterie, mecanizate, tancuri) care intrau în compunerea Frontului de Sud sovietic, alcătuit din Armata 18 (la nord) și Armata 9 (la sud)⁷. Remarcăm că toate aceste forțe, conform informațiilor existente, se aflau pregătite pentru declanșarea unor acțiuni ofensive care urmăreau ocuparea, cu precădere, a zonelor petrolifere din România⁸.

La începutul războiului, din punct de vedere tactic, unitățile românești au avut misiunea de a fixa forțele sovietice din față și de a interzice regrouparea acestora spre nord, unde se declanșau ofensive "Grupului german de armate Sud", comandat de feldmareșalul Gerd von Rundstedt. În acest sens vor acționa, în nordul Bucovinei, Armata 3 română, comandată de generalul Petre Dumitrescu, și Corpul de cavalerie român și alte 6 divizii ale armatei noastre din compunerea Armatei 11 germană, în centrul și sudul Basarabiei, Armata 4 română, comandată de generalul Nicolae Ciupercă, iar în Dobrogea și în Delta, Corpul 2 armată român, Detașamentul Maritim nr. 1 și Grupul 52 cercetare, în cooperare cu forțele maritime și fluviale⁹.

Acțiunile militare pentru eliberarea Basarabiei și Bucovinei de nord s-au desfășurat pe o perioadă de 33 de zile și au cuprins mai multe etape ca timp și spațiu.

22 iunie – 2 iulie 1941. În această perioadă unitățile românești au adoptat o defensivă activă, declanșând acțiuni de luptă cu caracter local, pe un front larg și într-un teren variat. S-au efectuat bombardamente de artilerie și aviație, recunoașteri terestre și aeriene, incursiuni în sectorul inamicului în scopul realizării unor puncte de sprijin pe malul stâng al Prutului. Acțiunile s-au finalizat cu stabilirea unor capete de pod în zona localităților Fălciu, Oancea, Bogdănești, etc. și totodată la fixarea unităților sovietice din contact.

⁵ *Procesul Mareșalului Antonescu. Documente 2*, București, 1995, p. 167.

⁶ *Veteranii pe drumul Onoarei și Jertfei (1941 – 1945). Spre cetățile de pe Nistru*, București, 1996, p. 105.

⁷ *Ibidem*.

⁸ *Ibidem*, p. 103.

⁹ *Ibidem*, p. 108.

Misiunea de a deschide ostilitățile a revenit aviației române, care în dimineața zilei de 22 iunie 1941, la orele 4.00, în conformitate cu Ordinul de operații nr. 1 al Statului Major al Aerului, 124 de avioane dintre care 56 de bombardament, 64 de vânătoare și 4 de recunoaștere, au survolat Prutul, realizând surprinderea inamicului.

Remarcabile, prin rezultatele obținute, au fost misiunile executate în această zi de către escadrilele Grupului 5 Bombardament dotate cu bimotoare He-111, protejate aerian de formațiile Grupului 7 Vânătoare prevăzute cu aparate Me-109, care au atacat aerodromurile, nodurile de comunicații și aglomerările de trupe inamice din zona Chișinău, Basarabeasca, Bolgrad, etc. Referindu-se la primele misiuni de luptă pe care le-au executat, ilustrul pilot de vânătoare, Tudor Greceanu, menționează: "Am văzut pentru prima oară un baraj A.C.A. (antiaerian) infernal, a cărui primă victimă a fost un He-111 (bimotor de bombardament) pilotat de lt. av. Puiu Monciu. A căzut în flăcări cu tot echipajul, ca un dop de vată aprins. Întorși acasă eram cu toți mult mai serioși, deveniserăm brusc luptători într-un război care avea să dureze 4 ani, în care cei mai mulți dintre noi și poate cei mai buni și mai viteji au căzut"¹⁰. În conformitate cu documentele timpului, în prima zi de război (22 iunie 1941), aviația română a distrus 37 avioane inamice la sol și a doborât în lupte aeriene 8 aparate, pierderile noastre fiind de 11 echipaje (cu 11 avioane)¹¹.

În zorii zilei de 26 iunie 1941, la Constanța s-a desfășurat o importantă bătălie navală între forțele noastre și sovietice încheiată cu o victorie românească. Statul Major al Flotei Sovietice din Marea Neagră a format două grupări de nave, una de lovire – formată din două crucișătoare moderne construite în anii 1936 – 1939, "Moskva" – 2.895 t, viteză 35 noduri și "Harkov" (prevăzute fiecare cu numeroase mitraliere a.a. și tunuri, din care câte 5 de 135 mm.) și alta de sprijin – crucișătorul "Voroșilov", distrugătoarele "Soobrazitelnoi" și "Smaslennai", fiind și o grupare de lovire de aviație¹². Aceste forțe urmau să execute concomitent din aer și de pe mare un atac asupra portului și bazei navale Constanța din direcția soarelui, care tocmai urma să răsară. S-au tras de către navele sovietice peste 300 proiectile de 130 mm, care au incendiat mari rezervoare de combustibil la Palas, unde a fost atins și un tren german cu muniții. După 6 minute, distrugătoarele noastre "Regina Maria" și "Mărășești" au deschis focul asupra navelor sovietice, iar peste un minut a început să tragă și bateria germană "Tirpitz" prevăzute cu tunuri de 280 mm¹³. La ora 4,15 gruparea sovietică de lovire încetează focul și se întoarce la adăpostul unei perdele de fum, iar la 4,16 crucișătorul "Moskva", explodează și în cinci minute se scufundă. Este avariat și crucișătorul "Harkov",

¹⁰ *Aviația română pe frontul de Est și în apărarea teritoriului, 22 iunie 1941 – 31 decembrie 1942. documente, memorii, amintiri și comentarii*, vol. I; coordonarea, selectarea și îngrijirea textului: Ion Bucurescu, George – Paul Sandachi, 1994, p. 32 – 33.

¹¹ *Veteranii pe drumul Onoarei și Jertfei (1941 – 1945). Spre cetățile de pe Nistru*, p. 442.

¹² *Ibidem*, p. 514.

¹³ *Ibidem*, p. 512.

care are o viteză redusă va continua retragerea spre Sevastopol. Cauza scufundării modernului crucișător "Moskva" s-a datorat, fie loviturilor primite din partea distrugătoarelor noastre, fie că a fost atins de salvele bateriei "Tirpitz", sau că a lovit un baraj de mine. La locul dezastrului s-au deplasat vedetele torpiloare românești care au salvat 74 de marinari sovietici, care au fost internați în lagărul de prizonieri de la Găești, situat la 70 km. de București.

2 – 7 iulie 1941. Eliberarea nordului Bucovinei și a Ținutului Herța, precum și declanșarea unor acțiuni ofensive pe cursul râului Prut.

La 2 iulie s-a dat ordinul ca Armata 3 română să declanșeze ofensiva pe întregul său front. Cele mai importante lupte cu trupele sovietice s-au dat la Storojineț (3 iulie), Baineț (4 iulie) și Cernăuți, care este eliberat la 5 iulie 1941 de militarii români din compunerea brigăzilor 1 și 4 mixte munte¹⁴. Priveliștea orașului Cernăuți, al treilea ca mărime în România Mare, era următoarea: "Străzile sunt pustii. La fiecare sută de pași întâlnim un automobil rusesc incendiat, muniții rusești părăsite, gropi făcute de bombele aruncate din avioane. Populația e atât de puțină încât orașul pare complet părăsit. Din când în când vedem în ferestre câte o icoană. Sunt de obicei icoane ale Maicii Domnului, pe care creștinii le-au scos din locurile în care le ascunseseră de teama bolșevicilor și pe care acum le puneau la ferestre. Părea că orașul se recreștinează... Întâlnim case arse. Totul este devastat"¹⁵.

Ofensiva impetuoasă a trupelor noastre continuă, la 7 iulie fiind eliberat Hotinul și la 8 iulie inamicul este silit să se retragă peste Nistru. În urma unor lupte aprige, în câteva zile, Bucovina de Nord este complet eliberată și tricolorul nostru va flutura în aceste ținuturi de o veche tradiție românească.

La data de 2 iulie 1941 s-a declanșat în nordul Basarabiei și ofensiva Armatei 11 germană, care va ocupa linia Prutului în sectorul Botoșani – Iași. În compunerea acestei mari grupări militare au intrat și următoarele unități românești: brigăzile de cavalerie 5 și 6, cinci divizii de infanterie și Divizia 1 blindată. Misiunea acestor mari unități româno – germane consta în fortarea Prutului și sectorul lor și apoi pătrunderea în Basarabia pe direcția Bălți – Soroca – Orhei, urmând să cucerească în cooperare cu Armata 3 română importantul cap de pod Moghilev, situat pe malul estic al Nistrului, și în continuare, împreună cu Armata 4 română să participe la eliberarea orașului Chișinău.

Odată cu declanșarea războiului, Cartierul general al Grupului de armate româno – german a fost stabilit la Piatra Neamț, iar punctul de comandă înaintat al generalului Ion Antonescu se găsea într-un tren special, numit <<Patria>>. Această garnitură era formată "din două vagoane rezervate lui (n.n. Ion Antonescu) câteva vagoane de dormit, vagoane de clasă și în cap și în coadă, platforme cu mitraliere

¹⁴ Eftimie Ardeleanu, Nicolae Ciobanu, Dumitru Dobre, Alesandru Duțu, Eugen Ichim, Carol König, Cornelia König, Alexandru Oșca, Petre Otu, Aurel Pentelescu, Jipa Rotaru, Maria Trache, *Armata română în al doilea război mondial. Romanian Army in World War II*, București, 1995, p. 28.

¹⁵ Constantin Virgil Gheorghiu, *Reportaj de război <<Ard malurile Nistrului>>*, adaptare de Mircea Dumitrescu, în "Revista de istorie militară", nr. 4 (10), 1991, p. 44.

antiaeriene”¹⁶. În acest tren se mai afla un grup mic de ofițeri superiori români în frunte cu generalul Alexandru Ioanițu, șef al Marelui Stat Major al armatei noastre, precum și șeful Misiunii militare germane, însoțit de un eșalon înaintat. Trenul se deplasa de regulă în cursul nopții și dimineata când ajungea la destinație era așteptat de ofițerii comandanți; ofițeri de legătură și curieri. După primirea acestora și stabilirea legăturilor prin telegraf și radio cu marile unități aflate pe câmpul de luptă, generalul Ion Antonescu însoțit de un convoi de mașini se deplasa spre zona frontului.

8 – 16 iulie 1941. Acțiuni militare desfășurate în scopul eliberării nordului și a unei zone din centrul Basarabiei.

În urma unor lupte grele, care au evidențiat elanul și eroismul trupelor noastre, la 7 iulie 1941 este eliberat orașul Bălți, la 8 iulie Hotinul, la 10 iulie Soroca, iar la 17 iulie este atinsă linia fortificată “Stalin” a Nistrului. La 14 iulie 1941 au început atacurile mai multor unități germane și române asupra masivului Cornești, rezistența dârză a inamicului este înfrântă și localitatea Orhei eliberată la 15 iulie. O contribuție semnificativă în aceste operații militare au avut-o unitățile românești ale Diviziei 5 infanterie și Divizia 1 blindate.

Unitățile sovietice fiind surprinse de manevrele rapide ale trupelor româno - germane și temându-se de a nu își periclita retragerea spre Nistru, au hotărât să abandoneze capitala Basarabiei. La eliberarea Chișinăului, 16 iulie 1941, un rol important a revenit Diviziei 1 blindate române, care a fost prima unitate care a pătruns în oraș dând lupte pe străzile și prin piețele localității cu formațiile inamice care nu se retrăseseră la timp. Trupele sovietice care se aflau în Chișinău și aveau misiunea de a încetini ofensiva unităților noastre, au incendiat orașul, au dinamitat și aruncat în aer principalele clădiri, au minat alte construcții și au amplasat în oraș grupe speciale de lunetiști, sabotori și informatori¹⁷. La “curățarea” Chișinăului de aceste formațiuni ale inamicului au participat alături de militarii noștri și “locuitori din cartierele orașului care s-au oferit voluntar să informeze despre măsurile luate de sovietici în legătură cu eventualele minări de clădiri, cuiburi de partizani și subunități rămase pentru a primi cu foc unitățile române”¹⁸.

Dar bucuria eliberării celui mai mare oraș al Basarabiei a fost umbrită de un spectacol înfiorător ce se prezenta înaintea ochilor ostașilor români: “orașul era învăluit în nori negri de fum, din care nu se iveau decât limbile roșii ale flăcărilor devastatoare... Cartiere întregi, nu numai din centru, dar și din mahalalele periferice, fuseseră aruncate în aer... Au fost distruse: Palatul Mitropoliei,

¹⁶ Antonescu, *Mareșalul României și Războaiele de reîntregire*. Mărturii și documente coordonate și îngrijite de Josif Constantin Drăgan, 1991, p. 139.

¹⁷ Alex Mihai Stoenescu, *Armata, Mareșalul și evreii*, RAO International Publishing Company S.A., București, 1998, p. 314.

¹⁸ *Armata română în al doilea război mondial, Eliberarea Basarabiei și a părții de nord a Bucovinei (22 iunie – 26 iulie 1941)*, vol. I, coordonatori: col. Alesandru Duțu, Mihai Retegan, București, 1996, p. 318.

Catedrala (Soborul), Facultatea de Teologie, Liceul Militar <<Regele Ferdinand>>, reședința Corpului de armată, hotelurile Londra, Suisse, Palace, școli, biserici, uzine, mori”¹⁹.

La 13 iulie 1941, între orele 18 – 19, s-a propus primul și ultimul bombardament sovietic asupra zonei petrolifere de la Ploiești. Șase avioane rusești venite dinspre munți, surprinzând astfel apărarea antiaeriană din zonă, au efectuat un bombardament fiind lovite rafinăriile “Orion”, “Astra Română” și “Lumina”. Au fost incendiate diferite instalații și rezervoare înregistrându-se 9 morți și 13 răniți.

17 – 26 iulie 1941. Operațiile militare declanșate pentru forțarea Nistrului în zona Moghilev și străpungerea liniei fortificate “Stalin”, eliberarea sudului Basarabiei.

La eliberarea centrului precum și a zonei de sud a Basarabiei a acționat și Armata 4 română, comandată de generalul de corp de armată Nicolae Ciupercă, care se afla în dispozitiv pe Prut, de la sud de Iași până la confluența Siretului cu Dunărea. În compunerea Armatei 4 române au intrat următoarele mari unități: 7 divizii (1, 11, 15, 21 35 infanterie, 1 gardă, 1 grăniceri) și ulterior diviziile 7, 3, 10 infanterie, 1 brigadă de cavalerie, 2 brigăzi de fortificații (1 și 2), 3 regimente de artilerie grea (3, 5, 7), 2 divizioane de artilerie grea independente (41 și 45) și alte unități de diferite arme, formații de serviciu, tehnice și medicale²⁰.

În conformitate cu hotărârile Marelui Cartier General al armatei române, al cărui șef era generalul Alexandru Ioanițiu, la 4 iulie 1941, militarii din subordinea Armatei 4 română au trecut și ei la forțarea Prutului.

Lupte grele s-au dat în “bătălia de la Țiganca”, la care au participat unități ale Corpului 5 armată, cu precădere între 4 – 12 iulie, pentru forțarea liniei Prutului în sectorul Fălciu – Bogdănești și cucerirea zonei fortificate de pe malul opus al râului cu centru tactic în satul Țiganca. Acest sector avea o poziție strategică importantă și, din acest motiv, zona a fost apărată cu îndârjire de către sovietici, care au intuit că aici se va produce unul din atacurile armatei române pentru a pătrunde către centrul Basarabiei, în direcția Chișinău. Adversarul construisese o puternică linie de fortificații cu multe cazemate și dispunea de numeroase trupe întărite cu artilerie și blindate. Realitatea aceasta a fost pusă în evidență la 7 – 8 iulie 1941, când sovieticii au declanșat un viguros contraatac, surprinzând trupele noastre. Deși au înregistrat pierderi grele, unitățile românești din zonă au săvârșit acte de mare eroism, reușind să restabilească situația tactică a frontului, în sprijinul lor acționând cu eficacitate escadrilele aviației noastre.

O situație dificilă a avut-o Divizia 35, compusă din trei regimente de infanterie (50, 55, 67) și două de artilerie (63 și 64), care la 8 iulie 1941 a fost surprinsă pe valea Bucovățului, din masivul Cornești, de un puternic contraatac al sovieticilor, declanșat frontal și din flancuri. S-a înregistrat prima înfrângere la

¹⁹ Constantin I. Kirițescu, *România în al doilea război mondial*, vol. I, București, 1995, p. 250.

²⁰ *Veteranii pe drumul Onoarei și Jertfei (1941 – 1945). Spre cetățile de pe Nistru*, p. 299.

nivel de mare unitate din acest război²¹. Acest eșec a fost cauzat de grave greșeli privind cercetarea și siguranța deplasării, întreaga coloană fiind obligată să se retragă prin lupte câțiva kilometri, după ce a pierdut numeroase piese de artilerie și alte tipuri de armament. Pierderile înregistrate de trupele române au fost extrem de numeroase: 2.781 militari, din care 177 morți, 2.295 răniți și 309 dispăruți²².

Unitățile noastre, în drumul lor victorios spre malurile Nistrului, au eliberat, la 21 iulie localitatea Tighina și la 26 iulie orașul Cetatea Albă. Astfel, în 23 de zile (4 – 26 iulie 1941), în urma unor lupte aprige, zona cuprinsă între Galați, Comarna, Tighina, Cetatea Albă, care reprezentaseră aproape jumătate din teritoriul Basarabiei, ocupate abuziv de sovietici în vara anului 1940, a fost eliberată de Armata 4 română. În sprijinul acesteia au acționat și alte unități terestre, aero și de marină ale armatei române.

În decurs de 33 de zile (22 iunie – 26 iulie 1941), după lupte grele, nordul Bucovinei, Ținutul Herța și Basarabia au fost eliberate de sub ocupația sovietică de către unitățile Armatelor 3 și 4 române, în cooperare cu Armata 11 germană. În toate localitățile bucovinene și basarabene oștirea noastră a fost întâmpinată cu bucurie și entuziasm de locuitorii acestor străvechi ținuturi românești, răpite prin forță în vara anului 1940. Desfășurarea operațiunilor militare în perioada 22 iunie – 26 iulie 1941, cât și cele ce au urmat, au evidențiat rezistența proverbială a soldatului român la oboseala marșurilor și manevrelor, inteligența în utilizarea terenului, elan în atacuri, nepăsare față de primejdii, precum și faptul că România putea să aibă încredere în armata sa, care se identificase cu năzuințele și aspirațiile întregului neam.

Eliberarea acestor teritorii s-a făcut cu mari eforturi de ordin economic din partea României și cu prețul unui dureros tribut de sânge, ofițerii și soldații noștri făcând pe câmpul de luptă numeroase pilde de eroism și vitejie. Media zilnică a pierderilor armatei române pe parcursul acestor 33 de zile a fost de 697 militari, mai mare decât cea înregistrată în campania din Est – 540 militari în fiecare din cele 1.159 zile, sau în Vest – 648 militari în fiecare din cele 262 zile²³. Dintr-un total de 473.103 militari români participanți la campania de eliberare a Bucovinei de nord și a Basarabiei, 5.011 au făcut suprema jertfă pe câmpul de luptă, 14.898 au fost răniți și 4.487 dispăruți, deci totalul pierderilor a fost de 24.396 oameni²⁴.

La câteva zile după încheierea victorioasă a eliberării Basarabiei și Bucovinei de nord, la 6 august 1941, la Budicev, în Ucraina, Hitler l-a decorat personal pe Comandantul de Căpetenie al Armatelor Româno – Germane, generalul de armată, Ion Antonescu, cu însemnele Ordinului "Crucea de Fier"

²¹ *Ibidem*, p. 306.

²² *Ibidem*, p. 312.

²³ *Ibidem*, p. 567.

²⁴ *Armata română în al doilea război mondial. Romanian Army in World War II*, p. 44.

“pentru bravura și admirabila conducere pe frontul sfânt al forțelor reunite ale Germaniei și României”²⁵.

În conformitate cu realitatea se poate aprecia că eliberarea Basarabiei și Bucovinei de nord “nu au fost plimbări demonstrative de oști în ținută de război, ci înțeleștări pe viață și pe moarte”²⁶, o luptă dâră soldată cu multe sacrificii umane, o filă glorioasă de istorie națională în fața căreia ne plecăm frunțile.

**ASPECTS CONCERNANT LA PARTICIPATION DE L'ARMÉE
ROUMAINE AUX LUTTES POUR LA LIBÉRATION DE LA
BESSARABIE ET DE LA BUCOVINE DU NORD
22 JUIN-26 JUILLET 1941**

- Résumé-

Les actions militaires de l'armée roumaine ayant comme but la libération des territoires roumains accaparés abusivement par l'Union Soviétique pendant l'été 1940 on duré 33 jours.

A la campagne pour la libération de la Bessarabie et de la Bucovine du Nord ont participé 473.103 militaires. Les pertes ont été de 24.396 personnes.

On peut apprécier que pendant les luttes – qui ont eu lieu entre le 22 juin et le 26 juillet 1941 – on a eu des nombreuses preuves d'héroïsme et de courage, mais aussi des souffrantes pertes. C'est une page glorieuse d'histoire nationale pour la quel nous devons pencher nos fronts.

²⁵ Laurențiu Popescu, *Distincții conferite marelui Ion Antonescu*, în “Mareșalul Ion Antonescu, publicație de istorie tematică și cultură patriotică”, anul I, nr. 2, București, p. 47.

²⁶ Gheorghe Magherescu, *Adevărul despre mareșalul Antonescu*, vol II, București, 1991, p. 26.

FUNERARIILE MAREȘALULUI CONSTANTIN PREZAN

Viorica Zgutta

MOTTO: *“Le droit et la liberté des peuples ont triomphe et pour toujours, car ils ont été proclamés par le sang généreux de leurs fils – héros”*

Constantin Prezan

Sunt gândurile generalului Constantin Prezan pe care le nota în 1922 la solicitarea cancelarului Republicii Elveția, Theodore Bret pentru monumentul “Fiilor libertății” ce urma să fie ridicat la Geneva “une véritable Panthéon de la Pensée Alliée”¹.

În cartea istoriei neamului, încetarea din viață la 27 august 1943² a marelui Constantin Prezan a fost marcată prin zăbranicul doliului național. Era de fapt suferința unui întreg popor pentru ultimul dintre cei înmănunchiați în inima românilor cu simplitate și respect drept Făuritor al României Mari.

Se stinseseră în România Mare: Regele Ferdinand I Întregitorul și primul său sfetnic, Ion I.C. Brătianu, în anul 1927, Regina Maria și mareșalul Alexandru Averescu, în 1938 și istoricul neamului românesc, Nicolae Iorga, în 1940. I-a fost dat jertfitului soldat al României Mari, mareșalului Constantin Prezan, să fie martor tăcut și împovărat de neputința țării și a armatei la rapturile teritoriale ce au sfârșecat granițele țării.

Militar prin vocație și educație, Constantin Prezan “chevalier sans peur et sans reproche” s-a identificat cu Țara și Armata cărora le-a dedicat întreaga viață. A fost unul dintre cei care au supraviețuit teribilei încercări “marele război al reîntregirii” și s-a arătat demn de acest sacrificiu prin munca sa fără preget, prin spiritul său de dreptate și de abnegație.

Nicolae Iorga realiza un portret al corifeului armatei române invincibile în campania eroică din anii 1917-1919 în:

“În acest neam sunt nesfârșite rezerve de energie trecute din generație în generație care apar numai în asemenea ceasuri grozave!... Generalul care nu făcuse politică niciodată și care n-o va face nici pe urmă, Prezan, căpătase, din fericire, sarcina pe care, cu același calm neimpresionabil, cu aceeași neclintită putere de judecată, a știut-o îndeplini, înlăturând de la conducere camarazi și ducându-le pedeapsa, în acea atmosferă de bănuieli, nu totdeauna întemeiate, până la degradarea publică a cui fusese sortit a întrupa înfrângerea. Nici o uneltire politică nu s-a putut strecura, în acele hotărâtoare săptămâni și, de altfel, nici în lungile luni de trudă care au urmat, la Cartierul General, pe care tot mui mult l-a înconjurat

¹ Arhiva Muzeului Militar Național.

² Primăria Comunei Dumești, Acte de stare civilă, 1943.

³ Nicolae Iorga “Războiul nostru în note zilnice”.

respectul public și care a ajuns inima însăși a României însângerate. Armata și-a găsit un șef adevărat în calma siguranță a generalului Prezan”³.

Ferparele cu anunțul teribilei vești a încetării din viață a Ilustrului Ostaș au apărut în presa vremii însoțite de necrologuri semnate de unii dintre cei mai prestigioși gazetari ai vremii: Romulus Șeișanu, Pamfil Șeicaru, Constantin Kirilescu, Stelian Popescu.

Vineri, 27 august 1943, la ora 8.00 a fost găsit mort în pat, la moșia sa Schinetea, din județul Vaslui, mareșalul Prezan. Din constatările medicilor reiese că moartea s-a produs între orele 4.30 – 5.00 dimineța. Știrea a produs o profundă impresie, cunoscută fiind personalitatea defunctului. În orașul Vaslui s-au arborat drapelele îndoliate. “Curentul” din 29 august 1943, “Universul” din aceeași zi anunțau: “Mareșalului Prezan i se vor face funeralii naționale”, având ca subtitlu, “Corpul ilustrului ostaș va fi înhumat la Schinetea alături de cel al soției sale”, în dimineța zilei de luni, 30 august.

“Schinetea a devenit un simbol” – “Curentul” din 30 august menționa:

“Schinetea îmbracă în acest an haina de doliu pentru a doua oară. În prezența demnitarilor statului, a reprezentanților armatei și ai țărănimii din județul Vaslui, rămășițele pământești ale Eroului Mareșal Constantin Prezan vor fi coborâte în groapa de veci. Destoinicul militar va găsi răsplătirea odihnei tocmai pe locul unde în timpul războiului trecut și-a avut Marele Cartier General. De acolo, a condus bătăliile însemnate de la Târgul Ocna, Mărăști, Mărășești și a dirijat operațiile de izgonire a bolșevicilor din Basarabia. Schinetea reprezintă deci o etapă hotărâtoare în războiul care a adus libertatea neamului și întregirea hotarelor”⁴.

Pentru a se cinsti această localitate istorică, după dorința mareșalului Prezan va lua ființă un colegiu agricol în care fii de invalizi, orfanii de război și mai târziu feciorii de moldoveni vor căpăta temeinice cunoștințe profesionale.

Astfel, memoria celui care a contribuit la făurirea unității naționale va fi cinstită mereu. Generații după generații vor cunoaște odată cu meseria și istoria țării, vor învăța la Schinetea să muncească și să venereze pe acei care în clipele grele ale existenței poporului român, au depus toate străduințele pentru a merge pe drumul victoriei. În felul acesta legătura între tineret și aceia care rămân în istorie stâlpii neamului va fi definitivă și ea va sluji an de an, decenii după decenii și veacuri după veacuri la consolidarea unității și la propășire.

Prin înmormântarea rămășițelor pământești ale mareșalului Constantin Prezan la Schinetea se dă pământului și localității o pecete istorică: marele erou al războiului trecut veghează asupra destinului României din vecinătatea neuitatelor teatre de luptă, Oituz, Mărăști și Mărășești, teatre ce au adus armatei coroana biruinței, iar comandantului ei, supremul omagiu al națiunii.

La catafalcul mareșalului Prezan au făcut de gardă Cavalerii Ordinului “Mihai Viteazul” și drapelele tuturor unităților din țară.

⁴ “Curentul”, 30 august 1943.

La 29 august având subtitlul "Mareșalul Prezan" editorialul ziarului "Universul" rememorează cu patos și realism portretul celui legat indestructibil de făurirea României Mari, vajnicul și singuraticul stejar al Schinetei – Constantin Prezan.

În aceeași zi Romulus Șeișanu conchidea în încheierea articolului său "Moartea mareșalului Prezan":

"Numele mareșalului Constantin Prezan va rămâne înscris în paginile istoriei războiului nostru din 1916-1919, el fiind strâns legat de acțiunile încununate de succese ale armatei române, după grelele încercări prin care trecuse din Moldova și de peste Tisa. El a fost în serviciul comandat al Patriei sale și a rămas până la sfârșitul vieții sale, în serviciul ei, ca un soldat credincios".

Istoricul războiului de reîntregire, Constantin Kirițescu rememorează viața și activitatea defunctului în:

"A fost soldat și atâta tot. A pus în slujba oștirii toate însușirile lui prețioase: teimeinică pregătire tehnică, dragoste, statornicie, chibzuială, ponderație, calm. Cu ele și-a servit Țara și Regele, fără nici o veleitate de alt ordin, fără nici o preocupare ori ambiție. A lăsat să treacă pe lângă el toate momelile situațiilor înalte ce i se ofereau, uneori cu deosebite stăruințe, și zâmbitor, când a descins sabia s-a retras ca Cincinatus la ogorul său, fericit să-și poartă sfârși zilele în acest crâmpiei din pământul patriei pe care o salvase în zile grele.

Viața lui Prezan se încheagă, unitară și măreață, în epopeea războiului de întregire, în care a jucat rol de frunte neumbrit de nici o altă incarnație. A trece în revistă etapele acestui rol este a aduce în același timp cel mai curat prinos unei vieți de mare ostaș"⁵.

Într-o sinteză desăvârșită tot ce s-a scris despre mareșalul Prezan se poate rezuma simplu:

"Gloriosul soldat s-a stins în modestia în care i-a plăcut să se drapeze în întreaga sa viață. Dar bubuiturile tunurilor ce au întovărășit cu simfonia lor eroică scoborârea în mormânt a rămășițelor marelui comandant, învelite în faldurile tricolorului, purtat de el la biruință, a reamintit în toate colțurile pământului românesc că neamul nostru e capabil să dea, la prilejuri grele, soldați viteji care știu să stea bărbătește împotriva adversităților și să le înfrângă.

Este o ultimă lecție de energie virilă și de îmbărbătare, pe care, din pragul mormântului proaspăt, o trimite gloriosul mareșal poporului său, în clipele în care acesta are nevoie mai mult decât oricând s-o asculte și s-o urmeze".

În "Curentul" din 30 august marele ziarist care a fost Pamfil Șeicaru nota:

"A vroit să rămână până la sfârșitul vieții militar, generalul războiului unității naționale și nimic mai mult. S-a păstrat intact și bătrânețile i-au fost mohorâte; opera pentru care el își închinase toate puterile era ciopârțită. Și bătrânul mareșal aștepta senin, nezdruincinat în credința lui, refacerea acelei României în care el crezuse cu o tărie pe care nimic n-a putut-o zdruncina. Cu

⁵ "Universul", nr. 240 din 3 septembrie 1943.

mareșalul Prezan dispăre încă un martor și un participant al războiului unității naționale. Fără să ne dăm seama se sfârșesc supraviețuitorii unei epoci.

Încercăm o tristețe evocând o lume care ne-a dat cel mai frumos capitol din istoria poporului român. Va rămâne amintirea militarului sobru, de o discretă autoritate, de o eleganță morală nici un moment desmințită, amintirea mareșalului Prezan”.

După data de 19 iunie când a avut durerea să-și piardă soția, mareșalul Prezan se retrăsese la moșia sa Schinetea. Pierderea soției i-a pricinuit o durere adâncă, durere care a contribuit pe lângă boală, la sfârșitul glorioasei sale vieți.

În gara Băcești, cernită în dimineața zilei de luni, 30 august 1943, ziua Sfântului Alexandru, sosește trenul suveranului. La coborâre M.S. Regele Mihai I, Mareșal al României (Decret nr.1354/9 mai 1941) este întâmpinat de Conducătorul Statului, Mareșalul Ion Antonescu (1882-1946), (Înalt Decret nr.23-32 din 22 august 1941); de Mihai Antonescu (1904-1946), vicepreședinte al Consiliului și de ceilalți membri ai Guvernului: Ion Marinescu, ministrul Justiției, general Ilie Șteflea, Șeful Marelui Stat Major, general Nicolae Șova, Ministru-Subsecretar de Stat, general Corneliu Dragalina, Guvernatorul Bucovinei, generalul Rozin în fruntea comandanților de mari unități, precum și camarazi de arme ai marelui dispărut în frunte cu generalii: Nicolae Samsonovici, Nicolae Ciupercă, Zadig, etc.

În urma Suveranului descind din trenul regal general Constantin Sănătescu, șeful Casei militare a M. S. Regelui, colonel Octav Ullea, mare maestru de ceremonii, Dimitrie Negel, administratorul domeniilor Coroanei, colonel Robert Bossie și căpitanul comandor Gherghel. În timp ce fanfara intonează pentru întâmpinarea Suveranului, Imnul Regal, soborul prelaților se pregătește pentru rugăciunile de prohod la căpătâiul catafalcului dominat de casca simplă a soldaților. În jurul I. P. S. S. Patriarhul Nicodin, participă la acest serviciu divin, mitropolitul Nicolae al Moldovei, P.S. Grigore Leu, Episcop al Hușilor, C. Râșcanul, Prefectul județului Vaslui, Colonelul Măescu, Prefectul județului Roman. Din partea familiei sunt prezenți d-l și d-na Dimitriu (fiica și ginerele defunctului), d-na Poenaru-Iatan, fiica defunctului, d-na și d-l dr. Eliad, d-șoara Maria Scodrea, d-na și d-l g-ral Fillitti. Au fost prezenți atașați militari ai misiunilor militare germane, italiene și franceze. Alături de invitații oficiali au venit să salute pentru ultima oară pe marele ostaș numeroși prieteni și admiratori, dornici să se incline la mormânt cu aceeași pietate ca și sutele de țărani ce sosesc neconținut pe drumurile armonioaselor coline moldovenești. Sunt prezenți d-l profesor Horia Hulubei, rectorul Universității din București, d-l profesor Constantin David, rectorul Universității din Iași, Constantin Capră, Primarul orașului Vaslui, colonelul Talpeș, Prefectul județului Iași, fostul adjutant al mareșalului Prezan, locotenent colonelul Vărescu.

General Nicolae Pălăngeanu⁶, Prefectul Poliției capitalei, supraveghează primirea oaspeților și îndeplinirea ordinelor, pentru această ceremonie la care defunctul, cu o modestie de adevărat soldat nu a vrut nici omagii, nici discursuri, nici ofrande de flori. Corul armatei dă răspunsurile la rugile înalților prelați. Trupele, aliniate în fața

⁶ Arhivele statului Direcția județeană Vaslui, Dosar stare civilă 1943.

crângului, ascultă cu frunțile descoperite, cu armele întoarse cu baionetele spre pământ. Când ultimul "Aleluia" a fost rostit, sicriul este ridicat de pe catafalc de ofițerii superiori și cortegiul pornește spre micul cavou din poiana de pe Măgură. O simplă cruce de lemn cu numele soldatului, precede targa de lemn, pe care sunt întinse pâinile și poamele pomenilor tradiționale. Urmează crucea bisericii împodobită cu năframă albă alături de praporele bisericești din sat, precedat de faclele înalte care ard în bătaia vântului de dimineață, sicriul urcă printre drapelele cerrate ale regimentelor.

Sicriul este însoțit de familia defunctului, M. S. Regele Mihai, urmat de mareșalul Antonescu, (fostul subaltern al generalului Prezan în războiul reîntregirii, care spre deosebire de ilustrul său înaintaș era "ambitios, autoritar, încăpățânat și impulsiv, cu reacții bruște și violente și adesea arbitrar, nesuportând discuția ori contradicția. Foarte orgolios, el declara prin aluzie la rolul ce-l jucase în războiul de întregire, supraevaluându-și acțiunea: "România Mare, eu am făcut-o! Nici Brătianu, nici Prezan, nici altcineva. Ci eu! Și tot eu o voi refăce"⁷.

În acorduri funebre prizaul ierarh al țării pășește cel din urmă spre sicriu rostind ultimele cuvinte de rugă "Dumnezeu să-l ierte și să-l odihnească. Este cea mai augustă slăvire a marelui mister această sobră și patetică despărțire de viață. Suveranul prezintă condoleanțe familiei îndurerate în vreme ce mareșalul salută cu bastonul dând supremul omor fostului său comandant. Nu au însoțit sicriul decât coroanele de frunze de stejar ale sătenilor, lângă sabia și casca admirabilului soldat. De la locul acesta de veșnică odihnă cei prezenți coboară înapoi la conac spre încăperile cu minunate podoabe românești, unde suveranul evocă o ultimă imagine a ostașului cu sufletul drept ca o lamă de spadă, cu existența statornic închinată neamului.

De aceea Schinetea trebuie pomenită în cronică istoriei neamului. Mausoleul Marii Uniri, morunântul stingher, de la "Trei Stejari" al soldatului României reîntregite, Constantin Prezan, așteaptă și astăzi modest și tăcut onorul la mareșal.

LES FUNERAILLES DU MARÉCHAL CONSTANTIN PREZAN

- Résumé -

La place et le rôle jouaient par le maréchal Constantin Prezan pour l'histoire de la Roumanie et de son armée ont abouti par l'hommage et la reconnaissance des roumains lors de sa mort, le 27 août 1943. L'organisation de funérailles nationales, à Schinetea, le 30 août 1943 a représenté la reconnaissance des mérites du soldat Constantin Prezan – symbole de la Grande Roumanie réunifiée.

⁷ Constantin Kirițescu "România în al II-lea război mondial, București, 1996.

Mareșalul Constantin Prezan în uniformă de mare ținută de ceremonie.

Le maréchal Constantin Prezan en uniforme de grande cérémonie.

Ultima fotografie a mareșalului Constantin Prezan (iunie-iulie? 1943). Verso: A. Klinsberg. Fotograful Curților Regale.

La dernière photographie du maréchal Constantin Prezan (juin-juillet? 1943). Verso: A. Klinsberg. Photographie de la Cours Royale.

Însemnul șefului garnizoanei Regimentului VII Rahova nr. 25 Vaslui.

L'insigne du chef de la garnison du VIIème Régiment «Rahova» no. 25 Vaslui.

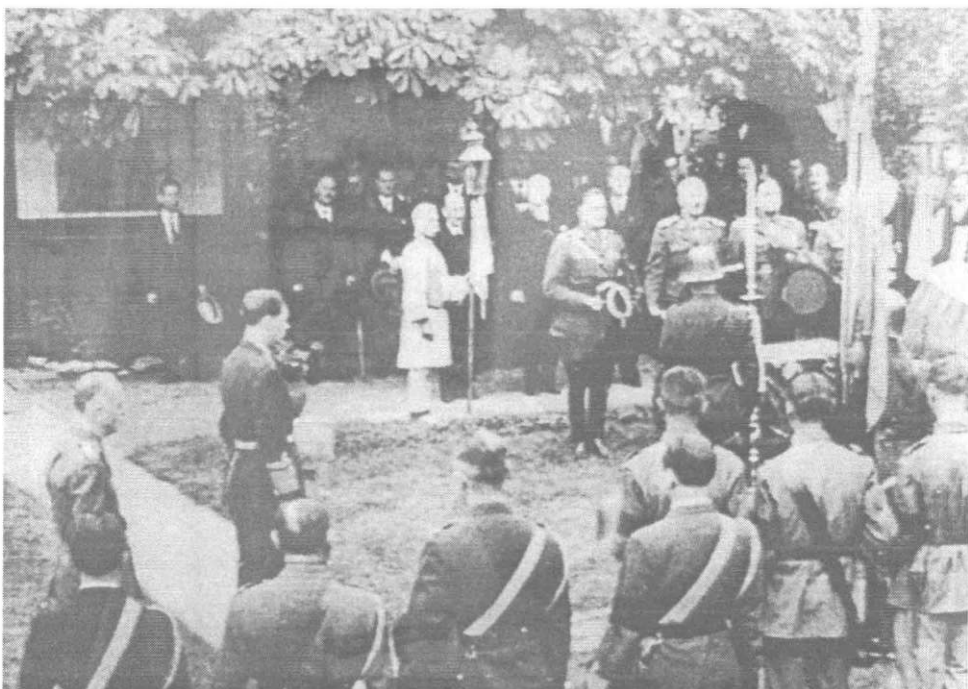

Conacul Schinetea în 1943

Le chalet de Schinetea en 1943.

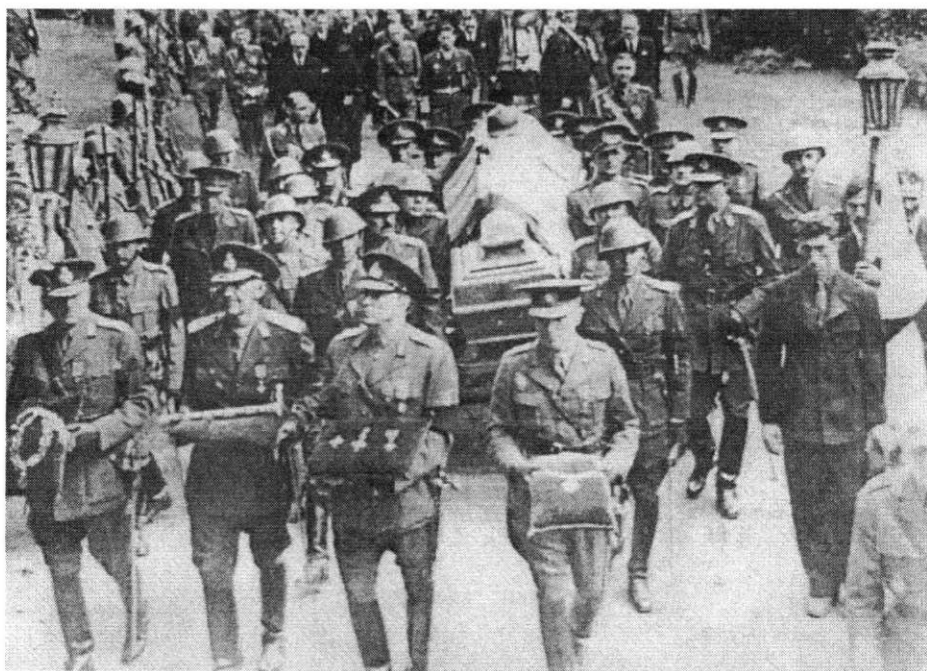
Conacul Schinetea astăzi – vedere spre curtea interioară.
Le chalet de Schinetea aujourd'hui – vue vers la cour intérieure.

Adunarea de doliu din curtea conacului. M.S. Regele Mihai I, Ion Antonescu în fața catafalcului.
L'assemblée funebre de la cour du chalet. S.M. le Roi Michel Ier, Ion Antonesco devant le catafalque.

Cortegiul înalților prelați și al ofițerilor superiori.
Le convoi funèbre des hauts prélats et des officiers supérieurs.

Cortegiul funerar. Vedere de ansamblu.
Le convoi funèbre. Vue d'ensemble.

Interiorul conacului de la Schinetea în 1943.
L'intérieure du chalet de Schinetea en 1943.

Detaliu. Interiorul camerei de oaspeți.
Détail. L'intérieure de la chambre des hôtes.

Slujba de pomenire a marelui Constantin Prezan. Schinetea – 15 august 2002. În centru dr. Olga Macarie, nepoata marelui Constantin Prezan.

Le requiem du maréchal Constantin Prezan. Schinetea – 15 août 2002. Au centre, dr. Olga Macarie, la nière du maréchal.

Slujba de pomenire a marelui Constantin Prezan. Schinetea 15 august 2002.

Le requiem du maréchal Constantin Prezan. Schinetea – 15 août 2002.

INSTAURAREA COMUNISMULUI ÎN ROMÂNIA. PERCEPȚII ALE SERVICIULUI SPECIAL DE INFORMAȚII

Gabriel Anghel

Odată cu apropierea sfârșitului celui de al II-lea război mondial, în majoritatea statelor balcanice comuniștii reușeau să-și consolideze pozițiile politice, fapt determinat și de noul echilibru de forțe mondial conturat de marile puteri aliate. Atunci când debarcarea anglo-americanilor din 6 iunie 1944 în Normandia se concretizase pe fronturile vestice, pentru toți observatorii realiști era clar că soarta Germaniei lui Hitler era consfințită. Nu același lucru se poate spune în privința părții estice a continentului european, unde șiretenia și cinismul lui Stalin modifica de la o zi la alta configurația geopolitică a zonei. Concomitent cu înclinarea – irevocabilă – a balanței raporturilor militare în favoarea sa, Stalin își ridica treptat pretențiile.

Dacă în 1941 principala sa problemă o reprezenta confirmarea frontierelor URSS “ante-bellum”, în 1945 aceasta devenise controlul politic asupra teritoriilor de dincolo de respectivele frontiere¹.

Instaurarea comunismului în estul Europei nu s-a făcut însă imediat după retragerea trupelor celui de-al treilea Reich. Conform părerilor unor reputați specialiști², procesul s-a derulat în trei faze:

- a) o coaliție generală a strângii antifasciste;
- b) o falsă coaliție, în care comuniștii au neutralizat partidele care nu erau de acord cu orientarea politică promovată de ei;
- c) dominația totală, realizată de regulă printr-un “nou partid”, rezultat al fuziunilor comuniștilor cu alte partide sau grupări cu vederi de stânga.

Decretul-lege nr. 3813 din 12 noiembrie 1940 stipula funcționarea SSI pe lângă Președinția Consiliului de Miniștri și îl subordona directivelor conducerii statului. Personalul civil al serviciului era asimilat funcționarilor publici iar directorul general avea deplina libertate în ceea ce privea organizarea instituției, mâniarea fondurilor și fixarea atribuțiilor pentru întreg personalul din subordine. Transformarea SSI într-o instituție încadrată în legile țării s-a realizat în baza următoarelor principii:

- adaptarea la noua situație internă și internațională a României;
- precizarea strictă a misiunilor ce-i reveneau, conform dispozițiilor Președinției Consiliului de Miniștri;

¹ Henry Kissinger, *Diplomația*, București, 2000. p. 363.

² R.J. Crampton, *Europa Răsăriteană în secolul al XX-lea și după*, București, 2002, p. 239.

- legalitatea desăvârșită, bazată pe răspunderea personală a ofițerilor și civililor, în toate acțiunile cu caracter informativ și administrativ.

Prin ordine de serviciu, Eugen Cristescu a interzis activitatea politică, indiferent de forma pe care aceasta putea să o îmbrace, precizând că întreaga structură trebuia să se comporte ca un veritabil corp de elită.

Prin decretul-lege nr. 2172 din 4 august 1943, Serviciul era conceput drept "un serviciu public, investit cu informația generală ce interesează conducerea statului", autonom, încadrat la Președinția Consiliului de Miniștri doar din punct de vedere bugetar. Îi reveneau și sarcini ce priveau pregătirea informativă a persoanelor guvernamentale ce efectuau misiuni în străinătate³.

Aceste modificări s-au făcut într-o perioadă în care autoritățile de la București începuseră să se gândească cu responsabilitate la obținerea unor condiții de armistițiu cu Puterile Aliate cât mai puțin dezavantajoase. Eforturile informative ale Serviciului în această direcție trebuie privite nu ca acțiuni ale unui grup restrâns, ocult, ci ca exercitarea unor atribuții de serviciu, izvorâte dintr-o lege a statului român.

Cu mult înainte de 23 august 1944, ofițerii de informații români aveau în atenție problemele politice care rezultau din modificările raporturilor de forțe participante la cel de-al doilea război mondial. O notă⁴ a SSI, datată 21 decembrie 1943, transmisă Președinției Consiliului de Miniștri referitoare la discuțiile din cadrul Conferinței de la Teheran, menționa că, în general, situația politică a României se putea rezuma astfel:

- a) când între germani și slavi intervine o alianță, din dorința de a rămâne neutră, România și-a văzut pulverizate frontierele și a avut de suferit pierderi teritoriale. Această situație era exemplificată cu alianța germano-sovietică din 1939;
- b) când între germani și slavi izbucnesc conflicte, atunci România este obligată să opteze pentru unul din cei doi combatanți, rezultatul fiind o înfeudare politico-economică.

În acest context, se recomanda o politică a României orientată spre o putere terță, care să aibă interese în regiune, însă fiind obligată "să respecte postulatul unei politici de înțelegere cu URSS, fără a fi convinsă că, prin aceasta poate dezarma veleitățile rusești, dar putând fi convinsă că, prin adoptarea unei politici conciliante față de URSS secondează politica terțului interesat azi, politica Angliei, care este înclinată să apere Sud-Estul Europei și Balcanii".

În finalul materialului se menționa că punctele respective de vedere urmau a fi sugerate și politicienilor români și erau apreciate ca provenind din surse diplomatice britanice.

³ Vezi, pe larg, Cristian Troncotă, Eugen Cristescu. *Asul serviciilor secrete românești. Memorii (1916-1940)*, București, 1994.

⁴ Arhiva SSI, fond documentar, dos. 4202, f. 41.

Pe aceeași linie se încadrau și recomandările ministrului elvețian Rene de Weck pentru Iuliu Maniu, cu ocazia întâlnirii celor doi în data de 12 iulie 1944, respectiv:

- guvernele Marii Britanii și Statelor Unite doresc să ofere României prilejul de a realiza un angajament convenabil cu URSS, pentru a putea păstra independența țării și a-i fi garantate teritoriile din vest;
- părăsirea de îndată a alianței cu Germania;
- este necesară colaborarea cu toate forțele politice, "indiferent de activitatea lor trecută, de disensiunile și deosebirile ce au putut să existe"⁵.

Nota SSI-ului poate fi pusă în corelare cu discuțiile tehnice desfășurate în cadrul Conferinței de la Teheran. La 29 noiembrie 1943 a avut loc o întâlnire a șefilor delegațiilor militare sovietice, engleze și americane pentru a găsi soluțiile optime pentru înfrângerea rapidă a trupelor germane. În ședința menționată, punctul de vedere englez s-a aflat în opoziție cu cel sovietic⁶: în timp ce englezii doreau o debarcare în Italia, concomitentă cu acțiuni pentru scoaterea României și Bulgariei din coaliția Axei, ca appendice al operațiunii Overlord, sovieticii doreau coalizarea tuturor eforturilor pentru a fi asigurată reușita debarcării. Poziția americanilor s-a apropiat de punctul de vedere împărțit de sovietici.

La 31 mai 1944 serviciul de informații surprindea discuțiile liderilor partidelor istorice cu reprezentanții social-democrați și comuniști pentru realizarea unui front largit democratic cu un plan politic comun⁷:

- revenirea la principiile democrației;
- revenirea la politica internă tradițională, în care era inclus și încheierea armistițiului cu Alianții și URSS;
- primul guvern democrat să fie format din coaliția celor patru grupări.

Singurul punct controversat l-a constituit solicitarea lui Iuliu Maniu ca socialiștii și comuniștii să nu recunoască anexarea Basarabiei și Bucovinei de către sovietici, lucru respins de reprezentanții stângii. Situația s-a rezolvat prin adoptarea formulei: "Partidele social-democrat și comunist vor face tot posibilul, pentru ca ameliorând relațiile României cu URSS, să obțină cele mai mici posibile pierderi teritoriale și de orice altă natură în patrimoniul național al României"⁸.

Ulterior, disensiunile dintre partidele istorice și comuniști aveau să conducă la eșuarea acestei strategii sugerate din exterior. Conform unei note a SSI⁹(9) din 13 iulie 1948, între țărăniști și liberali pe de o parte și comuniști pe de altă parte se iviseră "serioase neînțelegeri" cu privire la activitatea ce urma să o desfășoare proiectata alianță politică, precum și la metodele ce trebuiau folosite.

⁵ *Ibidem*, f. 79.

⁶ Leonida Loghin, *Mari conferințe internaționale. 1939 – 1945*, București, 1989, p. 356.

⁷ Arhiva SRI, fond documentar, dos. 7433, f. 268.

⁸ *Ibidem*, f. 270.

⁹ Arhiva SRI, fond documentar, dos. 4202, f. 80.

Totodată, era consemnată și opinia unor “voci comuniste autorizate” care susțineau că “de îndată ce va fi obținut armistițiul, gruparea comunistă își va relua libertatea de acțiune și va refuza să mai conlucreze cu partidele burgheze”.

Odată cu apropierea Armatei Roșii de frontierele României, au fost declanșate operațiuni de evacuare a instituțiilor statului în zone care să le asigure o securitate sporită. De asemenea, începând cu primăvara anului 1944, Bucureștiul este bombardat susținut de anglo-americani, fapt ce a determinat mutarea majorității personalului SSI în comuna Joița, în apropierea Bucureștiului, împreună cu documentele operative¹⁰.

Aceste dislocări nu au condus însă și la stoparea fluxului de informații către Președinția Consiliului de Miniștri sau către ministere. Mai mult, chiar dacă Basarabia și nordul Bucovinei puteau fi considerate pierdute, SSI-ul va organiza – din aprilie 1944 – o școală de agenți parașutiști la Joița, ce urmau să fie lansați în spatele frontului sovietic¹¹.

Data de 23 august 1944 surprindea Serviciul Special de Informații cu următoarea organizare¹²:

- Conducerea Serviciului, asigurată de un director general și un ajutor al acestuia, având subordonate nemijlocit Secretariatul (cu un efectiv format din 5 ofițeri, 28 funcționari civili și doi subofițeri) și Oficiul de studii și documentare;

- șapte secții principale (I – Informații, cu 30 de ofițeri, 4 subofițeri și 120 de funcționari civili; II – Contraintformații, cu 4 ofițeri și 375 de funcționari civili; III – Relații cu armatele aliate germano-italiene, cu un ofițer și 12 funcționari civili; IV – Contraspionaj, cu 110 funcționari civili; V- Contrsabotaj cu 10 ofițeri și 38 funcționari civili; VI – Filaj Corespondență Externă, cu un ofițer și 9 funcționari civili; VIII – Juridică, cu 15 ofițeri, 5 subofițeri și 47 de funcționari civili);

- cinci secții auxiliare (VII – Personal, cu 7 funcționari civili; IX – Tehnică, cu 24 funcționari civili; X – Radio, cu doi ofițeri, 4 subofițeri, 24 funcționari civili și 24 soldați radiotelegrafști; XI – Auto, cu un ofițer, 3 subofițeri, 5 funcționari civili și 160 de șoferi și mecanici, XII – Administrativă, cu un ofițer, un subofițer și 5 funcționari civili) și Biroul Cifru (cu un ofițer și 6 funcționari civili).

Efectivul total era format din 89 ofițeri, 797 funcționari civili, 22 subofițeri și 175 trupă, la care se adăugau cei din centrele teritoriale interne (44 de centre) și cei din rezidențele externe (26 rezidențe).

La 27 august 1944, colonelul Victor Siminel, noul șef al SSI a ordonat verbal desființarea Biroului de Studii și a Agenturii Frontului de Est din cadrul Secției I, desființarea “Grupei comuniste” din cadrul Secției II, desființarea Secțiilor III și V, precum și reorientarea activității Secției IV.

¹⁰ Florin Pintilie, *Serviciul Special din România (1939 - 1947)*, vol. I, București, 2003, p. 358.

¹¹ *Ibidem*.

¹² *Ibidem*, p. 359 – 360.

Anterior, în zilele de 24 și 25 august – colonelul Traian Borcescu* se prezentase noului prim-ministru Constantin Sănătescu pentru a-l asigura de întregul sprijin al instituției ce o reprezenta. În acest context, generalul Sănătescu i-a cerut ca, în colaborare cu Marele Stat Major, să culeagă informații privind activitatea comuniștilor și despre trupele sovietice din România.

La 22 septembrie 1944, Secția a II-a a Marelui Stat Major solicita Serviciului de Informații printr-o adresă¹³ trierea arhivei, în sensul distrugerii documentelor care priveau armata rusă. În ceea ce privea documentele primite de la comandamentele germane și care puteau fi folosite ca material informativ, acestea trebuiau înaintate Biroului de Contrainformații al Marelui Stat Major.

La 26 septembrie 1944, în sensul solicitării generalului Sănătescu, SSI transmitea o notă¹⁴ privind activitatea serviciilor de informații sovietice din România. Conform acesteia, în afara acțiunii de război din Transilvania purtate de Armata Frontului II Ucrainean, se desfășura și o acțiune politică pe întreg cuprinsul țării care viza:

- identificarea și combaterea partidelor, grupărilor și persoanelor cu vederi potrivnice ideologiei comuniste și Uniunii Sovietice;
- controlul și îndrumarea Partidului Comunist din România;
- “descompunerea Statului Român”, în special prin acțiuni propagandistice lansate prin presă;
- destabilizarea economică, prin aruncarea pe piață a unor mari sume de ruble și prin încurajarea speculei.

Se deschideau astfel noi oportunități pentru instalarea puterii comuniste într-o țară căreia îi fusese teamă permanent de marele vecin de la răsărit. În mod cert, prezența Armatei Roșii a reprezentat un factor hotărâtor pentru implementarea noii politici, furnizând masiv un ajutor material și psihologic comuniștilor locali.

Influența sovietică s-a accentuat odată cu dominația economică, indusă de plata despăgubirilor de război. Pentru lichidarea acestora, din ianuarie 1945 se înființează întreprinderi cu capital mixt româno-sovietic prin intermediul cărora sovieticii vor ajunge în 1948 să controleze industria petrolului, lemnului, transporturile de pe Dunăre și porturile de la Marea Neagră¹⁵.

Iluziile politicianilor români că anglo-americanii nu vor lăsa România pradă ocupației sovietice erau spulberate și de afirmațiile președintelui american, din martie 1945, către premierul britanic¹⁶: “este evident că rușii au instalat un guvern minoritar pe propriul lor gust (...) Rușii au avut de la început controlul

¹³ Arhiva SRI, fond penal, dos. 25374, vol. 21, f. 96.

¹⁴ *Ibidem*, vol. 36, f. 391 – 392.

¹⁵ R.J. Crampton, *op. cit.*, p. 259.

¹⁶ Ioan Chiper, Florin Constantiniu, Adrian Pop, *Sovietizarea României. Percepții anglo-americane*, București, 1993, p. 146.

indiscutabil, și cu România de-a curmezișul căilor de comunicații rusești este, de altfel, dificil să se conteste pretextul necesității militare și al securității, folosit de ei pentru a justifica acțiunea lor....”.

În consecință, Serviciul Special de Informații a fost structura informativă a statului care a acționat alături de trupele române dincolo de Prut, oferind comandamentelor militare date valoroase privind adversarul. O mare parte din personalul Serviciului a acționat pe Frontul de Est. Importanța acțiunilor sale rezidă și din faptul că, după 23 august 1944, primul obiectiv urmărit de structurile sovietice de spionaj și contraspionaj l-a constituit identificarea și arestarea agenților SSI care au luptat în Est, precum și a informatorilor utilizați pe acest spațiu.

INSTALLMENT OF THE COMMUNIST REGIME IN ROMANIA. PERCEPTIONS OF THE SPECIAL INTELIGENCE SERVICE

Abstract

The secret speech gave by N.S. Hruscirov at the XXth Congress of the Communist Party of the Soviet Union created to the communist world the illusion of the return to democracy and freedom, this being the reason for witch the Soviet Union had to intervene, violently, in some cases, to assure the order of the system that it initiated and it mastered.

If the Romanian propaganda could present the message of the Soviet leader to the public opinion in the country as it wished, the emigration Romanians did not allow being deceived by the smoke courtines launched from the heart of the Communist Empire.

Helped, probably, by the guiding marks of a political system much closer to the reality, they well make a lucid analysis to the communist system in the context of the year 1956, indicating as mainly guilty not the puppets, but the master.

MAREA DEMONSTRAȚIE DIN BUCUREȘTI DE LA 8 NOIEMBRIE 1945

Mihai Lancuzov

Imediat după instalarea sa la 6 martie 1945, guvernul Petru Groza a început să pună în practică programul de transformare a României într-un stat totalitar de tip comunist aservit în întregime Uniunii Sovietice. Se trece imediat la o vastă acțiune de epurare politică care va cuprinde toate instituțiile statului. Represiunea a îmbrăcat cele mai variate forme: de la suprimarea ziarelor democratice și pierderea locului de muncă până la arestări și condamnări abuzive.

Partidele istorice au fost împiedicate prin toate mijloacele să-și poată desfășura o activitate normală. S-a recurs la atac fătis, la diversiune, șantaj sau chiar la crimă.

Multe personalități ale vieții culturale și științifice, care au refuzat colaborarea cu comuniștii sau sateliții lor au fost marginalizate, iar ulterior majoritatea acestora a ajuns în închisori.

Ca urmare a nemulțumirii generale stârnite de acest guvern, care se bizuia numai pe armata sovietică, regele Mihai a decis la 21 august 1945 să ceară conform prerogativelor constituționale, demisia lui Petru Groza. Această decizie a fost luată în contextul în care la 17 august Roy Melbourne, reprezentantul politic al S.U.A. în România, a remis o notă prin care guvernul Petru Groza era considerat nereprezentativ¹. În urma refuzului acestuia de a demisiona, regele nu a mai semnat legile și decretele guvernamentale, declanșându-se astfel greva regală.

Au urmat câteva luni în care tensiunile politice s-au accentuat la maxim. În această situație de criză generalul Cortlandt Van R. Schuyler, reprezentantul american în Comisia Aliată de Control, a decis să-i adreseze generalului sovietic I.Z. Susaikov – care era și locțiitor al președintelui acestei comisii o scrisoare în care recomanda interzicerea tuturor demonstrațiilor politice indiferent de organizator.

Urmau să fie permise numai adunările în săli². Aceste măsuri ar fi permis o oarecare detensionare a situației din țară, până când urma să fie rezolvată problema conflictului între rege și guvern.

Cercurile palatului, partidele istorice și în general opinia publică vedeau rezolvarea situației prin revenirea la un guvern de felul celui instaurat la 23 august 1944.

Pe de altă parte, partidul comunist, slab numeric și fără susținere populară, a recurs la tot felul de măsuri vizând sporirea ponderii sale politice și a impactului în societate. Elocventă în acest sens este semnarea în octombrie 1945 a unui acord cu un grup de 340 de conducători legionari în frunte cu Nicolae

¹ Ș. Rădulescu-Zoner, D. Bușe, B. Marinescu, *Instaurarea totalitarismului comunist în România*, București, 2003, pag. 110.

² C.V.R. Schuyler, *Misiune dificilă*, București, 1997, pag. 242.

Pătrașcu. În schimbul primirii în P.C.R., aceștia se angajau să formeze "trupe de șoc sau teroriste care vor contribui la suprimarea oricărei rezistențe politice față de programul comuniștilor"³.

În fruntea opoziției democratice din România se aflau cele două partide istorice P.N.L. și P.N.Ț. în frunte cu liderii lor C.I.C. Brătianu și Iuliu Maniu. În condițiile ocupației străine, forțele democratice își puneau mari speranțe în sprijinul care ar fi venit din partea celor două mari democrații occidentale, S.U.A. și Marea Britanie.

Încă de la jumătatea lunii octombrie P.N.L. și P.N.Ț. au plănuit organizarea în București și în alte localități din țară a unor mari manifestări în ziua de 8 noiembrie oând regele își serba ziua onomastică. Opinia publică vedea în rege ultimul bastion al democrației și în acest sens, se sconta pe o participare masivă a populației. Conducerea celor două partide a făcut demersuri insistente pentru ca Mark Ethridge, trimisul special al secretarului de stat al S.U.A. în România și Bulgaria, să fie prezent la București în data de 8 noiembrie 1945⁴. Organizatorii mitingului din București doreau ca impactul produs de miile de demonstrați asupra lui Ethridge să-l determine pe acesta să susțină la Washington rezolvarea cât mai democratică a crizei în care se afla România.

Aflând de pregătirile care se făceau, guvernul a trecut la elaborarea și punerea în practică a unor măsuri menite a contracara acțiunile forțelor democratice. Deși liberalii și țărăniștii informaseră din timp Ministerul de Interne că un număr de câteva sute de demonstrați urmau să meargă în Piața Palatului, pentru a scanda "Regele și Patria" totuși la 6 noiembrie Teohari Georgescu titularul acestui minister a purtat o discuție cu reprezentanții celor două partide încercând să-i determine să renunțe la miting⁵. Se promitea în schimb dreptul de a organiza adunări în cinstea regelui în câteva săli din București. Cunoscând deja practicile similare ale comuniștilor, această propunere a fost respinsă⁶.

Între timp, ziua de 7 noiembrie, ziua națională a U.R.S.S., a fost declarată sărbătoare oficială în România. Guvernul și syndicatele controlate de acesta au organizat în București mitinguri în Piața Universității, Piața Națiunilor Unite și Piața Victoriei. În luările de cuvânt, alături de proslăvirea U.R.S.S. și laude la adresa guvernului Groza, mulți dintre vorbitori au criticat pe cei doi conducători ai partidelor istorice, aceștia fiind numiți reacționari⁷. În acest fel, manifestațiile comuniste au căpătat un pronunțat caracter politic, contrar recomandărilor făcute mai înainte de C.V.R. Schuyler⁸. Dorind interzicerea manifestării din 8 noiembrie, Teohari Georgescu cere sprijinul generalului Susaikov, motivându-și solicitarea prin imposibilitatea de a menține ordinea publică. La rândul său generalul sovietic se consultă în această

³ *România. Viața politică în documente. 1945*, Arhivele Statului din România, București, 1994, pag. 391.

⁴ *Ibidem*, pag. 385.

⁵ Dinu C. Giurescu, *Imposibila încercare*, București, 1999, pag. 343.

⁶ Arhivele Naționale Istorice Centrale, Fond Casa Regală, Diverse, Dosar 35/1945, fila 8.

⁷ C.V.R. Schuyler, *op. cit.*, pag. 242.

⁸ *Ibidem*.

problemă cu reprezentantul englez și cel american în Comisia Aliată de Control, scontând că va avea acordul acestora în privința interzicerii mitingului. Contrar așteptării generalul Schuyler își exprima părerea că oamenii se pot aduna în Piața Palatului și trebuie lăsați să se așeze la rând pentru a semna în cartea de onoare. Nu se vor admite însă manifestații cu caracter politic în oraș.

În urma acestor consultări în seara zilei de 7 noiembrie, Teohari Georgescu l-a informat pe C.I.C. Brătianu că va aproba mitingul din Piața Palatului dacă va primi asigurări că se va păstra ordinea, nu se vor striga lozinci și nu vor fi cuvântări antiguvernamentale. Se mai cerea în plus ca manifestații să nu aibă arme⁹. Această solicitare era greu de îndeplinit în condițiile unui miting în centrul orașului la care practic putea participa oricine.

Încercând să minimizeze importanța sărbătorii onomasticii regelui, guvernul a decretat ziua de 8 noiembrie lucrătoare¹⁰.

Alte măsuri restrictive luate de guvern în scopul împiedicării participării cetățenilor la miting au constatat în oprirea trenurilor și autobuzelor care circulau spre București, blocarea drumurilor de acces spre Piața Palatului și difuzarea pe postul național de radio a unui anunț privind contramandarea manifestației¹¹. De asemenea fuseseră arestați cu o seară înainte mai mulți conducători ai P.N.L. și P.N.Ț. care se ocupau cu pregătirea demonstrației¹².

Ziarele celor două partide istorice, "Dreptatea" și "Viitorul", își încetaseră forțat apariția încă de la începutul anului, iar celelalte s-au supus indicațiilor guvernului, astfel încât numai, "Ardealul" în numărul său din 7 noiembrie a avut curajul să-i cheme pe cetățeni la mitingul din ziua următoare. Cu toate acestea organizatorii au desfășurat o intensă activitate de propagandă prin telefon, de la om la om și prin răspândirea de anunțuri¹³.

Încă de la primele ore ale dimineții de 8 noiembrie, înfruntând piedicile puse, mii de cetățeni au început să se adune în Piața Palatului, numărul lor trecând de 15.000¹⁴. Erau prezenți funcționari, muncitori, studenți, elevi și militari. Purtând pancarte și steaguri, aceștia cântau Imnul național. Mai mulți ofițeri britanici și americani aflați în piață au fost ovaționați și purtați pe brațe.

În timp ce această adunare se desfășura în condiții pașnice, în mulțime au pătruns mai multe camioane și autobuze de la C.F.R. și U.C.B. pline cu comuniști care au încercat să-i disperseze pe manifestații¹⁵. Cei aflați în mașini au început să

⁹ *Ibidem*.

¹⁰ A.N.I.C., Fond Casa Regală, Diverse, Dosar 35-1945, fila 2.

¹¹ *Ibidem*, fila 4.

¹² *România. Viața politică în documente. 1945*, Arhivele Statului din România, București, 1994, pag. 396.

¹³ A.N.I.C., Fond Casa Regală, Diverse, Dosar 35-1945, fila 7.

¹⁴ C.V.R. Schuyler, *op. cit.*, pag. 343; vezi și Victor Frunză, *Istoria stalinismului în România*, București, 1990, pag. 233; Vlad Georgescu, *Istoria românilor*, București, 1995, pag. 253; Mircea Ciobanu, *Convorbiri cu Mihai I al României*, București, 1991, pag. 267 – 268.

¹⁵ A.N.I.C., Fond Casa Regală, Diverse, Dosar 35/1945, fila 4.

strige "moarte burghezilor" și, "Petru Groza și poporul". Pentru a semăna deruta mai strigau și "regele și poporul". Mulțimea a reacționat și a început să-i huiduie strigându-le că sunt trădători¹⁶. Mai mulți invalizi de război - aflați pe soclul statuii lui Carol I din fața actualului sediu al Bibliotecii Centrale Universitare - au reușit să respingă un grup de provocatori care voiau să le smulgă pancartele.

Văzând că tactica adoptată până acum nu are sorți de izbândă, comuniștii și-au grupat mașinile în fața Ministerului de Interne de unde au pornit un atac frontal, încercând să degajeze întreaga piață¹⁷. Confruntarea s-a întetit atunci când manifestații și cei aflați în mașini au început să se bombardeze reciproc cu pietre și alte obiecte aflate la îndemână. După un timp mașinile au început să se retragă, dar ultimele două nu au mai reușit să părăsească piața, fiind blocate, răsturnate și incendiate¹⁸.

În jurul orei 11³⁰ în Piața Palatului și-au făcut intrarea coloanele tineretului liberal și ale studențimii¹⁹. În rândul întâi era purtată o mare pancartă pe care scria, "Trăiască Majestatea Sa, Regele Mihai". Întreaga piață răsuna de lozincile în favoarea suveranului, pentru libertate și împotriva terorii²⁰.

Apoi a sosit o coloană compactă de muncitori, iar dinspre Calea Victoriei a apărut Garda Palatului și fanfara militară.

Încă de dimineață jandarmii din preajma Ministerului de Interne începuseră să facă arestări din rândul persoanelor izolate. În câteva ore, numărul lor a ajuns la aproape 200 de oameni. Atunci când lumea a încercat să-i elibereze, jandarmi au deschis focul. Primele salve au fost trase în aer. S-a produs o puternică învâlmășeală și mai mulți oameni au fost răniți²¹. Pe strada Wilson, un grup de cetățeni care doreau să participe la miting au fost întâmpinați cu focuri trase în plin. Au căzut mai mulți morți și răniți. Corpurile celor uciși au fost duse la misiunile aliate pentru a confirma și în acest fel teroarea instaurată de guvernul Petru Groza.

În timp ce în fața ministerului se desfășurau aceste evenimente sângeroase, manifestația continua în jurul statuii lui Carol I și pe platoul din fața hotelului Athenée Palace. Aici se striga "Jos guvernul" și se scandau numele lui Maniu și Brătianu²². După slujba oficiată la Patriarhie, unii membri ai guvernului au venit la sediul Ministerului de Interne pentru a vedea modul de desfășurare al evenimentelor. Gh. Tătărescu, vicepreședinte al Consiliului de Miniștri a fost huiduit fiind considerat colaboraționist. Un alt membru al guvernului, generalul Vasiliu Rășcanu, a asistat neputincios la scena asasinării unui subofiter de aviație

¹⁶ *Ibidem*.

¹⁷ *Ibidem*.

¹⁸ *Ibidem*, fila 5.

¹⁹ *Ibidem*.

²⁰ *Ibidem*.

²¹ *Ibidem*.

²² *România. Viața politică în documente. 1945*, Arhivele Statului din România, București, 1994, pag. 397.

de către un comunist²³. Unul din teroriștii care trăgeau în oameni din sediul Confederației Generale a Muncii a fost prins și linșat de demonstranți²⁴.

Deși după ora 13⁰⁰ numărul manifestanților s-a mai redus, totuși guvernul a decis că este necesar să trimită câteva unități din divizia Tudor Vladimirescu - pe care se putea baza - pentru a degaja piața. La început militarii au interzis accesul dinspre Calea Victoriei, iar apoi au format mai multe cordoane reușind în cele din urmă să-i îndepărteze pe manifestanți²⁵.

În cursul după amiezii unii cetățeni s-au dus la sediul Legației americane unde au păstrat un moment de reculegere în memoria celor uciși²⁶.

Alungați eu forța din Piața Palatului mulți bucureșteni și-au continuat acțiunile de protest în diferite puncte ale orașului, rupând afișele comuniste de pe ziduri și de pe tramvaie, iar apoi incendiind pancartele Apărării Patriotice. Manifestații în sprijinul monarhiei au avut loc și în alte localități din țară precum Timișoara, Cluj, Brașov, Brăila, Ploiești, Craiova, Giurgiu, Râmnicu Vâlcea și Călărași însă de proporții mai reduse²⁷.

Încă din seara zilei de 8 noiembrie, generalii I.Z. Susaikov și C.V.R. Schuyler au trimis fiecare câte o informare guvernelor lor, privind evenimentele petrecute. În timp ce relatarea oficialului american era corectă, el subliniind că responsabilitatea revine autorităților care au trimis camioanele în mulțime și au dat ordinul de deschidere a focului, în versiunea sovietică întreaga vină aparținea adepților lui Maniu și Brătianu. Susaikov raporta că focul a fost deschis asupra forțelor de ordine de provocatorii aflați în rândul demonstranților, fiind uciși 2 polițiști și alți 5 răniți²⁸. Gravitatea evenimentelor petrecute în București l-a determinat pe reprezentantul american în Comisia Aliată de Control să ceară constituirea de urgență a unei comisii de anchetă formată din ofițeri britanici, ruși și americani, dar Susaikov nu a dorit să dea curs solicitării, arătând că mai întâi este necesară cercetarea rapoartelor²⁹.

Speriat de amploarea ostilității populației și simțind că situația poate scăpa de sub control, guvernul a trecut imediat la represiune. În zilele următoare au mai fost arestate câteva sute de persoane, astfel că numărul total al celor reținuți a ajuns la circa 600³⁰. Aflați în sediul Ministerului de Interne și în cazărmlle diviziei Tudor Vladimirescu, cei arestați erau torturați și bătuți pentru a semna declarații menite a-i incrimina pe Maniu și Brătianu³¹. Se urmărea obținerea de mărturii privind organizarea unui complot vizând răsturnarea guvernului. De asemenea s-a înăsprit

²³ *Ibidem*, pag. 403.

²⁴ A.N.I.C., Fond Casa Regală, Diverse, Dosar 35/1945, fila 6.

²⁵ *România. Viața politică în documente. 1945*, Arhivele Statului din România, București, 1994, pag. 403.

²⁶ A.N.I.C., Fond Casa Regală, Diverse, Dosar 35/1945, fila 6.

²⁷ A.N.I.C., Fond Casa Regală, Diverse, Dosar 39/1945, fila 17.

²⁸ C.V.R. Schuyler, *op. cit.*, pag. 243.

²⁹ *Ibidem*, pag. 245.

³⁰ *Ibidem*, pag. 246.

³¹ *Ibidem*.

cenzura presei, iar "Scânteia" și alte câteva ziare obediente puterii au dezlănțuit o campanie furibundă contra forțelor democratice.

Făcând parte din Frontul Național Democrat, Partidul Social Democrat a dat în data de 9 noiembrie prin Biroul Politic un comunicat în care condamna manifestația din Piața Palatului³². Pe de altă parte, președintele partidului Constantin Titel-Petrescu și-a manifestat deschis solidaritatea cu demonstrații afirmând că: "Ziua de 8 noiembrie 1945 va rămâne ca o victorie a partidelor istorice față de guvern și partidul comunist..."³³.

În ziua de 10 noiembrie s-a dat publicității un comunicat al Ministerului de Interne, în care se arăta că tulburările au fost provocate de P.N.L. și P.N.Ț., care au mobilizat în jurul lor forțele reacționare și fasciste³⁴. Ziarul "Scânteia" din aceeași zi îi considera pe Maniu și Brătianu "...ucigași ai muncitorimii..." și dușmani ai poporului³⁵.

Pe lângă numeroase alte acuze aduse de oficialități, dar și de generalul I.Z. Susaikov, era și cea potrivit căreia în cursul evenimentelor care avuseseră loc, mai mulți evrei au fost bătuți și magazinele lor devastate. Luând act de aceste afirmații C.I.C. Brătianu și Iuliu Maniu au trimis în zilele următoare scrisori lui W. Filderman, Președintele Federației Comunităților Evreiești, în care dezmințeau categoric orice implicare a celor două partide în acțiuni antisemite³⁶.

Oficial puterea în guvernul instaurat la 6 martie 1945 era deținută de F.N.D. Ca urmare, evenimentele petrecute în Piața Palatului precum și implicațiile lor au făcut obiectul unei întruniri speciale a Consiliului F.N.D. La ședința din 10 noiembrie au participat Petru Groza, președintele Consiliului de Miniștri, Vasile Luca secretar general al F.N.D., 7 miniștri și 5 subsecretari de stat³⁷. Principalii vorbitori au fost Vasile Luca, Petru Groza și Gheorghiu-Dej. Primul a luat cuvântul Vasile Luca, care a prezentat un material amănunțit privind cele petrecute în ziua de 8 noiembrie. Era analizată problema partidelor istorice, a regalității, a armatei, a presei, a învățământului, precum și epurările politice din ministere. S-a discutat și despre modalitățile de sporire a eficienței F.N.D.-ului. A analiză a dezbaterilor și a concluziilor trase de vorbitori în legătură cu punctele enunțate mai sus este necesară, deoarece putem distinge încă de pe acum principalele direcții în care comuniștii vor acționa cu tenacitate în perioada următoare, în vederea instaurării dictaturii.

Problema partidelor istorice a ocupat un loc prioritar în cadrul ședinței. Vasile Luca le-a acuzat că au pus la cale o "...rebeliune armată"³⁸. Această concluzie se baza pe "afirmațiile" celor arestați, care ar fi declarat că au fost înarmați și plătiți de P.N.L. și P.N.Ț. în vederea unor acțiuni antisovietice și

³² A.N.I.C., Fond Casa Regală, Diverse, Dosar 35/1945, fila 4.

³³ *România. Viața politică în documente. 1945*, Arhivele Statului din România, București, 1994, pag. 432.

³⁴ Ș. Rădulescu-Zoner, D. Bușe, B. Marinescu, op. cit., pag. 121.

³⁵ "Scânteia", 10 noiembrie 1945.

³⁶ A.N.I.C., C.C. P.C.R., Carcelarie, Dosar 249/1945, fila 1 - 2.

³⁷ A.N.I.C., C.C. P.C.R., Fond 49, Dosar 49/1945, fila 1.

³⁸ A.N.I.C., C.C. P.C.R., Fond 49, Dosar 49/1945, fila 1.

fasciste³⁹. În continuare, secretarul general cerea organizarea unui mare proces politic în vederea condamnării opoziției.

Fidel exponent al intereselor Moscovei și având școala Cominternului, Vasile Luca s-a folosit "iscusit" de incidentele produse de comuniști în timpul demonstrației pentru a da vina pe viitoarele victime. Se cerea dizolvarea P.N.L. și P.N.Ț., fapt care urma să se producă cu ocazia funeraliilor din 12 noiembrie organizate de guvern pentru cele 6 persoane din rândul forțelor de ordine⁴⁰ omorâte în incidente.

Rămâne încă necunoscut rolul jucat în aceste evenimente de legionarii lui Nicolae Pătrașcu, care au fost angajați de comuniști pentru acțiuni teroriste.

Dându-și seama că partidul său nu are încă suficiente forțe, Vasile Luca afirma că nu a sosit încă momentul pentru a se trece la instaurarea republicii, dar că regele trebuie ignorat. În acest fel, el va fi uitat de popor și atunci se va putea schimba mai ușor sistemul⁴¹. O altă instituție fundamentală a statului care crea numeroase probleme era armata. Tocmai de aceea situația ei a fost analizată de secretarul general al P.C.R. Gheorghiu-Dej. Evaluând corect realitățile existente, el indica și modalitățile concrete care vor putea schimba raportul de forțe în favoarea F.N.D.-ului. Din informațiile primite, reieșea că armata era profund ostilă regimului: "Eu n-aș vrea să fiu printre acei proști care se leagănă cu iluzia că armata e loială..."⁴² afirma Dej. El era așa de alarmat de situația politică și militară din România, încât considera că: "Zilele guvernului Groza sunt numărate."⁴³ În continuarea analizei se evidențiază faptul că ofițerii, conștienți că nu pot trece la răsturnarea prin forță a regimului, din cauza sprijinului sovietic, căutau alte forme de împotrivire. Ministerul de Război, Marele Stat Major, comandamentele și Școala din Craiova sunt considerate adevărate "... pepiniere de reacționari ..." ⁴⁴. Pentru a decapita conducerea armatei Gheorghiu-Dej propune o acțiune conspirativă bine pusă la punct. În baza unor liste întocmite din timp urma să se treacă la schimbarea tuturor ofițerilor în care partidul nu avea încredere. Se urmărea ca prin această masivă epurare să se asigure un control în proporție de 99% asupra unor unități de bază⁴⁵. Este prezentată de liderul comunist și posibilitatea de a rezolva definitiv problema ofițerimii prin apeșul la armata sovietică "...ca să-i facă chiseliță..."⁴⁶.

În legătură cu situația presei, care era deja sever cenzurată și supusă guvernului, discuțiile s-au purtat numai în legătură cu fronda cotidianului "Ardealul". Prima reacție a lui Petru Groza față de actul de insubordonare comis de conducerea ziarului, a fost să dispună sistarea cotei de hârtie. Puțin mai târziu,

³⁹ *Ibidem*.

⁴⁰ *Ibidem*, fila 2.

⁴¹ *Ibidem*.

⁴² *Ibidem*, fila 11.

⁴³ *Ibidem*.

⁴⁴ *Ibidem*, fila 12.

⁴⁵ *Ibidem*.

⁴⁶ *Ibidem*.

dându-și seama că sancțiunea era poate prea mică, premierul a spus că întrucât în ziua de 6 noiembrie "Ardealul" a îndemnat cetățenii să vină la miting, directorul Anton Ionel Mureșanu va fi acuzat de complicitate la crimă, deoarece în incidente au fost 10 morți⁴⁷.

Vizibil iritat de numărul mare de elevi care au participat la miting, Petru Groza adoptă pe loc, în timpul discuțiilor o măsură represivă care va avea urmări nefaste pentru foarte mulți tineri. Aproximativ 7000 de elevi simpatizanți ai regelui, aparținând în principal "Școlii centrale de fete" și liceului "Matei Basarab" vor fi mutați forțat în școli de la periferia orașului. În locurile rămase libere trebuiau să fie aduși elevi din diferite cartiere marginase⁴⁸.

Deși ziua de 8 noiembrie a fost declarată lucrătoare, numeroși funcționari din ministere au părăsit birourile pentru a-și manifesta dragostea față de suveran, ca urmare participanții la ședință au decis aplicarea de pedepse exemplare. Cel mai vehement susținător al epurărilor politice din administrație a fost Gheorghiu-Dej. Au fost nominalizate îndeosebi ministerele de Finanțe și cel al Educației Naționale⁴⁹. Vasile Luca cerea și el ca 25% din funcționari să fie dați afară, pe motiv că ar fi fasciști și reacționari⁵⁰.

Toți cei care au luat cuvântul în cadrul acestei ședințe au căutat să aducă tot felul de argumente menite a minimiza amploarea participării populației la această demonstrație. Cea mai vehiculată idee era cea potrivit căreia numărul participanților a fost mic și cei mai mulți erau reacționari. Această abordare denaturată venea în contradicție față cu un raport secret privind evenimentele din 8 noiembrie întocmit de Biroul de Contrainformații al Marelui Stat Major care desigur era cunoscut și de cei prezenți. În acest material se prezentau procentual categoriile socio-profesionale, care participaseră la miting: 30% studenți, 20% muncitori, 15% elevi, 5% militari și 30% diferite profesii⁵¹.

O trăsătură comună a tuturor luărilor de cuvânt precum și a măsurilor adoptate o constituie puternicul caracter represiv și dorința de a elimina cât mai repede orice formă de opoziție.

Dorind să aibă la dosar cât mai multe reclamații din partea populației în vederea răfuiei cu partidele istorice, la 11 noiembrie Prefectura Poliției Capitalei îi îndemna pe cei care au avut de suferit de pe urma demonstrației să depună plângeri⁵². În aceeași zi, a avut loc o ședință a Direcției Generale a C.F.R. la care directorul Sedon Bernaki a anunțat că întrucât numeroși funcționari din instituție au

⁴⁷ *Ibidem*, fila 9.

⁴⁸ A.N.I.C., C.C. P.C.R., Fond 49, Dosar 49/1945, fila 10.

⁴⁹ *Ibidem*, fila 1.

⁵⁰ *Ibidem*, fila 2.

⁵¹ A.N.I.C., Fond Casa Regală, Diverse, Dosar 39/1945, fila 17.

⁵² Ș. Rădulescu-Zoner, D. Bușe, B. Marinescu, *op. cit.*, pag. 121.

participat la demonstrație, urmează a fi întocmite liste în vederea sancționării celor care au lipsit de la serviciu⁵³.

Ca răspuns la demonstrația din 8 noiembrie, guvernul și-a mobilizat toate forțele în vederea organizării unei contra-demonstrații de mare amploare menite a intimida opinia publică și a dovedi încă odată că deține controlul deplin asupra situației din țară. Prilejul a fost oferit de înmormântarea, în data de 12 noiembrie a celor 6 persoane aparținând forțelor de ordine. Pentru a aduce la miting un număr cât mai mare de oameni s-a decis suspendarea, începând cu ora 12 a activității fabricilor, uzinelor și a instituțiilor de stat. De asemenea, au fost închise magazinele și restaurantele⁵⁴.

S-au folosit cele mai variate metode de intimidare la adresa salariaților: pierderea slujbei, diminuarea lefii, reținerea cartelei alimentare etc.⁵⁵.

Desfășurat în condiții pașnice mitingul a fost apreciat de oficialități ca uriaș, la el participând conform presei comuniste circa 750.000 de oameni⁵⁶. În realitate mai multe rapoarte demne de crezare apreciază numărul celor participanți la cel mult 50.000 de oameni⁵⁷. Printre cei înmormântați cu acest prilej s-a numărat și comisarul de poliție Ion Șulea, membru al partidului comunist, al cărui nume va fi purtat de un bulevard bucureștean.

În aceeași zi este dată publicității o listă cuprinzând aproape 130 de persoane care erau chemate la Parchetul Curții Marțiale în vederea interogării. Din rândul fruntașilor P.N.L. erau menționate numele lui C.I.C. Brătianu, Ilie Lazăr, Alexandru Lapedatu, dr. C. Angelescu, Aurel Leucutia, Mihail Romniceanu, Mihail Fărcășianu, Ioan Hudiță, Radu Câmpeanu și M. Săndulescu -președintele organizației de tineret⁵⁸. Alături de aceștia la audieri mai sunt chemați apoi Corneliu Coposu, Emil Ghilezan, Dinu Alimănișteanu, Laura Săulescu, N. Argeșanu și mulți alții⁵⁹.

Imediat după demonstrația ocazionată de onomastica regelui Mihai, în întreaga țară încep să fie organizate din inițiativa comuniștilor și a sateliților săi, mitinguri de protest contra "manifestărilor legionare" din Capitală. Mai multe zile în șir pe adresa Consiliului Național al F.N.D. sunt trimise telegrame ale populației din diferite localități în care se cerea interzicerea celor două partide istorice și arestarea lui Maniu și Brătianu⁶⁰.

După relativa calmare a evenimentelor, în data de 17 noiembrie a avut loc o ședință a guvernului consacrată în întregime analizei generale a evenimentelor petrecute. Petru Groza, după ce subliniază din nou că în București a fost o rebeliune fascistă, cere tuturor miniștrilor să nu mușamalizeze faptele și să fie

⁵³ A.N.I.C., Fond Casa Regală, Diverse, Dosar 36/1945, fila 1.

⁵⁴ C.V.R. Schuyler, *op. cit.*, pag. 247.

⁵⁵ Dinu C. Giurescu, *op. cit.*, pag. 351.

⁵⁶ "Scânteia", an XVI nr.378, din 13 noiembrie 1945.

⁵⁷ Dinu C. Giurescu, *op. cit.*, p.351.

⁵⁸ "Scânteia", an XVI nr. 377, din 12 noiembrie 1945.

⁵⁹ Ș. Rădulescu-Zoner, D. Bușe, B. Marinescu, *op. cit.*, pag. 121 - 122.

⁶⁰ A.N.I.C., C.C. P.C.R., Fond 49, 1945, rola 1401.

“neiertători”⁶¹. Câțiva miniștri printre care Gheorghiu-Dej și Mihai Ralea s-au grăbit să afirme că au concediat deja pe toți funcționarii depistați că au participat la mitingul din Piața Palatului⁶². Petru Groza afirmă în continuare că acțiunea represivă trebuie executată minuțios de către o comisie formată din titularii ministerelor de Interne, Justiție, Război, Educație Națională și al Muncii, care trebuie să trieze cu mare atenție dosarele⁶³. Gheorghiu-Dej intervine și spune că pe lângă această acțiune se impune și formarea unei comisii politice, care să redacteze o lucrare “în vederea lămuririi opiniei publice interne și externe”⁶⁴. Președintele acestei comisii a fost numit Gheorghe Tătărescu⁶⁵.

Aceasta a fost ultima mare demonstrație din România contra regimului comunist din România instaurat la 6 martie 1945 și care a fost folosită la accentuarea represiunilor contra sistemului democratic atât cât mai exista.

LA GRANDE DEMONSTRATION DU 8 NOVEMBRE 1945 DE BUCAREST

- Résumé -

Le sujet présente les plus importants événements en ce qui concerne les préparatifs, les développements et les suites de la grande démonstration des bucharestois qui ont manifesté à l'occasion du 8 novembre 1945, le jour onomastique du Roi Michel I.

Le contexte des événements a été plein de tensions à cause de la lutte inégale entre le roi et les principaux partis démocratiques (P.N.Ț et P.N.L.) contre le gouvernement du Dr Petru Groza qui entraînait la Roumanie à devenir un état communiste, subordonné à l'U.R.S.S.

De même, est largement analysé la séance du Front National Démocratique du 10 novembre 1945 qui a adopté une série de mesures de répressions pour détruire les forces démocratiques roumaines.

⁶¹ A.N.I.C., Fond Președinția Consiliului de Miniștri, Stenograme, Dosar 11/1945, fila 24.

⁶² *Ibidem*.

⁶³ *Ibidem*, fila 25.

⁶⁴ *Ibidem*.

⁶⁵ *Ibidem*, fila 26.

GHEORGHE I. BRĂȚIANU - DE LA PERSONALITATE PUBLICĂ LA MARTIR POLITIC ÎN ÎNCHISOAREA COMUNISTĂ DE LA SIGHET

Florin Georgescu

MOTTO: "Adevărul rămâne oricare ar fi
soarta celor care l-au servit"

(Gh. I. Brătianu)

Om de știință de excepție și om politic, Gheorghe I. Brătianu s-a manifestat în cadrul celor două aspecte ale activității sale pe coordonatele slujirii intereselor naționale, lucrarea de față propunându-și conturarea personalității sale din perspectivă culturală și politică, cele două aspecte îngemănându-se.

Fiu al lui Ion I.C. Brătianu și al Mariei Moruzi, Gheorghe I. Brătianu s-a născut pe 21 ianuarie/3 februarie 1898 la Ruginoasa. Copilăria și adolescența nu și le-a petrecut alături de tatăl său, apropierea realizându-se în preajma intrării României în primul război mondial în care tânărul istoric s-a angajat voluntar în armata română.

Primele amintiri ale lui Gheorghe Brătianu despre tatăl său se situează în perioada premergătoare intrării noastre în război: "Era în ziua de 8 august 1916, o săptămână înainte de începutul războiului. Plecasem dimineața de la Florica în automobil, cu tatăl meu, și ne întorceam la București. Ultimele ceasuri fuseseră pline de griji, liniștea apăsătoare a zilelor de vară prevestea furtuna"¹.

A urmat cursurile Liceului Național din Iași. La 2 decembrie 1917 mama sa, Maria Moruzi, prezintă cererea de înscriere la Facultatea de Drept a Universității ieșene a lui Gheorghe I. Brătianu pe care acesta o absolvă în 1920.

Aspectul primordial al vieții sale îl reprezintă cariera științifică căreia trebuie să i se acorde un spațiu pe măsură, omul de știință Gheorghe I. Brătianu legându-și numele de studii fundamentale de istorie bizantină, de Ev Mediu timpuriu, de formare a statului feudal românesc, studii care surprind fenomenele istorice din perspectivă economică, socială, politică, culturală și spirituală.

A debutat la 17 ani în "Revista istorică", publicație coordonată de mentorul său, marele istoric Nicolae Iorga, studiul prezentat intitulându-se "O oaste moldovenească acum trei veacuri – Răscoala boierimii împotriva lui Leon Tomșa."

De la 1 iulie 1924, Gheorghe I. Brătianu devine profesor titular la Universitatea din Iași. Din această perioadă datează și lucrarea "Poporul român. O enigmă și un miracol istoric", apărută în 1937, operă de referință a prolificii cariere de istoric a lui Gheorghe I. Brătianu, carieră întreruptă brusc și violent de către cei care doreau cu orice preț distrugerea a tot ceea ce reprezenta elita românească interbelică.

În 1923, devine doctor în filozofie al Universității din Cernăuți iar, după șase ani, în 1929, obține doctoratul în litere la Paris, fapt care îl va determina pe Constantin

¹ Gheorghe I. Brătianu, *Tradiția istorică despre întemeierea statelor românești*, București, 1980.

C. Giurescu să îl considere “neobișnuit pentru cine avea deja un doctorat în țară și care va stârni de aceea diverse comentarii”² Explicația a venit de la Gheorghe Zane care l-a întrebat pe Gheorghe Brătianu cu privire la motivul care l-a determinat să obțină un doctorat în capitala Franței. Acesta a răspuns că a făcut pasul respectiv pentru a înlătura orice suspiciune legată de situația sa de fiu al unui fost prim-ministru³.

Primii ani ai activității sale de istoric dedicați cercetării izvoarelor se încununează cu luarea care consacră un istoric, îi reprezintă plenar metoda, definește structura personalității sale și aduce pe acest tărâm o nouă înțelegere a faptelor, și anume: “Actes des notaires génois de Péra et de Caffa de la fin du treizième siècle”, apărută în 1927.

Pornind de la premisa că fiecare generație și fiecare individ primește ca un adevărat șoc moral și intelectual care îi determină opțiunile de-a lungul întregii sale existențe, evenimentul crucial din anii adolescenței sau ai tinereții, primul război mondial și urmările sale asupra istoriei țării noastre au dat operei lui Gheorghe I. Brătianu o configurație aparte. Și nu istoria celui dintâi război mondial despre care istoricul a scris o carte memorialistică intitulată “File rupte din cartea războiului”⁴, în care evocă experiența sa în anii campaniei și un volum despre “Acțiunea politică și militară a României în 1919 în lumina corespondenței diplomatice a lui Ion I.C. Brătianu”, ci sensurile mari pe care declanșarea și mai ales consecințele conflagrației le-au avut asupra existenței poporului român.

În 1928 este ales membru corespondent al Academiei Române, la inițiativa lui Nicolae Iorga, care a și întocmit raportul de susținere a candidaturii. În mai 1935, marele istoric îl propunea ca membru definitiv al Academiei, demersul lui Nicolae Iorga neavând succes. Iată relatarea istoricului cu privire la această problemă: “16 mai. S-a deschis Academia. Se pregătește o luptă contra alegerii mele ca președinte și contra candidaturii lui Gheorghe Brătianu. Unii vreau pe Titulescu. [...] 22 mai. La București. Prezint la Academie candidatura lui Gheorghe Brătianu și a lui C. Marinescu. Andrei Rădulescu prezintă pe Titulescu. Căpătasem dimineață de la Gheorghe Oprescu asigurarea că acesta nu candidează contra lui Brătianu. Gusti confirmă. Dar rugăminti să nu se puie la vot. Votează pentru numai Mehedinți, fiind vorba de șeful său politic, ceilalți se abțin. Lungă și penibilă discuție. Se decide a se mai întreba o dată Titulescu. [...] 24 mai. Titulescu a răspuns. Nu primește. Mă asigură Savel Rădulescu. Gusti confirmă. Dar, pus la vot, G. Brătianu, care-mi ceruse să nu mai pun la vot candidatura lui are numai patru voturi, și C. Marinescu trei. Titulescu e ales cu o mare majoritate. Partidele și-au menținut voturile cum era de prevăzut. În Titulescu s-ar fi căutat un sprijin contra dușmăniilor ce înconjură Academia”⁵.

² *Idem*, pag. 16.

³ Între 1920 și 1927 Ionel Brătianu a fost pentru aproape cinci ani președinte al Consiliului de Miniștri.

⁴ Marele critic literar George Călinescu, în “Istoria literaturii române”, București, 1982, caracteriza astfel lucrarea: “Interesante creionări ale atmosferei psihice din războiul pentru întregire, ale unui ochi ce știe să surprindă documentul și să dozeze rece umanitatea...” (p. 916).

⁵ Gheorghe I. Brătianu, *op. cit.*, pag. 17.

Este ales membru definitiv al celui mai înalt for științific al României în 1941, în locul rămas vacant prin asasinarea de către legionari a lui Nicolae Iorga. Dorința marelui istoric al României era îndeplinită.

Valoarea științifică a operelor sale a fost recunoscută și în afara granițelor României, fiind ales membru al mai multor instituții și societăți științifice prestigioase de peste hotare.

După șaisprezece ani de profesorat la Iași, Gheorghe I. Brătianu este numit la catedra de istorie universală a Facultății din București, dar la început nu ca titular al catedrei. În sprijinul acestei informații avem chiar relatarea istoricului, prezentată în lucrarea "Cuvinte către români", apărută la București în 1942: "Eu am fost încadrat pe lângă catedra de istorie universală pe care o deținea profesorul Iorga. Au fost împrejurări independente de voința mea care au făcut să rămân singur la cursul de istorie universală." (p. 40).

După transferarea sa la catedra de istorie universală a Universității din București în anul 1940 și până în 1947, Gheorghe I. Brătianu desfășoară o activitate științifică și didactică de o remarcabilă calitate. În 1942 începe să structureze volumul "Tradiția istorică despre întemeierea statelor românești". Câteva capitole sunt prezentate mai întâi în ședințele Academiei Române, ca și în ședințele Institutului de Istorie Universală "Nicolae Iorga". Volumul este ultimul care a văzut lumina tiparului în timpul vieții lui Gheorghe I. Brătianu, mai precis în anul 1945. În această perioadă istoricul brătienist începe o altă lucrare fundamentală a sa, "Sfatul Domnesc și adunarea stărilor în Principatele române", ale cărei prime capitole le prezintă în ședințele Academiei Române în anii 1945 - 1946. Lucrarea va fi definitivată în cursul anilor 1947 - 1950 și va intra în categoria volumelor tipărite postum. În anii 1943 - 1945 și 1946 - 1947, predă la Facultatea de Litere din București cursul "Formule de organizare a păcii în istoria universală", din care publică două părți în "Revue historique du Sud-Est Européen", în revistă apărând și alte articole de specialitate.

Ca profesor la Universitatea din București ține în anii 1941 - 1942 și 1942 - 1943 un curs despre Marea Neagră, a cărui primă parte o definitivează între anii 1947 și 1950. Cartea a apărut postum.

Funcționează la Universitatea din București până la finele anului universitar 1946 - 1947, între 1940 și 1941 îndeplinind funcția de decan al Facultății de Litere din București. În septembrie 1947 lui Gheorghe I. Brătianu i se fixează domiciliu forțat și i se interzic contactele externe. A fost suspendat de la Universitate și de la Institutul de Istorie Universală pe care l-a slujit în calitate de director între 1940 și 1947.

Simultan a fost sistată apariția revistei institutului, începând cu nr. XXIV, corespunzător anului 1947. Sfătuit de prieteni să se expatrieze răspunde ferm: "Brătienii nu dezertează din România!". Între anii 1947 - 1950 la locuința sa din București se dedică definitivării celor două lucrări "Sfatul Domnesc" și "La Mer Noire".

La 9 iunie 1948, prin Decret al Prezidiului Marii Adunări Naționale, Academia Română este transformată în Academia R.P.R.. Cu acest prilej îi este

retrasă calitatea de academician lui Gheorghe I. Brătianu, ca de altfel, și altor 97 de personalități științifice culturale românești.

Astfel se încheia, în mod brutal, cariera științifică a lui Gheorghe I. Brătianu, carieră completată cu cariera politică care nu s-a ridicat la nivelul celei dintâi.

Privind rolul jucat de Gheorghe I. Brătianu în viața politică a țării, trebuie consemnat faptul că acesta nu a fost demnitarul nici unui guvern din perioada prezenței sale în viața publică românească și nu a îndeplinit nici o funcție în stat, comparativ cu alți oameni de cultură pe care "împrejurările sau voința i-a adus fie pe banca ministerială, fie pe cea a diplomației sau a înaltei administrații de stat"⁶. Acest statut pe care Gheorghe I. Brătianu și l-a menținut în viața politică românească, ne ajută să înțelegem caracterul, personalitatea unui om care n-a urmărit obținerea cu orice preț a unor demnități publice, ci le-a refuzat atunci când n-au corespuns vederilor sale, principiilor pe care nu le-a sacrificat și cu care n-a înțeles să tranzacționeze.

În plan politic a devenit deputat în 1927, funcție deținută și în legislaturile din 1928, 1931 - 1932 și 1933 - 1937.

După decesul lui Ion I.C. Brătianu în 1927 și în special după trecerea partidului în opoziție un an mai târziu, în cadrul Partidului Național Liberal au avut loc unele frământări, ducând la constituirea unor grupări dizidente și chiar la sciziuni. Astfel, în iunie 1930, o parte dintre membrii P.N.L., în frunte cu Gheorghe I. Brătianu, s-au desprins din gruparea liberală prezidată de Vintilă I. Brătianu și au constituit un nou Partid Național Liberal care a fuzionat opt ani mai târziu, în ianuarie 1938, cu Partidul Național Liberal, condus de Constantin I.C. Brătianu.

Dizidența lui Gheorghe Brătianu a avut ca punct de pornire o problemă fundamentală a țării: venirea pe tronul României a regelui Carol al II-lea, decăzut pe 4 ianuarie 1926 din drepturile de moștenitor al tronului, în favoarea fiului său, Mihai, datorită vieții sale aventuroase.

Faptul că la 7 iunie 1930 Gheorghe Brătianu s-a prezentat în audiență la principele Carol, imediat ce acesta a sosit în țară, a determinat conducerea Partidului Național Liberal să decidă excluderea acestuia din partid. În acest context, Gheorghe Brătianu a format un alt partid care punea pe primul plan devotamentul față de noul suveran.

Hotărârea luată de Gheorghe Brătianu de susținere a venirii pe tron a lui Carol al II-lea, se înscria pe coordonatele susținute de acei intelectuali care, conform afirmației ironice a lui Nicolae Iorga, "așteptau lucrul nou, prefacerea radicală, minunea: minune de cinste, de ordine, de inițiativă, care să scoată, cu cine-o fi și în orice formă a Statului, țara din haos și din mizerie"⁷.

Întoarcerea lui Carol pe 8 iunie 1930 și preluarea tronului, moment cunoscut sub numele de actul "restaurației", au determinat și demisia guvernului prezidat în acea vreme de Iuliu Maniu, președinte al Partidului Național Țărănesc.

⁶ Gheorghe I. Brătianu, *op. cit.*, pag. 11.

⁷ Gheorghe I. Brătianu, *op. cit.*, pag. 16.

Pe aceeași coordonată politică s-a situat și Partidul Național Liberal condus de Vintilă Brătianu. Opoziția categorică a generației vârstnice a Partidului Național Liberal față de actul "restaurației", a determinat excluderea din partid a lui Gheorghe Brătianu care constituie noul partid, primul congres desfășurându-se pe 15 iunie 1930 în sala Frascati, situată lângă Palatul Telefoanelor.

Organul de presă al noii formațiuni politice era "Mișcarea", care a funcționat între 15 iunie 1930 și 15 noiembrie 1938.

La 13 mai 1931, Partidul Național Liberal – Gheorghe I. Brătianu a dat publicității un manifest al respectivei formațiuni politice, iar la 8 noiembrie 1931 s-a desfășurat cel de al doilea congres al partidului.

Cu acest prilej, a fost adoptat programul partidului, care aborda aspectele economice și social-politice ale României. Cuprindea vechi prevederi din vechiul program al Partidului Național Liberal, puse pe o platformă nouă, care se refereau la organizarea administrativă a țării, a finanțelor, perfecționarea aparatului de stat, raporturile dintre bănci și stat.

Prevederile privind căile de dezvoltare a agriculturii, sistemul cooperatist, ridicarea nivelului de viață a mediului rural urmăreau direct atragerea țăranimii din sfera de influență a Partidului Național Țărănesc în orbita electorală a noului partid. Programul acorda atenție și problemelor muncitorilor, organizării profesionale a acestei categorii sociale.

Gheorghe I. Brătianu a avut o linie de conduită fermă. Om de o aleasă integritate morală, el n-a urmărit ca prin activitatea sa politică să parvină în viața socială, în ierarhia științifică, în cariera universitară. Personalitatea sa era în afara oricăror suspiciuni de această natură. Constatând o nouă formațiune politică, istoricul din familia Brătianu urmărea o reînnoire a Partidului Național Liberal prin aducerea în funcțiile de decizie a tineretului intelectual, cu precădere a celui universitar. Unul dintre cei care l-au urmat din primul moment, istoricul Constantin C. Giurescu, a dat în "Amintirile" sale următoarea imagine a constituirii noii formațiuni politice: "lui Gheorghe Brătianu i se alăturaseră toți cei nemulțumiți din organizațiile județene. I se alătură și un grup numeros de intelectuali – majoritatea lor membri ai corpului didactic universitar. Inițiativa acestui grup o luasem eu considerând, pe de o parte, că o conducere unică a statului e de preferat uneia tricefale, pe de altă parte că partidul liberal e necesar să-și reînnoiască ideologia și programul, să revină la ideile generoase care-i marcaseră începutul, să lupte împotriva sclerozei bancare care-l amenința."⁸ Același Constantin C. Giurescu lansează și un apel pentru sprijinirea omului politic Gheorghe Brătianu, apel semnat de Alexandru Rosetti, Scarlat Lambriao, G.M. Cantacuzino, Vintilă Mihăilescu, P.P. Panaitescu, Radu Vulpe, Victor Papacostea, George Potra, Ion Conea.

Din acest moment însă, Gheorghe I. Brătianu produce nu numai iritarea șefilor partidului din care pleca (Vintilă și Dinu Brătianu erau unchii săi), ci și a lui Nicolae

⁸ *Ibidem*, pag. 18.

Iorga. Episodul nu-i lipsit de importanță, având o semnificație mai largă privind un capitol din evoluția culturii românești interbelice. În momentul desprinderii de partidul liberal, simpatia lui Nicolae Iorga față de Gheorghe Brătianu crește, deoarece îl vedea disponibil pentru acel guvern de unitate națională despre care regele îi vorbise în ziua de 8 iunie 1930 și care va forma una din preocupările insistente ale lui Carol al II-lea, dar și una din obsesiile lui Nicolae Iorga chiar după eșecul guvernării sale: "Vrea un minister de concentrare fără un șef de partid în frunte. A vorbit cu Gheorghe Brătianu care-i va răspunde dacă vie singur ori cu o parte din partid."⁹ Nicolae Iorga mărturisește că a căutat să facă din Gheorghe I. Brătianu un conducător al unei acțiuni menite să constituie guvernul de coaliție națională. Dar din clipa în care noul partid se constituie în configurația pe care am văzut-o, nemulțumirea lui Iorga izbucnește, atitudinea sa schimbându-se brusc.¹⁰ Dacă prin numărul adeptilor săi, partidul georgist nu eroda în asemenea măsură electoratul Partidului Național Liberal, încât să împiedice venirea la putere¹¹, el se impunea – cel puțin la început – prin valoarea aderenților, prin structura mai ales intelectuală a celor ce i-au format nucleul conducător.

Refuzul lui Gheorghe Brătianu de a participa la o coaliție care să ofere monarhului o mai largă bază de manevră, a determinat și nemulțumirea Regelui Carol al II-lea. Refuzul s-a datorat și intransigenței morale a istoricului care din momentul declanșării marilor afaceri din perioada domniei lui Carol al II-lea, a arătat că orice colaborare este imposibilă. Opoziția sa sistematică se cristalizează în "Frontul constituțional" care cuprindea partidul său și Partidul Poporului al bătrânului mareșal Alexandru Averescu. De la tribuna Camerei Deputaților, în paginile ziarului "Mișcarea" și în acțiunile publice, Gheorghe I. Brătianu s-a manifestat ca un factor de opoziție la adresa Regelui Carol al II-lea.

Deși la început și-a manifestat acordul și devotamentul față de Regele Carol al II-lea, totuși la venirea sa la tron în ziua de 8 iunie 1930, Gheorghe Brătianu nu a acceptat să devină un instrument al suveranului, și, treptat, s-a detașat de acesta, devenind chiar unul din adversarii hotărâți ai politicii carliste. S-a pronunțat împotriva unei politici externe de apropiere față de Uniunea Sovietică, în condițiile în care guvernul de la Moscova nu recunoștea actul unirii Basarabiei cu România, susținând totodată o apropiere a țării noastre de Germania.

Odată cu evoluția regimului Regelui Carol al II-lea, Gheorghe Brătianu a fost printre primii oameni politici care a realizat că "minunea" nu avea să se

⁹ Gheorghe I. Brătianu, *op. cit.*, pag. 19.

¹⁰ "16 iunie: Ieri a fost congresul liberal al lui Gheorghe Brătianu. I s-au închinat foștii mei elevi de la Fontenay, supt conducerea lui Giurescu, Panaitescu, Lambrino. Alături preotul V. Radu, căruia abia i-am procurat un mare premiu la Academie, și Victor Papacostea ...", Gheorghe I. Brătianu, *Tradiția istorică despre întemeierea statelor românești*, pag. 19.

¹¹ La alegerile din 18 iulie 1932, partidul georgist a avut în Parlament 14 deputați față de 23 de deputați ai Partidului Național Liberal prezidat de I.G. Duca. Partidul dr. Nicolae Lupu dispunea de 12 deputați, Partidul Național-Creștin al poetului Octavian Goga avea 7 reprezentanți, social-democrații, câte 6, iar extrema dreaptă a lui Corneliu Zelea Codreanu, Partidul Evreiesc și cel al lui Nicolae Iorga dispuneau fiecare de câte 5 deputați.

întâmplă și că suveranul nu întrunea atributele necesare unei opere naționale de o asemenea anvergură.

O altă categorie de oameni politici, luați prin surprindere și neavând curajul de a adopta o atitudine hotărâtă, au acceptat actul din 8 iunie 1930. Alții au acceptat momentul ca pe un fapt împlinit.

Atitudinea față de guvernul Gh. Tătărăscu, dorința răsturnării acestui cabinet liberal impopular după cei patru ani de guvernare, precum și aceea de a lovi în suveran și în camarila sa, cu scopul de a determina o schimbare în viața politică a țării, l-au făcut pe omul politic Gheorghe I. Brătianu să semneze la 25 noiembrie 1937, împreună cu Iuliu Maniu, Corneliu Zelea Codreanu și Constantin Argetoianu, un pact de neagresiune electorală. Totuși rezultatele obținute de partidul său în alegerile parlamentare au fost între 3,8 și 6,5%, nereușind să se impună în viața politică a României. Această alianță, care deși nu a reprezentat decât un act de conjunctură pentru a determina căderea cabinetului Tătărăscu, a legat temporar numele său de un partid aie cărui principii, scopuri și metode Gheorghe Brătianu le dezavuașe public.

În privința politicii externe, unele demersuri au lăsat să se creadă că Brătianu ar urmări o apropiere de Germania. E vorba despre conferința ținută la Berlin în ianuarie 1936 și care se referea la Bismarck și Ion Brătianu.

Cu acest prilej, a avut, conform mărturiilor sale, "întrevederi cu personalități conducătoare ale Reichului. A fost vorba (...) de zvonurile din ultimul timp, despre o alianță germano-ungară cu scopul de a sprijini revizionismul"¹². În momentul în care și Nicolae Iorga s-a declarat nemulțumit de această vizită, Gheorghe Brătianu a venit cu noi explicații asupra atitudinii sale: "Țin deci să se știe că nu am mers să pun întrebări nici unui stat străin; nici n-am fost și nici nu sunt la dispoziția cuiva pentru un alt interes decât acela al țării mele"¹³.

Principiile sale în planul politicii externe nu au fost niciodată conduse de ideea acceptării dominației unei mari puteri, a aneștecului străin în politica României. A susținut în creația sa științifică ideea de independență și libertate națională, pledând pentru dreptul românilor de a-și hotărî singuri destinele: "Oricât s-ar fi accentuat, în ultimii ani, internaționalizarea vieții statelor, oricât de mult s-ar fi strâns legăturile de interdependență economică de la un capăt la celălalt al globului, sunt margini înăuntrul cărora voința națiunii nu poate fi îngădită de nimeni. Ea are datoria să-și apere acest patrimoniu moral, cu aceeași stăruință cu care își menține hotarul"¹⁴.

La 10 ianuarie 1938, cele două partide liberale Dinu Brătianu și Gheorghe I. Brătianu s-au reunificat, formând Partidul Național Liberal.

Faptul că după 1938 a fost un adversar important al guvernării Goga-A.C. Cuza, dovedește că nu a avut nimic în comun cu cei care duceau țara spre un regim autoritar. Afirmția este demonstrată printr-o notă a Siguranței statului din ianuarie

¹² Gheorghe I. Brătianu, *op. cit.*, pag. 28.

¹³ *Ibidem*.

¹⁴ Gheorghe I. Brătianu, *op. cit.*, pag. 30.

1938: "Partidul național-țărănesc, o parte din partidul liberal și partidul liberal-georgist s-au declarat adversare hotărâte ale noului guvern pe care îl declară anticonstituțional și reacționar; cu toate contradicțiile existente între aceste partide, adversitatea comună va duce inerent la realizarea unui front comun: pe platforma democrației și a apărării constituției"¹⁵. Pentru Gheorghe Brătianu salvarea "liberalismului politic cu așezământul său monarhic constituțional și cu regimul parlamentar"¹⁶ se putea realiza numai prin "menținerea liberalismului economic; dacă vom sprijini aceste instituții democratice pe o nouă elită a păturii mijlocii, cu rădăcini înfipite în toate straturile sociale ale acestei națiuni"¹⁷.

În dimineața zilei de 23 august 1944, din însărcinarea celor trei partide democratice ale Blocului Național Democrat constituit pe 20 iunie 1944, respectiv Partidul Național Țărănesc, Partidul Național Liberal și Partidul Social-Democrat, Gheorghe I. Brătianu a cerut mareșalului Ion Antonescu "să facă armistițiul", conform afirmației lui Iuliu Maniu¹⁸. "Am executat această însărcinare, am fost la Snagov și am vorbit cu d-nii mareșal Antonescu și Mihail Antonescu (...) Dl. mareșal Antonescu mi-a cerut asentimentul scris al șefilor opoziției, care atunci reprezentau țara, pentru ca să se încheie armistițiul (...) Eu l-am asigurat că voi face toate eforturile pentru obținerea acestui consimțământ până la ora 3"¹⁹.

Atitudinea lui Gheorghe I. Brătianu din dimineața acelei zile, când a acționat de partea celor care doreau încheierea armistițiului și scoaterea României din războiul dus de România alături de Axă, se impune a fi reținută pentru a contura în mod obiectiv portretul activității sale politice.

În noaptea de 7 spre 8 mai 1950 este arestat și înțemnițat la Sighet, fără să-i se intenteze proces. Această închisoare politică a funcționat în perioada 6 mai 1950 – 15 iunie 1955. Peste 160 de personalități politice, culturale, civile, clericale și militare au suferit aici, 51 dintre acestea sfârșind tragic: Iuliu Maniu, Constantin (Dinu) Brătianu, Constantin Argetoianu, Gheorghe I. Brătianu, Mihail Manoilescu, Alexandru Lapedatu, episcopii greco-catolici Frențiu, Chinezu, Suciu, generalii Nicolae Samsonovici, Henri Cihoski, Gheorghe Vasiliu.

După trei ani de detenție, Gheorghe I. Brătianu a încetat din viață la 55 de ani împliniți, în închisoarea elitei românești de la Sighet, în condiții nelucidate. Data morții: 27 aprilie 1953 – după două acte eliberate de oficialitățile române, în 1958 și 1972; 24 aprilie 1953 – după Valeriu Râpeanu, primul care a vorbit, în 1980, de arestarea și moartea istoricului, în "Studiul introductiv" la reeditarea lucrării "Tradiția istorică despre întemeierea statelor românești"; 24/25 aprilie 1953 – după Stelian Brezeanu, în prefața la reeditarea lucrării "O enigmă și un miracol istoric: poporul român", în 1988; 27 aprilie 1953 – după Victor Spinei în studiul din lucrarea colectivă

¹⁵ *Ibidem*, pag. 29.

¹⁶ *Ibidem*.

¹⁷ *Ibidem*.

¹⁸ *Idem*, pag. 31.

¹⁹ *Ibidem*.

“Confluente istoriografice românești și europene, 1988; inscripția de pe nișa mormântului de la Florica prezintă aceeași dată – 27 aprilie 1953; 23/24 aprilie 1953 – după mărturia soției istoricului, în urma investigațiilor întreprinse personal; 23 aprilie 1953 – după mărturia episcopului greco-catolic, Alexandru Todea, în revista “Memoria” nr. 2. “Data de 24/25 aprilie este apropiată de cea menționată de mama mea, 23/24 aprilie 1953”, a precizat doamna Maria G. Brătianu²⁰.

Între 1953 și 1963 numele istoricului român a fost interzis de a fi evocat, cu excepția situațiilor când era acoperit de invective: “fascistul Gheorghe I. Brătianu” (Barbu T., Câmpina, 1953), “reacționarul Gh. Brătianu” (Mihail Roller, 1952). Lui Gheorghe I. Brătianu i se reproșa situarea “pe poziții antipatriotice, cosmopolite” (Barbu T., Câmpina, 1953). Faptul era în spiritul epocii! Pe lucrările sale, aflate în patrimoniul Bibliotecii Academiei Române, au rămas (din epocă) inscripția timbrată “INTERZIS” și sigla F.S. (Fond Special).

Personalitate publică de prestigiu, reprezentant al elitei românești interbelice, Gheorghe I. Brătianu, și-a pus de-a lungul vieții eforturile în slujba intereselor naționale ale poporului român, eforturi stăvilite de regimul dictatorial comunist ai cărui reprezentanți își propuseseră distrugerea a tot ceea ce însemna elită românească, opusă celor fără neam și fără Dumnezeu.

GEORGES I. BRĂȚIANU - PERSONALITÉ PUBLIQUE ET MARTYR POLITIQUE DANS LA PRISON COMMUNISTE DE SIGHET -

- Résumé -

Personnalité scientifique et politique remarquable, Georges I. Brătianu représente un symbole pour une entière génération et pour le peuple roumain généralement.

Comme historien Georges I. Brătianu a réalisé des études fondamentales d'histoire byzantine, de Moyen Age et de formation de l'état médiéval roumain.

Dans sa qualité de personnalité politique il a été un défenseur et un soutien de régime démocratique en Roumanie.

Malheureusement, sa carrière scientifique et politique a été interrompue en conditions brutales par les représentants du régime communiste et il est devenu martyr politique par son décès dans la prison de l'intellectualité et de l'élite politique roumaine de Sighet.

²⁰ Maria G. Brătianu – “Gheorghe I. Brătianu – enigma morții sale”, București, 1997. pag. 54.

DESPRE INSTITUTE ȘI UNIVERSITĂȚI ÎN DEZBATERILE BIROULUI POLITIC AL COMITETULUI CENTRAL AL PARTIDULUI MUNCITORESC ROMÂN - 1948-1950

Nicoleta König

Cel mai important moment al procesului de comunizare a învățământului românesc a fost fără îndoială reforma acestuia din vara anului 1948, urmată de aplicarea principiilor formulate în vederea realizării acestui major obiectiv.

Un astfel de moment este surprins în cadrul ședinței Biroului Politic al P.M.R., din data de 7 octombrie 1948, care a pus în discuție problema înființării institutelor și universităților de învățământ superior¹. La ședință au participat: Gh. Vasilichi, Gh. Gaston Marin, C. Stoica, A. Bunaciu, V. Vaida, V. Mârza, B. Șchiopu, I. Vințe, A. Bârlădeanu, C. Daicoviciu, I. Mateescu, L. Răutu, M. Roller. Componența ședinței este oarecum modificată față de alte întruniri ale Biroului Politic, în sensul că participă doar patru membrii ai acestui for (Gh. Vasilichi, C. Stoica, V. Vaida și L. Răutu). Restul sunt personaje care în mare parte aparțineau mediului cultural al vremii. Cel care a jucat rolul cel mai important și a executat cu zel reformele inițiate de liderii comuniști a fost Mihai Roller (1908-1958).

Trebuie spus că textul propriu-zis al deciziei privind înființarea institutelor și universităților nu este prezent în stenograma ședinței.

Se stabileau trei categorii de învățământ superior: universitățile, politehnicele și institutele. În învățământul superior liderii comuniști încercau să diminueze numărul facultăților de profil umanist și să-l crească pe cel al institutelor și facultăților cu profil real (economice, industriale, etc.).

Modelul era desigur cel sovietic. Astfel, V. Mârza cerea să “se ia în discuție structura învățământului medical așa cum e în Uniunea Sovietică: institute cu facultăți în cadrul institutului. Sunu câțiva ani comuni și apoi se înupart pe specialități”².

Pe de altă parte învățământul superior trebuia să se muleze după planurile economice ale statului în care locul cel mai important îl avea dezvoltarea industriei; de aceea Gh. Gaston Marin afirma că “industria cere cadre tehnice de conducere generală care să aibă vederi de ansamblu și aceștia vor fi dați de politehnică, în timp ce ingineri de exploatare vor fi dați de institute”³. Era planificată o febrilă activitate de înființare a unor institute, facultăți de hidrotehnică, agronomie, zootehnie, etc. Întrucât, susținea A. Bârlădeanu “s-au menținut prea multe facultăți de științe juridice și s-a dat prea puțină atenție învățământului economic”⁴. De altfel, se observă o adevărată aversiune față de științele juridice, liderii comuniști

¹ Înființarea institutelor și universităților, Dosar nr. 40/1948, Fond C.C. al P.C.R. - Cancelarie, pag. 3.

² *Ibidem*.

³ *Ibidem*.

⁴ *Ibidem*.

cerând constant reducerea numărului facultăților cu profil juridic. În aceeași măsură, fruntașii comuniști creau în mod penibil institute care nu-și justificau în nici un fel apartenența la învățământul superior; așa de exemplu s-a înființat Institutul de Mașini Agricole care în viziunea lui V. Vaida era necesar "pentru că nu avem specialiști pentru conducerea stațiunilor de mașini care să se priceapă să folosească tractoarele să le repare, să le întrețină"⁵.

De cele mai multe ori, participanții la ședință par să discute doar de dragul de a vorbi; nici unul dintre ei nu vine cu o propunere importantă, argumentată logic. Majoritatea se mulțumește să aprobe și să întărească unele idei (precum necesitatea creșterii numărului de institute economice și înființarea Politehnicii); alții precum V. Mârza, Trăian Săvulescu propun schimbarea denumirii "Institutului de Mașini Agricole" în "Institutul pentru Exploatarea de Mașini Agricole" sau afirma că "agricultura și viticultura nu merg împreună" și că "lipsește industria agricolă".

Am precizat mai sus că institutele și universitățile erau considerate ca aparținând învățământului superior, însă diferența concretă între ele nici liderii comuniști nu puteau să o explice. A. Bunaciu arăta că "institutele au un caracter practico-științific și facultățile un caracter științifico-practic: că materiile de predare vor fi aceleași dar aprofundarea lor va fi alta" sau preciza C. Daicoviciu "când avem o facultate și un institut identice examenul la facultate să fie puțin mai greu". Nu exista aproape nici o diferență între ele. Cu toate acestea, deși nu aveau "clădiri, laboratoare, corp didactic" (precum amintea Vințe) liderii comuniști își permiteau luxul de a înființa instituții de învățământ superior pentru a scoate pe bandă rulantă "cadre docile" ce care regimul avea nevoie pentru a-și impune reformele.

Uneori liderii comuniști (lipsiți de pregătirea necesară) nu aveau nici măcar o viziune clară asupra a ceea ce doreau să schimbe: I. Chișinevschi recunoștea acest lucru și anume "că discuția de trei ore a dovedit că există confuzie și că această secție trebuia ținută încă trei săptămâni". Soluția la această problemă nu era consultarea specialiștilor, a oamenilor cu experiență, analizarea mai multor sisteme de învățământ, ci "o consultare critică tovarășească".

Din alt punct de vedere, membrii Biroului Politic ajung să se contrazică singuri. De exemplu, I. Chișinevschi preciza pe de-o parte, că "noi avem un singur punct de orientare: Uniunea Sovietică. Dacă vrem să combinăm cu sisteme francezești și altele nu poate ieși bine" și pe de altă parte afirma că „Nu putem lua totul după Uniunea Sovietică dar experiența lor ne poate servi ca orientare ...”⁶.

Un exemplu al comunizării învățământului superior este și o hotărâre a Biroului Politic din 1949 prin care se stabilea transformarea școlii de lectori "A.A.

⁵ *Ibidem*, pag. 4.

⁶ *Ibidem*, pag. 6.

Jdanov” într-o școală superioară de științe sociale cu durată de doi ani⁷. Aceasta fusese înființată în octombrie 1948 cu scopul, de a pregăti cadrele necesare partidului pentru lupta în frontul ideologic”. Nu există nici o discuție, este doar o hotărâre a Biroului Politic. Menționarea acestui document este necesară întrucât poate fi considerat un exemplu grăitor despre modul în care regimul crea instituții de învățământ superior, în funcție de necesitățile sale politice.

Absolvenții Școlii Superioare de Științe Sociale A.A. Jdanov dădeau examen de stat “fiind egalați în drepturi cu licențiații școlilor superioare de stat”. Cei ce terminau această școală puteau opta pentru o mare varietate de funcții (de conducere în general) “conducători și profesori ai școlilor de partid, redactori ai presei de partid și ai revistelor ideologice, profesori și conferențieri ai catedrelor de științe sociale din școlile superioare, lucrători ai instituțiilor științifice etc⁸. Așadar, dintre absolvenții acestor școli (care în mod nedrept erau puse la același nivel cu facultățile în care se studia în medie 4-6 ani) regimul își selecta oameni dispuși să facă compromisuri. Totodată, aceștia ocupau posturile rămase goale în urma masivelor epurări din instituțiile statului.

De menționat că în toate aceste reforme, fie economice, fie politice, fie culturale, modelul era acela al Uniunii Sovietice.

ABOUT INSTITUTES AND COLLEGES IN THE ROUMAN WORKERS' PARTY POLITICAL BUREAU'S MEETINGS - 1948-1950

- Abstract -

The most important moment in the communist phase of the Romanian education system was without doubt the education reform in 1948. On the 7th of October 1948 the members of the Political Bureau met to discuss the problem of establishing institutes and colleges.

The Romanian leaders decided to establish three categories for the upper education: Colleges, Polytechnic University and Institutes. The communist wanted then to increase the humanist profile ones, as they had plans to develop the industry, but they did not have the experience to make them real.

As usual their “leading star” was the Soviet Union.

⁷ Hotărârea Biroului Politic al C.C. al P.M.R. referitoare la transformarea școlii de lectori A.A. Jdanov într-o școală superioară de științe sociale, Dosar nr. 156/1949, Fond C.C. al P.R.C. - Cămin, pag. 1.

⁸ *Ibidem*, pag. 2.

PARTIDUL – STAT. REDIMENSIONAREA VIEȚII CULTURAL – SPIRITUALE ÎN PERIOADA 1948 – 1950

Mihaela Cristina Verzea

Anul 1948 rămâne în istorie indiscutabil ca anul instaurării în România a regimului Partidului-Stat, un regim politic de factură stalinistă, totalitară. Deținătorul puterii absolute va fi Partidul Muncitoresc Român care va monopoliza în totalitate autoritatea organelor statului, modelat astfel încât să corespundă noilor realități proprii lagărului socialist. Economia, cultura, Biserica vor fi supuse unui proces accelerat de comunizare și sovietizare, acțiuni posibile și datorită faptului că în perioada martie 1945 – decembrie 1947 comuniștii români, având suportul consistent al sovieticilor au preluat controlul organelor de ordine (armata, jandarmeria). Adoptarea unei noi legi fundamentale care a asigurat legitimitatea noilor instalați la putere (Constituția din 13 aprilie 1948), a fost urmată de măsuri menite a transforma societatea românească într-o veritabilă “democrație-populară”. Naționalizarea, crearea Direcției Generale a Securității Poporului la 28 august 1948 (instituție prin intermediul căreia Partidul-Stat își va manifesta latura coercitivă indispensabilă unui regim totalitar), colectivizarea agriculturii sunt doar unele din acțiunile demarate în scopul comunizării și consolidării regimului Partidului - Stat. Comunicarea de față își propune să traseze modalitățile prin care Partidul - Stat a acaparat viața cultural-spirituală.

Cultura română a fost monopolizată de către Asociația Română de Strângere a Legăturilor cu Uniunea Sovietică (A.R.L.U.S – creată în 1945)¹. Intensa acțiune de sovietizare prin: crearea editurii și a librăriei “Cartea rusă” (1946), a Institutului de Studii Româno - Sovietice (1947), a Muzeului Româno - Rus (1948), a Institutului de limbă rusă “Maxim Gorki” (1948) va continua și după 1948. O consecință a constituit-o și obturarea comunicării dintre cultura românească și cea occidentală, aflată acum în tabără inamică, imperialistă.

Deoarece “lumina vine de la răsărit” (Mihail Sadoveanu, 1944), Gheorghe Gheorghiu-Dej, printr-o declarație din 1951 demonstrează veridicitatea afirmațiilor anterioare: “Farul luminos care trebuie să călăuzească pe oamenii noștri de știință este țara culturii celei mai înaintate, Uniunea Sovietică”². Misionarii acestui nou tip de cultură au fost membrii Secției de Propagandă a C.C al P.M.R - Iosif Chișinevski, secretar al C.C al P.M.R, Leonte Răutu, adjunctul său, Sorin Toma, N. Moraru, Ion Felea, Iosif Ardeleanu, Mihail Roller, Silviu Brucan, ș.a.³. Partidul Muncitoresc Român a arătat astfel începând cu anul 1948 un interes consistent științei, culturii și învățământului.

¹ Ioan Scurtu, Gh. Buzatu, *Istoria românilor în secolul XX*, București, 1999, p. 556.

² Vlad Georgescu, *Istoria românilor de la origini până în zilele noastre*, București, 1995, p. 266.

³ Victor Frunză, *Istorie stalinismului în România*, București, 199, p. 371.

Construirea unui “*homo sovieticus român*” presupunea eradicarea valorilor naționale tradiționale, acțiune posibilă printr-o masivă infuzie de valori marxist-leniniste și prin accelerarea campaniei de rusificare. Crearea cadrului instituțional anterior amintit (Institutul de Studii Româno-Sovietice, cu filiale la Iași, Timișoara, Târgu - Mureș; Muzeul româno-rus cu filiale în 27 de orașe, “menite a înfățișa străvechile relații de prietenie româno-ruse”), trebuia completat cu cel ideologic⁴. Astfel, în 1947 tov. Roller în broșura “Probleme de istorie”, apoi în “Istoria României”, revizua în totalitate trecutul țării: “se afirma acum răspicat că scrierea istorică nu trebuie să se facă și nu se poate face decât pe temeiul marxismului, singura concepție științifică despre lume”⁵. Au urmat multe asemenea manifestări, ca de exemplu studiul programatic al lui L. Răutu intitulat “Împotriva cosmopolitismului și obiectivismului în științele sociale” (1949), o aplicare locală a jdanovismului și o vehementă incriminare a acelor care:

“ascund putregaiul cosmopolit în carapacea verbiajului despre specificul național”⁶.

Regimul Partidului - Stat a impus “stalinismul cultural”, ca și în cazul celui politic și economic prin forță, latura coercitivă a sistemului monolitic manifestându-se și la acest nivel. Dezagregarea societății civile în vederea conceperii “omului nou”, subordonat în totalitate puterii absolute, Partidul, a presupus astfel subminarea a două tipuri de valori: a valorilor intelectuale (profesori, scriitori, ziariști, etc.) și a valorilor și influențelor religioase⁷.

Coexistența acestui nou tip de regim cu intelectualii români autentici de orientare democratică nu era admisibilă și nici posibilă. Intelectualul, prin definiție “înseamnă libertate de gândire fără tabuuri de expresie, fără constrângeri de circulație, fără bariere (...); atitudinea critică este de asemenea o caracteristică intrinsecă a neliniștii intelectuale”⁸. El deține acea libertate “de a pune întrebări și de a stimula acea neîncredere fecundă care ajută societățile, să se autocunoască și poate chiar să progreseze”⁹. Ori, societatea comunistă descuraja și blama, condanna și sancționa asemenea manifestări. “Omul nou”, “intelectualul progresist” (cum era numit cel convertit la ortodoxia comunistă), creați de regimul monopartid, gândeau unidirecțional, renunțând în totalitate la orice gen de libertate. Este deci ușor sesizabilă incompatibilitatea dintre comunism și intelectualitatea autentică.

În general, intelectualii români au adoptat după 1944 o atitudine fie pasivă, de neimplicare, de necooperare, fie de ostilitate deschisă față de guvernul procomunist. Alții însă, încă de la început “au acceptat, în fapt, invizibilul “contract social” oferit de regimul de tip sovietic: obediență în schimbul unei vieți sociale

⁴ Vlad Georgescu, *Politică și istorie. Cazul comuniștilor români. 1944-1967*, München, 1983, p. 32.

⁵ *Ibidem*, p. 23.

⁶ *Idem*, *Istoria românilor de la origini până în zilele noastre*, p. 266.

⁷ J.F. Soulet, *Istoria comparată a statelor comuniste din 1945 până în zilele noastre*, Iași, 1998, p. 43.

⁸ Mihai Botez, *Intelectualii din Europa de est*, București, 1993, p. 50.

⁹ Mihai Botez, *op. cit.* p. 50.

normale (...)”¹⁰. De altfel, treptat, comuniștii români, asemenea lui Lenin, au simțit nevoia de profesioniști, apelând și la “intelectualitatea burgheză”¹¹.

În prejudecata lui împotriva intelectualilor, regimul comunist român a făcut totuși o diferențiere între intelectualitatea tehnică și cea umanistă, față de tehnocrați atitudinea P.M.R. fiind substanțial diferită (este lesne de înțeles, căci după planul economic din 1949, nevoia de specialiști a devenit tot mai acută)¹².

Intelectuali, atât umaniști cât și tehnicieni, care s-au opus P.M.R. au fost supuși acțiunilor de epurare. Un număr mare de oameni de știință, artă și cultură au ajuns la închisoare (unii au decedat în mediile concentraționare: Gh. Brătianu, M. Vulcănescu, etc.; alții au ieșit după mulți ani: I. Lupaș, N. Crainic, C.C. Giurescu), alți intelectuali au fost marginalizați (L. Blaga, Simion Mehedinți, D. Gusti, C-tin Rădulescu Motru). Atacul împotriva culturii naționale și a creatorilor sau exponenților săi era justificat din punct de vedere politic. Scriitorii români din perioada interbelică, cât și predecesorii lor din secolul XIX erau purtători a două mari și de neiertat “păcate”:

a) erau de regulă naționaliști-extremiști;

b) inspirația lor culturală provenea din Vest¹³.

Rezolvarea, în concepția și practica comuniștilor, a fost simplă și radicală. Astfel, au fost interzise toate operele cu caracter antisovietic, “fascist” și activitatea literară a tuturor intelectualilor care s-au identificat îndeaproape cu Garda de Fier și ulterior cu Antonescu. Mircea Eliade era printre principalii vizați, astfel că tov. Stoica, membru P.M.R. afirma: “Într-o școală sindicală am găsit o revistă care se numește “Școala”, o revistă care trebuie să servească la învățătura sindicalistilor. Acolo se face recenzie unei cărți a lui Mircea Eliade, ideolog fascist, legionar, în care se arată că Eliade este și a fost unul din cele mai mari forțe spirituale ale regimului”¹⁴. Evidențiind și faptul că sistemul coercitiv la acest nivel nu era încă infailibil, tovarășul comunist îl incrimina pe scriitor.

Incriminat a fost și Tudor Arghezi, simbol al “dușmanului ideologic” în cultură, el reprezentând chintesența răului. “Scânteia”, în numerele sale consecutive dintre 5 și 10 ianuarie 1948, publica un articol al lui Sorin Toma, intitulat: “Poezia putrefacției și putrefacția poeziei. Răsfoind volumele lui Tudor Arghezi”. Se afirma de către redactorul șef al ziarului că estetica poeziei argheziene se aseamăna cu “o nebunie furioasă”: “O asemenea estetică nu poate pretinde o mai mare valoare decât ar putea să aibă niște obiecte fabricate într-o leproserie sau niște idei elaborate în case de nebuni. Ea nu este propriu-zis o estetică, ci un fenomen patologic, un agent al contagiunii pe care societatea

¹⁰ *Ibidem*, p. 52.

¹¹ Silviu Brucan, *Pluralism și conflict social*, București, 1990, p. 52-53.

¹² Ghiță Ionescu, *Comunismul în România*, București, 1994, p. 207-208.

¹³ Stephen Fischer-Galați, *Secolul XX. Politică și istorie.*, Iași, 1997, p. 136-137.

¹⁴ Arh. N.I.C, fond C.C al P.C.R., dosar 11/1948, f. 10.

sănătoasă trebuie să-l izoleze”¹⁵. Proclamat “principalul poet al burgheziei românești”, Arghezi era supus lichidării din arena literaturii române. El a fost interzis pentru mai mulți ani, și-a petrecut mult timp în mari lipsuri materiale, până când pria volumul “1907” a acceptat compromisul politic și estetic. Epoca dogmatismului ideologic stalinist, ce a presupus schimbarea culturii românești, prin distrugerea valorilor autentice și proliferarea “valorilor” realismului socialist, a avut repercusiuni negative asupra unui alt mare poet filozof, Lucian Blaga, obligat în ultimii ani ai vieții să activeze ca bibliotecar al Universității din Cluj. Filozoful C-tin Rădulescu-Motru a fost exclus din Academia Română în 1948, memoriile sale, publicate ulterior, fiind exnem de valoroase în privința capacității de surprindere a realităților din primii ani postbelici¹⁶.

Și totuși, Ana Pauker considera intelectualitatea (scriitori, artiști) “un simbol sau o năsură a vitalității” a regimului comunist. Gheorghe Gheorghiu-Dej, ajutat de echipa Chișinevschi – Răutu și Roller, care a condus Direcția de Agitație și Propagandă în perioada 1946-1953, au încercat astfel să reorienteze acea parte a intelectualității, considerată recuperabilă. Inspirați de clasa muncitoare, acești scriitori și artiști trebuiau să evoce infailibilitatea orientării artistice a partidului și a realismului socialist¹⁷.

Cea mai mare parte a producțiilor culturale a fost astfel produsul celor incompetenți, însă unele au aparținut unor persoane talentate. Un prim exemplu îl constituie Mihail Sadoveanu, care în perioada antebelică avusese o reputație pozitivă în plan literar, în plan politic plasându-se întotdeauna în aripa stângă. După preluarea puterii de către comuniști acesta a acceptat ca opera să-i fie purificată de pasajele puternic naționaliste și chiar antirusești, și chiar a scris lucrări propagandistice. Distins cu “Premiul internațional Lenin”, Mihail Sadoveanu a beneficiat grație atitudinii colaboraționiste de un statut material și social cu mult diferit de cel al altor scriitori plini de talent, dar lipsiți de dorința de a servi cu talenul lor regimul Partidului – Stat.

George Călinescu, critic literar, a beneficiat de un statut asemănător cu cel al lui M. Sadoveanu. Obediență față de partid au manifestat și cei grupați în jurul “Vieții românești”: Parhon, Stoilov, Traian Săvulescu, Iorgu Iordan, George Oprescu, Geo Bogza, Victor Eftimiu, Zaharia Stancu, Maria Bănuș¹⁸. Gala Galaction a fost primit în Academia R.P.R în 1948. Dacă un George Bacovia nu a acceptat compromisul, Cezar și Camil Petrescu au acceptat supunerea față de noul regim¹⁹. Cezar Petrescu, deși fusese un cunoscut aliat al grupărilor politice și ideologice de dreapta, fusese de asemenea directorul ziarului partidului lui Carol al

¹⁵ Victor Frunză, *op. cit.*, p. 372.

¹⁶ Vezi pe larg C. Rădulescu-Motru, *Revizuirii și adăugiri: 1947*, București, 1997.

¹⁷ Ghiță Ionescu, *op. cit.*, p. 208.

¹⁸ Ghiță Ionescu, *op. cit.*, p. 209.

¹⁹ Victor Frunză, *op. cit.*, p. 374.

II-lea, va scrie ca și Camil Petrescu lucrări în stilul realismului socialist²⁰. Eugen Jebeleanu, Radu Boureanu, Cicerone Teodorescu s-au angajat și ei în slujba Partidului Muncitoresc Român.

Istoria națională, alături de literatură, a fost eu siguranță unul din cele mai afectate domenii. Noua politică a presupus o rescriere a istoriei, din cele mai vechi timpuri și până în prezent. Curentul filo-rus, foarte puternic, a dus la nașterea unor aberații istorice, știința fiind falsificată conștient din rațiuni strict politice. Încă din 1947 a apărut manualul unic de "Istoria României", sub redacția lui Mihai Roller, manual devenit în 1948 "Istoria R.P.R.". Istoria românilor era abordată în conformitate cu două idei fundamentale:

1. ajutorul primit din partea slavilor, Rusiei, Uniunii Sovietice;
2. dezvoltarea societății are la bază lupta de clasă.

Manualul de istorie al R.P.R., de aproximativ 700 de pagini, nu cuprindea nici un paragraf consacrat Marii Uniri din 1918; capitolul respectiv intitulat "România în perioada avântului revoluționar creat sub influența Marii Revoluții Socialiste din Octombrie (1917-1923)" – având următoarele subtitluri:

- 1) "Însemnătatea istorico-mondială a Marii Revoluții din Octombrie";
- 2) "Intervenția imperialistă împotriva revoluției socialiste din Rusia";
- 3) "Situația economico-socială a României sub războiul imperialist (1914-1918)";
- 4) "Lupta clasei muncitoare între 1917-1920";
- 5) "Greva generală din 1920";
- 6) "Crearea Partidului Comunist din România";
- 7) "Congresul al II-lea al Partidului Comunist din România"²¹.

Și totuși manualul a fost criticat de un delegat sovietic, Gorbunov, aflat în vizită în R.P.R., la 11 noiembrie 1949: "Manualul de istorie care a apărut are greșeli și după părerea mea nu trebuia să i se dea drumul. Nu vreau să mă opresc la toate greșelile, ci numai la două: se arată revoluția din octombrie foarte îngust și nu se arată importanța ei mondială pentru toate popoarele lumii"²². Se dorea astfel o accelerare a procesului de rusificare.

Eradicarea valorilor tradiționale și inocularea valorilor noi "politizate", îndoctrinate, rusificarea a tot ceea ce însemna cultură, știință și artă au fost posibile și prin crearea unui cadru instituțional adecvat cerințelor Partidului - Stat.

O altă instituție fundamentală, principala instituție a culturii românești vizată de P.M.R. a fost Academia Română, despre care în iunie 1948, revista "Contemporanul" scria:

"Academia Română nu a reprezentat în trecut decât un apanaj al claselor posedante, al moșierimii și mai curând al marii finanțe. Nu meritele științifice sau

²⁰ Ghiță Ionescu, *op. cit.*, p. 210.

²¹ Vlad Georgescu, *Politică și istorie. Cazul comuniștilor români. 1944-1967*, p. 34.

²² Arh. N.I.C., fond C.C al P.C.R., dosar 99/1949, f. 12.

culturale ale unei persoane au stat la baza criteriilor ce condiționau admiterea de noi membri”²³.

Peste puțin timp prin decretul nr.76 din 9 iunie 1948, Academia Română era transformată în Academia R.P.R.: “Academia Română, cel mai înalt for științific și cultural se transformă într-o instituție de stat. Ea va purta denumirea de Academia R.P.R. (art.1).” Articolul 3 al aceluiași decret stabilea că: “Nu pot fi membri ai Academiei R.P.R., persoane care, prin activitatea lor s-au pus în slujba fascismului și reacțiunii dăunând prin aceasta intereselor țării și ale poporului.” Statutul de organizare și funcționare a Academiei urma să fie elaborat de un comitet provizoriu alcătuit din următoarele persoane: profesor dr. C.I Parhon, Andrei Rădulescu, Mihail Sadoveanu, prof. Traian Săvulescu, prof. Iorgu Iordan, prof. Emanoil Teodorescu, prof. D. Pompei, prof. D. Stoilov, prof. dr. Șt. Nicolau, prof. Emil Petrovici, prof. dr. D. Danielopolu, prof. dr. Gh. Lupu, prof. inginer Gh. Nicolau și profesor Eugen Bădărău; supleanți erau: C-tin Balmuș, Gall Gabor și dr. A. Kreindler (art. 6)²⁴. Acest statut a fost constituit sub egida Secției de Știință și Cultură a C.C al P.M.R, decretul nr. 198 din 13 august 1948 precizând conținutul său. Depinzând direct de Președinția Consiliului de Miniștri, căreia îi prezenta periodic o dare de seamă asupra activității sale (art. 1, alin. 2), Academia R.P.R avea ca sarcină fundamentală: “să contribuie la propășirea generală a științei, literelor și artelor în R.P.R”, punând “la baza lucrărilor ei folosirea organizată și metodică a cuceririlor științei și culturii, pentru consolidarea democrației populare în drum spre socialism” (art. 2). Politizarea acestei instituții de bază a culturii românești a constat și în încadrarea în rândurile ei a unor academicieni (majoritari, de altfel) obedienți, numiți de către partid, mulți dintre ei cu merite științifice îndoielnice. Art. 3 al decretului nr. 198 (lit. d) legifera de altfel această practică, menționându-se că Academia R.P.R: “reunește și promovează oameni de valoare științifică, culturală, conduită morală și concepție politică democratică, asigurându-le condițiunile necesare pentru dezvoltarea activității lor în domeniul specialității respective, pusă în slujba poporului.” Academia R.P.R se compunea din: membrii titulari activi (66), membrii titulari onorifici, membrii de onoare și membrii corespondenți (132). Aceștia pierdeau “calitatea lor dacă desfășoară o activitate potrivnică intereselor poporului sau dacă aduc prejudicii sub orice formă R.P.R” (art. 20)²⁵.

Pe baza articolelor 3 și 20 din statut, au fost îndepărtate din Academie numeroase personalități: Lucian Blaga, P.P. Negulescu, Nicolae Profiri, C. Rădulescu-Motru, Simion.

Mehedinți, Gheorghe Brătianu, Alexandru Lepădatu, Dimitrie Gusti, Ioan Lupaș, în totalitate circa 100 de persoane. Locul lor a fost luat, după cum am mai spus de “falși academicieni” prin formația lor intelectuală. Una din secțiile Academiei R.P.R, secția de Științe istorice, filozofie și economico-juridice avea ca membri titulari

²³ Ioan Scurtu, Gh. Buzatu, *op. cit.*, p. 556.

²⁴ “Monitorul oficial”, nr. 132 bis, din 9 iunie 1948.

²⁵ *Idem*, nr. 186 din 13 august 1948.

activi: Petre Constantinescu Iași, Barbu Lăzăreanu, Andrei Rădulescu²⁶. Prezidiul Academiei includea pe: Traian Săvulescu (în calitate de președinte), Gheorghe Nicolau (secretar general), Simion Stoilov, Mihail Sadoveanu, etc.

O altă structură instituțională, care a ajutat regimul Partidului - Stat să monopolizeze producția cultural-artistică românească a fost Ministerul Artelor și Informațiilor, al cărui nou statut de organizare și funcționare a fost dat la 8 iunie 1948. Avându-l în funcția de conducere pe Octav Livezeanu, acest minister coordona desfășurarea tuturor manifestărilor culturale-artistice din cadrul diferitelor instituții (teatre, opere, muzee) având următoarele atribuții: "susținerea și îndrumarea instituțiilor și așezămintelor artistice de stat, comunale și particulare, precum și supravegherea instituțiilor și manifestărilor artistice de orice fel și încurajarea lor prin mijloace de stat" (art. 1, lit. a).

Interesante și relevante din perspectiva practicii de subordonare a culturii intereselor politice, apar și următoarele reglementări: ministerul asigura "controlul teatrelor naționale, operelor de stat și spectacolelor artistice în general; normarea, organizarea, conducerea și coordonarea serviciilor de presă ale tuturor departamentelor, instituțiilor publice și asociațiilor; organizarea și îndrumarea tuturor expozițiilor cu caracter artistic și politic, atât cele din interior, cât și acele destinate pentru străinătate" (art. 1, lit. c, g, n). Evident acest minister avea organe exterioare, serviciile culturale județene, care înlesneau centralizarea culturii românești. Nici un spectacol de teatru, de operă sau expoziție de artă nu puteau depăși limitele stabilite de Partidul-Stat. Elc trebuiau fie să glorifice realizările sovietice, fie să facă propagandă, să popularizeze sistemul impus de comuniști; neutralitate era însă încă acceptată în această perioadă.

În interiorul regimului Partidului - Stat, actul de cultură căpăta valoare în măsura în care se răsfrângea și îmbunătățea situația clasei muncitoare. Tovarășul Vescan sublinia necesitatea direcționării tuturor manifestărilor culturale spre mediul muncitoresc, care trebuia cultivat în spiritul politicii Partidului: "(...) acum un an se pusese problema neglijării activității culturale și se spunea că cea mai neglijată este munca culturală. Tovarășii noștri se mulțumesc să se mândrească că au dat balni, șezători, că au echipe teatrale, dar nu se preocupă în mod serios de această problemă, dacă balurile sau teatrele dau prin specificul lor o manifestare artistică în slujba clasei muncitoare"²⁷.

O altă instituție supusă controlului Partidului - Stat a fost școala. "Atacând sistemul educațional, comuniștii sperau să dezrădăcineze tradițiile elitiste și obscurantiste din învățământul românesc. Într-adevăr, din punct de vedere istoric, funcția școlilor primare era - cel puțin la saie - de a predica și sprijini dogmele de "naționalitate" și ortodoxie. Învățământul secundar, de regulă inaccesibil copiilor de origine țărănească sau muncitorească, era rezervat pentru burghezia de la orașe,

²⁶ Ioan Scurtu, Gh. Buzatu, *op. cit.*, p. 556.

²⁷ Arh. N.I.C., fond C.C al P.C.R., dosar 4/1948, f. 2.

intelectuali, grupuri profesionale și elita politică. Aici ortodoxismul și naționalitatea erau mai puțin relevante decât emulația occidentului și integrarea în valorile vestice prin metode academice riguroase. Învățământul secundar era o condiție necesară pentru învățământul superior, care se făcea de obicei în străinătate (...). Numai cei ce nu puteau intra la universitățile din afara României frecventau universitățile românești, pepiniere tradiționale de "naționalism burghez" și, în anii '30, de "fascism militant"²⁸.

Această descriere a principalelor caracteristici specifice învățământului românesc interbelic, oferă în fapt motivațiile acțiunii comuniste de reformare a sistemului educațional. Larga campanie de eradicare a analfabetismului ce afecta păturile paupere a fost desfășurată în paralel cu acea acțiune de "brainwashing colectiv", cele două inițiative conjugate creând "omul nou", atât de necesar Partidului - Stat.

De altfel, ministrul Învățământului Public, Gheorghe Vasilichi, la 31 iulie 1948, anunța viitoarea reformă a învățământului, supunând Președinției Consiliului de Miniștri spre aprobare proiectul acestei legi, justificând totodată necesitatea adoptării ei: "Regimurile burghezo-moșierești, în frunte cu monarhia prusacă, au creat un învățământ abstract, metafizic, rupt de nevoile poporului și ale țării. Școlile primare nu cuprindeau majoritatea copiilor de vârstă școlară. Porțile școlii medii erau închise pentru copiii celor ce muncesc (...). Concepția călăuzitoare a regimului burghezo-moșieresc în instituțiile noastre de învățământ era ura de rasă, șovinismul, atâțarea la războiul imperialist, ura împotriva U.R.S.S., țara celei mai avansate și profund progresiste culturi. Poporul nostru în frunte cu clasa muncitoare condusă de avangarda P.M.R., a reușit însă să înlăture regimul reacționar și să instaureze un regim de democrație populară, în drum spre socialism. Vă supunem acum prezenta lege, care prevede transformarea întregului învățământ public al R.P.R. într-un învățământ de stat, organizat pe temeiul unității de structură și așezat pe baze real științifice, corespunzătoare necesității dezvoltării democrației populare și construirii societății socialiste"²⁹.

Anul 1948 a reprezentat într-adevăr momentul de ruptură cu regimul democratic, societatea civilă asistând paralizată la anularea valorilor dobândite în peste opt decenii de viață democratică și constituțională. Laborator al formării convingerilor civile, democratice, școala a fost supusă unui intens proces de distrugere și apoi de reconstrucție. Cadrul legislativ a fost inaugurat astfel prin decretul nr. 175 din 3 august 1948 pentru reforma învățământului. El a reprezentat principalul instrument juridic al sovietizării învățământului și al lichidării tradiției universitare românești. A fost astfel abrogată legislația anterioară privind sistemul

²⁸ Stephen Fischer-Galați, *op. cit.*, p. 152.

²⁹ Arh. N.I.C, fond Președinția Consiliului de Miniștri, dosar 7/1948, f. 5.

educațional, inclusiv legea pentru organizarea învățământului superior din 23 mai 1942, care a acționat și în timpul guvernării dr. Petru Groza³⁰.

Articolul 2 al decretului nr. 175 pentru reforma învățământului preciza scopurile învățământului public: "a) Înlăturarea neștiinței de carte; b) Lărgirea și democratizarea învățământului de bază, pentru a cuprinde pe toți copiii de vârstă școlară, precum și pe neștiutorii de carte; c) Educarea tineretului în spiritul democrației populare și ridicarea nivelului cultural al poporului; d) Îndrumarea folosirii timpului liber prin organizarea activității extrașcolare, legând școala de familie și de viața socială din mediul înconjurător; e) Pregătirea cadrelor medii și superioare de specialitate pe baze științifice, care să corespundă nevoilor consolidării democrației populare și construirii societății socialiste"³¹.

Aceste enumerări de "formule rituale", ce vor deveni treptat stereotipuri, evidențiază în fapt subordonarea totală a învățământului Partidului - Stat. Legislația ulterioară va realiza desovietizarea sistemului educațional, dar nu și destalinizarea lui, întrucât școala va intra și mai mult sub control politic (legea nr. 11/1968 și legea nr. 28/1978). Decretul nr. 175 conținea 5 capitole și 39 de articole, foarte puține pentru o lege unică a învățământului de toate gradele. Structura învățământului public era următoarea: "a) Învățământul preșcolar; b) Învățământul elementar (școala de 7 ani); c) Învățământul mediu; d) Învățământul superior" (art. 3). Învățământul preșcolar era facultativ, organizându-se pentru copiii între 3 și 7 ani și funcționând în cămine de zi și grădinițe. Învățământul elementar era gratuit și obligatoriu pentru perioada a patru ani. Învățământul mediu, cu o durată de patru ani, cuprindea patru tipuri de școli: a) licee; b) școli pedagogice; c) școli tehnice; d) școli profesionale (art. 8). Liceele și școlile pedagogice intrau în subordonarea Ministerului Învățământului Public. Statutul pentru organizarea acestui minister a fost publicat la 27 septembrie 1948, el având ca principale atribuțiuni și luând măsuri privind: "a) politica școlară în toate instituțiile de învățământ; b) întocmirea și aducerea la îndeplinire a planurilor de lucru care să pună în contordanță învățământul cu dezvoltarea economică, socială și culturală a R.P.R."³².

Revenind la tipul de școli, școlile tehnice aveau "ca scop de a pregăti cadrele tehnice medii necesare producției." Ele erau; industriale, agricole, comerciale, sanitare, juridico-administrative, durata școlarizării fiind de 4 ani. Acest gen de școli, inclusiv cele profesionale, erau organizate, conduse și administrate de ministerele de resort.

Partidul Muncitoresc Român l-a însărcinat pe Gheorghe. Vasilichi să realizeze un proiect de plan asupra funcționării școlilor tehnice, teoretice și practice, pe baza consultării diverselor departamente interesate³³. Școlile tehnice s-

³⁰ Mihai Dorin, *Politizarea învățământului românesc. Școala politehnică "Gh. Asachi" Iași*, în "Arhivele totalitarismului", nr. 3/1995, p. 60.

³¹ "Monitorul oficial", nr. 177 din 3 august 1948.

³² *Idem*, nr. 224, din 27 septembrie 1948.

³³ Arh. N.I.C., fond C.C al P.C.R., dosar 19/1948, f. 4.

au dezvoltat întrucât regimul depindea de ele pentru un influx de noi tehnicieni și specialiști, capabili să pună în practică planurile de stat. Numărul cursanților, al absolvenților era stabilit de către ministerele de resort de comun acord cu Comisia de Stat a Planificării³⁴.

Învățământului superior îi erau consacrate 10 articole (art. 16-24 și 33), acestea făcând referiri la noua împărțire în două categorii a instituțiilor învățământului superior: a) Universitățile și Politehnicele; b) Institute de Învățământ Superior dependente de Ministerul Învățământului Public (art. 16). Articolul 24 anunța emiterea în viitorul apropiat a unui decret special de organizare a învățământului superior. Însă realitatea confirmă falsitatea promisiunilor comuniste, după abrogarea la 3 august 1948 a legii învățământului superior, nemaifiind adoptată nici o lege similară.

Au existat totuși discuții ulterioare emiterii decretului nr. 175, referitoare la învățământul superior. Raportându-se la modelul universitar sovietic, Alexandru Bârlădeanu opina la 7 octombrie 1948: "Se vorbește prea mult de facultăți de științe juridice. Nu este universitate să nu aibă facultate juridică. Cred că nu este rațional să avem azi atâtea facultăți juridice, mai ales dacă vrem să mergem pe calea școlilor medii pentru crearea de cadre tehnice. În U.S sunt foarte puține facultăți de drept"³⁵. De fapt, ceea ce îl deranja pe economistul Al. Bârlădeanu (reprezentantul R.P.R în C.A.E.R.) era nu atât numărul mare al facultăților juridice, cât mai ales numărul redus al instituțiilor universitare economice: "Există o singură facultate de economie sau științe economice la universitate. Eu consider că în general s-a dat puțină atenție învățământului economic. Vor trebui mai multe facultăți din domeniul economic, facultăți de planificare, facultăți de statistică, facultăți de contabilitate"³⁶.

Procesul de industrializare a României justifica numărul mare de institute după emiterea decretului 175. În acest sens, tov. Gaston declara: "Dacă Ministerul Industriei a cerut un număr așa de mare de Institute, se datorește faptului că dezvoltarea industriei cere din ce în ce mai multe cadre medii. Cusurul cel mare al învățământului era că elevii din Politehnică nu erau pregătiți pentru conducerea industriei"³⁷.

În legătură cu aceleași institute nou create, M. Roller făcea următoarea precizare: "Legea învățământului prevede o deosebire între Universitate și Institut. Universitățile trebuie să ne dea corpul didactic și Institutul personal tehnic pentru producție. Luând Institutele și repartizarea lor, Partidul nostru a prevăzut să creăm Institute nu numai în câteva centre, ci descentralizat, ca să le apropiem de locurile de producție"³⁸.

³⁴ Ghiță Ionescu, *op. cit.*, p. 206.

³⁵ Arh. N.I.C., fond C.C al P.C.R., dosar 41/1948, f. 4.

³⁶ *Ibidem*, f. 5.

³⁷ *Ibidem*, f. 8.

³⁸ *Ibidem*.

Soarta învățământului superior era decisă de membrii P.M.R. la 7 octombrie 1948 existând propuneri pentru un eventual nou proiect privind sistemul educațional universitar. Iosif Chișinevschi afirma astfel: "Eu vreau să fac următoarea propunere: să formăm azi din tovarășii prezenți aici o comisie mică, care să strângă toate propunerile, să ia materialul pe care-l avem elaborat de Ministerului Învățământului ca bază și ținând cont de toate observațiile făcute aici să se elaboreze noul proiect. Această comisie să lucreze sub președinția tov. Vasilichi, ca reprezentant al Biroului Politic. În comisie să intre tov. Bărlădeanu, Gaston, Mârza, Roller. Comisia să aibă dreptul, chiar obligația de a face consultări suplimentare cu tovarășii din diferitele ministere, cu tov. Chivu Stoica, cu tov. Vaida. Lucrările trebuie să fie gata sâmbătă, cel mai târziu luni dimineața, când ne vom întâlni din nou aici, după ce se va fi fixat o linie clară. Acest material îl vom supune Biroului Politic, marți putem să-i dăm drumul (...)”³⁹. Iată deci că forul decizional suprem în orice domeniu era Biroul Politic, fapt de altfel specific unui regim al Partidului - Stat.

Anul 1948 a reprezentat indiscutabil pentru învățământul românesc un moment crucial, instaurarea sistemului monolitic cauzând eradicarea tradițiilor educaționale specifice mediului intelectual din țară și înlocuirea lor cu tiparele retrograde, deja politizate, de sorginte sovietică. Și la acest nivel epurările au început încă din perioada 1944-1948, continuând și după 1948, legitimate fiind și de art. 33 al decretului nr. 175: "Actualele facultăți și școli de învățământ vor fi restructurate conform prezentei legi. În acest scop se vor putea desființa catedre inutile, altele vor putea fi raționalizate, după necesități, sau se vor crea catedre noi”⁴⁰.

Aceste "restructurări" și "raționalizări" au permis Partidului - Stat să ia măsuri împotriva eventualilor opozanți ai reformei și în special a acelor profesori și universitari catalogați în continuare drept reacționari, "garda veche".

Principalele mijloace utilizate de P.M.R. pentru schimbarea totală a învățământului românesc în general și a celui universitar în special și pentru impunerea propriului control politico-ideologic asupra lor au fost:

"1) epurarea cadrelor didactice și numirea unor cadre noi prin aplicarea criteriului politic de selecție și promovare, în dauna celui profesional;

2) suprimarea autonomiei universitare și a Senatelor universitare;

3) ideologizarea progresivă a cursurilor universitare (fapt valabil și pentru celelalte forme de învățământ);

4) selecția studenților sub formula compoziției sociale;

5) impunerea modelului sovietic de învățământ;

6) epurarea bibliotecilor;

³⁹ Arh. N.I.C., fond C.C. al P.C.R., dosar 41/1948, f. 90.

⁴⁰ "Monitorul oficial", nr. 177 din 3 august 1948.

7) diminuarea până la dispariție a relațiilor culturale interuniversitare internaționale în perioada 1944-1964”⁴¹.

Modul cel mai propice formării unui intelectual autentic, universitatea, a fost în principal vizată de către comuniști. Din momentul instaurării regimului Partidului - Stat, s-a pus în practică politica de realizare a compoziției sociale a corpului profesoral și a studenților, instituindu-se diverse forme de *numerus clausus*, regimul Dej considerând că așa numita compoziție socială a studenților, profesorilor trebui să reflecte raportul numeric și de clasă al muncitorimii și țărănimii muncitoare, față de totalul populației. De altfel, în octombrie 1948 a fost adoptată o decizie prin care 30% din locurile din universități și din institute erau rezervate fiilor de muncitori și țărani muncitori⁴².

În acest sens, art. 1 al regulamentului pentru atribuirea burselor studențești, emis la 10 septembrie 1948, preciza: “La acordarea burselor studențești se ține seama de originea socială a studentului, de veniturile părinților, susținătorilor și ale studentului, de activitatea lui școlară, precum și de activitatea depusă în interesul general studențesc. “Articolul 2 al aceleiași reglementări trăda politizarea intensă a învățământului românesc: “Bursele se acordă pentru un an școlar, putând fi însă retrase definitiv sau numai temporar și în cursul anului, în următoarele cazuri: a) Atitudine dușmănoasă față de R.P.R.; b) Abateri de la morală; etc.”⁴³.

Reforma învățământului inițiată de comuniști nu a fost o reformă științifică, ci una profund ideologică. Studenții ce proveneau din familii de “dușmani ai clasei muncitoare” au fost exmatriculați, toate publicațiile științifice neconforme epocii au fost desființate. Obsesia “purității ideologice” a cauzat introducerea controlului ideologic la toate nivelurile: programe școlare, cadre didactice, elevi, studenți. Cadrul larg al controlului ideologic includea și educația comunistă a elevilor, educarea și reeducarea corpului profesoral, organizarea și supervizarea timpului liber al acestora. Învățământul românesc era astfel subsumat politicii, era depersonalizat⁴⁴.

Funcțiile de conducere din cadrul instituțiilor de învățământ nu puteau fi ocupate decât de acele persoane care obținuseră “încrederea politică” deplină a Partidului - Stat. S-a născut astfel în sistemul educațional (mai ales la nivel universitar) strategia “referatului de cadre”, sau a “dosarului de cadre”, prin care se ținea o evidență strictă a tuturor cadrelor profesionale, “inadaptații ideologice” fiind rapid îndepărtate⁴⁵.

Politizarea învățământului românesc s-a produs și prin introducerea unor discipline de științe sociale, în spiritul teoriei marxist - leniniste - staliniste, în

⁴¹ Dănuț Doboș, *Ingerințe politice în viața universitară românească. 1944-1964*, în “Arhivele totalitarismului”, nr. 4/1994, p. 29.

⁴² Ioan Scurtu, Gh. Buzatu, *op. cit.*, p. 557.

⁴³ “Monitorul oficial”, nr. 210 din 10 septembrie 1948.

⁴⁴ Dănuț Doboș, *op. cit.*, în “Arhivele totalitarismului”, nr. 4/1994, p. 30-31.

⁴⁵ Dănuț Doboș, *op. cit.*, p. 31.

paralel cu eliminarea altora considerate burgheze (sociologia, psihologia). Pentru obținerea diverselor grade în învățământ, profesorii erau astfel testați la noile discipline. Obținerea doctoratului era astfel condiționată, în conformitate cu decretul nr. 15 din 17 ianuarie 1950, de trecerea cu bine a concursului de admitere, constând în următoarele probe: "a) Materialismul dialectic și istoric; b) Disciplina de specialitate; c) Limba rusă; d) O limbă străină (franceza, germana, engleza)"⁴⁶.

De remarcat este și statutul cu totul aparte pe care îl avea limba rusă, neinclusă în categoria limbilor străine. Materie obligatorie din clasa a IV-a elementară, limba rusă devenise o a doua limbă oficială a țării.

Învățământul românesc, copie a modelului sovietic, subordonat în totalitate controlului Partidului - Stat, nu urmărea "ridicarea nivelului cultural" al populației, ci implantarea rapidă și profundă a structurilor ideologice comuniste. Lăudabila inițiativă de reducere a analfabetismului, reforma în întregime a sistemului educațional (prin adoptarea manualelor unice impregnate de clișee, de stereotipii) nu creau un "om nou", un intelectual competitiv. Subminarea științei în favoarea ideologiei, a altor domenii considerate "prioritare" a afectat calitatea învățământului românesc. Elocvente din această perspectivă sunt și numeroasele exemple de încetare a școlii pentru ca elevii și profesorii să sprijine acțiunile de colectivizare, de industrializare. La doar 2 zile după abdicarea monarhiei, guvernul comunist cerea prin Ministerul Educației Naționale: "Întreg personalul didactic din învățământul primar de pe tot cuprinsul țării va colabora obligatoriu și efectiv la lucrările recensământului agricol și al populației în intervalul 19 ianuarie-3 februarie 1948, în localitățile unde se găsește" (art. 1). "Suspendarea cursurilor se făcea din 19/01-3/02/1948 pentru ca întreg personalul să-și ducă la bun sfârșit misiunea încredințată" (art. 2)⁴⁷.

"Culturalizarea" populației din mediul rural și urban a fost asigurată și de "Societatea pentru Răspândirea Științei și Culturii", înființată prin decretul nr. 264 din 24 iunie 1949, dat de Marea Adunare Națională a R.P.R., un instrument ușor de manipulat de către comuniști în vederea îndoctrinării maselor largi.

Dintr-un tabel pentru încadrare salariaților S.R.S.C din 21 octombrie 1950, aflăm colectivul de conducere al acestei organizații:

Nr. crt.	Numele	Funcția	Salarizarea
1	Ion Gh. Maurer	Vicepreședinte	45.000 lei
2	Valter Roman	Vicepreședinte	45.000 lei
3	Manoliu Mihai	Secretar	37.500 lei
4	Brătescu Sergiu	Secretar	37.500 lei

⁴⁶ "Buletinul oficial", nr. 4, din 17 ianuarie 1950.

⁴⁷ "Monitorul oficial", nr. 4, din 4 ianuarie 1948.

Această societate era compusă din diverse servicii: un Secretariat tehnic, Direcția Propagandă, Serviciul Secțiilor Științifice, Secția consilieri și secretari, secția Material documentar, Serviciul Editură, Secția Tipărituri, Secția stilizare-traducere, Serviciul Presă – Radio - Cinema, Serviciul Organizare, Serviciul Filiale, Serviciul Instructori, Serviciul Cadre⁴⁸. Componenta comitetelor Secțiilor științifice relevă numele aflate în acel moment la dispoziția regimului comunist:

Nr. crt.	Secția	Președintele(P), membri (M), secretar general (S.G)
1	Filozofie-Pedagogie-Psihologie	P: Miron Constantinescu M: L. Răutu, M. Frunză, M. Ralea, S.G: Ion Matei
2	Istorie	P: P. Constantinescu-Iași M: M. Roller, Letiția Lăzărescu, C. Balmuş, S.G: Matei Ion
3	Economie politică	P: Alexandru Bărlădeanu M: Vigoli Aurel, M. Opreșan, t. Col. P. Dumitrescu S.G: Matei Ion
4	Politică internă și internațională	P:-M: I.P. Puțuri, Ștefan Voicu, Horia Liman, S.G: Ciurea Teodor
5	Agricolă	P: Pavel Chirtoacă
6	Militară	P: G-ral Lct. Iacob Teclu
7	Geografie-Geologie-Meteorologie	P: Miltiade Filipescu
8	Biologie-Zoologie-Botanică	P: Sălăgeanu Nicolau V.P: Santa Nistor
9	Medicină	P: Acad. Prof. Ilie Ardelenu
10	Matematică-Fizică-Chimie-Astronomie	P: S. Stoilov M: Grigore Moisil, etc.
11	Tehnica	P: Profiri Nicolae
12	Literatură-Artă-Filologie	P: A. Toma, M: M. Beniuc, Iorgu Iordan, I. Vitner

Aceste secții întocmeau planuri privind organizarea de conferințe cu caracter informativ, dar în special ideologic. Și la acest nivel planificarea funcționa, elocventă fiind o dare de seamă asupra executării planului pe trimestrul I al anului 1950: "Pentru îndeplinirea sarcinilor S.R.S.C s-au luat măsuri de asigurare a organizării unui număr cât mai mare de conferințe și a imprimării de tipărituri. În acest scop s-au înființat filialele S.R.S.C în toate capitalele de județ și în patru centre importante muncitorești (...). S-au format secțiuni științifice pentru pregătirea temelor și lectorilor S.R.S.C (...). S-au asigurat două săli centrale (Ateneul și Dalles) pentru conferințele politice. S-a stabilit scoaterea o dată pe lună

⁴⁸ Arh. N.I.C., fond Societatea pentru Răspândirea Științei și Culturii, dosar 10/1950, f. 3-4.

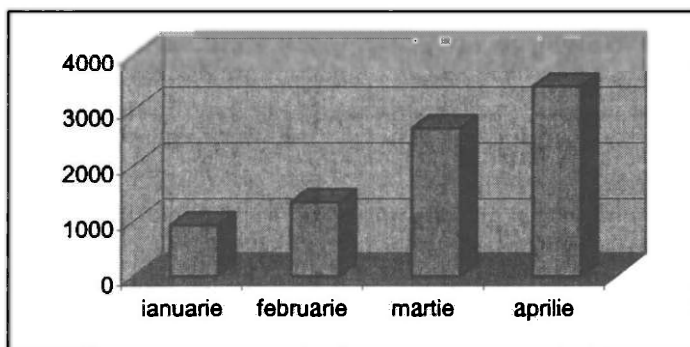
a revistei “Știință și cultură”. S-au stabilit angajamente cu Editura de Stat pentru scoaterea broșurilor din seria S.R.S.C.”⁴⁹.

Această societate aflată la dispoziția P.M.R s-a implicat și în acțiunile de rusificare a fondului cultural românesc, organizând de exemplu campania “lunii prieteniei româno-sovietice” din octombrie 1950: “În vederea pregătirii campaniei lunii prieteniei româno-sovietice s-a făcut un plan de activitate pentru a putea cuprinde cu organizarea conferințelor cât mai multe unități de muncă și cartiere și pentru a mări grupul de lectori care să țină aceste conferințe. S-a luat legătura cu toate raioanele P.M.R, cu responsabili secțiilor de propagandă și agitație, pentru a face planuri de conferințe, în cadrul întreprinderilor”⁵⁰.

Ajutorul organelor de partid era solicitat fără ezitare de către membrii S.R.S.C. La 18 noiembrie 1950, o notă a filialelor S.R.S.C sesiza conducerea S.R.S.C că aceste filiale nu primeau suficient sprijin din partea regionalelor P.M.R. Se propunea să se trimită de către Secția de Propagandă și Agitație a C.C o circulară Regionalelor P.M.R, pentru ca astfel acestea să fie atenționate și să nu mai negligeze relațiile cu filialele S.R.S.C.

P.M.R era informat direct de către această societate în legătură cu activitățile culturale desfășurate. Programarea conferințelor era înmănată P.M.R spre aprobare, și ea trebuia să conțină: “30% conferințe politice, 30% conferințe de știință popularizată, restul de conferințe privind diferite probleme specifice diverselor regiuni”⁵¹.

Numărul conferințelor a crescut pe măsură ce acțiunea de consolidare a regimului Partidului - Stat s-a intensificat:

Această curbă ascendentă a fost urmată de o “ridicare a nivelului cultural” al maselor. Fenomenul este lesne de înțeles dacă ne oprim puțin la tematica acestor sesiuni de comunicări, aleasă în funcție de statutul celor cărora li se adresa.

⁴⁹ Arh. N.I.C, fond Societatea pentru Răspândirea Științei și Culturii, dosar 10/1950, f. 10.

⁵⁰ *Idem*, dosar 3/1950, f. 13-15.

⁵¹ *Ibidem*, f. 6.

Din seria "Conferințe potrivite pentru orașe" spicuim câteva titluri: "Problema păcii în lumina învățăturii marxist-leniniste"; "Șovinismul – arma otrăvită a imperialismului"; "Clica lui Tito, agentură a imperialismului american". Pentru sate erau propuse conferințe ca: "Importanța mecanizării agriculturii"; "Colhozurile sovietice – pildă pentru țăranimea muncitoare din R.P.R."; sau "Cum trăiesc țăranii sovietici". Pentru întreprinderi și șantiere erau desemnate: "Protecția muncii în U.R.S.S.", "Organizarea rațională a sovietelor în U.R.S.S.". În domeniul militar: "Falimentul ideologiei și doctrinei militare americane"; "Armata R.P.R. – școală de educație cetățenească"⁵². Aceste conferințe nu trebuiau să plictisească auditoriul: "La programarea conferințelor trebuie să se țină seama de următoarele: a) Să nu se programeze conferințe cu conținut asemănător, una după alta, ci să fie alternate (una politică să fie urmată de una tehnică, etc.)"⁵³. Iată deci că S.R.S.C a funcționat exclusiv în sensul îndeplinirii obiectivelor P.M.R în domeniul vieții cultural-științifice.

Știința, cultura românească și inclusiv școala se subsumau modelului sovietic. Eradicarea valorilor tradiționale, prin diverse mecanisme juridice și represive, a permis în fapt politizarea din ce în ce mai accentuată a tuturor aspectelor vieții spirituale, regimul comunist reușind treptat să-și formeze "omul nou", perfect adaptabil unui sistem monolitic.

Pentru comuniștii români aflați la putere, ca și pentru bolșevicii de odinioară, construirea unei noi societăți impunea și eradicarea religiei și distrugerea bisericilor. Într-adevăr, bisericile "se prezentau peste tot ca puteri veritabile. Solid structurate de la bază la vârf, dispunând de resurse economice proprii, bucurându-se de un mare prestigiu în rândul populațiilor – atât prin mesajul universal, cât și prin morală, exercitând o influență majoră prin școlile, publicațiile și asociațiile lor și în sfârșit, având – mai presus de state – puternice legături de solidaritate, asemenea instituții puteau deveni "locul firesc de refugiu al unei eventuale opoziții, un fel de bazin colector în care se adună nemulțumirile și toți cei care caută, într-un fel, o soluție alternativă"⁵⁴. Ca și economia, armata, cultura, știința, biserica trebuia subordonată în vederea consolidării regimului Partidului - Stat. Biserica ortodoxă, ca și celelalte biserici și confesiuni, au fost supuse începând din chiar momentul instaurării regimului procomunist, la 6 martie 1945, unui tratament represiv, intensificat după preluarea totală a puterii politice de către Partidul Comunist, ele fiind aservite statului prin succesive epurări ale clerului, prin naționalizarea proprietăților lor, iar în cazul bisericii unite prin chiar lichidarea sa ca entitate autonomă, ea fiind obligată să se unească cu cea ortodoxă⁵⁵.

Anul 1948 s-a dovedit crucial pentru biserică. Instaurarea definitivă a sistemului totalitar a transformat Biserica, înlăturată din viața statului, într-o

⁵² J. F. Soulet, *op. cit.*, p. 44.

⁵³ Vlad Georgescu, *Istoria românilor de la origini până în zilele noastre*, p. 263.

⁵⁴ Mircea Păcurariu, *Istoria Bisericii Ortodoxe Române*, III, București, 1997, p. 482-483.

⁵⁵ Stelian Tănase, *op. cit.*, p. 84.

instituție marginalizată, "tolerată" de conducerea atee, activitatea ei limitându-se la cadrul parohial și la lăcașul de cult al fiecărei parohii. Acest an a coincis și cu declanșarea unui control permanent exercitat asupra credincioșilor, așa-numiții "inspectori de culte" din eadrul Ministerului Cultelor, iar mai târziu al Departamentului Cultelor, supraveghind cu foarte mare atenție instituțiile bisericești (protopopiate, mănăstiri, școli teologice, culte eparhiale, patriarhale). De precizat că acești "inspectori" erau cel mai adesea securiști, ofițeri de securitate, fiind gata oricând să reprime orice acțiune considerată contrară intereselor regimului ateu al Partidului - Stat.

Din această cauză au fost cenzurate toate publicațiile bisericești, a fost stabilit un tiraj extrem de redus de către Departamentul Cultelor, toate tipăriturile circulau într-un spațiu extrem de restrâns, în cercurile bisericești. Contactul dintre teologii români și cei străini nu era permis decât cu acordul aceluiași Departament. Imediat după preluarea absolută a puterii politice, sute de preoți ortodocși și catolici au fost arestați și anchetați, trimiși în închisori (Jilava, Pitești, Aiud, Gherla), trimiși să lucreze la canalul Dunăre-Marea Neagră, unii au fost chiar deportați în Siberia (preotul basarabean Vasile Tepordei, asistentul Ion V. Georgescu de la Facultatea de Teologie din București). Invocând acuzații nefondate, această acțiune inițiată în 1945, a continuat cu o mare duritate în 1948-1950, 1959, sfârșindu-se în vara anului 1964, când au fost eliberați toți deținuții politici. Dintre marii teologi supuși unui astfel de tratament amintim: Nichifor Crainic, Teodor M. Popescu, Dumitru Stăniloae, Antonie Plămădeală, ierodiaconul Bartolomeu Valeriu Anania, Ilarie Felea, Alexandru Filipașcu, etc. Au fost arestați și închiși toți ierarhii uniți din Ardeal, unii dintre ei decedând în închisoare: Valeriu Traian, Frențiu de la Oradea, Alexandru Rusu de la Baia Mare, sau Suci de la Blaj, etc.⁵⁶

Eradicarea tradițiilor religioase, care s-a făcut cu mari sacrificii umane în primul rând, spirituale, materiale, este justificabilă dacă ne raportăm la ideologia ateistă comunistă: "Criza cu care se confrunta acum Biserica nu era o simplă competiție formală între stat și Biserică asupra priorității sau a unor privilegii, amenințarea privea acum direct religia. Atât aspirațiile pe termen lung ale partidului, cât și obiectivele sale imediate erau în mod deschis ostile tradiției ortodoxe. Călăuzit de ideologia materialistă, el socotea că religia e retrogradă și înrădăcinată în exploatarea claselor muncitoare, predicând plin de convingere dispariția treptată a "misticismului" pe măsura avansării tranziției de la capitalism la comunismul ideal. În același timp, partidul își avertiza membrii să nu adopte o atitudine pasivă față de religie, ci s-o trateze ca pe un obstacol serios în calea realizării comunismului și să-i "demaște" prin promovarea unei înțelegeri "științifice" a fenomenelor naturale și sociale"⁵⁷.

⁵⁶ "Monitorul oficial", nr. 51 din 2 martie 1948.

⁵⁷ *Ibidem*.

Concret, care erau măsurile legislative care au favorizat manipularea Bisericii de către Partid?

La 2 martie 1948, legea nr. 60 pentru modificarea unor dispozițiuni din legea pentru ridicarea scaunului arhiepiscopal și mitropolitan al Ungro-Vlahiei, ca Primat al României la rangul de Scaun patriarhal și din legea pentru organizarea Bisericii Ortodoxe Române preciza: "Confirmarea alegerii o face Prezidiumul R.P.R., la propunerea Sfântului Sinod și a guvernului, urmând apoi celelalte formalități de predarea "cârjei și de înscăunare" (art. 1). Articolul 2 al aceleiași legi stabilea: "Articolul 12 din legea de organizare a Bisericii Ortodoxe Române din 6 mai 1925, alin. penultim, se modifică după cum urmează: când cei aleși nu sunt arhieriei, examinarea lor canonică se face de Sfântul Sinod, iar confirmarea se face prin decretul Prezidiului R.P.R., la propunerea Ministerului Cultelor"⁵⁸. Implicarea deciziei politice în probleme strict legate de Biserică, la nivel de for de conducere, spune foarte multe. Cei desemnați în astfel de funcții bisericești înalte trebuiau să corespundă și să aibă în principal girul Partidului - Stat. Moartea Patriarhului Nicodim în februarie 1948 a determinat alegerea noului Patriarh al României în persoana lui Justinian Marina, care a deținut conducerea superioară a bisericii până la moartea sa, survenită la 26 martie 1977. Acesta a fost ales în aceeași zi a duminicii sale și membru al P.M.R. Și totuși, în ciuda noilor condiții create de regimul totalitar instaurat, Patriarhul a reușit să dea vieții Bisericii Ortodoxe Române o nouă orientare, încercând pe cât posibil ca viața spirituală să se desfășoare cât mai normal. De altfel, chiar în această perioadă pentru mediile bisericești, literatura, arta, învățământul teologic au înregistrat chiar unele realizări.

În aceeași zi de 2 martie 1948, o nouă lege, legea nr. 62, modifica unele reglementări din legea nr. 54 pentru regimul general al Cultelor. Naționalizarea bunurilor bisericești era încă de acum pregătită: "Bunurile mobile și imobile constituind patrimoniul cultelor, a diferitelor lor părți constitutive, fundațiuni, asociațiuni, sau instituțiuni de orice fel, vor fi inventariate de organele lor legate. Organele centrale ale cultelor vor comunica toate datele cu privire la acest inventar Ministerului Cultelor, pentru exercitarea dreptului de verificare și control" (art. 1). Foarte sugestiv și important pentru evoluția vieții spirituale românești este și articolul 3: "Șefii cultelor, precum și mitropoliții, arhiepiscopii, episcopii, superintendenții, administratorii-apostolici, vicarii-administratori, etc., aleși sau numiți în conformitate cu statutele lor de organizare, nu vor fi recunoscuți și introduși în funcțiune, decât după aprobarea Prezidiului R.P.R., dată pe baza recomandării Ministerului Cultelor, după depunerea jurământului de credință." Preoții erau controlați și eliminați dacă nu corespundeau exigențelor politice impuse de Partidul - Stat.

Însuși jurământul de credință pe care clerul trebuia să-l rostească pentru a fi investit, adopta o formulă profund politizată: "Jur înaintea lui Dumnezeu, jur de a

⁵⁸ *Idem*, nr. 177 din 3 august 1948.

fi credincios poporului și de a apăra R.P.R. împotriva dușmanilor din afară și dinăuntru, jur că voi respecta și voi face să se respecte de către subalternii mei legile R.P.R., jur că nu voi întreprinde nici o acțiune de natură a aduce atingere ordinii publice sau integrității R.P.R., așa să-mi ajute Dumnezeu”⁵⁹. Era o poliță verbală de asigurare pe care comuniștii o cereau preoților români.

Un alt element vizat a fost anihilarea învățământului confesional. De la cea mai fragedă vârstă copilul trebuia dezobșnuit de a se apropia de religie, de Biserică. Decretul nr. 175 din 3 august 1948 transforma toate școlile confesionale în școli de stat, sau acestea au fost pur și simplu desființate. Actul legislativ care a permis realizarea propriu-zisă a reformării comuniste a învățământului clerical a fost decretul Marii Adunări Naționale nr. 176 din 3 august 1948, privind trecerea în proprietatea statului a bunurilor bisericilor, congregațiilor, comunităților sau particularilor ce au servit pentru funcționarea și întreținerea instituțiilor de învățământ general, tehnic sau profesional. Această măsură juridică a fost justificată de guvernul comunist prin “mai buna organizare și funcționare a învățământului public de stat”⁶⁰.

O zi după emiterea acestui decret privind lichidarea învățământului confesional, la 4 august 1948, printr-o nouă inițiativă legislativă, decretul nr. 177 privind regimul general al cultelor religioase, Partidul - Stat prelua în întregime R.” Orice cetățean putea să aparțină oricărei religii, atâta timp cât “exercițiul ei nu contravine conducerea problemelor ecleziastice. Legea asigura încă de la primul articol că “Statul garantează libertatea conștiinței și libertatea religioasă pe tot cuprinsul R.P. Constituției, securității și ordinii publice sau bunelor moravuri” (art. 2). Cultele religioase, pentru a funcționa, a se organiza, trebuiau însă să obțină Același articol conține o precizare semnificativă: “În cazurile bine motivate se va putea retrace recunoașterea în același mod”. Altfel spus, dacă din rațiuni politice un recunoașterea guvernului R.P.R., prin decretul Marii Adunări Naționale (art. 13). anumit cult religios deranja, putea fi lichidat (așa s-a întâmplat cu Biserica Greco-Catolică).

Limitarea libertății actului religios reiese și din conținutul articolului 27: “La pomeniri, în legătură cu autoritatea supremă a Statului, care în mod obișnuit se fac cu ocazia diferitelor slujbe religioase, precum și a solemnităților oficiale, prevăzute de legi și decizii, se vor întrebuința numai formule aprobate în prealabil de Ministerul Cultelor. Cultele sunt ținute de asemenea, să nu întrebuințeze formule și expresii din cărțile de ritual, contrare legilor și bunelor moravuri”.

Toate averile și fondurile aparținând bisericii erau naționalizate: “Bunurile mobile și imobile ale cultelor religioase, ale diferitelor părți constitutive ale așezămintelor, asociațiilor, ordinilor și congregațiilor vor fi inventariate de organele lor statutare” (art. 29). Deși menționate ca legale, relațiile cultelor

⁵⁹ *Idem*, nr. 178, din 4 august 1948.

⁶⁰ *Idem*, nr. 78, din 2 aprilie 1948.

religioase cu străinătatea se produceau rar și doar cu aprobarea Partidului - Stat. Totul era controlat direct de forurile de putere: "Ajutoarele sau ofrandele primite din străinătate de cultele religioase din țară sau trimise de acestea în străinătate, vor fi controlate de stat" (art. 42).

Decretul nr. 177 reglementa și statutul învățământului teologic, cultele religioase putând să-și organizeze școli de cântăreți, și școli pentru pregătirea clerului: seminarii teologice și institute teologice de grad universitar (art. 48, alin. 1-2). Cultul ortodox putea să dețină două instituții teologice de grad universitar, în timp ce catolicii și protestanții dețineau teoretic un singur institut⁶¹.

Campania regimului comunist de subminare a învățământului teologic ortodox debutase la 2 aprilie 1948, când prin legea nr. 87 privind naționalizarea învățământului teologic în România, Facultatea de Teologie a Universității din Iași, exilată din mai 1945 la Suceava, a fost comprimată, sub motivul contopirii facultăților de teologie ale Universităților din Iași și București, într-una singură, cu sediul la București⁶². Prin decretul nr. 177 Facultatea de Teologie din București a fost transformată în Institut Teologic de grad universitar, trecând din subordinea Ministerului Învățământului Public la Ministerul Cultelor.

Lipsite de bunurile mobile și imobile, cu proprietățile funciare și imobile naționalizate, cu majoritatea instituțiilor de învățământ confesionate închise, cultele din România au primit o nouă lovitură prin emiterea decretului nr. 178 la 4 august 1948 privind organizarea Ministerului Cultelor. Partidul - Stat își aroga prin acest act normativ: "dreptul de supraveghere și control pentru a garanta folosința și exercițiul libertății conștiinței și libertății religioase" (art. 1)⁶³. În fapt, acest minister era un instrument foarte eficient ce servea Partidului - Stat în acțiunea de monopolizare a vieții spirituale românești.

Ca operație politică realizată de P.M.R. în 1948, preluarea controlului Bisericii Ortodoxe Române a fost un succes. Alegerea Patriarhului, a majorității membrilor Sf. Sinod și a Consiliului Național al Bisericii, ca și a administrației patriarhale de către Partidul - Stat și supunerea întregii organizații bisericești la un control financiar direct de către miniștrii comuniști au transformat Biserica într-o agenție a regimului comunist. Acest fapt nu a cauzat coruperea tuturor clericilor; de altfel mediile concentraționale erau populate de un număr foarte mare de deținuți din categoria preoților. Viața religioasă, spirituală din România nu a fost distrusă în totalitate, literatura, arta, presa, muzica teologică cunoscând unele realizări. De exemplu, presa bisericească, deși cu un număr redus de reviste și un singur ziar, s-a remarcat prin varietatea articolelor publicate. Au apărut: "Studii Teologice" (1949), "Revista Patriarhiei", profilată pe probleme teologice interconfesionale, etc⁶⁴.

⁶¹ *Idem*, nr. 178, din 4 august 1948.

⁶² Mircea Păcurariu, *op. cit.*, p. 510-511.

⁶³ Dennis Deletant, *Regimul comunist din România*, București, 1995, p. 71.

⁶⁴ J.F. Soulet, *op. cit.*, p. 45.

Biserica Ortodoxă Română a făcut un compromis cu regimul, ceea ce i-a asigurat supraviețuirea, în dauna autorității ei morale⁶⁵.

Cu bisericile Romano-Catolică și Greco-Catolică din România, problema controlului nu s-a rezolvat simplu. Pentru aducerea la supunere a acestor instituții, care aveau strânse legături cu Occidentul, a fost utilizată din plin brutalitatea. Evident, comportamentul mult mai agresiv al comuniștilor față de Biserica Catolică se explica prin structura centralizată a acesteia, puternica ei subordonare față de Roma și solidaritatea între diferitele comunități din întreaga lume. La rândul ei, Biserica Catolică, condusă de intransigentul Pius al XII-lea vedea în comunism răul absolut. La 13 iulie 1949 ea a decis excomunicarea comuniștilor activi, interzicând accesul la sacramente oricărui catolic membru de partid⁶⁶.

Statutul Bisericii Catolice era reglementat de Concordatul din 10 mai 1927, care recunoștea separația dintre biserică și stat, ori acest principiu contravenea intereselor regimului comunist. Așadar acest statut a început să fie atacat de presă și de liderii P.M.R., în cursul primelor luni ale anului 1948, perioadă în care numeroși preoți catolici și înaltul cler au fost arestați.

Stenograma ședinței Consiliului de Miniștri din 17 iulie 1948 ne dezvăluie poziția tov. Ana Pauker referitoare la Concordat: "Concordatul a fost încheiat în 1927. Regele Ferdinand trecuse la ortodoxism și din această pricină Papa de la Roma s-a supărat foc pe el că l-a făcut această ocară. Guvernul de pe atunci Averescu-Goga, după multe insistențe ale regelui Ferdinand, care căuta să-l îmbuneze pe Papă pentru părăsirea catolicismului, a acceptat Concordatul. Se pune întrebarea: de ce trebuie să rupem neapărat Concordatul? Statul Vaticanului consideră pe catolicii din alte țări ca cetățeni ai lui, ceea ce nu este just. Iată o stare de lucruri pe care noi nu o mai putem tolera, și mai ales ca preoții catolici de la noi, plătiți de statul român, să fie totuși socotiți ca funcționari ai Vaticanului și să asculte de ordinele lui. Ce este acest stat în fond? Așa zisul stat al Vaticanului este o agentură din nefericire destul de puternică și în măsura în care noi nu combatem cum se cuvine această agentură a imperialiștilor mondiali și a monopolisților americani, această agentură se crede obligată să răspândească și să impună tot mai multe ordine primite de la stăpânii din America"⁶⁷.

Astfel justificată, două zile mai târziu, la 19 iulie 1948, s-a produs abrogarea unilaterală a Concordatului încheiat între România și Sfântul Scaun la 10 mai 1927 și ratificat prin legea din 10 iunie 1929⁶⁸. Decretul nr. 151 era semnat de ministrul Cultelor, Stanciu Stoian, de C.I. Parhon și Emil Popa, dar și de ministrul Afacerilor Extreme, Ana Pauker și ministrul Justiției, Avram Bunaciu. Concordatul incomoda nu numai din punct de vedere politic, dar și economic. Tov. Stanciu Stoian opina în acest sens: "Prin articolul 14 al Concordatului se hotărăște ca

⁶⁵ Arh. N.I.C., fond Președinția Consiliului de Miniștri, dosar 7/1948, f. 8

⁶⁶ "Monitorul oficial", nr. 164 din 19 iulie 1948.

⁶⁷ Arh. N.I.C., fond Președinția Consiliului de Miniștri, dosar 7/1948, f. 18.

⁶⁸ Gh. F. Anghelescu, Șt. Ioniță, *Viața religioasă din România*, București, 1999, p. 38.

patronatul statului asupra pământului catolicilor dispare și Biserica Romano-Catolică devine ea proprietara pământului. Aceasta înseamnă câteva sute de mii de ha care trec asupra catolicilor, împreună cu o seamă de clădiri; diferitele lor congregații și ordine religioase capătă adevărate privilegii”⁶⁹.

Regimul comunist a tratat în mod distinct Biserica Romano-Catolică și Biserica Greco-Catolică. Strategia P.M.R. față de Biserica Romano-Catolică a constatat nu în a o desființa, ci în a o manipula, urmărind înlocuirea controlului Vaticanului prin controlul Bucureștiului. Biserica Romano-Catolică a fost ținută într-o situație ambiguă, fiind tolerată, dar nu recunoscută, neajungându-se niciodată la o înțelegere cu Ministerul Cultelor, în privința statutului legal al Bisericii. Dacă în 1948 Biserica Romano-Catolică avea 25 de ordine și congregații, prin hotărârea Consiliului de Miniștri nr. 810/1949 au fost desființate 15 din cele 25 de ordine⁷⁰. Școliile oatolice au fost preluate de stat. Un decret dat la 18 septembrie 1948 a redus numărul scaunelor episcopale romano-catolice de la șase la două.

Biserica Greco-Catolică (Unită) a fost tratată: “în felul în care Partidul Social Democrat a fost forțat să se <<unească>> cu Partidul Comunist”⁷¹.

Fidelitatea uniților față de Biserica lor a cauzat o brutală campanie de distrugere a acestora. Unirea cu Roma era catalogată de publicațiile comuniste ca: “antinațională și antiistorică”, întrucât rupsesse unitatea poporului român. Cu sprijinul Bisericii Ortodoxe și folosindu-se de forțele de securitate, Partidul - Stat a încercat să obțină consimțământul clerului unit pentru contopirea celor două biserici. Dr. Petru Groza într-o ședință a Consiliului de Miniștri din iulie 1948 afirma: “trebuie să ținem seama și de faptul că avem foarte valoroși episcopi catolici și uniți, mai ales la Cluj, și că îndeosebi pe aceștia din urmă, care sunt oameni de mare valoare, noi îi putem folosi pentru acțiunea noastră de revenire a uniților la ortodoxism. Acești preoți uniți sunt bine pregătiți și ne pot fi de folos în acțiunea noastră”⁷².

Acțiunea a fost pusă în practică și, la 1 octombrie 1948, la Cluj, a fost convocat un congres destinat exact acestui scop – de reintrare a uniților “în sânul Bisericii Mamă”. 38 de delegați și 423 de preoți au semnat cu acest prilej un act care confirma trecerea lor la ortodoxie, din care cauză au fost excomunicați imediat din Biserica Greco-Catolică. Regimul comunist a reacționat și el și la 8 noiembrie 1948 au fost arestați numeroși preoți uniți, iar cei 4 episcopi greco-catolici au fost înlăturați din scaunele lor episcopale⁷³.

La 1 decembrie 1948, Biserica Greco-Catolică a încetat să mai existe. Decretul nr. 358 privind stabilirea situației de drept a fostului cult greco-catolic a constituit baza juridică ce atesta acest fapt: “În urma revenirii comunităților locale

⁶⁹ Ghiță Ionescu, *op. cit.*, p. 214.

⁷⁰ Arh. N.I.C., fond Președinția Consiliului de Miniștri, dosar 7/1948, f. 14.

⁷¹ Ghiță Ionescu, *op. cit.*, p. 214.

⁷² “Monitorul oficial”, nr. 281, din 2 decembrie 1948.

⁷³ Ghiță Ionescu, *op. cit.*, p. 214.

(parohii) ale cultului greco-catolic la cultul ortodox român și în conformitate cu art. 13 din decretul nr. 177 din 1948, organizațiile centrale și statutare ale acestui cult, ca: mitropolia, episcopiile, capitaturile, ordinele, congregațiunile, protopopiatele, mănăstirile, fundațiunile, asociațiunile, cum și orice alte instituții și organizațiuni, sub orice denumire, încetează a mai exista” (art. 1). Proprietățile cultului greco-catolic erau preluate de stat, cu excepția celor preluate de Biserica Ortodoxă. “Averea mobilă și imobilă aparținând organizațiilor și instituțiilor arătate la art. 1 din prezentul decret, cu excepția expresă a averilor fostelor parohii, revin statului român, care le va lua în primire imediat” (art. 2)⁷⁴.

Culte protestante, ca și alte culte religioase, erau tratate nu atât ca minorități religioase, ci ca minorități etnice, ele supunându-se practicii generale, acceptând suprimarea sau colaborarea.

Subordonarea Bisericii, ca și a culturii românești, condiție *sine qua non* a consolidării regimului Partidului - Stat, s-a produs astfel într-un interval de timp foarte scurt, mecanismele juridice fiind însoțite de practici teroriste, atât de specifice unui sistem totalitar.

THE STATE-PARTY. RESIZING OF THE CULTURAL AND SPIRITUAL LIFE BETWEEN 1948 – 1950.

- Abstract -

The forced abdication of the King Mihai the Ist, on December 30th 1947, marked the beginning of the communist dictatorship in Romania. The change of the form of government (Romania became a Popular Republic), the foundation of the Unique Party, the Romanian Working Party, after the congress of union between the Romanian Communist Party and the Social Democratic Party from February 1948, the adoption of the new Constitution of Romanian Popular Republic on April 13th 1948 were followed by economical, social and cultural reforms, meant to socialize the Romanian society.

Taking hold of the Romanian economy by the act of nationalization from June 11th 1948, the Romanian communists planned as the next step, the resizing of the cultural and spiritual life. Thus, the main aimed institution was the Romanian Academy, the highest instance of the Romanian culture. Its statute was modified and its members were filtered, keeping only those elements considered to have a ‘healthy origin’. Next on the list was the School, the new law of education establishing rules according to the aim of the State Party, P.M.R., that of the creation of ‘the new man’.

⁷⁴ “Monitorul oficial”, nr. 281, din 2 decembrie 1948.

A main feature of the reformation of education, as well as of the whole Romanian culture, was the intention of sovietization. The soviet model had to be followed without discussion.

Concerning the attitude of the Romanian intellectuals, there were three types of reaction: those who refused the changes (and who suffered the coercive measures, specific to the totalitarian system); those who tolerated them and those who accepted the collaboration with the communist regime.

Not only the cultural and educational parts of the society captured the attention of the communist leaders, but also the Church, which was subdued to an important work of 'reformation'. The treatment applied to the Greco-Catholic Church and to the Catholic Church in general, proves the totalitarian substance of the regime of the Romanian Working Party.

This resizing of the cultural and spiritual life in fact meant its politization and it's enslaving by the State Party.

TRIBUNALUL POPORULUI

- INSTRUMENT AL JUSTIȚIEI PROLETARE -

Oana Ilie

Tribunalul Poporului, instituție creată special pentru instrumentarea proceselor politice, a cunoscut în scurtă sa existență (aproximativ un an și jumătate) două faze. Prima dintre ele și cea mai mediatizată, s-a desfășurat de la înființarea lui și până la izbucnirea grevei regale, iar cea de-a doua, post - grevă, beneficiind de o serie de amânări a termenului final de funcționare. Presa vremii nu va menționa însă motivul pentru care activitatea Tribunalului Poporului s-a oprit brusc în mijlocul procesului Centralei evreilor, dar în cadrul ședințelor de guvern, nu o singură dată, noii guvernanți aveau să remarce că judecarea proceselor politice din România ar fi fost de mult încheiată, dacă nu exista această pauză. Acesta va fi de altfel și pretextul pentru care activitatea Tribunalului Poporului va fi prelungită, motivul ținând însă de numărul prea mic de cazuri finalizate, înfim față de predicțiile guvernanților.

La o primă lectură a presei întreruperea activității tribunalului nu este evidentă decât în momentul în care, în august 1945, se anunță începerea Procesului Centralei Evreilor, pentru ca în februarie 1946 procesul să fie reluat de unde rămăsese cu un an în urmă.

Reluarea activității Tribunalului Poporului este marcată ca o mare victorie, în ziarul din 16 februarie 1946 apărând pe prima pagină, central un articol al cărui titlu este scris cu majuscule: „În cursul dimineții de azi TRIBUNALUL POPORULUI ÎȘI REIA ACTIVITATEA”.

În primul său an de existență (impropriu zis, pentru că a funcționat efectiv doar între mai și august), Tribunalul Poporului a judecat 9 mari procese, marcate în presa vremii și consacrate în literatura de specialitate ca loturi: lotul Macici, lotul ziariștilor, lotul criminalilor de la Râbnîța și Iampol, etc.

Lotul Macici

Primul dintre procesele judecate de Tribunalul Poporului este cel al generalului Macici, chiar dacă în „Scânteia” din 26 ianuarie fusese publicat un act de acuzare, al lui Vasile Ionescu, director general al Radiodifuziunii, învinuit de legături cu Germania, cu regimul antonescian, propagandă în favoarea acestora și îndemn la război contra U.R.S.S.. Din ianuarie și până în mai prioritățile regimului se schimbă, iar procesul „criminalului de război” Vasile Ionescu este pierdut undeva pe drum, generalul Macici și cei din lotul lui transformându-se în principalii inamici ai noului regim.

Interesant de remarcat este că la 2 februarie se dăduse publicității, (prin intermediul presei) o listă cu persoane arestate sub învinuirea de criminali de război și dezastrul țării. Numărul celor arestați este de 64 de persoane, printre care îi regăsim pe cei doi Antonescu, o serie din meinihrii guvernului, militari și oameni politici din interbelic.

Sub titulatura „lotul Antonescu” îi aflăm pe: I. Antonescu, Mihai Antonescu, gen. Pantazi C-tin, profesor Gh. Alexiann, Eugen Cristea, gen. Voiculescu C-tin, gen. Calotescu Cornel, gen. Tobescu C-tin, gen V. Ionescu, col. Elefterescu Mircea, gen. C-tin. Vasiliu - Picky, col. mag. Velciu, col. mag. Soltan Chirilă, col. Kriner Max, lt. col. Isopescu Modest, col. medic Gh. Cărbunescu, căpitan magistrat rez. Atanasiu, lt. rez. Rădulescu Ștefan, lt. rez. Popescu Dorin, sublt. Ghinereanu Florin, Olaru Vasile, Solacu Teodor, Kupfer Romeo, Râmnicu A. Ion, Fotiade A. Ion, Minescu C-tin, Consolarina Cleopatra, Vidrașcu C-tin, Chirăscu Vladimir, Rotaru Mihail, Popescu Nicolae, Antoniu Ciolac, Rusu Liviu, Nani Vladimir, Ioniță Nicolae, Rantea D-tru, Neagu Nicolae, Popescu Gabriel, Voronca Olivian, Dogaru Valentin, Hațieganu Ion, Niculescu Octavian, Maican Aurel Ion, Ticulescu Ion – vinovați de crime de război și Manoilescu Mihai, Valer Pop, Gigurtu Ion, Marinescu C. Ion, Petrovici Ion, Vlădescu Ovidiu, Ion Al. Brătescu Voinești, Cerkavsky Emanoil, Veturia O. Goga, gen. Petrovicescu C., Titus Dragoș, Otetelișanu Enric, arh. I.D. Enescu, Grosman Adolf, Gringold Nandor, Geoceanu Vintilă, Brăileanu Traian, Cosmovici Horia, Gh. A. Cuza – vinovați de dezastrul țării¹. Mare parte dintre ei îi vom regăsi în boxa acuzațiilor de-a lungul perioadei studiate.

A doua zi sunt anunțate noi arestări (Romulus Seișanu – care va face parte din lotul ziariștilor, gen. Gh. Dobre, gen. Iliescu Mihai, col. mag. Manea Cristea, lt.-col. Gavat Ștefan, lt.-col. Murgescu Ion, căpitan rez. jandarmi Buradescu S., Ion Dimitrescu și Radu Gyr² (ultimii incluși în același lot al ziariștilor). În ceea ce-l privește pe generalul Macici, acesta este arestat la 26 aprilie, pentru ca: la două săptămâni de la arestare să-l regăsim ca actor principal în procesul primului lot judecat de Tribunalul Poporului din București.

Începând la 14 mai, procesul lotului Macici va ține capul de afiș al presei oficiale timp de 15 zile, alături de relatările din sala de judecată (rechizitoriul, interogatoriul, depozițiile martorilor, etc.), întâlnindu-se frecvent ecourile procesului. Sunt prezentate o serie de scrisori, apeluri, moțiuni și manifestații publice în care toată lumea, de la vlădică la opincă, cere pedeapsa capitală pentru acuzați. Articolele sunt scrise într-o manieră unilaterală (cum era și firesc pentru acea perioadă) fără a se oferi o cât de mică prezumție de nevinovăție. Ceea ce este însă mult mai grav este catalogarea lor drept vinovați chiar înainte ca tribunalul să se pronunțe.

¹ „Scânteia”, din 2 februarie 1945.

² „Scânteia”, din 3 februarie 1945.

În acest sens, în „România Liberă” din 20 mai putem citi: „Din mii de guri, un singur strigăt. Din mii de piepturi o singură dorință: Moarte criminalilor de război! Moarte ucigașilor! Moarte lor!”³, în timp ce Alexandra Sidorovici, acuzator public declara: „nici o iertare pentru criminali! Iertarea pentru călăii poporului ar fi egală cu o crimă împotriva poporului”⁴.

Acest tip de prezentare a proceselor politice se va menține până la sfârșitul perioadei analizate, fiecare dintre „marile” (din punctul de vedere al autorităților) procese fiind însoțite de note și comentarii în care acuzații sunt prezentați, prin intermediul unui limbaj extrem de virulent și a unor întâmplări zugrăvite în cele mai sumbre culori, transformându-i în cei mai periculoși criminci, trădători, ucigași de copii, etc.

Chiar dacă presa centrală îl prezintă pe Macici ca pe cel mai mare criminal din istorie, în teritoriu lucrurile nu stau chiar cum și-ar dori puterea nou instaurată. La ședința cu responsabilii resorturilor de „Propagandă și Agitație a comitetelor județene din întreaga țară” desfășurată în perioada 11 – 14 iunie 1945, mare parte din delegați aveau să spună că, în ceea ce privește campania împotriva criminalilor de război, nu au avut mare succes, populația primind cu reticență articolele din ziare sau mitingurile pe această temă. „Propaganda noastră nu a reușit să facă din problema criminalilor de război, o problemă a maselor și să cultivăm ura neîmpăcată împotriva criminalilor fasciști”⁵ avea să spună reprezentantul Regiunii Alba – Iulia, tov. Belea, în timp ce reprezentantul Iașului menționa că mitingul convocat nu le-a reușit deoarece: „Campania criminalilor de război nu a fost susținută (...). S-au ținut câteva conferințe după sentință. (...) Prin permutarea sentinței s-au creat confuzii”⁶. Și toate astea în condițiile în care a existat „inițiativă” din partea lor: „În special un panou mare, lucrat după indicațiile Agitprop - ului regional, reprezentându-l pe Macici călcând peste crani, în fund profilându-se spânzurați și magazii arzând. Macici saluta cu mâna la chipiu, iar dedesubt cuvintele: <<Domnule Mareșal conducător, ordinea domnește la Odessa>>”⁷ (este vorba de panoul realizat de Regionala Constanța, sursă de inspirație fiind un tablou al pictorului rus Vereșciagani: „Ordinea domnește la Varșovia”).

Conform dictonului latinesc *audiat et altera pars*, pentru cealaltă perspectivă asupra acestui proces ne-am oprit asupra unui articol apărut în revista „Memoria” sub semnătura Ileana Macici, soția „criminalului de război Macici”⁸.

„De fapt, singurul element real în acest proces înscenat a fost prezența în Odessa a generalului Macici în zilele de 23, 24 și 25 octombrie 1941, trimis acolo cu o însărcinare precisă, fără nici o legătură cu represaliile militare, ordonate și

³ Aurel Baranga, *Aspecte de la procesul „criminalilor de război”*, în „România Liberă”, din 21 mai 1945.

⁴ „Scânteia”, din 18 mai 1945.

⁵ A.N.I.C., fond Cămară, dosar 61/ 1945, f.21.

⁶ *Ibidem*, f. 43.

⁷ *Ibidem*, f. 61.

⁸ Ileana Macici, *Am vrut să fiu la înălțimea numelui Macici*, în „Memoria”, nr. 6, p. 48.

executate fără participarea sa”⁹. Cu toate că generalul Macici n-a avut nici o comandă operativă pe frontul de est, a fost implicat în acest prim lot judecat de Tribunalul Poporului prin care se dorea de fapt decapitarea armatei române.

Chiar dacă între general și evenimentele din Odessa (represalii ordonate de Antonescu în contrapondere față de aruncarea în aer a comandamentului armatei române) nu se putea face nici o legătură, Tribunalul Poporului a „reușit –o”. Pentru aceasta nu s-au permis însă la judecată acele probe care l-ar fi disculpat pe Macici.

„A urmat procesul. O parodie. Nu mi s-a dat voie să asist. Am încercat să pătrund în tribunal dar o <<tovarășă>>, Alexandra Sidorovici, aflând cine sunt, m-a palmuit și m-a aruncat afară cu o <<sfântă mânie proletară>>! Am apelat la un avocat, pe nume Vasilescu – Cluj. (...) un escroc. (...) Drept onorariu, mi-a cerut un milion. Erau bani grei pe atunci. Mi-a fost greu să-i procur, dar m-am împrumutat ici acolo și i-am dat. N-a făcut nimic. Soțul meu s-a apărut singur. Mai bine ca el nu putea nimeni s-o facă”¹⁰. În același an este publicată și o broșură purtând titlul sugestiv, *Primul proces al criminalilor de război*. Spre deosebire de toate celelalte broșuri propagandistice consacrate proceselor politice, apărute de-a lungul vremii, acest text nu este o prezentare a procesului, cu fragmente din interogatorii, rechizitoriu, etc., ci, pur și simplu, un comentariu al celor întâmplate în sala de judecată. Acest mod de abordare are un rol manipulativ, intoxicând cititorul cu versiunea oficială.

La 21 mai, după spusele doamnei Macici, 24 după „Scânteia ” (dar oricum acest aspect contează prea puțin) este pronunțată sentința.

Condamnați la moarte: Macici Nicolae, Niculescu Mihail, zis Coca, Constantin Trestioreanu, Calotescu Cornel, Stere Marinescu, Zlătescu Gheorghe, Murgescu Ion, Finkelstein Beniamin, zis Bubi, Buradescu Sever, Ceacnir Dumitru, Isopescu Modest, Pădure Aristide, Mănescu Vasile, Ghineraru Florin, Avram Creștinu, Gavăț Ștefan, Haraga Ion, Bulatu Dumitru, Gheorghe Grigorescu, Pătrășcoiu Nicolae;

Condamnați la moarte în lipsă: Ionescu Radu, Bălăceanu Eugen, Popescu Cristodor, Ambruș Romulus, Wielentz Alfred, Cuvila Cuveta Serghie (dispărut), Dumitrescu Mihail, Mihailiuc Constantin, Solomon Ștefan;

Condamnat la muncă silnică pe viață: Trepăduș Grigore;

Condamnați la 5 ani închisoare și degradare civică pe timp de 5 ani: Bobei Gheorghe, Năstase Ion, Landau Izu, Constantin Alexandrescu;

Condamnat la 4 ani temniță grea și degradare civică pe timp de 5 ani: Popescu Lucian;

Condamnat la 2 ani temniță grea și degradare civică pe timp de 2 ani: Hațieganu Ion;

Condamnat la 1 an temniță grea: Melinescu Nicolae;

Achitat: Clinceanu Constantin.

⁹ *Ibidem*, p. 49.

¹⁰ *Ibidem*, p. 52.

Doamna Macici încearcă să intervină pentru soțul ei, și apelează la Maniu care se duce în prima fază la P. Groza (îl refuză) și apoi la rege, care acceptă comutarea pedepselor cu moartea, în muncă silnică pe viață. Inițiativa comutării pedepsei este prezentată de regim ca fiind proprie (Pătrășcanu și cu P. Groza s-au dus la rege și i-au prezentat cererile de grațiere, iar regele a acceptat comutarea pedepsei)¹¹.

Procesul lotului Macici a fost judecat între 14 – 22 mai, iar recursul pe 30 mai. Completul de judecată a fost compus din Ilie Țabrea, Alexandru Voitinovici (președinte), Niță Vasile, Gheorghe Bruteanu, Gheorghe Ionescu, Ion Păuna, Dumbravă Joița, Constantin Țiulescu, Stelian Nițulescu și Dumitru Săracu – acuzator public.

Chiar dacă a acceptat recursul, guvernul a invocat apoi de câte ori a avut nevoie acest gest de „generozitate”, acest „act de mare clemență” (formulările lor) pe care opinia publică nu l-a primit la adevărata lui valoare, ci „l-a apreciat ca un act de slăbiciune a guvernului”. Ba chiar mai mult masele „ne-au reproșat că suntem slabi, că am uitat toate crimele acestor oameni cari au fost aduși în fața Tribunalului Poporului și că avem milă față de niște oameni cari nu merită”, pentru ca Dej să încheie apoteotic: „noi nu întrebuițăm armele regimului trecut, dar trebuie să dăm satisfacție opiniei publice”¹².

Procesul lui Macici a fost inclus pe ordinca de zi a ședinței F.U.M. din 6 iunie 1945. L. Rădăceanu, luând cuvântul la deschiderea ședinței, cerea ca pentru comutarea pedepsei să fie consultată și comisia interministerială și partidele, iar hotărârea să se ia de comun acord. „În privința comutării pedepsei cu moartea nu s-a procedat așa (...) deodată ne-am pomenit că Pătrășcanu face un raport și Groza declară în numele întregului guvern că este de acord”¹³.

Acest proces a dus și la o nouă polarizare a forțelor politice, pentru că „în noaptea aceea când s-a comunicat țării la radio comutarea pedepsei, au fost banchete și ovații la adresa Regelui și nu a Guvernului”¹⁴. Tot în cadrul aceleiași ședințe se susține că populația ar fi spus „cum, am fost scoși (s.n.) în stradă să cerem condamnarea la moarte și acum sunt grațiați”¹⁵. Fără să-și dorească asta, V. Luca face o afirmație extrem de valoroasă, care infirmă întreaga activitate propagandistică a vremii, conform căreia poporul, de bună voie, ieșea în stradă și cerea „pedeapsa cea mai grea pentru criminali”.

Lotul ziariștilor

Cel de-al doilea lot judecat la Tribunalul Poporului, „lotul ziariștilor fasciști”, este publicat în Monitorul Oficial nr. 119/ 1945 din 29 mai, în timp ce în

¹¹ *Primul proces al criminalilor de război*, București, 1945.

¹² A.N.I.C., fond *Consiliul de Miniștri*, dosar 5/1946, f. 40 – 48 *passim*.

¹³ A.N.I.C., fond *Cancelariei*, dosar 47/1945, f. 3.

¹⁴ *Ibidem*, f. 6.

¹⁵ *Ibidem*.

„Scânteia” apăruse cu o zi înainte. Noul lot cuprindea 14 persoane dintre care, doar 7 arestate la cea dată. Reacțiile propagandistice vis-a-vis de noul proces au fost la fel de bogate ca și în cazul lui Macici, întreaga presă fiind inundată de secvențe de la desfășurarea procesului dar și de comentarii, caricaturi. Actul de acuzare debutează cu o prezentare grotescă a celor 7 inculpați. Ilie Rădulescu, I.P. Prundeni sunt catalogați drept huligani, „trei amatori de spectacole sângeroase”, Al. Hodoș este descris într-o manieră abjectă „mătăhălos, cu o expresie de bovină”, iar cei lipsă sunt numiți „eroi ai ordinii hitleriste”¹⁶.

La rândul ei, sentința este acompaniată de articolul de fond din „Scânteia” „Otrăvitorul de suflete” și de o serie de manifestații ale Sindicatului Ziariștilor Profesioniști și ale organizației Apărarea Patriotică, unde cetățenii „indignați” pot lua cuvântul pentru a se exprima împotriva criminalilor¹⁷.

Lotul:

Nu au fost prezenți la proces: Stelian Popescu, Nichifor Crăinic, Romulus Dianu, Grigore Manolescu, Gabriel Bălănescu, Pantelimon Vizirescu, Aurel Cosma;

Condamnat la moarte și confiscarea averii: Pamfil Șeicaru;

Detențiune grea pe viață și degradare civică timp de 10 ani: Romulus Seișanu;

Detențiune grea pe viață și confiscarea averii: I.P. Prundeni;

Muncă silnică pe viață, degradare civică timp de 10 ani și confiscarea averii: Ilie Rădulescu

Detenție grea timp de 20 de ani și degradare civică timp de 10 ani: Ion Dimitrescu, Al. Hodoș;

Detențiune riguroasă pe 12 ani, 5 ani degradare civică și confiscarea averii: Radu Demetrescu – Gyr;

Acuzarea: av. C. Vicol, Ion D. Ion, Alexandra Sidorovici.

Apărarea: Alecu Ionescu pentru. Al. Hodoș (ales). Ceilalți au avocați numiți din oficiu: Florica Cosănceanu pentru Dimitrescu și Seișanu, Cristina Ciobanu pentru Dianu și Prundeni și Teodor Chirist pentru Rădulescu și Gyr.

- apare ca acuzator public și Bunaciu pentru S. Popescu, R. Gyr și Rădulescu;
- recursurile, judecate la 14 iunie, au fost respinse.

Nichifor Crăinic care fugise din București, ascunzându-se la diverse cunoștințe este prins abia în 1948, iar arestarea lui este prezentată într-o așa manieră încât ai impresia că ai de-a face cu cel mai sângeros criminal din istorie.

Vara anului 1945

În mai puțin de trei luni, până la debutul grevei regale, Tribunalul Poporului a mai judecat încă cinci loturi. Procesul primului dintre ele debutează la

¹⁶ *** Ziariștii trădători în fața judecății poporului, în „Scânteia”, din 1 iunie 1945.

¹⁷ „Scânteia”, din 4 octombrie 1945.

13 iunie, sub titlul de „procesul autorilor masacrelor de la Iampol și Râbnița. Pe banca acuzaților erau aduse încă 12 persoane: militari cu funcții la Pretoratul Iampol sau la penitenciarul Râbnița, acuzate de „crime, masacre și jafuri”.

Lotul:

1. Agapie Vasile, fost comandant al lagărelor Vântujeni și Mărculești;
2. Mihăilescu Ioan, fost inspector la Banca Națională;
3. Fotino Dionisie, fost pretor la Iampol;
4. Popescu Gh., fost grefier la pretoratul Iampol;
5. Marinescu Ștefan, fost comandant al Legiunii de jandarmi Râbnița;
6. Delcea Tudor, administrator al penitenciarului Râbnița;
7. Valuța Pintilie, fost gardian la penitenciarul Râbnița;
8. Călugăreanu C-tin, fost gardian la penitenciarul Râbnița;
9. Ivanovici C-tin, fost gardian la penitenciarul Râbnița;
10. Naum Hristu, fost ofițer la lagărul Vapnairka;
11. Follender Alfred, fost internat în lagărul Vapnairka;
12. Paliga Mihail, director al fermei Bogdan Vodă.

Acuzatori publici: Avram Bunaciu și Dumitru Săracu.

Pe 19 iunie s-a dat sentința pronunțându-se 4 condamnări la muncă silnică pe viață, restul acuzaților primind pedepse între 8 și 25 de ani de muncă silnică.

La 28 iunie începe un nou proces. „Lotul odioșilor inchișitori din Transnistria” cuprindea 11 persoane, (tot militari în marea lor majoritate), iar pedepsele au variat între 10 și 25 de ani muncă silnică, la care se adăugă 3 sentințe de închisoare pe viață.

Lotul:

1. gen. rez. Ion Topor, temniță grea pe viață, degradare civică timp de 10 ani și confiscarea averii;
2. maior rez. Orășanu Romeo, 20 ani muncă silnică, degradare civică timp de 10 ani și confiscarea averii;
3. maior rez. Botoroagă Gh., muncă silnică pe viață, degradare civică timp de 10 ani și confiscarea averii;
4. col. rez. Loghin C-tin, detențiune pe viață, degradare civică timp de 10 ani și confiscarea averii;
5. sergent maj. Bărbulescu Ștefan, 25 ani muncă silnică, degradare civică timp de 10 ani și confiscarea averii;
6. Danelov Mihail, 25 temniță grea, degradare civică timp de 10 ani și confiscarea averii;
7. Dan Nicolae, 15 ani muncă silnică, degradare civică timp de 10 ani și confiscarea averii;
8. căp. de jandarmi Iliuță Mihail, 25 de ani muncă silnică, degradare civică timp de 10 ani și confiscarea averii;

9. Goldemberg Marcu, închisoare corecțională timp de 10 ani, interdicție corecțională timp de 6 ani și confiscarea averii;
10. Dindelegan Iosif;
11. căp. rez. Mazilu Ion, muncă silnică pe viață, degradare civică timp de 10 ani și confiscarea averii.
Acuzatori publici: Al. Sidorovici și C.A. Mocanu.
Președintele completului de judecată: Al. Voitinovici.

Loturile al cincilea, „al schingiuitorilor” și al șaselea, „al autorilor masacrelor de la Mostovoi și Berezovca” sunt judecate în paralel în cursul lunii iulie sub acuzația de tratamente neomenoase aplicate unor cetățeni evrei din taberele de muncă înființate de Antonescu.

Lotul 5

Condamnați la 15 ani temniță grea și 8 ani degradare civică: căp. rez. Teodorescu C-tin, Arminiu Petroniu;

Condamnat la 10 ani temniță grea și 3 ani degradare civică: Vlădescu – Wartenberg Al;

Condamnat la ani temniță grea și 6 ani degradare civică: Marinescu, Rusen;

Condamnat la 6 ani temniță grea și 3 ani degradare civică: Danalache Toma;

Condamnați la 5 ani temniță grea și degradare civică: plt. Frățescu V., plt. adj. Stancu Ion;

Condamnați la 3 ani temniță grea și 3 ani degradare civică: Saftoiu Aurel, Mușatescu Alexandru, Volcescu C-tin;

Condamnați la 2 ani închisoare corecțională și un an interdicție corecțională: Iosub Jese, Dim I. C-tin;

Condamnat la 1 an închisoare corecțională și 1 an interdicție: Hotăranu Gh; Achitat: Schain Bernard;

Judecați în lipsă: căp. Nesovici Simion, Strul Froim Hersovici.

Acuzatori publici: Vasile I. Stoican și Al. Drăghici.

Președinte complet de judecată: Fărcașiu.

Sunt vizibile discrepanțele între loturile prezentate la începutul procesului și cele de la darea sentinței. Există nume noi (nu se spune de unde au apărut), dar și omisiuni ale unor persoane nominalizate în prima fază. Pentru lotul 5 numele noi sunt cele subliniate. Ceea ce este mult mai interesant, este faptul că tocmai acești „ultimi veniți” primesc pedepsele cele mai grele, și că întâlnim și prima achitare într-un proces politic. De altfel, după judecarea procesului generalului Macici, pedepsele sunt mai mici, iar pedeapsa cu moartea dispare.

Lotul 6

Condamnați la muncă silnică pe viață, 10 ani degradare civică și confiscarea averii: col. Pop Leonida, lt. Hergheliiu Aurel, plt. Constantinescu D-tru,

sgt. maj. Lungu Aurel, jandarm Căliman Franț (contumacie), Kiș Pavel (contumacie),
câp. Bălăceanu Aurel, Dindelegan Iosif;

Condamnat la 25 ani muncă silnică, 10 ani degradare civică și confiscarea averii: plt. Teodorescu C-tin;

Condamnat la 20 muncă silnică, 10 ani degradare civică și confiscarea averii: plt. Terțeanu D-tru;

Condamnat la 12 ani muncă silnică, 10 ani degradare civică și confiscarea averii: maior Ambruș Romulus;

Condamnați la 10 ani muncă silnică, 10 ani degradare civică și confiscarea averii: Apolozan Teodor

Achitați: lt. col. Ursuleanu Octavian, câp. Ionescu Radu, jandarm Pierdevară Al.;

Dosarul retrimis pentru completare de cercetare: gen. Iliescu Mihai.

Acuzator public: A.C. Mocanu.

Președintele completului de judecată: Al. Voitinovici.

Dindelegan Iosif, fost pretor în județul Moghilău, găsit vinovat și condamnat la muncă silnică pe viață fusese anunțat în „Scânția”, din 28 iunie, ca făcând parte din lotul al patrulea, pentru ca în final să fie judecat o lună mai târziu.

În ultima lună de activitate a Tribunalului Poporului (din anul 1945) sunt judecate alte trei procese: „lotul polițiștilor fasciști și schingiuitori” sau „călăii de la Siguranță”, un nou lot al călăilor din Transnistria și „lotul schingiuiturilor de la Consiliul de Patronaj și al zbirilor de la Roman și Bacău”.

Lotul 7

Condamnați la muncă silnică pe viață (contumacie) și confiscarea averii:

Talfarn Ion, Prunescu Ioan, Dumitrescu Sava, Vasilache Petre, Constantinescu Gh.,
Baliciu Ioan, Preda Petre, Vlădescu Petre, Gușă N., Corcoz N.,

Condamnat la 25 ani muncă silnică și confiscarea averii: Iagolnița Emil;

Condamnat la 15 ani temniță grea și confiscarea averii: Sănăuțeanu Mihail;

Condamnați la 10 ani temniță grea și confiscarea averii: Lepădatu Haralambie, Dârlea Nicolae, Vitan David;

Condamnat la 6 ani temniță grea și confiscarea averii: Crivăț Gh;

Condamnați la 5 ani temniță grea și confiscarea averii: Georgescu Ioan,
Renhardt Ioan, Lucin Vladimir,

Condamnat la 3 ani temniță grea și confiscarea averii: Ionescu Traian.

Nu s-a stabilit nici un verdict pentru Niculescu Mircea.

Acuzarea: Al. Drăghici.

Completul de judecată: Al. Fărcuțiu (președinte), Al. Crețu, Ispas Stoian,
Marin Teodorescu, Rujin Nicolae, Sulică Marin, Cristescu Gh., Opreșan Nicolae,
V. Ionescu.

În acest al șaptelea proces s-au judecat în fapt trei loturi, lotul de la Siguranță (primii 7), lotul de la Prefectură și lotul de la Cernăuți (ultimii 2). Și în

acest caz există o persoană care nu și-a primit sentința (Niculescu), iar pedepsele cele mai grele au fost date celor judecați în contumacie.

Lotul 8

Condamnați la muncă silnică pe viață și confiscarea averii: gen rez Ghienaru N. (contumacie), lt. col. Busuiocanu T., Giur Nicolae (contumacie);

Condamnat la 25 ani temniță grea și confiscarea averii: plt. rez. Popescu Ion;

Condamnat la 20 ani muncă silnică și confiscarea averii: serg. Botezatu Șt.;

Condamnat la 15 ani muncă silnică și confiscarea averii: lt. rez. Gogorici Gh.;

Condamnați la 10 ani temniță grea (închisoare corecțională sau muncă silnică) și confiscare averii: plt. Bănică Matei, căp. jandarmi Bideni Șt., Mircea Ion;

Condamnați la 5 ani închisoare corecțională și confiscarea averii: lt. col. Niculescu Victor, col. Ursuț Gh.;

Condamnat la 3 ani închisoare corecțională și confiscarea averii: maior jandarmi Georgescu C-tin;

Achitată: Curcă Eugenia.

Acuzarea: Dumitru Săracu.

Completul de judecată: Al. Voitinovici (președinte), Băzu Vasile, Dinulescu Nicolae, Dragomirescu Remus, Lăpușneanu C., Păuna I., Niță Vasile, Țiulescu V., Ioniță Dumbravă.

Lotul 9

Condamnați la 20 ani temniță grea și confiscarea averii: Mihail Crich (apare și ca Ludwig Krich),

Condamnați la 10 ani temniță grea și confiscarea averii: Ursu Aristide, Nestovici Simion, Ștrul Froim Herșcovici, Constantiniu Traian, Pipa C. Nicolae

Condamnat la 5 ani temniță grea: Șerban Gh.;

Condamnați la 3 ani temniță grea: Morjan Ion, Șerban D-tru;

Achitați: Nedelea Ion, Nedelea Viorel, Marin Marga, Sovailescu C-tin;

Nu s-a stabilit nici o sentință pentru Preda Gheorghe.

Acuzatori: Petre Grozdea și Stoican.

Președintele completului de judecată: A. Fărcașu.

Și de această dată sunt două persoane care între prezentarea lotului și anunțarea sentinței dispar. Chiar dacă în Monitorul Oficial sunt introduse și o parte din jurnalele Consiliului de Miniștri, cele referitoare la procesele politice sunt puține ca număr și, din păcate, în marea lor majoritate irelevante. Singurele mențiuni de acest tip, din anul 1945, apar în numărul din 7 aprilie (ordonată arestarea următoarelor persoane: gen. Ștefleă, gen. Potopescu, gen. Trincu, gen. Trestioreanu (singurul judecat), gen. Nasta, gen. Korne și gen. Teodorescu) și în cel din 16 aprilie (alte 16 persoane din care doar 2 vor fi incluse în lotul Macici, sub acuzația de abuzuri și violență, chiar dacă printre arestați se află și persoane acuzate de omor).

Pentru anul 1945, informații bogate putem găsi doar în ceea ce privește formarea completelor de judecată, cât despre componența loturilor, ea este lăsată în subsidiar. Există totuși o rubrică, la sfârșitul fiecărui număr, „Ordonanțe de înfățișare”, unde apar din când în când și informații de la Tribunalul Poporului. Este cazul numărului din 12 mai când sunt chemați, pentru a se înfățișa consilierului Ilie Țabrea: Niculescu Mihail, zis Coca, (lt. col. de jandarmi în rezervă, fost pretor militar în orașul Odessa), alături de Ionescu Radu, Bălăceanu Eugen, Popescu Cristodor, Ambrus Romulus, Haraga Ion, Wielentz Alfred, Dumitrescu Mihail, Năstasă Ion, Solomon Ștefan, Bulatu D-tru, Cuvila Covete Serghie, Mihailiuc C-tin, care vor face parte din primul lot de judecați, împreună cu alte 25 de persoane. Două zile mai târziu sunt emise și mandatele de arestare pentru Bulatu, Haraga, Solomon, Mihailiuc și pentru alte două persoane: Niță Marin (șef de post în comuna Obodovca) și Anghel Gh. (sergent major) pe care nu le vom regăsi și pe banca acuzatorilor în 1945.

Tot în Monitorul Oficial apar și liste cu persoane eliberate de către Tribunalul Poporulul, dar pe acestea întâlnim nume care nu au fost menționate la arestați până acum, nici în presă, nici în monitor. În iunie apar 3 noi nume pentru înfățișare la Ilie Țabrea: Popescu Gh., Văluță Pintilie, Călugăreanu care vor face parte din lotul trei.

Modul acesta de prezentare a desfășurării cercetărilor pune în evidență arbitrarul sub care erau instrumentate procesele. Altfel, cum este posibil ca în Monitorul Oficial să fie anunțată cercetarea a trei persoane, care vor fi implicate într-un proces al cărui debut „Scânteia” îl anunțase încă dinainte ca aceste persoane să fie anchetate.

Cu toate că activitatea Tribunalului Poporului este suspendată, procesele continuă a fi judecate de Curtea Marțială. Cel mai important dintre ele este cel al „organizației T” din care făceau parte: Țețu, Boghea, Flueraș, Mâglașu, Adriana Georgescu (șefa de cabinet a generalului Rădescu), etc. „Scânteia” anunță deschiderea procesului pe 6 septembrie, în fața unui Complet compus din I. Negreanu (președinte), Niță Nicolau, Ilie Crețulescu și a acuzatorului Iorgu Popescu. De fapt, procesul a început câteva zile mai târziu pentru că avocații apărării au cerut studierea dosarelor. „Profitându-se” de întrerupere este schimbat Completul de judecată : Al. Petrescu, col. Tașcău.

Acuzații sunt în majoritate inembri ai organizațiilor de tineret ale P.N.Ț. și P.N.L., dar cu toată bestialitatea interogatoriilor la care fuseseră supuși de Nicolski, nu vor face declarații prin care să incrimineze partidele istorice. Pedepsele primite au fost de privare de libertate, cele mai mari dintre ele fiind date lui Țețu și Adrianei Georgescu.

Tot la Curtea Marțială sunt judecate și două procese ale „legionarilor teroriști”, procesul organizației „Partizanii naționaliști români” și cel al „polițiștilor

care au eliberat pe legionari de la Prefectură, în timp ce secția sa din Brașov a condamnat 46 de legionari „ce formaseră un centru terorist în munții Bârsei”¹⁸.

Anul 1946

Anul 1946 debutează cu anunțarea unor anchete desfășurate la Tribunalul Poporului din Cluj, în timp ce similarul lui din București își reîncepe activitatea din 16 februarie, cu reluarea procesului Centralei Evreilor, exact din punctul în care se opriseră cu un an în urmă. Numiți de propagandă ca spoliatori ai populației evreiești, cei 5 inculpați erau judecați pentru legăturile lor cu Gestapo-ul.

Lot.

1. V. Isăceanu, muncă silnică pe viață, degradare civică pentru 10 ani și confiscarea averii (contumacie);
2. Dr. Nandor Gingold, detenție grea pe viață, degradare civică pentru 10 ani și confiscarea averii;
3. Adolf Grosman – Groza, 15 ani detenție grea, degradare civică pentru 10 ani și confiscarea averii;
4. A. Wiellman, 20 ani detenție grea, degradare civică pentru 10 ani și confiscarea averii;
5. Jacques Leon, 12 ani detenție grea, degradare civică pentru 10 ani și confiscarea averii;

Completul de judecată era prezidat de Al. Voitinovici, în timp ce acuzatori publici fuseseră numiți: A. Schreiber și M. Mayo

Cel de-al doilea proces judecat de Tribunalul Poporului este cel al generalului Voiculescu (procesul „călăilor autori ai masacrelor din Bucovina și Basarabia”¹⁹). Cel de care era legat numele lotului, generalul Voiculescu, fost guvernator al Basarabiei între 1941 – 1943 fusese arestat cu mai bine de un an în urmă, fiind inclus în „lotul Antonescu”, publicat în „Scânteia” din 2 februarie 1945. Alături de el, în acest proces, au mai fost implicați conducătorii jandarmeriei din Basarabia, acuzați de a fi creat lagăre și de comportament abuziv față de evrei (internări în ghetouri, deportări, etc.)

Lot:

Condamnați la muncă silnică pe viață: gen. Voiculescu C-tin,
câp. Ochișor Al., lt. col Petală Marcel, plut. Scobioară Al., plut. G. Tomiță;
Condamnat la 20 ani muncă silnică: plut. Stoenescu Ion;

¹⁸ „Scânteia”, din 4 octombrie 1945.

¹⁹ „Scânteia”, din 24 februarie 1945.

Condamnați la 15 ani muncă silnică: plut. Mincu Filip, Plut Barbu Radu, lt. col. Meculescu Teodor;

Condamnați la 5 ani muncă silnică: lt. col. Măneucă Ion, lt. col. Drăgulescu Traian.

În luna martie sunt judecate alte 4 procese: cel al militarilor care au maltratată prizonieri sovietici (judecat de Al. Crețu, avându-l ca acuzator public pe Petre Grozdea), al criminalilor de război vinovați de decimarea evreilor (Completul de judecată condus de Al. Voitinovici, în timp ce C. Mocanu asigură acuzarea), ambele la Tribunalul Poporului din București, în timp ce la Cluj are loc procesul criminalilor de război din Ardeal și cel al „asasinilor țăranilor din Ardeal”. Col. Petală Marcel, care fusese judecat (în contumacie) și în procesul gen. Voiculescu fiind condamnat la muncă silnică pe viață, apare din nou în boxa acuzaților și în procesul militarilor care au maltratată prizonieri sovietici.

Procesul mareșalului Antonescu

Aprilie începe în forță cu anunțarea procesul „foștilor miniștri legionaro – antonescieni” (pentru data de 25 aprilie), pe care Silvin Brucan îl numește „procesul marilor vinovați”²⁰. Lotul cuprindea 17 persoane, majoritatea legionari, din care erau arestați doar 9 (cei subliniați) urmând a fi judecați de un complet condus de omniprezentul Al. Voitinovici.

Lot:

Titus Dragoș, gen. Gh. Dobre, I.C. Marinescu, gen. Popescu D-tru, Traian Brăileanu, dr. Tomescu Petre, Mareș N., gen. Petrovicescu, Bușilă C-tin, Sima Horia, M. Sturdza, Iasinski V., Protopopescu I., Georgescu Cornel, Dănulescu C-tin, Dimitriuc V., Papanace C-tin.

Cinci zile mai târziu se anunță că procesul guvernului Antonescu se amână de la 25 aprilie la 6 mai, făcându-se modificări consistente și în componența lotului.

Lot:

Mareșal Ion Antonescu, Mihai Antonescu, Horia Sima, C-tin Pantazi, gen. C-tin Z. Vasiliu, Titus Dragoș, gen. Gh. Dobre, Ion Marinescu, Traian Brăileanu, gen. D-tru Popescu, gen. C-tin Petroviceanu, C-tin Dănulescu, C-tin Bușilă, Nicolae Mareș, Petre Tomescu, Vasile Dimitriuc, Mihail Sturdza, Ioan Protopopescu, Corneliu Georgescu, C-tin Papanace, V. Iașinski, Gh. Alexianu, Radu Lecca, Eugen Cristescu.

Complet de judecată era prezidat de cine altul decât Al. Voitinovici, în timp ce acuzarea era asigurată de: V. Stoican, D-tru Săracu și C. Dobrian.

Conform regulamentului de funcționare a Tribunalului Poporului, completul de judecată urma să fi alcătuit și din reprezentanții partidelor politice. Considerându-i pe cei ce urmau să reprezenta P.N.Ț. și P.N.L. nesiguri, s-a hotărât

²⁰ „Scânteia”, din 15 aprilie 1945.

ca în compunerea tribunalului să intre reprezentanții tuturor partidelor care făcuseră parte din guvern în martie 1945, iar pentru mai multă siguranță, reprezentantul P.N.Ț., prof. Constantin Lăpușneanu a fost înlocuit cu Teodora Iorgulescu (casnică), și obligat să-și dea demisia. Înlocuirea acestuia, considerată viciu de procedură (a demisionat după ce fusese schimbat) a fost folosită de avocații apărări la recurs, dar fără nici o finalitate²¹.

Ingerințele politicului în juridic pot fi cel mai bine demonstrate prin intermediul acestui proces, deoarece la ora actuală sunt cunoscute numeroase documente de arhivă. Astfel, reprezentanții diplomați ai occidentului au anunțat statele lor de origine despre condamnarea mareșalului la moarte înainte ca sentința să fie făcută publică. În plus, în sala de judecată fuseseră aduși oameni care să facă atmosferă vociferând „la moarte, trădătorul, la moarte, criminalul!”²². Însuși Al. Voiuinovici, președintele Completului de judecată, recunoaște că a primit în timpul procesului un telefon de la cineva de sus care-i sugera ca Maniu să fie adus imediat pentru a-și semna depoziția (le era frică să nu se răzgândească), iar în timpul interogatorului să se încerce evitarea ridieării chestiunii Basarabiei²³.

„Știm că procesul lui Antonescu a fost instrumentat de ruși, că ei l-au ținut vreme îndelungată în U.R.S.S., unde l-au și interogat (...) Crezi că rușii i-au cerut părerea lui Dej sau regelui, în legătură cu deciziile privindu-l pe Antonescu? Îl considerau criminal de război împotriva U.R.S.S. (...)”²⁴. Dacă în acest caz poate fi luată în considerare explicația lui Maurer conform căreia, Antonescu fiind comandantul unei armate aliate germanilor, și la fel ca și liderii acesteia din urmă, criminal de război, în restul proceselor ingerința sovietică este gratuită.

Încă din primele zile ale lunii mai sunt publicate numeroase articole în care „toată lumea” își exprimă satisfacția față de aducerea în boxa acuzaților a lui Antonescu. Propaganda făcută acestui proces a fost imensă, atât înainte, cât și după desfășurarea lui. În acest sens a fost tipărită și broșura „Procesul marii trădări naționale”. Fără a falsifica declarațiile celor implicați în proces, prin trunchierea lor, prin scoaterea părților care nu conveneau noului regim s-a obținut efectul dorit. Printr-o simplă comparație cu textul original al procesului, apărut sub îngrijirea domnului Marcel Ciucă, începând cu anul 1995, observăm că au fost scoase din context toate referirile făcute la Basarabia și Bucovina.

Apărarea celor acuzați a fost asigurată de C. Paraschivescu-Bălăceanu, decanul Barbului Ilfov, pentru Ion Antonescu, Eugen Ionescu pentru M. Antonescu, Paul Roșu pentru C.Z. Vasiliu, Crăciun Șerbănescu pentru Titus Dragoș, Antofiloiu pentru D. Popescu, Anghel Dumitrescu pentru generalul Dobre și Emil Socor pentru Ion Marinescu, Paul Iliescu pentru Petrovicescu, Gh. Mihail pentru Tr. Brăileanu, Iancu Vasiliu pentru C. Bușilă, etc.. Alegerea lui Bălăceanu a

²¹ ****Procesul mareșalului Antonescu*, p. 25.

²² *Ibidem*.

²³ *Ibidem*, p. 22.

²⁴ Lavinia Betea, *Maurer și lumea de ieri. Mărturii despre stalinizarea României*, p. 66.

fost motivată prin faptul că nu era membru de partid, dar ulterior va trece cu arme și bagaje de partea comuniștilor, publicând în „Scânteia” un articol sub titlul de „Criminalii legionari să-și primească pedeapsa meritată!”.

Sunt citați ca martori Iuliu Maniu, Gh. și Dinu Brătianu, Tudor Arghezi, dar și C. Vasiliu- Râșcanu, Gh. Tărășcu, M. Ghelmegeanu, L. Pătrășcanu, V. Eftimiu, P. Groza, M. Ralea, P. Constantinescu-Iași, etc.. În paralel cu desfășurarea procesului sunt organizate ample manifestații și mitinguri de protest în întreaga țară. Presa, la rândul ei, consacră ample spații procesului. „Scânteia”, „România liberă”, „Universul” și ziarele sateliților politici folosind un ton dur, și în unele locuri chiar sarcastic, se întrec în a-i portretiza pe acuzați în culorile cele mai sumbre, în timp ce „Dreptatea” se întreabă dacă nu teama de discuții incomode i-a făcut pe unii dintre martori, ajunși între timp miniștri să nu se prezinte la proces?

Condamnat la moarte, mareșalul a refuzat să ceară grațierea. A făcut-o avocatul său și cu toate intervențiile lui Mihai I pe lângă Pătrășcanu și Groza sentința a fost executată²⁵. Sentința a fost pronunțată în ședința din 17 mai, iar alături de mareșal, la moarte au mai fost condamnați Mihai Antonescu, C.Z. Vasiliu, C. Pantazi, Eugen Cristescu, Gh. Alexianu, Radu Lecca, și (în contumacie) Horia Sima, C. Papanace, Corneliu Grigorescu, I. Protopopescu, M. Sturza și V. Iașinski, restul primind: detenție pe viață (C. Dănulescu, V. Dimitriuc, Gh. Dobre, C. Petrovicescu), 20 ani temniță grea (Tr. Brăileanu, I. Marinescu), 15 ani închisoare (P. Tomescu și T. Dragoș) și 10 ani închisoare (D. Popescu, C. Bușilă, N. Mareș).

Pe 18 mai, în aceeași zi cu publicarea sentinței, în presă este însoțit un nou lot de criminali de război aduși în fața Tribunalului Poporului, pentru ca a doua zi să fie anunțat procesul celui de-al șaptelea lot de la Tribunalul Poporului din Cluj. Pe 20 mai, pe prima pagină este publicat un nou comunicat al Tribunalului Poporului prin care este anunțată arestarea celorlalți membri ai guvernului Antonescu. Existaseră opinii (M. Romniceanu) pentru o judecare separată a tehnicienilor de legionari, care însă nu au fost luate în calcul de guvern. Presa continuă cu ecourile procesului Mareșalului până la începuturile lunii iunie când este executată sentința, deoarece recursurile judecate de un Complet de judecată alcătuit din T. Tănăsescu (președinte), I. Predovici, Al. Minculescu, Tuliu Deutle, I. Popescu și Iosif Munteanu și avându-l ca procuror pe Papadopol Mihail au fost respinse pe motiv că nu au fost întemeiate.

Procesul lui Antonescu a fost printre puținele care au suscit un dialog în contradictoriu în cadrul ședințelor Consiliului de Miniștri. Problema care s-a pus vis-a-vis de acest proces a fost dacă vor fi judecați toți cei care au făcut parte din guvern, indiferent de culpabilitate sau se vor face nuanțări. Chiar dacă au existat voci (ex.: Vasiliu-Râșcanu, P. Bejan) care au propus o mai mare flexibilitate în actul judecătoresc, cerând să se facă distincție între cei care au ordonat și cei care au fost obligați să execute, nu s-a ajuns la nicio compromis. Argumentul invocat

²⁵ Mircea Ciobanu, *Convorbiri cu Mihai I al României*, București, 1991, pp. 159 – 160.

pentru refuz au fost masele care ar privi ca o slăbiciune a guvernului cazul în care unii dintre miniștrii antonescieni n-ar fi judecați²⁶.

Ultimele zile ale Tribunalului Poporului

Cum numărul proceselor judecate la Tribunalul Poporului era mic în raport cu așteptările noilor guvernanți (în vara anului 1945 fuseseră întocmite dosare referitoare la 3954 de persoane, fiind condamnate 943 din 811 dosare, iar 303 persoane din 117 dosare –numite și afaceri –au fost achitate²⁷), la 24 iunie este anunțată prelungirea termenului de funcționare a acestei instanțe până la 28 iulie, chiar dacă în cadrul ședinței de guvern din 31 ianuarie 1946 se estima că termenul nu va fi prelungit dincolo de 1 iunie 1946, urmând ca după acest termen procesele să fie judecate de instanțe special create²⁸.

Discuții despre funcționarea Tribunalul Poporului au loc și pe 12 iunie 1947, într-o ședință de guvern, când Lucrețiu Pătrășcanu menționa: „s-au constatat o serie întreagă de curențe ale justiției, atât la Tribunalul Poporului, cât și la instanțele Curților Criminale”²⁹; motiv pentru care propune prelungirea termenului. Proiectul va fi amânat pentru a fi pus în concordanță cu tratatul de pace și ulterior se va renunța de tot la ideea revigorării Tribunalului Poporului.

La 27 martie are loc o ședință a acuzatorilor publici având pe ordinea de zi discutarea cazurilor criminalilor de război, (scop: cererea reînființării Tribunalului Poporului), la care au luat parte Teohari Georgescu, Lucrețiu Pătrășcanu, Al. Sidorovici, Bunaciu, Săracu, Stoican, Lepădătescu și Drăghici. În discuțiile acestora sunt atinse și o serie de probleme deosebit de interesante și totodată valoroase pentru demersul nostru. Drăghici deschide discuția despre activitatea Tribunalului Poporului spunând „rostul său era altul și el n-a fost atins. Adică rostul său era de a pedepsi pe toți criminalii de război, ori noi suntem departe de aceasta”³⁰. Cauzele, din punctul lui de vedere, sunt: lipsa arhivei Serviciului Secret pe care Bodnăraș le-a luat-o, sistemul pilelor și relațiilor (ex: comandantul jandarmeriei din Transnistria, generalul Iliescu a fost eliberat după intervenția lui Constantin Titel Petrescu, dar și eliberarea lui Iorgu Popescu la intervenția rșilor), retractarea declarațiilor „dacă la început veneau mulți martori și făceau declarațiuni, mai târziu (...) reacțiunea se întărea, mulți martori veneau și retractau declarațiile date”³¹. Nici acuzatorii nu și-au făcut toți „datoria”, Poca, Rolescu și

²⁶ Ședința Consiliului de Miniștri din 2 mai 1946.

²⁷ A.N.I.C., fond *Cancelarie*, dosar 47/1945, f. 17.

²⁸ Ședința Consiliul de Miniștri din 31 ianuarie 1946.

²⁹ A.N.I.C., fond *Consiliul de miniștri*, dosar 6/1947, f. 9.

³⁰ A.N.I.C., fond *Cancelariei*, dosar 6/1947, f. 1.

³¹ *Ibidem*, f. 3.

Grozdea necondamnând pe nimeni în 2 ani. Ca o concluzie, Drăghici spune „sunt sigur că au scăpat 70% din criminalii de război”³².

Bunaciu, la rândul său, consideră că o mare parte din probe (mai ales arhive) au dispărut în intervalul dintre 23 august și începerea activității Tribunalului Poporului. În plus, activitatea tribunalului a fost îngreunată și de faptul că marea majoritate a proceselor judecate erau pentru „crime” petrecute în afara granițelor, și, în consecință, probele au fost extrem de puține. Comutarea pedepselor este privită și ea ca o cauză a eșecului acestui experiment, pentru că a dus la demobilizarea maselor, dar de departe, greva regală a marcat o ruptură în activitatea Tribunalului Poporului, prin întreruperea, din august 1945 – martie 1946. Alături de acestea, în categoria cauzelor subiective sunt incluse: lipsa de vigilență și lipsa de interes a guvernului și chiar a Partidului (opinia îi aparține lui D. Săracu).

Sovieticii sunt priviți și ei ca vinovați pentru că nu s-au cointerestat suficient de mult „sovieticii ne-au promis materiale și în procesul Antonescu și nu ne-au dat nimic”³³, dar interesant este că și partidul este trecut printre vinovați pentru că din cauza dezinteresului său „Tribunalul s-a născut ca un copil mort”³⁴.

Și Stoican împărtășește părerea că partidul are și el vina lui. „În regimul în care suntem de multe ori am avut de luptat – pot s-o spun aici – cu însuși primul ministru, care m-a chemat și a tipat la mine (...) că el a dat anumite directive de politică generală și noi nu le-am respectat. Desigur că în felul acesta nu puteam face ce vroiam”³⁵. Privită dintr-o altă perspectivă, replica lui Stoican este cea mai bună dovadă pentru demonstrarea teoriei că politicul a intervenit în activitatea justiției, mergând chiar până la hotărârea celor care vor fi judecați și ce pedepse li se vor da.

În urma prelungirii termenului de funcționare a Tribunalului Poporului pe 26 iunie sunt rejudecați (de un Complet avându-l în frunte pe Al. Crețu și ca acuzator public pe C. Mocanu) Mareș, Bușilă și gen. D-tru Popescu. Sentința inițială este menținută. Un al doilea recurs judecat este cel al lui Titus Dragoș, Emil Iagolnița, col. Chihaia, Gogorici Gh., Tănăsescu C., Trandafirescu Al., Georgescu D. și Morjan.

Dizolvarea Tribunalului Poporului a dus la transferarea proceselor politice la Curțile de Apel sau către Curțile Marțiale. Începând cu luna august spațiul consacrat proceselor politice se micșorează ne mai fiind întâlnite decât scurte note prin care este anunțată începerea unui nou proces sau sentința. (ex: „Scânțtea” din 18 august când pe pagina 3 găsim, atât actul de acuzare împotriva lui Horia Cosmovici, fost ministru antonescian, lt.- colonelului Perju C-tin, colonelului Manea Cristea și al plutonierului Bordei Ion, cât și sentința în procesul

³² *Ibidem*.

³³ *Ibidem*, f. 5.

³⁴ *Ibidem*, f. 6.

³⁵ *Ibidem*, f. 7.

conducătorilor organizației „Sarmisegetuza” –proces al cărui Complet de judecată este prezidat de Al. Petrescu).

Deși în luna septembrie este anunțată ancheta organizațiilor subversive „Sumanele Negre”, „Graiul Sângelui”, „Elena Basarabescu” și „M.N.R.”, procesul pe care „Scânteia” îl găzduiește în paginile sale, pe spații ample, este cel al lotului de miniștri antonescieni, desfășurat între 4 –11 octombrie. Ceea ce diferențiază acest proces față de celelalte de până acum, cel puțin la nivel propagandistic, este absența comentariilor de după proces (sentința lui nu a fost primită cu satisfacție de nimeni, nu s-au mai organizat manifestații pentru a saluta rezultatul judecării).

Ultimul proces de învergură al anului are loc între 12 –20 noiembrie, din cei 91 de acuzați pe bancă aflându-se doar 57. Învinuirea principală: apartenența la organizațiile subversive „Haiducii lui Avram Iancu” –divizia „Sumanele Negre”, și „Graiul Sângelui”. Pătrășcanu propusese judecarea acestui proces în timpul campaniei electorale, pentru că, vorba lui Luca „Nu trebuie uitat scopul: compromiterea și distrugerea <<partidelor istorice>>³⁶.

Lot:

Condamnați la muncă silnică pe viață: gen. A. Aldea, gen. C. Eftimiu, lt.-col Plesnilă, av. N. Alexandrescu, D. Șteanță, N. Paliacu, amiral Horia Măcelariu (contumacie), M. Fărcășanu (contumacie); V.V. Brătianu (contumacie), H. Comaniciu (contumacie), Boșca Mălin(contumacie), I.S. Bălan (contumacie), I. Alexandrescu (contumacie), I. Comșa (contumacie), S. Grigore (contumacie), I. Nistor (contumacie), M. Pop (contumacie), pr. I. Spănu (contumacie), pr. Valer Antal (contumacie), Marius Iacobescu, (contumacie), serg. Comaniciu (contumacie), D. Crăciun, (contumacie), Rebreanu (contumacie), prof. Gh. Manu (contumacie), Th. Manicatide (contumacie), N. Chiselicescu (contumacie),Th. Netta(contumacie), L. Niculescu (contumacie);

Condamnați la 20 ani muncă silnică: av. N. Calleya, cpt. Tanțu;

Condamnați la 15 ani muncă silnică: V. Negrescu, cpt. D. Popa, cpt. M. Criveanu, V. Sassu;

Condamnați la 10 ani muncă silnică: maior Brezeanu, lt. M. Holban;

Condamnat la 7 ani muncă silnică: cpt. pr. Toma Victor;

Condamnați la 5 ani muncă silnică: lt. Ilie Borș, Gh. Kintescu, E. Potolschi, I. Pascu, Șt. Stroescu, maior Ghertner, Cornel Pop, Marius Pop, Elena Penescu;

Condamnați la 2 ani închisoare: Th. Brutu, Oct. Fedorciuc, I. Groșanu, Gh. Stănescu, gen Rădescu (contumacie), Rozina Simionescu (contumacie), st. Șt. Alexandrescu (contumacie), Gh. Antal (contumacie), Smaranda Brăescu (contumacie), Șt. Răsnoveanu (contumacie), Leon Blaga (contumacie), Elena Maleș (contumacie), Gh. Popescu (contumacie), M. Rosner (contumacie), V. Slăvoacă (contumacie);

Condamnați la 1 an închisoare: Valer Roban, M. Ungureanu, Bichigeanu, I. Vulcănescu;

³⁶ A.N.I.C., fond Cămară, dosar 42/1946, f. 2.

Condamnați la 8 luni închisoare: P. Dobrescu, Șt. Boeru, 8 luni închisoare;

Condamnat la 7 luni închisoare: dr. Ilie Lupu;

Condamnați la 6 luni închisoare: Anghel Capră, Gh. Vintilă, Horațiu Coretin, lt. col. Constantinescu, lt. V. Coifan, cpt. M. Kochinos, Al. Bertume, S. Ghinea;

Achitați: dr. Ionel Pop, Tarquiniu, Priscu, cpt. Breazu, plut. Sceau, plut. Cojocaru, plut. Calotă, maior Motorga, col. N. Bucur, M. Cioică, Radu Vălsănescu, cpt. N. Dumitrescu, I. Pârvătoiu;

Proces disjuns: Elvira Olteanu.

Ceea ce aduce nou acest proces al organizațiilor paramilitare este o prezență mai masivă a femeilor, un număr de acuzați foarte mare pentru un singur proces, numeroase achitări și sentințe relativ mici pentru marea majoritate a celor din lot.

THE PEOPLE'S COURT – AN INSTRUMENT OF POPULAR JUSTICE

- Abstract -

On 23rd of August 1944, Romania changed its options regarding the war joining the Allies' forces. On 12th of September 1944 Romania signed a Truce Convention where the 14th article stipulated the cooperation with the High Allies' Commandment for arresting and judging all the individuals accused of war crimes.

Starting from this article, the new government from Bucharest modified the entire existing legislation, adopting new special laws regarding the punishment of war criminals and sanctions against the crimes committed against the allies' military forces.

Especially for that a People's Court was created in 1945 but the effect our authorities expected wasn't met.

CIRCUMSTANȚELE UNEI CONDAMNĂRI POLITICE.

STUDIU DE CAZ

Maria Ioniță

După cum se știe, în anii 1958 – 1960, în condițiile în care în alte țări cu regim comunist începuse să se facă simțit procesul de destalinizare, în România se petrece ultimul mare val de arestări pe temeuri politice, menit să lichideze ceea ce mai rămăsese din societatea civilă antebelică. Au fost arestați atunci mici funcționari, preoți și învățători de țară, profesori, magistrați, majoritatea formând masa membrilor obișnuiți ai fostelor partide Național-Țărănesc, Național-Liberal și Social-Democrat. Faptul este cu atât mai paradoxal cu cât, această revigorare a terorii comuniste se producea în condițiile în care, în 1958 tocmai avusese loc retragerea trupelor sovietice de pe teritoriul țării noastre, astfel dispărând o forță concretă de presiune, fără egal.

O explicație s-ar putea totuși găsi în aceea că, noile arestări erau și o modalitate prin care guvernării comuniste din România doreau să-și dovedească, odată în plus, loialitatea față de puterea de la Moscova. Implicit, ei își demonstau în acest fel și capacitatea de a stăpâni țara și fără ajutorul tancurilor sovietice, prin propriile lor forțe și metode coercitive și punitive.

Printre cei arestați în cursul anului 1959 s-a numărat și tatăl meu, Ilie M. Georgescu, funcționar contabil în orașul Ploiești. Mult timp după aceea n-am înțeles, judecând cu mintea copilului de 12-13 ani, căruia nu i s-a explicat ce este aceea o condamnare politică, motivele arestării sale. Nu mi-am putut da seama atunci, deși îmi cunoșteam și iubeam tatăl, că nu era un răufăcător, hoț sau criminal, și că tocmai frumoasa carte de vizită cu care, pe bună dreptate, se mândrea – fost proprietar de cinematograf, ajuns acolo prin forțele și priceperea proprie, fost membru, din 1931, al Partidului Național Liberal, dizidența Gheorghe Brătianu, fost căpitan în armata regală, rănit și apoi decorat pe frontul de est –, ar putea fi cauza detenției sale politice.

Lucrurile nu mi s-au lămurit pe deplin nici după așa zisa grațiere din primăvara anului 1964 când, în urma “declarației de independență” față de Moscova a șefului statului din acel moment – Gheorghe Gheorghiu-Dej –, ca mulți alții, tatăl meu s-a întors acasă la ispășirea unei părți din condamnarea primită – cinci ani din șapte. Asta și pentru că, din dorința de-a nu ne face și mai mult rău, nouă, copiilor, și, așa cum am aflat ulterior, pentru că, la eliberare, fuseseră amenințați cu o nouă privare de libertate dacă vor comenta pedeapsa și modul de executare al ei, tatăl meu nu mi-a povestit nimic despre cei cinci ani de coșmar pe care-i trăise. A făcut-o totuși, dar numai către fratele meu care-l suplinise în calitatea de cap de familie și susținător material al mamei și surorilor, pe parcursul anilor de detenție.

Abia după decembrie 1989 am intrat în posesia unei copii a sentinței nr.704 din 10 iulie 1959 a Tribunalului Militar București cu care se încheia așa-zisul proces în care inculpat, în baza dosarului nr.734/1959, fusese tatăl meu.

Parcurgând textul sentinței care, mărturisesc, mi-a trezit indignare și revoltă, am aflat, în primul rând, că Ilie M. Georgescu era acuzat de “săvârșirea delictului de uneltire contra ordinii sociale, p.p. de art.209 pct.2 lit. a C.P.”¹, întrucât “s-a manifestat în dese rânduri ca un element dușmănos orânduirii noastre de stat, prin aceea că a purtat numeroase discuții cu conținut calomnios, împotriva regimului democrat-popular din R.P.R., a lansat zvonuri tendențioase în legătură cu eventualitatea declanșării unui nou război de către puterile imperialiste, preconizând totodată schimbarea regimului din țara noastră ca urmare a intervenției armate a acestora”². Instanța găsea și o explicație pentru aceste “abominabile” fapte, și anume aceea că “în trecut inculpatul a avut o poziție social-economică de natură a-i crea asemenea sentimente de ostilitate față de regimul nostru”, pentru că, se spunea mai departe în sentință, “a fost colaboratorul firmei engleze <<Foxyboro>> din Ploiești, precum și coproprietar al cinematografului <<Colorado>> din Ploiești, care ulterior i-a fost naționalizat”³.

Într-adevăr, din relatările celor din familie, știam că, după revenirea de pe front, tatăl meu, întrucât casa de față a mamei, care fusese bombardată – rămăsese în picioare doar pereții –, nu mai putea fi locuită, iar materialele de construcție, fie nu se prea găseau, fie erau foarte scumpe, a cumpărat, la 12 februarie 1945, imobilul “din Ploiești, str. Mihail Kogălniceanu, nr.51, colț cu str. N. Filipescu, în întregime, adică terenul și clădirea existentă”⁴. Investiția – era vorba de șapte (7) milioane de lei –, părea profitabilă în timp, cu toate că, la cumpărare, se constata “starea rea a clădirii, care era avariata de bombardament” căci “pe teren au căzut două bombe care au răvășit complet pământul”⁵. Probabil că repararea clădirii a necesitat mai puțini bani decât ar fi trebuit pentru refacerea celeilalte case, iar faptul că în ea a fost amenajată și o sală de cinematograf – sala “Colorado” –, reprezenta o posibilitate de amortizare în timp a sumei investite, și, cu siguranță, o sursă îndelungată de câștig. Asta dacă statul comunist, după legea din 11 iunie 1948 de “naționalizare a principalelor mijloace de producție”, n-ar fi emis o sumedenie de decrete prin care erau aduse în posesia sa și altfel de întreprinderi decât uzinele și fabricile.

Între acestea se înscrie și Decretul nr.303 “pentru naționalizarea industriei cinematografice și reglementarea comerțului cu produse cinematografice”, din 2 noiembrie 1948⁶, care prevedea naționalizarea nu numai a întreprinderilor “de

¹ Sentința nr.704/10 iulie 1959 a Tribunalului Militar București, în arhiva particulară Maria Ioniță.

² *Ibidem*, f. 1 v.

³ *Ibidem*.

⁴ Contract de vânzare-cumpărare nr.501/27.02.1945 în arhiva Tribunalului Prahova, f. 1r.

⁵ *Ibidem*, f. 1v.

⁶ Monitorul Oficial, anul CXVI, nr. 256 din 3 noiembrie 1948, p. 8.805-8.810.

producere și transformare ... de filme cinematografice”, ci și, la articolul 2, naționalizarea întreprinderilor “destinate comercializării produselor cinematografice”⁷, deci a cinematografele. Așa încât, în tabelul anexă “de cinematografele ce urmează a fi naționalizate”, la Județul Prahova figurează și cinematograful “Colorado” din Ploiești⁸.

În același decret se făcea specificația că “orice birou, local, grădină, locuință, magazie sau încăpere anexă sau accesorie afectate întreprinderilor de cinematograf, trece asupra statului ... cu toată aparatura, instalațiile principale sau accesorii, mobilierul și inventarul mobil”⁹. Așa încât, părinții și cei trei copii, dintre care cel mai mic avea doar doi ani și jumătate, ce formau familia Georgescu, au trebuit, în prag de iarnă, să părăsească, numai cu ce aveau pe ei, imobilul din strada Mihail Kogălniceanu, nr.51 și să se refugieze, pentru a doua oară, în casa bunicilor materni. De acolo, după un timp, s-au mutat în casa de dotă a mamei, reparată parțial, nebeneficiind, câțiva ani, de alimentarea cu gaze și lumină și de multe alte facilități care rămăseseră în locuința-anexă a cinematografului. Între ele și aparatul de radio, înlocuit de, acum dispărutul și uitatul, “difuzor”, care transmitea doar știrile și programele de radio oficiale.

Prin această lipsă, poate fi explicat cu siguranță și un alt capăt de acuzare, potrivit căruia Ilie M. Georgescu se făcea vinovat “de a fi audiat posturile de radio imperialiste și de a fi difuzat știrile transmise de aceste posturi, faptă din care ar fi putut rezulta un pericol pentru securitatea statului”¹⁰. “Reprobabila faptă” era localizată mai ales în perioada 1956-1958, când, cu siguranță, în urma evenimentelor din Ungaria, autoritățile comuniste din România se temeau ca exemplul celor din țara vecină să nu fie urmat.

Având în vedere lipsa radinului din casa noastră, tatăl meu făcea dese vizite unui “prieteni”, unde, împreună cu alți amici, mai mult sau mai puțin siguri și leali, asculta și comenta știrile de la posturile “Vocea Americii”, “Radio Londra” și, mai târziu, “Europa Liberă”. De altfel, tot din parcurgerea sentinței în discuție, am constatat că gazda “cercului” pe care-l frecventa și Ilie M. Georgescu a fost unul din martorii din proces, Ionescu Alexandru, care declara că “el cunoaște pe inculpat din anul 1930, ca fiind proprietarul unui cinematograf și că în diferite discuții avute cu el, a putut constata că era nemulțumit de salariul ce-l primea, precum și de faptul că i se naționalizase imobilul. Că într-o altă discuție avută la piață, inculpatul se plângea că lipsesc multe articole și că duce o viață de mizerie, Că ascultă posturile de radio imperialiste, difuzând știrile transmise de acestea, sperând în schimbarea regimului”¹¹.

⁷ *Ibidem*, p. 8.805.

⁸ *Ibidem*, p. 8.808.

⁹ *Ibidem*, p. 8.805.

¹⁰ Sentința nr.704/10 iulie 1959 în *loc. cit.*, f. 2r.

¹¹ *Ibidem*, f. 1v.

Ceilalți doi martori – un coleg de serviciu și un comerciant – întăreau cele declarate de primul. De altfel, declarațiile martorilor sunt izbitor de asemănătoare între ele, așa cum există asemănări vizibile între acestea și argumentele folosite de acuzare împotriva inculpatului. Astfel, Tușer Valeriu, care a “lucrat cu inculpatul în cadrul aceleiași întreprinderi”, declară că, în discuțiile purtate cu Ilie M. Georgescu până în 1956, “acesta prin anul 1954 i-a spus că se va schimba regimul prin venirea americanilor și că astfel își va lua înapoi cinematograful. Că aceeași opinie și-a manifestat-o inculpatul și după această dată, preconizând schimbarea regimului. Inculpatul mai afirma referindu-se la militari că – sunt nepregătiți”¹².

Ilie M. Georgescu urmasse Școala de ofițeri de rezervă Ploiești, contingent 1927, fusese concentrat din 1938 până în decembrie 1944, făcuse frontul luând parte la războiul pentru eliberarea Basarabiei cu gradul de căpitan și funcția de comandant de companie în cadrul Regimentului 32 Infanterie “Mircea”, ajungând până la Dalnic și Bug, fiind rănit și apoi decorat prin Ordinul de zi nr.2.012 din 31 martie 1942¹³ cu Ordinul “Coroana României cu spade și panglică de Virtute Militară clasa a V-a ... pentru curajul și destoinicia cu care și-a condus Compania ocupând poziții sub bombardamentul violent al inamicului, ca și respingând flancul drept, urmare încercuirii 22.IX.1941”. Sigur că, pentru un om cu o asemenea carieră și activitate militară, am putea presupune că, armata română, așa cum arăta și se prezenta ea prin 1950-1958, când și elita militară fusese aruncată în temnițele comuniste, trebuie să i se fi părut slab pregătită și necompetitivă.

Cel de-al treilea martor al acuzării în simulacrul de proces intentat tatălui meu, proces despre care de altfel nu am aflat decât dintr-o înștiințare trimisă prin poștă, din ea reieșind că familia avea de plată către stat 350 de lei, sumă ce reprezenta cheltuielile de judecată, nu era altul decât pălărierul al cărui client fusese mai mulți ani. În declarația sa, Steinberg Victor preciza că „inculpatul Georgescu Ilie ... îi era client și că se plângea în legătură cu salariul că nu i-ar ajunge, afirmând totodată că atunci când se va schimba regimul va fi mai bine. Precizează martorul că inculpatul a avut asemenea manifestări până în toamna anului 1958”¹⁴. Citind și recitind declarațiile pretenșilor martori ai acuzării, m-am întrebat cu mâhnire, oare cât de mare va fi fost recompensa pe care au primit-o pentru actul incalificabil pe care l-au făcut, câți vor mai fi căzut pradă acestor “turnători” către Securitate și, în cazul în care ar fi avut conștiință, îi va fi încercat o cât de mică părere de rău?

Revenind la textul sentinței, toate acuzațiile prezentate mai sus, confirmate așa cum am văzut de “martori”, corelate cu faptul că “inculpatul ... a fost înscris în Partidul Național Liberal încă din anul 1931”, au atârnat greu în pronunțarea sentinței, care nu putea fi alta decât de condamnare întrucât “intenția inculpatului

¹² *Ibidem*, f. 2r.

¹³ Copie după ordinul de zi nr. 2.012 din 31 martie 1942 în arhiva particulară Maria Ioniță.

¹⁴ Sentința nr.704/10 iulie 1959 în *loc. cit.*, f. 2r.

este vădită și constă în aceea că a dorit producerea urmărilor faptei sale, în speță subminarea securității de stat, prin aceea de a fi încercat să creeze o stare de spirit nefavorabilă regimului și de neîncredere a cetățenilor în trăinicia orânduirii noastre de stat”¹⁵.

Dar, în acei ani, au fost pronunțate sute, mii de asemenea sentințe date de tribunalele militare din România, pentru aceeași imaginară vină – “uneltire contra ordinii sociale”, fapt care te ajută să-ți faci o imagine reală asupra imensei puteri pe care a avut-o Securitatea în România comunistă, cât de lung i-a fost brațul susținut cu putere de delatorii care, în schimbul unei posibile recompense sau șantajate pentru fapte demult trecute erau gata să sară în ajutorul acestei puteri a întunericului. De altfel, imaginea, care s-a și dorit a fi creată, a fost aceea a unui popor de informatori, de delatori, purtând o vină colectivă, așa încât până și astăzi poți despărți cu greu grâul de neghină.

În ce-l privește pe Ilie M. Georgescu, după un recurs formal, a fost condamnat definitiv la 21 august 1959, la “7 (șapte) ani, închisoare corecțională și 3 (trei) ani, interdicție corecțională”¹⁶, instanța constatând “că faptele comise de către inculpat sunt de o gravitate deosebită, deoarece prin ele acesta a încercat să lovească în securitatea statului nostru democrat popular”¹⁷.

Nu este nevoie să mai amintesc aici suferințele fizice și morale prin care a trecut “inculpatul” în închisorile de la Gherla și Botoșani, sau în coloniile de muncă de la Luciu-Giurgeni, Salcia, Grăduia-Piatra Frecăței. Dintr-o însemnare ulterioară anilor de detenție, așternută, cu teamă parcă, cu creionul, pe o foaie de hârtie îngălbenită de vreme, aflăm o parte din chinul său sufletesc: “Nu m-am mâhnit prea mult de cele [ce] mi s-au întâmplat, nu am blestemat pe nimeni – deși în parte știam cine merita bleseme și chiar mai mult –, oi sufeream la gândul că lăsasem în urmă ființe dragi, lipsite de dragostea și sprijinul meu, cărora le dorisem făurirea unei vieți frumoase și un viitor strălucit, purtând un nume de care să nu se rușineze! Ce va fi cu ei? – acesta era aproape singurul gând al meu! Sufletul meu tânjea după ei, iar singurătatea adesea mă tortura!”¹⁸. Și nu pot, dar nici nu trebuie trecute cu vederea, privațiunile materiale și traumele psihice ale membrilor familiei sale, mai ales copiii fiind nevoiți să suporte, ani întregi, povara unui “dosar prost”, ca fii sau fiice ale unui fost deținut politic.

Nu pot să închei aceste rânduri decât printr-o confesiune: spre deosebire de majoritatea oamenilor care nu pot fixa cu certitudine momentul în care din copii au devenit adolescenți, iar uneori chiar precoce, oameni maturi, deși, ca vârstă, încă minori, eu o pot face fără echivoc. Copilăria mi s-a încheiat brusc, dureros, în acea noapte de 13 spre 14 februarie 1959, noaptea arestării tatălui meu când, trezită brusc din somnul de copil am fost martora neștiutoare și speriată a percheziției pe

¹⁵ *Ibidem*.

¹⁶ *Ibidem*, f. 3r.

¹⁷ *Ibidem*, f. 3v.

¹⁸ Însemnare manuscrisă în arhiva particulară Maria Ioniță.

Sublocotenentul în rezervă Ilie M. Georgescu. Cea. 1935–1936.

Le sous-lieutenant en réserve Elie M. Georgesco. Environ 1935–1936.

Carte de membru al Corpului contabililor autorizați și experților contabili, Secția Prahova, pe numele lui Georgescu M. Ilie, 1938.

Carte de membre du corps de comptables autorisés et des experts comptables, la Section Prahova, au nom de Georgesco M. Elie, 1938.

ROMÂNIA

TRIBUNALUL PRAHOVA-SECȚIA II COMERCIALĂ
CORPUL CONTABILILOR AUTORIZAȚI ȘI EXPERTILOR CONTABILI
SECȚIUNEA PRAHOVA

CARTE DE MEMBRU No. _____

(anual vizată, valabil 10 ani de la data emiterii)

pentru Ilie M. Georgescu domiciliat în Ploest
 Str. Negru Vodă No. 24, care în conformitate cu legea și regu-
 lamentul de organizare a fost înscris cu gradul de:
CONTABIL Expert
 de către Comisia Specială prin procesul verbal No. 85
 din 1 Februarie 1936

Prezenta Carte de membru va servi titularului drept document /oală de autoritate și
 persoane private.

Ploesti, 26 Martie 1938

PRESEDINTE, [Signature] Semnătura titularului, [Signature] Secretar, [Signature]

Carte de membru al „Asociației Titraților și Studenților în Științe de Stat”, eliberată lui Ilie M. Georgescu la 3 decembrie 1923.

Carte de membre de «L'Association des Titrés et des Etudiants en Sciences d'Etat», accordée à Georgesco M. Elie le 3 décembre 1923.

Ilie M. Georgescu împreună cu familia – soția și cei trei copii, 1950.

Elie M. Georgesco avec sa famille – sa femme et ses trois enfants, 1950.

Tracy

EXTRAS DIN HOTĂRÎREA PENALĂ Nr. 704 din 10 iulie 1959

TRIBUNALUL
ÎN NUMELE POPORULUI
HOTĂRĂȘTE:

Cu unanimitate de voturi, facînd aplicațiunea art. 209 pct.2 lit.a c.p.
art.21 c.p., art.25 pct.6 c.p., art.304 și 463 c.i.m.
condamnă pe GEORGESCU ILIE născut în anul 1905 luna aprilie ziua 21.
În comuna Floarești raionul Floarești regiunea Floarești
fiind văduș și al Măna de profesie contabil
domiciliat în com. Floarești str. Lupeni nr. 61 raionul Floarești
regiunea Floarești la 7(șapte) ani închisoare corecțională și 3 (trei)
ani interdicție corecțională, cu suspendarea executării tuturor înșirărilor
prev. de art.25 pct.4 c.p. pentru delictul de uneltire contra ordinei
sociale.-

Dispune confiscarea totală a averii personale a condamnatului

pentru

Îi obligă să plătească statului suma de lei _____
civile _____
Îi obligă să plătească statului suma de lei 300 (treisute) lei
cheltuieli de judecată.
Asupra corpurilor delictu dispune _____
Se socoteste detențiunea preventivă de la 14 Februarie 1959.

Cu drept de recurs în termen de 3. zile de la comunicare.

Data și citită în ședință publică astăzi 10 iulie 1959.

PREȘEDINTE,
lt.maj.just(ss) Nicșor Ion

Secretar,
(ss) Balan Ștefan

Asasori populari,
opt.(ss) Ciobotaru Ioan
lt.maj.(ss) Gheorghi Iacob

Prezentul extras făcut după originalul aflat la dosarul acestei instanțe nr. _____
se certifică de noi Prezentul extra a-a eliberat în baza cererii înreg. la nr.
20442 din 16.sept.1960.

SECRETAR PRINCIPAL

Tracy

Extras din hotărârea penală nr. 704 din 10 iulie 1959 prin care Georgescu M. Ilie, contabil, este condamnat la 7 (șapte) ani închisoare corecțională și 3 (trei) ani interdicție corecțională pentru „delictul de uneltire contra ordinii sociale”.

Extrait de la Décision pénale no. 704 du 10 juillet 1959 par laquelle Georgesco M. Elie, comptable, est condamné à 7 (sept) années de prison correctionnelle et 3 (trois) années d'interdiction correctionnelle pour le «délit d'activité contre l'ordre sociale».

Bilet de eliberare din
Penitenciarul Botoșani
a lui Ilie M. Georgescu,
contabil, în urma decre-
tului de grațiere din
primăvara anului 1964,
17 aprilie 1964.

Billet de sortie du
Pénitencier de Botoșani
pour Elie M.
Georgescu, comptable,
comme suite du décret
de grâce de 1964, 17
avril 1964.

REPUBLICA POPULARĂ ROMÂNĂ
MINISTERUL AFACERILOR INTERNE

Penitenciarul

Formațiunea

Anul 19 1964 luna aprilie ziua 17

Domiciliul avut în arestare

Plasa
Str. Napier Nr. 61. Reg. Plătăși

BILET DE ELIBERARE Nr. 2398 / 1964

Nume GEORGESCU ILIE
Născut în anul 1905 luna martie ziua 17 în comuna
Plasa raionul Plasa regiunea Plasa
protesta pentru fi al lui Mihail și al altora

A fost dețus ca cad. detinut nr. 119 până la 1964
de către K.M. Surub cu mandatul nr. 104/19
emis de K.M. Surub sentința nr. 70/19
pentru faptul de murder

A fost pus în libertate 27-04-1964
de către Gen. Botoșani conform 12.1.64
Nume se stabilește cu domiciliul în comuna Plasa
str. Napier nr. 61
raionul Plasa regiunea Plasa

A MAI EXECUTAT MANDATELE:

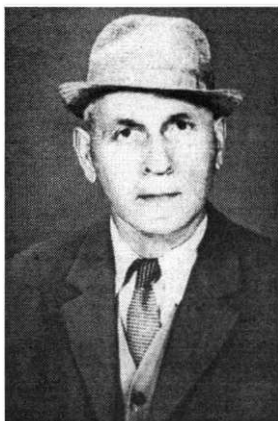
Mandatul nr. _____ emis de _____ pentru _____
Mandatul nr. _____ emis de _____ pentru _____
Mandatul nr. _____ emis de _____ pentru _____
Mandatul nr. _____ emis de _____ pentru _____
Mandatul nr. _____ emis de _____ pentru _____

Semnamentele posesorului: talia _____ corpulentă _____
fruntea _____ nasul _____ gura _____ bărbia _____ culoarea _____
lefei _____ culoarea părului _____ sprâncenele _____
semne particulare _____

Drept, pentru care i s-a eliberat prezentul bilet.

COMANDANT,

Șeful biroului evidență,

Georgescu M. Ilie (1905–1975) la câțiva ani după eliberarea din închisoare. Cca 1968–1969.

Georgescu M. Elie (1905–1975), quelques années après sa sortie de prison. Environ 1968–1969.

care ne-au făcut-o cei de la Securitate, răscolind toată casa pentru a găsi dovezi incriminatoare legate de viața și activitatea celui care mi-a dat viață.

LES CIRCONSTANCES D'UNE CONDAMNATION POLITIQUE. ÉTUDE DE CAS

- Résumé -

En partant de sa propre expérience de vie – le cas de son père, arrêté et condamné politique en 1959, l'auteur fait une radiographie de la situation politique de la Roumanie pendant les années 1950-1960 quand tout le monde suppose tout le monde et n'importe qui, soit pour une quelconque récompense, soit pour cacher un péché plus ancien, qui pouvait le compromettre, soit tout simplement, par vengeances faire une délation à la sécurité.

D'autant plus étaient "chasser" des personnes comme par exemple Ilie M. Georgesco, ancien propriétaire d'une salle de cinéma à Ploiești, membre du Parti National Libéral, la dissidence George Bratiano, depuis 1931, capitaine dans l'armée royale, blessé et décoré sur le front d'Est en 1942.

L'auteur analyse une après l'autre, toutes les têtes d'accusation de la sentence no. 704/10 juillet 1959 par laquelle Ilie M. Georgesco a été condamné a sept (7) ans de prison correctionnelle et trois (3) ans interdiction correctionnelle à cause "agitation contre l'ordre sociale". De même sont présentés les arguments des soi-disant témoins de l'accusation, recruté des prétendus "amis" de l'inculpé. De tout cela l'auteur tire les conclusions qui s'imposent.

ABORDAREA RĂZBOIULUI DIN VIETNAM PE PLAN EXTERN

Cornel Ilie

Relațiile cu vietnamezii

România a susținut încă de la începutul războiului, poziția R.D. Vietnam și a Frontului Național de Eliberare. Relațiile cu Vietnamul au constituit pentru România un element marcant. Acest element era reprezentat de faptul că războiul “încurca socotelile multora, inclusiv ale României... Acest război agrava situația internațională, inclusiv complica relațiile între U.R.S.S. și China, între care era o concurență în privința Vietnamului”¹.

România a acordat ajutor economic, militar și diplomatic, Vietnamului de Nord. S-au efectuat numeroase vizite și s-au purtat convorbiri cu conducerea vietnameză. A existat o echipă care a purtat convorbiri cu liderii de la Hanoi, formată din “tripleta” Ion Gheorghe Maurer, Emil Bodnăraș și Paul Niculescu Mizil. Această echipă s-a deplasat de nenumărate ori în R.D. Vietnam și a purtat discuții cu liderii vietnamezi (Ho Și Min, Fam Van Dong) încercând să-i determine pe aceștia să accepte rezolvarea conflictului pe cale diplomatică.

Seria vizitelor este deschisă în 1966, când între 5 – 11 mai o delegație de partid și guvernamentală română, condusă de Emil Bodnăraș, se duce în R.D. Vietnam, fiind primită de Ho Și Min. Românii exprimă “solidaritatea și simpatia caldă față de lupta neînfricată împotriva agresiunii imperialismului american, pentru apărarea libertății și independenței, pentru unitatea și integritatea teritorială a Vietnamului”².

În afară de aceste declarații de susținere, românii se duceau în Vietnam cu o teză bine stabilită: sprijinirea lichidării conflictului pe cale diplomatică. Românii au ajuns la concluzia că americanii nu-i pot învinge pe vietnamezi, din cauza unui șir întreg de condiții, inclusiv poziția geografică. Unul dintre participanții activi la convorbiri, Paul Niculescu Mizil, spunea că “nu era numai jungla, dar Vietnamul avea spatele Chinei. Ei se puteau retrage oricând în China, puteau să se replieze. Americanii nu se angajau într-un conflict cu China”³.

Liderii români au încercat să le impună vietnamezilor punctul lor de vedere: acceptarea negocierilor. S-au purtat discuții cu conducătorii Vietnamului de Nord, inclusiv într-un buncăr, în timpul unor atacuri aeriene americane. Faptul că în cele din urmă aceștia au acceptat ideea negocierilor, dovedește că românii au

¹ P. Niculescu Mizil *O istorie trăită*, București, 1997, p. 69.

² Al.C. Aurelian, *Principii ale relațiilor dintre state*, București, 1966, p. 55.

³ P. Niculescu Mizil, *op. cit.*, p. 70.

știut cum să-și îndeplinească misiunea. Un episod interesant a fost cel al discuției dintre I. Gh. Maurer și ministrul de externe al R.D. Vietnam, Nguyen Bin Thin. Aceasta l-a întrebat pe Maurer: “Și dumneavoastră ne sfătuiți să tratăm cu imperialiștii americani?”, Maurer a răspuns: “Da, doamnă. Puteți să-i bateți? Nu. Atunci discutați. Asta vă sfătuim noi: discutați cu imperialiștii americani”⁴.

În anul 1968, la 1 august, România și Frontul Național de Eliberare înfîmțează reciproc reprezentanțe permanente, pe baza acordului din noiembrie 1965. În 1969 se stabilesc relații între R.S. România și Guvernul Revoluționar Provizoriu al Republicii Vietnamului de Sud. Recunoașterea acestui Guvern s-a făcut pe 12 iunie, iar pe 26 iulie se deschidea ambasada de la București. Reprezentanții români (Ceașescu, Maurer, Voitec) primeau cu această ocazie o telegramă de salut din partea vietnamezilor (atât din partea R.D.V. cât și a Guvernului Provizoriu)⁵.

Mai trebuie amintită și vizita în R.D.V. din iunie 1971 condusă de Ceașescu personal. Din delegația guvernamentală mai făceau parte: Maurer, Manea Mănescu, D. Popa, Gh. Maevescu și ... Ion Iliescu⁶. În cuvântarea lui, Ceașescu îi critică pe americani pentru că “realizează cu perseverență planul de vietnamizare care în fond urmărește prelungirea războiului de agresiune și ocupație militară americană în Vietnamul de Sud”⁷.

Interesant însă este comunicatul final al convorbirilor unde nu numai că nu se pomenește nimic defăimător la adresa americanilor, dar nu se menționează nici măcar un cuvânt despre război, ca și cum acesta s-ar fi terminat deja (în condițiile în care americanii continuau să bombardeze teritoriul R.D.V.)⁸.

Mai trebuie spus faptul că nu doar românii au mers în Vietnam, dar și vietnamezii au fost de nenumărate ori în România (fie reprezentanți ai F.N.E., fie ai R.D. Vietnam). Iată cum s-au perindat aceștia într-o ordine cronologică: 24 iulie 1965 – delegația Partidului celor ce Muncesc din Vietnamul de Nord, 11 – 18 noiembrie 1965 – delegația Frontului Național de Eliberare, delegați din partea R.D.V. și F.N.E. la Congresul al IX-lea al P.C.R., 10 octombrie 1968 – delegația Partidului celor ce Muncesc din Vietnamul de Nord, 30 mai 1969 – delegație F.N.E., delegație R.D.V. și F.N.E. la Congresul al X-lea al P.C.R., delegație a Partidului celor ce Muncesc din Vietnamul de Nord, la 30 decembrie 1972.

La acestea se adaugă numeroase telegrame, scrisori de felicitare, etc. trimise dintr-o parte în alta cu diferite ocazii (aniversări de zile naționale, congrese, sfârșitul războiului). Toate acestea vin să întărească ideea că între cele două părți au existat într-adevăr relații politice destul de active.

⁴ *Ibidem*, p. 71.

⁵ *Telegrama de salut*, în “România Liberă” din 26 iulie 1969, p. 1.

⁶ *Vizita delegației guvernamentale în R.D. Vietnam*, în “Scânțea” din 17 iulie 1971, p. 2.

⁷ *** *O politică de pace, colaborare și prietenie cu toate popoarele. Vizitele oficiale ale tovarășului Nicolae Ceaușescu în străinătate*, vol I, 1965 – 1977, București, 1983, p. 138

⁸ *** *P.C.R. detașament activ al marii armate revoluționare internaționale*, București, 1973, p. 492.

România a asistat și economic Vietnamul de Nord. Un prim acord economic se semnează în ianuarie 1966, urmat de încă unul la 27 septembrie 1966. Acesta privea un ajutor nerambursabil pe anul 1967, acordat de România, Republicii Democratice Vietnam, și acordul privind schimbul de mărfuri pe anul 1967 între cele două țări⁹.

În 1967, pe 22 august, se semnează un nou acord economic urmat de încă unul la 15 noiembrie 1970. Pe 17 martie 1972, la Hanoi, se încheie acordul cu privire la ajutorul economic și militar, schimbul de mărfuri și plăți și se hotărăște crearea comitetelor de cooperare economică, științifică și tehnică între România și Republica Democrată Vietnam¹⁰.

România a salutat bineînțeles cu "satisfacție" încheierea acordului de la Paris în privința Vietnamului, lucru reliefat și în telegramele lui Ceaușescu către conducătorii R.D.V și F.N.E.. Se desprindea din acestea ideea că "țara noastră militează hotărât pentru respectarea dreptului inalienabil al tuturor popoarelor din Indochina de a-și soluționa problemele corespunzător voințelor și aspirațiilor proprii, fără nici un amestec din afară"¹¹.

Ideea cea mai importantă care se desprinde în urma analizei relațiilor româno – vietnameze este aceea că, încă de la începutul perioadei lui Ceaușescu, românii au insistat pe lângă vietnamezi pentru a-i determina pe aceștia să accepte rezolvarea conflictului pe calea negocierilor cu americanii.

Cu americanii

La sfârșitul perioadei lui Dej se produsese o oarecare apropiere între Statele Unite și România, mai ales prin prisma politicii de independență promovate de la București, față de influența U.R.S.S –ului. La venirea lui Ceaușescu independența față de Moscova nu se mai manifestă cu aceeași intensitate. Acest lucru se întâmplă și în condițiile în care relațiile dintre China și Uniunea Sovietică au cunoscut un nou moment de degradare în 1965, dar nu de intensitatea celor de până atunci.

Războiul din Vietnam avea să fie un punct principal al relațiilor româno – americane, el influențând decisiv schimbările ce aveau să se producă la nivelul contactelor dintre cele două state.

La Congresul al IX-lea al P.C.R. este atacată politica dusă de americani în Vietnam, iar acest lucru avea să ducă la eșuarea încercărilor de colaborare economică din anul 1965. Congresmanii americani (Everett, Dirksen, Gerald Ford)

⁹ M. Babeș, *Politica externă a României*, București, 1986, p. 277.

¹⁰ *Ibidem*, p. 296.

¹¹ C. Florea, B. Nicu, *P.C.R. – detașament activ al mișcării comuniste și muncitorești internaționale*, București, 1975, p. 60.

au cerul ca nici un fel de ajutor să nu fie acordat României (sau altor țări) pentru că sprijină guvernul Vietnamului de Nord¹².

În 1966 escaladarea războiului din Vietnam l-a determinat pe Ceaușescu să se apropie mai mult de U.R.S.S. pentru a simboliza unitatea comuniștilor și suportul pentru nord – vietnamezi. El a evitat însă să ia partea cuiva în conflictul sino – sovietic, lucru ce iese în evidență și în timpul vizitei în România a lui Ciu Enlai din 1966.

Atitudinea României față de războiul din Vietnam a stârnit ostilitatea “Comitetului pentru prevenirea venirii produselor comuniste pe piața americană” în momentul acordării de către Eximbank a unui credit pentru creșterea de porci în România, pentru export în Statele Unite¹³.

Tot în 1966 România hotărăște să se implice în determinarea părților angajate în conflict să accepte rezolvarea acestuia pe cale diplomatică. De aceea trebuie spus că românii au prezentat versiunea lor, nu numai vietnamezilor, ci și americanilor. Pe 22 octombrie 1966, Corneliu Mănescu (ministru de externe al României) are convorbiri la New York cu Arthur Goldberg (ambasadorul american la O.N.U.), căruia îi declară că România dorește să medieze între Hanoi și Washington, în vederea găsirii unei soluții diplomatice pentru războiul din Vietnam. Mănescu insistă însă ca Statele Unite să înceteze bombardamentele asupra R.D. Vietnam, înainte ca România să facă vreo încercare în sensul evocat de demnitarul român. Goldberg se arată interesat de propunerea ministrului român, dar cere ca pentru încetarea bombardamentelor, Hanoiul să dea ceva la schimb¹⁴.

Începând din 1967, Prezidiul Permanent al P.C.R. l-a însărcinat pe I. Gh. Maurer (secondat de Corneliu Mănescu) să poarte discuții cu americanii. Pe 27 iunie 1967, Maurer s-a întâlnit la Washington, pentru discuții, cu Dean Rusk, secretar de stat, și cu președintele Johnson. Convorbirile dintre demnitarul român și președintele american s-au desfășurat într-un climat de perfectă înțelegere. Înainte de întâlnire, consilierul președintelui american, pentru probleme de securitate națională, caracterizase politica României drept “extrem de independentă față de Moscova”, iar pe premierul român drept un “conducător comunist extravagant”¹⁵. Caracterizarea făcută politicii României venea în urma refuzului acesteia de a se conforma consemnului Moscovei de a rupe relațiile diplomatice cu Israel, în urma celui de al treilea război israeliano – arab din iunie 1967, precum și de recunoașterea Republicii Federale Germania.

Și Johnson și Maurer erau firi grosolane, ceea ce a facilitat comunicarea dintre ei¹⁶. Primul – ministru român a subliniat ideea dezvoltării relațiilor româno

¹² Joseph E. Harrington, Bruce J. Courtney, *Tweaking the nose of rusians. Fifty years of american-romanian relations*, New York, 1991, p. 261.

¹³ *Ibidem*, p. 264.

¹⁴ *Ibidem*, p. 265.

¹⁵ Florin Constantiniu, *O istorie sinceră a poporului român*, București, 1997, p. 504.

¹⁶ *Ibidem*.

americane, mai ales din punct de vedere economic. Maurer a declarat că țara sa nu dorește privilegii, ci doar un comerț normal, afirmând totodată că își dă seama că Statele Unite, o țară mare, nu au nimic de câștigat din schimburile cu o țară mică precum România, și chiar dacă relațiile cu aceasta nu sunt în special importante pentru S.U.A., măcar independența României să stârnească oarecare interes¹⁷.

Problema care ocupa cel mai mult timp în cadrul discuțiilor dintre cei doi a fost, bineînțeles, cea a războiului din Vietnam. Maurer a pledat convingător, pe lângă președintele american pentru a accepta inițiativa românească. Pledoaria premierului român s-a referit la dorința României ca situația din Vietnam să fie rezolvată pașnic, să se caute căi pentru ca trupele americane să fie retrase din Vietnam, iar bombardamentele să înceteze. Demnitarul român a mai făcut cunoscut și faptul că situația din Vietnam este supărătoare, mai ales pentru țările mici, care o privesc ca pe o amenințare la adresa securității lor.

Nu este întâmplător faptul că la foarte puțin timp, Johnson a făcut o declarație în care afirma că americanii sunt gata să înceteze bombardamentele. De asemenea, nu este întâmplător că președintele american a recunoscut rolul pe care l-a avut România în această afacere¹⁸.

Mai trebuie amintită și vizita în România a fostului vice –președinte și viitor președinte american, Richard Nixon, în 1967. În timp ce la Moscova fusese tratat cu o nepăsare ostentativă, Ceușescu l-a primit la București cu toate onorurile, lucru ce va avea consecințe importante doi ani mai târziu. Întâlnirea dintre Ceușescu și Nixon a avut loc la sediul Comitetului Central și între problemele discutate de cei doi s-a aflat și cea a Vietnamului. Viitorul lider american s-a referit la aceasta ca la o chestiune care va duce și la îmbunătățirea relațiilor dintre Statele Unite și China. În timpul convorbirilor “Ceușescu a fost rezervat, dar interesat de acest lucru, și a acceptat opinia mea” arăta Nixon în memoriile sale¹⁹.

O dată cu numirea lui Corneliei Bogdan ca ambasador la Washington, România a avut prin reprezentantul ei diplomatic intrare liberă la Departamentul de Stat. Noul ambasador a abordat imediat de la investire problema clauzei națiunii celei mai favorizate pentru România, și posibilul rol de mediator al țării sale între Statele Unite și R.D. Vietnam. Johnson a acceptat oferta și România va intra într-un rol pe care-l va juca apoi și în relațiile dintre S.U.A. și China²⁰. Și chiar dacă în august 1967 România admitea public că a acordat ajutor militar Hanoiului, acest lucru nu a afectat relațiile româno – americane²¹.

În noiembrie 1967, Harriman face o călătorie la București pentru a discuta cu Maurer despre războiul din Vietnam. Pentru următoarele luni, România va

¹⁷ *România și războiul din Vietnam*, în “Dosarele Istoriei”, nr. 50/2000, p. 53.

¹⁸ P. Niculescu Mizil, *op. cit.*, p. 72.

¹⁹ *Memoirs of Richard Nixon*, New York and London, 1973, p. 281.

²⁰ Fl. Constantiniu, *op. cit.*, p. 504.

²¹ J. Harrington, *op. cit.*, p. 267.

deveni principala cale de comunicație a nord – americanilor cu nord – vietnamezii. Numele de cod al canalului de comunicație românesc era “Packers”, luat după echipa de fotbal “Green Bay Packers”²².

Rolul României ca mediator s-a oprit pentru o perioadă în februarie 1968, în momentul în care nord – vietnamezii au pornit ofensiva “Tet”. S-a crezut că probabil, vietnamezii au utilizat Bucureștiul pentru a afla adevăratele intenții ale americanilor. Johnson a trimis o scrisoare prin care a mulțumit României pentru rolul jucat.

În 1968, Ceaușescu face o nouă dovadă a independenței sale față de Moscova, refuzând să participe la invadarea Cehoslovaciei. Pentru a-și consolida poziția în fața sovieticilor, liderul comunist român a făcut, prin ambasadorul Corneliu Bogdan numeroase invitații președintelui Nixon de a vizita România. După ce la 27 mai 1969, Kosighin îi transmisese lui Nixon că Uniunea Sovietică nu se va implica în ajutorul Washingtonului pentru rezolvarea situației din Vietnam, Nixon s-a hotărât “să-i piște pe sovietici de nas” acceptând invitația lui Ceaușescu²³.

Ceaușescu a fost atât de grăbit să accepte vizita lui Nixon (prima a unui președinte american într-o țară comunistă), încât a amânat lucrările Congresului al X-lea al P.C.R., la care trebuia să participe o importantă delegație a P.C.U.S.

Primirea se face la aeroportul Otopeni. Sunt expuse pancarte pe care scria: “Bun venit președintelui Statelor Unite!”, “Trăiască prietenia dintre poporul român și american”. Nixon a rămas impresionat de primirea de care a avut parte în România, mai ales de entuziasmul populației.

Din partea României au participat la discuții: Nicolae Ceaușescu, I. Gh. Maurer, Cornel Burtică (ministrul comerțului exterior), Gheorghe Macovescu (prim adjunct al ministrului de externe), Vasile Gliga (adjunct al ministrului de externe), Corneliu Bogdan (ambasadorul României la Washington), J. Bașkir (director în Ministerul afacerilor externe). Din partea americanilor au participat: Richard Nixon, Henry Kissinger (asistentul președintelui american pentru probleme de securitate națională), Ronald Ziegler (secretar de presă), J. Sisco (asistent al secretarului pentru problemele Orientului Apropiat și Asiei de sud – est), R. Davis (ambasadorul S.U.A. în România).

S-au purtat discuții la Palatul Consiliului de Stat și s-a hotărât crearea Bibliotecii Americane din România și a Bibliotecii Române din S.U.A.²⁴.

S-au discutat probleme internaționale: relațiile est – vest, dezarmarea, problemele Orientului Mijlociu și bineînțeles cele legate de războiul din Vietnam. Nixon știa că România are relații bune cu nord – vietnamezii și că “orice voi spune le va fi repetat, astfel ca am profitat de întâlnirea cu Ceaușescu pentru a-mi reafirma mesajul către Hanoi. Am spus că nu putem continua la infinit să avem

²² *Ibidem*, p. 269.

²³ *Ibidem*, p. 289.

²⁴ ****Vizita președintelui Richard Nixon în România*, București, 1969, p. 9.

două sute de morți pe săptămână și nici un succes la Paris. Pe 1 noiembrie anul acesta se împlinește un an de când am încetat bombardamentele, am retras primele trupe și am înaintat propuneri de pace rezonabile. Dacă nu se înregistrează nici un progres, vom fi nevoiți să ne revizuiim pozițiile”²⁵.

Nixon a avansat ideea relansării canalului de comunicații cu Vietnamul, iar Ceaușescu a spus că va face totul pentru a-i ajuta în viitoarele negocieri.

În toastul său, Ceaușescu a afirmat că “nu putem să nu ne exprimăm îngrijorarea pe care ne-o provoacă, ca de altfel întregii lumi, continuarea războiului din Vietnam. Noi sperăm că tratativele de la Paris vor duce la încetarea războiului, la retragerea trupelor din Vietnam”²⁶. Liderul român a propus chiar desființarea N.A.T.O. și a Pactului de la Varșovia, care ar putea fi transformate în “instrumente de cooperare pe tărâmul muzicii”²⁷.

În orice caz, vizita lui Nixon s-a dovedit fructuoasă, americanii considerând că prin Ceaușescu vor avea posibilitatea de a comunica cu China comunistă²⁸.

Vizita a reprezentat un succes pentru ambii președinți: Nixon pentru inițiativa de a pătrunde în sfera de influență sovietică, Ceaușescu pentru statutul de personalitate pe scena politicii internaționale.

Pe 26 octombrie 1970, la Washington are loc o nouă întâlnire, neoficială, Nixon – Ceaușescu. De această dată accentul cade pe problemele economice și pe problema chinezească. Același lucru se întâmplă și în 1971, când se deschide canalul românesc de comunicație cu China. Corneliu Bogdan era cel care înmăna mesajele primite de la Beijing, lui Kissinger. Ceaușescu era considerat cel mai important canal de legătură al americanilor cu China, alături de președintele Pakistanului, Yahya Khan²⁹.

Interesul României în raporturile cu Statele Unite a fost legat de crearea unor condiții și a unei atmosfere propice, favorabile tratativelor cu vietnamezii. Îmbunătățirea relațiilor româno – americane nu a însemnat însă că românii au renunțat la principiile lor în privința Vietnamului sau la criticile la adresa americanilor, atunci când acestea trebuiau spuse. România a avut un rol important în demararea negocierilor, Paul Nieucescu Mizil declarând unui ziarist american, într-un interviu acordat în anul 1994: “Domnule, jumătate din Premiul Nobel pe care l-a luat Kissinger pentru acesta (rolul avut în soluționarea conflictului, n.n.), trebuia să se dea România.

²⁵ *Memoirs of Richard Nixon*, p. 396.

²⁶ *Toastul președintelui Nicolae Ceaușescu*, în “Scântea” din 3 august 1969, p. 2.

²⁷ *Vizita președintelui Nixon...*, p. 18.

²⁸ H.R. Haldeman, *Haldemans Diaries*, New York, 1994, p. 78.

²⁹ *Ibidem*, p. 272.

Cu statele comuniste

Țările comuniste au adoptat o atitudine consecventă (cel puțin la nivel declarativ): sprijinirea acțiunilor Republicii Democratice Vietnam și ale F.N.E. -ului și condamnare a implicării americane. Ținând cont însă de rivalitatea sino – sovietică pentru Vietnam, dar și de poziția României, deseori în contradictoriu cu a celorlalte state comuniste (vezi momentul Israel, momentul Praga, vizita lui Nixon), trebuie trecut în revistă și nodul în care a fost abordată situația din Vietnam în relațiile dintre România și țările “surori”.

Este lesne de observat că Ceaușescu își modelează discursul în funcție de interlocutor. În relațiile cu U.R.S.S.- ul adoptă un limbaj critic, dur, virulent la adresa americanilor. Astfel, în timpul vizitei din 3 – 11 septembrie 1965, în comunicatul comun, cei doi președinți condamnă politica americană, cer încetarea imediată a bombardamentelor și își exprimă solidaritatea cu poporul vietnamez și declară că F.N.E.- ul este reprezentantul legitim al poporului din Vietnamul de Sud³⁰. Doi ani mai târziu, poziția celor două state rămâne neschimbată. Interesant este faptul că, deși România avusese două poziții de frondă în cadrul lagărului socialist, stabilind relații diplomatice cu Germania Federală și dovedind o atitudine binevoitoare față de Israel, atitudinea celor două state față de conflictul din Vietnam rămâne, cel puțin la nivel declarativ identică. Americanii sunt acuzați că duc aici o agresiune tâlhărească (în decembrie 1967)³¹.

În 1969, la Congresul al X-lea al Partidului Comunist Român delegația sovietică, în intervenția cu privire la Vietnam, are cuvinte foarte dure la adresa americanilor, care în opinia lor au fost nevoiți, datorită înfrângerilor militare, să ia loc la masa tratativelor³². Criticate sunt și Israelul și R.F. Germană, prima țară fiind acuzată că încalcă drepturile legitime ale popoarelor arabe, cea de-a doua de fascism, și că încearcă să revizuiască rezultatele celui de-al doilea război mondial. Această atitudine a sovieticilor vine la scurt timp după vizita lui Nixon, dar și după ce România încălcase consemnul venit de la Moscova în legătură cu Israelul, R.F.G. -ul, și Cehoslovacia. Sovieticii insistă pe coeziunea țărilor socialiste, tocmai pentru a atrage atenția României, care deviasse de la linia impusă de Uniunea Sovietică, Nemulțumirea U.R.S.S. -ului era cu atât mai mare cu cât lucrările Congresului, la care trebuia să participe și o importantă delegație a P.C.U.S., se amânaseră tocmai datorită vizitei președintelui american.

Pe 22 aprilie 1970, în cadrul cuvântării susținute la Moscova la centenarul nașterii lui Lenin, se simte o schimbare de limbaj, Ceaușescu nemaiavând nici un cuvânt critic la adresa americanilor³³.

³⁰ *O politică de pace...*, p. 13.

³¹ *Ibidem.*, p. 37.

³² *P.C.R. detașament activ...*, p. 433.

³³ *Ibidem.*, p. 393.

Chiar dacă din declarațiile oficiale nu putem afla, România a depus eforturi și pe lângă conducerea de la Moscova în favoarea sprijinirii punctului său de vedere (acela al reglementării conflictului pe cale diplomatică), știut fiind faptul că sovieticii erau implicați în sprijinul Vietnamului de Nord, dar că și liderii de la Kremlin se declarau pentru o soluție negociată a conflictului³⁴.

Foarte apropiate de pozițiile Moscovei sunt cele ale Sofiei. Imediat după vizita în Uniunea Sovietică, Ceaușescu face o călătorie în Bulgaria, între 13-18 septembrie 1965. Discursul de aici nu diferă cu nimic de cel făcut anterior la ruși. În întâlnirile ulterioare însă se simte o scădere a durității limbajului la adresa americanilor, declarațiile mărginindu-se la exprimarea îngrijorării pe care o produce continuarea războiului și la afirmarea sprijinului constant față de comuniștii vietnamezi³⁵.

În Polonia, Ceaușescu adoptă un limbaj mai degrabă laudativ la adresa americanilor, în cuvântarea din 14 noiembrie 1968, făcută cu ocazia Congresului al V-lea al P.U.M.P³⁶. Aceiași atitudine o găsim și cu ocazia întâlnirilor din martie 1969 și noiembrie 1970.

În ceea ce privește Ungaria lucrurile stau puțin diferit. Ungurii se plasează pe poziții de tip sovietic. La Congresul al IX-lea al P.C.R., declarația este și în asentimentul românesc, care aveau o atitudine de condamnare aspră a americanilor. Aceștia sunt acuzați că au pornit "un război infam, pirateresc împotriva Republicii Democratice Vietnam"³⁷. La Congresul X, liderii comuniști maghiari critică în termeni extremi de duri "militarismul revanșist vest german", "agresiunea israeliană" și "cercurile conducătoare și personalitățile americane care au fost stigmatizate de faptele odioase și crimele comise împotriva poporului vietnamez"³⁸. Nu începe nici o îndoială că ungurii, asemenea sovieticilor, acuzau în acest fel și politica guvernului de la București, care își îmbunătățise vizibil în ultimii ani relațiile cu cei vizați în discuție.

În numeroasele întâlniri pe care le-a avut cu Tito, Ceaușescu a abordat și problema Vietnamului. În convorbirile româno-iugoslave se utilizează limbajul cel mai echilibrat, cei doi președinți oprindu-se asupra modalităților de stopare a conflictului și propunând diferite soluții (oprirea bombardamentelor, retragerea americanilor, respectarea acordurilor de la Geneva)³⁹.

În ceea ce privește abordarea războiului din Vietnam în relațiile cu China, trebuie spus că Ceaușescu a evitat la început să se pronunțe în vreun fel, lucru

³⁴ P. Niculescu Mizil, *op. cit.*, p. 74.

³⁵ *O politică de pace...*, p. 126.

³⁶ Din discursul lui Ceaușescu: Opinia publică din țara noastră a primit cu satisfacție încetarea necondiționată a bombardamentelor asupra R.D. Vietnam, act pozitiv în viața internațională, care constituie numai un început pentru soluționarea problemei vietnameze.

³⁷ *P.C.R. detașament activ...*, p. 310.

³⁸ *Ibidem.*, p. 313.

³⁹ *Ibidem.* p. 102.

evidențiat în timpul vizitei lui Ciu Enlai din 1966, când liderul român nu a atins acest subiect (ținând cont desigur de disputa care se ducea pentru Vietnam între China și Uniunea Sovietică). Mai târziu însă, își fac loc în discursul românilor elemente mai concrete, cum se întâmplă în 1971, în timpul călătoriei lui Ceaușescu în China (condamnarea americanilor, sprijinirea comuniștilor vietnamezi). La nivel neoficial, trebuie arătat faptul că românii au prezentat propunerile lor, nu numai sovieticilor, ci și chinezilor. Convingerea acestora de viabilitatea punctului de vedere românesc se pare că a fost mai dificilă pentru că chinezii s-au pronunțat la începutul conflictului pentru ducerea luptei împotriva Statelor Unite și aliaților săi până la capăt, fără nici un compromis⁴⁰. Că românii și-au expus cu pricepere poziția o dovedește și faptul că România va constitui la începutul anilor 70, unul din principalele canale de legătură dintre americani și chinezi.

Referitor la modul în care a fost privit războiul din Vietnam în cadrul lumii comuniste, trebuie amintite și luările de poziție în cadrul diferitelor reuniuni ale comuniștilor (fie consfătuiri ale partidelor comuniste, fie reuniuni ale țărilor Pactului de la Varșovia). Un discurs de genul celui care urmează este edificator pentru a ne da seama de modul în care era abordată problema noastră în cadrul consfătuirilor partidelor comuniste: "Imperialismul organizează agresiuni armate, cum este cea din Vietnam, ...promovează neocolonialismul, sprijină regimuri ultrareacționare. Împotriva politicii promovate de cercurile reacționare se ridică însă cu hotărâre uriașe forțe revoluționare, progresiste care provoacă imperialismului lovituri puternice și eșecuri usturătoare. Este grăitoare în acest sens înfrângerea suferită de Statele Unite ale Americii în războiul din Vietnam..."⁴¹. În cazul întâlnirilor țărilor membre ale Pactului de la Varșovia, (pe 7 martie 1968 la Sofia, pe 2 decembrie 1970 la Berlin sau pe 26 ianuarie 1972 la Praga) limbajul este în felul următor: "Statele Unite duc o politică de șantaj și presiuni, de sugrumare a libertății, o sfidare a popoarelor care năzuiesc spre pace, dar își vor primi pedeapsa pentru crimele lor. Politica S.U.A. în Vietnam este sortită unui eșec inevitabil..."⁴². Este evident faptul că aceste declarații sunt făcute sub directă îndrumare a Moscovei și pentru a simboliza coeziunea blocului comunist, măcar în aparență, dacă în realitate aceasta nu se manifesta atât de clar, pe cât ar fi dorit sovieticii.

Se poate remarca astfel că, cel puțin la nivel declarativ, statele comuniste au o viziune unitară asupra războiului din Vietnam, cu anumite fluctuații de la țară la țară. Totuși, după cum s-a văzut, România nu scapă de "întepăturile" țărilor "surori" (mai ales ale Uniunii Sovietice) care nu sunt de acord cu maniera în care liderii comuniști de la București au înțeles să abordeze problema vietnameză. În

⁴⁰ R. Crockatt, *The Fifty Years War. The U.S. and Soviet Union in World Politics 1941 – 1991*. New York, 1995, p. 254.

⁴¹ Cuvântarea tovarășului Nicolae Ceaușescu la Consfătuirea internațională a partidelor comuniste și muncitorești, în "P.C.R. detașament activ...", p. 651.

⁴² *Organizația Tratatului de la Varșovia*, p. 160.

ciuda acestui lucru, Ceaușescu nu s-a sfiit să-și susțină punctele de vedere nici în fața chinezilor și nici a sovieticilor.

Cu alte state și organizații

Problema Vietnamului a fost luată în discuție de români și în cadrul întâlnirilor cu state din afara lumii comuniste. De regulă, se folosește cu aceste ocazii un limbaj echilibrat, adaptat însă și în funcție de interlocutor.

Dintre țările occidentale, cel mai aproape de poziția României se află Franța, De Gaulle fiind recunoscut ca un critic aspru al politicii americane în Asia de sud-est. De altfel, cu ocazia vizitei președintelui francez din 14-18 mai 1968, se evidențiază similitudinea punctelor de vedere ale celor două părți, declarația comună, cerând printre altele, încetarea bombardamentelor și respectarea Acordurilor de la Geneva din 1954, precum și soluționarea pașnică a conflictului, idei pentru care partea românească militase anterior⁴³. Aceleași chestiuni sunt reluate și în 1970 cu ocazia vizitei pe care Ceaușescu a făcut-o în Franța, la invitația președinției franceze.

Cu alte ocazii declarațiile se rezumă doar la a "saluta începerea negocierilor de pace" sau la exprimarea "speranței că războiul se va încheia rapid" (în cazul întrevederilor cu președintele Austriei, din 1969 și 1970, cu cel al Turciei, în 1969, al Finlandei, în același an).

Nici în cadrul întâlnirilor cu lideri ai statelor africane, atitudinea nu se schimbă, chiar dacă aostea au fost sub dominație colonială secole la rând și ar fi avut motive să condamne "imperialismul" american.

România și-a expus punctul de vedere asupra crizei vietnameze și în cadrul lucrărilor Adunării Generale a Organizației Națiunilor Unite. Țara noastră a fost una dintre susținătoarele adoptării "Declarației asupra inadmisibilității intervenției în treburile interne ale statelor și protecția independenței și suveranității".

Reprezentanții români la O.N.U. s-au numărat printre cei care au condamnat cu fermitate agresiunea Statelor Unite în Vietnam, deoarece punea în pericol pacea și securitatea întregii lumi⁴⁴.

Deși problema agresiunii S.U.A. nu a figurat niciodată pe ordinea de zi, ea a fost discutată tot timpul. Ce a vrut România la O.N.U.? Încă din 1966, prin vocea lui Corneliu Mănescu, s-a cerut: încetarea imediată a bombardamentelor, stoparea agresiunii, recunoașterea Frontului de Eliberare Națională, respectarea acordurilor de la Geneva⁴⁵.

La sesiunea jubiliară a Adunării Generale a O.N.U. din 19 octombrie 1970, Ceaușescu reia aceste idei: "Împreună cu cercuri largi ale opiniei publice

⁴³ *O politică de pace...*, p. 43.

⁴⁴ Tănase Negulescu, *România la O.N.U.*, București 1975, p. 32.

⁴⁵ *Cuvântarea lui Corneliu Mănescu la ONU*, în "Lumea", nr. 43/1966, p. 6.

internaționale, România consideră necesar să se pună capăt războiului din Vietnam și intervenției străine în Indochina, să se treacă la retragerea totală din Vietnam a trupelor Statelor Unite și aliaților lor. Poporul vietnamez să fie lăsat să-și rezolve singur problemele existenței sale, fără nici un amestec din afară. În acest sens apreciem eforturile F.N.E. de a oferi o bază rațională pentru soluționarea conflictului pe cale pașnică”⁴⁶.

Se remarcă faptul că, România a avut tăria de caracter de a-și expune punctele de vedere în fața întregii lumi, lucru cu atât mai mult de apreciat, cu cât problema Vietnamului era recunoscută, chiar în cadrul organizației mondiale ca fiind una foarte delicată și pe care mulți se fereau s-o abordeze. Înclinăm să credem că, poziția adoptată de România la O.N.U., echilibrată și rațională, este cea reală a țării noastre în privința problemei vietnameze, și nu cea exprimată în cadrul întrunirilor cu statele comuniste

THE ROMANIAN POLITICS REGARDING THE VIETNAM WAR

- Abstract -

Vietnam war was one of the major preoccupations of the Romanian politics after 1965.

Ceaușescu talked about this problem during the dissensions with the main powers implied in the conflict, trying to impose the Romanian point of view – peacefully solving the conflict.

Romanian's prestige internationally speaking grew at the end at the seventh decade and the beginning at the eight decade of the last century, due to the role occupied by our country in solving this major political – military crisis of the postbelic period.

⁴⁶ N. Ceaușescu, *Cuvântare la sesiunea jubiliară a Adunării Generale a O.N.U., 19 octombrie 1970*, București, 1970, p. 10.

CUPRINS

Eugen S. TEODOR

Epoca romană târzie și cronologia atacurilor transdanubiene.
Analiza componentelor etnice și geografice (partea a doua, de la
565 la 626)

3

The Timeline of the Raids Across Middle and Lower Danube in Post-Hunic Late Roman Ethnic and Geographic Elements (Second Part, from 565 to 626)

Anca PĂUNESCU

Un sat dispărut – Blagodești

37

About a Disappeared Village – Blagodești

Irina COSTEA-ENE

Mihnea al II-lea Turcitul, domn creștin sau dregător otoman?

44

Mihnea II le Turc, prince chrétien ou dignitaire ottoman?

Maria-Venera RĂDULESCU

"G - K", o monogramă din secolul al XVII-lea a asociației
meșterilor căhlari din Brașov

54

"G - K" – un monogramme du XVIIème siècle de l'association des maîtres de carreaux de poêles de Brașov

Cristina ANTON MANEA

Descendența familiei boierilor din Șuici pe baza unor documente
din colecția Muzeului Național de Istorie a României (1653-1861)

61

Descendants of the boiars of Șuici based of the documents preserved in the collection of the National Museum of History (1653 – 1861)

Nadia MANEA

Biografia unui cărturar moldovean – logofătul Eustratie Berindei

81

La biographie d'un clerc moldave -- le chancelier Eustratie Berindei

Marian STROIA

Capitalele țărilor române în relatările călătorilor străini la sfârșitul
epocii fanariote (1774 – 1821) 92

*Les capitales des pays roumains à travers les récits des voyageurs
étrangers à la fin de l'époque phanariote (1774-1821)*

Dorina TOMESCU

Ceremonia ospetelor la curtea domnească în secolul al XVIII-lea 111

La cérémonie des festins à la cour princière au XVIIIème siècle

Doina PUNGĂ

Litografia europeană în secolul al XIX-lea. Repere istorice,
tehnice și stilistice, funcționalitate 120

*La lithographie européenne au XIXème siècle repères historiques
techniques et stylistiques, fonctionnalité*

Cătălina OPASCHI

O alianță matrimonială franco-moldavă, Ecaterina Balș, baroană
de Thorenc 141

*Une alliance matrimoniale franco-moldave - Ecaterina Balche, baronne
de Thorenc*

Adrian-Silvan IONESCU

Tradiție și modă în uniforme militare românești 1830 – 1920 150

Tradition and Fashion in Military Uniforms of Modern Romania 1830-1920

Elena ISTRĂȚESCU

Bălăcenii în istoria românilor. Documente inedite de arhivă 191

Les Bălăceanos dans l'histoire des roumains. Documents inédits

Dorina TOMESCU

Duelul la români. Reglementări și cazuri celebre 202

Le duel chez les roumains. Règlements et cas célèbres

Katiușa PÂRVAN, Mariana NEGUȚU

Personalitatea și opera domnitorului Al. Ioan Cuza reflectată în medalistică

211

La personnalité et l'œuvre du prince Al. I. Cuza reflétés dans l'art de la médaille

Maria IONIȚĂ

Mihail Kogălniceanu. Mărturii muzeistice. La 185 de ani de la naștere

248

Mihail Kogălniceanu. Témoignages muséologiques. 185 années depuis sa naissance

Mihaela Cristina VERZEA

Reglementări legislative privind căsătoria ofițerilor în perioada 1870 – 1936

253

Legal reglementations concerning the marriages of the officers between 1870 – 1936

Nicolae PETRESCU, Cristian BACIU

O „întrecere pe jos” pe distanța București-Pitești-București în anul 1896

260

A Marching Competition: Bucharest-Pitesti-Bucharest, 1896

Nicolae Trohani

Pompiliu Eliade, un român „normalian”. Schiță biografică

265

Pompiliu Eliade, un roumain “normalien”. Esquisse biographique

Maria IONIȚĂ

Participarea Casei Capșa la expoziții ale cooperativelor de la sfârșitul secolului al XIX-lea

280

La participation de la Maison Capșa aux expositions des coopérateurs de la fin du XIXème siècle

Katiușa PÂRVAN

Câteva observații cu privire la medalia exploatării aurifere de la Brezoi, jud. Vâlcea

288

Quelques observations concernant la médaille relative à l'exploitation d'or de Brezoi, dép. de Vâlcea

Ioan SPĂȚAN	
Galeria Kalinderu	290
<i>Kalinderu Gallery</i>	
Niculae PETRESCU	
Mărturii ale unei hotărâri istorice, așteptată „de o mie de ani...”	300
<i>Mementos of a Historic Resolution Expected „For a Thousand Years...”</i>	
Ernest OBERLÄNDER TÂRNOVEANU, Katiușa PÂRVAN	
Medalii, plachete, ordine, decorații, monede și bancnote cu portretele Regelui Ferdinand I și Reginei Maria	311
<i>Medals, plaquettes, orders, decorations, coins and banknotes with the portraits of the King Ferdinand I and Queen Marry</i>	
Adela DĂNILĂ	
Mareșalul Alexandru Averescu, personalitate marcantă a istoriei naționale	342
<i>Le maréchal Alexandre Averesco, personnalité marquante de l'histoire nationale</i>	
Adrian POPOVICI	
Măsuri antisemite în perioada interbelică	350
<i>Mesures antisémites pendant le période d'entre guerre</i>	
Șerban CONSTANTINESCU	
Aspecte privind participarea armatei române la luptele pentru eliberarea Basarabiei și Bucovinei de Nord. 22 iunie-26 iulie 1941	360
<i>Des aspects concernant la participation de l'armée roumaine aux luttes pour la libération de la Bessarabie et de la Bucovine du Nord. 22 juin-26 juillet 1941</i>	
Viorica ZGUTTA	
Funerariile Mareșalului Constantin Prezan	368
<i>Les funérailles du Maréchal Constantin Prezan</i>	

Gabriel ANGHEL

Instaurarea comunismului în România. Percepții ale Serviciului
Special de Informații

373

*Installment of the Communist Regime in Romania. Perceptions of the
Special Intelligence Service*

Mihai LANCUZOV

Marea demonstrație din București de la 8 noiembrie 1945

379

La grande démonstration du 8 novembre 1945 de Bucarest

Florin GEORGESCU

Gheorghe I. Brătianu - de la personalitate publică la martir politic
în închisoarea comunistă de la Sighet

389

*Gheorghe I. Brătianu - personnalité publique et martyre politique dans
la prison communiste de Sighet*

Nicoleta König

Despre institute și universități în dezbaterile Biroului Politic al
Comitetului Central al Partidului Muncitoresc Român - 1948-1950

398

*About Institutes and Colleges in the Romaine Workers' Party Political
Bureau's meetings - 1948-1950*

Mihaela Cristina VERZEA

Partidul – Stat. Redimensionarea vieții cultural-spirituale în
perioada 1948 – 1950

401

*The State-Party. Resizing of the Cultural and Spiritual Life Between
1948 – 1950*

Oana ILIE

Tribunalul Poporului - instrument al justiției proletare

425

The People's Court – an Instrument of Popular Justice

Maria IONIȚĂ

Circumstanțele unei condamnări politice. Studiu de caz

444

Les circonstances d'une condamnation politique. Etude de cas

Cornel ILIE

Abordarea războiului din Vietnam pe plan extern

450

The Romanian Approach Regarding the Vietnam War

